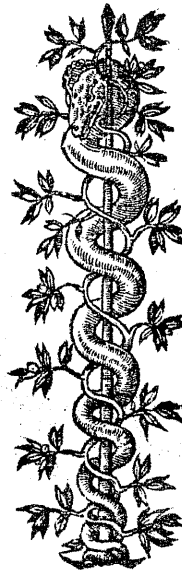

PETRI FABRI
PRAESIDIS TOLOSANI,

SEMESTRIUM LIBER SECUNDVS.

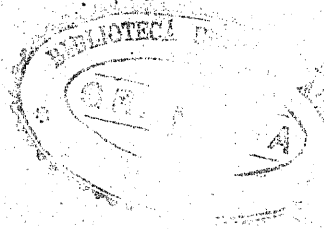

Βασιλεὺς τ' ἀγαθῶ, καὶ περὶ τ' αἰχμητῶ.

PARISIIS, M. D. LXXV.

Apud Ioannem Bene natum.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

PETRI FABRI
PRÆSIDIS TOLOSANI,
SEMESTRIUM LIBER SECUNDUS.

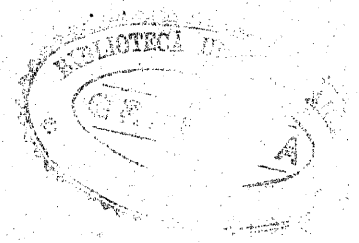

Βασιλεὺς τ' ἀγαθῶν, καὶ περὶ τ' αἰχμητῶν.

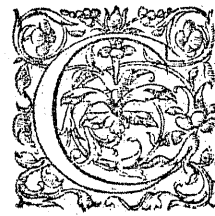
PARISIIS, M. D. LXXV.

Apud Ioannem Bene natum.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

VIVS libri editionem maturare festinabam, Vide Faber, vt dimissa priore cura nouæ cogitationi toto pectore incumberem: eum anno superiore in aulam proficiscens, hoc animo mecum attuleram, vt eius qui priora Semestria excuderat librarij typis committerem. Sed cum ille alia tunc opera curaque præpeditus, paucorum à nobis mensum impètrasset moram: accidit, vt peracto interim aulico munere, domum ipse, aulicus (quibus nunc quidem moribus viuatur) haud satis elegans atque vrbanius, aulicæ profectò quàm minimùm (vt tute scis) addictus, extemplo reuerterer: mecumque hunc ipsum, quem antè profectiõnis habueram, tum quoque reditus comitem, & longo, & ob ea quæ statim exorta sunt huiusce tumultus incendia, valde periculoso itinere saluum incolumis referrem. Ex eo tempore, siue quòd res ita nostræ domesticæ tulerunt, ruri me non inuitus plerumque continui: siue, quòd ipse qui non satis quieta mente pietrosque nostratiuum esse scirem, aliquandiu remotum, sanctius meliùsque viuere me posse iudicabam: procul scilicet ab istis inuidiæ (vt apud poetam est) malis: quorum acerbitati exposita omnino virtus est, vt ea sæpe Fabrorum familiam apud Tolosates suos expertam, admirari nemo debeat: quanquam apud bonos & graues quosque homines, apud ciues verè populares, apud magnates, apud ipsam denique (quod caput est) principem, diuina ope, nostraque non nihil industria & diligentia, sed illa præcipuè, quæ in te infimi maximiq. suspiciunt, eloquentia, nobis omnibus innocentiæ nostræ ratio semper antea constiterit. Igitur in Sanjoriano suburbano

(Vbi liber animus, & sui iuris mihi

Semper vacauit, studia recolenti mea)

dum tertium Semestrium inchoare paro, secundum istum, cui manum extremam admouisse me dudum credideram, eruta è quotidianis lectiõnibus variarum rerum copia, tanquam aliud agens cumulauitq. altero tanto, quàm antè fuerat, auctiorem & ornatorem (vt spero) reddidi. Quæ de re, Vide charissime, tuum imprimis esse iudicium cupio: vt quem, potissimum tibi, aut naturæ inter nos necessitudo, aut animorum coniunctio, mutuo officiorum ratio, studiorum similitudo, muneris etiam in Reipub. obeundi quædam societas, donandum ac dedicandum esse præcipit: eum tu, & quòd à me processit, qui cognatione patruelis, amore germanus sum, & quoniam ad te it, lubenter legas: ac seridò quidem, sed ita diligas, non vti (quòd ille de suis nugis, ab amico Meliore fieri voluit, tibi verò difficilimùm, & penè *deus* foret) seposito nitore iudices: verùm vti, quòd in summis ac difficilimis cum Reipub. tum Regis ipsius & primariorum

Gallia familiarum negotiis, quæ in augustissimo illo tuo fisci patrocinio tractas: tibi quotidie vsuuenit) affabrè, hoc est prudenter & acutè, sed verè, incorruptè, sincerè sentias: sed simpliciter & ingenuè mihi iudicium animi tui, citra damnum affectus aperias. Equidem qui cum Fabio, non omnia, quæ magni auctores dixerint, utique esse perfecta, persuasum habeo: nam & labi aliquando, & oneri cedere, & indulgere ingeniorum suorum voluptati, nec semper intendere animum, & nonnunquam fatigari: summos enim esse (quod ille ait) homines tamen: propterea liberitatis de difficultum aliquot quæstionum iuris definitione, de plurimorum in ipso iure civili aliisque Latinis & Græcis auctoribus locorum castigatione vel interpretatione sententiam protuli: & aded quidem, ut quemadmodum sidera contrarium mundo iter intendunt, ita interdum ipse aduersus opinionem omnium ierim. Eapropter, quod facile suspicabuntur aliqui, potuisse fieri non diffitebor: ut quasi Phaëthon quidam, sicut est in fabulis, toto caelo forsitan deerrarim. Veruntamen cum longiore præfatione, vel excusare vel commendare mea, si inèpta sunt, ineptissimum, si comoda & ferenda, superuacuum iudicem: hoc scilicet rogabo te, ut, qualiacunque sunt, ea, si tibi non displicuerint, à te, quod iamque tua esse ista volui, publicum accipiant: sin minus, ad me reuertantur. Bene vale. Ex Sanjoriano nostro Idibus Iunij, anno salutis. CICERO. LXXIII

De iure naturali & gentium: ex vtro sit matrimonium. Cecrops cur dixit. Socratem Euripidem Antonium singulos duas simul uxores habuisse. De liberis aut parentibus naturali pietatis ratione curandis, exposita l. j. D. de adq. rer. dom. Quædam & civili & gentium iuri posse tribui: hoc propè diuinum, ex quo sepulturas esse. Quid homini homo debeat. Qui cadavera sepulture mandet, aut humanitati ac pietati tribuere, aut huius negotium gerere. Exposita compluribus veterum adhibitis locis l. 14. Et si quis s. sed interdum. D. de religiof. & sumpt. fun. Postremò tractatur, Imperatori militum caesorum sepultura ut curæ esse debeat. Cap. 1. pag. 1.

Pietatis nomen latè patere: Clementiam eo significari compluribus veterum locis: eamque ut iustitiam in Principe potissimum commendari. Columnæ Regiæ. Principi studendum ut à subditis ametur: quod lenitate obtinebit. Religionum, itémque auctoritatem parentum in liberos horumque in illos obsequium à iure gentium: Mutuam inter ipsos charitatem à natura esse. Exposita l. j. D. de obseq. à libert. & liber. præst. & de lege Regiæ. Naturæ lege inferiora & imbecilliora superioribus & valentioribus cedere. De vi per vim repellenda: Sine à natura istud an à iure gentium. Exposita l. probrum. 42. D. de verb. signif. Nocturnos populatores, militiae desertores & transfugas quo iure cuique vlcisci liceat. De belli iure interea non nihil. Cap. 2. pag. 25.

De iure belli: eo transfugas recipi: exposita l. transfugam. D. de adq. rer. dom. Alienigenæ hostes apud Ciceronem: & ut à victoribus olim accepti. De captarum rerum ciuitatum hostium iure. Seruientem è iure gentium esse. De triumpho apud Romanos: & hostium duces triumphatos in carcere necatos De confessus honore: de captiuis sub corona venditis aut diuisis: prædæque publica per questores diuendita vel militibus diuisa: emendato ex Panegyricis loco, & exposita l. pen. D. ad leg. Iul. pecul. De iure postliminij & recuperatis ex præda rebus pristino statui restitutus: illustrantur adhibitis veterum testimoniis l. 21. §. quod si publicè & l. 25. & 28. D. de capt. & postlim. Ex præda decimas Apollinis, sed & Herculi & Priapo dicari: spolia etiam Diis voueri nonnunquam & comburi olim solita. *Cap. 3. pag. 46.

De iure belli. Quid fiat ciuitatibus, agris: sacrisque ac religiosis hostium locis. De sacrorum euocatione ad l. 9. §. illud notandum. D. de rer. diuis. De recuperatorum ab hostibus locorum expiatione. Vrbi non parci iure belli, quam oppugnatoria machina percusserit: imbelli tamen ætatulæ ac incrimibus ignosci. Exponitur defensæ vulgata Florentinæque lectione l. in agris. 16. D. de adq. rer. dom. & quatenus agri hostiles olim publicati fuerint: quid ex iis in publico relictum diceretur: de colonis denique vel ex inopum ciuium vel ex veteranorum militum numero in eos missis. Emendato Dionis loco. De coloniarum deductione: Taciti loco exposito. Ex hostilibus rebus quasdam in præda non esse: explicata l. transfugam. D. de adq. rer. dom. & l. j. sub init. D. de adq. poss. Conditiones captiuis corporibus additas à victoribus: post etiam à distrahentibus

dominis: ut aliud exportarentur mancipia nec ibi seruirent: nec unquam néve intra certum tempus manumitterentur: alioqui manus esset iniectio: ad l. quis est fugitiuus. §. pen. D. de edil. edic. De seruo denique qui exportandus uaneat: & quod Græci dicunt, ἐπὶ ἑκατόν, notato suida. Cap. 4. pag. 67.

De seruo exportari iusso & manumisso: ad l. 2. D. Qui & à quib. Exposito præcipue §. omnibus. l. hos accusare. D. de accusat. Relegationem, deportationem, similemve capitis pœnam seruilem non esse ostenditur. De metalli operisque metallici pœnæ origine, utrum operis publici pœna seruilis sit. Tentata emendatione l. in seruorum in princ. D. de pœn. & l. pœdus. §. Nam plurimum. D. de incen. rui. & naufr. In opus publicum dandos fustibus antea cædi: conciliata l. seruus in opus cum d. l. in seruorum de pœn. Operis publici pœnæ origo. De pœna dationis ad remum. Exponuntur præcipue l. 2. C. de sepul. viol. l. si quis delegauerit. de nouat. D. & l. unica. C. Th. de mulier. quæ ser. prop. se iunx. De adulterij pœna. Exilij variae significationes demonstrantur: explicata & emendata l. exilium. §. D. de interd. & releg. & ibi de lata fuga. Relegationem à priuatis patribusfam. indictam filiisfam. liberis & uerò seruis ostenditur: duriorémque rusticam fuisse quàm urbanam seruitutem. Altera postremò adfertur interpretatio ad l. 1. D. qui & à quib. manum. lib. non fiant. Cap. 5. pag. 86.

De pœnis militaribus & exauctoratione quedam. De pœnis paganorum & earum differentia. Admonitio verberum: Castigatio verborum: Seneca emendato. Qui & qua ex causa olim virgis & fustibus, qui anguillarum tergoribus, qui denique flagellis cæderentur: exposito carmine Horatij de Mæna. Pæconum ac triumuirorum capitalium munus in pœnis exigendū. De theatri lege Orthonis siue Roscia. De iure aureorum anulorum. De iure locorum & ordinum in spectaculis. Equestria Equite. Libertini quando militarint. Qui magistratus in quos ciues Repub. Ro. stante animaduertent. De iure uirgarum in histriones: Pauli loco ex uetere historia explicato. Cap. 6. pag. 111.

De prisco Romanorum in noxios animaduertendi more ante leges Porciam & Valerias: emendatus obiter Diodori locus. Morem maiorum de legibus illis interdum intelligi. De intercessione tribunitia uel imperatoria, iure potestatis tribunitiæ: duobus apud Tacitum castigatis & expositis locis. De decollatione: Athenai loco explicato. De culleo, quo confessi duntaxat parricide infuerentur. De laqueo: quo fauces noxiis in carcere frangerentur. Carceris descriptio eiusque appellationes variae. De uini crematione. De damnatione ad bestias eiusque supplicij prima origine. De confectoribus forarum in spectaculis Romanis. Emendatur locus apud Suetonium: apud Vopiscum alij de prauarissimi duo castigantur. Postremò cremationis pœnam cruce ac bestiis grauierem habitam: exposita l. multi. §. C. de maleficis & mathemat. Cap. 7. pag. 138.

Scruilis pœna Crux: Titulus criminis, consumendo appositus. Extra urbem ad portam vltimum fere quoduis in urbe ac prouincijs supplicium exactum. Equilinae alites ac puticulae. Sceleratus campus. Tintinabulorum usus apud Romanos varius. In castris extra vallum sumpta supplicia. Latrones olim cruce

ci dati, exposita l. capitalium. §. pen. D. de pœn. In cruciariis adhibiti clauis, suffructa crura. Sublatum crucis supplicium. Triboniani manus indicatur in l. quicumque 8. D. ad leg. Cornel. de fals. Fustuaria pœna, & plumbatarum verbera. Cap. 8. pag. 162.

De scruibus sumpta per centuriones tribunos militesque supplicia etiam in urbe sub Imperatoribus. Sestertium supplicij locus. Cadauera punitorum vncis in scelas Gemonias ac Tyberim pertracta, honore sepulturae prohibito. Qui olim non lugerentur. Suspendiosi qui: ad l. II. §. Non solent. de iis qui not. infra. Crucifixis adhibiti è militibus custodes. Quorum cadauera punitorum ad sepulturam concederentur. Non exacta noctu de fontibus olim nisi extraordinem supplicia. Crypta: emendato Seneca loco valde mendoso. Festis diebus olim in noxios exceptis paucis non animaduersum. Exposita l. custodias. D. de public. iudic. Cap. 9. pag. 180.

Ut in damnatos capitis apud Romanos lege ageretur. De ligatione ad palum. De scissione vestium, variis ex causis. De lugentium priuatorum magistratumve habitu. De vestis mutatione ob saturnalia, magistratus, aut militiam. Seruilis vestis quæ. Lacerna: Cucullus: Penula: Pallium: Horatio & Martiale illustratis: hoc insuper castigato. Municipaliū, plebisque Romanae habitus. De luctu publico in urbe: aterne an albus fœminarum in eo vestitus fuerit, controuersum inter historicos uideri. At in eo ipso vulgarem magistratum sedem: versos fasces: militum arma uersa: seruo interim castigato. Reum capite damnaturi peruersa vestis, prætexta posita. Saga militū: paludamenta Imperatorum: Togulae & Sagula licitorum: τίλιος. Pallium quid sit apud Marcellinum. Munera gladiatoria, quibus primū postea de de causis: quorum magistratum cura: quorū gladiatorum paribus quibus sumptibus, publicè, priuatim, & quo denique tempore olim edita: & in iis quæ personæ olim depugnauint. Lanistæ qui & patresfam. apud Suetonium. Picta gladiatorum dimicatio: exposito Horatij loco ad l. vlt. in princ. D. de edil. ed. De gladiatoris consulum aliorumque magistratum muneribus: ad l. 36. D. de condit. & demon. Quando quibusve ecclesiasticis aut principalibus constitutionibus recisa illa uel sublata ad l. j. C. de gladiator. lib. II. & ibi, quamobrem ab Imperatoribus in militiam euntibus illa exhiberentur: Spartiano interea exposito: Dionèque apud Xiphilinum & Capitolino castigatis. Cap. 10. pag. 196.

De pecunia arenarijs præstita. De ludo in quo gladiatores educarētur. Spoliarium. Arma lusoria grauiora quibus exercebantur, rudibusque ac obtusis gladiis in ludo pugnabant, & in prelusione ventilabant. Eorundem habitus in arena & arma decretoria. Emendatur Taciti locus. Oratores gladiatoribus sæpè comparatos. Pætiniam non Petroniam legem exaudiendam uideri in l. xj. D. ad l. Cornel. de Sicar. cuius emendatio tentatur: & sub Imperatoribus posterioribus seruos ad ludum inuitos nō datos à dominis. Explicatur l. 38. de oper. libert. & l. vlt. de ser. fugit. Gladiatorum libelli. Destinatum nomen apud Suetonium. Palmæ gladiatoria. Sine missione apud Suetonium & Senecam. Arena missus in l. 4. de legatio. Rudiarij denuò auctorari. Auctoramentum gladia-

sorium. Expositus Horatij locus: & de sacello Herculis, deque rudi ac pileo gladiatorum, ex quibus tyrones quidam, alij veterani fuerint. Evocatorum veteranorum rudis. Explicatur l. j. D. de abigens: Emendato Vlpiani loco ex fragmento. Pithæanis. Viriisque ludi pœnam deportatione grauiorem, metallo fuisse leuiorem. Dato ad ferrum aut ad bestias pœnæ causâ, dimitti, pileo ve aut rude donari non solitos. Ad ludum alterutrum damnatos accepto pileo rudèque nihilominus fisci seruos fuisse videri. Illustrantur l. ad bestias. D. de pœnis & l. vlt. C. ad leg. Fab. de plagiar. in qua Triboniani manus indicatur. De pœna plagij: Emendato Pauli ex fragmentis loco: & exposita l. in fuga. C. ad leg. Fab. de plagiar. Postremò apud Vlpianum in fr. 1. g. m. Pithæan. in via rectè legi, neque corruptum esse demonstratur.

Cap. 11. pag. 239.

Tractatus 1. ad S. C. Orfitianum. Exponitur §. qui operas l. j. D. ad Terryllia. Inter uxorem quæ in manu viri sit, filiosq. familiâs eius olim fuisse consanguinitatis. Explicatur l. si matre C. de suis & legit. her. l. j. C. ad Terryllia, & Pauli locus è sententiâ receptis. Tutorem infanti pro herede gerere: infantiem tutore auctore videri pro herede gerere: & hac in re notatus iurij. in §. Si pupillo. l. Seruo inuito D. ad Trebellia. De filiis spuris, è seruitute manumissis: per egrinis: & ciuitate donatis: Virum & quo iure parentibus ab intestato succedant. Filij nomen in testamentis plenius accipi. Manumissum non pristinam recuperare, sed nouam libertatem consequi. De macula seruilis: seruorumque differentiis: ad l. Et seruorù de statu hom. quæ conciliatur cù aliis in speciem pugnantibus locis. De actore seruo: locus Martialis exponitur: itèmq. l. auct. iur. d. Actores. D. de iure fisci, spuriaque inibi verba indicant: & alio iure, Actores ac reliquos seruos censerî demonstratum. Atriarij, qui sint in l. j. d. Caupones. D. Nauitæ, caup. stab. Emendatur Seneca locus. Macula serui sæpe venditi. Liberos itèmq. colonos & similes personas macula non carere. Serui Domini que nomina, ad liberos patronosque aut qui alioquin serui domini esse desierint, extendi. Scenicos & arenarios olim tribu motos. De Censoria noia. Qui arenæ operas locauerit, etsi non prodeat, infamem esse: Qui scenæ, nõ item: antequam prodierit: cuius differentiæ ratio inuestigatur. Arenarios & scenicos seruis ac libetrinis plerunq. copulari. Arenarios sponte constitutos à cæteris ciuibus in iure successionis hoc tantum differre quod exheredati de inofficio non queruntur. ad l. in arenam. C. de inoff. testa. In arenam damnatos vt pœnâ seruos omni successionis iure prohiberi. Merito dubitatum an qui manus arenæ locasset, s. consulti beneficio ad legitimam matris hereditatem admittentur. Humana tamen, & à iure aut ab æquo certe ac bono non aliena ratione ad istam successionem inuitatum intelligi. Hæc omnia, & verò alia per multa, non vulgari sed nostro modo exequimur.

Cap. 12. pag. 267.

Tractatus 2. ad S. C. Orfitianum. Quæ capitis minutio, quod ius legitime successionis perimat. Quatenus contrahat peregrinus aut ex vltima cuius voluntate capiat: & à seruo pœnæ quid differat. An peregrinate, vt seruitute soluat matrimonium: & de dotis exactione. Nec fideicommissa ne ab intestato quidem relinquere, nec manumittere deportatum: liberos tamen habere intelligi: relicta

relicta incapacibus an fisco cedant. Pertinere. Plerunq. suppletur posse. Restitutio, Abolitio, Indulgentia communis siue generalis itèmq. specialis. Honor Senaui à principibus habitus. Explicatur præcipuè l. amissione §. publicatione. D. pro socio. l. sed si alia in fi. D. de bon. dam. l. si deportati. 7. in princ. & §. j. D. de legat. 3. l. edicto & l. Statius Florus D. de iur. fisci. Tentatur emendatio §. Qui operas l. 1. D. ad Terryllia. sine qua etiam adfertur ad eum §. noua interpretatio, ex homonymia vocabuli capitalis. Capitalia interdum dici quæcunque iudicij publici crimina: Ex capitalibus criminibus reputa maiestatis aut falsi, non capitales quoque pœnas irrogari. De relegato vel ordine moto ac restituto: itèmq. de capitis minutione quæ saluo statu contingit. Exponuntur præcipuè l. pen. D. si ex noxa. causa aga. & §. omnibus l. hos accusare. D. de accusat. & d. l. 1. §. capitis D. ad Terryllia.

Cap. 13. pag. 307.

Quod in testamento scriptum est ex mente ac opinione testatoris nunquam contra communem rerum aut verborum vsu: nisi forsitan in fideicommissis interpretamur. Exposita l. inter vestem. D. de auro & arg. leg. in ambigua sermonis significatione vsu ve rerù promiscuo, id sequimur quod defunctus senserit. Eundem vt proprietatis nomine, non modò plenam sed nudam quoque designari: ad l. si alij fundum. D. de vsu. & vsufr. leg. quæ emendatur, exponitur, & conciliatur cum l. sed si forte. D. de reb. eor. & aliis locis. Agendi, ad contractus: sentiendi verbum ad vltimas voluntates plerunq. pertinere. Confirmata emendatio dudum à nobis demonstrata circa l. querebatur §. pen. D. de testa. mil. spuria verba indicata in d. l. si alij fundum, & item in l. 1. §. vlt. D. de questio. & eius cum aliis è iure locis conciliatio tentata, noua ratione. Vel sublatum ex d. l. si alij.

Cap. 14. pag. 366.

Quando & quatenus coheres ab alio relicta præstet: ad l. pen. D. de iur. codicil. quæ emendatur, conciliatis inuicem & expositis l. cum pater §. cum existimaret de legat. 2. l. post emancipationem in princ. de legat. 3. l. alieno §. cum intestato & l. si pater §. vlt. de fideic. libert. Vtrum alteri pro altero solutio vtiliter ad liberationem fiat: ad l. filie. D. de solut. quæ emendatur, expositus præcipuè l. pupilli debitor cod. tit. & l. tutorem quondam C. Arbitr. tut. Argentariorum erga steria, Præconis hasta: de qua emendatur apud Senecam locus. Minor res suas à tutore curatore pro tutore, negotiorum gestore alienatas quando & quomodo reuocet. Mater quæ ius administrationis habuit vel non, itèmq. tutores qui ve cum his contraxerunt qua actione minori teneantur. Spuria verba indicata in l. 58. §. qui testamento. D. de admin. tut. itèmq. vno apud Senecam, duobus apud Plinium, singulis apud Suetonium, Gellium, Quintilianum, Aristidem, Themistium, Andocidem, Diodorum locus notata.

Cap. 15. pag. 380.

Iterationes, itèmq. compendia orationis apud iurifconsultos animaduersa. Ad testamentum, Ad annu, Ad condicionem: defensa Florentina lectione in l. 8. D. de verb. oblig. Lex, Fraus: Seruius ad Virgilium & Vlpianus notantur Proclamare: quo ex verbo dictu Ciceronis apud Plutarchum explicatur. Interdicta loca in l. 4. D. de pœnis: cuius tentatur emendatio. Ex literarum immutatione alij apud Papinianum Modestinu & Vlpianum castigari loci: exposita l. vlt.

6

de iureiur. & l. p. apin. §. si ex causa de inoff. testa. itémq. apud Senecā Plinium Claudium Tacitum plurimi. Rursum apud Paulum & Capitolinum Impendij vocabulum restituitur, defensa apud Papinianum vulgata lectione. Inducere apud Tacitum & Claudianum: exuendi & exutum legi apud Tacitum & Plinium debere. Indicij vocabulum in l. 2. C. ut in possess. legat. ex Papiniano, itémque apud Senecam repositum. Postremò apud Plinium Claudianum & Suetonium: apud Lactantium Dionem Plutarchum Isocratem singuli existit literarum immutatione loci castigantur. Cap. 16. pag. 417.

Cuius rei alienationem eius & pignus consistere: conciliatis inuicem l. 9. in fi. & l. 24. D. de pignor. exposita. l. 25. eod. tit. De sacro, religioso, publico loco: itém de re furtiva, dotali, & litigiosa in obligationem deducta: postremò de re aliena: vtrum eius venditio permutatio pignus aut quilibet alius contractus, inter scientes vel ignorantes, consistat, & ex contractibus qui suum nomen habere dicantur: Expositis l. j. §. permutatio. D. de rer. permut. l. 4. l. quoties. & l. vlt. C. de rei vindicat. Rei quæ sit apud hostes vtrum obligatio consistat ad l. vlt. D. de act. emp. Expositis l. cum à matre. C. de rei vindic. l. si post acceptu. D. eod. tit. l. qui balineum §. Titia. D. Qui potior in pignor. & l. j. in princ. D. de pignor. & aliis quam plurimis ex materia pignorum. Nihil agere quid sit in l. 2. De pigner. act. Cap. 17. pag. 452.

De rei alienæ pignore: quod ex postfacto vel directo conualescit, vel ita ut ex eo utilis tantum hypothecaria creditori detur. & ratihabitio domini aut heredis quatenus retrò irahatur. Exposita l. rem alienam. D. de pignerat. act. quæ noua ratione conciliatur cum l. si Titio. D. de pignor. Apud Paulum & Papinianum, sine voluntate: sine pace apud Virgilium: Apud ipsum & Senecam Tacitumque ac alios, sine more: Apud Paulum, sine iure: Apud Cæsarem & Petronium Extra legem, extra consuetudinem: Apud Thucydidem αὐτὸ καὶ νόμος, Dionem ἔξω τῆς παρανομίας, Xenophontem αὐτὸ καὶ νόμος, & apud Græcos denique Romani iuris interpretes αὐτὸ καὶ νόμος quid significet. De denuntiationibus postremò ac protestationibus, contractui solutioni manumissioni aditioni ad rem impediendam adhiberi solitis: Exposita l. 49. in princ. D. de minor. Cap. 18. pag. 474

Directam alieno seruo libertatem in testamento dari non posse. Exposita l. si seruo. D. de adim. leg. De seruo hereditario: exposita l. verum est. de man. testa. De seruo castrensis peculij, Explicantur l. generaliter. §. quid ergo si fideic. D. de fideic. libert. l. Stichus seruus 2. & l. Aristo. D. de man. testa. in qua iuris antiqui vestigium indicatur: & l. 2. §. codicillorum. D. de iur. codicil. in qua defenditur vulgata lectio. De seruo pignorado: ut conciliari possit. §. si quis seruo d. l. generaliter cum l. seruum filij. §. si idem de legat. 1. Exponuntur præterea l. qui testamento. de legat. 2. & l. fratres Imperatores D. de pæn. Item de seruo communi. Postremò de seruo alieno ab hostibus redempto & manumisso. Explicata l. 71. si seruum. D. de adq. hered. cuius tentatur emendatio. Cap. 19. p. 489. Cur alieno seruo vindicta manumisso nihil agatur: Exposita l. 4. C. de iis qui à non dom. Solemnia manumissionum à consulibus magistratum ineuntibus celebrata: ad l. 13. C. Th. de infirm. iis. quæ sub tyrann. ex Libanio, & Sidonio: cuius

carmen emendatur. Nec præ tutorem quidem aut curatorem præstari debitam libertatem: nedum per extraneum quempiam: nec obstare l. cum proponas. C. de dolo. quæ exponitur. De serui à coniuge donati vel dotalis manumissione: illustratur obscura Vlpiani mens in l. quod autem §. vlt. D. de donat. int. vir. & vxor. & noua interpretatione adiunatur. A patre filiove familiæ seruum alterutrus rectè manumitti: non à seruo: non emancipati filij seruum eumve qui sit è castrensi quasiue castrensi filijfam. peculio à patre: sed factam manumissionem confirmari posse. Exponuntur præcipuè l. nulla competit. D. Qui & à quib. man. l. si pater. C. de iis qui à non dom. & l. filium. D. de liber. cau. De consensu domini seruum alienum rectè manumitti: Confirmatam ex postfacto manumissionem non retrahit: quod similiter in nuptiis obtinere, explicata l. etsi contra. C. de nupt. ostenditur. Cap. 20. pag. 503.

Alieni serui manumissionem tempore vel ratihabitione, quæ retrahitur, confirmari: sed vtrum adquisito dominio serui à manumisso: Exposita l. pen. D. pro donato & l. si seruo alieno. D. qui & à quib. man. quæ conciliatur cum l. filium D. de lib. cau. & l. si ab eo. C. eod. tit. Propriam verborum significationem contrahi nonnunquam aut porrigi: variis è iure petitis exemplis demonstratur, voluntatem eius non contrariam dici, qui consenserit: Non repudiatum legatum, quod est agnitum: Non consentire eum, qui expresse dissentiat, dici per leptonem: cuius figuræ complura exempla proponuntur. Expositis præcipuè l. renitente. C. de iu. delib. & l. mulier. §. j. D. de condit. & dem. De proprio seruo alteri legato & manumisso, ad l. heres. D. qui & à quib. man. & quid ibi atque aliis locis quibusdam Nihil agi significet. De seruo hereditario manumisso: explicatur l. facta. D. ad Trebel. l. 3. & l. generaliter §. vlt. D. qui & à quib. & l. 3. de man. vind. De seruo pignorado & manumisso: probata Florentina lectione in l. pignori. 2. §. D. qui & à quib. De seruo in quo vsufructum alius habeat manumisso. Cur non ut seruitutis constitutioni, sic manumissioni mortuæve illationi à proprietario factæ vsufructuarius frustra consentiat: ad l. sed & si quid §. vlt. & seq. l. D. de vsufr. quicum alii loci noua ratione conciliantur. Ad certum incertumve tempus constitui vsufructum, explicato Pauli è libris sententiarum loco. Comparatur autem hoc fere toto capite locus religiosus effectus cū seruo effecto libero: quod à nemine adhuc tentatum fuerat. Cap. 21. p. 519. Per alium adquiri hereditatem non posse adeundo, sed pro herede gerendo: Cretionis erymon. Exponitur præcipuè l. furiosus. 63. & l. per curatorem 90. de adq. her. defensa hinc quidem Florentina lectione: ut & in §. sed etsi non adierit. l. qui in aliena. eo. tit. Emendatur Vlpiani locus in fragment. Exponitur l. si filiusfa. C. de petit. hered. vno casu non adquisitam olim sine cretione hereditatem: vno casu aditione per alium facta hodie acquiri: ex l. si infanti. C. de iu. delib. De acceptilatione. Probatur emendatio l. 3. D. de acceptilat. & difficiliore eius tit. leges declarantur: itémque l. si debitor. D. de solutio. Quatenus ex persona domini seruus æstimeretur: & de stipulationibus factum continentibus. Cur acceptilatio, non stipulatio sit actus legitimus, disceptatum: Nexum acce-

ptilationis, ut manuum porrectionem stipulationis symbolum esse. Promittere. Virum acceptum rogando servus dominum sine novatione liberet. Optionem aut electionem alicui è testamento vel stipulatu debitam, per alium non celebrari: & quid in electione tacita dicendum, ostenditur. De restitutione hereditatis: & à solutione quatenus differat: Postremò alieno quidem nomine illam, & per alium: non tamen sub conditione fieri. Exposita inter ceteras l. si de mulier. §. ex affe. D. iure dot. Cap. 22. pag. 542.

In actibus legitimis qui nec alieno nomine nec nisi purè sunt nominatim, esse ab alienationem: siue sit mancipatio siue in iure cessio: Quid de cessione tutelae dicendum: quid si quis ea se abdicaverit. Emancipationem, Adoptionem, Testamentum hodièque illo iure censerit. Cur volente patre filius fa. donet non etiam testetur: ad l. tam is qui. D. de mort. cau. donat. In actibus legitimis esse aperturam siue resignationem tabularum, Repudiationem hereditatis, Nuptias siue Connubium, atque Divortium: in his certe idem ius quod in illis observari. Tentatur interim castigatio l. denique 6. D. de ritu nupt. exponitur l. 2. C. de nupt. Testationem, non item obsignationem olim fuisse in nuptiis necessariam, indicato moris antiqui vestigio in l. filium. in fi. D. de iis qui sunt sui vel alien. iur. & l. si vicinis. C. de nupt. Gestis olim solium inferi divortium. Præter Iuvenalis ac Suetonij locos, illustratur l. diuus. D. de divorti. & ibi Mittere quid significet, naturalèque vim verborum plerisque locis augeri demonstratur. In divortio dirumpi solitas olim nuptiales tabulas. Testes etiam, imò verò arbitros olim adhibitos. Emendatus obiter Senecæ locus. De divortio cautum lege Iulia de adulteriis, & lege Iulia de maritandis ordinibus: ac pleraque alia minimè vulgaria. Cap. 13. pag. 570.

Eodem quo actus legitimos iure ut nec per alium nec nisi purè fiant, censerit trinas quoslibet denuntiationes. Inducuntur suspecti ex articulo, id est, loci, apud Ulpianum duo, apud Papinianum, Imperatores & apud Cicronem singuli. Exposita l. 3. de muri legul. lib. 11. Cod. De litis contestatione. De auctoritate à tutore præstanda exposita l. 8. & l. obligari. §. pen. de auctor. iur. De sententiis vel decretis iudicum. De addictione bonorum ad libertates conservandas facta: cui modus non condicio adiicitur: exposita l. 4. §. hi qui & §. illud videntum. D. de fideic. libert. Condicione modum significari. Modo non vitari sententiam, adoptionem, hereditatis aditionem, manumissionem, nec alios actus legitimos. Hæc verba, Mortis causa, condicionem nō facere in donatione, acceptilatione, manumissione. Exposita l. mortis causa. D. de manumiss. Testes quidem non tamen certum testium numerum in omnibus actibus legitimis desiderari: & quid in acceptilatione. Ex iis actibus quosdam à solis patribus familias, quosdam à liberis qui in potestate sint, nonnullos & à servis peragi. De servis publicis populi Rom. qui ex libertinorum corpore fuerint, isque commercij cum civibus & testamenti pro parte faciendi habuerint. De servis publicis civitatum. De servis qui mutationibus deputati, muliones publici dicebantur. In publicis populi Romani fuisse calatores, viatores, lictores, Bruttianos, scribas & apparitores quoslibet: de quibus omnibus ex historia veteri agitur. Cap. 24. pag. 595.

scriptorum librariorum errore aliud cogitantur, verba ex præcedentium aut sequentium similitudine iterata, ommissis necessariis apud Iuriconsultos: Emendata l. 2. §. Senatus. D. de iure fisci: & exposita. Disputatum de lectione l. 10. §. vlt. D. de appellat. l. 66. de condit. & demonstr. l. 55. §. qui fideicommissam. ad Trebellia. l. 11. de dam. infec. l. 4. versic. Tutor. D. de re iudic. Tentatur emendatio l. 19. Ex quib. caus. maio. Castigantur etiam l. pignoris. de pignor. l. 13. de vsur. & Papiniani ex fragment. pithœanis locus. illustratus & emendatus §. Index. l. 13. D. ad leg. Iul. de adulter. & ibi, quatenus quando ve criminum vel delictorum compensationi locus sit: & Rei vocabulum esse πολυσημων ostenditur. Restituta lectio vera in l. 4. C. ad leg. Iul. de adulter. Apud alios auctores asimilia menda indicantur atque corriguntur: Apud Censorinum, Lampridium, Mamertinum, atque Claudianum. Præterea duobus apud Cicronem locis, ad Atticum & pro Milone: itèmq; ex codice vetusto apud Sidorium. Ex Græcis verò apud Synesium, Eusebium, Diodorum denique siculum duobus locis, ex lib. 13. & lib. 15. ibique de prudentia, imperatoria virtute agitur: & quibus eam vocabulis Græci designent, ad extremum ostenditur. Cap. 25. pag. 616.

VAR arbitrato meo, liberalitate tua, & egregio isto munere, quo me ornasti: de cuius præstantia posterius etiam per me indicabunt, si pateris: ut autem patiaris, te vehementer etiam atque etiam rogo: cupio enim mirum in modum ut *Semestrium tuorum secundus liber* inscriptus nomini meo quamprimum appareat in vulgus, atque editionis author haberi volo, ut si nulla alia re possum, hac una saltem, posteritati videar aliquando profuisse. Extabit ergo, industria quidem tua, meo certè consilio & impulsu singularis doctrinæ opus, & æternum, ni fallor, ingenij tui monumentum. Noli, quæso, putare me ista scribere ad gratiam, aut temerè. Legi enim totum librum tuum non raptim, ut soleo huius generis scripta legere, sed attentè & diligenter, dicerem etiam reprehendendi studio me legisse, ni vereretur, ne hæc diligentia, quamquam à summo amore profecta, nimia tibi cæterisque videretur: ab assentatione autem omni natura alienus sum: nec me colluies hominum, cum qua quotidie conflictandum est mihi, corruptique mores aulicorum, qui hoc veluti hamo Regum & Principum ingenia capiunt, nec res denique ulla efficiet unquam, ut aliter dicam atque ipse sentio. Tacere mihi potius est, quam ad gratiam loqui. Habes cum laude etiam mea de libro tuo & de eius editione iudicium meum, quod præstabo. Sed non tu is es (scio) cui aliena fide opus sit, quique facta, dicta, scriptaque tua, & excellentis ingenij lucubrationes tueri & præstare ipse per te nequeas: tamen si quid hoc ad rem pertinere videbitur, accedam lubens quouis titulo ad eam sponsonem, quam de eruditione tua doctrinæque singulari, & eximia iam pridem literatis omnibus dedisti. Vale.

ELOGIA.

-Leporem venator ut alta

Hor. Sat. 2.
lib. 1. serm.

In niue sectatur, positum sic tangere nolit:

Captat & apponit: meus est amor huic similis: nam

Transuolat in medio posita, & fugientia captat.

ERRATA

Pagina 8. lineæ 12 lege *κοινός* 10. 14. atq. co- 15. 24. *naturalia* 17. 13. *humani-
tate* *ibid.* lin. 29 *sive Affectionis* 18. 16. *ab eodem* 21. 14. *quisquamne*
24. 11. *παιδείας* 29. 2. *sic fere* Pag. eadem lin. 3. *victura feretur* 33. 6. *Impe-
ratoria* 39. 6. *ἡρώδης* 45. 6. eadem *ibid.* lin. 8. *Seneca* 50. lin. 16. *ὑπε-
πρας* 59. 11. *præda* 82. 19. *Archemacho* 94. 29. *fit* 103.
28. *Pandateria* 108. 9. *amentiores* 115. 15. *Lucili* 134. 8. *sublestæ* *Ibidem*,
lin. 28. *indicium* 137. 19. *indicati* 141. 14. *seruatore* 147. 17. *indicem*
151. 30. *exequantur* 152. 4. *quidam* *Ibid.* 5. *ἡγεμονίαν*. 164. 29. *Fir-
mianus* 167. 3. *ἐλευθερίως* 169. 12. *indice* 171. 19. *quoquam* *Ibid.* lin. 20.
omnibusque 175. 6. *ubi in* 188. 3. *verba* 205. 30. *anulis* 210. 19. *Santonico*
217. 25. *monilibus* 218. 4. *Romanarum* *Ibid.* lin. 18. *repudiandum* *Ibid.* lin.
20. *Cannensem* 225. 6. *circumactis* 227. 18. *gladiatoris* 232. 17. *munerum*
233. 15. *ἑὶς τὸ αἶμα* 240. 5. *quam ei* 251. 15. *gladiator* 252. 7. *quod* 254. 28.
declararunt 259. 2. *prout*, *unico vocabulo* 260. 25. *existimem* 264. 12. *no-
men* 274. 28. *sine prætorio* 285. 16. *capiti* 286. 10. *quidam* 288. 29. *domo*
sua 290. 17. *distrabantur* 306. 17. *contrahat* 320. 6. *vero propius* 321.
31. *pæn.* 331. 1. *partus sequitur* 334. 23. *honores* 336. 3. *sine exceptione*
344. 28. *scopelismo* 359. 21. *significans* 360. 14. *Adde in margine*,
lib. 1. Epist. 365. 28. *infamem* 368. 1. *nemo* *Ibid.* lin. 2. *Tiberonis*
370. 26. *dispicendum* 372. 8. *Eurhematicon* 382. 6. *In huius* 388. 12. *suble-
stæ* 420. 13. *indicio* 423. 10. *fraudi* 425. 15. *vociferaretur* 438. 24. *fatear*
445. 5. *Exactore molestissimo* *Ibid.* lin. 17. *proh* 505. lin. 14. *leg. genarum* 30.
illò me 507. 14. *alium* 511. 6. *fraudem* 516. 6. *filysam.* 518. 2. *militis vel*
emancipati 528. 4. *cum* 535. 24. *legatario* 537. 3. *addo* 540. 27. *perimere*
Pag. 548. lin. 21. *leg. fert* 556. 19. *efficit* Pag. 560. lin. 25. *leg. rogat* 564. 21. *ea*
quæ facti 570. 19. *cessio* 582. lin. 19. *leg. obuoluta* 25. *fit* 584. 31. *liceat*
matri 590. 9. *decollari* 597. 2. *teneretur* 598. 15. *alium* 601. 18. *magistra-
tuum* 602. 27. *principis* 627. 29. *hæc* 631. 9. *In Horarij vocabulo mendum*
iamprius animaduerti, *cui causam dedisse nomen* *Horas illi proxime vicinum*
reor, *cum scripsisset Censorinus*, *voluisset quidem certe*, *Solarium scribere*: *quod &*
in Mediolanensi quadam editione ita castigatum fuisse nuper adidici: *Et sanè*
bellam & perspicuam &c. 634. 29. *ille summa* 636. 30. *tempore* 642. 30.
ἡλικίας 643. 6. *κατέγνωσ* 645. 1. *συνέστ* 647. 2. *ἡρώδης* 649. lin. 3. *leg.*
Xanthippo.

Præter hæc errata monitum te velim, Lector, nonnulla esse in distinctionibus, & sæpius pro hac nota; qua carebamus, perperam hanc: substitutam fuisse.

PETRI

PETRI FABRI REGII CON-
SILIARII ET LIBELLORVM
ORDINARII MAGISTRI
LIBER SEMESTRIVM,
SECUNDVS.

DE IVRE NATVRALI ET GENTIVM: EX VTRO SIT
marimonium. Cecrops cur *ἡρώδης*. Socratem Euripidem Antonium singulas
duas simul uxores habuisse. De liberis aut parentibus naturali pietatis ratione
curandis, exposita l. j. D. de adq. rer. dom. Quædam & civili & gentium iuri
posse tribui: hoc propè diuinum, ex quo sepulturas esse. Quid homini homo
debeat. Qui cadauera sepulture mandet, aut humanitati ac pietati tribuere,
aut huius negotium gerere. Exposita compluribus veterum adhibitis locis l. 14.
Et si quis §. sed interdum. D. de religios. & sumpt. fun. Postremò tractatur,
Imperatori militum cæorum sepultura vt cura esse debeat.

C A P. I.

H T A EST profectò, vt Plinius¹ monet: ¹ In præsa-
Musa, Pandectæ, ἐνχρησίδες, λειμὼν, πη- ¹ tione ope-
ρασίδης, inscriptiones propter quas vadi- ¹ ris de natu-
monium deserì possit: At quum intraue- ¹ rali histo-
ris (dy de æ' q;) quàm nihil in medio inuenies ¹ riu.
verumtamen optimo iure (quantum iudico) sortita sunt
suum illud illustre Pandectarum nomen: & si quod aliud
splendidius reperiri potest, id, *ὑπεραισθητικά*, ista eximia
merentur: quæ ex variis veterum Iurisconsultorum scri-
ptis, tanquam thesauris decerpta, in suos Digestorum li-
bros Imp. Iustinianus retulit. Nam cum ea iuris præcepta
diligenter tractata & exposita complectantur, quæ vt ex
vera & mera philosophia, è iurisprudencia, inquam, &

A

Sapientia ciuili, deprompta sunt: ita etiam (auctore Vlpiano¹) ad neminem ledendum & ad ius suum cuique tribuendum, atque adeo ad vitam honeste, id est, ex virtute, vel natura congruenter (ut ait Zenone Cicero²) transigendam omnino pertinet: tum vero, si quis erit paulo humanior, is illa omni & memoria veteris & cuiuscunque politioris doctrinae genere locupletia, sed & innumeris propè sententiarum verborumque luminibus insignita esse, mecum fatebitur. Quod postremum tamen μωωπες quidam sophista non admittunt: in profundo quippe farraginum & minutularum argutiarum, aut potius frigidarum tristiūque (ut Cæcilianum illud usurpem) imo vero ridicularum ineptiarum cæno demersi sunt: ut Solem aspicere, qui sese exerit, aut lucem ferre denique non possint. Insulsi nimium quantum atque insipidi! hos ego, cum res suas sibi habere iam dudum iusserim, ingenuis quidem, & à bonarum literarum studio non alienis hominibus fidem eius, quod antè dixi faciam, si potero: meūque ornanda ac excolenda Iurisprudentiæ institutum tenebo & persequar. Cum igitur ad illustrandum ipsius Vlpiani perobscurum, & nostris quidem doctoribus incognitum de vera Philosophia locum, primus ipse nouam interpretationem veterum auctoritate stabilitam ante aliquot annos attulerim: sequitur ut, quod illo ipso in loco Vlpianus de iure naturali, gentium, & ciuili apposuit (quoniam hoc quoque ab interpretibus non satis, ac ne tantillum quidem intelligitur) ope operaque nostra pellucidum, & vel cæcis ipsis perspicuum fiat. Quod & si non præstabimus ex voto: nostrum tamen studium atque hoc laboris quicquid est, amabunt non ingrati nec inhumani iuuenes: eamque in partem accipient, ut vicissim nobis faueant, & ad rem litera-

¹ l. iustitia
10. D. de
Iust. & Iur.
² lib. 4. de
finib. La-
etatius lib.
3. diuin. in-
fir. cap. 8.

riam suis vigiliis promouendam, exemplo nostro lubentius ac diligentius incumbant.

Animalibus pro ratione impetum, homini pro impetu rationem esse, sapienter Seneca¹ tradit: hinc fieri arbitror, ut (licet re vera & propriè ius omne ratione constet) cætera tamen animalia iuris quoque naturalis peritia censerent: per quandam auxesim, & figuratè loquens Vlpianus² refert: quod etiam fera ipsa (licet sensu, hoc est ratione ac iudicio careant³ impulsu, & vi quadam naturali ad aliqua rapiantur, quæ nihil prohibet esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestiis homini communia: quoniam omnium est natura communis, ut ait Cicero⁴: quapropter ea nos (quatenus tamen animalia sumus, non qua homines) dictante ac precipiente ratione insita nobis à natura, volentes facimus atque appetimus. Ex quibus est maris & fœminæ coniunctio, quam nos homines matrimonium appellamus, ait Vlpianus.⁵ Quod sic accipe: ut propriè connubium (id est d. l. j. §. præsertim, quod fit per confarreationem, per conuentionem in manum, & cõemptionem) apud Romanos tantum obtineat: ideoque sit à iure ciuili populi Rom. Qua de re subtilius alibi differetur: matrimonium vero siue coniugium, quod inter duos (qui modò parentum aut liberorum gradum inuicem non obtineant: inter quos iure gentium incestum committitur⁶, nuptiæ vero consistere non possunt⁷) Consortium omnis vitæ, diuinique & humani iuris communicationem, honestate, pudore, ac religione, tanquam arctissimis vinculis astrictam constituit: iuri gentium (mea quidem opinione) ascribi oporteat: quippe cum eorum, quæ modò dixi, communionem non vnus aut alter populus, non item animalia omnia: sed soli homines & plerique omnes

¹ lib. 2. de
Ira. ca. 16.

² l. j. §. penult. D. de
Iust. & Iur.

³ l. j. §. D. si
quadrupes
pauperiem
ferisse di-
catur.

⁴ lib. 5. de
finib. bono.
& malo.

⁵ d. l. j. §.
pen. versic.
hinc descē-
dit.

⁶ l. vlti. in
fine D. de
condict. si-
ne causa. l.

⁷ l. D. de
rit. nupt. cū
similib.

⁷ l. nuptiæ
eod. tit.

inter se habeant, semperque habuerint. Ante Cecropem profecto Athenis nulla agitabantur nuptiae: sed viri foeminae, naturae ius secuti, passim miscebantur: ut Troglodytae ac Nomades, ut Garamantes, qui matrimoniorum exortes passim cum foeminis degunt: & in Aethiopia illis, qui Ichthyophagi, hylophagi, spermatophagi populi nominantur, nudique de more ceterorum animalium vitam agitant, foeminae partusque communes sunt: id quod post Diodorum Siculum¹, Plinius² tradit. Indorum etiam foeminas more patrio complures eidem nuptas esse solere Cicero³ & Valerius⁴ referunt. Primus Cecrops Athenis unam uni coniunxit in matrimonium, cum turpes prius inter ipsos consuetudines atque congressus haberentur: quamobrem διφυής, hoc est, duplicis naturae fuisse fingitur: ut superiore parte virum referret, inferiore foeminae speciem ostenderet: τὰ μὲν ἄνω ἀνδρῶς, τὰ δὲ κατωτέρω γυναικῶς, idque Suidas⁵ post Athenaeum⁶ memorat: ἄλλος νόμος θεῶν (ait Suidas inter cetera) ὥστε φανερώς συγγίνεσθαι αὐταῖς καὶ μίᾳ, φοιχῆν καὶ γεδόν ἄντρων τὰς δύο φύσεσιν ὅτε πατρὸς ἔστι καὶ μητρὸς, εἰκότως διφυής ἐκλήθη. Athenaeus autem, ἐν δὲ Ἀθηναίῃς ποσειδῶνος (inquit) Κέκροφι μίαν ἐνὶ ἔλθεξεν, ἀνέδλω τὸ ποσειδῶνος οὐσῶν στωόδων καὶ κοινογαμίων: διὸ ἔδδοξε ἡσὶ διφυής νομισθῆναι, ὅτι εἰδῶτων τῶν ποσειδῶνος διὰ τὸ πλῆθος τῶν πατέρων. Idem profecto Athenaeus refert Socrati duas simul uxores in matrimonio fuisse, Xantippem & Mirtonem Aristidis alicuius filiam: nec tamen vitio datum id Socrati ab comicis eius reprehensoribus, quoniam ex decreto Atheniensium, ob raritatem hominum, cuilibet duas uxores habere tum liceret: εἰ μὴ ἀεὶ σὺν κεχωρημένων καὶ ἡφισμα ἔτο ἔχρετο, ὅτε διὰ πάντων ἀνδρῶν, ὡς ἐξῆναι ἔδύο ἔχειν γυναῖκας ἢ βεβδῶμενον. quod &

¹ lib. 3. Biblioth.
² li. 5. Nat. hist. ca. 8
³ lib. 5. Tuscul. quaestio.
⁴ li. 2. ca. 1.
⁵ in verbo Κέκροφι
⁶ li. 13. c. 1.

ipsum citato Satyri & Hieronymi Rhodij testimonio Laertius Diogenes¹ comprobat, ἐπιτοὶ δὲ καὶ ἀμφοτέρων (inquit) ἔχειν ὁμοῦ ὧν ἔστι Σάτυρος τε ἔστι Ἱερώνυμος ὁ ῥόδιος. Φασὶ γὰρ βεβληθῆναι τὰς ἀδελφάδας, διὰ τὸ λήπτω δρῆν στω εὐξῆσαι τὸ πλῆθος, ἡφισμασθαι, γαμῆν μὲν ἀστὴν μίαν, παιδοποιεσθαι δὲ καὶ εἰς ἑτέρας. ὅταν τῆτο ποιῆσαι ἔστι Σωκράτην. Socratis quoque discipulum Euripidem Gellius² auctor est simul duas uxores habuisse: cum id decreto ab Atheniensibus factum ius esset. Nam quid ego Darij Persarumque regum pellices, aut Philippi Macedonis uxores nomine, re verò concubinas, pellices, & amicas, quarum Athenaeus commemorat, percenseam? cum illi ex aliorum hominum praescripto non viuerent: qui sibi quiduis licere arbitrabantur. Primum ex Romanis Antonium duas eodem tempore sibi uxores adiunxisse Plutarchus³ memoriae prodidit: nemo deinde Romanus binas uxores (quod sciam) habuit: iure quidem certè civili, aut Pontificio, habere sub Romani nominis ditione duas uxores⁴, aut cum uxore concubinam⁵, eodem tempore nemo potuit. Post Cecropem igitur omnium fere gentium (quae modo non essent barbara, sed legibus uterentur) opinione atque consensu, matrimonium, id est, unius viri cum una foemina coniunctio, recepta est. Nam sanè cum propè solos barbarorum Germanos singulis uxoribus contentos esse Tacitus⁶ memoret: haud immeritò cum veteribus ipsi maris & foeminae: pluriùmve cum una foemina marium aut cum uno mare foeminarum coniunctionem, & vagum (ut ille⁷ ait) concubitum, concubinatum, & contubernium, propinquarum etiam personarum inter se solutionem commixtionem: illam denique mutuam diuersi sexus inter se propensionem, iuri naturali, aut naturae potius ipsi omnium

¹ in lib. 2. de vita philosopho. in Socrate.
² cap. 20. lib. 15
³ in Demetrii & Antonij comparatione.
⁴ l. 2. C. de incest. nup. l. eum qui duas. cod. ad leg. Iul. de adulter. ex quo desumpta est. l. ea quae C. de donat. ante Nupt. s. l. i. C. de concubi. l. vlt. in fi. D. de diuort. Paulus lib. 2. sentent. tit. 20. fact. cit. s. j. l. ex ca. 121. D. de verbor. oblig.
⁶ in lib. de morib. German.
⁷ Horatius in de arte poet. Concubitu prohibere vago, dare iura maritus.

rerum parenti assignamus : ex'que ea coniunctione pro-
 tos liberos Naturales nominamus. Attamen hanc quoque
 copulationem , aucta vocabuli significatione , matrimo-
 nium vocamus : vel potius matrimonium , quâ maris ac
 fœminæ coniunctionem designat , & origine ipsa inspecta,
 iuri naturali (à quo descendit ac proficiscitur) cum Vlpiano

¹ Declam.
368.

nostro ipsoque Quintiliano¹ tribuimus . Hic quidem ma-
 trimonia sunt (ait) ab ipsa rerum natura inuenta : sic ma-
 res fœminis iunguntur : ut imbecillior sexus præsidium ex
 mutua societate sumat. Lactantius² denique ipsas etiam
 volucres pene omnes matrimonia facere : & paria iungere :
 & nidos suos tanquam genitales toros (ubi geniales ma-
 lim) concordî mente defendere : & fœtus suos , quia certi
 sunt , amare : & si alienos obieceris , abigere scribit.

² de falsa
sapiëntia li.3
Inst.ca.21.

Quomodo maris & fœminæ coniunctionem , sic & li-
 berorum , idest , sobolis procreationem & partus educationem
 ad ius naturale Vlpianus refert. Meritò : πρώτων γὰρ τοῦς
 τοῦς σωστίας ὀρμώντων & φύσιν. καὶ ἵ ῥούτων παιδοποιίας ἀπο-
 τελεσθῆναι (ut Polybius³ loquitur) Natura nobis quemad-
 modum nascendi , ita gignendi legem scribit : parentésque
 nos alendo , nepotum nutriendorum debito (ut est apud Va-
 lerium⁴) alligauerunt : & cùm sit hoc naturæ commune

⁴ lib.2. ca.

⁴ ubi de
Camillo &
Postumio.

⁵ lib.1. of-
fic.

⁶ in vita
lij Agrico-
le.

omnium animantium (ait Cicero⁵) ut habeant libidinem
 procreandi : prima societas in ipso est coniugio , proxima
 in liberis : itaque liberos cuique ac propinquos suos natura
 charissimos esse voluit : ut apud Tacitum⁶ , Galgacus inter
 Britannorum duces , virtute & genere præstantissimus , ad
 suos loquitur. Educationis nomine tuitionem etiam ac de-
 fensionem apud Vlpianum intellige : quippe cuius non mo-
 dò votum ac desiderium : sed & facultatem omnibus ani-

mantibus natura suggerit , sufficitque Diodoro¹ teste : cu-
 ius istud est , ἀγαθὴ γὰρ ἡ φύσις διδάσκαλος ἀπασί τοῖς ζώοις
 ἔστι τοῦς δεικτέροις ἢ μόνον ἑαυτῶν, ἀλλὰ & τῶν ἄλλων, ὡς
 καὶ συγγῆς φιλοζωίας, τοῦς δειδοχῆς εἰς αἰδίου ἀγούσα δειμονίς
 κώκλον. Ex quo intelligimus contra ius istud naturale face-
 re, meritòque impium, sceleratum, & iniustum à Lactan-
 tio² nominari, qui partui alimoniam denegat, publicis-
 que locis misericordiæ causa exponit : quam ipse non habet :
 quasi necasse videatur (ut ait Iurisc.³) qui , quantum in
 ipso est, crudeliùs necat, quàm si strangulasset : qui etiam si
 contingat ei quod voluit ut alatur , addixit certè sangui-
 nem suum vel ad seruitutem, vel (quoniam Iustinianus⁴
 hanc ab ipso arcer ac prohibet) certè ad lupanar : id quod
 Lactantius monet: Præterea, quod ait Paulus Iurisc. ali-
 cubi⁵ , Contra naturales stimulos patrem facere , qui uno
 ex tribus filius incolumibus emancipato, & patrem sibi cu-
 ratorem petente, iuris publici excusatione utatur : & trium
 filiorum nomine vacationem postulet : optima ratione pro-
 latum esse cognoscimus : qua moti atque adducti princi-
 pes, cùm Aelia cuidam propter insidias ipsius vitæ paratas
 accusationem contra filium suum apud præsidem prouinciæ
 instituere posse rescriberent⁶ , hanc exceptionem addidere,
 Si pietas & ratio naturalis animi tui non reuocat intentio-
 nem. Papinianus⁷ etiam alicubi, ob eam rem pietatis fidu-
 cia matrem filij negotia secundum patris voluntatem gere-
 re: Seuerus & Antoninus Imp⁸ eam qua tutores filio-
 rum suorum suspectos faceret, eisdémque tutores seu cura-
 tores peteret, munere pietatis fungi : eamque causam non
 admittere negotiorum gestorum actionem , ut sumptus in ea
 lite factos repetere posset, meritò rescripserunt : Pater vide-

¹ lib. 2. Bi-
blioth. ubi
de strutho-
camelo.

² lib. 3. In-
fir.ca.20.

³ l. necare,
4. D. de li-
ber. agnos.

⁴ lib. vlt.
C. de in-
fant. ex-
pos.

⁵ l. amicif-
simos. 39.
§. vlt. D. de
excusa. tut.

⁶ l. propter
insidias. 14.
C. de iis qui
aceuf. non
poss.

⁷ l. qui alie
na. 33. §. pe.
D. de nego.
gest.

⁸ l. j. C. de
negot. gest.

licet itémque mater educare, tueri, & curare filios debet: alioqui contra pietatem facit, & ipsi natura non obsequitur: cùm sit naturalis parentum erga filios charitas (ut idem Papinianus¹ tradit) & instituyente natura plus fere filios (Pacato² teste) quàm nosmetipsos diligamus. Atque huius quidem charitatis tanta vis apud plerosque est, ut ob eam potius reconcilientur infensi coniuges, quàm ob mutuam offensam liberos odio prosequantur: itaque Demosthenes³. πολὺ γὰρ μάλλον εὐώθουσιν, ὢν αὐτῶν διενεχθῶσιν ἀνὴρ καὶ γυνή, ἢ δὲ ἀδελφὰ ἀδικηθῶσιν ὑφ' ἀδελφῶν, ἢ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῖς ὄργῶς (ut paulo post eandem sententiam repetens loquitur) τοῖς κρινοῖς παῖδας παρομοιωθῶν. Lucianus⁴ etiam id verè profert, Parentibus potius ut liberos, quàm liberis ut parentes ament, naturam præcipere: καὶ τοῖγα ἢ φύσις τοῖς πατέρας τοῖς παῖδας μάλλον, ἢ τοῖς πασι τοῖς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν. Sed naturalis tamen est filiorum quoque in parentes amor: Prima enim & optima rerum natura pietatis est magistra: quæ nullo vocis ministerio, nullo usu literarum indigens, propriis ac tacitis viribus charitatem parentum, liberorum pectoribus infundit, teste Valerio⁵: qui & alibi scribit, primam naturæ legem esse diligere parentes: & rectè quidem: Cùm non in hominum animis modò instillata & innata sit, sed ipsæ quoque feræ legis istius peritia censeantur: quemadmodum re ipsa quotidie comperimus, & auctor est alicubi Demosthenes hæc pronuncians⁶, εἰ μὴ γὰρ ὄνομα ἔστιν ἐκείνοις (de parentibus loquitur) καὶ τὸν τὸ φύσεως δεῖξαι νόμον, ὅς καὶ ἀνθρώποις καὶ θηρίοις ὁ αὐτὸς ἅπασιν ὄρισται, τέρψαν τοῖς γένεσι, κακόνους ἔστι τοῖς ἐκείνοις ἀπολωλεκόσιν: & statim, intestabilem nec hominibus tantùm, sed & ipsis diis inuisum & inimicum illum esse ait,

¹ l. nam & si parentibus (s. de inof- sic. testa.

² Latinus Pacatus in panegyrico Theodosij. ³ in orat. πρὸς βοιωτῶν.

⁴ ἐν τῷ ἀποκρυπτικῷ μύθῳ

⁵ vale. Maxim. lib. 5. cap. 4.

⁶ orat. 2. in Aristogitonem.

ait, qui parentes negligat. ἐγὼ μὲν γὰρ (inquit) ἀπίστον ἔσομαι ἐχθρὸν, ἢ μόνον ἀνθρώποις, ἀπολαμβάνω ἐν τῷ γένεον ἀμελοῦντα. Negligit autem, qui non exhibet, non alie inopes parentes, & ἔστιν ἀπὸ τῆς ὀπίσθεν δαίμων (ut ait Lyfias¹.) id est, ea, quæ sunt ipsis, ad victum scilicet necessaria, non præstat: quem suis legibus Solon infamia mulctavit. δοκεῖ γὰρ (ut est apud Diogenem Laërtium²) καὶ καλῶς νομοθετήσας, ἐὰν τις μὴ παρέχη τοῖς γένεας, ἀπίστος ἔστω. Igitur quemadmodum pietate cogente, affectu exigente, parentes liberis alimenta de suo præstant: ita ut quæ in eorum exhibitionem, aut ad ipsos ab hostibus redimendos iure pietatis erogauerint, repetere non posse naturali æquitati convenienter sit constitutum³: Sic etiam parentes ratione naturali à filio, qui est in facultatibus, ali debent, eosque exhiberi miserationis & pietatis ratio exigit⁴: ut qui hos negligat, proculdubio contra ius pietatis (quod naturale est) faciat: præsertim cùm iure naturali ad ἀνιδύεα, id est, ad remunerandum obligemur: ut nostri⁵ docent, post Xenophontem⁶: cuius illud est ἡ τὴν πρὸς ἀποποιῶντα ἀντιπεργατῆν ἢ πρῶτα χρὸ νόμιμον ἔστι: νόμιμον ἔστιν ἀποποιῶντα ἢ ἔστω. quo fit ut summa diligentia & sollicitudine à parentibus educatus, si cùm adolenerit, iis ipse parem gratiam postea non rependat: haud dubiè in omnium (qui quidem id scierint) iustam reprehensionem & odium incurrat: idque à gravissimo historico & philosopho Polybio⁷ in hæc verba traditur, ὁπότε τις τῶν ἐκ τραπεζῶν εἰς ἡλικίαν ἠκόμοσ μὴ νέμοι χάριν, μηδ' ἀμύμῳ τούτοις οἷς ἐκτραφεῖν, ἀλλ' ἀποταύματα κακῶς λέγει ἢ ἀρᾶν τούτοις ἐγγράσειν, δηλον ὡς δυσαρρετῶν ἔσονται πρὸς εἰκὸς πρὸς εἰόντας, καὶ στυγερῶς τὴν γένημένην ἐκ τῆς γεννησάντων ἐπιμέλειαν, καὶ κακῶς παύσαντες αὐτῶν τέκνα καὶ τὴν τούτων

¹ καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιπέσεως

² in solonis vita.

³ l. Nefemnius. D. de negot. gest. in qua citatur l. alimenta C. eod. titulo.

⁴ si quis à liberis. §. si mater. D. de liberis agnosc. l. liber captus.

⁵ C. de captiv. §. post lim.

⁶ d. §. si mater in fi.

⁷ l. sed & si lege §. perinde inquit. D. de petit. heredit. iuncta.

¹ si pignore D. de furt. lib. 4. ἀπομνημον.

⁷ sub i. titiū lib. 6. histo.

1 cap. 23. li. 6. Benefic. 2 l. j. & pe. D. de ob- seq. a liber. prest. 3 lib. 5. cap. 4. vide Li- uium li. 7. decad. 1.
Naturaliter itaque pietatem parenti- bus nostris debemus: id quod post Senecam¹, auctores quo- que nostri² definiunt. Inter exempla pietatis parentibus ex- hibita precipua, Lucij Manlij Torquati filius (qui effecerit ne pater causam ad populum diceret) à Valerio Maximo³ numeratur: hoc addito elogio, ex quo etiam naturalem esse liberorum in parentes charitatem patet: Commendabilis est pietas, quae mansuetis parentibus praestatur: sed Manlius quo horridiorem patrem habuit, hoc laudabilius periculo eius subuenit: qui ad eum diligendum, praeter naturalem amorem, nullo indulgentiae blandimento inuitatus fuerat. Ac de naturali quidem iure haecenus: cui consentanea est non modo liberorum nostrorum aut parentum, sed cetero- rum etiam propinquorum (qui naturali sanguinis, aequè cog- nationis vinculo, nobis obstricti sunt) tuitio & conserua- tio: huc spectans (ut opinor) Iurisconsultus⁴ non par eorum esse delictum respondit, apud quos affinis vel cognatus la- tro conseruatus est: & eorum qui nihil ad se pertinentes la- trones recipiunt.

4 l. vi. D. de recepta- tor.
*Ex eo naturali iure profluxit, sed ita ut non parum, imo multum deflexerit recesseritque (ut apud Iurisconsultum⁵ est) ius illud, quod cum solis hominibus inter se commune sit, & ratione naturali, vel inter omnes homines peraequè ser- uetur: (ut est à Caio nostro⁶ simpliciter traditum) vel acquir. rer. dom. iuncta l. omnes po. in fi. de iust. & iu- re.
*(quemadmodum ipse, Iurisconsultum interpretatione ad- iuuans, existimo) apud plerasque certè gentes, id est, apud eas quae non sunt efferis omnino & incultis mori- bus: vel apud barbaras etiam nationes quadamtenus ob- tineat: ius gentium plerumque nostri, & ius naturale non- nunquam ab hominum, non à rerum natura: ius etiam**

1 l. 5. ab vr. be cond. 2 lib. j. An- nal. 3 Inapibus pauperibus De clam. 13. 4 l. 3. de Be- nefic. ca. 18. 5 lib. 3. de Genesi ad liter. cap. 18. 6 l. 4. in principio. D. de iust. & iure. 7 lib. 31. hi- stor. 8 Diod. Si- culus lib. 2. Biblioth.
humanum Linius¹, Tacitus², Quintilianus³, Seneca⁴, & Augustinus⁵ nuncupant. Quo ex iure originem ducunt plurima, quae tamen (quoniam postea formam accuratio- rem ab aliis atque aliis ciuitatibus accepere, adeo ut eorum substantia propemodum immutata esse videatur) iuri ci- uili non minus, imo forsitan uerius quam iuri gentium tri- buere ac uelut addicere possimus. Exempli gratia, Testa- mento pleraeque gentes utuntur: & ideo iuris est gentium, origine scilicet: Eadem ratione manumissio est Iurisgentium (ut ait Vlpianus⁶) quod & apud Romanos, & apud Gracos, & apud alias fere omnes nationes (exceptis forsi- tan Alanis, qui, ut Marcellinus⁷ refert, seruitus quid sit, ignorabant, omnes generoso semine procreati: exceptis etiam iis omnibus, qui ritu belluino degunt: exceptis deni- que Indiae populis, apud quos ex instituto veterum philo- sophorum, si Diodoro⁸ credimus, olim obseruabatur aequa- litas) & seruebant permulti, & à dominis libertate do- nabantur. Idem de adoptione, matrimonio, diuortio dici potest: Nam horum omnium non Romani modo, sed & Athenienses, & alij communionem habuerunt. Apud Ro- manos tamen, quod solemnia quaedam & conceptae formu- lae testamento, manumissioni, adoptioni, connubio, diuortio, & aliis eiusmodi actibus adhibebantur: sine quibus ualere ipsi non poterant: errare non putem, si quis eos esse non modo iuris ciuili pop. Romani, sed actus etiam legitimos defenderit: Qua de re postea forsitan uidebimus: Nunc de Iure gentium dispiciamus: de quo ea tantum (si potero) quae alij non attigere, adferam.
Ac primum, cum ius cuiusque populi proprium, quod ci- uile dicitur, aut ex scripto, aut sine scripto constet: detrahit,

1. Ius ciuile. G. D. de iusti. & iure.

2. lib. I. Rhetor.

additve aliquid iuri cōmuni gentium: quod totum est ἀρχα-
Φον, καὶ κτ' φύσιν, secundum naturam, neque scripto constat:
hoc Ulpianus alicubi¹ sentit, philosophiam scilicet Aristo-
telicam affectans: id ipsum enim ille philosophorum pater &
rex: praterca etiam ius gentium sempiternum perpetuum
ex hominum natura & propè diuinum esse, auctoritate So-
phoclis adhibita, sic fere demonstrat², λέγω ὃ νόμον (ait Αἰ-
storeles) τὸν μὲν ἴδιον, τὸν δὲ κοινόν. ἴδιον μὲν τὸν ἐκάστους ὠρισμέ-
νον πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ τὸν τὸν μὲν ἀρχαφον, τὸν δὲ γεγραμμέ-
νον κοινὸν ὃ τὸν κτ' φύσιν. ἔστι γὰρ ὁ μὲν περὶ τὰ τι πόλιτες φύσιν
κρινόν δικασον, καὶ ἀδικον. καὶ μὴ μετὰ κοινωία πρὸς ἀλλήλους
ἢ, μὴ δὲ Ἰωθήκη οἶον καὶ ἡ Σοφοκλέους Αντίγονη Φαίνεται λέγουσα
ὅτι δικασον ἀπειρη μὲρον γὰρ τὸν Πολυεΐκην, ὡς φύσιν ὃν τὸ πο-
δικασον.

Οὐ γὰρ τινῶ τε, καὶ χῆς, ἀλλ' αἰεὶ ποτὲ

Ζῆ τὸ πο, καὶ δὲ οἶδεν εἶς ὅπου φαῖν.

Apud Sophoclem certè Andromacha Creonti regi: de sepul-
to ab ipsa contra eius præscriptum Polynicis cadauere con-
querenti, sic respondet, ut cadauerum sepulturam è iure non
scripto ac diuino, id est, è iure gentium (quemadmodum ipse
interpretor) esse doceat.

Οὐ γὰρ τι μὲν Ζῆς (ait) ἦν ὁ κηρύξας τὰ δε,

Οὐδ' ἡ ξυνοικος τῶν κατὰ θεῶν δίκη,

Οἱ ποίεσθ' ἐπ' ἀνθρώποισιν ὠρισθὲν νόμους,

Οὐδ' ἀνέναντον ὠμόμην τὰ θεῶν

Κηρύγμαθ', ὡς ἀρχαπία καὶ σφαλῆ θεῶν

Νόμιμα δυνάσασθαι θνητῶν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.

Οὐ γὰρ τινῶ τε, καὶ χῆς & cetera quæ sequuntur, ut
ex Aristotelis libro suprâ exscripsimus. Ac humanitatem
quidem illam, quam in sepeliendis etiam hostium corporibus

exhibemus Dion Chrysostomus¹, iuri gentium non scripto¹ tribuit: quod ἔθος ipse nominat, & apud infensissimos etiam
hostes obseruari tradit, his fere verbis, καὶ τῶν μὲν ἐχθρῶν
(ait) ἔθδεν ἐπὶ τοῖς παλεμοῖς ἰσχύει. τὰ δὲ ἔθνη φυλάττεται τῶν
πᾶσι, καὶ εἰς ἐχθρῶν ἐχθρῶν πρὸς ἐλθῶσι. τὸ γοῦν μὴ κωλύει
τοῖς νεκροῖς γὰρ τῶν, ἔθδ μὴ γέγραπται. &c. ἀλλ' ἔθος ἐστὶ τὸ
ποιοῦν τῆς Φιλανθοπίας τῶν τοῖς κατοιχοῦσιν τυχεῖν
ὁμοίως τὸ τῶν κηρύκων ἀπέχεσθαι, ἔ μόνους πύτοις πολλὴν ἀσφα-
λειαν εἶς βαδίζουσι. Nam quod ait idem Dio de caduceato-
ribus, siue legatis, eos iure gentium sacrosanctos & inui-
latos etiam in hostibus esse: id cū ante nos plurimis (qua
cuique obuia sunt) veterum auctororum testimoniis alij² do-
cuerint, eademque ratione legatos, qui aduersus hostes quid
piam admisserint, ius gentium violare: tantum admonebo
ius illud, ab Tacito ius hostium nominari: apud quem³ Ger-
manicus ad milites, Hostium quoque ius & sacra legatio-
nis & fas gentium rupistis. Redeo ad sepulturas corporum:
quas non omnium hominum consensu receptas, sed etiam
veluti quodam iure diuino præstitutas esse: ut ne ab hosti-
bus quidem umquam, certè nisi contra fas, non prohibean-
tur: è Sophocle atque Dione Chrysostomo demonstrauius.
Atque huc pertinet quod Vibulenus quidam gregarius mi-
les ad Blasum castris Pannonicis præfectum sub Tiberio
conquestus de fratre per ipsius gladiatores iugulato, Respon-
de (inquit apud eundem Tacitum⁴) Blase, ubi cadauer ab-
ieceris: ne hostes quidem sepulturam inuident. Caij qui-
dem Flaminij consulis ad Trasimenum lacum superati atq.
obtruncati, corpus ad funerandum ab Hannibale quasi-
tum fuisse, Romana prodit⁵ historia: quæ hanc ipsam hu-
manitatem L. Cornelium consulem duci Carthaginensium

1 n orat. ἀπὸ ἔθους

2 Cuiacius in cōmen- tar. ad l. 5. D. de pact.

3 lib. I. an- nal.

4 d. lib. I. annal.

5 Vale. Ma xi. lib. I. ca.

6 Tit. Li- uius 22. lib.

Hannoni praestitisse significat, ut corpus eius è tabernaculo suo amplo funere extulerit, nec dubitauerit hostis exequias ipse celebrare¹. Sed in hostis, dum uiueret, Archelai cor-

¹ vide Valer. Max. lib. 5. cap. 1

pora regium ad morem funerando ipsa usum fuisse annis postea multis Antonium narrat, & dicitur quod in multis Plutarchus² dicitur quod Archelaus ait quod in hostis, dum uiueret, Archelai cor-

² in Antonio sub initium.

pora regium ad morem funerando ipsa usum fuisse annis postea multis Antonium narrat, & dicitur quod in multis Plutarchus³ sic fere queribunda loquitur, κεκαρτηκεν ηδη τα χειρω, βια και σιδηρω τας δικας ηδη παρσιτουσιν. ει παρ Νοματιδω ο σος αδελφος επεισεν, παρσιτουσος αν ημιν απεδωθη νεκρος.

³ in Gracchis

Adhuc tamen quod ex Aristotele ac Sophocle sepulturas Iuri gentium siue naturali, aut potius diuino tribuendas esse diximus: ut omittam quod locum, in quo ser-

⁴ l. 2. in principio D. de relig. & sumpt. funer.

uus sepultus est, religiosum esse Aristo apud Ulpianum⁴ ait, cum tamen alioqui nec ciuili nec gentium iuris communionem seruius habeat: disertissimo ipsius. Isocratis & grauiissimo testimonio comprobare placet. Igitur Adrastum Argiuorum Regem, qui cum exercitu à Thebanis ad Cadmeam bello superatus esset: suorumque cadauera proiecta sepulturae mandare, per hostes eosdemque victores non posset, ad Theseum & Athenienses confugisse: tum deinde ab ipsis petiisse, ne tales viros insepultos iacere, neu veterem consuetudinem patriumque ius dissolui & conuelli sinerent: quo scilicet omnes homines quasi diuino uterentur: auxilio denique ab Atheniensibus impetrato, Thebanis inuitis, suos tandem tumulasse cum aliis aliquot

in locis¹ refert: tum in hoc praecipue, in quo, τις γὰρ οὐκ οἶδεν (inquit) ἢ τις οὐκ ἀκήκουσεν τῶν τραγοιδισκάλων ἐν δίσκουσις τὰς Ἀδράστου ἡρώδους ἐν ἡβαιοῖς συμφορὰς, ὅτι κατὰ γὰρ βεληθεῖς τὸν Οἰδίπου μὲν ὑὸν, αὐτὸν δὲ κηδεσὴν, παμπληθεῖς μὲν ἔργων ἀπώλεσεν, ἀπὸ τῶν δὲ τοῖς λοχαγοῖς ἐπέδωκεν ἄφρατῶν αὐτὸς δὲ ἐπισηδῶν τῶν, ἐπειδὴ ἀποδῶν ἔχουσι οἷός τε ἰὼ τυχεῖν, ἔδωκεν ἀνελείσθαι τοῖς τετελευτηκόσι, ἰκέτης ἡρώδους τῆς πόλεως ἐπὶ Θησέως αὐτῶ διοικούντος, ἐδῆτο μὴ περὶ δεῖν τοῖς ἀφροῖς ἀτάφοις ἡρώδους, μηδὲ παλαμὸν ἔσθαι καὶ πάτριον νόμον καταλυόμενον, ὃ πρῶτος αὐθροποι ἡρώδους δῖος τελευθῶν, οὐχ ὡς ἄλλοι ἀνδροπίης καμάρφ φύσεως, ἀλλ' ὡς ἄλλοι δαμωνίας παρσιταγμένω διωδάμειος, ὧν ἀκούσας ἔδδεναι χρονον ὅτι γὰρ ἐπέμψα παρσιταγμένω εἰς Θήβας, ἔσθαι. quae sequuntur. τοῖς δὲ κελίοις ὄντας Θησέως ἐλέσθαι μάλλον ἐμμεδῆσαι τοῖς λόγοις, τοῖς ἄλλοις τῆς πόλεως ἐκπεμψέσθαι, ἢ τοῖς νόμοις, τοῖς ἄλλοις τοῦ δαμωνίας καταπαρσιταγέσθαι. Sepulturas profecto esse ex iure non scripto, sed omnibus scriptis certiore innuit Seneca², cum ita scribit, Affectus nostri in nostra potestate non sunt: trouers.

Quadam enim iura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt: Quamuis filius familiae sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaueri. Recte Seneca. Nam cadauer hominis eiectum sepeliendi affectus, naturalis est: & non quidem omnibus animantibus, sed homini sic à natura insitus: ut, quoniam iura naturalis corrumpere ciuili ratio non potest (quemadmodum alibi exponimus³). Ideo ne iure quidem patriae potestatis, aut alio iure ciuili fieri possit, ut non liceat: aut potius ut non cuius necesse sit, ex illo humanitatis communi iure atque officio terram homini mortuo etiam ignoto sepeliendi causa iniicere. Quod illud Quintiliani⁴ spectat, Hinc & ille venit affectus, clam.

¹ In Helles enco mio ubi de Theseo, & in panegyrico. vide Lysiam. in Epitaphio, Xenopho. tem lib. 6. Demosthenem in Epitaphio, Aristidem in Panathenaico

² lib. 2. con trouers.

³ In com. meta. ad l. iura sanguinis 8. D. de reg. iur. ⁴ Aegro redep. Declam.

quod ignotis cadaueribus humum congerimus: & infelictum quodlibet corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, ut non quantulocunque veneretur aggestu. Vbi sub generali affectus vel (uti noster Vlpianus¹ loquitur) affectionis nomine, misericordia, humanitas, mansuetudo, pietas intelligitur: sine cuius intentione cadauer alienum (si quid ipsi Iurisconsulto² credimus) nemo funerat. Quamobrem qui de pietatis generibus scripserunt, primum locum in sepultura esse voluerunt: teste ad Virgilium³ Servio verfic. quis enim sine

¹ l. at si quis §. Sed interdum D. de sum. pt. sic ner. ² d. §. sed interdum. ³ Ad illud, Præcipue pius Aeneas, ex li. Aeneid. 6

4 l. §. ca. 1.

quod ignoto & alieno terram iniiciat, id eum misericordiae, religioni, pietati, humanitati tribuere legimus. Valerius namque Maximus⁴, ubi de Aemilij Pauli quaesito corpore, de Tib. Graccho & M. Marcello Romanorum ducibus deuictis & sepultis ab Hannibale loquitur: Ergo humanitatis (ait) dulcedo etiam in efferata barbarorum ingenia penetrat. Et statim, Aliquanto ei plus gloria Paulus & Gracchus & Marcellus sepulti quam oppressi attulerunt: Si quidem illos Punico astu decepit: Romana mansuetudine honorauit. Seneca⁵, Patrem alicuius (ait) in solitudine exanimem inueni, corpus eius sepeliui & c. praestiti patri eius, quod ipse praestare voluisset, nec non & debuisset: hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiae & humanitati dedi, ut quodlibet cadauer absconderem: Sed si corpus agnoui, si filio tunc hoc praestare me cogitavi: At si terram ignoto mortuo inieci, nullum in hoc habeo huius officij debitorem in publicum humanus. Quintilianus⁶ etiam, Cadauer (inquit) ab incurso auium, ferarumque tantum miserantium corona custodit. Conuenerunt etiam alieni plorantes:

¹ lib. 5. de Benefic. ca. 10.

⁶ in Declam. 6. corporis proiecti.

rantes: totus in spectaculum populus effusus est: & ignoto quoque corpori publica humanitas quasi quasdam fecit exequias. Et paulo post, Non sepelies? Vide, quaeso, nedum litigas, arenam fluctus aggeret, iniiciat humum misericors populus. Et postea. Nobis verò (rerum scilicet natura) exanimis genuit non solum miserationem, quae cogitationi nostrae subit, sed etiam religionem: Inde ignotis quoque corporibus transeuntium viatorum collatitia sepultura: Inde iniecta ab alienis humus. Quid Arbiter Petronius¹, qui in Satyri- equalis Senecae fuit? nonne idem humanitatis vocabulum co. de sepultura loquens, usurpauit? ubi, Vel si voluerit (inquit) misericors ad idem littus expellere, aut praeteriens aliquis tralatitia humanitate lapidabit: aut, quod vltimum est, iratis etiam fluctibus imprudens arena componet. Quid denique Lactantius²? nonne quo loco de sepultura tractat, humanitatem nominatim appellat sic ferè, Et quamuis in homine ignoto, necessariorum munus implebimus: in quorum locum, quia desunt, succedat humanitas: & ubicumque homo desiderabitur, ibi exigi officium nostrum putabimus. In quo autem magis iustitiae ratio consistit, quam in eo, ut quod praestamus nostris per affectum, praestemus alienis per humanitatem: quae est multo certior iustiorque, & c. hanc humanitatem, ut auctores alij misericordiae ac pietatis: ita Capitolinus³ clementiae vocabulo designat ubi sic scribit, Tantaeque clementia fuit, ut & sumptu publico vulgaria funera iuberet efferri. Verum enimvero animaduersione dignum arbitror, quod apud Lactantium, Affectus sint Affectiois significatio (quam ex superioribus locis, & ex Vlpiani⁴ quodam responso apparet esse generalem) ita coarctatur, ut ad propinquos duntaxat referatur: & ab

¹ in Satyri-

co.

² lib. 6. In-

tit. cap. 12.

³ in M. An-

tonino phi-

losopho.

⁴ l. affectio-

nis. D. de

donatio.

lib. 11. *humanitate distinguatur: ut ab amore apud Iustinum¹ his fere verbis, Eiusque mortem illachrymatum Alexandrum benigne prosequutum: idque non amoris, sed humanitatis causa fecisse. At qui (nisi fallor) qua ratione inter homines, quantumlibet alienos & ignotos, cognationem quandam (auctore Florētino² Iuris consulto) natura constituit: ut non modò hominem homini insidiari nefas sit, verumetiam aduersus pares ira vti sit impium: quod ita violetur humanitas: debeátque qui scit cunctos ab eodem Deo & eadem conditione generatos iure fraternitatis esse cuniunctos, hominem homo agnoscere (ut ipse Lactantius³ refert) beneficióque adfici hominem (Papiniano teste⁴) intersit hominis: unde humanitatis (veluti necessitudinis illius & societatis, qua inter homines intercedit) ratione cuilibet provocare licere Vlpianus⁵ ait, eius nomine qui ad supplicium ducitur: unde humanitatem exhibere ad eodem Iuriscon.⁶ prator dicitur, qui dat aduocatum his, qui patronum non inveniunt: & rectè: humanitatis si quidem officium esse ipse Lactantius⁷ tradit, necessitati hominis ac periculo subuenire: hominemque pro naturalibus munimentis (quibus animalia cætera providentia caelestis armauit) accepisse miserationis affectum, qui planè vocatur humanitas, qua nosmet inuicem tueremur: unde Quintilianus⁸ veterem gubernatorem ait littora, & portus, & qua tempestatum signa, quid secundis flatibus quid aduersis ratio poscat, docere, humanitatis communi ductum officio: eadem (ut sentio) ratione affectum illum qui *σὺν* nominatur, id est voluntatis propensionem, erga homines quoscumque ipsis hominum animis communis omnium parens natura diuinitus infudit: Quamobrem Cicero⁹, Hac in homines (inquit) alienissimos viri boni fa-*

¹ lib. 11. *Iust. & in re.*
² l. 3. D. de Iust. & in re.
³ lib. 6. In sit. cap. 10. & cap. 19. & lib. 5. cap. 22.
⁴ l. seruis ea lege. 7. D. de seruis export.
⁵ l. non tantum. D. de appellat.
⁶ l. j. S. Ait prator si non. D. de postul.
⁷ de vero cultu lib. 6. Instit. diui. cap. 11. & 22.
⁸ Cap. ultimo li. 12. Instit. orat.
⁹ In orat. pro Quirino.

ciunt, & hominum existimationis, & communis humanitatis causa. huc verò propriè pertinet, quod cum Marcus philosophus & Imp. mortuum educatorem suum fleret, notareturque ab aulicis ministris ab ostentatione pietatis: Antoninus ipse dixisse fertur, quod inter argumenta pietatis eius haberi Capitolinus tradit¹, Permittite (inquit) illi ut in Antono Pio.
 homo sit: neque enim vel philosophia, vel imperium tollit affectus.

Præterea notandum imprimis hoc quoque est (nequem incautum homonymia forsitan fallat) illud crebrò memoratum Humanitatis nomen, quod cum misericordia, pietate, religione, affectione auctores alij connectunt, sicubi de sepultura sermo incidit, ut pro eodem ponant: apud Vlpianum tamen ab illis vocabulis seiunctum videri: sed ita ut vim naturalem ac propriam exerat, iucundumque ac suaue quidpiam sonet: quod nostri tamen interpretes non satis exaudiunt: à quibus cum Accursio humanitas exponitur, secundum quam interest, ut unus alteri seruiat, non ut donet. Vlpianus etenim de actione funeraria eruditè disputans, ore illo suo rotundo ista pronunciat², Sed interdum is, qui sumptum³ in funus facit, sumptum non recipit, si pietatis gratia fecit, non hoc animo quasi recepturus sumptum, quem fecit: & ita Imperator noster scripsit. Igitur æstimandum erit ab arbitro, & perpendendum quo animo sumptus factus sit: Vtrum negotium quis vel defuncti, vel heredis gerit, vel ipsius humanitatis: an verò misericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni: potest tamen distingui & misericordiæ modus: ut in hoc fuerit misericors vel pius, qui funeravit ut eum sepeliret, ne insepultus iaceret: non etiam ut suo sumptu fecerit. haftenus Vlpianus: qui circa funerariam

¹ d. l. at si quis. s. sed interdum.
 C ij

actionem aliud iuris esse significat, si quis tanquam negotium defuncti aut heredis aut humanitatis gerens, hoc est, si quis contemplatione defuncti vel heredis: & defuncti quidem vel quasi Titij, vel quasi cuiuslibet hominis (quatenus videlicet homo sit ille) cui tamen donare nolit, sed negotium (quod à donatione longè distat¹) gerere, id est, obligationem contrahere: mortuo funus duxerit: Aliud verò, si misericordia, pietate, affectione adductus, atque ad eò donandi animo, cadaver sepulturæ mandauerit. Nam illo casu, quasi ex negotio gesto funerariam habere actionem, sumptuum, quos in funus erogarit repetendorum gratia: Isto casu, repetitionem ei sumptuum non dari: quippe cum illos ipse non obligandi, aut negotij gerendi, sed donandi animo fecisse videatur. Humanitatem ergo quam vocat Vlpianus? Num hoc loco misericordiam, pietatè mve (ut antè diximus) intelligit, quod saepe facit Seneca²? At hoc mihi profectò non fit verisimile: Siquidem ab illis hanc Iuriscon. distinguit ac separat. Vtrum igitur ideam quandam hominis? ut quo loco Seneca idem ad Lucilium³, homines quidem perire, ipsam autem humanitatem, ad quam homo effingitur, permanere: & hominibus laborantibus, intereuntibus, illam nihil pati scribit. An verò ius quoddam hominis siue naturæ hominum? quomodo hereditatis, bonorùmve possessionis nomine, ius ipsum successionis apud Iurisconsultos designatur. An potius ipsam generis humani (ut ciuitatis nomine ciuium cœtus atque consortium demonstratur) vniuersitatem, omnèque hominum genus? Sanè quendam D. Pauli locum exponens Hieronymus⁴, hanc vocem ita interpretatur: itaque apud Lactantium⁵ accipere conuenit: cum ait humanitatis ipsius causa factam esse hominum congregatio-

¹ l. Aristo ait. D. de donatio in l. non omnis D. Si cert. pet.

² Epist. 100 lib. 6. & lib. 1. de tranquill. vite ca. 15. ³ Epist. 66.

⁴ Ad Ambr. ad. tomo 3. d. cap. 10.

nem. Apud Apuleium², quoties commune ius humanitatis nominat: apud Arnobium³. ubi, Arguimus (inquit) nos ipsi penitusque re visa atque inspecta damnamus, quod humanitatis iure deposito naturalis inijt consortia ruperimus. Apud ipsum denique germanæ ac veræ Latinitatis auctorem Tullium plurimis locis, quorum hosce aliquot exempli causa indicare iuuat, Nisi denique natura (ait⁴) & humanitati inuentus esset inimicus. Et alibi⁵, Aliquam si non propinquitatis & ætatis suæ, si non hominis, at humanitatis rationem haberet: Porro autem, ut isto, quem illustrandum suscepimus loco, Vlpianus humanitatis, hoc est naturæ hominum: ita Quintilianus⁶ rerum naturæ negotium gerere scripsit in declamationibus. Quid de homine dicam (inquit) quisquæne magis negotium publicum non ciuitatis modò, sed totius rerum naturæ agit, quàm qui animal hoc deo proximum, & in contemplationem omnium, quæcunque mundo contigerunt, constitutum prorogat, producitque. Sic etiam Seneca⁷ commune, hoc est, omnium hominum negotium agere dixit, ubi, Hoc nêpe ab homine exigitur, ut prosit hominibus, si fieri potest, multis, si minùs paucis, si minùs proximis, si minùs sibi: Nam cum se utilem cæteris efficit, commune agit (Sic enim lego, non ait) negotium: & alibi⁸, In priuato (inquit) publicum negotium agit. Equidem (ut verum fatear) subtiliores, quàm clariores istæ interpretationes videntur esse: simplicior hæc fuerit, & loquendi rationi, quam Iurisconsulti tenent, aptior: si humanitatem, hominum naturam humanamque conditionem exponamus: ut modò dictum est, atque ut quodam loco perspicuè Lactantius⁹ posuit: & verò ut in alia iuris questione¹⁰ id nominis Vlpian. ipse noster accipere videtur: præferim cum eum, qui maior.

² lib. 3. de asino aureo & apologia. 2. ³ lib. 7. aduersus gentes,

⁴ philip. 11. ⁵ pro Quintio.

⁶ declam. 26. postor abdicatorum.

⁷ in lib. de vita beatorum cap. 30

⁸ cap. 3. lib. 1. tranquil. vit.

⁹ lib. 3. Instit. cap. 10. ad finem.

¹⁰ l. si cui in provincia.

¹¹ 38. §. ult. D. ex quibus causa maior.

reliquias testatoris sepultura tradit, memoria humanae conditionis id facere Modestinus¹ dicat. Hac nimirum significatione istud humanitatis vocabulum duobus apud Spartianum locis positum reor: cum ita de Adriano scribit², De militum etiam etatibus iudicabat, nequis aut minor quam virtus posceret: aut maior quam pateretur humanitas, in castris contra morem veterem versaretur: Et alibi de Papiniano & Petronio Caracalla iussu occisis, Tractatq. sunt (inquit³) eorum per plateam cadauera sine aliqua humanitatis reuerentia.

Atque hanc quidem de illo Vlpiani loco, nisi mihi probabilis & prope vera dudum diuque visa esset, opinionem allaturus non fueram: Sed si volumus in Iurisconsulti mentem introspicere ac penetrare sensibus intimis, non humanitatem illum à pietate ac misericordia separasse: verum hac duo, humanitatis ac pietatis negotium gerere: Item, humanitati ac pietati tribuere, velut diuersa, & pene contraria, summa ratione distinxisse reperiemus: ut pietati tribuere, sit donare, & quod antè dixit, pietatis tantum gratia facere: non animo recipiendi quod quis insumpserit: quo exemplo humanitati praestitum Imperatores quoque Honorius & Theodosius alicubi⁴ pronunciant, si quid in captiuorum alimoniam, victum vestitumque impensum fuerit: cuius repetitionem nemini concedunt. Contra verò, negotium humanitatis gerere intelligatur, qui quasi mercimonio contracto, ita pietatis (quomodo Iustinianus noster alicubi⁵ loquitur) officium gerit, qui denique humanum quidem & pium, sed tamen negotium gerere: atque adeo beneficium non gratuitum⁶ prestare voluit: hoc est qui haecenus pius, misericors, & humanus fuerit, ut hominis cadauer ne insepultum iaceret,

¹ l. quidem in suo. 27. D. de condit. institut.
² in Adriano.

³ in Antonino Caracalla.

⁴ lib. 5. c. Theod. tit. 5. de postul. l. 2.
⁵ l. ult. §. ult. C. de infant. exposit.

⁶ l. 2. in fin. D. de obsequ. à lib. rest.

funerari: Nihilominus tamen, cum sit aliquis pietatis & humanitatis modus (ipso Vlpiano teste) non totum quod fecit, pietati tribuerit ac donarit: quin potius hoc animo fuerit, ut sumptuum à se factorum rationem habitum iri existimaret, alieno utiliter gesto negotio defuncti vel heredis, vel etiam humanitatis: cuius quasi virtutis atque habitus animi perinde negotium geri rectè ac propriè dicitur (opinor) ut absentis: ut hereditatis apud nostros, ut sapientiae denique apud Senecam¹: quo loco, In effectu tunc maximus (ait)² cum illi fortuna se opposuit, tunc ipsius sapientiae negotium agit: quam diximus & alienum bonum esse & suum. Rectè verò superioribus adiicit ista Vlpianus, Quod si iudici liqueat, non debet eum, qui conuenitur, absoluere: ut ostendat, si iudici constet, hoc animo eum, qui funeravit, fuisse, ut tamen de suo sumptum nollet facere: sed haecenus pium & misericordem esse voluisse, ne cadauer insepultum iacere sineret: damnandum esse eum qui funeraria conuenitur. Rectè, inquam, si liqueat: nam in dubio, plenum defuncto humanitatis, pietatis, ac misericordiae officium exhibitum: non etiam negotium gestum videbitur: & ei, qui funeravit, actionem funerariam denegabimus, aut concessam à pratore inutilem esse dicemus: cum iudex eum, qui conuenitur, absoluturus sit: tanquam actor id repetere nullo iure possit, quod pietatis ratione suadete, in dubio donasse videatur: quod & in iis, qui expositos suscipiunt, à Iustiniano² constitutum fuit: & in propinquorum alimentis, antiquo iure Pandectarum obtinuit³. Quae omnia si Iurisconsulti sententiam illustrat (ut equidem iudico) non est, quamobrè noster hic sermo de humanitate ac pietate potissimum susceptus, longior cuiquam (qui modò non impium nec inhumanum animum gerat) fuisse videatur.

¹ epist. 86. ad Luciliu.

² d. l. ult. C. de infant. exposit.

³ Lex duobus §. ult. & l. Nennius D. de negot. gest. l. 2. l. alimenta. C. eod. tit.

Eam sanè, quæ circa mortuorum sepulturas exhibetur, usque adeò commendatam atque cultam veteribus Græcis, non modò pacis, sed belli etiam tempore, narrant historici: ut impunè non abirent, illam qui ab se amitterent: hinc est quod apud Athenienses in eos duces capite animaduersum legimus: qui re alioquì præclarè gesta & administrata, suorum tamen in acie trucidatorum corpora, iure illo siue gentiũ, siue naturali, siue diuino posthabito, non tumulassent: id quod Diodorus Siculus¹ notat, rationem reddens cur Chabriæ Athen. Lacedæmonios superatos & in fugam datos persecutus non fuerit: ἀπέχετο πύργων τῶν διωγμῶν, ἀναμνηθεὶς τῆς ἐν Ἀργινῶσσι ναυμαχίας, ἐν ἣ τοὺς νικησάντας στρατηγούς ὁ δῆμος ἀπὸ μεγάλης βεργασίας θανάτῳ ἀειέβαλεν. αἰτιασάμενος ὅτι τοὺς τετελευτηκότας καὶ τῶν ναυμαχίῶν ἔθαλλον. Porro ut facit inhonestè ac turpiter Imperator, ne dicam inhumanè ac impiè: qui suorum cadauera non sepe- lit: ita decenter ad sepulturam ea petere ab alio non potest, à quo se superatum & quodammodo inferiorem ipso esse profitetur, ut ab eodem Diodoro² scriptum memini, quo loco de Alexandro fuso ab Ariobarzane agit in hæc verba, ἀγρόν ἐστὶ νομισίας ἀπέφοις ἀπολιπὼν πρὸς τετελευτηκότας, καὶ τῶν ἀτῆσιν τῶν νεκρῶν ἕσθαι ὄραν ἀρήματα, καὶ ἀειέχουσθαι ἠτῆς ὁμολόγησιν, ἀρσέταξεν ἀπαγαγεῖν ἀπὸ τῶν τοῖς αἰχμη- λῶν τοῖς. Ceterùm ut pietas, quæ defunctis, ita quæ Deo, patriæ, parentibus præstat, ad ius gentium atque ad diuinum etiam pertinet ex veterum sententia: de qua sequenti sermone tractabitur.

Pietatis

Pietatis nomen latè patere: Clementiam eo significari compluribus veterum locis: eamque ut iustitiam in Principe potissimum commendari. Columnæ Regiæ. Principi studendum ut à subditis ametur: quod lenitate obtinebit. Religionem, uemque auctoritatem parentum in liberos horumque in illos obsequium à iure gentium: Mutuam inter ipsos charitatem à natura esse. Exposita l. j. D. de obseq. à libert. & liber. præst. & de lege Regia. Natura lege inferiora & imbecilliora superioribus & ualentioribus cedere. De vi per vim repellenda: siue à natura istud an à iure gentium. Exposita l. probum. 42. D. de verb. signif. Nocturnos populatores, militiae desertores & transfugas quo iure cuique uicisci liceat. De belli iure interea nonnihil.

C A P. II.

Quam multi sunt, Deus bonelque Iurisprudentiam magnis etiam stipendiis professi, adeò parum in eius disciplina studio, bonis horis pessimè collocatis, profecere: non modò ut uerba iuris ipsa, hoc est, vim eorum & proprietatem non teneant, quemadmodum peritos artis necesse est: sed sine Lexicorum auxilio, nihil proferre possint aut scribere, nisi barbarum atque peregrinum. Et audent tamen interdum, imò uerò etiam solent, uelut infelicem, ac prorsus inutilem damnare operam, quæ in uerborum iuris explicatione ab eruditioribus consumitur: & hos identidem grammaticos contumelia causa nominare: Quasi non sit coniuncta uerborum & rerum significationis tractatio: quam ipse Pandectarum nostrarum auctor Iustinianus, uno eodemque titulo complexus est: Aut quasi possit ullus aliquam rerum, quæ in doctissimis veterum Iurisconsultorum commentariis proponuntur, intelligentiam assequi: nisi prius uerborum, quibus ipsæ res designantur, potestatem atque vim percullerit: aut quasi non illi barbati denique a horridi magistri (quorum familia isti censerì cupiunt, magnòque sibi honori esse ducunt, si digni doctoribus discipuli existimentur) uel in rubricarum singulis articulis

D

syllabisque pensitandis, meliorem centonum & farraginum suarum saepenumero partem insumpserint. Miseret me profecto imperitorum hominum huiusmodi: tantoque magis miseret, quanto sibi vehementius placet, aliosque, quod exemplo suo peccare nolint, prorsus aspernantur, atque reprehendunt: Domitio cuidam celebri quondam in urbe Romana grammatico, in hoc dissimiles, quod is homo doctus fuisse perhibetur: ad cetera pene gemelli, quod is quoque natura intractabilior & morosior fuit: aded quidem, ut ipsi cogno-
¹ cap. 7. li. 18. noct. At hic. ² lib. 12. In- stitut. cap. 3. ³ de iustitia lib. 1. Instit. cap. 12. vide & li. 6. cap. 10.

mentum Insano factum sit, si Gellio¹ credimus. Sed homines isti quid agant, aut potius quid non agant, ipsi viderint: quibus, dum nisi quod faciunt rectum non putant, nihil quidquam iniustius dici, vel cogitari potest. Equidem, quoniam ea, quae consultorum responsis explicantur, non tantum in recti pravi que discrimine, sed in verborum etiam interpretatione (quemadmodum ipse Quintilianus² addocet) posita esse: re ipsa, hoc est, legendis atque relegendis Pandectarum libris, comperi: fateor ita iam olim studiorum iuris civilis pop. Rom. à me initam fuisse rationem, ut dum ipsas Iuris quaestiones diligentius agito: non nihil etiam, imò multum & temporis & operae partim in morum institutorumque pop. Romani veterum adipiscenda cognitione, partim in verborum significatione inuestiganda posuerim: cuius me operae quia nondum piger, nec verò poenitere in posterum (sat scio) poterit: hoc faciam lubentius (enitar quidem certè) ut isto capite, imò verò singulis ferè istius libri sermonibus, egregium praeclarumque specimen ac documentum à nobis editum fuisse, candidiores animae iudicent.

Cum igitur & res, & verba simul exponere, certum atque constitutum habeamus: deque pietate, illa scilicet, qua

defunctis honor exhibetur, agere coeperim: sequitur, ut de illa etiam pietate videamus, quae in Dei cultu, patriae defensione, naturali cuiusque in parentes, liberos, & propinquos omnes charitate, lenitate denique principis erga subditos & clementia consistit, breviter ac dilucidè differamus: eademque opera quemadmodum humanitatis vocabulum esse πολυωνυμῶν antè ostendimus, ita pietatis nomen varias ad res accommodari demonstremus. Statim itaque locupletissimum. B. Augustini testimonium¹ proferamus: Pietas quoque proprie Dei cultus (inquit) intelligi solet, quam Graeci θεοσεβείαν vocant: Hæc tamen & erga parentes officiosè haberi dicitur. More autem vulgi, hoc nomen etiam in operibus misericordiae frequentatur: quod idè arbitror euenisse, quia hæc fieri præcipue Deus mandat: eaque sibi vel pro sacrificiis vel præ sacrificiis placere testatur. Ex qua loquendi consuetudine factum est, ut & Deus ipse dicatur pius: quem sanè Graeci, nullo suo sermonis usu, θεοσεβῆν vocant: quamvis θεοσεβείαν pro misericordia, illorum etiam vulgus usurpet. hæc tamen ille: cuius ex oratione colligimus, obtinuisse usu (qui magister loquendi est) ut Deum clementem, ut misericordem hominem, alio quoque Latino vocabulo, pius, atque θεοσεβῆν Græco designemus: quo spectans alicubi² Lactantius, Et idcirco Deus imbecillitatem (ait) nostram sciens pro sua pietate aperuit homini portum salutis. Et ubi de iusto ac sapiente loquitur³ (quem ait suo contentum & paruo, quia fragilitatis suae memor non amplius querit, quam unde vitam sustentet) hæc adiicit de pietate, quae ex illo Augustini loco explicari debent. Et ex eo ipso quod habuerit, imperit, etiam non habenti: quia pius est: pietas enim summa virtus est. Enimverò quòd clementiam & mansuetudinem principis in sub-

D ij

¹ Ex lib. 10 de Civit. Dei cap. 1.

² de vero cultu lib. 6. Instit. divin. ca. 24. ³ de iustitia lib. 1. Instit. cap. 12. vide & li. 6. cap. 10.

¹ in Auidio Cassio.

ditos, pietatis appellatione significari diximus: id quando non omnibus esse in promptu scimus, his aliquot veterum locis lubet astruere: Apud Vulcatium Gallicanum¹ hæc verba ex M. Antonini ad Faustinam uxorem literis proponuntur: Non enim quidquam est, quod Imperatorem Romanum melius commendet gentibus, quam clementia: hæc Casarem Deum fecit, hæc Augustum consecrauit, hæc patrem tuum imprimis Pij nomine ornauit. & statim: Esto igitur secura, Dij me tuentur, Diis pietas mea cordi est. Et ex eiusdem Antonini oratione ad senatum missa, hoc quoque: Vt censura vestra deposita, meam pietatem, clementiamque seruetis, imò vestram: neque quemquam vllum senatus occidat. Et non ita multo post de Auidij Cassij propinquis ad eundem: Sint vagi & liberi, & per ora omnium ubique populorum circumferant mea, circumferant vestrae pietatis exemplum: Nec magna hæc est P. C. clementia, veniam proscriptorum liberis & coniugibus dari &c. Sanè quod apud Gallicanum ex clementia Pio Antonino cognomen inditum fuisse dicitur: id vel quòd verè natura esset clementissimus, vel quòd eos, quos Adrianus, ob leues offensas, per malam valetudinem occidi iusserat, Antoninus seruasset, ab senatu tributum ipsi fuisse Capitolinus² narrat: Et item Dio³ his omnino verbis quæ iuuat adscribere, ὅτι Αὐγούστου ἀπέθανε καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ἀπέθανε καὶ ὁ Λαμπρίδιος ἠλιόγαβας ἀπέθανε, πολλῶν αἰτιαθέντων, καὶ τινῶν καὶ ὀνομαστῶν ἑαυτῶν, ὁ μὲν ἐδέξατο ἐκράσσειν, εἰπὼν, ὅτι ἔδει με ἀπὸ τῶν ἑργῶν τῆς πατριᾶς ὑμῶν ἀφαιρῆσαι. Ergo Claudianus⁴ ad Honorium Imper.

² in Antonino Pio sub initium, meminit et spartianus in Adriano ad finem, vide & Lamprid. Helio-gabalo. ³ apud Xiphilinum in Anton. Pio. ⁴ in panegy. in. 4. Honorij consulat.

Sis pius imprimis: nam cum vincamur in omni Munere, sola deos aequat clementia nobis:

ubi pius, patria mitem & clementem: ex iis interpretor, quæ de Traiano, sit fere poeta succinit. - victum feretur

Gloria Traiani, non tam quòd Tigride victo Nostra triumphati fuerat prouincia Parthi, Alta quòd inuectus stratis Capitolia Dacis: Quàm patriæ quòd mitis erat.

Quibus ex locis intelligimus, pietatem (hoc est clementiam & lenitatem) in principe commendari non minùs, quam Iustitiam (quæ, ut alibi¹ doceo, βασιλικὴ virtus est) solere: Trebellius quidem Pollio de Zenobia² loquens, quæ Gallieno nequissimè agente Romanis imperauit: Vxor clara & virilis (inquit) seueritas, ubi necessitas postulabat, tyrannorum: bonorū principum clementia, ubi pietas requirebat. Quam obrem ad illud Virgilij³,

¹ in tractatu de vera philosophia, quem cōmentario de regulis iuris, attingit. ² in triginta tyrānis. ³ ex lib. 1. Aeneid.

Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter Nec pietate fuit, nec bello maior & armis, viderint alij, quàm rectè Seruius Honoratus adnotet: Benè laudat duo in Aenea, Pietas enim in deos, Iustitia in homines est: quibus duabus virtutibus Regem ornatum esse conuenit. Equidem pietatem & si non negarim ἀπὸ τῆς Ὀπίσθεας, ad deos penates, vel ad Anchisem patrem ex incendio Troiano ab Aenea liberatum, commodè referri posse: cum idem poeta, sic Aeneam loquentem paulo antè induxerit.

Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penates Classe veho mecum- Et alibi⁴ Didonem de ipso Aenea

⁴ lib. 4. Aeneid.

Quem secum patrios aiunt portare penates, Quem subiisse humeris confectum etate parentem: Attamen (ut nunc quidem est) malum pietatem ἀπὸ τῆς Φι-

231. *Senecae*, pro clementia, lenitate, ac mansuetudine accipere: propterea quod iustitiae adiungitur hoc loco: ut apud ¹ in lib. de Senecam, ubi scilicet Principes pietate & iustitia Deos morie Clau fieri scribit: & apud Tacitum² clementia, his verbis, Addiditque praecepta (etenim aderat Meherdates) ut non dominationem & seruos, sed rectorem & ciues cogitaret, clementiamque ac iustitiam quanto ignoratiora barbaris, tanto tolerantiora capesseret: ut moderatio denique apud Plinium³, cum ait, de principibus loquens, Optimum quemque niti & contendere decere, ut post se quoque reip. profit, moderatio- nis scilicet iustitiae que monumentis, &c. Et item humanitas apud eundem⁴, quo loco, Egregie facis (inquit) quod iustitiam tuam prouincialibus multa humanitate commendas. Et verò quoniam Iustitia Manlium Theodorum alloquens. apud ⁵ in pane- *Claudianum*⁵, Clementiam sororem suam nominat, ubi, *Nonne vides, ut nostra soror Clementia tristes Obtundat gladios?* haec duae sunt sorores columnis insignium principalium geminis mutuo se amplexu comprehendentibus designatae: quarum adiumento, diuinâque ope Rex noster Karolus, tantum hoc imperij Gallicani pondus, tot ventorum, hoc est, bellorum ciuiliū procellis tam grauitè diūque agitatū, uelut Atlantæ, aut Herculeis etiam humeris⁶, adhuc cum ista scribimus (atque utinam multis in posterum seculis) admirabiliter sustentat, *Sceptra tenens mollitque animos, & temperat iras,* (quemadmodum est apud poetam⁷) haec duo sunt, inquam, non modò ciuitatis (ut ait⁸ Cicero) sed cuiuscunque reipub. uel imperij uincula: quae iuris & aequitatis (nam clementiae mater est aequitas) uocabulo demonstrantur.

¹ in lib. de Senecam

² in lib. de Senecam

³ in pane- gyrico Tra- iani.

⁴ in Episto- la quadam ad Tironē

⁵ in pane- gyrico in consulariū

⁶ in pane- gyrico in consulariū

⁷ in pane- gyrico in consulariū

⁸ in pane- gyrico in consulariū

⁶ uide Clau- diaum in panegyri- j. in stilico- nem.

⁷ uide Clau- diaum in panegyri- j. in stilico- nem.

⁷ uide Clau- diaum in panegyri- j. in stilico- nem.

⁸ uide Clau- diaum in panegyri- j. in stilico- nem.

⁸ uide Clau- diaum in panegyri- j. in stilico- nem.

⁸ uide Clau- diaum in panegyri- j. in stilico- nem.

Enimuerò cum praecipuum principis opus sit amicos parare (ut Plinius¹ tradit) propterea quod plurimis amicitiiis fortuna principum indiget, frustra que se terrore succinxerit, qui septus charitate non fuerit: quoniam armis arma iritantur, metusque & terror infirma sunt uincula charitatis: quae (ut Galgacus Britannorum dux ad suos apud Tacitum² loquitur) ubi remoueris, qui timere desierint, odisse incipient. Cum, inquam, sapienter uerèque Nicolaus quidam senex Syracusanis olim suadens, ut humanè ac moderatè uictoria uterentur, haec aurea uerba uel oracula potiùs (Diodoro teste³) protulerit, δει δὲ πρὸς τῆς ἡγεμονίας ἀντιποισ- εσὶς κατασιδῶν, ὡς τοῖς ἑσποῖς ὀπιθκῆς πρὸ ἐχέσθαι. οἱ γὰρ ἄπο τεταγμένοι τοῖς μὲν φόβῳ κατὰ χροῖας κατεστησάντες, ἀμύονται δὲ τὸ μίσος, τοῖς δὲ φιλῶν, δεσπῶν ἀφῆρου μῆδους βε- βῆως ἀγαπῶντες, ἀεὶ σιωπῶντες τὴν ἡγεμονίαν. Sapienter uerèque Plinius ista, in eandem ferè sententiam scripserit ad Maximum⁴, Malè uim suam potestas aliorum contumeliis experitur: Malè terrore ueneratio acquiritur, longèque ualentior amor ad obtinendum quod uelis, quàm timor: Ideòque meliùs fides quàm ferrum tueatur principem, plùsque diligi quàm timeri Casarem deceat: ut in Senecae⁵ Neronem admonentis persona Tragicus⁵ praecipit: denique cum haec arx inaccessa, hoc inexpugnabile sit munimentum, munimento non egere (idque idem Plinius alibi⁶ Senecam, quod saepe facit, imitatus loquitur) & ipso auctore Seneca⁷, uanum sit inexpugnabile munimentum, amor ciuium: Quod ipsum Synesius⁸ his uerbis retulit, κατὰ τὴν ἐχρηστέαν βασι- λείαν τῆς ἐρωτὶ τετειχομένης. Porro autem cum amari prin- cept, nisi ipse amet, non possit (ut idem Plinius⁹ refert) Et

¹ in pane- gy. ad Traianum.

² in uita Iu- lij Agrico- lae.

³ lib. 13. Bi- blioth.

⁴ epist. vi- tima lib. 8.

⁵ Seneca in Octauia a- Etn. 2. sce- na. 2.

⁶ in pane- gyrico.

⁷ lib. I. de Clementia cap. 19.

⁸ κατὰ τὴν ἐρωτὶ τετειχομένης.

⁹ in pane- gy.

amare ille ciues omnino videatur, qui clementia & moderatione utatur erga ipsos: Quamobrem nihil sit quod principi facilius beneuolentiam ciuium conciliet, quam si clementem illum, & piū, & patriæ mitem experiantur ac sentiant. hæc igitur omnia cum ita se habeant: cum ad pariendum honorem dos potentissima (si Valerio¹ credimus) clementia esse iudicetur: nouumque imperium inchoantibus vel ipsa clementiæ fama (Tacito² teste) sit utilis: quis (quæso) dubitabit, quin quomodo iustitia, sic etiam clementia: sed utraque simul ut sit & mitis seueritas, nec dissoluta clementia (quod de Traiani cognitionibus pronuntiat Panegyristes³) principem quam maximè deceat? Theodoricus profecto rex ad Faustum præpositum apud Cassiodorum⁴, Iustitiæ se clementiam, humanitatem, ac pietatem præferre profitetur his verbis, Inclinari precibus nostra nouit humanitas, nec pro affectu pietatis fines potest Iustitiæ custodire: Benigni quippe principis est ad clementiæ commodum, transilire terminos æquitatum: quando sola est misericordia, cui omnes virtutes cedere honorabiliter non recusant. Meritò id quidem ille: Nam (ut ait præclare apud Tragi-

cum⁵ grauiſſimus auctoꝝ Seneca.)

Pulchrum eminere est inter illustres viros,
 Consulere patriæ, parcere afflictis, fera
 Cæde abstinere, tempus atque ira dare,
 Orbi quietem, sæculo pacem suo:
 Hæc summa virtus, petitur hac calumnia.

Itaque siue de hostibus & exteris cogitemus, quis non videt verè scriptum ab Annone ad Claudium Imp.⁶ bellorum egregios fines quoties ignoscendo transigantur: verè quoque à Claudio rescriptum esse, quod maioribus placuerit,
 Beneficentia

¹ li. 5. cap. 3

² lib. 20.

³ Plinius in panegyꝝ Traiani.

⁴ li. II. v. 4. viar.

⁵ Senecam Octauia. act. 2. scena. 2.

⁶ vide Tacitū lib. 12. annal.

beneficentia aduersus supplices utendum: siue de subditis & ciuibas. nullum sanè ornamentum (si Seneca¹ testimonio credimus) principis fastigio dignius pulchriusque est, quam illa corona ob ciues seruatos: Ideoque solent Imperatores (ut quodam principum rescripto² continetur) duriores casus & tristioꝝ fortunam, ut ipsis ingenitum est, Imperatoris humanitate mollire: Denique Imperatorem Aurelianum à multis neque inter bonos neque inter malos principes positum legimus³: idcirco quod ei clementia, Imperatorum dos prima defuerit: hæc quippe virtus principem docet, primum alieno sanguini tanquam suo parcere: Quæ scit homini non esse homine prodigè utendum (ut Seneca⁴ refert) deinde verò id quoque, quod ipse Claudianus ad Stiliconem scribens⁵ ita cecinit.

-ut non infensus alendis

Materiam præstes odiis, ut fontibus ultrò

Ignouisse velis, deponas ocyus iram,

Quam moueas: precibus nunquam implacabilis obstes:

Obuia prosternas, prostratæque more leonum

Despicias, &c.

Qui pietatem pro religione cum accipiant, & iustitiæ adiungunt & principi tribuunt: imperite profecto faciunt: nam si hominis propria est humanitas: ipsa humanitas nihil nisi Iustitia: Iustitia nisi pietas: hæc autem nihil aliud, quam Dei parentis agnitio (ut Lactantius⁶ omnino rectè desinit) Quamobrem qui religionem non suscipit, ipse se prosternit in terram, & vitam pecudum secutus humanitate se abdicat: qui naturæ suæ conditionisque non meminit: efficitur necessario, ut religio non magis principi, quam privato cui libet conueniat: è diuerso nullum clementia ex omnibus ma-

¹ cap. 24. de clementia.

² l. 23. Cod. Theodosiano de petitione & alio dat.

³ Apud Vopiscum in Aureliano. 4 Epist. 86. lib. 13.

⁵ In panegyꝝ. 2. de laud. Stiliconis sub initium.

⁶ de falsa sapientia lib. 3. Instit. ca. 9. ad fin. er. 10. ad fin.

1 quem vi- de lib. I. de clementia cap. 3. 5. 7. 2 lib. 6. Ac- cid. ad si- nem. 3 lib. 1. Ac- cid. 4 lib. 3. E- legiar. 5 lib. 12. Va- riar. 6 §. libenti- norum. ver- sic. sed de- ditionum. Infit. de li- bertin. l. hu- manum 7 l. seq. C. de legib. l. ad- dictos. l. mathemati- cos. C. de e- pisco. aud. l. nemo tu- dicu. C. de oper. pu- blic. l. 10. C. Theo. de malefic. l. vnica. C. de mau- ma. lib. 11. 8 alibi se- pe. sed vide l. 7. vide in- terd. 9 relegat. 10 in Gordianis sub iur. Lampridius ad Constantinum in Heliogabalo 11 Alexandro Se- uero, ubi clementia ac pietati tue lecta referabo. 12 In panegy. Traiani 13 ad Monta- num lib. 3. epistol.

gis, quam principem decet: clementia, inquam, omnibus qui- dem hominibus, secundum naturam: maximè tamen deco- ra Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materia apparet. Regi vociferatio quoque verborumque intemperantia, non ex maiestate est, auctore Seneca 1. Imò verò non cuiuslibet, sed principis ma- ximè proprium munus est, quod Virgilius 2 præcipit, Par- cere subiectis, & debellare superbos. Ac superborum quidem debellatio (nequis erret) non modò virtuti militari, hoc est, fortitudini, verùm etiam iustitiæ tribuitur. Quamobrem ad Didonem Aeneas apud eundem poetam 3, O Regina, nouam cui condere Iupiter urbem, Iustitiæque dedit gentes frenare superbas: Parcere verò subiectis, effectus est clementiæ, siue pietatis: Ideò Propertius 4 de Romanorum laudibus. Nam quantum (inquit) ferro, tantum pietate potentes Stamus: victrices temperat illa manus. Atque hanc quidem pietatem, quæ regit & calos (ut in Indulgencia Cassiodorus 5 prædicat) pariter atque mansue- tudinem, clementiam, & humanitatem, non modò sibi Iu- stinianus, alique Imperatores in libris nostris passim arro- gant 6: sed ipsis quoque principibus alij bonarum auctores literarum tribuunt 7 ut scilicet ostendant quoslibet summa potestate præditos Principes; Reges, Imperatores, subditis, civibusque suis, tanquam parentes publicos. (Istam etenim, & illam patris patriæ appellationem Plinius 8, ut alios omittam, ipsis assignat) naturaliter, hoc est è iure gentium, Marcellinus lib. 22. Capitolinus in Marco Philo. 9 ad Constanti- num in Gordianis sub iur. Lampridius ad Constantinum in Heliogabalo 10 Alexandro Se- uero, ubi clementia ac pietati tue lecta referabo. 11 In panegy. Traiani 12 ad Monta- num lib. 3. epistol.

ut homines quoque ceteros pietatem Deo, pietatem patriæ, pietatem parentibus præstare debere: atque aded subditos, principi suo, tanquam parenti publico. Ac de ista quidem pietate in principem loquitur ille, quem antè nominavi, Pli- nius 1 his ferè verbis, Age si quando pietas nostra silentium 1 in supra rupit, & verecundiam tuam vicit: quæ qualiæque decerni- mus nos, tu non recusas. ut appareat non superbia, & fasti- dio te amplissimos honores repudiare: qui minores non de- digneris: & Te fama, te civium pietas, te libertas super ipsos principes vehunt.

Nam religionem erga deum, quæ superioris naturæ curam ceremoniamque affert, & à Græcis ἱερότητα καὶ θεοσεβεία dicitur (ut Beatus Augustinus 2 admonet) itémque pietatem, 2 cap. 1. lib. per quam officium, ac diligens cultus parentibus, patriæ que 10. de Cini- tribuitur: Pomponius noster meritò iuri gentium ascribit. tate Dei.

Quod itidem Cicero 3: & multo antè Socrates apud Xe- 3 lib. 2. de nophontem 4 fecerat: qui ex iure, quod non scriptum, sed à Inuentione. 4 li. 4. deo constitutum sit, hac esse docet his verbis, ἀρχαίους δὲ τι- 4 li. 4. de vas οἰδα, ἔφη, ὡς ἰσχυρὰ, νόμους: τοὺς γὰρ ἐκ παλαιοῦ, ἔφη, χάρις ἔ- ται τοῖς νόμοις ἀρχαίοις ἔφη. ἔφη, ἴσως οὖν, ἔφη, νόμοις τε- θεταῖς τοῖς νόμοις τούτοις; ἐγὼ μὲν, ἔφη, θεοὺς οἰμὴ τοῖς νόμοις τούτοις τοῖς ἀρχαίοις θεοῖς καὶ γὰρ ὡς παλαιὸν αἰθερῶν θεῶν νόμοις ἐταί, τοῖς θεοῖς σέβειν. Ἐνοῦν καὶ γὰρ πῶς πῶτα χεὶρ νόμοις ἐταί, καὶ τούτῳ, ἔφη. ἔφη. Nec mutat, quod non idem ubique numen, sed varia plerisque in locis, ac diuersis etiam ceremoniis (ut hodièque) olim colerentur: Nos enim de religione in uniuersum loquimur, & ipsius velut origi- nem inquirimus: nec iuri naturali tribuimus: quod ut ra- tionis, ita religionis feras expertes esse constet. Nec tamen ignoramus quid de elephantorū religione quoque siderum,

solisque ac lunæ veneratione, ac tota denique natura Plin^{ius}, Aelianus, & alij tradiderint: Quid contra de Hunnis Marcellinus², quos nullius religionis, vel superstitionis reuerentia districtos, inconsultorū animalium ritu, quod honestum inhonestūve sit penitus ignorare scribit: tales enim non in hominum genere, sed potius inferarum & bipedum bestiarum numero censerī debent. Rursum cerimonia quibusdam sacris adhibita faciunt, ut hæc aut illa colendi numinis ratio tribui non ineptè iuri ciuili queat. Quamobrem apud Romanos Pontificium ius pars erat publici & ciuilis iuris populi Romani: quod ius ciuile per multa secula inter sacra cerimoniaeque deorum abditum, solisque Pontificibus aliquando notum, antequam à Cn. Flauio vulgaretur, Valerius³ auctor est. Cùm autem ipsa religio sit iuris gentium: sequitur ut vota etiam, quæ ad eam spectant, eadem iuri assignare oporteat. Obsequium etiam, honor, & obseruantia parentibus & patriæ exhibetur, flagitate ipsius naturæ (ut Constantinus Imp.⁴ ait) religione. Nam Latina loquendi consuetudine non solum imperitorū, verum etiam doctissimorum (teste Augustino⁵) & cognationibus humanis atque affinitatibus, & quibusque necessitudinibus dicitur exhibenda religio: id est impellente ratione naturali hominum omnium communi: quamuis ad parentes amore prosequendos, ut homines; ita & animalia cætera vis quædam naturalis prouocet: primæque sit naturæ lex diligere parentes, id quod Valerius⁶ tradit. Sed aliud est nudè & parere, aliud & amare: hoc à natura, illud à iure gentium, aut potius diuino est: quamobrem (ut de illo uno ex decem verbis ac præceptis Domini, quod primum locum in tabula secunda obtinet, nihil dicam) pietatis religionem ab

1 lib. 8. natural. histor. cap. j. vide & cap. 3. 4. & 5.
2 lib. 31. histor.

3 lib. 2. cap. i. ubi de Cneio Flauio.

4 lib. 1. 28. C. de inoff. sic. testam. sub initiū.
5 cap. 1. lib. 10. de ciuit. Dei.

6 cap. 4. lib. 5.

eo violatam Imp.⁷ aperte significant, qui patri non paruerit, sed eum offenderit: Et religionis nomen, vel ex ea (cuius Augustinus meminit) consuetudine loquendi, ut officium significet, pietati adiungunt: vel ut hanc quoque pietatem ex iure diuino esse innuant. Igitur parentes amare, omnium est animalium. Parentibus obsequi, non omnium animalium, sed hominum proprium videtur. Et omnium quidem hominum: vix enim ulli sunt populi, apud quos, ut vitæ ac necis in seruos dominis: ita in filios aliqua patribus, vel certè ad parendi usque necessitatem, auctoritas & potestas non sit. Nectamen nego, quin potestas patria multo fuerit olim apud Romanos augustior: & adeo quidem, ut ius potestatis patriæ proprium esse ciuium Romanorum merito Caius² definiat: cùm & oppignerandi olim, & distrahendi facultatem, & vitæ ac necis in liberos haberent³, ex lege Regia, de qua ex Papiniano⁴ in veteribus quibusdam collectaneis hæc legere memini, Cùm patri lex Regia dederit in filiam vitæ necisque potestatem: Quo bonum fuit lege (Iuliam de adulteriis coercendis intelligit) comprehendit, ut potestas fieret etiam filiam occidendi, velis mihi rescribere, nam scire cupio. Veruntamen ea lex Regia, id ius ciuile patriæ potestatis, tacito populi consensu contrariòque usu sensim abrogatum, aut per constitutiones Imperatorum ad temperamentum & æquitatem iuris gentium redactum fuit. Illud præterea dico, etiam non interueniente illa, quam ciuile ius Romanorum agnoscit, patriæ potestate: ut puta inter libertos matrem & filium, secundum naturam (ut Ulpianus⁵ ait) saluam esse debere pietatis rationem: Quod sic accipe, quasi dicat, non iure naturæ omnium animalium communis: sed humana, id est, iure gentium filios pietatem parentibus

1 l. Cum te pietatis C. de inoff. testam. iun. l. lib. 28. eod. tit.

2 l. 3. D. de iis qui sunt sui vel alieni iuris.

3 l. in suis. D. de lib. & post. l. ult. C. de patriæ potestate. §. Ius autem Instit. eod. tit.

4 lib. singulari de adulteriis vide fragmentorum librū nuper à Pithæo nostro luci donatū tit. 4. de adulterio.

5 lib. j. D. de obsequ. liberr.

¹ lib. 6. de
benefic. ca.
23.
² l. penult.
D. de ob-
seq. à liber.
³ liber.
praestan.
⁴ l. liberto.
cod. tit.
⁵ l. si fi-
lius cod. tit.
⁶ In pane-
gyr. ad Tra-
ianum.

debere, teste Seneca¹: quam non in operarum, sed in obse-
quij praestatione consistere, Jurisconsultus² interpretatur: hoc
est, sub ditione parentum esse, ut illorum personam semper
honestam & sanctam habeant³: illos inquam veneratione,
illis obsequantur & pareant: quemadmodum Pomponio
nostro⁴ Plinium⁵ sequuto placet: huius haec verba sunt,
Tu quidem, Caesar, illam exceptionem remouisti, si modo fi-
lius in potestate patris fuisset: intuitus, opinor, vim legem-
que naturae (humanæ scilicet: nam de iure gentium loquitur:
ut apparet ex eo quod subiicit statim) quæ semper in ditione
parentum esse liberos iussit: nec uti inter pecudes, sic inter ho-
mines potestatem & imperium valentioribus dedit. homo
igitur quæ homo est, etiam si sit fortior: imbecilliori tamen pa-
renti obsequitur, & morem gerit, patriam tuetur, pro ipsa
pugnat mortemque oppetit: Quatenus autem est animal
naturæ ductu, nemini nisi viribus superiori cedit: iusque in
viribus ponit. Cum enim propter naturæ imbecillitatem, ut
cætera eiusdem generis animalia, sic homines simul conue-
niant: efficitur necessaria quadam & verissima ipsius na-
turæ lege, ut quemadmodum in taurorum, aprorum, galli-
naceorum, cæterarumque animantium genere, quæ corporis
robore atque audacia præ aliis sui cuiusque generis animan-
tibus excellit, eas huc illuc ducat: ipsa que velut imperium
habenti obsequantur & pareant: sic etiam inter homines, is
potissimum imperet, regatque cæteros, qui corporis animique
robore præstantissimus ac valentissimus esse videatur: id
quod his omnino verbis à Polybio vetustissimo & gravif-
simo historiæ auctore traditur⁶, όταν αυξηθη των χρονον
πληθος αυθεσπων, τότε διηκουσιν κατ'αυτον οτι τω δμω των ζων και
επι τωτων Γωα θεοζομων (οτι ειως εστι τοτο το ομοφυρον

Γωα θεοζομων, εστι τω της φυσικης αιδειδου) αυταγκη τω
τη σωματικη ρωμη και τη ψυχικη τολμη εθεφεροντα, τωτων
ηγεισθαι και κρατειν, κατ'αυτον και επι τω δμω των ζων αυθεσ-
πονητων ζων θεοζομων (τοτο χρονον της φυσικης εργων διηκουστων
ρομιζωιν) οτι ομοζομων ομοζομων ομοζομων ομοζομων ομοζομων
ομοζομων, λεγω οτι τωτες, και τωτες, δεκτερον, τα τωτες
ωθεσπων. Τα αυτου αρχαι ειως τωτες εστι και τωτες τω
αυθεσπων βιοις ζωνδον Γωα θεοζομων, και τωτες διηκουστων
και διηκουστων επομων. Atque hanc quidem na-
turæ legem antiquissimam diis, hominibus, & feris commu-
nem Brennus Gallorum rex sequi se suosque, cum Romano-
rum agros popularentur ac devastarent, seque in armis ius
ferre, & omnia fortium virorum esse, ferociter (Liuio¹ teste)^{lib. 5.}
dicebat: εδεν αυτις δειον (ut est apud Plutarchum²) εδεν² in Camil-
αδικον ποιουνται, αυτα τω αυθεσπων τω νομων ακοζομων αυθεσ-
πων. ος τω κρειττονι τω ητητων διδωσιν, αρχαμος απο το θεου και
τελδων εις τα τηρια. και τω τωτες ου φυσικης ειναι, το ζη-
τειν πλεον εχον τω κρειττονα τω αυθεσπων. Nam quomodo
lucem diemque omnibus hominibus, ita omnes terras
fortibus viris natura aperuit: idque Teneterorum legati
olim apud concilium Agrippinensium (teste Tacito³) pro^{lib. 20.}
nunciarunt. Huius etiam legis validissima feris hominibus-
que praestitæ Hierosolymitanos obsessos à Tito Iosephus
deditionem suadens, cum ex Iotapata excidio in potestatem
Romanorum venissent, commonefecit: Sic fere (ut est apud
Flavium Iosephum historicum⁴) νομον γαμω αυθεσπων και
ωθεσπων αυθεσπων, και τω αυθεσπων εικαι τω διηκουστων.
τωτες, και τω κρατειν οτι ος ακμη τω αυθεσπων εστι. Huius de-
nique iuris naturalis, quo adducimur ad obsequendum præ-
stantioris voluntati Aristides aliquot locis commemorat, οτι ο

⁴ ca. 26. li.
5. de bello
Iudaico.

¹ πάλιν πα-
ραφράσιμα
ως.

τὸν νόμον μεταβάνεις (ait¹) καὶ πλεὺν ταῖς ἐν ἀρχαῖς ἦν ἡ φύ-
σις κατέδραξεν, ὅθεν ἐν ἀποφάσει μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις
ζώοις. αὐτὴ δὲ ὅτι ἀκέραιον τὸ βελτίονος. Et statim. ὅτι ἀξιοῖς
μεταβάνειν τὸν τῆς φύσεως νόμον, ὃς καλεῖται πλεὺν τῶν κρείττωνων
ὑπερβολῶν ἀέχεσθαι, καὶ ζῆλον πρὸς τὸ ἡγούμενον. ἀρχὸν τὰ
πρατήρια βλέπειν εἰς τοὺς πρατιώτας, καλὸν δὲ γὰρ τοῖς πρατεύμα-

² ῥοδίοις πε-
ρὶ ὁμοιοῦσας.

σιν εἰς τοὺς πρατήριους, Et cetera quæ sequuntur. Et alibi²,
νόμος γὰρ ὅτι φύσις κείλητος, ὡς ἀληθῶς ὑπὸ τῶν κρείττωνων
καταδραξίς, ἀκέραιον τὸν ἡπὶ τοῦ κρείττονος. καὶ τίς ἡ ἀδελφείας
σύμβολον ποιῆται τὸ ἀναφθεῖρειν τὸν νόμον, αὐτὸν δὲ ἀπατᾶ.

Quo autem iure inferiora superioribus cedunt: eo iure
vim inferre, vim propulsare, ac vindicare, singulis
animalibus est à natura insitum: quamobrem non desunt,
quibus et mirum et propè absurdum videatur: quod vis
atque iniuriæ propulsationem, Florentinus³, aut ex Flo-
rentino Tribonianus, iuri gentium adscripserit: quod tamen
haud improbabiler ipse interpretatione aliqua fulciri posse
crediderim, hoc modo: ut homines quidem barbari, quibus
iura distinguit modus virium, sed et ipsa quoque animalia
impulsa aliquo naturæ ad vim atque iniuriam à se amo-
uendam incitentur: ideoque ius illud de vi per vim repel-

³ l. vi vim
3. de Inst. et
iure.

⁴ l. j. s. cum
qui. D. vn-
de vi et de

lenda, comparatum natura esse Ulpianus⁴ dicat: quod omni
generi animantium natura sit inditum (teste Cicerone⁵) ut
corpus vitæque tucatur, et fugiat quæ sibi damno futura
putet. Et quemadmodum apud Iosephum historicum Iose-

⁵ lib. 1. of-
fic.

⁶ cap. 25.
lib. 3. de bel-
lo Iudaico.

phus⁶ ait, φύσεως γὰρ νόμος ἰσχυρὸς ἐν ἀπανσι τὸ ζῆν ἐπέλειν.
ἀπὸ τοῦ καὶ τοῖς φαιμερῶς ἀφαιγευμένοις ἡμαῖς τούτου, πολε-
μίοις ἡγούμεθα, καὶ τοῖς δὲ ἐνέφρασι τιμωροῦμεθα. Ipsa tamen
vis prohibendæ, propulsandæ, ac ulciscendæ ratio, qua ho-
mines inter se utuntur (præsertim verò cum muris conditis,
ipsisque

ipsisque propugnaculo, vallo, aut aggere firmatis: tum verò
telis admotis, coacta manu armatorum, indicto atque admi-
nistrato bello, instructis aciebus, et ordine aliquo, secundum
militarem disciplinam servato, res geritur) non sit à iure
naturali, sed à iure gentium: quippe cum hanc rationem,
non cum reliquis animalibus, sed inter se dumtaxat pleræque
gentes communem, licet in his nonnullæ remissiore aliquan-
to vel etiam diligentiore teneant. Ergo Hermogenianus¹ l. ex hoc
ex iure gentium introducta esse bella refert: itémque adificia iure. D. de
collocata: ex quo sequitur, ut optima ratione Themistocles re.
Athenienses, quod se muris cinxissent, iure gentium apud
Lacedæmonios defenderit: ut Aemilius Probus² auctor est in Themi-
in illo loco, Et apud eos liberrimè professus est, Athenienses stocle.
suo consilio, quod communi iure gentium facere possent, deός-
que publicos, suosque patrios ac penates quò faciliùs ab ho-
ste possent defendere, muris sepsisse. Porro superioribus con-
uenienter Livi³, Iure gentium (inquit) hoc euenit, ut ar-
ma armis propulsentur: itémque ut sceleri ac violentiæ oc-
curramus, id ex iure gentium esse, apud Salustium⁴ Jugur-
tha docet: qui legatus populi Rom. respondit, Adherbalem do-
lis vitæ suæ insidiatum: quod ubi comperisset, eius sceleri
obuiam isse: pop. Romanum neque rectè neque pro bono fa-
cturum, si ab iure gentium sese prohibuerit. Vim itaque, ho-
stilem præsertim, defendere omnes leges omniæque iura per-
mittunt, ut Paulus⁵ ait: quò ille Demosthenis⁶ locus pertinet,
ubi, εἴτ' ἔδδόν (inquit) ὃ γὰρ καὶ τοῖς, ἃ φαιμερῶς πρᾶτομεν,
ἔμῳ τῷ νόμῳ τὸν γεγραμμένον νόμον, ἀλλὰ καὶ τῷ τὸν κοινὸν
ἀπὸ πάντων ἀποφάσει τὸν νόμον, τὸν ἀγνοῦντα ἢ φέροντα βία τὰ μὰ ἐπὶ
πολεμῶν νόμοις, μὴ ἐξήναί μοι ἀμυνάσθαι. Et sanè ut iniuste
facit, qui prior vim infert: ita qui vim illatam non propul-
F

¹ l. scientia.
S. qui cum
aliter. D.
ad leg. A-
quil.
² ex ora-
tione καὶ A-
ριστοκράτους.

1 cap. 14. lib. 17. 2 lib. 3. 3 lib. 6.

4 l. ius ciuile. 6. D. de iust. et iure. 5 l. j. C. de vi. 6 l. scientia. 5. sed si defendedi. D. ad leg. A. quil. 7 l. sed et partus. 8 j. D. de eo. quod met. causa iun. Et. l. 3. 8. eum igitur. D. unde vi. vide Cuiac. cap. 18. lib. 5. obser. 8 l. 2. l. 3. l. sicut allegas Cod. ad leg. Corn. de sicar. l. j. 8. vlt. D. eod. 9 lib. 5. senten. tit. 23. ad leg. Corn. nel. ubi Cuiacius ex Augusti no lib. 1. de libero arbitrio.

sat, neque vindicat, Veterem ferendo iniuriam (ut est in mi- mo Publij, de quo Gellius¹) inuitat nouam: & virum se praestitisse videri nullo modo potest: qui autem vlciscitur ac repellit iniuriam, sciens a se nihil iniuste committi, ex bona conscientia bonam spem bonumque ac firmum animum gerere debet: idque Seuerus princeps in concione quadam aduersus Albinum his verbis apud Herodianum² significat, ἀστὴρ ἢ ἀδικὸν τὸ δῆλον ἔργων κτηνῶν, οὐτως ἀναστροφῆς τὸ μὴ ἀμύνασθαι τοῦ ἀδικουμένου. & apud eundem auctorem³ Alexander Mammææ filius itidem Imp. in concione ad milites Romanos, his omnino verbis, καὶ τὸ μὴ δῆλον ἀδικῶν ἔργων οὐκ ἀνὴρ ἀνθρώπων ἔχει τιτὸν ἀμύνασθαι, τὸ ἢ τοῦ ὀχλοῦ ἢ παρὶς τοῦ ἀδικῶντος ἐκ τῆς ἀγαθῆς συνήθειας ἔχει τὸ παρρησίαν, καὶ οὐκ τὸ μὴ ἀδικεῖν, ἀλλ' ἀμύνασθαι ὑπάρχει τὸ βέλπαι. De iniuria publica loquimur: nam priuatus illatam sibi praesertim Christianus, aut philosophus debet remittere, aut iudicibus profecto vindicandam permittere.

Huic iuri gentium additur ista ex iure ciuili (quod ut in totum ab illo non recedit, ita non per omnia ipsi, Vlpiano teste⁴, seruit) exceptio: ut priuato cuique vim, aut iniuriam illatam, vi contra ad mota repellere, velut clauum clauo trudere, non aliter quam cum inculpatæ tutela moderatione liceat, ut imperatores⁵ tradunt: id est, tuendi tantum (ut Paulus⁶ ait (non vlciscendi causa, nisi sibi aut suis illatam: & confestim ex continente: hoc est, intra duas horas, non ex interuallo, auctore Vlpiano⁷: Et hac ratione qui stuprum sibi, vel suis per vim inferentem occidit: eum dimittendum: itemque aggressorem aut latrocinatorem iure occidi rescriptum est⁸. Ex eo rescriptorum iure in eandem sententiam Paulus⁹ quoque respondit, eum qui latronem, eadem sibi

inferentem, vel alium quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuisse: alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit: Ergo C. Marius Imperator Clusium sororis suæ filiam tribunum militum à Calio Plotio manipulario milite iure casum pronunciauit: quia eum de stupro compellere ausus fuerat, teste Valerio¹: compellere autem de stupro, hoc est (ut eandem rem enarrans Cicero² loquitur) vim asserere, pudicitiam eripere. Sanè qui vim passus, vel iniuriam factori ex interuallo refert: non propulsat aut repellit, sed vlciscitur & vindicat: quod magistratibus quidem aut principibus, sua eorumve causa quibus praesunt, iure publico licet: priuato autem homini, ut iure gentium conceditur magistratus auxilium ad vlciscendam iniuriam implorare: unde Ciuilis apud Tacitum³, Egregium (inquit) pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sauisimas huius exercitus voces: quibus ad supplicium petitus, iure gentium penas reposco: ita hoc ipso iure (ut arbitror) nec alienam, neque verò suam iniuriam vindicare, aut sine magistratu persequi permissum est: non magis quam contumelia quempiam afficere atque prouocare: cum ultio (quam minuti semper & infirmi esse animi exiguique voluptatem Iuuenalis⁴ ait) ipsum crimen imitetur. huc pertinet quod Quintilianus in hac verba scribit alicubi⁵, At enim aduersus inferentem damnum, iusta ultio fuit: Dicam nunc quam iniqua sit inuicem iniuriæ compensatio, quamque non solum legi aduersa, sed etiam paci: Barbarorum mos est populorum, quos procul omnis iuris humani societate summos proxima belluis natura efferauit. Nos ideò magistratus legesque à maioribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assidua scelerum causa se refellant, si ultio

1 cap. 1. lib. 6. in orat. pro Milone. vide et Plutarchum in Mario. 2 lib. 20. Annal.

4 satyra 13. sine lib. 5. in apibus pauperis declam. 13.

crimen imitabitur. Damnum accepisti: erat lex, forum, iudex: nisi si vos iure vindicari pudet. In eandem sententiam & suorum temporum mores incusans Seneca¹, Inhumanum (inquit) verbum est, & quidem pro iusto receptum, ultio: & à contumelia non multum differt nisi ordine: qui dolorem regerit, tantum excusatiùs peccat. Itaque non tantum inferre iniuriam (ut est apud Lactantium Firmianum²) non oportet, sed ne illatam quidem vindicare: ut sit in nobis perfecta innocentia: id quod & ante Senecam, Plato³ docuerat, his ferè verbis, ἕδα μῶς ἀπα δὲ ἀδικεῖν, ἕδα ἀδικούμενον ἀπα ne, vide & ἀπα δὲ ἀδικεῖν (ὡς οἱ πολλοὶ οἴονται) ἐπειδὴ γὰρ ἕδα μῶς δὲ ἀδικεῖν, ἕδα ἀπα δὲ ἀδικεῖν δὲ, ἕτε κακῶς ποιεῖν ἕδα ἀδικεῖν ἀδικεῖν ἀδικεῖν. Quamobrem meritò dubitatum fuit à nostris, cum iure civili qui libertum capitis accusavit, remoueat à contra tabulas bonorum possessione: utrum si libertus maiestatis crimine patroni filium accusauerit, & patroni filius calumniae eum capitis puniri desiderauerit: aut si à liberto petitus, in eum crimina retorserit: edicto repelli debeat ab illa bonorum possessione: quod tamen Vlpianus noster⁴ ideò negavit: quoniam ignoscendum esse illi putauerit, qui se vulscisci prouocatus voluit: more scilicet iudiciorum, & implorato magistratus auxilio. Alioqui nec priuatam, sed ne publicam quidem ultionem sibi priuatus quisquam, è civili quidem iure, potest assumere: cum iudiciorum vigor, iurisque publici tutela (ut Honorius & Theodosius Imperatores⁵ tradunt) eam ob rem in medio constituta esse videatur.

Nocturnos sanè populatores, itémque militia desertores opprimere, non modò defendendi, sed & vulscendi causa, propter publicam utilitatem iure civili per constitutiones⁶

¹ lib. 2. de ira. cap. 3.
² Epitome diuin. Institut. cap. 5. & lib. 6. Instit. ca. 18.
³ in Critone. Arrianù in Epicteto lib. 2. cap. 10. in fine.
⁴ Apuleiù in lib. de philosophia.
⁵ l. Qui cù natu. 14. §. si libertus. D. de bon. libert. § l. nullus.
⁶ l. 13. C. de iudic. d. 1. §. 2. & toto. tit. C. quando liceat vnicuique sine iud. vindic. se vel pub. deuot.

introduceto conceditur: quod ipsum aequitate naturali munitum atque subnixum est: & à communi omnium gentium iure quodammodo proficiscitur: si non quà priuatis ultio non denegatur: certè tamen quà scelus, probrumve (quod gentium iure turpe est) vindicatur. Nam etiam si quælibet maleficiorum pœnæ, cum non eadem semper aut ubique sint (eas siquidem auxisse Iulium Casarem Suetonius¹ prodit: & Senecam², homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, licet ubique aliquam, aliubi tamen atque aliubi diuersas esse scribit) iuri civili propriè tribuuntur: attamen quemadmodum furtum & adulterium naturali lege (ut Iurisconsulti³ docent) admittere prohibemur, & utrumque natura turpe est: natura, inquam, non rerum, non omnium animantium, sed humana, hoc est è communi gentium iure (ut Lactantius⁴ loquitur) sic & rapina, & latrecinium, & expilatio, & populatio: quæ quo grauiora & improbiora ipso furto delicta sunt⁵, eo turpiora, magisque natura ac gentium iuri aduersa existimari debent. Militia autem desertores illo iure naturali, quod inter homines viger, pœnæ subiici equidem non dubito: cum ipsi quoque, velut transfuga quidam ac proditores, militare crimen admittant⁶: contra ius belli, quod cum non modò propriis quorundam populorum institutis (ut apud Romanos verbi gratia vetusto indicendi per Feciales belli ritu, signo ex arce monstrato, rebus raptis per clarigationem repetitis, hastaque in fines hostium emissa, id quod post Liuium⁷ Gellius⁸ Arnobius⁹, & apud Virgilium Seruius Honoratus¹⁰ ostendit) sed etiam communibus omnium gentium præceptis constet: à iure gentium, ex quo (ut antè diximus) bella intro-

¹ in Iulio. cap. 42.
² cap. 6. li. 3. de benefic.
³ l. j. in fi. D. de furt. l. probrum. 42. D. de verbo. sign. 4 in lib. acephalo cap. 6.
⁴ l. 2. §. ceterum & §. vtilius dicendum. D. vi bonor. rapt. iuncta. l. si te expilasse. 12. C. ex quib. caus. infra. irroga.
⁵ l. 3. in prin. ci. & §. desertor. D. de re milit.
⁶ lib. 1. Annal. 8 lib. 16. ca. 4. & li. 10. ca. 27.
⁷ lib. 2. aduersus. gēt.
⁸ in initio 8. lib. Aeneidos ad illud versum, ut belli signum Laurenti Tur-

nus ab arce extulit & lib. 10. ad illum, Tum certare odiis tum res rapuisse licebit.

¹D. lex hoc
iure.

ducta sunt¹, pro manare, partemque illius esse non absque ratione defendimus. Sed quod iure constituto permitti privato cuilibet militiae desertores perimere ante ostendimus, id, cum exemplo transfugarum obtinuerit: à bellici atque adeo gentium iuris ratione aut æquitate remotum non est: cum transfugas licere quasi hostes, adeoque iure belli, hoc est, iure gen-

² l. 3. in fi.
D. ad leg.
Cornel. de
ficar.

³ lib. 8.

⁴ l. proditor
es 5. D.

de re mili-
tari. iuncta

leg. 19. §.

transfuga
eod. tit.

⁵ l. amissio-
ne §. j. D. de
cap. minut.

⁶ cap. 18.

tium persequi ac interficere Marcianus noster², & Quintus Curtius³ doceant: & quidem quasi hostes: quoniam transfuga non pro milite, sed pro hoste iam habentur⁴, cum à nobis defecerint: eaque ratione mediam capitis deminutionem passi, ciues eorum, à quorum imperio desciuerunt, ut se in hostium numerum conferrent, esse deserint, ut Paulus⁵ tradit: qua de re, deque variis transfugarum apud veteres Romanos suppliciiis affatim libro superiore⁶ diximus.

De iure belli: eo transfugas recipi: exposita l. transfugam. D. de adq. rer. dom. Alienigenæ hostes apud Ciceronem: & ut à victoribus olim accepti. De captivorum civitatum hostium iure. Servitutem è iure gentium esse. De triumpho apud Romanos: & hostium duces triumphatos in carcere necatos. De confessus honore: de captivis sub corona venditis aut diuisis: prædæque publica per quæstores diuendita vel militibus diuisa: emendato ex Panegyricis loco & exposita l. pen. D. ad leg. Jul. pecul. De iure postliminij & recuperatis ex præda rebus pristino statui restitutis: illustrantur adhibitis veterum testimoniis l. 21. §. quod si publicè & l. 21. & 28. D. de capt. & postlim. Ex præda decimas Apollini, sed & Herculi & Priapo dicari: spolia etiam Diis voueri, nonnunquam & comburi olim solita.

C A P. III.

Latissimus profectò is campus est, in quem modò ingressi sumus, cum de iure belli cœpimus dicere: iuuabit (credo) ulterius progredi: & singula quæque loca tanto accuratius introspicere atque considerare: quanto sunt ab iis, qui se pri-

mos, si non rerum omnium, Iurisprudentiæ quidem atque historiæ professores haberi volunt, minus agnita: ut non modò in ea loca pedes posuisse, sed nec oculos quidem suos tantisper, unus eorum aliquis immisisse videatur: quod si completi omnia, vel hac in parte, vel in cæteris non poterimus, at rationem tamen ostendemus plura quæsituris: & inquirendo scribendoque talia, quæ futura vsui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certè sunt voluptati: ocium in re literaria nostrum consolabimur: quod pro bono maximo proprium ac perpetuum esse cupimus. Sed in rem præsentem (si placet) veniamus.

Igitur cum sit aliquod fas armorum, & ius hostium (ut apud Tacitum¹ Vocula loquitur) idque iuris gentium partem faciat: interdum tamen accidit, ut ab hominum iure, belli ratio diuersa sit: exempli gratia, si quis fratrem, eundemque hostem interfecerit: nec honorari contra ius gentium, nec pœnæ subiici contra belli ius debet. huc spectat illud eiusdem Taciti, ubi de civili bello inter Flavianos & Vitellianos differit²; Celeberrimos auctores habeo tantam victori- bus aduersus fas nefasque irreuerentiam fuisse: ut gregarius eques occisum à se proxima acie fratrem professus premium à ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam cædem ius hominum, aut ulcisci ratio belli permittebat. Plerumque autem cum iure gentium ius belli congruit: hoc ius quale sit, explicare in animum induximus. Statim itaque res raptas iure belli repetitum ibant veteres: ex quo more Gellius³ alicubi, Pyllos ex Herodoto decretum fecisse narrat, uti armis sum- ptis ad Austrum, perinde quasi ad hostem iure belli res repetitum proficiscerentur: id per clarigationem Romani veteres faciebant: tum deinde non restitutis rebus, bellum iubebant,

¹ lib. 20.
Annal.

² lib. 19.

³ lib. 16.
cap. 11.

atque (ut in extremo sermone proximo admonui) per faciales indicebant: tum verò delectum habebant militum: qui iureiurando & sacramento militari per tribunum adacti, denique in hostem ducerentur. De instruendis aciebus, totaque belli administratione, tam varia fuere instituta, pro varietate populorum ac differentia: ut (cum ad ius gentium referri non possint) & immensi & à proposito alieni sit laboris, in hunc locum ipsa congerere. Planè administrato, gesto, & patrato bello, devicti hostes, & in potestatem nostram redacti, iure belli, victoriae, ac gentium, ultima quaeque pro nostro arbitrio experiuntur: ut ereptis bonis ipsi vel caedi, vel servituti subiiciantur: Quemadmodum olim Chalcidenses ab Atheniensibus: ab iisdem & à Lacedaemoniis Messenij: à Philippo Thebani, reliquique Graeci, qui ad littus incolebant: id quod Aelianus tradit¹. Ergo Marcellus apud Livium², Sed non quid ego fecerim (ait) inquisitionem venit: quem quidquid in hostibus feci, ius belli defendit. Et paulo post, Quae autem singulis victor aut ademi, aut dedi: cum belli iure, tum ex cuiusque merito, satis scio me fecisse: apud eundem auctorem³ Alcon ad obsessos ab Hannibale Saguntinos, Sed haec patienda (inquit) censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapi trahique ante ora vestra coniuges ac liberos belli iure finatis. Ariovistus etiam apud Caesarem⁴, ius esse belli respondit, ut qui vicissent, ius, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent: item populum Rom. victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium imperare consueisse: Caesar item ad civitatem Haeduarum nuncios misit, qui suo beneficio conservatos docerent, quos iure belli interficere potuisset: idque ipse in suos Commentarios⁵ retulit. Cui congruit quod Cicero⁶ de Deiotaro

¹ lib. 6. de Var. histor. cap. 1.

² lib. 26. vbi de secundo bello Punico.

³ lib. 21.

⁴ li. I. Commentar. de bello Gall.

⁵ lib. 7.

⁶ in orat. pro Deiotaro.

iotaro Rege ad Caesarem, Tibi porrò (inquit) inimicus cur esset, à quo cum vel interfici belli lege potuisset: Regem & se & filium suum constitutos esse meminisset. quod idem auctor¹ ad eundem alio loco, Nam cum ipsius victoriae conditione iure omnes victi occidissimus, clementiae tuae iudicio conservati sumus. Quod apud Hirtium² ille ad Scipionem centurio legionis XIV. Tibi gratias ago, quod mihi vitam incolumitatemque belli iure capto polliceris. Itemque quod Livius³, ubi de Astapensibus à Scipione obsessis, Dein vetus miles (inquit) & c. in orbem pugnantes ad unum omnes occidit: atque haec tamen hostium iratorum ac tum maxime dimicantium iure belli in armatos repugnantisque edebantur. Quod Iosephus Iudaeorum dux apud Flavianum Iosephum⁴ eum lege belli mori tradit, qui à victoribus trucidetur, καὶ δὲ ἐν τῷ πολέμῳ θνήσκει, ἀλλὰ πολέμου νόμῳ, ὅθεν ἔστιν ἡ τῆς καὶ τοῦ νόμου. & Cornelius denique Tacitus⁵, ubi de Vespensium excidio, Postremo (ait) misere legatos veniam liberis corporibus orantes, servitij decem millia offerebant: quod aspernati sunt victores: quia trucidare deditos seuum, tantam multitudinem custodia cingere arduum: ut belli potius iure caderent. Claudius Imp. devictis Palmyrenis, qui se in Hemimontem contulerant, cum deinde in ipsa victoria prope duo millia militum à paucis barbaris, & his qui fugerant, interempti essent: ubi hoc comperit, omnes qui rebelles animos extulerant conducto exercitu rapit (ut est apud Pollionem⁶) atque in vincula Romam etiam mittit, ludo publico deputandos: ita id quod vel fortuna, vel miles egerat, virtute boni principis aequatum est. Nec sola de hoste victoria, sed etiam vindicta praesumpta est. Probus etiam Imp. cum de Germanis & Blemyis triumphasset, edidit gladiatorum

¹ in orat. pro M. Marcello.

² de bello Africano.

³ lib. 28.

⁴ ca. 25. li. 3. de bello Iudaico.

⁵ lib. 12. Annal.

⁶ Trebel. Pollio in Claudio.

paria trecenta Blemys plerisq. pugnantis, qui per triumphum erant ducti: plerisque Germanis & Sarmatis, nonnullis etiam latronibus Isauris, idque Flavius Vopiscus scribit. Ergo iure belli superati hostes, pro victoris libidine, tanquam noxij supplicio dedebantur: ut Maximianus etiam Hercules, qui a Constantino apud Massiliam obsessus, deinde captus, pœnas mortis genere postremo, fractis laqueo cervicibus, luit, quemadmodum in Epitome Victoris adnotatum legimus: quanquam hoc factum illo Romanorum more quis excusare possit, quo duces hostium triumphatos in carcere necabant: qua de re paulo post viderimus. At contra ius fasque omne Sicyonij Pellena capta uxores filiasque Pellensium in lupanari prostituerunt: quod exemplum ne barbari quidem & efferi ulli homines, aut antea dederant, aut postea sequuti sunt. Σικωνιοῖς Πελληνέων ἐλάοντες (inquit Aelianus) τὰς τῶν γυναικῶν τῶν πελληνέων καὶ τὰς θυγατέρας ἐπὶ οὐκίμῳ τῶν ἐστῶν. deinde sic exclamat, ἀγριώτατα τῶν τῶν καὶ οἱ Ἕλληνοι, καὶ οὐδὲ ἐν βαρβαρίῳ καὶ ἀκατάρχει μὲν μείδω. hæc de superatis hostibus.

Antequam autem opprimantur, si ex iis quipiam ad nos defecerint, iure belli (quod ipsum commune est omnium gentium) à nobis recipiantur transfuga: ut Celsus docet quodam loco: cuius sententiam (quemadmodum etiam noster Cuiacius vidit) nihil necesse est ad ius postliminij coarctare: quo iure servos transfugas domini recuperant: cum hostes, qui ad nos deficiant, non improprie hospitio tanquam aduenæ recipiantur. Etenim Tullius, Hostes (inquit) alienigenæ aut oppressi seruiunt, aut recepti beneficio se obligatos putant. Item alibi, Et qui hostes ad nostros Imperatores perfugissent, & magno usui reip. nostra fuissent, ser-

² Sex. Aur. 22. l. Victor. in Galerio Maximiano. 3 lib. 6. de varia histo. cap. 1. 4 l. Transfugam 51. D. de acquir. rer. do. minio. 5 l. postlim. gæ. D. de capti. l. ab hostibus. 2. C. eod. tit. 6 sic Iustinus loquitur lib. 2. 12. § 22. Quintilia. Declam. 255. transfuge exclu. dend. 7 Orat. 22. in Catilinâ. 8 in orat. pro Cornel. Balbo.

mus ciuitate esse donatos. Porro notandum apud Ciceronem est verbum, Alienigenæ: quod iccirco appositum videtur, ut domestici hostes (ita enim ipse alibi nominat) id est ciues hostili animo in Remp. aut aduersus principem animati, perduelliones atque proditores, qui denique iniustum bellum gesserint, excipiantur: quibus parci non solet ex iure gentium: sed capitale, aut aliud, è iure cuiusque ciuitatis ac populi, supplicium, ut facinorosis aliis hominibus, irrogari. Quamobrem senatus Romanus milites Romanos, qui Rhegium iniusto bello occupauerant, mortuôq. duce Bubellio M. Cæsium scribam eius sua sponte imperatorem delegerant, carcere includit: ac M. Furio tribuno plebis denuntiante, ne in ciues Romanos aduersus morem maiorum animaduertent: nihilominus propositum executus est: & quinquagenos per singulos dies, virgis cæsos percuti iussit, eorumque corpora sepultura mandari, mortemque lugeri vetuit, ut Valerius refert. Idem auctor est, Capuam fallacibus Hannibalis promissis Italiae regnum nefaria defectione pacisci persuasam, armis à Fulvio fuisse occupatam: deinde verò Capuanum senatum impij decreti auctorem, catenis onustum in duas custodias Theanam Calenamque ab ipso diuisum: interfectisque qui Theanæ asseruabantur, è vestigio Calenam transfugsum, perseuerantiæ suæ opus exsequutum esse. Sed in ciuitates ipsas ac prouincias, quæ rebelles animos in populum aut principem Romanum gessissent: quo pœnæ genere antiquitus vindicatum fuerit: sat multis verbis in libro superiore diximus: itaque hoc tantum addam, quod Suetonius de Nerone narrat, eum Neapoli cognouisse de motu Galliarum, & gaudentis suspicionem præbuisse: tanquam occasione nata spoliandarum iure belli opulentissimarum prouinciarum.

¹ in Catili- nam. ² ca. 2. li. 2. ³ cap. 8. lib. 3. ubi de de Fulvio. ⁴ cap. 3. ⁵ cap. 10. in Nerone.

At in alienigenas hostes quanquam iure quidem belli nihil non licebat (ut autè ostendimus) plerumque tamen humaniùs cum illis & mitiùs, ut hodie, sic olim agebatur: procorum arbitrio, qui superiores extiterant: ut cædi & straggi erepti, vitam quidem certè, sed interdum & libertatem atque commeatum, id est abeundi ad sua licentiam: ut (auctore Plutarcho¹) Hispani, & Massinisa nepos à Cornelio Scipione ad Carthaginem, ut Celta Romanorum socij ab Hannibale (quemadmodum Polybius² tradit) integrumque statum & facultates impetrarent: vel singuli, vel etiam uniuersi: ut Tusculani, Aequi, Volsci, Sabini, Hernici, quos in ciuitatem etiam Romani acceperunt: & aut nudi, hoc est, discincti, ereptis armis telisque cum aliqua ignominia sub iugum missi: ut Aequi à dictatore L. Quintio Cincinnato³, Sannites à M. Attilio consule⁴: legiones Romana à Samnitibus, cum apud Caudiũ malè pugnatum esset⁵: postea verò etiam ab Heluetiis, occiso L. Cassio consule⁶: dein de sub Nerone ad orientem in Armenia⁷: & saepe aliàs (νόμιμον γὰρ ἰὼ καὶ διεξήκοντες ἀπολύειν ἐλευθέρους ἕπι τὰ σφέτεροι, id quod Dionysius Halicarnassensius disertè scribit⁸) aut sine ulla sub iugum missione: certis legibus atque conditionibus fœdere inter belli duces iccto, quod ex iure gentium valeret, comprehensis: qua de re copiosè disseruimus lib. 1⁹. Ij quibus vitæ solius facultas concessa erat, libertatis bonorumque omnium damno mulctabantur: & in seruitutem deducti priorem conditionem statumque permutabant: quod alieno dominio contra naturam ex iure gentium subiicerentur, ut in Seruitutis definitione Florentinus¹⁰ tradit. Et ex iure gentium quidem: ex quo & dominia fuisse introducta Hermogenianus auctor est¹¹: & quaecumque bello capiuntur,

¹ in vita Scipionis.

² lib. 3.

³ vide Liuium lib. 3. Zonarâ tomo 2. Annal.

⁴ vide Liuium li. 10.

⁵ vide Cicero in Ciceronem li. 3. de offic. Liuium in titio lib. 9.

⁶ vide Casarem li. 1. Comm. de bello Gall.

⁷ vide Suetonium in Nerone ca. 39.

⁸ lib. 3. Anstiquit.

⁹ cap. 7. 10 l. 4. D. de statu hom.

¹¹ l. ex hoc iure. D. de iust. & iure.

tur, perpetuo tacitoque gentium omnium consensu, capiendum fieri Aristoteles & Xenophon scribunt. ὁ γὰρ νόμος (ait ille¹) ὁμολογία τις ἔστιν, ἐν ᾧ τὰ ἐν πόλεμον κερπύματα ἔχοντες κεραυώτων εἶναι φασί. hic² quoque Cyrum ita loquentem inducit, νόμος γὰρ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις αἰδώς ἔστιν, ὅταν πολέμου ὄντων πόλις ἀλλή, τῶν ἐλόντων εἶ) καὶ τὰ ἄλλα τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ ἄλλα. Atque hoc quidem ius gentium, ab Aeschine³ ius belli nominatur: secundum quod bello captam ac deuictam ciuitatem victoris propriam fieri significat in hæc fere verba, εἰ μὴ πρὸς ἡμᾶς πολεμήσεις ἀδραλωτὸν τὴν πόλιν εἶδες, κρείως ἔχεις τὸν πόλεμον νόμῳ κτησάμενος. Contra naturam verò, quia, quod ad ius naturale attinet (Vlpiano⁴ teste) omnes aequales sumus: omnes uno naturali nomine homines appellamur: & initio liberi omnes & ingenui nascebantur (ut idem Vlpianus⁵ & Marcianus⁶ significant) id est aequè liberi, aequè ingenui, aequales denique: Nam etsi libertas naturalis esse facultas à Iuriconsulto dicitur, & libertatem Ciuilem quidam apud Tacitum⁷ in oratione ad milites, natura etiam mutis animalibus datam, virtutem proprium hominis bonum esse pronunciat: & Triphoninus⁸ denique noster libertatem naturali iure contineri, dominationem ex gentium iure introductam asserit: ipsum tamen, ut seruitutis, ita libertatis nomen, & ingenuitatis quoque ac libertinitatis iuri gentium (quo iure tria hominum genera esse cœperunt) acceptum ferre debemus: rectèque Albutius & Phaneus apud Senecam⁹ dixere, neminem natum liberum esse neminem seruum, hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam: ad illud Anaxandride veteris poëta verbum (ut puto, respicientes, Οὐκ ἔστι δούλων ὡ γὰρ δὲ δαμόδ πόλις,

¹ Aristot. li. 1. Polit.

² Xenophō li. 7. de institut. Cyri.

³ in oratione ad milites.

⁴ l. 4. D. de iust. & iure iuncta l. quod attinet. 32. D. de regul. iur. ubi scriptum.

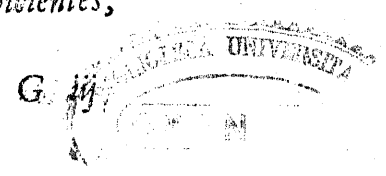
⁵ D. l. 4. de natal. restit.

⁶ l. 2. D. de natal. restit.

⁷ lib. 20. Annal. 8 l. si id quod. 64. D. de condic. indeb.

⁸ 21. Controvers. lib. 4.

⁹ 21. Controvers. lib. 4.

Τὸ γὰρ ἵπποκράτης μεταφέρει τὰ ἑρμῶτα.

1 lib. 6 Dip-
nosoph.
2 cap. 18.
lib. 3. de be-
nefic.

3 Epist. 31.
ad finem.

4 lib. 1. Po-
liticón.

5 lib. 19. de
Civit. Dei
cap. 15.

6 cap. 11.
lib. 6.

7 Suetonius
in Caligula
cap. 47.

quod ab Athenæo¹ refertur: idem alibi² Seneca, Eadem omnibus principia, eandemque originem esse, neminem altero nobiliorem: & alio in loco³, Quid est eques Romanus aut libertinus aut servus? Nomina ex ambitione aut ex iniuria nata. Aristoteles etiam⁴ dominari ait esse contra naturam: qua nihil servus à domino differat, sed tantum iure gentium, τοῖς ἵπποκράτης μεταφέρει τὰ ἑρμῶτα, νόμος γὰρ τὸν ἄλλο δόδρον εἶναι, τὸν δὲ ἐλευθέρου. Φύσις δὲ εἶναι δευτέρου. Beatus denique Augustinus⁵ de servitute agens, nomen istud culpam meruisse non naturam: & conditionem servitutis, iure intelligi impositam peccatori, primamque servitutis causam peccatum esse: ut homo homini conditionis vinculo subderetur: nullum autem natura, in qua prius Deus hominem condidit, servum esse hominis aut peccati tradit.

Captivos iure gentium aliena potestatis fieri diximus, ita ut cum belli iure (ut de Cornelio Scipione Nasica Valerius⁶ loquitur) omnia perdiderint, ipsi victoribus hostibus serviāt: hoc, ut apud Romanos olim obtineret, operæ pretium est cognoscere: si fortè hac via & ratione possimus eò progredi, ut (quod vix quisque alius ante nos fecit) ipsi iurisconsultorum nostrorum ea de re sententiam assequamur. Ac primum id veteris memoriæ libri nos docent, post partam à populo aut principe Romano victoriam, quo die quis triumphum acturus esset, & captivorum greges, & prædam, & spolia solitum ad eum diem seponere, ac reservare: ut maiore ipse populi & celebritate transueheretur⁷: præsertim verò reges atq. hostium duces, quos ante currum actos, ubi ad Capitolium perventum esset, in carcerem detrudere, ibique occidere mos erat. Sic è Pauli Aemilij triumpho rex Perseus, è C.

Marij triumpho Iugurtha rex in carcerem ad supplicium (Plutarcho¹ teste) deducti sunt: & è triumpho Caesaris dictatoris² Versingetorix Gallorū regulus cum Iuba & Pharnace, quorum Dio³ commemorat: quamquam Perseum Pauli precibus donatum, Albam ex senatus decreto deductum: & cum liberis comitibusque postea translatum custodia causa: ut è L. Anicij triumpho gentium Illyriorum regem cum liberis, coniuge, ac fratre Spoletium & inde Igiturnium in custodiam ex senatusconsulto ductum: ceteros captivos Romæ in carcerem coniectos Valerius⁴, Livius⁵, & Zonaras⁶ tradunt: & coniectos quidem, ad pœnam capitalem (ut arbitror) ex illo veteri more, de quo in triumphi descriptione Zonaras idem (ubi de Camillo) in hac verba loquitur, ὡς διελέγοντο δὲ ἐκείνων, ἔτιως ὁ πομπῆς εἰς τὴν Ῥώμην κομιθεὶς ἀγροῦν, καὶ τῶν ἀχμαλώτων τινὰς εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπαρτῆσαι καὶ θανατοῦ δίκην καλῶσαι, ἀνήγαγεν εἰς τὸ Καπιτώλιον, καὶ τινὰς ἐκεί τερῆας πληρώσας, &c. hunc morem scriptores quidem ex veteribus non pauci attigere: in his præcipuè Cicero⁷, At etiam (inquit) qui triumphant, eoque divitiis viuos hostium duces reseruant: ut his per triumphum ductis pulcherrimum spectaculum, fructumque victoriae pop. Rom. percipere possit: tamen cum de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent, idemque dies & victoribus imperij, & victis vitæ finem facit. Apud Livium⁸ Virius Capuanus cum Romanis Capuam deditum iri existimaret, inter cetera loquutus hæc quoque ad suos fertur: Ita que, quando aliter diis immortalibus visum est, cum mortem ne recusare quidem debeam: cruciatus contumeliâsque, quas sperat hostis, dum liber mei potens sum, effugere morte præterquam honesta, etiam levi:

1 in vita
Pauli Aemilij, C. Marij,
& sylle.
2 lib. 40.
3 43.

3 lib. 5. cap.
1. ubi de
perse.
4 lib. 5. de
cad. 5.
5 Tomo. 2.
Annal.

6 lib. 5. in
verrem.

7 lib. 28.

possum: non videbo App. Claudium & Q. Fulvium victoria insolenti subnixos, neque vincetus per urbem Romam triumphis spectaculum trahar. ut deinde in carcere aut ad palum deligatus, lacerato virgis tergo cervicem securi Romanae subiiciam. Tacitus quoque, ubi¹, Non potentiam, neque regnum precari: sed ne triumpharetur, neve pœnas capite expenderet: itémque Valerius Maximus², ubi, Cùm (inquit) L. Cornelius Scipio die triumphis sui ante currum actos hostium duces in carcerem coniecerit &c. Trebellius denique Pollio, quo loco de tyranno Aemiliano in hac verba scribit³, & cùm contra Indos pararet expeditionem, misso Theodoto duce, Gallieno iubente dedit pœnas: siquidem strangulatus in carcere, captiuorum veterum more perhibetur. Veruntamen vnus omnium (ex Latinis quidem quod sciam) optimè descripsit celebrauitque hunc morem auctor Panegyrici Constantino Constantij filio dicti: sic ferè, Cautior licet sit, qui deuinctos habet per veniam perduelles: fortior tamen est, qui calcat iratos: renouasti Imp. veterem illam Romani imperij fiduciam, quæ de captis hostium ducibus vindictam morte sumebat. Tunc enim captiui reges cùm à portis vsque ad forum triumphantium currus honestassent: simulatque in Capitolium currum flectere cœperat Imperator, abrepti in carcerem necabantur: vnus pro se ipso Paulo qui sedentem se acceperat, deprecante, legem illius seueritatis euasit: ceteri in vinculis luce priuati aliis regibus dedere documentum, ut mallent amicitiam colere Romanorum, quàm exasperare iustitiam. Quibus in verbis (ut obiter moneam) esse mendum arbitror, ita restituendum ex veteri historia, quàm antè retuli: Vnus Perseus, ipso Paulo, qui sede aduentem se acceperat, deprecante:

Nam

¹ lib. 12. Annal.

² li. 4. ca. 1.

³ in Trigin-ta tyrānis.

Nam summittentem se ad pedes Persea Paulus (Linio teste) in consilium confidere iussit: & (ut à Valerio¹ traditur) conatum ad genua procumbere dextra manu alleuauit: sermonéque grato ad spem exhortatus est: introductum etiam in tabernaculum, lateri suo proximum in consilio sedere fecit: nec honore mensæ indignum iudicauit. Quem confessus honorem Tigrani dediti se Pompeius (ut est apud Dionem²) obtulit: petenti Gaudæ Numidæ, regum more, ut sellam iuxta poneret, Metellus consul denegauit: quod eorum modo foret, quos pop. Romanus reges appellauisset: ut Sallustius³ memorat: & Paulum pro Perseo deprecatum ei liberio rem custodia locum impetrasse Plutarchus⁴ auctor est. Illum quoque veterem captiuorum in carcere necandorum morem Iosephus Flavius⁵ Græcis verbis expressit: hoc stare in Capitolio solitum: donec ei supplicium de captiuis ac triumphatis hostium ducibus exactum esse nunciaretur: ideoque Simonem Gioræ filium triumpho Vespasiani cum captiuis transuectum ad Capitolium vsque, inde postea cervicibus ipsius indito laqueo, verberibus casum, & in forum (ubi de fontibus sumi pœna solent) abreptum & interemptum esse, ἡὼς ἡ τῆς πομπῆς τὸ τέλος (inquit) ὅτι τὸν νεῶν τοῦ Καπετωλίου Διός, ἐφ' ὃν ἐλθόντες ἐστησαν. ἡὼς γὰρ παλαιὸν πάτριον ἑθιμὸν, μέγιστος δὲ τὸν τοῦ στρατηγού τῆς πολεμίων θάνατον ἀπαγγέλλει τις. Σίμων ἔτος ἡὼς ὁ Γιώρα τότε πεπομπευκὸς εἰς τοὺς ἀγχιμαλώτους. Ἐρόχω ἡ ἀεβληθῆς, εἰς τὸν ὅτι τῆς ἀγορᾶς ἐστρέπετο τὸ πον, ἀμίζομύων ἀπὸν ἀμα τῆς ἀγόντων νόμος εἰ ὅτι ῥωμαίοις ἐκεῖ κτείνειν τοὺς ὅτι κακουρία θάνατον κατεγρωσμένοις. ἐπεὶ εἰ ἀπηγγέλλη τέλος ἔχων, ἢ πόλιτες βύφη μισθῶν, ἤρχοντο τῆς θυσιαῶν, &c.

¹ cap. 1. lib. 5. meminie etiā Plinius in lib. de vi ris illustribus. ubi de L. Aemilio Paulo.

² lib. 36.

³ in Bello Iugurthino.

⁴ in Paulo Aemilio.

⁵ lib. 7. de bello Iudaico cap. 18.

H

Peracto triumpho Romæ vel in ipsis etiam castris par-
 ta victoria, & subactis hostibus, illico cum cætera præda, ca-
 ptiuos subiici hastæ publicæ, atque sub corona vendi ab im-
 peratoribus ¹ (hoc est à belli ducibus, penes quos rei milita-
 ris summa consisteret) ac per hoc seruari nec occidi solitos, ut
 Florentinus ² scribit: sic apud Gellium ³ Cælius Sabinus
 his fere verbis, Antiquitus (inquit) mancipia iure belli capta
 coronis induta veniebant & idcirco dicebantur sub coronis
 vgnire: item his, Ut populus sua opera potius ob rem bene ge-
 narchia. Sy-
 nestum & E-
 Caonelas.
 Isidoru ca.
 3 lib. 9. E-
 tymolog.
 2 d. l. 4. de
 statu homi-
 ni.
 3 ca. 4. li. 7.
 4 lib. 5.
 5 lib. 9. sic
 etiã loqui-
 tur li. 21. et
 lib. 24. ubi
 de Turde-
 tanis.
 6 lib. 13. vi-
 de & li. 17
 ubi de Hel-
 uetis à Cæ-
 cinna supe-
 ratis.
 7 in Apibus
 pauperis
 declam. 13.

peratores ¹ (hoc est à belli ducibus, penes quos rei milita-
 ris summa consisteret) ac per hoc seruari nec occidi solitos, ut
 Florentinus ² scribit: sic apud Gellium ³ Cælius Sabinus
 his fere verbis, Antiquitus (inquit) mancipia iure belli capta
 coronis induta veniebant & idcirco dicebantur sub coronis
 vgnire: item his, Ut populus sua opera potius ob rem bene ge-
 narchia. Sy-
 nestum & E-
 Caonelas.
 Isidoru ca.
 3 lib. 9. E-
 tymolog.
 2 d. l. 4. de
 statu homi-
 ni.
 3 ca. 4. li. 7.
 4 lib. 5.
 5 lib. 9. sic
 etiã loqui-
 tur li. 21. et
 lib. 24. ubi
 de Turde-
 tanis.
 6 lib. 13. vi-
 de & li. 17
 ubi de Hel-
 uetis à Cæ-
 cinna supe-
 ratis.
 7 in Apibus
 pauperis
 declam. 13.

stam coronatus supplicatum eat, quàm re malè gesta corona-
 tus vaneat. Sic Veiorum urbe capta direptaque à Roma-
 nis, Camillus eorum dux atque dictator postero die libera
 corpora sub corona vendidit: ea sola pecunia in publicum
 redacta fuit, ut Linius ⁴ auctor est: idem scribit de Samni-
 tibus à Fabio fuis ad Allifas, in hæc verba, Deditio fieri
 coepta, & pacti qui Samnitium forent, ut cum singulis ve-
 stimentis emitterentur: hi omnes sub iugum missi, socius Sam-
 nitium nihil cautum: ad septem millia sub corona veniẽre:
 qui se ciuem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habi-
 tus: eos omnes Fabius Romam ad senatum misit. Tacitus ⁶
 quoque, ubi de Volando quodam castello à Corbulone in
 Armenia temporibus Neronis expugnato loquitur: Nudati
 (ait) propugnatoribus muri obijces portarum subuersi, capta
 ascensu munimenta, omnesque puberes trucidati sunt: nullo
 milite amisso, paucis admodum vulneratis: & imbelle vul-
 gus sub corona venundatum, reliqua præda victoribus cæssit.
 Igitur quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dede-
 rat, iisdem legibus, eadem fortuna, eadem conditione natos
 (sic enim potius quàm datos apud Quinctilianum ⁷ legerim:
 ut moriendi, sub qua nascimur, necessitas designetur) iij. fiebãt

quidem occupantium: non tamen quasi militum & singu-
 lorum proprij, sed eorum potius, quorum iussu, nomine, atq.
 auspiciis bellum administratum esset: præsertim ex iure po.
 Ro. ex quo adigebantur huiusmodi iureiurando milites (ut
 apud Gellium ¹ Cincius memorat) Extra hastam, hastile, li-
 gna, pabulum, utrem, follem, faculam: si quid ibi (in exercitu
 scilicet, decemque millia passuum propè, id quod præcedentia
 demonstrant) inueneris, sustulerisve: quod tuum non erit,
 quod pluris nummi argentei erit: uti tu ad C. Lælium. C. fi-
 lium Cos. Luciumve Cornelium P. filium Cos. siue ad quem
 eorum ius erit, proferas: aut profitebere in triduo proximo,
 quidquid inueneris sustulerisve dolo malo: aut domino suo
 cuium id censebis esse, reddes: uti quod rectè factum esse vo-
 les. Sanè captiui (nisi fallor) à cæteris hostilibus rebus non
 differunt: quamobrem & illi, & item hæ iuregentium sta-
 tim capientium fiebant: & illi quidem adeo ut, & si liberi
 homines fuissent, in seruitutem deducerentur, ut Caius ² ad-
 docet: seruitutem verò priuatam quidem, ex iure belli ac
 gentium: de quo ex Aeschine, Aristotele, Xenophonte su-
 perius dictum est: publicam tamen ex iure ciuili po. Roma-
 ni: cum præde loco (quæ publica fuit) captiui quoque cede-
 rêt: qui nihilominus, ubi erat in castra reditum, plerumq. vel
 ab imperatoribus Romanis cū cætera præda, quæ virtute mi-
 litum capta fuerat, ipsis militibus diuidebãtur (Nam, ut est
 apud Zonaram ³, ubi triūphi solemnia describit, τῶν ἀφύρων
 πολλὰ μὲν τοῖς στρατευομένοις δέχοντο. atque ita victo
 Perseo Paulum consulem spolia iacentis hostium exercitus
 peditibus, equitibus prædam circumiecti agri concessisse apud
 Lium ⁴ legimus) vel ut ex illorum capite pecunia in publi-
 cum cogeretur, à quaestore siue præfecto ararij, cum uxori-

¹ lib. 16. cap. 4.

² In natura-
liter. 5. S.
ult. & l.
adeo qui-
dè in princ.
D. de adq.
rer. dom.

³ Tom. 2.
Annal.

⁴ lib. 44.

bus ac liberis in seruitutem priuati cuiuspiam, qui pluris eos licitatus esset, more solito sub hasta distrahebantur: & quidem iure belli, ut Polybius¹ tradit in illo loco, τί δ' αὖ παρῶντες ἔτιοι δίκη δόξαεν ἀρμόζουσα δεδωκένας, τυχὸν ἴσως εἴπει τις αὖ, ὡς γέντες μὲν τέκνων καὶ γυναικῶν ἐπεὶ κατεπολεμήσαντο. ἄλλὰ τοῦτο καὶ τοῖς μηδὲν ἀσεβῆς ὄπιτελεσαμένοις καὶ τοῖς τῷ πολέμου νόμοις ὑποκείται παρῶν.

Ac de venditis quidem captiuis ita, ut exscripsi, Polybius: cui conuenienter Liuius², Samaeos postquam captam urbis partem ab hostibus, id est à M. Fuluij consulis exercitu, senferunt: cum coniugibus & liberis in maiorem refugisse arcem, inde postero die deditos direpta urbe sub corona omnes uenisse tradit: de diuisis etiam, itemque de venditis captiuis Dionysius Halicarnassens, ubi hos quarendorum seruorum modos & fuisse iustissimos, hoc est è iure (ut credo) belli ac gentium: & apud Romanos obtinuisse: tum uerò prædam apud ipsos non singulorum, non ducum, non occupantium fuisse: sed pecuniam ex ea uendita contractam, id est (ut cum Gellio³ interpretemur) manubias populo Romano cessisse Dionysius idem⁴ auctor est: cuius uerba non tam ex more meo, quam ex usu studiosorum iuris & antiquitatis Romanae proferam: Ea sic habent, ἐπὶ χρονον ὃ τοῖς ῥωμαίοις αἰτῆν ἡραποπόντων κτήσης καὶ τοῖς διαχοταῖοις γινόμεναι ἔσποισ. ἢ γὰρ ὀνομασμένοι ὡς τὰ τοῦ δημοσίου τοῖς ὑπὸ δόξου πωλουμένοις ἐκ τῶν λαφύρων, ἢ τοῦ στρατηγεῖο συλχωρήσασθαι ἀμα ταῖς ἀνάγκαις ὡφελείας καὶ ἀρρυθρότους τοῖς λαβοῦσιν ἔχον, ἢ παρὰ μὲν πρὸ ἐτέρων καὶ τοῖς αὐτοῖς ἔσποισ κυρίων ἡγομένων ἐκκατηντο τοῖς δούλοις. & alibi⁵, τὰ ἐκ τῶν πολεμίων λαφύρα ὅσων αὖ. ἡμῖν ὑπερβῆναι τυχεῖν δι' ἀρετῶν, δημόσια εἶναι κελύβη ἡ νόμος. ἔ τούτων ἔχ ὅπως τις ιδιώτης γίνεταί κέρως, ἀλλ' ὡς αὐτῶν.

¹ lib. 2. historiæ.

² lib. 38.

³ cap. 23. lib. 13.

⁴ lib. 4. ἀρχαιολογία.

⁵ lib. 7.

αὐτῶν δ' οὐκ ἔστιν ἀποδομῆς ἢ γαμῶν. ἢ ὅτι παρὰ τὰς ἀποδομῶν ἀπεμπολῆς, καὶ εἰς τὸ δημοσίον ἀναφέρει τὰ χεῖματα. Igitur & captiuorum turba, & omnis præda aut militi diuidebatur, aut ad quaestorem redacta uenibat: sed ita, ut contracta ex uenditione pecunia penes quaestorem esset: & in erarium publicum Romam deferretur: nonnunquam etiam uictoria parta, militibus nummi prædæ nomine diuideretur Hoc quidem à Iulio Cesare factum ita Suetonius¹ retulit, Veteranis legionibus prædæ nomine in pedites singulos superbina HS. quæ initio ciuilibus tumultus numerauerat: in equites uicena quaterna millia nummum dedit. Quod de præda ipsa militi diuisa, aut diuendita, & ad quaestorem redacta, diximus: id ex aliquot Liuianæ historiæ locis colligimus: Namque fufis prælio Faliscis & Capenatibus ingenti præda Camillus est potitus: cuius pars maxima ad quaestorem redacta est, haud ita multum militi diuisum, teste Liuiio²: idem scribit³ cum deiectis Hannonis & Carthaginensium castris, Beneuentum redditum esset, prædam ibi ambos consules uendidisse, ac diuisisse: donatōsque quorum opera castra hostium capta erant. Sic Acilius Cos. cum Lamiam expugnasset, ibi partim diuendita, partim diuisa præda: consilium habitum, quid deinde faceret, ut idem auctor⁴ memorat. Sic etiam Cn. Manlius Cos. cum Gallogrecos superasset, armis hostium in uno congregatis cumulo, cæteram prædam conferre omnes iussit: & aut uendidit quod eius in publicum redigendum erat, aut cum cura ut quàm æquissima esset per milites (eodem Liuiio⁵ teste) diuisit. Ex quo intelligimus cur apud Plantum Aegio⁶ dixerit,

*Aduorte animum: scis tu istos captiuos duos,
Heri quos emi de præda, de quaestoribus.*

H ij

¹ in Iulio cap. 38.

² lib. 5. ³ lib. 15.

⁴ lib. 37.

⁵ lib. 38.

⁶ captiuis actu. i. sce. i.

His indito catenas singularias.

¹ act. 2. sec. & alibi ¹

3.

- Aedepol rem meam

Constabiliui, quom illos emi de prada à quaestoribus. Nondum autem donata neque distracta prada, statim ut erat in Romanorum potestate, iure belli hostium esse desinebat: populi verò aut principis fiebat, cuius imperio, expensis, ac viribus bellum gereretur. Itaque cum lege Iulia pe-

² l. 1. D. ad leg. Iul. peculatus caueretur ², ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicave auferret, neve interciperet, neve in rem sua verteret: is quoque, qui praedam ab hostibus captam surripuisset, lege peculatus tenebatur: & in quadruplum damnabatur, auctore Modestino nostro ³: & Cicerone ⁴, ubi, Est

³ l. pen. eod. tit.

⁴ Orat. 6. in Verrem.

peculatus (ait) quod publice populi Rom. signum de prada hostium captum, positum Imperatoris nostri nomine, non dubitavit auferre. Camillus quidem à L. Apuleio trib. pleb. tanquam peculator Veientanae pradae reus factus, duris (inquit Valerius ⁵) atque, ut ita dicam, ferreis sententiis in exilium missus est: deinde hac ipsa peculatus lege damnatum fuisse L. Scipionem, qui superato Antiocho, & Asia imperio pop. Rom. adiecta, nomen Asiatici meruit: auctor est idem Valerius: praedam quippe, quae publica erat, ad se ma-

⁶ Tomo. 2. Annal.

⁷ lib. II. cap. vlt.

⁸ l. si quis ingenuam versic.

Quod si publicè. D. de captivis & postlim.

gna ex parte auertisse dicebatur, & ὁ μὲν Δῆκιος (ut est apud Zonaram ⁶) κατεπιφίει, ὡς τὰ πολλὰ ἐκ τῆς λείας σφετερομένους. Sed enim M. Cato in oratione, quam de praeda militibus diuidenda scripsit, vehementibus & illustribus verbis, de impunitate peculatus atque licentia (teste Gellio ⁷) conquestus est. Haec tamen erat publica prada: ut nihilominus prada publicè virtute militum recuperata, qui capti fuerant pristino statui restituerentur (auctore Iuriscōsulto ⁸)

sine ulla numeratione pretij: & qui antea liberi fuerant, cum libertate singuli res suas iure postliminij reciperent, quas vi atque impetu hostium olim amississent, easque velut è prada eximerent: quamobrem Florentinus noster ¹, sed & qui victis hostibus (inquit) recuperantur, postliminio rediif-¹ l. Nihil interest. 25. in si. eod. tit.

se existimantur. Luculenta in hanc rem aliquot ex Livio testimonia proferā: is igitur ubi de Samnitibus agri Campani prada onustis, Egnatio ipsorum duce capto superatis à Volturniano exercitu: Reuocata eo tumultu (inquit ²) prima signa Samnitium, praeliumque iam profligatum, integratum est: nec diutius sustineri potuit: caesa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti, in eis tribuni militum quatuor signa militaria triginta: & quod latissimum victoribus fuit, captiuorum recepta septem millia, & quadringenti: prada ingens sociorum: accitque edicto domini ad res suas noscendas, recipiendāsque praestituta die: quarum rerū non extitit dominus, militi concessa: coactique vendere praedam, ne alibi quàm in armis animū haberent. & paulo post, ubi de superatis à M. Attilio consule Samnitibus, Dum hac in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnam coloniā Romanam occupare conati, urbem non tenuerunt, agros de populati, cum praedam aliā inde mistam hominum atq. pecudum, colonosque captos agerent, in victorem incidunt consulem ab Luceria redeuntem: nec praedam solū amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incōpositi caduntur. Consul Interamnam, edicto dominis ad res suas noscendas recipiendāsque reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romam est profectus. Itēque ubi ³ lib. 35. sub iniit.

de victoria, quam de Lusitanis reportauit Scipio, Pugnatum inde (ait) haud procul Ilipa vrbe est: eò victorem opulentum.

præda exercitum P. Cornelius reduxit : Ea omnis ante urbem exposita est, potestâsque dominis suas res cognoscendi facta: cætera vendenda quaestori data: quod inde effectum est, militi diuisum. Quibus testimonis validè confirmatur, ac (mea ut fert opinio) illustratur etiam illa Iurisc. Pauli¹ ad postlim. Labeonem nota, in qua definit, & rectè quidem (ut è superioribus patet) Si in bello captus pace facta domum redierit, deinde renouato bello capiatur, postliminio redire ad eum, à quo priore bello captus fuerat. Meritò igitur, iurèque fecit L. Aemilius consul & Romanorum dux: qui Gallis bello superatis, & recuperata (quam illi à Romanis ad se aduertèrant) præda: prioribus dominis, ad quos quæque res pertinebant, eas restitui veriùs quàm dari iussit: spolia verò (quæ imperatorum præda est, si Asconio credimus, ex qua quod velint faciant) contracta Romam præmisit: id L. Aemilij factum his verbis à Polybio² refertur, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων, καὶ μὲν σὺν τῷ Λαβωνίῳ εἰς τὴν Ῥώμην ἀπέστειλε, τὴν δὲ λείψαν ἀπέδωκε τοῖς ποροσέκωσι. Loquitur etenim de præda (nisi fallor) quam Galli antè contraxerant: & , ut idem ait, εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπέδωκε τοῖς ποροσέκωσι. Caterùm non res omnes, quæ in præda essent veteribus dominis (ut equidem existimo, restituebantur: sed illa tantùm , quæ iure postliminij recuperari poterant: ut filij, ut naues longæ, atque onerariæ ad belli usum comparatæ: ut serui, ut equi: non item arma: quæ cùm turpiter amittantur, ideò reuerti iure postliminij, Iuriscōsultus³ negat. Porro autem publicæ istius pecuniæ ex præda vel spoliis hostium redactæ decimas nonnunquam Diis, ex voto, victores hostium duces persoluebant: sanè Romanum dictatorum Camillum Liuius⁴ refert ad Veiorum oppugnationem

¹ l. si quid bello 28. D. de cap. & postlim.

² lib. 2.

³ l. 2. D. de capt. & postlim.

⁴ lib. 5.

tionem auspiciatò egressum, cùm edixisset ut arma milites caperent, ita effatum: Tuo ductu (inquit) Pythice Apollo, tuòque numine instinctus, pergo ad delendam urbem Veios, tibi que hinc decimam partem prædæ voueo: qua de re, cùm expugnatis Veis Pontificum Ro. collegio visum esset, quod eius ante conceptum votum Veientium fuisset, & post votum in potestatem po. Romani venisset: eius partem decimam Apollini sacram esse. Ita in aestimationem urbem, agrùmque venisse, pecuniam ex arario promptam: & tribunis militum consularibus ut aurum ex ea cõmerent, negotium datum: missos deinde tres legatos, qui donum Apollini Delphico crateram auream ferrent: cuius facti Valerius quoque Maximus¹ commemorat. Sic fuis Persico bello decem millibus hostium, & fugato Artabazo, Greci exempta spoliolum prædæ que omnis decima parte, aureum Apollini tripodem Delphos misere: οἱ δὲ Ἕλληες (ait Diodorus²) ἐκ τῶν λαφύρων δεκάτιον ἐξελόμενοι, κατεσθίασαν χρυσοῦν τετραπόδα καὶ δὲ ἔθηκεν εἰς Δελφοὺς, &c. Annis aliquot postea, cùm Cimon dux Atheniensium nauali pugna Persas superasset, decimam prædæ partem populus Atheniensis Deo, id est (ut arbitror) Apollini dicauit, ὁ δὲ δῆμος τῶν ἀθηναίων (ait idem auctor³) δεκάτιον ἐξελόμενος ἐκ τῶν λαφύρων ἀπέθηκε τὸ δέον. Non ita multo post Argiui Mycenis expugnatis, & Mycenæis in seruitutem redactis, eorum decimam Apollini consecrarunt, οἱ δὲ ἄργεῖοι τοῖς μυκηναίοις (ut est apud ipsum Diodorum⁴) ἀποδραποδισάμενοι, καὶ δεκάτιον ἐξ αὐτῶν ἀπέθηκεν καὶ ἱερῶσαντες, τὰς Μυκηνὰς καὶ τέσσαρα ἄλλα. Sed & apud veteres, ex prædæ & spoliis decima Priapo Martis educatori pollucebatur: ut Lucianus⁵ indicat ubi de Priapo, καὶ ὅτι τοῦτω καὶ μωδὸς αὐτῶν ἔδει τῆς Ἥρας ἐγχετο (inquit) χιῶας

¹ lib. 1. cap. 2. ubi de Timasitheo et lib. 5. ca. 6. ubi de dominis seruorum &c. ² lib. II. Biblioth.

⁴ ibid.

⁵ in dialogo περὶ ὀφθαλμῶν

δεκάτω ἀεὶ τῷ ἐκ τοῦ πολέμου παρρησιασθέντων τῶν Ἀρετῶν ἀεὶ
 λαμβάνειν. Nam quod Herculi veteres Romanos decimam
 bonorum partem vouere ac persolvere solitos, quæ ideò Her-
 culanea diceretur: ad *Ulpianum*¹ ex *Plauto*² *Budæus*³ eru-
 ditè imprimis annotauit: hoc & *Ciceronis*⁴ & *Plauti*⁵ &
*Diodori*⁶ patissimùm *Siculi* (qui vnus originem ac rationem
 illius Romanorum instituti adfert, & apud *Carthaginenses*
 olim obtinuisse asserit) *Plutarchi*⁷ etiam & *Varronis* apud
*Macrobiū*⁸ præclaris testimoniis illustrari potest. Spolia
 etiam hostium Romanos duces deo vouere solitos: quæ dein-
 de, victoria parta, non modò *Feretriū Ioui* opima consecra-
 rent (ut ex *Valerio*⁹, *Plutarcho*¹⁰, ac *Dione*¹¹ colligitur)
 Sed interdum etiam comburerēt, ex *Fabij* factò intelligimus:
 qui cùm audita morte *Decij* collegæ, ipse eadem *Ioui* victori
 spoliâque hostium. vouisset, ad castra hostium perrexit: quæ
Gelio Egnatio Samnitium imperatore cæso, compulsis dein-
 de intra vallum *Samnitibus*, paruo certamine capta sunt:
 Cùm verò cæsis hostium xxv. millibus, octo captis, non incru-
 enta victoria fuisset: *Fabius* dimissis ad quærendum colle-
 gæ corpus, spolia hostium coniecta in aceruum *Ioui* victori
 cremauit, teste *Liuiō*¹²: è cuius monumentis, alia non pauca
 in hanc rem argumēta conferre, non sit difficile: quæ nos con-
 sultò prætermittimus, ne longius à suscepto de prædæ iure.
 (quod ipsum ad tractatū de iure belli pertinet) sermone aber-
 remus: hoc tātū addiderimus, ex *Taciti Annalibus*¹³, quod
 cum illo *Liuij* loco congruit: Sed bellum *Hermunduris* pro-
 sperū, *Cattis* exitio fuit: quia victores diuersam acie *Marti*
 ac *Mercurio* sacrauere: quo voto equi, viri, cuncta victa, oc-
 cidioni dantur: ut non apud Romanos tantū, sed apud ex-
 teras quoque nationes id voti solitum concipi cognoscamus.

¹ l. 2. D. de pollicitat.
² in *Sticho*
 & *Triniū* mo.
³ Ad. sit. de pollicitat.
⁴ lib. 3. de nat. deorū.
 in *Bacchi-* *dibus* act.
⁴ sec. 4.
⁶ lib. 4. *Bi-* *blion.*
⁷ in *Sylla*
 & *Crasso*.
 & *Romai-* *cis*.
⁸ cap. 12.
 lib. 1. *Sil-* *turnal.*
⁹ ca. 2. li. 3.
¹⁰ in *Mar-* *cello*.
¹¹ lib. 44.
 & *Sil-* *lib. 10.*
¹³ lib. 13.

De iure belli. Quid fiat ciuitatibus, agris, sacrisque ac religiosis hostium locis. De
 sacrorum euocatione ad l. 9. §. Illud notandum. D. de rer. diuis. De recupera-
 torum ab hostibus locorum expiatione. vrbi non parci iure belli, quam oppu-
 gnatoria machina percusserit: imbelli tamen atatule ac inermibus ignosci. Ex-
 ponitur defensa vulgata Florentinaque lectione l. in agris. 16. D. de adq. rer.
 dom. & quatenus agri hostiles olim publicati fuerint: quid ex iis in publico re-
 lictum diceretur: de colonis denique vel ex inopum ciuium vel ex veterano-
 rum militum numero in eos misis. Emendato *Dionis* loco. De coloniarum de-
 ductione: *Taciti* loco exposito. Ex hostilibus rebus quasdam in præda non esse:
 explicata l. transfugam. D. de adq. rer. dom. & l. j. sub init. D. de adq. poss.
 Conditiones captiuus corporibus additas à victoribus: post etiam à distrahen-
 tibus dominis: vt aliud exportarentur mancipia nec ibi seruirent: ne vnquam
 neve intra certum tempus manumitterentur: alioqui manus esset iniectio: ad
 l. quis est fugit iuus. §. pen. D. de ædil. edic. De seruo denique qui exportandus
 vaneat: & quod *Græci* dicunt, ἐπὶ κερῶν, notato *Suida*.

CAP. IIII.

PRædam iure quidem belli, quod commune gentium est,
 hostium deuictorum esse desinere: iure verò belli, quod
 pop. Romani proprium videtur, publicam esse, neque singu-
 lorum siue ducum, siue militum occupantium fieri: Sed ei,
 penes quem rerum summa sit, siue regi, siue populo, siue prin-
 cipi ac imperatori, cedere: sic tamen vt ipsius permissu, ex-
 pugnata vrbis præda plerumq. ad militem, deditæ ad duces
 (teste *Tacito Cornelio*¹) pertineat, pronuntiamus: quemad-¹ lib. 19.
 modum ciuitates ipsas, agrósq. ex hostibus manucaptos, iure
 belli ac victoriæ publicari verum est: vt ad eum, penes quem
 rerum summa sit, atque adeò ad potentiozem pertineat, iure
 naturali siue gentium: quod ab *Aeschine*² ius belli, siue lex
 belli nominatur, vbi, εἰ δὲ ἀπὸ τοῦ πόλεμον λαβῶν εἰκότως
 ἔχῃ, εἰ μὴ παρὲς ἡμᾶς πολεμήσας, δορυδύων τὴν πόλιν εἴλεε,
 κλειῶς ἔχῃ τῶν τοῦ πολέμου νόμῳ κτησάμενος. itémque à *M.*
*Tullio*³, vbi, Quid *Mytilenæ* (inquit) quæ certè vestra,³ in 2. con-
Quirites, belli lege ac victoriæ iure facta sunt. *Iustinus*⁴ tra *Rullum*
⁴ lib. 31.

etiam, Interiecto tempore (ait) alia legatio superuenit, qua omiffa pupilli persona ciuitates iure belli factas populi Rom. in integrum restitui iubebat. Et ciuitates quidem hostiles ita in potestatem victoris e communi gentium iure veniebant, ut eas non modò publicare, sibique reseruare: sed etiam quod Carthagini, Numantia, Corintho, aliisque quamplurimis accidit (ut libro primo demonstrauit) excindere funditus atque euertere, agrumque siue priuati cuiusque proprium, siue vniuersitatis, publicare: vicinaeque ciuitati attribuereliceret: idque iure belli, quod adhuc obtinet.

cap. 8.

Templa quoque ac sepulchra, & alia eiusmodi capta ab hostibus, omnia desinunt religiosa vel sacra esse: sicut homines liberi in seruitutem perueniunt: & vicissim sepulchra hostium aliaque eiusmodi religiosa nobis non sunt, ut à Pomponio² & Paulo³ traditur. Atque hoc quidem etiam iure belli atque victoriae, ita comparatum esse constat. Nam Tacitus alicubi⁴, Romanorum (inquit) primus Cn. Pompeius Iudeos domuit, templumque iure victoriae ingressus est: & hac ipsa de re agens B. Augustinus⁵, Ciuitatem caput, templum refferat, non deuotione supplicis, sed iure victoris: ad Sancta sanctorum (quò nisi summum sacerdotem non licebat intrare) non ut venerator, sed ut prophanator accedat. Templis itaque fanis, sepulchris, aliisque sacris ac religiosis hostium locis victores arbitrio suo vtuntur: eaque vel sarta recta conseruant, vel spoliant ac diruunt iure belli:

² l. cum loca. D. de religiof. sumpt. fumer.

³ l. 4. D. de sepulchro viola.

⁴ li. 21. Annal

⁵ cap. 44. lib. 18. de Ciuit. Dei.

⁶ lib. 6. de bello iud. i. so cap. 24.

συλλέγονται. Et in oratione Titi Caesaris ad Hierosolymitanos obsessos¹, τοῦ ἱεροῦ πλησίον ἄνθρωπος, πάλιν ἐξελαθόμενος τοῦ πολέμου νόμων, φέισα δὲ παρεκάλω τῶν ἰδίων ὑμῶν ἀγίων, καὶ σώσαι τὸν ναὸν ἑαυτοῖς, διδοὺς ἀδελφῶ τε Ἰσόδου καὶ Πιθηῶ Ἰσθμείας, &c. Itaque capto Ilio Diomedes & Vlysses Graeci Palladium ex arce sustulerunt, & (ut ait poeta²)

-caesis summæ custodibus arcis

Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis

Virgineas ausi Diuæ contingere vittas.

Ex Romanis quoque, longo post tempore, Marcellus qui Syracusas urbem ornatissimam cepit, morèque bellorum euerit (ut auctor est Beatus Augustinus³ quodam loco) inquam, cum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset, ut non modò suam gloriam: sed etiam maiestatem pop. Rom. auget: ornamenta urbis, signa, tabulasque (quibus abundabant Syracusæ) Romam deuexit: hostium quidem illa spolia, & parta belli iure (ut ait Liuius⁴) Cæ-

¹ lib. 6. ca. 34.

² lib. 2. Æneid. citatur & hic locus ab Augustino lib. 1. de Ciuit. Dei ca. 2.

³ lib. j. de Ciuit. Dei. cap. 6.

⁴ lib. 25. ad finem.

⁵ lib. 3. in Verrem.

⁶ l. Sacra. 9. §. illud notandum D. de rer. diuis.

terum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiaque hinc sacra prophanaque omnia vulgò spoliandi factum est: quæ postremò in Romanos deos templum id ipsum, quod à Marcello eximie ornatum est, vertit. Publius Seruilius (ut est apud⁵ Ciceronem) Quæ signa atque ornamenta ex urbe hostium & virtute capta, belli lege atque imperatorio iure sustulit, ea populo Rom. apportauit, per triumphum vexit, in tabulas publicas ad ærarium perscribenda curauit. Quod autem iure belli ac victoriae, religiosa & sacra hostium loca religione solui, & velut prophana impunè violari diximus: id apud Romanos non aliter fiebat, quàm euocata prius inde sacra vel numina fuissent, ut noster Vlpianus⁶ eo in loco subindicat: ubi, Sacra-

rium (inquit) est locus, in quo Sacra reponuntur: quod etiam in edificio priuato esse potest: & solent qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde euocare. Verrius quoque ¹ cap. 2. lib. 28. Flaccus apud Plinium ¹ in oppugnationibus ante omnia solitum à Romanis sacerdotibus euocari deum, cuius in tutela id oppidum esset: promittique illi eundem aut ampliorem locum apud Romanos cultumve, durareque in pontificum disciplina id sacrum tradit. Ac de ista quidem sacrorum euocatione, qua peracta urbes exercitusque solemniter deuuebantur ad Vlpianum ex Virgilio ², Liuius ³, atque Macrobius ⁴ disseruere ante nos alij: præter quos hic illud addam, diligentissimos religionum cultores Romanos, quæ sacra vel religiosa loca iure belli ab hostibus occupata ipsi recuperassent, expiare solitos: quod moris antiqui vestigium apud Liuium ⁵ visus sum deprehendere: ubi de Roma ex hostibus Gallis à Camillo recuperata loquitur, Et senatusconsultum facit (inquit) sacra omnia quod ea hostes possedissent, restituerentur, terminarentur, expiarenturque: expiatioque eorum in libris per Duumuiros quæreretur. Ceterum etsi iure belli, religiosa vel sacra hostium loca, cum in victorum potestatem peruenerant: religione solui veteres existimabant: plerique tamen ea quæ hostium diis essent dedicata & consecrata (ut trophæa, ut spolia, & reliqua eiusmodi) tollere, mouere loco, aut euertere nefas ducebant: ut ex Vitruuio ⁶, Dione ⁷, ac Plutarcho ⁸ eruditè ab Ioanne Brodeao ⁹ animaduersum est. Quod igitur iure belli omnibus licuit, hoc tamen plerique ne facerent, aut religione, aut superstitione vetabantur antiquitus: Nostris hoc civili bello utrarumque partium & militibus & verò ducibus iure belli potius uti, quàm vel inanimatis, & mortuis rebus, nedum uiuis

² lib. 7. Æneidos.

³ lib. 5.

⁴ lib. 3. Saturnur. cap. 9.

⁵ lib. 5.

⁶ lib. 2.

⁷ lib. 42.

⁸ in Cæsare

⁹ cap. 29.

lib. 5. Miscellan.

corporibus (proh dolor) parcere libuit. Non ista vel Gothorum ipsorum, hoc est truculentorum barbarorum sub rege Atarico agentium, Honorij Romani principis temporibus, immanitas atque impietas fuisse legitur: hi namque Romanis plurimis præter bellorum morem, propter Christum pepercerunt: Testantur hoc martyrum loca (inquit Augustinus ¹) & basilicæ apostolorum, quæ in illa vastatione urbis, ad se confugientes suos alienosque receperunt: huc usque cruentus sauebat inimicus, ibi accipiebat limitem trucidatoris furor: illo ducebantur à miserantibus hostibus, quibus etiam extra ipsa loca pepercerant, ne in eos incurrerent, qui similem misericordiam non habebant: qui tamen etiam ipsi alibi truces atque hostili more saeuientes, posteaquàm ad loca illa veniebant, ubi fuerat interdictum, quod alibi iure belli licuisset: tota ferendi refrænabatur immanitas, & captiuandi cupiditas frangebatur: hæc ille.

Ius belli erat olim, & adhuc est, ut postquam obsessæ ciuitatis murum aries aut alia qualibet oppugnatoria machina percusserit, intramuranorum (etiam si postea sese dediderint) nemini parcat: ipsa ciuitas direptioni & incendio exponatur: quamuis alioqui captæ non deditæ urbes diripi soleant, ut suos Aemilius in expugnatione Phocææ apud Liuium ² admonuit. Quamobrem cum Hierosolymitani dedere se Tito, sæpius inuitati, noluisse: per caduceatorem interminatus est, se aduersus illos iure belli usurum: urbemque militum arbitrio ad direptionem ac deuastationem permissurum esse: sic enim Iosephus ³ eius historiae scriptor diligentissimus, κηρύξαι μὲν ἐκέλευσεν (inquit) εἰς ἀδελφοὺς μὴ τε ἀδελφοὺς ἀδελφῶν, μὴ τε δεῖμα ἕπιζῆν. Φείσασθαι γὰρ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ ἀπάσῃ δυνάμει μοι χεῖρασαι, καὶ ἄλλοις ἐκωτοῖς ὅπως αὐτῶν δύνωται. πῶς

¹ lib. 1. de

Ciuit. Dei

cap. 1. Vide

& cap. 7.

& lib. 2.

cap. 2.

² lib. 37.

³ lib. 6. cap.

35.

τα γὰρ αὐτῶν ἡδὴ ἐπιπέσει πολέμου νόμῳ. τοῖς δ' ἐπραπίωται ἐμ-
πιπέσει καὶ δὲ ἑρπιάζει ἐπέσει πλὴν πόλιν. huc illud ex
¹ lib. 2. de *Cæsaris commentariis* ¹ desumptum pertinet, Ad hæc Cæ-
 bello Galli- sar respondit se magis consuetudine sua, quàm eorum merito
 co. civitatem conseruaturum: si prius, quàm aries murum at-
 tigiſſet, se dedidiſſent. Veruntamen est quædam ut circa ius
 pacis, ita circa ius belli æquitas atque humanitas: quam ut
 persequamur, naturalis ratio suadet ac præcipit: hinc illud
 humanum ne dicam an diuinum institutum, ut ab hostibus
 imbelli ætati parcatur: de quo Camillus ad Faliscorum
² lib. 5. puerorum pedagogum apud Liuium ² præclare, mea qui-
 dem sententia: Nobis (ait) cum Faliscis quæ pacto fit humano
 societas non est: quam ingenerauit natura utrisque, est erit-
 que: sunt & belli sicut pacis iura: iustæque ea non minùs,
 quàm fortiter didicimus gerere. Arma habemus non aduer-
 sum eam ætatem, cui etiam captis urbibus parçitur: sed ad-
 uersus armatos &c. hinc illud etiam, ut capta & in pote-
 statem victoris hostis redacta urbe, abſtineatur ab inermi:
 quod eiusdem Camilli iussu Veis expugnatis accidit: Nam
 cum urbs hostibus impleta, omnibusque locis pugnatum esset,
 deinde multa iam edita cæde pugna senesceret, dictator præ-
 cones edicere iussit, ut ab inermi, abſtineretur, isque finis san-
 guinis fuit: dedi inde inermes cæpti, & ad prædam miles per-
³ eodẽ lib. missu dictatoris (ipſo Liuius ³ teste) discurrit. Hinc illud deniq.
 5. ut interfectorum hostium cadauera, vel sepeliantur, vel certè
 ipſis etiam hostibus ad sepulturam concedantur: qua de re
 abundè à nobis actum est supra ⁴. Rursum autem ut cætera
⁴ cap. 1. quæ iure gentium cõmuni sunt introducta, sic & ipsum bel-
 li ius (quod gentium esse diximus) iure priuato & ciuili cu-
 iusque populi quadamtenus immutatum fuit. Quamobrem
 Cicero,

Cicero ¹, Et cum iis (inquit) quos vi deuiceris consulendum ¹ lib. 1. Of-
 est, tum ij, qui armis positis ad imperatorum fidem consu-
 giunt, quamuis murum aries percusserit, recipiendi: in quo
 tantopere apud nostros iustitia culta est, ut ij qui ciuitates
 aut nationes deuictas bello in fidem recepissent, earum pa-
 troni essent more majorum: ac belli quidem æquitas sanctis-
 simè feziali pop. Rom. iure perſcripta est. hæctenus de ciuita-
 tibus, locisque sacris aut religiosis belli iure hostium potesta-
 ti ac dominio subditis diximus: sequitur, ut de ipſis ciuita-
 tum hostilium agris videamus.

Et sanè ut rerum mobilium ab hostibus recuperatarum,
 tanquam à cætera præda exemptarum, dominium iure post-
 liminij ad veteres possessores reuerti ostendimus: ita expulsis
 hostibus ex agris quos ceperant, dominia eorum agrorum ad
 priores dominos redire: nec aut publicari ut sint perpetuò
 vel populi vel principis, in publico relinqui, aut loco prædæ,
 quæ sub hasta uanit, & militibus diuiditur, cedere: illos au-
 tem agros, qui (cum antea nostri non fuerint) ex hostibus
 nunc primùm capti in potestatem nostram peruenerunt, pu-
 blicari: hoc est in publicum (populi scilicet vel principis) domi-
 nium redigi, Pomponius ² noster disertè tradit. Atque hoc ² l. si capti-
 quidem ex iure belli esse Sallustius ³ indicat his ferè uerbis, de capt. et
 Ad ea Bocchus placidè & benignè: simul pauca pro delicto postlim.
 suo uerba facit, se non hostili animo, sed ob regnum tutan- ³ in bello
 dum arma cepisse: nam Numidiæ partem, unde Iugurtham Iugurthi-
 expulerit, iure belli suam factam: eam vastari à Mario, no.
 pati nequisse. Veruntamen ita publicari (Romæ quidem)
 olim solitos fuisse manucaptos hostiles agros accipiendum
 est: ut sub imperatoribus, non iam in publicum ararium,
 sed in priuatum principis fiscum cogerentur: id quod his uer-

¹ l. Diuus. bis Marcianus¹ tradit, Diuus Commodus rescripsit ob-
³¹ d. de iu- dum bona, sicuti captiuorum omnimodo in fiscum esse cogen-
 re ff. ci. da: & nihilominus intelligamus, id quod Florentinus² re-
² l. in agris fert, hostibus deuictis nonnunquam ea conditione agrum
 ciuitatis. concessum fuisse, ut in ciuitatem veniret, ipsique ciuitati
¹⁶ d. de ad- addiceretur, & publicus ciuitatis fieret: publicus pop. Rom.
 quir. rer. domin. aut principis esse desineret: interdum, imò verò etiam sæ-
 pius, ex agro manucapto, atque ita publico statim effecto:
 partim uenisse, partim veterano militi pro premio & com-
 modo militiæ assignatum, aut etiam veteri possessori hono-
 ris causa datum: partim denique in publico, quod censoriæ
 locationi subiiceretur, antiquitus relictum fuisse ex Flo-
 rentini, Pauli, atque Ulpiani responsis³ colligitur. Quod
³ d. l. in 4- dixi partim uenisse: sic accipe, per quæstorem, ut prædam
 gris, iuncta ceteram: hinc Quæstorij dicebantur agri (teste Siculo Flac-
 l. in si ver- berat⁴. 15-
 S. in si for- co⁴, & Hygeno⁵) quos ex hoste captos pop. Rom. per quæ-
 re. D. de rei stores vendidit, vel quos populus Romanus deuictis pulsif-
 vindic. l. que hostibus possedit, mandauitque quæstoribus, ut eos ue-
 Lucius Ti- nundarent: hinc etiam dicta prædia, quod antiqui agros,
 tius. D. de quos bello ceperant, ut prædæ nomine habebant: idque ety-
 euictio. mon auctores limitum notant: quod dixi partim diuisum
⁴ de con- & assignatum fuisse, id ex eodem Flacco sic expono: cum
 dit. agror. antiqui Romanorum agrum ex hoste captum victori popu-
⁵ in initio lib. lo per bina iugera partiti essent, centenis hominibus centena
². de limit. iugera dedisse: & ex hoc facto Centuriam iuste appellatam
 confit. esse: Siluas autem & loca aspera in assignationem non ue-
 nisse: si quid amari & incerti (vel, ut ego legere malo, in-
 culti) soli esset, id assignatione non datum, sed militi vetera-
 nõque culturam assignatam: Quod veteri possessori dare-
 tur, id concessum, itemque redditum vel restitutum dicebatur.

quoniam ademptum & publicatum antea fuisset: relictum
 id non dicebant, ut ex Hygeno & Flacco Siculo auctori-
 bus limitum vetustis addisci potest: in publico quod perma-
 nebat ex agris hostilibus manucaptis atque publicatis, ut per
 censoriam locationem stipendium tributumve annuum po-
 pulo Rom. penderetur: id rectè ac propriè relictum nomina-
 bant: itaque ipse id verbi apud Florentinum (quod alij satis
 percepisse non videntur) exponendum censeo: & hæc qui-
 dem, quæ diximus modò, his quoque aliorum auctorum te-
 stimoniis in hanc rem nondum citatis comprobantur, atque
 illustrantur. Cicero¹, Inter Siciliam (inquit) ceterasque
 prouincias, iudices, in agrorum vectigalium rationibus hoc
 interest, quod ceteris aut impositum vectigal est certum, quod
 stipendiarium dicitur: ut Hispanis & plerisque Pænorum
 quasi victoriæ premium, & pæna belli: aut censoria locatio
 constituta est: ut Asiæ lege Sempronia: Siciliæ ciuitates, sic
 in amicitiam fidemque recepimus: ut eodem iure essent, quo
 fuissent: eadem conditione populo Ro. parerent, qua suis an-
 tea paruissent. Per pauca Siciliæ ciuitates sunt bello à maio-
 ribus nostris subactæ: quarum ager cum esset publicus po-
 puli Rom. factus, tamen illis est redditus: is ager à censoribus
 locari solet. Et alibi² de Segestanis Siciliæ, Cui ciuitati (ait)
 maiores nostri maximos agros atque optimos concesserunt,
 quam immunem esse voluerunt, hæc apud te tanta cognatio-
 nis, fidelitatis, vetustatis auctoritate ne hoc quidem iuris
 obtinuit, ut &c. Plutarchus³ etiam agrum bello captum
 partim distractum, partim in opibus ciuibus Romanis in co-
 loniam stirpis augendæ causa missis (ut ait Liuius⁴) & eò
 deductis diuisum esse: ita ut mediocre redditum publico
 præstarent, stipendij scilicet vel tributum nomine, ut arbitror.

K ij

¹ lib. 3. in Verrem.² lib. 5. in Verrem. vi-

de & orat. 3. in Rullio.

³ in Grac-

chis. vide

& in Mar-

cello. ⁴ lib. 27.

Eius autem hæc verba sunt, ῥωμαῖοι τῆς τῆς ἀτυχῆσαν χω-
 ρας, ὅσων ἐπετέμνοντο πολέμῳ, τὴν μὲν ἔπιθεσαν, τὴν δὲ
 ποικίλοι δημοσίαι, εἰ δὲ δόσαν νέμεσθαι τοῖς ἀλλήμοι καὶ Σπέρσι
 τῶν πολιτῶν, Σπέρσι δὲ πολλῶν εἰς τὸ δημόσιον τελευθῶν. Ideo-
 que superatis Aequis atque Samnitibus Albam in Aequos
¹ lib. 20. sex millia colonorum scripta (teste Livio) ¹ fors agri Volsci
 fuerat, sed possederant Samnites, eò quatuor millia hominum
² lib. 26. missa: de Capua sanè Romanis dedita loquens, idem Livius ²
 cùm nobiles Campani ad trecentos, vel in carcerem conditi,
 vel per sociorum Latini nominis urbes in custodias dati,
 variis casibus interijssent: urbem servatam ait, propter
 agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum
 in Italia esse: ut esset aliqua aratorum sedes: urbi frequen-
 tandæ multitudinem incolarum libertinorumque & instito-
 rum opificumque retentam: agrum omnem, & tecta, publica
 populi Ro. facta: senatusconsulto dein facto, senatorum
 omnium, quique magistratus Capuæ, Attellæ, Calatiæ ges-
 sissent, bona venire Capuæ iussum: Campanorum alios in
 vincula condendos, aliorum bona publicanda, ipsos, liberòsq.
 eorum, & coniuges vendendas extra filias quæ nupsissent,
 priusquam in po. Rom. potestatem venirent: libera corpora,
 quæ vendari placuerat, Romam mitti, ac Romæ venire:
 Campanos omnes, Attellanos, Calatinos, Sabatinos (ex-
 traquam qui eorum aut ipsi, aut parentes eorum apud hostes
 essent) liberos esse: ita ut nemo eorum civis Romanus aut
 Latini nominis esset, néve quis eorum qui Capuæ fuissent
 dum portæ clausæ essent, in urbe agròve Campano intra
 certam diem maneret: locus ubi habitarent trans Tyberim,
 qui non contingeret Tyberim, daretur. Alias etiam adiectas
 conditiones Livius refert, quas omnes enumerare nihil atti-

net. Idem auctor est ¹, Capuæ dein bona principum à Flac-
 co vendita, & agrum, qui publicatus fuerat, omnem fru-
 mento locatum esse, milites etiam adificiis emotos, ut cum
 agro tecta urbis fruenda locarentur. Præterea tradit idem
 Livius ², cùm nova Carthagine capta, Mago se arcem & ² lib. 26.
 præsidium Scipioni dedidisset, tum signo dato cedibus finem
 factum, ad prædam victores versos, quæ ingens omnis gene-
 ris fuit: Liberatorum capitum virilis sexus ad x. millia capta:
 Inde qui ciues nouæ Carthaginis essent dimissos, urbemque
 & sua omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, restituta: &
 cùm opifices ad duo millia hominum essent, edixisse Scipio-
 nem eos publicos fore populo Rom. cum spe propinqua liber-
 tatis, si ad ministeria belli enixè operam nauassent: cæteram
 multitudinem incolarum, iuuenum, ac validorum seruorum
 in classem ad supplementum remigum dedisse. Suetonius ³ in Octa-
 de Octauio Augusto, Partitis post victoriam officiis, cùm ³ in Octa-
 Antonius Orientem ordinandum, ipse veteranos in Italiam ^{uo} cap. 13.
 reducendos & municipalibus agris collocandos recepisset,
 neq. veteranorum, neque possessorum gratiam ipsum tenuisse
 tradit, alteris pelli se, alteris non pro spe meritorum tractari
 querentibus: quod & Dion ⁴ his verbis retulit, οἱ μὲν γὰρ ὡς ⁴ lib. 48.
 καὶ ὀφειλόμενα σπέρσι πρῶτα τὰ μνησόμενα (malim διδόμενα, ubi
 nescio cur interpres, ea quæ desiderauerunt, cùm hoc, illo
 verbo non significetur, posuit) λαμβάνοντες ἐν ἑσθέραια ἀντὶ
 διαργασίᾳ ἐπίτητο. οἱ δὲ ὡς καὶ τῶν οἰκείων τελευθῶν ἐχάλε-
 παρον. Itaque apud Suetonium possessorum nomine munici-
 pes ciues veteres siue antiqui cultores significantur: quibus
 aut totus ager, aut ex parte aliqua adimebatur, aliqua iti-
 dem eius parte ipsis relicta vel potius restituta: Nam Li-
 vius ⁵ ita loquitur, ubi de Sagunto. Itaque id oppidum vi ⁵ lib. 24.

pulso praesidio receperunt, cultoribusque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt. & Aemilius Probus ubi de Titi moleone¹, Civibus (inquit) veteribus sua restituit, novis bello vacuefactas possessiones diuisit. Salassorum quidem Augusti iussu à Varrone debellatorum atque venditorum agrum, qua parte uberrimus erat, praetorianis diuisum: in quo urbs Augusta praetorianorum sita esset, à Dione² traditur his ferè verbis, καὶ αὐτῶν ἡ δεξιὰ τῆς γῆς τῶν τε δορυφόρων πλοῦν ἔδδθη, καὶ πᾶσι τῶν Αὐγούστου στρατωεταίων ὠνομασμένῳ ἔχεν. Idem Augustus aliquot annis postea, veteranis & emeritis agrorum loco (quos illi petere solebant pro premio & commodo militiae) pecuniam, donatiui nomine, concessit, καὶ διέταξε (ut scribit Dio³) τὰ τε ἔτη ὅσα οἱ πολῖται στρατεύσαντο, καὶ τὰ χεῖρα ὅσα παυσάμενοι τῆς στρατίας, αὐτῆ τῆς χώρας, ἢν αἰεὶ ποτε ἦτοω, λήψονται ὅπως ὅτι ῥηταῖς ἐκείτων ἢδη καταλελειμμένοι, μηδὲν πύτων γε ἐνεκα νεωτερίζωσι. Mortuo tamen Augusto Percennium quendam in castris Pannonicis, praesidente Iunio Blaeso, conquestum ita refert Tacitus⁴, ut agros etiam tum veteranis pro premio concessos fuisse innuat: Ne dimissis quidem finem esse militiae: sed apud vexillum retentos, alio vocabulo eosdem labores perferre: Ac si quis tot casus vita superauerit, trahi adhuc diuersas in terras: ubi per nomen agrorum, vligines paludum, vel inculta montium accipiant. Vbi de vliginibus paludum & incultis montium Tacitus. Percennium illum ideò conquerentem facit, quoniam siluae, locaque aspera (ut praerupta montium) in assignationem non veniebant: sed militi veteranoque cultura assignabatur: id quod ex illo, quem paulò antè adduximus & emendauimus, Siculi Flacci loco manifestum est. Sed & postea Claudij principis

¹ in eius vi
ta.

² lib. 53.

³ lib. 54.

⁴ lib. I. Ann.
nal.

temporibus, cum Silurum gens non atrocitate, non clementia mutaretur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret: id quo promptius eueniret, coloniam auctor est idem Tacitus¹ valida veteranorum manu deducenda in agros captiuos, subsidium aduersus rebelles, & imbuendis sociis ad officia legum.

Ea colonia deductio vel subsidio aduersus rebelles, vel imbuendis sociis ad officia legum (ut ait Tacitus) id est vel ad tumultus (qui subinde mouebantur) ipsosque priores municipiorum populos coercendos, vel ad hostium incursum repellendos, vel ad supplendum ciuium numerum (ut Siculus Flaccus² loquitur) quomodo fieret antiquitus, ex Hygeni³ (qui libertus Augusti fuit) scriptis intelligimus: ubi, Victoribus autem (inquit) assignatae coloniae his qui temporis causa arma acceperant: non enim incremento reip. militum tantum populus Romanus habuit. Erat tunc praemium terra, & pro merito habebatur. Multis legionibus contigit bellum feliciter transigere, & ad laboriosam agriculturae quietem primo tyrocinij gradu peruenire: Nam cum signis & aquila & primis ordinibus ac tribunis deducebantur. Modus agri pro portione officij dabatur. Hoc autem ipsum quod Hygenus tradit, & ex eodem Tacito colligere possumus, qui alio in loco⁴; Non enim (inquit, de Neronis temporibus agens) ut olim uniuersae legiones deducebantur cum tribunis & centurionibus, & sui cuiusque ordinis militibus, ut consensu & charitate reip. efficerent: Sed ignoti inter se diuersis manipulis sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium, repente in unum collecti: numerus magis, quam colonia. Ceterum Alexander Seuerus sola quae de hostibus capta essent limi-

¹ lib. 12.

Annal.

² de condi-

tio. agro.

³ in lib. de

limit. con-

stiu.

⁴ lib. 14.

Annal.

tancis ducibus & militibus donabat: ut eorum ita essent, si heredes illorum militarent, nec unquam ad priuatos pertinerent: dicens, attentius eos militaturos, si etiam sua rura defenderent: idque Lampridius¹ tradit, & illum addidisse his & animalia & seruos, ut possent colere quod acceperant: ne per inopiam hominum vel per senectutem desererentur rura vicina Barbaris, quod turpissimum ille ducebat. Quibus omnibus ex locis inuicem commissis, addocemur varie actum fuisse à Romanis cum deuictis & in potestatem redactis hostibus: ipsorum enim & corpora & bona etiam immobilia manucapta prædæ loco cessisse, ut purè, aut sub conditione venderentur, ut diuiderentur, ut in publicum redigerentur atque locarentur, interdum etiam antiquis cultoribus restituerentur. Dixi Manucapta: ut res hostiles excludam, quæ apud nos sunt, nec tamen bello captæ in hostium castris aut præsiidiis fuerint: Quoniam eas in prædæ non esse, ideòque publicas non fieri sed occupantibus cedere, omninò rectè Celsus² definit: Quod Iurisconsulti respondentur forsitan ut ad res quæ prædæ nomine comprehenduntur, ita etiam ad quæcumque bona immobilia non pertinet: hæc enim & si bello captæ non fuerint, attamen hostium esse indicto bello desinunt, sed ita ut quæ apud nos sunt populi potius aut principis (mea quidem sententia) quam occupantium fiant. Sed & in rebus hostilibus bello captis, esse quasdam quæ non prædæ loco sed occupantibus cedant, Paulus auctor est³, cum ita scribit, Item in bello captæ & insula in mari nata & gemmæ, lapilli, & margaritæ in littoribus inuentæ, eius fiunt, qui primus eorum possessionem nactus est. quæ Pauli verba de rebus hostium mobilibus, quæ in prædæ non fuerint, accipi debere censeo: ne alioqui

¹ l. Transfugam. §. D. de adquir. rer. dom.

³ l. j. sub initium. D. de adquir. poss.

cum eo quod prædæ esse publicam antea docuimus, ex diametro pugnare videantur: in prædæ verò non fuisse, sed occupantibus cedere solita ea quæ militari iureiurando excipiebantur, de quo superiore sermone diximus: hastam videlicet, hastile, ligna, pabulum, utrem, follem, faculam, & si quæ sunt alia huius generis. Quod si quis erit cui angustior ista bello captorum significatio esse videatur, eaque Pauli nostri verba ad ceteras quoque res mobiles quæ hostium esse bello captæ deserint, velit extendere: forsitan à vero non longè aberrauerit: si tamen ita interpretetur, quod Paulus ait, ut (auctore Caio¹) iure naturali siue gentium fiant occupantium, quæ bello captæ sunt: & protinus quidem ut eorum possessionem naturalem victor miles apprehenderit: quemadmodum cetera quoque bello captis ab ipso Paulo copulata, iure naturali nostra statim fieri Florentinus² tradit. At iure ciuili, & captiui, & quæcumque res mobiles bello captæ (præter hastam, hastile, & cetera, quæ superius excipere diximus) non singulorum, aut eius, qui primus eas occupauerit, dominio adiciantur: sed in prædæ sint: quam esse publicam iure ciuili po. Ro. (quod ut in aliis plerisque, sic in hac quoque re paulum à naturali siue gentium iure deflexerit) variis auctorum testimoniis comprobauimus.

Porro corporibus hostilibus atque captiuis ex veteri more aut conseruatam libertatem, aut seruitutem plerumque impositam: sed varie, hoc est vel purè, vel adhibita conditione, sciendum est: & in liberis quidem corporibus, quinetiam in seruilibus, hæc potissimum conditio fuit, ut alibi haberent ac possiderent, patriasq. mutarent sedes: & vel peregrè uenirent, ac trans Tyberim certè deportarentur: id quod (ut Aulum Gellium⁴ omittam, apud quem à Turnebō⁵ leuiter

¹ l. 5. 6. et 7. D. de adquir. rer. dom.

² l. 2. & 3. v. de rer. diuisione.

³ ut in specie. l. quænis quod in litore. §. c. D. de adquir. rer. dom. quæ ipsa ad hæc quæstionem pertinet.

⁴ lib. 20. cap. 1. ⁵ cap. 43. lib. 24. Aduersus.

¹ lib. 8. ubi de Veliternis.

adnotatum est) ex superioribus & aliis Livi locis¹ facile à diligenti & accurato lectore deprehendi potest: cuius rei ratio hæc videlicet fuit, non tantum ut ista, velut exsilij, pœna plecterentur, qui nobis paulo antè incommodauerant: sed etiam quod nuper subacti hostes (qui vix dum illo gravissimo cædis metu & impotenti ultionis desiderio liberati forent) si diutius in solo naturali versarentur, verendum erat, ne cum vicinis atque finitimis populis novarum rerum quidpiam in victoris populi necem molirentur ac struerent. Et Marian-
 dinis quidem ista lex atque conditio quondam ita displicuit: ut non aliter sese Heracleotis subiecerint, & pro mercede seruituros promiserint, quam sibi stipulatione cauissent nullius eorum venditionem extra Heracleotarum regionem, sed in ipsa regione ac solo naturali factum iri: ut Athenæus² tradit, his fere verbis *μακεδονοι μὲν ἠερακλεώταις ὑπετάγησαν, ἀγετέλοις ὑποχόμενοι ἡγεμένῳ πρὸς ἔχουσι αὐτοῖς τὰ δέοντα, τῶν δὲ ἡγετέλων μὲν οὐκ ἀνέστησαν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῆς ἠερακλεώτων, ἀλλ' ἐν αὐτῇ μόνον ἰδίᾳ χόρεσσι.* Idem auctor paulo post ex Archenacho, & Suidas³ etiam refert Arnaenses Bœotorum seipfos in seruitutem Thessalis dedisse: hæc scilicet lege, ut neque se extra regionem reciperent, neque occiderent, ἐφ' ᾧ ἔτε ἔξουσιν αὐτοῖς ἐν τῆς χόρεσσι, ἔτε ἀποκτενοῦσιν. qui que sub hac stipulatione ac iureiurando mansissent, inde Menestæ, ac subinde Penestæ esse nominatos: qui postea ditiores dominis suis euaserint: παρέδοσαν δὲ (ait Suidas) αὐτοῖς ἐφ' ὅρκῳ ὅτι τῶν μὴ τε πατρῶν ἐργαζόμενοι, μὴ τε ἐκβῆναι ἀπὸ τῆς χόρεσσι. καὶ ἀπὸ τοῦ μείναι ἀνέστησαν καλούμενοι ὑπερὸν πενέσαι μετανομάσθησαν, τῶν ἀφ' ὧν ἄρηντος τοῦ χερσῶν τῆρος. In corporibus verò seruituti à victore imperatore addictis, iisque vel militi dimisis, vel dimenditis præter illam

² lib. 6. Dipnosoph. ca. 7.

³ in verbo πενέσαι.

hæc altera conditio, ut eadem ratione nixa & suffulta, sic etiam non infrequens fuit: de non præstanda, vel intra tempus aliquod captiuus libertate: de que manus iniectio in manumissa extra legem eiusmodi mancipia: Quæ lex & item illa prior à belli ducibus dici primum cepit: cum captiuos vanales exponerent, aut suis denique sedibus expellerent: ab omnibus deinde, non iure belli, sed emptiois, aut alio denique vel gentium vel ciuili iure dominis mancipiorum effectis usurpata & more populi Rom. comprobata fuit: quod nec iniucundum ad veteris historiæ memoriam repetendam, nec inutile ad intelligentiam locorum Iustinianæ iuris aliquot perdifficiliū assequendam futurum censeo: Et si ad hæc tanquam ad salebras quasdam, nostri maiorum scilicet gentium doctores. adherescere soleant.

Igitur Augusti principis auspiciis cum essent à Tiberio Scordisorum ope atque auxiliis adiuto superati subiugatique Pannonij, qui Agrippa mortuo rebellarant, ipsos ademptis armis relegandos, & peregrè exportandos Tiberius vendidit: καὶ τὰ τε ὄπλα σφῶν (inquit Dion¹) ἀφείλετο, καὶ τῆς ἡλικίας τὸ πλεῖον ἐπ' Ἐξαγωγῆν ἀπέδωκε. Præterea ex Salassis à Varrone Augusti iussu debellatis, iuniores ab illo sub ea lege atque conditione distracti sunt, ne quispiam ipsorum intra vigesimum annum manumitteretur: *ὧν ἐλάβετε (ait idem historicus²) τοὺς ἐν τῇ ἡλικίᾳ, καὶ ἀπέδωκε, ἐφ' ᾧ μὲν οὖν σφῶν ἐν τῆς εἰκόσιν ἐπὶ ἐλθούτων.* Itaque Suetonius³ de Augusto, Neque aut crebrius (inquit) aut perfidiosius rebellantes grauiore umquam mulctatus est pœna, quam ut captiuos sub lege vanundaret, ne in vicina regione seruirent, nève intra vigesimum annum liberarentur. hinc & in mancipiis distrahendis, vel etiam in testamentis conficien-

¹ lib. 54. hist.

² lib. 53.

³ in Octa- nio cap. 21.

dis domini harum conditionum alterutram apponebant: Aut
 1 l. 2 C. qui non poss. ad libert. perue. pœnæ causa¹: Aut ad suam securitatem, ne periculum subi-
 2 l. 1. D. de ser. ex- port. exceptis ciuitatibus relegarentur: itémque ut nunquam vel
 3 l. quis est fugitiuus. ne intra certum tempus manumitterentur: Siquid aduersus
 17. §. pen. D. de edil. edic. ea fieret, ut venditori pœnam emptor præstaret, aut esset ma-
 4 l. ille. 9. §. ult. D. qui et à quibus manumitti lib. non fiant. nus iniectio: nonnunquam et illa (sed grauior et non ita fre-
 5 l. 3. §. Hi quoque. D. ad Sylla- nia. 1. serui. filij 46. §. si. idem. de le- gat. 1. l. 4. §. in illis. D. de manumif- sio. 6. l. seruus hac lege. l. 12. D. de manumif- sio. 7. l. pen. C. si fuer. alien. ut manu- mit. vel cõ- tra. C. l. 7. C. de test. manum. 3 d. l. 2. C. qui non poss. ad libert. peruen. 9 d. §. in illis. 10 in vocabulo εξαγωγῆς

ταῖς πωλητικῶν ἡγάγε, καὶ τῶν ἀδελφῶν ἐπὶ εξαγωγῆς πῶ-
 πωραίων. Et alibi, ἐπὶ εξαγωγῆς (inquit) ἐμασιγούτο ἐξεδόξαι,
 εἶτα ἐπὶ εξαγωγῆς ἐπιπράσσειτο, δηλίας καὶ ἀποδράσεως πῆ-
 μημα φερόμενος, δόδλος εἶν. Sic et ipsum alicubi¹ Demo-
 sthenem loquutum reperio, et ad hanc exportationis legem
 aspexisse censeo: ὅς οὖν τῶν μὲν ἀδελφῶν (ait) ἐπὶ εξαγωγῆς
 φησὶ μὲν ἐκδοῦναι, πῶρα καὶ δὲ τῶν ἔργων. et alibi², ἀλλ'
 ἀδελφῶν γὰρ ἐπὶ εξαγωγῆς ἀπέδοτο, ὡς φησὶ τὸ ἐγκλημα τῆς
 δίκης. et Aristidem rhetorem³, ubi de Platone ab Archita
 Pollidi iussu Dionysii tradito, ut venderetur: καὶ τῶν δὲ δίδω-
 σι δὴ σὲ μὲν παρὶς ὁ φίλτατος ἀδελφὸς σαρπιάτη Πόλλιδι, καὶ ἐπὶ
 ἀπὸ τῆς ἕβρεως, ἀλλ' ἀποδιδόσθαι πρὸς ταξεί, ἀποδ-
 ὶσαι τὸν ἀριστὸν οἶμον τῶν ἑλλήνων ὡς πρὸς ἀδελφῶν τῶν ἐπὶ εξα-
 γωγῆς, cuius rei Diogenes quoque Laërtius⁴ meminit. Ca-
 4 lib. 3. de terum de hac exportandi lege integer est ex Imperatorum vita philo- soph. in Pla- tonz. 5 lib. 4. tit. 6 l. 1. C. 2. 1. 5. 7. C. 9. eo. tit. 7 d. 1. quis est fugiti- uus. 17. ad fin. em. 8 d. 1. 4. §. in illis. 9 l. 2.
 Severi, Antonini et Alexandri rescriptis compositus in
 codice Iustiniano titulus ille⁵, Si seruus exportandus uer-
 neat. Extant et in Pandectis responsa quedam⁶ Papinia-
 ni, Pauli, Ulpiani, Marciani iuriconsultorum, qui sub il-
 lis Imperatoribus florere, in titulo de seruis exportandis:
 Vnum præterea Ulpiani eiusdem in titulo de adilitio edi-
 cto⁷, itémque in titulo de manumissionibus⁸ alterum: ter-
 tium denique in titulo, Qui, et à quibus manumissi liberi
 non fiant⁹ quod postremum equidem ab Accursio, à Bar-
 tolo, à doctis indoctis (ut semel dicam) omnibus et veteribus
 et nouis Doctoribus, adhuc perceptum non fuisse, mirari
 satis nequeo: veruntamen sic habet: Nam cum ista iuris-
 consulti verba sint, Seruo competere non potest libertas, si
 relegatus moratus sit in urbe: quæ his totidem Græcis in Ba-
 silico¹⁰ sunt reddita, ὁ ἐξομαθῆς δόδλος εἰ ἐν Πώρῃ δὲ γῆ. 10 lib. 48. tit. 7.

οὐκ ἐλάθῃ εὐδοταί, vel ἐὰν ἐξοικισθεὶς οἰκίτης ἀπὸ Ρώμης δε-
τεῖται ἐν Ρώμῃ, ἢ δυνάται ἐλάθῃ εὐδοταί: Ad seruum ex-
portatum ea nemo quisquam aut Latinorum interpretum
aut Græcorum retulit.

De seruo exportari iussō & manumisso: ad l. 2. D. Qui & à quib. Exposito præ-
cipuè. §. omnibus. l. hos accusare. D. de accusat. Relegationem, deportationem,
similè de capitis penam seruilem non esse ostenditur. De metalli operisque
metallici, penæ origine, utrùm operis publici penâ seruilis sit: Tentata emen-
datione l. in seruorum in princ. D. de pen. & l. Pædius. §. Nam plurimum.
D. de incen. rui. & naufr. In opus publicum dandos fustibus antea cædi:
conciliata l. seruus in opus cum d. l. in seruorum de pen. Operis publici pen-
næ origo. De penâ dationis ad remum. Exponuntur præcipuè l. 2. C. de sepul.
viol. l. si quis delegauerit. de nouat. D. & l. vnica. C. Th. de mulier. quæ
ser. prop. se iunx. De adulterij penâ. Exilij varia significationes demonstran-
tur: explicata & emendata l. exilium. §. D. de interd. & releg. & ibi de la-
ta fuga. Relegationem à priuatis patribusfam. indictam filijsa. libertis & ve-
rò seruus ostenditur: duriorèmq; rusticam fuisse quàm urbanam seruitutem.
Altera postremò adfertur interpretatio ad l. 2. D. Qui & à quib. manum.
lib. non fiant.

C A P. V.

Et illud instituti nostri, ut ea scriptis mandemus, non
modò quæ Accursius, Bartolus, quique ipsorum sectam
in iuris ciuilibus explicatione secuti sunt: sed & quæ recen-
tiores aliquot, melioribus literis tincti non attigerunt in-
terpretès:

-iuuat immemorata ferentem

Ingenuis oculisque legi, manibusque teneri.

Quamobrem quod ait Vlpianus¹ competere seruo, qui rele-
gatus in vrbe moratus sit, libertatem non posse: id equidem
(quod bona omnium qui ante nos fuere, venia dictum sit)
non satis intelligi profiteor: primus ipse ita interpretor, ut
seruus exportari iussus, quique sub ea lege vanierit; testa-

¹ l. 2. D. qui
& à quib.
man. lib.
non fiant.

mentòve relictus sit, ne in vrbe, in Italia, in patria more-
tur, & (ut aiunt Græci) ἐπὶ ἐξαγωγῆ: post exportationem
quidem manumissus atque ita liber effectus antequàm fi-
des rumperetur, si in exceptis ciuitatibus deinde conuersa-
tus fuerit, sisco in perpetuam seruitutem eadem lege vindi-
cetur: post exportationem nondum manumissus seruus si
deinde in locis prohibitis moratus fuerit, non ideo petatur
in publicum, sed iniicienda manus, aut petenda penâ pro-
missæ facultatem prior dominus habeat, ut à Seuero &
Antonino rescriptum est¹: Ac de his quidem casibus non
agat Iurisconsultus, sed de illo eùm antequàm legi exporta-
tionis satisfactum esset, seruus de facto (ut verbo scholasti-
co utar) manumissus fuerit. Nam ante exportationem fru-
stra & inutiliter manumittitur: nec ex huiusmodi manu-
missione competit libertas ei, qui contra veteris domini præ-
scriptum in vrbe moratus sit. Et hoc quidem haud dubiè
sensit eo loci Vlpianus, Alexandri principis (in cuius consi-
lio ipse fuerat, Lampridio teste) constitutionem² sequutus:
qua definitur, Ancillam quæ exportanda veniit, nec expor-
tata est, sed ab emptore in eadem ciuitate morante empta
& manumissa est, aduersus legem venditionis liberam fieri
non potuisse: quamobrem Iurisconsultus idem alibi constitu-
tionem siue Diuorum fratrum epistolam³ ad Urbium Ma-
ximam (qua is, qui suis nummis emitur, in eam conditio-
nem redigitur, ut libertatem adipiscatur) posteaquàm in il-
lis seruis non interuenire respondet, qui in totum ad liberta-
tem perducere non possunt: statim hæc exempla subiicit⁴, ut
puta si exportandus est, vel hac lege vanierit, vel testamen-
to hanc conditionem acceperit, ne unquam manumitteretur.
Sequitur deinde apud Alexandrum, Et ideo aditus à te pro-

¹ l. j. C. si
seruus ex-
port. va-
neat.

² l. 3. C. eod.
tit.

³ l. 4. in
princ. D.
de manum.

⁴ d. l. 4. §.
in illis sanè

curator meus partibus suis fungetur. Ex quibus verbis id aperte colligitur, in specie ab Ulpiano proposita, seruo exportari iusso, & cum exportatus non fuerit, manumisso non modo libertatem non competere: sed etiam seruum ipsum aut priori domino addici, qui sibi manus iniectioem exceperit, aut certe interueniente Caesaris procuratore fisco applicari: quemadmodum fisco etiam addici ostendimus, si post exportationem manumissus, ad prohibitum locum sine prioris domini (qui legem exportationis dixerat) voluntate accesserit, ibique commoratus fuerit. Sed hoc interest, quod posteriore casu, ex postfacto reuocatur praestita libertas, qua semel competiit: priore casu libertatem reuocari non possumus dicere: quod nunquam competierit, quae inutiliter post fidem ruptam & contra vetusti domini voluntatem fuerit imposta seruo nondum relegato, quem is exportari iusserat. Nam quod relegatum in suprascripto loco Ulpianus ait, optimè ita exponimus (ut arbitror) Exportari seu relegari iussum: quandoquidem subiicit, Moratum esse in urbe: hoc est, relegationis legi non paruiffe: quemadmodum & apud Impp. lege venditionis exportata mancipia dicuntur, de quibus relegandis & exportandis conuenerit: quamuis legi nondum satisfactum fuerit. Relegatum verò aut exportatum seruum in hac questione, id est ab urbe distractum atque alienatum (ut verbo Imperatorum², quod ipsum de alienis mancipiis, ut exportarentur, venditis exponendum est, utar) & relegatum iussu privati, non iussu magistratus intelligimus. Et tamen quomodo in liberis hominibus si quis ita relegetur, ut ei patria interdicator à magistratu, eum etiam ab urbe, si ut aliqua ciuitate interdicator, eum & urbe & patria sua abstinere debere constitutum

¹ l. i. c. si seru. export. ven.

² l. Quonia c. ad leg. Fau. de plagiar.

tutum est, id quod Iuriconsultus¹ scribit, atque adeò etiam Italia (ut arbitror) interdictum videtur, ut & urbe, cui non licet in patriam accedere: sic & in seruis hominibus à privato relegatis, ab Alexandro² rescriptum est, ut qui exportandus à domino de ciuitate sua uenit, nec in urbe Roma morari debeat: qui autem de prouincia certa, non modo non in urbe, sed neque in Italia. Quæret fortasse quispiam, cur non igitur ut à privato, sic à magistratu seruus relegari possit? Respondeo, pecuniariam vel honorum publicationis, itémque capitis, hoc est infamiae vel exilij cuiuslibet siue temporarij, siue perpetui, ut puta relegationis, deportationis, interdictionis poenam, liberorum esse, non seruorum hominum, idque, ut ex quodam Venuleij Saturnini³ responso rectè colligitur, ita summam & perspicuam (nisi me fallit animus) rationem habet: nam sanè incommodi, damni & equidpianiam eum qui damnatus est, omnino perpeti conuenit, ut aliquam poenam sustinere intelligatur, quæ deteriore non meliorem damnati conditionem facere debet: ideòque ut immunitatem non tribuit, ⁴ ita nec dignitatem, nec aliud quidquam quod beneficij loco censeriqueat⁵. Quamobrem pecunie, honorum ve, itémque capitis, siue famæ, ac nominis iacturâ facere, præterea capite minui, & ciuitatē aut etiam domicilium amittere seruus (cùm hæc ipsa non habeat) non potest: eadem ratione in exilium mitti, deportari aut relegari non poterit, cùm & facultatibus & capite (hoc est iure ciuitatis, & existimatione) careat: quamobrem ἀτιμὸς seruus à Grecis dicitur (auctore Suda, cuius istud est, ἀτιμὸς ὁ δούλος ὃς ἀπὸ τῆς πατρίδος ἀτιμώ, καὶ ἔσυσκοπῆν ἀτιμὸς) & illa denique seruus non habeat, quæ huiusmodi poenis infligendis amittuntur, & quas si subeat, melioris quàm antea con-

¹ l. Relegatorum. 7. §. Constitutum est. D. de interd. & releg. l. i. §. simili modo. D. de effractor. ² l. ult. c. si seruus export.

³ l. hos accusare. §. omnibus. D. de accusa.

⁴ l. Relegatorum. 7. §. ult. D. de interd. & rel.

⁵ arg. l. ne quis officium 38. de decur. lib. 10. Cod. vbi Cuiacius.

¹ l. i. D. de noxal. act. facit l. quis est fugi- uus. 17. §. quod aut. D. de edil. edic. l. mi- les. §. i. de re indic. ² l. Lucius Titius. x. §. ult. D. de euictio. ³ l. hac stipu- latio 200. D. de verb. signific. ⁴ l. i. §. itē si quod l. c. i. aut. §. excipitur. D. de edil. ed. ⁵ lib. 1. ⁶ l. circum- cidere. §. ult. D. ad leg. Corne- de ficar. ⁷ Paul. lib. 5. sent. tit. 17. ⁸ l. si quis mihi bona. §. si quis pla- ne. D. de adqu. her. ⁹ l. seruo. C. de pœnis ¹⁰ l. aut da- mnum. §. §. seruos in metallum. §. §. d. l. D. de pœnis. iuncta l. fratres l. in metallu. 6. eodē ti. l. C. de bon. profer. l. incredibile. l. seruus. C. de pœnis. l. 4. C. de sent. pass. l. 1. C. qui non poss. ad libert. peru.

ditionis futurus sit: ut pote dominica potestate quodammodo, propter locorum interuallum, liberatus. Ergo ex priuatis ser- uorum noxis ac delictis agitur in dominum noxalibus actio- nibus, quarum actionum ea vis & potestas est, ut liceat de- ditione ipsius corporis quod deliquit, euitare litis aestimatio- nem, ut Caius ¹ tradit: ex ijs uero noxis, quæ publicè coër- ceri solent ², quæ publicam executionem & coërcitionem capitalem habent. ³ (quamobrem capitales fraudes nominan- tur. ⁴) id est ex publicis uel extraordinarijs criminibus, dolo malo & per nequitiam admissis, in seruum grauiore, quàm relegationis uel deportationis pœna sit, supplicio plerumque uindicari atque animaduerti oportebit.

Seruiles pœnæ sunt (ut de supplicijs extremis interim ta- ceam) metallum & opus metalli: has uero pœnas ab Aegy- pto in Romanam Rempubl. translatas, ex Diodoro Siculo ⁵ didici, qui ob aliquod maleficium aut facinus damnatos, i- tēque captiuos metallis à regibus addici solitos, ut uincti opus facerent, his uerbis refert, οἱ γὰρ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου τοῖς ἄποδυνταῖς ἔτασσον ἀδικησάντων, καὶ τοῖς ἐν πόλει μὲν ἀχ- μαλῶ ποδύντας ἔτασσον ἀδικησάντων, καὶ τοῖς ἐν τοῖς χωρίοις ἀχμαλῶ ποδύντας ἔτασσον ἀδικησάντων, καὶ τοῖς ἐν τοῖς χωρίοις ἀχμαλῶ ποδύντας ἔτασσον ἀδικησάντων. Sunt & seruiles pœnæ huiusmodi, ut in ludum uenatorium siue ad bestias ⁶, addo itēque ad ferrum, gla- dium, ludumque gladiatorium seruus damnari possit ⁷: quo genere pœnæ seruus efficitur ⁸. Item ut in perpetua, uel tem- poraria uincula detur, & hoc casu proprietatis ius amputa- tum non sit (ut Imp. aiunt ⁹) sed seruus eius remaneat, cu- ius ante damnationem fuerit. Hæc omnia Ulpianus ¹⁰ do-

cer: quæ aliquo temperamento adhibito debemus ita expo- nere, ut metalli supplicium ad personas quoque liberæ, sed plebeias & humilioris conditionis pertineat, ut puta liberos, ut arenarios, scenicos, lenones, tabernarios (hi namque omnes humilium abiectionumque personarum nomine, non minùs quàm serui, comprehenduntur, idque Imperatores ¹ Valentinianus & Marcianus ita explicant) vinculorum perpetuorum pœna non itidem, quæ uix in sola seruorum conditione potest procedere, ut ab Imperatoribus Adriano apud Callistratum ², itēque Antonino & Gordiano re- scriptum est ³. Ad superiora ex Macro ⁴ addatur, hoc quo- que genere plecti seruum, ut flagellis, interdum etiam sub pœna vinculorum, ad certi temporis spatium casus, domino reddatur: quo casu, si non recipiatur, uanundari, & si em- ptorem non inuenerit, in opus publicum & quidem perpetuum tradi iubetur ⁵. Sed quod ait Macer de opere publico, sic accipe, ut cum alia atque alia pœna plerumque sit apud Iurisconsultos operis publici, & metalli aut operis metalli, adeo quidem, ut has qui subeat, libertatem amittat, & pœnæ seruus efficiatur: in opus publicum autem qui detur, exemplo deportati liber maneat, ciuitate sola plectatur, & ἀπολις fi- ar, ut est eleganter à Marciano ⁶ traditum: ideo uel Opus metallicum scripsisse aut scribere uoluisse Macrum Iuris- consultum asseueremus, non etiam opus publicum, uel certe, cum hoc lata uocabuli significatione, metalli quoque aut o- peris metallici (sic enim à Callistrato ⁷ nominatur) pœnam complecti nihil prohibeat (quando quidem eos, qui ad me- tallum aut opus metalli dati sunt, opus publicum facere ne- mo inficiari possit) ideo sic opus publicum apud Macrum in- terpretemur, ut non in publicum quodlibet, sed in id quod pœ-

M ij

¹ l. Humi- lem. C. de incest. uel inuul. nup. ² l. manda- tis. 35. D. de pœnis. ³ l. incredi- bile. §. l. me- talli. ii. C. de pœnis. ⁴ l. in ser- uorum iu- sta. l. capi- talium. §. solēt. in fi. D. de pœnis. uide Paulū lib. 5. sen- ten. tit. 4. de iniur. §. ult. ⁵ Paulus §. ult. tit. 4. l. 5. senten. l. sed si uisus. §. cum ser- uis. l. ult. v. de iniur. ⁶ l. quidam sunt 17. D. de pœnis. iuncta l. f. C. eod. tit. ⁷ l. Capita- lium. §. et ut ge nera- liter. D. de pœnis.

1 l. si quis nã seruili congruerit (id est in metalli publicum opus , quod aliquid. 2 metallicum dicitur) ipsã uẽ metalli pœnam in perpetuum S. qui se suis eod. tit. D seruus tradi iubeatur , quem dominus sibi sub vinculorum de pœnis. pœna restituẽdum recipere noluerit. Nam & (auctore Pau- 2 l. si quis dicat. s. D. lo¹) qui se suis nummis redemptum non probauerit , non mo- de manu- dõ libertatem petere non potest , sed amplius eidem domino misio. sub pœna vinculorum redditur : uel si ipse dominus malit , id 3 l. pœdius. sub pœna vinculorum redditur : uel si ipse dominus malit , id 4. S. Nam est si nolit seruum recipere , in metallum seruus damnatur. plurimum. Et in eadem specie Marcianus² ait eum qui se suis nummis D. de incẽ- dio ruina emptum intenderit nec impleuerit , in opus metalli dari , nisi & naufragio. fortẽ dominus reddi sibi eum maluerit , utique non maiorem 4 l. honor. ex ea causa pœnam constituturus . Denique quo casu si gra- 5. C. de pœ- nis iũctal. uior forsitan præda ex incendio , ruina , uel naufragio , uidebitur , liberi in triennium relegantur , qui sunt al- j. S. quam- quã autem petita uidebitur , liberi in triennium relegantur , qui sunt al- D. de abi- tioris dignitatis : qui uerò sunt humiliores , tenuiores , sordi- geis. diores fustibus cæsi in opus publicum eiusdem temporis dan- 5 l. ult. in fi- ne D. de ef- tur , eo casu serui flagellis cæsi in metallum damnantur , ex fractor. l. 2. Antonini Pij rescripto , quod apud Paulum Iurisconsultum S. j. D. de termino extat³ : apud quem haud sine mendo transpositis uerbis (ut mo. Paulus obiter moneam) hodie legitur ita , Liberos quidem fustibus li. 5. senten- tit. 18. de casos in triennium relegabis , at si sordidiores erunt , in opus abactorib. publicum eiusdem temporis dabis : Cum ij qui relegandi sunt , l. in seruo- rum. D. de fustibus cædi non soleant : uerberum admonitio siue coërcio pœnis. plebeiis : relegatio honestioribus infligatur , ut puta vetera- 6 l. decurio- nis. s. C. ex nis , eorũque filius⁴ , ideòque illud , Fustibus cæsos , ad poste- quib⁵ caus. rius membrum referre oporteat : siquidem uel in unius anni infam. ir- publicum opus , nisi prius fustibus cæsi non dantur⁵ : hone- rog. & l. 3. stiores uerò (ut puta decuriones , & veterani , eorũque fi- C. de pœn- lij) neq. operi publico addicuntur , neq. fustibus subiiciuntur⁶ : l. 2. S. in fi- tiis D. de decurion. l. 1. & 3. D. de priuileg. veteranor.

sed soli tenuiores & plebeij homines , idque principalibus re scriptis specialiter exprimi Callistratus¹ docet : hos tamen humiliore loco positos interdum & in exsilium perpetuum , vel cum coërcione corporis (hoc est fustium castigatione) dari iussos , quo casu in aliqua dignitate positi ad tempus re- legantur , aut partis honorum publicationem sustinent : cum sit à nostris disertè traditum² , negare nolim : sed liberos ta- men homines relegari , non seruos : liberos autem non hone- stiores , sed utique plebeios coërcionem corporis , uerberũ- que admonitionem , seruos homines flagellorum castigatio- nem vinculorũque uerberationem pati assuero. Ceterũm operis publici pœna , si hoc uocabulum generaliter accipias (Quid enim uetat eam qua Marcianus³ de uenditione a- gens utitur , interpretandi rationem sequi ?) magna ex par- te seruilis est : cum uidelicet ad metallum aut ad metallicum opus referatur : sin autem specialiter accipias , ut non ad su- periora , sed ad munitiones uiarum & aqueductum , aliãque id genus accomodes : Operis publici pœnam , ut decurioni- bus , ut ueteranis , eorũque liberis , & ceteris honestioribus hominibus non conuenire , sed solis tenuioribus & infimi gra- dus liberis hominibus ab Antonino⁴ rescriptum est , ita ser- uilem non esse constat : rectẽque Papinianus⁵ seruum in opus publicum perpetuum ac multo magis temporarium non dari scribit . hanc autem operis publici , ut illam metalli (de qua paulo antè diximus) pœnam ab Aegyptiis Romani accepẽ- re : nam Diodorus Siculus⁶ ab Aethiope Sabacone Aegy- ptiorum Rege capitalis rei damnatis primũ præstitutam fuisse , ultimi supplicij loco asserit : indẽque summa Regis nuntur. D. de var. & extraord. cognit. 5 l. seruus in opus 34. D. de pœnis. Biblioth. ubi de Aegyptiorum regibus & pyramidibus.

M ij

1 l. Capita- lium. S. non omnes et S. & ut gene- raliter iun- cta l. in ser- uorũ. D. de pœnis & l. penul. S. mi- nuitur. D. de var. & extraord. cognit. l. an- nonam. S. pœna autẽ D. de ex- traord. 2 l. j. S. ult. D. ad leg. Cornel. de sicar. iun- cto. S. item lex Iulia in fine. Instit. de public. iudic. & Nouella. 12 de incest. nupt. 3 i. sicut S. uenditionis D. Quib. mod. pi- gnis uel hypoth. sol. 4 l. 3. C. de pœnis. iun- ctal. s. eod. tit. facit d. l. pen. S. mi- 6. lib. 1.

¹ Brodæus cap. 30. lib. 2. Miscel. lan. Cuiac. ad tit. 25. lib. 5. sent. Pauli. ² hoc ad didi, ob id quod tradi tur. in l. j. §. ult. D. ad leg. Corn. de sicar. ³ l. Honor. §. C. de pœnis. iuncta l. Si adulterium. §. im- peratores. verfic. sufficiet. D. ad leg. Jul. de adulter. Paulus lib. 5. sent. tit. 20. de in- cediariis et tit. 22. §. qui terminos et tit. 23. §. qui abortionis. ⁴ tit. 25. §. si quis. §. instrumeta ⁵ tit. 26. §. lege Iu- lia. Vlpia. l. j. §. quan- quam D. de abigeis l. j. §. ult. de effractor.

clementiæ & æquitatis argumentum ducit, his fere verbis: quæ, quod rem nostris hominibus incognitam demonstrant, non grauabor appingere: πῆς μὲν οὖν (inquit) ὀπιεικείας αἰτῆ ῥαῖσι τ' αὖ τις περὶ μνησίων, τὸ τῶν νομίμων πρῶσιμων αἰρετῆν μέγιστον. λέγω ὅτι πῶ τῆ ζῆν εἴρησιν. αὐτὶ γὰρ τῆ θανάτου, πῶς κατὰ δικαστῶν ἰσὺ ἀγνοεῖ εἰς ἀφουρρεῖν τῶς πόλεσι δεδεμῶσι. εἰ δὲ τούτων πολλὰ μὲν χῶμαται κατεσκιάζεν, ὅση ὀλίγας δὲ δῶρυγας ὠρυτῆν διέχευε. ὑπερβαίνουε γὰρ τοῖς μὲν κορὰ- ζομῶσι τὸ τῆς τιμωρίας ἀπότομον ἡρατικείαι, τῶς δὲ πόλεσιν αἰτῆ πρῶσιμων ἀνωφελῶν μὲγάλων ἀρχησῶν παποικίαι. In locum operis publici pœna successit (apud nos quidem) ad re- mium dationis pœna: quæ talis est, ut noxij, & ob scelus ali- quod (ut puta furtum, latrocinium, homicidium) damnati, remo publicæ triremis non sine bonorum publicatione atque confiscatione vel ad tempus (atque hoc quidem non minus decennio, ex nouis Caroli nostri constitutionibus anni M. D. LXIII.) vel in perpetuum affigantur: præsertim qui sunt humilioris conditionis: cùm ij qui sunt altioris di- gnitatis, & (uti nos vocamus) Nobiles, bonis exuti ex silio plerumque (quod bannum aut bannimentum extra territo- rium regnũmve nominamus) addicantur. Ac illam quidem triremium aut remulci pœnam, veteribus etiam Romanis incognitam non fuisse (quippe qui non modò voluntariis, sed & compeditis etiam remigibus interdum uterentur) ex Iosippi Iudaicæ historiæ libro 17. ex Valerio, Suda, & Suetonio, alij dudum eruditi viri¹ docuerunt. Quæ cùm ita sint omnia: relinquitur (opinor) ut nec relegari seruus debeat, cùm relegationis pœna, opere publico fit mitior, & liberis hominibus, non quibuslibet etiam ple- beis, sed plerumque² honestioribus tantùm infligatur³: ad

opus verò publicum humiliores liberi damnentur, non qui sunt in aliquo dignitatis gradu constituti¹. Quamobrem² notatur à Suetonio³ Caligula sæuitia, qui multos honesti ordinis deformatos prius stigmatum notis, ad metalla, & munitiones viarum, aut ad bestias condemnauit, aut bestia- rum more quadrupedes cauea coërcuit, aut medios ferra dis- secuit. Vbi equidem munitiones viarum, ad operis publici pœnam refero: quanquam & munitiones viarum vico- rúmque, & balineum, & purgationes cloacarum Traianus à pœnis separare videatur, in epistola quadam ad Plinium³: & Ministeria, quæ non longe à pœna sint, vocare malit: Si qui vetustiores (inquit) inuenientur, & senes ante annos decem damnati, distribuamus illos in ea ministeria, quæ non longè à pœna sint: solent enim eiusmodi ad balineum, ad purgationes cloacarum, item munitiones viarum & vico- rum dari. Sed equidem hæc omnia ministeria non malè ad- scribi operis publici pœnæ arbitror: qua damnati, ut & me- tallo metallicòve operi addicti deformabantur stigmatum notis, ipsorumque vultus & ora inscribi solebant, in serui- lem, atque ad eò ingenuo & liberali homine indignum mo- dum: donec in metallicis quoque id Constantinus⁴ constituit, ut ne in facie, sed in manibus surisve stigmata in posterum scriberentur: in relegatis verò nihil tale unquam obtinuisse legimus. Adde quòd, cùm sint ea quæ dixi pœnarum disci- mina, nec omnes iisdem pœnis affici possint (ut Vlpianus⁵ do- cet) sed grauioribus plebeij liberi, mitioribus ac leuioribus ij qui sunt altioris dignitatis, & (ut ait Symmachus⁶) nobi- les & probabiles personæ: Macer⁷ autem in seruorum per- sōna ita obseruari definiat, ut exemplo humiliorum pu- niantur: id est ut vel grauioribus, vel certè non mitioribus

¹ Paulus li. 5. sent. tit. 22. de sedi- tiōsis. §. qui terminos. Vlpianus l. annonam. §. pœna D. de extra- ord. crimi- nib. l. j. §. ult. D. de effractor. l. si adulte- rium. §. An- peratores. D. ad l. Jul. de adult. ² Caligula. cap. 27. ³ lib. 10. e- pisto. Plinij. ⁴ l. si quis in metallũ C. de pœnis 5 l. moris 9. §. sed enim scien- dum. D. de pœnis. iun- ct. l. mili- tes. §. j. l. di- uo. C. de questio. ⁵ li. 2. epi- stol. ⁷ l. in seruo rum. 10. D. de pœnis.

¹d. S. omni-
bus. l. hos
accusare.
D. de accu-
sat.
²l. diuisa
res. S. j. &
S. ult. l. si
quis ali-
quid. 2. S.
qui viui.
D. de pœnis
Paulus lib.
5. sent. tit.
19. de sa-
cilegis. &
tit. 21. de
vaticina-
tor. S. qui
nouas. &
tit. 23. ad
leg. Cor. de
ficar. S. qui
hominē
S. ult. tit.
25. ad leg.
Cornel. te-
stam. in
princi. S.
qui ob fal-
sum. S. qui
viui. S. qui
falsis & S.
penult. I-
témque in
l. ult. D. de
sepulchro
violato l.
pen. ad leg.
Cornel. de
ficar. l. sa-
cilegij S. cæterum ad leg. Iul. Pecul. l. inter pœnas. 6. S. ult. D. interdic. & relegat.
3 l. 2. C. de sepulchro viola. 4 lib. 60. tit. 23. cap. 12.

pœnis, quàm libertini aliique liberi plebeij & humiliores af-
ficiantur, illas verò non subeant, quibus honestiores, aliores
& splendidiore persone subiiciuntur: fieri non potest ut
relegatio seruorum pœnis conueniat¹: præsertim cùm de-
portationis pœnam (quæ sine dubio relegatione grauior acer-
biôrque est) seruo infligi, nulla Iurisconsultorum aut Impe-
ratorum auctoritate comprobari possit: quinetiam deporta-
tione damnatos ex capitali crimine honestiores homines (ut
puta decuriones & principales ciuitatum) ipsi Iurisconsul-
ti² doceant.

Mouetur in contrarium Accursius Constantiani rescri-
pti auctoritate, atque ita mouetur ut sibi non constet, sed
transfuga, aut exploratoris potiùs in morem, vltro citròque
commeet: verba Imperatoris hæc omnino sunt³, Si seruus in
demoliendis sepulchris fuerit deprehensus, si id sine domini
scientia faciat, metallo addicatur: si verò domini auctori-
tate vel iussione: relegatione plectetur. quæ his totidem Græcis
in Basilico⁴ reddita legimus, ἐὰν οἰκέτης τὰ φρον κατὰ λύση, εἰ μὴ
ἔσθαι γὰρ μὴν τοῦ δεσποῦ τοῦτο ποιήσῃ, μεταλλίζεται. εἰ δὲ καὶ
καλῶσιν ἐκείνου, ἔξελεῖται. Difficilis profectò nodus, & pene
inextricabilis, vindicæque (ut ait poëta) dignus est: cui dis-
soluendo, nequidquam truci præditum supercilio ac horri-
dum aliquem, ex barbaris (penè dixi barbaris) illis leguleiis
magistrum adhibeas: sed nisi mundiores & castiores aliquot
ex elegantissima ista Iurisconsultorum recentiorum schola,
tanquam deos ex machina excitaueris, haud scio an expedi-
re vllò modo possis: Et nihilominus, interim dum eos qui-
piam huc ad nos arcessit, adferam ipse aliquid in medium,
cæterum ad leg. Iul. Pecul. l. inter pœnas. 6. S. ult. D. interdic. & relegat.
3 l. 2. C. de sepulchro viola. 4 lib. 60. tit. 23. cap. 12.

sed more

sed more meo, id est sine vllò verborum ornatu & sine pha-
leris: quod non alienum à vero videatur. Posterius mem-
brum in quo de relegatione agitur, non utique ad seruum
(de quo in priore membro tractatum fuerat) sed ad ipsum
dominum referri conuenit: ut ipse cuius mandato ac iussu
seruus sepulchrum violauerit, in insulam relegetur, nō item
seruus: qui etsi mitiùs aliquanto interdum plectitur, quan-
do non sponte, sed ut imperio dominico pareret, in se aliquod
facinus admisit¹: attamen, cùm hoc ipsum atrocitatem
quandam habeat, factori seruo ex vulgata iuris regula² non
ignoscitur, præsertim vsque eò ut insolitam, & aliam à ser-
uili, hoc est relegationis pœnam subeat. Ne autem, quod in
eo Constantij rescripto tam velox à seruo ad dominum
transitus fiat, ex nostra quidem interpretatione, id quispiam
improbet: operæ pretium esse arbitror, ut admoneam exem-
plo non carere. Nam & in Maioriani nouella de susceptis
& occultatis curialibus³, & in quodam Imperatorum Va-
lent. Theodosij, & Arcadij rescripto⁴, vbi de seruorum sup-
plicio, qui sponte vim fecerint, actum est, subiicitur statim
de pœna dominorum, quorū iussu id facinus admissum fue-
rit: & Paulus ipse Iurisc. de plagij crimine similiter, Si ser-
uus (inquit⁵) sciente domino alienum seruum subtraxerit,
vendiderit, celauerit, in ipsum dominum animaduertitur:
quod si id domino ignorante commiserit, in metallum datur.
Rursum nequis ex ipsa verborum collocatione ad impu-
gnandam nostram opinionem argumentum ducat, quasi hæc
scilicet verba, Si verò domini auctoritate vel iussione, rele-
gatione plectetur, ut ad seruum referantur (de quo antè lo-
quutus est Imperator) exposcere naturalis ordo videatur:

N

¹ l. seruos.
C. ad leg.
Iul. de vi.
² l. ad ea.
157. D. de
regul. iur.
vbi scripsi.
³ lib. 4. No-
uel. tit. 1.
⁴ d. l. ser-
uos.
⁵ lib. senten.
5. sub tit. ad
leg. Fab. in
fragm. Pi-
thæan. tit.
14. de pla-
giar.

¹ l. si quis delegauerit 12. D. de nouatio.
² l. seruos in princi. D. de accu-
³ l. si postu-
⁴ l. si quis vidua. D. de quæstio.
⁵ vide Cuiaciu cap. 11. li. 6. ob-
⁶ lib. 4. ubi sic est. C. de sibi aduer-
⁷ l. si quis in clemetiam eo pernicia-
⁸ l. si quis ample xus. A qui-
⁹ l. si quis delat-
¹⁰ l. si quis de-
¹¹ l. si quis de-
¹² l. si quis de-
¹³ l. si quis de-
¹⁴ l. si quis de-
¹⁵ l. si quis de-
¹⁶ l. si quis de-
¹⁷ l. si quis de-
¹⁸ l. si quis de-
¹⁹ l. si quis de-
²⁰ l. si quis de-
²¹ l. si quis de-
²² l. si quis de-
²³ l. si quis de-
²⁴ l. si quis de-
²⁵ l. si quis de-
²⁶ l. si quis de-
²⁷ l. si quis de-
²⁸ l. si quis de-
²⁹ l. si quis de-
³⁰ l. si quis de-
³¹ l. si quis de-
³² l. si quis de-
³³ l. si quis de-
³⁴ l. si quis de-
³⁵ l. si quis de-
³⁶ l. si quis de-
³⁷ l. si quis de-
³⁸ l. si quis de-
³⁹ l. si quis de-
⁴⁰ l. si quis de-
⁴¹ l. si quis de-
⁴² l. si quis de-
⁴³ l. si quis de-
⁴⁴ l. si quis de-
⁴⁵ l. si quis de-
⁴⁶ l. si quis de-
⁴⁷ l. si quis de-
⁴⁸ l. si quis de-
⁴⁹ l. si quis de-
⁵⁰ l. si quis de-
⁵¹ l. si quis de-
⁵² l. si quis de-
⁵³ l. si quis de-
⁵⁴ l. si quis de-
⁵⁵ l. si quis de-
⁵⁶ l. si quis de-
⁵⁷ l. si quis de-
⁵⁸ l. si quis de-
⁵⁹ l. si quis de-
⁶⁰ l. si quis de-
⁶¹ l. si quis de-
⁶² l. si quis de-
⁶³ l. si quis de-
⁶⁴ l. si quis de-
⁶⁵ l. si quis de-
⁶⁶ l. si quis de-
⁶⁷ l. si quis de-
⁶⁸ l. si quis de-
⁶⁹ l. si quis de-
⁷⁰ l. si quis de-
⁷¹ l. si quis de-
⁷² l. si quis de-
⁷³ l. si quis de-
⁷⁴ l. si quis de-
⁷⁵ l. si quis de-
⁷⁶ l. si quis de-
⁷⁷ l. si quis de-
⁷⁸ l. si quis de-
⁷⁹ l. si quis de-
⁸⁰ l. si quis de-
⁸¹ l. si quis de-
⁸² l. si quis de-
⁸³ l. si quis de-
⁸⁴ l. si quis de-
⁸⁵ l. si quis de-
⁸⁶ l. si quis de-
⁸⁷ l. si quis de-
⁸⁸ l. si quis de-
⁸⁹ l. si quis de-
⁹⁰ l. si quis de-
⁹¹ l. si quis de-
⁹² l. si quis de-
⁹³ l. si quis de-
⁹⁴ l. si quis de-
⁹⁵ l. si quis de-
⁹⁶ l. si quis de-
⁹⁷ l. si quis de-
⁹⁸ l. si quis de-
⁹⁹ l. si quis de-
¹⁰⁰ l. si quis de-

LIBER II. 99

est deportationem in insulam) ut legitima pœna grauiorem, ab inclementi Cesare ex adulterii causa inflictam significat: nihilominus tamen, verisimile mihi profecto non videtur, quæ liberis & honestioribus, eandem seruis quoque pœnam, non multo grauiorem (ut assolet¹) ipsa lege fuisse positam: cum & in libertos quoq. Iulius & Octavius Imp. id crimen capitis pœna (hoc est ultimo supplicio.) vindicasse dicantur: licet ipsis gratissimos atque acceptissimos, ut Suetonius² refert. Adde quod iure constitutionibus inducto, vel populi Rom. moribus recepto, iam inde ab Alexandri Seueri principis & Iurisconsultorum nostrorum temporibus, adulterium (quod cum homicidio, veneficio, raptu, maiestate, inter atrocissima crimina connumerabatur³: si non sanguinis, capitali certè nonnunquam, veluti deportationis pœna, vindicatum & in liberos fuisse: compluribus nostrorum⁴ aliorumque idoneorum auctorum⁵ aduocatis auctoritatibus ostendi possit: & hoc argumento propemodum necessario conuincitur: quod cum aduersus absentes pœna usque ad relegationem statui, non grauior ipsis irrogari debeat⁶, eam, quæ inter reas adulterii recepta est, absentem defendi atque adeò damnari non posse responsum est⁷. Denique nusquam reperias ex adulterii aut alius criminis causa, seruum olim esse relegatum.

Obstare non parum videtur, quod de mulieribus, quæ se seruis propriis iunxerunt. Constantinus Imp. ad populum scribens⁸, Ante legem nupta (inquit) tali consortio segregetur, non solum domo, verum etiam provinciæ communionem priuata, amati abscessum desinat relegati. Quæ verba Tribonianus in Iustiniani codicem non retulit: cum reliqua eius constitutionis, ut in Theodosiano, sic in Iustiniano pr. iunx.

N ij

¹ in seruo- rum. l. ca- pitalium §. vlt. D. de pœn.
² in Iulio. cap. 48. & in Octauio. cap. 67.
³ l. j. C. Th. Quor. ap- pellat. non recip. l. j. C. Th. de pœ- nis.
⁴ l. miles. D. ad leg. Iul. de a- dult. l. ca- pitati. §. j. C. eod. tit.
⁵ Apuleij li. 9. de asino aureo. & Arnobij li. 4. aduers. gentes.
⁶ l. absen- tem. §. j. D. de pœnis.
⁷ l. miles. §. Ea quæ D. ad leg. Iul. de adult.
⁸ l. vnica. C. Th. de mulier. quæ se seruis pro- iunx.

codice legantur. Quid igitur dicemus? Et malit fortasse quispiam hinc relegatum seruum interpretari, cum, qui relegatus extra provinciam domina consortio priuatus fuerit: Nam id Constantino mentis fuit, ne seruus relegatam dominam in exsilium sequeretur, cum qua stupri consuetudinem ante legem illam habuisset. Sed (ut verum fatear) non arridet interpretatio eiusmodi: nec tamen, qua meliore via modo. que me isthinc extricem, habeo: nisi quod improprie loquutum Imperatorem Relegati generale nomen ad metalli pœnam accommodasse, non sine ratione quispiam tentauerit. Veruntamen propè est ut Constantini, posteriorumque Imperatorum temporibus relegationis pœnam seruis quoque hominibus interdum inflictam fuisse concedam: cum alibi quoque serui qui vetito intra urbem habitu amicti fuerint, quia pudoris non possunt dispendium sustinere (ut verbis constitutionis² utar) exsilii pœnam subire, alibi etiam operi publico vindicari iubeantur: quarum pœnarum neutra in seruos tempore Iurisconsultorum (quorum quidem in Pandectis extant responsa) caderet: quanquam hinc quoque & opus publicum (ut apud Macrum antè diximus) de opere metallico, & exsilium de metallo vel opere metallico exponere (cum improprie nec Latine interdum recentiores loquantur Imperatores) nihil ut puto prohibet: praesertim cum relegationis vocabulum, non modo deportatis apud Tacitum & Plinium (id quod alii³ notarunt) verum etiam damnatis in metallum in vetusta quadam historia⁴ tribuatur: ubi sic est. Cum autem peruenissent ad locum exsilii, inuenerunt ibi ad secandâ saxa, amplius quam duo millia Christianorum diuturna relegatione damnata. Manet itaque quod diximus, relegationis pœnam in seruum non cadere.

¹ l. j. c. Th. de habitu quo uti op. li. 14. tit. 10. ² l. ult. eod. tit.

³ Cuiac. ad l. 11. D. de excusat. tit.

⁴ in Historia beati Clementis.

ideòque seruum relegatum à magistratu in Vlpiani responso non posse intelligi. Quod enim somniat Bartolus¹ pœnam relegationis ac deportationis in seruum quadamtenus cadere, id est si non ad hoc ut perdat libertatem vel ciuitatem quam non habet, at certè ad istud ut libertatis ac ciuitatis consequendæ ius amittat: futile omnino ac nugatorium videtur: Nam cur, etsi maximè infligi seruo posset (quod nos summa cum ratione pernegamus) libertatis spem impediret deportatio aut relegatio, cum harum utraque liberis hominibus conueniat: ipsi²que libertatem, sed & relegatio ciuitatem non adimat? Quod enim ab Imperatoribus³, & a Papiniano³ dicitur, Si seruum iudex sub vinculorum pœna domino reddi iusserit, temporaria vel perpetua vincula libertatem impedire: id hanc rationem habet, quoniam seruus est pœna vinculorum, nec potest idem & liber esse & vinculis damnari, aut pignori obligari⁴: Quamobrem durante causa pignoris, competere seruo libertas non potest (ut suo loco postea demonstrabitur) non magis quam statuto liberopœnae seruo effecto, si post damnationem statutæ libertatis conditio extiterit. Nihil enim ipsi damnato proficere conditionis euentum Vlpianus⁵ ait: Merito: cum idem & liber & pœnae seruus esse non possit: Atqui relegatus, cum liber & ciuis maneat, ideò relegationem liberis hominibus, non seruis conuenire verum est. Nec mutat quòd metalli pœnam seruo conuenire ostendimus: in metallum verò quispiam aut opus metalli dari non potuerit, quin simul etiam in metalli fodinas relegaretur, hoc est amoueretur, amandaretur, abderetur: Nam relegationis verbum in Iurisconsultorum nostrorum libris, proprie strictèque sumitur: nec ad metalli pœnam, imò verò nec ad deportationem sine.

¹ ad l. hos accusare. §. omnibus. arti. 4. D. de accusat.

² l. j. c. Qui nō poss. ad libert. peruen.

³ l. fratres. D. de pœnis

⁴ l. j. §. eam rem & l. ult. D. que res pign. vel hypoth. non poss. l. qui filios. C. eod. tit. ⁵ l. Si status libero. §. D. de statuli. in princip.

¹ l. 2. De pu-
blic. iudic.
² l. amep.
D. ex quib.
caus. in
poss. cat. l.
imperator.
D. de po-
stul. l. falsi.
§ j. ad leg.
Corn. de
fals.
³ l. 7. §. h. ec
est & seq.
D. de in-
terd. & re-
leg.
⁴ l. 4. ver-
fic. Quid-
ergo. D. si
quis cau-
tion.
⁵ l. Papi-
nianus. in
princ. D. de
minor. iun-
Et al. 26. §.
j. D. Ex
quib. cau-
maior.
⁶ l. 4. D. de
pœnis. l. pla-
nè. D. de
excusa. tut.
iuncta. l. si
sine. §. vlt.
de admini-
strator. l. 7.
§. vlt. D. ad
leg. Iul. re-
petund.
⁷ l. 3. C. si pend. appellat. mors interuen.
⁸ l. vlt. si reus vel accusat. mort. fuer.
⁹ d. l. relocatorum. 7. in princ. D. de interd. & relegat. ¹⁰ d. l. 4.

(imperitiâne dicam, an fraude, ac scelere?) porrigi vlla cu-
blic. iudic. inquam interpretatione potest. Illud quidem certè fateor
vocabulorum quorundam in iure nostro nonnunquam au-
geri significationem aut minui: & ne longius ab hac de pœ-
nis questione discedam: Exsilium propriè aqua ac ignis
interdictionem, deportationemve significat, per quam de ci-
uitate caput eximitur, & capitis deminutio interuenit. Ci-
uitate retenta, nemo exsilium sed relegationem propriè pati
dicitur, vt Paulus¹ ad edictum scribit. Attamen & exsi-
lio temporario quem puniri dicimus² (cùm tamen ciuita-
tem ad tempus amittere, vel ad tempus deportari pœna
causa nemo possit) relegationem intelligentes, vel interdictio-
nem: qua & in perpetuum & ad tempus fieri solet³. Quin-
quid-
ergo. D. si
quis cau-
tion.
men ad relegatum, perpetui exsilij ad relegationem refertur
tribus apud Marcianum⁶ locis: ita vt à deportatione sepa-
retur: quemadmodum in quodam Alexandri⁷ rescripto:
quo diuersum esse ius traditur in eo qui ademptis bonis in
exsilium datus, ac in eo qui, cùm ipsi deportatio vel quæcun-
que capitalis pœna irrogata esset, appellauerit: præsertim
cùm Gordianus⁸ quoque Imperator eandem sententiam
rescripto etiam suo complexus, pro exsilio relegatione aperte
dixerit: quemadmodum distinguitur denique relegatio in
perpetuum à relegatione in insulam apud Vlpianum⁹, &
ipsum quoque Marcianum¹⁰: quod assignata insula quasi
vinculum quoddam additum pœnam grauiorem efficiat:
Vtraque tamen relegatio tam simplex (quæ certorum loco-
petund.

rum interdictionem continet: liberumque vt arbitror exsi-
lium, auctore Capitolino¹, dicitur: quod liberam damnato,
ubi velit, euagandi potestatem faciat) quàm quæ sub insula
exceptione infligitur, & specialiter insula vinculum à
Marciano² vocatur: vtraque inquam relegatio ab eodem
Iurisconsulto exsilij nomine designatur: Et præterea lata
fuga, id est omnium locorum interdictio: sic enim legere ma-
lo apud Marcianum, adductus membrorum proximorum
similitudine: quàm, Vt omnium locorum interdicitur: quod
omnes quidem etiam Florentini codices agnoscunt: ipsa ta-
men loquendi consuetudo, Romanique sermonis ratio repu-
diat. Nec tamen ideò mutilum Iurisconsulti responsum, aut
falsam & ineptam illam triplicis exsilij distinctionem esse
arbitror: quod eruditiores nonnulli existimant (quos equidem
alioquin, vt alios omnes qui aliquid in studiis faciunt, ve-
nerari etiam exemplo Iunioris Plinij admonitus mirari que
soleo) sed latam fugam in illo Marciani loco, latum exsi-
lium, latam & cum omnium fere locorum interdictione
relegationem accipio, leniorem scilicet insula vinculo pœ-
nam: certorum tamen locorum interdictione liberòque exsi-
lio grauiorem: siue quis domo sua siue domo aliqua vetetur
excedere: cuius pœna colligi exempla, vt è nostris id est Iu-
risconsultorum libris³, sic ex veteris historie monumentis
à diligenti & studioso lectore poterunt. Equidem memini
apud Tacitum⁴ de Sylla quodam tale aliquid legere, Per-
inde tamen quasi conuictus esset, cedere patria, & Massi-
liensium mœnibus coerceri iubetur: Et de Iulia⁵, ob impudi-
citiâ olim à patre Augusto Paudateria insula (hoc fuit
insula vinculum) mox oppido Reginorum, qui Siculum
fretum accolunt, clausam. Et hanc profectò latam fugam

¹ in M. An-
tonino phi-
losopho.

² l. Exsiliū.
§. D. de in-
terd. & re-
legat.

³ l. relega-
torum §. i-
tem in par-
te & §. so-
let et l. vlt.
D. de inter-
dic. & re-
legat.

⁴ li. 13. An-
nal.

⁵ vide Ta-
cium lib. 6.
Annal.

fuisse arbitror: ut illam Syllani, qui Nerone imperate tanquam Naxum deueheretur, Hostia amotus post municipio Apulia, cui nomen est Barium (eodem Tacito¹ teste) clausus est: ut illam Dolabella Cornelij, quem in coloniam Aquinatam ab Othone sepositum fuisse idem auctor² scribit. Nouum latae fugae genus id fuit, quod a Claudio principe usurpatum est: Namque (ut Suetonius³ refert) ipse quosdam nouo exemplo relegauit, ut ultra lapidem tertium vetaret egredi ab urbe: quod exemplum postea magistratus sequuti sunt, cum aliquem ita damnabant, ut domo egredi vetarent: cuius poena Iurisconsultus⁴ meminit. Veruntamen haec poena, nec exsilia, nec relegationes, nec fugae proprie dici potuerunt: sed illae de quibus ante diximus: cum alio quis migrare, quam ubi habebat cogitur: fuga namque Graecum est vocabulum: ideoque, ut apud Graecos, ita et apud Latinos interdum relegationem exsiliūmq. significat: Melander Iurisc.⁵ Ad tempus relegatus (inquit) si expleto spatium fugae, militem se dedit &c. Gordianus Imp.⁶ Ad tempus exsulare decurio iussus &c. ad nouos honores non admittitur: nisi tanto tempore his abstinerit, quanto per fugam abfuit. Cornelius Tacitus⁷, Vt valida diuo Augusto (inquit) in Remp. fortuna, ita domi improspera fuit: ob impudicitiam filiae ac neptis, quas urbe depulit, adulterosque earum morte aut fuga puniuit. Et alibi⁸ de Domitiani temporibus loquens, in qua Agricola socer non inciderit, Non vidit Agricola obsessam curiam, & clausum armis senatum: & eadem strage tot consularium caedes, tot nobilissimarum familiarum exsilia & fugas. Id nominis ea quoque significatione usurpauit Ouidius⁹ ubi,

Nec mea decreto damnasti facta Senatus,

¹ lib. 16. Annal.

² lib. 17. et lib. 18.

³ in Claudio cap. 23.

⁴ l. vlt. D. de interd. & relega.

⁵ l. qui cum uno 4. §. ad tempus. D. de re milit.

⁶ l. vlt. C. de his qui in exsil. d. si vel ordine moti sunt. li. 10.

⁷ lib. 3. Annal.

⁸ in vita Iulij Agricolae.

⁹ lib. 2. Tristium.

Nec mea selecto iudice iussa fuga est. Rursum cum exsiliij vocabulum a deportatione seiunctum ad tria relegationis genera (Marciano ipso teste) pertineat: nihilominus tamen a Iurisconsultis interdum aliquanto latius, ut deportationem simul & relegationem complectatur, quemadmodum ab Vlpiano¹, nonnunquam strictius quam ab ipso Marciano, accipi obseruauimus: ut duo tantum relegationis genera, liberam vagandi potestatem siue certorum locorum interdictionem, itemque latam fugam siue omnium locorum, excepto certo loco, interdictionem notet: non tamen insulae vinculum: quod specialiter ab ipsis relegatione nominatur. Iulius itaque Paulus² mediocrium delictorum poenas esse metallum, ludum, deportationem: Minimas vero relegationem, exsiliū, opus publicum, vincula definit: atque ita exsiliū non modò a deportatione siue aquae & ignis interdictione, sed etiam a relegatione, id est ab insulae vinculo diuidit: ut & Marcianus³ cum eorum, qui in perpetuum exsiliū dati sunt vel relegati, posse quem sententia bonorum partem adimere scribit. Fallitur etenim Accursius (ut opinor) qui Iurisconsultum in perpetuum exsiliū datos vel relegatos & τὸ κοινὸν dixisse annotat: illum igitur ea in re, praeter opinionem interpretum, notatione veluti censoria probròque dignum iudico: praesertim quod si cuti Marcianus, ita Paulus quoque alio loco⁴, Qui nondum (inquit) viripotentes virgines corrumpunt, humiliores in metallum damnantur: honestiores in insulam relegantur, aut in exsiliū mittuntur: ubi exsiliū ab insula relegatione seiungitur: ut vel ad deportationem, vel ad alias duas relegationis species (quod equidem malo.) referatur. Quemadmodum ubi de iudicibus pedaneis idem Iurisc.⁵

¹ l. 4. verfic. rei capitalis. D. si quis caution.

² lib. 5. sentent. tit. 17.

³ l. 4. in fi. D. de interd. & relegat.

⁴ l. 38. si quis aliquid. 2. §. Qui nondum. D. de poenis.

⁵ lib. 5. sentent. tit. 28. d. l. 38. §. iudices. D. de poenis.

Nec

O

differt, eos pecunia corruptos plerumque à præsede, aut curia submoueri, aut in exsilium mitti, aut ad tempus relegari: Quemadmodum etiam ubi Caius¹ eum, qui iniuriarum actionem per calumniam instituit, extraordinem damnari, id est exsilium, aut relegationem, aut ordinis amotionem pati tradit: quod & ipse Paulus, in eadem fere verba, in sententiarum receptarum libris², sed ad relegationem, addito insule vocabulo, retulit. Idem auctor alibi³ parentem in exsilium, vel in insulam relegatum dixit: quibus omnibus in locis cum ordinis amotioni exsilium adiungatur: ex alio quodam⁴ Vlpiani loco, sic accipiendum id verbum esse didici, ut exsilium patiatur, qui patriæ fines iubetur excedere: atque adeo cui libera vagandi potestas est, relegatione hoc est certorum locorum interdictione damnato, ut antè diximus. Veruntamen quocumque modo exsilium aut relegationem interpretemur, hac pœna seruorum iussu magistratus iudicis vel olim aut affici solitum, aut unquam affectum fuisse, ante Constantini tempora, nullibi reperiemus: Et nihilominus distracta tum plerumque vel relicta mancipia, sub eo modo, ut extra fines aliquos exportarentur, siue relegarentur: aduocata veterum testium auctoritate dilucidè satis (ut videtur) isto & superiore sermone ostendimus.

Id nunc libet extremæ clausulæ loco adscribere patribusfam. Romanis in more positum ut liberos seruosve potestati suæ subditos, imò etiam liberos atque adeo potestate liberatos, priuatim quisque, hoc tanquam exsilio supplicioque domestico castigarent: ut quos etiam antiquitus occidere impune poterant, eos relegatos ab urbe atque hominibus in agros ad opus rusticum faciendum secedere iuberent. Ac de liberis quidem pœnæ causa rus relegatis à parentibus,

¹ l. ante-pen. D. de iniur.

² lib. 5. tit.

³ l. Mutus.

⁴ l. Mutus.

76. in fi. D. de iure dot.

⁴ l. j. §. Ex-pilatores.

D. de effra-

ctor. in cto

§. ult. ead.

l.

exemplum historia præclarum in Tito Manlio Torquato suppeditant: de quo Cicero¹ quidem, Criminabatur etiam¹ lib. 3. Of- (inquit) quod Titum filium, qui postea est Torquatus ap- pellatus, ab hominibus relegasset, & ruri habitare iussisset. Seneca², Vicit patrem imperiosum quidem Manlius: qui² lib. 3. de cum ad tempus relegatus esset à patre ob adolescentiam bru- tam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat³ cap. 37. diem, venit & c. Valerius denique Maximus³ Manlij Tor- quati iuuentutem Cimonis iuuentuti similem esse ait, ut à⁴ patre Manlio amplissimo viro, quia & domesticis & Reip. vrbibus inutilis videbatur, rus relegatus agresti opere fatiga- retur. Alterum exemplum est in Sex. Roscio Amerino: quem præ odio pater in prædia rustica relegarat: cum alterum filium omni tempore vellet secum esse: id quod ipsi Sexto accusator Erucius obiebat, cui oratorium in modum ita respondit Cicero⁴: Quid ais Eruci? tot prædia, tam pulchra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relegationis ac supplicij gratia, colenda ac tuenda tradiderat? & statim, An amandarat hunc sic, ut esset in agro, ac tantummodò aleretur ad villam? ut commodis omnibus careret? quid si constat hunc non modò colendis prædiis præfuisse, sed certis fundis patre viuo frui solitum esse? taménne hæc attentata vita & rusticana, relegatio atque amandatio appellabitur? Sed & Augusti temporibus à Tario homine locuplete filium in parricidio deprehensum, causa cognita, exsilio (non quidem ruri, verum Massiliæ delegato) damnatum: cum Augustus ipse (qui in consilium aduocatus in priuatos Tarij penates venerat, eique assederat) relegandum quò patri videretur, dixisset: mollissimo etenim genere pœnæ contentum esse debere patrem, in filio adolescentulo, impulsio in id scelus, in quo se (quod proxi-

⁴ in orat. pro Sex. Roscio Amerino.

mum erat ab innocentia) timidè gessisset: ideòque debere tan-
 tum illum ab urbe, & à parentis oculis submoueri: è Seneca¹
 gravissimis de clementia scriptis didicimus. Postea tamen ali-
 quanto atrocior in suos fuisse Augustus dicitur: nam cum
 Agrippam ex filia nepotem adoptasset in foro lege curiata:
 non modò breui ob ingenium sordidum ac ferox abdicavit,
 seposuitque Suxrentum (ut ait Suetonius², quo verbo rele-
 gationem significari arbitror) sed etiam, ut nihilo tractabi-
 liorem, imò, in dies amentionei, rudemque bonarum ar-
 tium & robore corporis stolidè ferocem: ita nullius flagitij
 compertum (teste Tacito³) in insulam Planasiam transpor-
 tavit, ac proiecit, sepsitque insuper custodia militum. Quod
 dixi de libertis, id forsitan cuipiam mirum videatur, ut à
 patrono, è cuius manu emissi sunt, relegari possint: verun-
 tamen ex eo Taciti⁴ loco satis aperte colligitur: in quo,
 Quid enim aliud (ait) læso patrono concessum, quàm ut
 vigesimum ultra lapidem in oram Campaniæ libertum re-
 leget? Et sanè ius aliquod animadversionis & coërcitionis,
 non seruilis tamen, quæ atrocem iniuriam inferret: sed lenis
 & modica (ut puta fustium admonitionis) in libertos patro-
 ni olim habuere, idque Vlpianus⁵ docet. De seruis itidem in
 villam pœnæ causa relegatis ab offenso domino: ut mittam
 illum⁶ Ambrosij præclarum locum, in quo sic est, Plerique
 diuitum amandare consueverunt mancipia sua, & in agel-
 lulos relegare: & hæc pœna grauior existimatur: Vlpia-
 nus quoque noster in hæc verba scribit⁷, Proinde si seruus
 missus fuerit in villam, interim illic futurus, quia dominum
 offenderat: quasi ad tempus relegatus: Responsum est eum
 ad villa legatum non pertinere, ubi (ut hoc quoque obiter
 explicemus) Qui dominum offenderat, rus relegabatur ideò

¹ lib. 1. de clementia cap. 1.
² in Osta- vio. ca. 65.
³ lib. 1. An- nal. vide et Suetoniū in supra d. lo- co. Dionem lib. 55. Au- relium Vi- ctorem in Augusto.
⁴ lib. 13. An- nal.
⁵ l. Prætor. 7. §. præ- terea illo spectat. D. de iniur.
⁶ Ex apo- logia Davi- dis. notat Cuiacius cap. 33. lib. 10. obser- uat.
⁷ l. ex fa- cto. 35. §. re- rum autem Italicarū. D. de he- red. insti.

quia durior fuit olim rustica, quàm urbana seruitus: quam-
 obrem qui seruo interminatur apud Horatium¹

Ocyus hinc te (inquit)

Nirapis accedes opera agro nona Sabino:

& de homine improbo ac nequam loquutus Iuuenalis², in eandem sententiam hæc protulit,

Quid facias talem sortitus, Pontice, seruum?

Nempe in Lucanos aut Tusca ergastula mittas.

Queret forsitan aliquis quare duriores fuisse dicamus ser-
 uitatem rusticam? Sed ratio in promptu est: quòd olim ur-
 bana mancipia minus laboris, demensi plus caperent: Rusti-
 ca in vinculis, compedibus, ergastulis plerunque opus facerēt

genus ferratile (ut Plautus³ ait) unde Seneca⁴, Si rusticum
 laborem recusat, aut non fortiter obit, à seruitute urbana
 & feriata translatus ad durum opus: Vnde Paulus⁵ ex ci-
 bariis ut ex familiæ numeris atque libellis deprehendi posse
 ait, quos paterfa. inter seruos urbanos adnumerare sit soli-
 tus: unde Iuuenalis denique sauitiam dominorum in seruos
 notans, carcerem rusticum non urbanum dixit in illo loco⁶,

Tum felix, quoties aliquis tortore vocato

Vritur ardenti duo propter lintea ferro:

Quid suadet iuueni lætus stridore catena,

Quem mirè afficiunt inscripta ergastula, carcer

Rusticus? ubi (meo iudicio) Inscripta vocat ergastula,
 quòd in ergastulis haberentur serui, quibus pœnæ causa vul-
 tus, aut alia pars corporis cādenti ferro vsta & stigmate no-
 tata esset. Cæterùm alia quoque forsitan ex causa, qui do-
 minum offenderat seruus in agrum relegabatur à domino:
 ne in ipsius oculos identidem incurrens veteris offense me-
 moriam subinde renouaret. Quamobrem etiam (ut arbitror)

O ij

¹ lib. 2. Ser- uum. sat. 7. in fine.

² satyra 8. siue lib. 3.

³ Mostella- ria.

⁴ lib. 3. de ira ca. 29.

⁵ l. seruis urbanis.

⁶ 117. in prin- cip. D. de legat. 3. iun- ctal. urba- na. 166. D. de verb. si- gnific.

⁷ satyra. 14. siue lib. 5.

¹ in Octa-
uio. ca. 24.

apud Suetonium¹ Augustus equitem Ro. quòd duobus filiis adolescentibus causa detrectandi sacramenti pollices amputasset, ipsum bonaque subiecit hasta, libertoque suo addixit: sed ita, ut seruum effectum in agros relegaret, ibique pro libero esse sineret. Ac de huiusmodi relegatione (ut unde processit eò reuertatur oratio) possit aliquis, & noua & satis commoda nec inepta ratione, Vlpiani responsum illud interpretari, quo definit, Seruo competere libertatem nò posse, qui cum relegatus esset, in vrbe nihilominus moratus fuerit: nam eo nihil verius, aut adiuris ciuilibus tenorem aptius dici potest: si seruis urbanis libertatem testamento vel codicillis eo confirmatis directò relictam proposueris: ex quibus seruus vnus, quòd testatorem dominum offendisset, in agrum relegatus ab ipso, non ad tempus, sed perpetuae morae causa fuerit, ut opere rustico faciundo pœnas admissi penderet: libertatem etenim urbanis (in quorum numero & ipse aliquando fuerat) relictam non consequetur: nec prator, qui de liberali causa cognoscit, eo mouebitur, quòd iste seruus ab vrbe nondum abscesserit, & in agrum viuo testatore non venerit: cum iam illi agro destinatus esset. Nam quemadmodum, ubi rerum Italicarum aut prouincialium significatione, quæ res accipiendæ sint quæritur, voluntatem defuncti totum facere, & quid senserit spectandum esse Vlpianus² tradit, in dubio autem Italicarum vel prouincialium significatione eas contineri, non modò quas perpetuò quis ibi habuerit, atque ita disposuerit, ut perpetuò haberet, sed & quas in Italia vel in prouincia esse testator voluit, siue peruectæ sint eo viuo siue nondum, & siue scit siue ignorauit: Ita etiam ubi urbanorumne an rusticorum numero seruus adscribi debeat, quæritur: mentem patris facta præcipue inspi-

² d.l. ex fa-
sto. §. reru
aut. §. que
res in pro-
posito et §.
ult. D. de
hered. inst.

cimus: etsi seruus alibi volente testatore aut sine voluntate ipsius, tempore mortis reperiatur: quàm ubi ab eo destinatus fuerit: quod variis in locis Iurisconsulti¹ docent. *ἔτι τὸ πρῶτον ἔστι τὸ πρῶτον, ὅτι ὅτι τὸ πρῶτον, ut Galenus loquitur.*

¹ l. Seruus
qui in fū-
do .l. ser-
uus urbanis
§. multones
D. de legat.

De pœnis militaribus & exauctoratione quædam. De pœnis paganorum & eorum differentia. Admonitio verberum: Castigatio verborum: Seneca emendato. Qui & qua ex causa olim virgis & fustibus, qui anguillarum tergoribus, qui denique flagellis caderentur: exposito carmine Horatij de Mena. Præconum ac triumvirorum capitalium munus in pœnis exigendis. De theatrali lege Othonis siue Roscia. De iure aureorum anulorum. De iure locorum & ordinum in spectaculis. Equestria Equite. Libertini quando militarint. Qui magistratus in quos ciues Repub. Ro. stante animaduenterint. De iure virgarum in histriones: Pauli loco ex veteri historia explicato.

3. l. Scia §.
Pamphile.
§. vlt. & l.
prædia §.
Affini. D. de
instrum. le-
gat. l. is qui
natus 210.

C A P. VI.

Habita iam nunc de relegationis metalli operisque publici pœnis mentio, trahit ad se quodammodo reliquarum pœnarum non iniucundam (ut spero) veteris memoriæ populi Rom. studiosis futuram tractationem: illarum scilicet quæ ad paganos pertinent: de militaribus quippe animaduersionibus abundè libro primo scripsisse videor: quibus aliquot alias addi posse, non nego: sed multas & ignominias veriùs cum Lilio² ac Suetonio³, quàm pœnas aliquis eas nominauerit: de quibus ex Lilio & aliis luculenter, ut solet Carolus Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum libro primo⁴: Eum videant, quibus, id ut sciant, curæ est, neque nostra satisfaciunt: Nos aliena quadra non viuimus, nec alienam sed nostram venditam operam. Ita q. de illo animaduersionum militarium genere præclarum exemplum ex-

D. de ver-
bor. signi-
fic. facit l.

quæsiu. §.
Papinia et
§. seq. D. de
instr. vel
instrum.
leg.

² lib. 24.
³ in Octa-
uio ca. 24.

⁴ cap. 15. ad
finem.

¹lib. 13.

Valerij collectaneis, & ex Taciti annalibus ¹, quod à nobis quoque prætermisum fuerat: ut supersit potius aliquid explendo alieno desiderio, quàm requiri vel iniuria possit, proferemus.

Sub Nerone principe Corbulo cùm aduersus Parthos de Armenia decertaturus esset, suosque militari disciplina continere vellet: non, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequeretur, sed qui signa reliquerat, statim capite pœnas luebat, idque usu salubre & misericordia melius apparuit: is ipse Corbulo (eodem Tacito teste) cùm Pactius Orphitus cura præsidiorum suscepta tenere se munimentis iussus, deinde rupto imperio cum hoste congressus & fusus esset, id grauius accepit, increpitumque Pactium, & præfectos, militesque tendere omnes extra vallum iussit: Succurrebat videlicet Corbuloni, veteres Romanos Tarentino bello eiusdem multæ seueritate usos esse: cùm enim magnum captiuorum ciuium suorum numerum à Pyrrho rege ultrò missum recepissent, decreuerunt (ait Valerius ²) ut ex iis, qui equo meruerant, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transcriberentur: nève quis eorum intra castra tenderet, nève locum extra assignatum vallo aut fossa cingeret, nève tentorium expellibus haberet. Sed & ubi de veteri exauctoratione, insigniumque militarium detractioe, Vlpiani sententiam aduocatis variorum auctorum testimoniis exponimus, hac quoque Flauij Iosephi de quodam equite ab Hierosolymitanis obsessis capto, & ad Romanos postea reuerso, verba inseri volumus: quibus equitem illum à Tito Vespasiani filio pœnae causa exauctoratum, & à militia dimissum, æquiore animo mortem appetiturum fuisse demonstratur: propterea

² cap. 2. lib. 2.

propterea quod qui pro sceleribus suis militis cingulo soluebat, is (ut Imperatores ¹ etiã docent) addicebatur infamia. Sic igitur Iosephus ², ἔτιον δεφουζόντα μὲν (inquit) ἐκ τῶν πολεμίων ἀρεαίν μὲν ἔχοντες ὑπέμεινε τίς, ἀνάξιον δὲ ῥωμαίων εἶναι στρατιώτην κρίνας, ὅτι ζῶν ἤνθη, τὰ τε ὄπλα ἀφείλετο καὶ τὸ πάγματος δεξέβαλεν, ἀπὸ τοῦ ἀρχιμοῦ δὲ θανάτου χαλεπώτερον. Sed ad paganorum pœnas exquirendas veniendum est: quod equidem ea lege faciam, ut accuratiore singulorum tituli de pœnis capitum explicatione in aliud tempus dilata, quæ mihi tamen in promptu est: ea tantùm, quæ per paucis cognita, & generaliter & in vniuersum dici poterunt, persequar.

¹ l. 7. c. de cohort. lib. 12.

² lib. 6. ἰσθμίου ἀλωσίως. ca.

37.

³ l. sed si vnus. 17. §. Quaedam iniuria. D.

de iniur.

⁴ l. Moris.

§. sed enim sciendum. l.

aut facta.

§. persona.

D. de pœn.

⁵ l. si quis aliquid. §.

si quis instrumentum.

eod. tit. iun.

cta. l. capitalium in

fi. eod. facit

l. 3. pen. §.

D. ad leg.

Corn. de si-

car.

⁶ l. in. ser-

uorum. d.

l. l. Aut fa-

cta. §. per-

sona & d.

l. capitaliū.

§. vlt. de pœn.

Ut atrocium iniuriarum aestimationem ex eorum persona, qui contumelias intulerint, crescere dicimus ³, ita ceterorum quoque delictorum siue criminum tam publicorum quàm extraordinariorum reis varias pœnas, hoc est, aut grauiores aut leuiore extra ordinem etiam ex eadem causa pro ipsorum reorum qualitate infligi auctores nostri ad docent ⁴: idque usu apud nos receptum est: ita fit idem admissum ut leuiore supplicio in honestiores utputa veteranos, decuriones, ingenuosve homines integræ existimationis: grauiore in humiliores, plebeios, famososque ingenuos aut libertinos ciues, aut quoscumque peregrinos vindicetur ⁵: Serui autem in eodem crimine nominati atque cõuicti, asperius quàm illi omnes coërceantur atque plectantur ⁶. Ergo superiore capite, quasdam esse pœnas ostendimus quæ in seruorum non cadant: ut relegationem atque deportationem; rursum quasdam adeò seruiles esse, ut honestioribus nullo modo conueniant: quemadmodum vincula, metallum, vtrumque ludum, cremationem, crucem, diligenti nostrorum librorum lectione admonemur: Ita que licet hodie (ut Iu-

P

risconsultus¹ ait) hoc est ex Imperatorum constitutionibus
 nullae sint legitimae, sed omnes extraordinariae poenae: haec
 nus tamen eas magistratum arbitrio permissis intelligimus:
 ut non easdem omnibus eiusdem criminis reus, verum ex
 personarum qualitate alias atque alias irrogare debeant.
 Exempli gratia, si crimen erit huiusmodi, ut ipsum ultimo
 supplicio vindicari, cuique oporteat, nec aliter expiari pos-
 sit: servus quidem igni, aut cruci siue furca dabitur, aut etiam
 obicietur bestias, aut ad bestias vel ad ferrum siue gladium,
 intra annum consumendus damnabitur: honestior aliquis
 decollabitur: Ex mediocrium delictorum causis cum huius-
 modi poenae (teste Paulo²) inferantur metallum, ludus, de-
 portatio (quibus adde opus publicum perpetuum) has inquam
 omnes (excepta deportatione) serui & humiliores liberi su-
 bibunt: deportationem verò e civibus Romanis ij soli patien-
 tur, qui altiore aliqua dignitate sunt praediti, non plebeij,
 vel famosi homines, aut libertini: serui certè multò minùs.
 Porro in minimis poenis cum ista numerentur ab ipso Pau-
 lo, quas proximè commemoravi, Relegatio, exsilium, opus
 publicum (temporarium scilicet) itèmq; vincula siue perpe-
 tua siue temporaria: earum duae primae salis honestioribus,
 tertia humiliores duntaxat sed liberis, quarta seruis tan-
 tum convenit. Possunt & in minimarum poenarum ordi-
 nem non malè referri verbera, quibus coërcitio lenis & mo-
 dica in corpus liberum, aut servum infligitur³: & idè ca-
 stigatio proprie⁴, sed nonnunquam leniore verbo admoni-
 tio à nostris⁵, & à Seneca⁶ (ut lacus ab aliis⁷, post No-
 de Gellium nium indicatos mittam) à Græcis⁸ $\nu\lambda\lambda\alpha\sigma\iota\varsigma$, $\nu\lambda\lambda\alpha\sigma\iota\varsigma$, $\nu\lambda\lambda\alpha\sigma\iota\varsigma$
 $\nu\lambda\lambda\alpha\sigma\iota\varsigma$, $\nu\lambda\lambda\alpha\sigma\iota\varsigma$, itèmq; obiurgatio à Seneca⁹ & Sueto-
 nio¹⁰ nominatur. Econtrario quoque castigatio, non modo
¹⁰ in Caligula cap. 20. in Othone cap. 2.

¹ l. Hodie
 13. D. de
 poen. facit
 l. 9. pen.
 D. ad leg.
 Cornel. de
 ficar.
² lib 5. sen-
 ten. tit. 17.
 facit l. au-
 xiliu. 9. In
 delictis. D.
 de minor.
³ l. 7. §. prae-
 terea. l. 11. §.
 quinquam
 D. de iniur.
⁴ l. 3. §. j. et
 l. vlt. D. de
 offic. prae-
 fec. vigil.
 cū similib.
 s l. 7. de
 poen.
⁵ lib. 1. de
 clementia.
 cap. 14.
⁷ Briffonio
 in Lexico.
⁸ pluri. ar-
 chus enim
 in Sertorio
 $\nu\lambda\lambda\alpha\sigma\iota\varsigma$ vo-
 $\nu\lambda\lambda\alpha\sigma\iota\varsigma$ di-
 xit. D. Lu-
 cas verbo
 $\nu\lambda\lambda\alpha\sigma\iota\varsigma$
 sua est cap.
 23. sed vi-
 de Gellium
 ca. 14. li. 6.
⁹ lib. 3. de
 Ira. cap. 12.
¹⁰ in Caligula cap. 20. in Othone cap. 2.

verberum, sed verborum etiam à Casare¹, Lucano², Ta-
 cito³, Seneca⁴ & Iuvenale⁵ dicitur: ut increpationem
 & reprehensionem notet: quae significatio castigationis, à
 Nonio quoque apud Virgilium, Terentium, & Ciceronem
 animadversa est: Quamobrem solius Senecae verba, quae
 mendosa videntur (ut interim eadem opera castigentur) pro-
 feram. Non potest amor cum timore misceri: Rectissime ergo
 te facere iudico, quòd timeri à servis tuis non vis, quòd ver-
 borum castigatione vteris: verberibus multa admonentur:
 non quidquid nos offendit, & ledit, sed ad rabiem cogunt
 venire delicta, ut quidquid non ex voluntate respondit,
 iram prouocet. Regum nobis induimus animos. Ego sic re-
 stituendum putarim, Verberibus multi admonent. At non
 quidquid nos offendit, &c. hoc sensu, Tu melius quàm alij,
 Lucilij, erga servos te geris: quòd eos increpas, illi verberant
 ob leuem offensivunculam: etiam si re vera laesi non fuerint:
 dum prae delictis, iracundi animi rabiem comescere non pos-
 sunt. Caterùm verbera, quibus in fontes iussu magistratus
 animadvertitur, in servos quidem lora vel flagella sunt: fu-
 stes autem & virgae in liberos⁶ (ut obiter indicauimus li-
 bro primo⁷) & liberos quidem, non quoslibet (verum quod
 superiore sermone admonuimus) tenuiores ac plebeios ciues:
 ut puta libertinae conditionis, aut famosos ingenuos, id est sce-
 nicos, tabernarios, & qui mercimoniis publicè praesunt, leno-
 nes, arenarios, & eorum quoque filios (id quod ex Impe-
 ratorum Constantini⁸ atque Marciani⁹ rescriptis colligi-
 tur) addo & quoscunque peregrinos, etiam integros atque
 ingenuos: quae verberum differentia, post sublatam tacito
 populi consensu legem Porciam, vel potiùs cum ipso Reip-
 Rom. imperio extinctam: usu ac moribus recepta, forsitan

¹ lib. 1. &
 3. de bello
 civili.
² lib. 8.
 Pharsal.
³ lib. 3. per
 literas casti-
 gatis obli-
 que patri-
 bus. et in A-
 gricola. lau-
 dādo pro-
 pros & ca-
 stigādo se-
 gnes.
⁴ Epistola
 47.
⁵ Satyra 2.
 lib. 1. sub
 initium &
 Satyra. 14.
 siue lib. 5.
 & castiga-
 bis acerbo
 clamore.
⁶ l. in ser-
 uorum de
 poen. D. iun
 Sta. l. 12. D.
 de iure fi-
 sci.
⁷ cap. 17.
⁸ l. 1. in
 princ. C. de
 natural. li-
 ber.
⁹ in lib. No-
 nell. v. tit. 4.
 de matri-
 mon. Sena-
 tor.

etiam Imperatorum cognitionibus atque rescriptis introducta, certè quidem approbata est. Etenim ante leges Porciam, Valerias, atque Sempronias in orbe Romano ciues aut peregrini, in quos lege agebatur (sive securi feriendi, sive de saxo Tarpeio precipitandi, culeo insuendi, aut alio quouis ultimo supplicio plectendi essent) ñ vel pœnæ causa, vel certè habendæ quæstionis gratia, verberibus priùs ad necem usq. cædebantur: cuius moris Romani è Græcia cū legibus translati exempla innumera suppeditabit Liuiana lectio. Equidem ea potissimum ratione ac fini, securibus virgarum fascis alligatos & magistratibus olim prælatos à licitoribus

¹ 6. *Æneidos.* fuisse censeo: Seruius igitur ad illud Virgilij¹,

Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ.

Mittuntur (inquit) post verbera, ad æternum supplicium: & est sequutus ordinem iuris antiquum. Nam post habitam quæstionem ad Tullianum, ad ultimum supplicium mittebantur. Sed de Tulliano postea viderimus. Illud constat verberibus etiam affectos antiquitus ciues Romanos: etsi non capitis supplicium postea subituri, sed in seruitutem tantum addicendi forent: sic P. Nasica & D. Bruto Coss. delectum habentibus, C. Matienum accusatum esse apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset, damnatumque: sub furca diu virgis cæsum, & sestertio numo venisse Liuius² tradit: sic etiam ipsæ 12. tabulæ manifestos fures, si liberi essent, verberari, addicique iusserat ei, cui factum furtum esset (si modò id luci fecissent, neque se telo defendissent) Seruos item furti manifesti prehenso verberibus affici, & è saxo precipitari: sed pueros impubes prætoris arbitrato verberari voluerant, noxamque

² lib. 55.

ab his factam sarciri, ut Gellius¹ asserit: Ex iisdem xij. tabulis impubem qui frugem aratro quæsitam furtim nocte pauiisset ac secuisset, prætoris arbitrato verberari noxamve duplionemve decerni solitum Plinius² refert: Quarum tabularum verba de pueris impuberibus (ut hoc quoque obiter moneam) non utique ad seruos, sed ad liberos & prætextatos referenda censeo, qui non modò fustibus aut ferulis cæderentur, sed etiam quomodo Athenis τὰ ἐκκαυλήματα τὸ δὲ ἄλλο τὸ τῆς γυμνασίου, τὸ τῆς ἐστὶ ἀμπελοφύτου, ἢ ὡς τις, φύλλω (ut ex Aristophane Sudas³ alicubi annotat) ita Romæ anguillarum tergoribus: id quod Plinius idem indicat⁴, ubi de muranis, Tenuissimum (inquit) his tergus, contra anguillis crassius: eoque verberari solitos tradit Verrius prætextatos, & ob id multam his dicit non institutam: & post Plinium Isidorus in etymologiarum⁵ libris, ubi ait anguillam esse qua coercentur pueri in scholis, qua vulgò scutica dicitur. Cùm autem superiore in loco de prætextatis ex Verrio loquatur Plinius, errare non putem eum, qui anguillarum tergoribus olim seruos (à magistratibus quidem certè) ad verbera damnatos cædi non solitos pronunciauerit, sed flagellis duntaxat: ut Menam illum à Pompeio postea manumissum: quem (si qua Horatio fides) indignabundus populus Romanus ludos è primis quatuordecim ordinibus spectantem, heri seruum (non modò saepe vinctum verberatumque à domino, ut Ibericis funibus, & duris compedibus perusta latera cruræque haberet: sed etiam ex grauis alicuius delicti causa flagellis, id est seruilibus verberibus, publicè affectum à magistratibus) hodie liberum (etsi prædiuitem, superbum, ac delicatum, attamen libertinum) Romanorum classi aduersus piratas & seruos fugitiuos comparatæ.

¹ lib. 11. cap. 18.

² lib. 18.

cap. 3.

³ in verbo βασιλικῆ.

⁴ ca. 23.

lib. 9.

⁵ lib. 5. cap. 27.

praefectum aspicere aut ferre non poterat. Hanc esse reor optimi poetae sententiam: quam paucis perstrinxisse, non satis habeo nisi verba ipsa (praesertim quod ab iis etiam, qui merito aliquin elegantiores habentur interpretes, perperam accipiuntur) & proponam, & ab aliqua legum populi Romani morumque veterum cognitione instructus, explicem.

¹ Ode 4. B. podon.

Sectus flagellus hic triumviralibus: (ait Horatius¹)

Praconis ad fastidium:

Arat Falerni mille fundi iugera,

Et Appiam mannis terit:

Sedilibusque magnus in primis eques

Othone contempto sedet, &c.

Nam quod illi aiunt ciuem Romanum non fuisse Manam, qui tamen erat à ciue manumissus & Pompeij libertus: aut absurdum, aut certe diuinatorium nugatoriumque est: nondum enim (opinor) auctore Augusto lata fuerat lex Aelia Sentia: quae deditiorum numero (atque aded peregrinorum, non ciuium) esse iussit, seruos poenae causa vincetos, tortos aut stigmatum notis deformatos, deinde quoquomodo manumissos: cuius legis Vlpianus quidem, & Paulus, & Suetonius, illi tamen interpretes haudquaquam meminere. Deinde quod triumuiros capitales de maleficio ciuium non cognouisse: Quod ex quatuordecim ordinibus duos primos tribunis exceptos fuisse: ideoque Manam, qui esset indignus tribunatu, dum in primis gradibus sedet, Othonis legem contempsisse: quod aliud agentibus aut absentibus triumuiris, Manam flagris rumpendo ac dissecando praconem vacasse somniant: hoc totum profecto falsum est, & commentitium: neque ullis veterum literis aut argumentis ad-

strui potest. Econtrario autem in exigendo de noxiis supplicio plerunque adhibitum à Romanis veteribus praconem reperio: nam cum omnis poena (ut Quintilianus¹ loquitur) non tam ad delictum quam ad exemplum pertineat, aut certe cum pleraque poenae olim ad exemplum infligerentur. ideo ad supplicij spectaculum per cornicinem tubicinemve olim aduocabatur populus, fiebatque à pracone silentium: id quod ex eo Taciti² loco licet colligere, in quo, In P. Martium (inquit) consules extra portam Exquilinam, cum classicum canere iussissent, more prisco aduertere: Et ex illo itidem Seneca³, Deinde descripsit (inquit) qualiter in foro decolletur: ascendit praetor tribunal, inspectante prouincia, noxiae post terga ligantur manus, stat intento ac tristi omnium vultu, fit à pracone silentium: adhibentur deinde legitima verba: canitur ex altera parte classicum: Et postea, Dic enim mihi, si cum animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more solenni usus, interdum tribunal conscenderit, conuiuiali veste: si cum classicum canere debeat, symphoniam canere iusserit: non laedet maiestatem? & postea, Cum deplorasset (inquit) conditionem violatam maiestatis: consuetudinem maiorum descripsisset, qua semper voluissent ad supplicium aduocari: sententiam dixit, At nunc à praetore lege actum est ad lucernam: Et alibi, Itaque etsi peruersa induenda magistratui vestis, & conuocanda classico concio est: procedam in tribunal non furens nec infestus, sed vultu leni & magis graui quam rabida voce, illa solennia verba concipiam: & lege agi iubebo (ita enim omnino legendum est) non iratus sed seuerus. Praeterea sententiam passis atque damnatis aut superscribebatur titulus elogiūque: quod crimen, id est poenae causam conti-

¹ Declam.

² 74.

² lib. 2. An-

nal.

³ lib. 5. cō-

trouers.

⁴ lib. 1. de

Ira. ca. 16.

¹ cap. 8. neret (ut postea demonstrabitur) Aut etiam à præcone silentio facto superdicebatur in ipso exigendi supplicij tempore: non modò apud Romanos (id quod primus omnium Iacobus ille Cuiacius doctor meus in compluribus nostrorum aliorumque auctorum locis ingeniosè observavit²) sed apud alios quoque populos: ut puta Siculos: apud quos Dionysius de Phytone Rheginorum duce supplicium exegisse, imminente crimènque exponente præcone dicitur à Diodoro Siculo³ in hæc fere verba: *μὴ δὲ τῶν τε ἀεικλίων ἀπὸν Διονύσιος τῶν πόλιν, μετὰ τῶν καὶ κτ' πρὸς τὰ ἑσπέρων ἀεικλίων, ἀμφοτέρων κήρυκος* *ἑπισημασμένως, ὅτι τῶν πόλιν ἐπίσει ἐλέσθαι τὸν πόλεμον.* Sed et ipse præco apud Romanos olim iussu magistratuum, lictores in suppliciis exigendis lege agere iubebat: itaque Livi⁴, ubi de Fulvii consulis Romani animadversione in Campanos senatores, capta Capua: Præconi imperavit ut lictorem lege agere iuberet (inquit) ita de iis quoque, qui Calibus erant, sumptum supplicium: Et statim, ubi de Taurea Iubellio securi percusso iussu Fulvii: Sub hæc dicta iussu proconsulis, præconem ita pronunciaisse: Lictor viro forti adde virgas, et in eum primum lege age. Lectum quoque senatusconsultum priusquam securi feriret, quidam auctores sunt. Igitur tandiu à triumviris pœnam de Mœna verberibus exactâ ait Horatius: donec præco causam criminis clara voce, et (ut ait Apuleius) amplo boatu pronuncians, eam repetendo, legèque agere iubendo defatigatus esset: hoc scilicet innuens poëta, egregiè vapulasse Mœnam: cum illum verberando non antè lictores triumvirorum iussu lege in eum agentes, ipsius duritia (ut Plautus loquitur) ad langorè dati sint, quàm præco ipse proclamando defessus fuerit.

² cap. 7. li. 8. obseruat. vide etiam Rænardū ca. 7. li. 5. Varior. 3 lib. 14. Biblioth.

⁴ lib. 26.

⁵ Afinaria act. 3.

Porro

Porro ex XXVI. virorum numero triumviros capitales Romæ (licet à Sallustio¹ ac Dione², οἱ τὰς τῆς δαπάνης δυνάμεις ἀεὶ παραμένοντες, iudices rerum capitalium nominarētur) non tam de maleficio cognouisse (nisi forsitan servorum nequam, furum, lenonum, meretricum aliarumque humiliorum personarum: apud columnam, cuius in Cluentiana et in Davinatione meminit Cicera, Mœnam: ut ex Ascœnio et Plauto, ab aliis³ quoque animadversum est) quàm consulam prætorisve, cui questio capitalis obtigisset, iudicumque sententiæ adversus quoscumque servos libertosque cives et ingeniosos exequenda, operam dedisse constat: ut et damnatos conquirerent, atque in carcerem duci publicisque vinculis onerari iuberent (teste Valerio⁴, et Pomponio nostro) et cum animadverſi oporteret, in carcere (cuius custodiam habebant) interveniunt hæc fierent, idque vel his verbis è Sallustiana historia⁵ desumptis comprobatur: Consul triumviros quæ ad supplicium postulabat parari iubet, ipse dispositis præſidiis Lentulum in carcerem deducit, et c. Iudices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere. Verumtamen adde hoc quoque, quod de amore filie erga matrem agens Valerius⁷, in hæc verba scribit: Sanguinis ingenui mulierem prætor apud tribunal suum capitali crimine damnatam triumviro in carcere necandam tradidit: quam receptam is, qui custodia præerat, misericordia motus non protinus strangulavit, et c. Et ubi⁸ de Alexandro Fanij servo, sic fere, sed perinde atque confessus (ait) et à iudicibus damnatus, et à L. Calphurnio triumviro in crucem actus est. Deinde verò in eo non violabatur Othonis lex, quod Mœna indignus tribunatu, in tribunarum sedilibus federet: de quibus nec in ea nec in alia ulla lege mentionem

Q

¹ in Catilina. ² lib. 54. ³ Horat. in Lexico in verbo triumviri. ⁴ Rænard. cap. 18. lib. 2. Var. 4 lib. 5. cap. 9. ubi de Fulvio et lib. 6. ca. 1. ubi de C. Fescenino. 5 l. 2. § post aliquot de inde D. de orig. iur. ⁶ in Catilina. ⁷ lib. 5. cap. 4. de pietate. vide Plinium li. 7. cap. 37. ⁸ li. 8. ca. 4.

lib. 18. fieri, vel fando quisquam audit: Sed quoniam libertinus nec ingenuus, ob id tantum quod anulorum aureorum ius, solis ante Augusti principatum ingenuis concedi à magistratibus solitum, id est equestrem dignitatem (sic enim Tacitus vocat) impetrasset, in equestribus sederet, id est in quatuordecim primis ordinibus, lege Roscia, exceptis quam L. Roscius Orho tribuus plebis, non L. Metello Q. Martio consulis (ut quidam volunt) sed (ut auctor est Dio) Manio Acilio Glabrio et Caio Calpurnio Pisone Coss. ante ab urbe condita, ut honestissimo equestri ordini cum voluntate in civitate functi, dignitatem splendoremque restitueret, ad equites scilicet plebi atque decoretibus (qui quadringentà millia in facultatibus, id est censum equestrem habere desissent) in ludorum spectaculo quodam modo preponendos, tulit. Dixi, quodammodo quoniam ex ea lege Tacitus equites quidem in xiiij. non tamen omnino ante plebem, aut separatim: sed in reliquis altioribus gradibus atque adeo remotioribus minusque commodis ac honorificis, tam circi vel amphitheatri quam theatri locis, confusè cum plebe consedisse tradit, ut postea docebimus: quod tamè alij nescio quàm rectè intelligant, existimantes legem Rosciam de quatuordecim theatri tantum ordinibus locutà, ad quos plebi non pateret aditus: de circi verò sedilibus ante Neronis tempora, nihil tale cautum fuisse: quasi post legem quoque Rosciam in circo equites promiscuè cum plebe, non tamen in theatro spectauerint, aut quasi ordines in theatro tantum, non in circo fuisse inuat peritus antiquitatis Tacitus: cum tamen ante Neronem et Claudium quoque circensibus ludis, ex edicto Augusti, separatim spectare iussos à senatoribus equites, ab equitibus plebeios

2 Hottom in
lexico. vi
1 Lib. 36. vi
111. vii
4 sic Cice-
ro pro Mu-
tiena tu-
quirit.
5 lib. 15.

Dio nominatim ac disertè pronunciet: qua de re statim dicturi sumus. Ceterum ipsa lege Roscia et libertini et ceteri plebeij ordinibus xiiij. arcebantur: quæ tamen lex (ut alie solent) non utique observabatur ab omnibus sub Augusto: sed ne sub Domitiano quidem: licet in usum (quod potuit) reuocata, et denuò sancita: ut postea demonstrabitur. Sane Octavius Augustus spectaculo ludorum gregarium militem in xiiij. ordinibus sedentem excitari per apparitorem iussit, auctore Suetonio: unde non malè colligitur xiiij. gradus primos equitibus: non item libertinis ipso iure legis aut plebi patuisse. Et profectò libertini, cum essent humiliores ac plebeij, equitum numero haberi non poterant, re vera et ipsa origine inspecta: licet sensim, dum separatur ordo ab ingenuis, comunicatus fuerit cum servitiis (ut ait Plinius) postquam ornamenti (equestribus scilicet) libertini à principe, summi beneficij loco donari cœperunt, iam inde ab Augusto: qui et Antonio Musa libertino medico (à quo valetudini ex ancipiti morbo erat restitutus) aureorum anulorum ius Dione teste indulsit: quibus initio Romæ soli senatores et equites utebantur, ut idem Dio scribit: Et verò etiam annis antea multis Iunium Philopœmenem, quod patronum suum proscriptum celasse olim diceretur, quamvis aliò qui capitale id esset (et ἄλλο τι οὐκ ἔστιν ἄλλο τι ἰσχυρὸν ἀεὶ πάλαι, ut est apud Dionem) equestri dignitate decoravit: eodem Dione auctore, ac Suetonio: Sed ipsum præterea Menam (quod ægimus) ob id quod Sexto Pompeio (cui suspectus esse incœperat) relicto, ad Augustum cum exercitu classèque transfugisset, aureis anulis donatum ipse in equestrem ordinem traduxit, et ἄλλο τι οὐκ ἔστιν ἄλλο τι ἰσχυρὸν ἀεὶ πάλαι (sic enim idè auctor) δακτυλοῖς τε χρυσοῖς ἐκδοσαντο, et

1 Augusto
cap. 14.
2 cap. 2.
lib. 33.
3 lib. 53.
4 lib. 48.
5 lib. 47.
6 in Augu-
sto cap. 27.
8 lib. 48.

Qij

ἐς τὸ πρῶτον ἰσχυρῶς ἐπέβρα. *Quod tamen C. Asinio Polliōne C. Antistio Vetere Coss. anno Tiberij principatus nono prohibitum fuit: & constitutum, ne cui ius id (anulorum scilicet aureorum) esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri, auo- que paterno sestertia 400. census fuisset, & lege Iulia theatri in xiiij. ordinibus sedendi, teste Plinio¹: Et nihilominus Hycellus Galbæ libertus anulis postea donatus est: quem equestri nomine Martianum vocabant, Tacito² & Suetonio³ auctoribus. Deinde Vitellius primo imperij die fœdum mancipium & malis artibus ambitiosum, iam libertum suum Asiaticum inter secreta cōiuij equestri dignitate donauit, honorauitque anulis (ut idem Tacitus⁴ scribit) cū mane postulante exercitu & rogantibus pro eo cunctis detestatus esset seuerissimè talem equestri ordinis maculam, idq. Suetonius⁵ refert. Verū tamen qui anulos aureos habebāt & illa equestria insignia, nō idēo magis erant equites, nisi etiam equo publico donati essent: qua de re apud Vlpianū nostrum quodam loco⁶ agitur: ut qui Cōsularia, Senatoria, Quæstoria insignia erāt consequuti, Quæstores, Senatores, Consul- les non idēo vel erant vel etiam dicebantur⁷, nisi & in quæstorum collegium, senatoriūve ordinem allecti atque con- scripti, aut in alterutrius ex consulibus defuncti locum suf- fecti essent. Mæna igitur cui equus publicus à Censoribus attributus non erat (et si haberet anulos) eques Romanus dici, aut in xiiij. gradibus sedere ut eques, nisi Othone con- tempto, non potuit: cū libertinas esset. Enimvero Seneca⁸ disertè libertinos ab equitibus diuidit, ubi, Puta itaque (inquit) te non esse equitem Romanum, sed libertinum: potes hoc consequi, ut solus sis liber inter ingenuos. Et ab Imp. Claudio libertinos, qui se pro equitibus Romanis agerent,*

¹ cap. 2. lib. 33.

² lib. 17. ³ in Galba cap. 14.

⁴ lib. 8.

⁵ in Vitellio cap. 12.

⁶ in frag- menti. Insti- tut. tit. 7. de iure do- nat. int. vir. & v. 20.

⁷ vide Dio- nē lib. 46.

⁸ Epist. 44.

publicatos Suetonius¹: ab Alexandro Seuero Lampridius² in Clau- dio cap. 25. ² in Seuero. libertinos nunquam in equestrem locum redactos, tradunt. Quamobrem Horatianus Mæna Othonem, id est Othonis legem contemnebat: qui cum equitibus, libertinus ipse ac plebeius, in xiiij. sedebat. perinde ac si magnus aliquis eques & ingenuus fuisset: ob id quod ab Augusto anulus aureis, id est equestri ordinis insignibus ornatus fuerat: cū tamen equites Otho & libertinis, & ingenuis etiam plebeiis præferri voluisset. Equites intelligens ingenuos scilicet, qui lecti essent à Censoribus, non libertinos qui ius anulorum, id est equestrem dignitatē impetrassent: quia Roscij Othonis tem- pore anulorum aureorum ius libertinis concedi nondum cœ- pisset: quod neque postea, nisi ingenuos habere Tiberius vo- luit, eiusque præscriptum sequutus Alexander Seuerus li- bertinis nunquam tribuit, vrantè diximus. Sed quoniam de spectaculis ordinum aliquid attigimus reliqua, non sat aliis perspecta iuuat exponere.

Cū igitur olim discretis senatus & populi locis (quem- admodum ex Liuiō & Valerio alij tradidēre) senatores in cauea vel orchestra soli spectarent: Ex lege autem Roscia equites ut à plebe diuisi in xiiij. ita permisti nolentibus esse in cauea senatoribus, aut cū hos propter magnum ipsorum numerum (quem Cæsar supra fas auxerat) cauea non posset capere, in quatuordecim gradus: sed ibi quoque angustè ses- sum transeuntibus, promiscuè spectarent (unde iocus ille Ci- ceronis ductus, quem prætereunti Laberio, & sedile in xiiij. gradibus quærenti dixisse, Reciperem te, nisi angustè sede- rem, & Seneca³ tradit, & refert Macrobius⁴) Primusque ordo ex quatuordecim, idēoque ut infimus ita præ aliis com- modissimus honestissimisque foret ad caueam vel eam thea-

³ Declam. 3. lib. 7. & contro. 19. lib. 4. ⁴ lib. 2. sa- tur. cap. 1. & lib. 7. cap. 3.

tri partem, quæ scena proxima erat, & orchestra dicebatur: Augustus confusissimum ac solutissimum spectandi morem correxit ordinavitque, motus iniuria senatoris, quem Puteolis per celeberrimos ludos confessu frequenti nemo receperat. Igitur factum (teste Suetonio¹) patrum decretum, ut quoties quid spectandum usquam publicè ederetur, primus subselliorum ordo vacaret senatoribus: id est (ut opinor) ut cum orchestra, primus etiam gradus ab equitibus vacuus esset, ac senatoribus reservaretur. Itaque L. Cornelio Cinna & Valerio Messala Coss. ex eo senatusconsulto (ut reor) ludis circensibus separatim senatores, separatim equites à reliquo populo spectasse Dio², idque suis adhuc temporibus observatum tradit his fere verbis, καὶ τὰς ἰπποδρομίας χωεῖς καὶ οἱ βάλβυται, χωεῖς ὅ οἱ ἰπποδρόμου τὴν λαμπρὰν πλῆθος εἶδον, ἃ καὶ νῦν γίνεται. Deinde post Augustum ab Imp. Claudio certa senatoribus promiscuè, non quidem cum equitibus (Nam hoc ne ultra fieret Augustus ipse cauerat) sed nunc hinc nunc, illic spectare solitis, & propria loca constituta sunt, in aliqua regione circi maximi: idque Suetonius³ ostendit, si ut oportet explicetur, his ex Dione⁴ verbis adhibitis: ubi de hippodromo siue circo; ἐώραν καὶ πρὸ πρῶτης ἐστὶν αὐτῶν ἰδία καὶ καὶ σφῆς ὡς ἐκείνοι τὸ τε βάλβυτον καὶ τὸ ἰπποδρόμον καὶ ὁ ὄμιλος, ἀφ' ἑσθ' τοῦτ' εἰσμιόθη. ἑκείνοι καὶ τεταγμένα σφῆσι χωεῖα ἀπεδέδξαν, ἀλλὰ τότε ὁ Κλαύδιος πλεῖν τε ἔδρασε πλεῖν νῦν ἔδρασε τοῖς βάλβυταις ἀπέκρινε, καὶ πρῶτος τῶν ἐθελουσι σφῶν ἐτέρων ἦ που καὶ ἐν γὰρ ἰδιωτικῇ ἐσθ' ἡ δόξα αὐτῶν ἐπέτερε. Ut Claudius autem senatoribus, ita etiam Nero loca equiti secreta à ceteris tribuit ludis circensibus, id quod his totidem verbis à Suetonio⁵ traditum scimus: & leuiter à Plinio⁶ notatum, ubi euripos, quibus Caesar dictator spectaculum editurus

¹ in Octa- uio ca. 43. & 44.

² lib. 55.

³ in Clau- dio cap. 21. ⁴ lib. 58.

⁵ Nerone ca. 11.

⁶ ca. 7. lib. 8. natural. hist.

arenam circumdederat, Neronem principem sustulisse, loca equiti addentem memorat: perspicuè verò expositum à Cornelio Tacito¹, ubi de Nerone, Equitum (ait) Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud circum. Namq. ad eam diem indiscreti inibant (plerique scilicet qui in altioribus plebeiorum gradibus, cum xiiij. primi equitibus destinati non sufficerent, ob magnum equitum numerum spectare cogebantur) Quia lex Roscia nihil nisi de xiiij. ordinibus sanxit tam circi videlicet, quam theatri: sedilium verò loca, ut in regionibus theatri vel circi alii senatores, alii equites, alii denique plebeij spectarent, non secreuit: hanc enim esse Taciti mentem Dionis auctoritate commotus existimo. Porro autem cum siue Roscia lex, siue ista Claudij ac Neronis constitutio, vel potius utraque non obseruaretur, & plebs in equestribus promiscuè cum equitibus spectaret: hanc theatralem licentiam Domitianus inhibuit, teste Suetonio², & Martiale³ ipso, qui eius principis temporibus vixit: ubi,

Edictum (inquit) domini deique nostri,
 Quo subsellia certiora fiunt,
 Et puros eques ordines recepit:
 Dum laudat modò Phasis in theatro,
 Phasis purpureis ruber lacernis:
 Et iactat tumido superbus ore,
 Tandem commodiùs licet sedere,
 Nunc est reddita dignitas equestris,
 Turba non premimur, nec inquinamur:
 Hæc & talia dum refert supinus:
 Illas purpureas & arrogantes,
 Iussit surgere Lectius lacernas.

& alibi⁴,

¹ lib. 15. Annal.

² in Domi- tiano ca. 8. ³ Epigr. 8. lib. 5.

⁴ Epigr. 24. lib. 5.

Herbarum fueras indutus, Basse, colore,

Iura theatralis dum siluere loci:

Quæ postquam placidi censoris cura renasci

Iussit, & Oceanum certior audit eques:

Non nisi vel cocco madida vel murice tincta

Veste nites: & te, sic dare verba putas.

Quadringentorum nullæ sunt, Basse, lacernæ:

Aut meus ante omnes Codrus haberet equum.

Nam utrobique poëta in Phasidem & Bassum inuehitur: quod post edictum Domitiani de locis equitum in teatro, ipsi (cùm censum equestrem non haberent) ut ex equestribus histrionem Oceanum spectare ac audire possent: coccineis aut purpureis equitum vestibus utebantur. Sed ad Augusti tempora regredior: is Romæ legatos liberarum sociarumque gentium vetuit in orchestra (atque adeò, ut arbitror, in primo ex quatuordecim gradibus) considerare: cùm quosdam etiam libertini generis mitti deprehendisset, ut idem Suetonius¹ refert. Et libertini quidem generis legatos orchestra merito excludendos Augustus censuit, theatralem Orthonis legem sequutus: quæ lex libertinos (ut pote plebeios) itémque illos, qui censum equestrem non haberent, non orchestra vel cauea, sed etiam quatuordecim primis ordinibus prohibuerat: Verùm, ut omittam quod certum, adeòq. alium à xiiij. ordinibus locum decoctoribus lege Roscia constitutum ex Cicerone² alij docuere: quod eiusdem legis pœna teneri Augustus eos noluit, quibus ipsis parentibusve equester census unquam fuisset, ut est apud Suetonium³: quod senatus consulto ipsius temporibus facto (cùm antea Laberius eques Ro. ad mimum suum agendum à Iulio Cæsare quingentis sestertiis inuitatus, iis & anulo aureo donatus in fine ludorum

¹ in Octa-
uio ca. 43.
& 44.

² Philip. 2.

³ Octauio
cap. 40.

*ludorum è vestigio equestri ordini redditus in equestria, ut Seneca¹ loquitur, id est in xiiij. gradus sessum ad spectandum transisset, violato, ait Macrobius², ordine equestri scilicet: quod mimus, & idè nota non vacuus cum equitibus sederet: cùm Balbus quidam quæstor, exemplo C. Cæsaris ludis, quos Gadibus fecit, Herenniū Gallum histrionem summo ludorum die anulo aureo donatum in quatuordecim sessum deduxisset: tot enim fecerat ordines equestris loci: qua de re ad Ciceronem Asinius Pollio³ scribit) scena aut arena operam exhibere, omninòque artem ludicram facere equites prohibiti fuerunt, ut Dio⁴ & idem Suetonius⁵ referunt: & Tacitus⁶, ubi de principatu Vitellij, Cautum seuerè ne equites Ro. ludo & arena polluerentur, cùm priores id principes (quo verbo notatur Nero, ut ex aliis eorundem auctorum locus⁷ colligitur) pecunia & sæpius vi perpulissent: eamque ob rem arenarios, scenicos, eosque qui artem ludicram faciant, in xiiij. primis ordinibus nõ sedere, Quintilianus in Institutionibus: arceri curia, rostris, senatu, equite, Tertullianus, tradunt: qua de re libro 1.⁸ diximus. Illa igitur, ut præteream, argumenta propemodum necessaria, isto Quintiliani loco nihil adferri (mea quidem opinione) illustrius, ad id quod quaerimus de libertinis explicandum, potest: quo loco, *lus certè sedendi (inquit in declamatione)⁹ implet ingenuitas & census, &c. & gladiator igitur est, qui in arena populo spectante pugnavit, &c.* Illum ergo maiores prohibuerunt teatro, qui vilitate, qui gula se auctorrasset. Et nihilominus tamen in eo nimium fuisse Augustum sentio: quod ne libertinos honestissimo loco inter ingenuos & senatores admitteret contra legem, ipse quoscunque legatos excluserat: quamobrem hoc eius exemplum cæteri*

¹ Coniro. 19
lib. 4

² ca. 3. li. 2

³ Epist. 32.
lib. 10. Epi-
stol. Cicero-
nis familia-
rium.

⁴ lib. 54.

⁵ in Octa-
uio cap. 45.
& Tiberio
ca. 35.

⁶ lib. 15.

⁷ d. lib. 15.

apud Taci-
tū & Sue-
ton. ca. 12.
in Nerone.

⁸ cap. 20.

⁹ Decla-
mat. 302.

principes postea sequuti non fuere. Claudius quidem Imperator (ut apud ipsum Suetonium¹ legimus) Germanorum legatis in orchestra sedere permisit, simplicitate eorum & fiducia motus: quod in popularia deducti, cum animadvertissent Parthos & Armenios (legatos scilicet) sedentes in senatu, ad eadem loca sponte transferant, nihilo deteriore virtutem aut conditionem suam predicantes. Quam historiam enarrans Tacitus² rectius (ut puto) Neronis quam ille Claudij temporibus tribuit: & pro senatu, sedes senatorum ponit. Illud constat iam tum usque ab Augusto separatim spectasse ludos a senatoribus equites, ab equitibus etiam ut antea populares. Nam popularia, ut illo Suetonij loco, & alibi³ apud eundem auctorem vocari arbitror, loca circi vel theatri, ex quibus spectaret populus, id est alios omnes gradus exceptis quatuordecim primis ordinibus, aut locis potius illis quae deinde iussu Neronis in circo anteposita sedilibus plebis fuere: exceptis, inquam, illis quae similiter a Caligula⁴ Suetonio⁴, a Seneca⁵, & Petronio Arbitro⁶ Equestria designari ab Suetonio⁷ crediderim, ubi de Domitiano, Suetonio⁴ sceptra (inquit) morum correctione licentiam theatralem promiscue in equite (Sic enim omnino legendum est, non, inquiete, quod Sabellicus facit) spectandi inhibuit: eademque ratione accipi equitis, itemque senatus vocabula apud Tertullianum⁸, ubi eos, qui spectaculum sui populo praebeant arceri curia, rostris, senatu, & equite scribit: Nam quod senatum nominat qui ante curiam dixit, ne in tautologiam incidat, quin orchestram & caueam Tertullianus, aut aliam denique circi theatrive aut amphitheatri regionem senatoribus ad spectandos ludos attributam significet, neminem inficias

¹ in Claudio cap. 25.

² lib. 13. Annal.

³ in Domitiano. cap. 4.

⁴ Caligula cap. 26.

⁵ Controvers. 19. lib.

⁶ Satyrico cap. 8. in Domitia.

⁷ in lib. de spectaculis

⁸ in lib. de spectaculis

iturum arbitrer, praesertim quod Suetonius quoque in supra dicto loco, senatus vocabulo, primum subselliorum ordinem (qui senatoribus cum ipsa orchestra vel cauea, id est loco ad theatri radices scenae proximo, vacaret) intelligit: & alibi¹ utrumque orchestrae ac senatus nomen, idem auctor coniunctim posuit, senatorum in theatro locum significans: qui sic senatus dicebatur, ut quidam Romae locus, Senaculum, in quo senatus assiduam stationem peragebat, ut est apud Valerium².

Igitur nec ex lege Roscia, nec ex lege Iulia theatri ab Augusto lata (cuius meminere Suetonius³ & Plinius⁴) nec e senatus consulto eiusdem Augusti temporibus facto (de quo apud ipsum Suetonium⁵) primus sedilium gradus tribunis: sed vel ex utraque lege equitibus & senatoribus promiscue, vel ex hoc solis senatoribus: reliqui vero xiiij. ordines equitibus non libertinis cessere: & in eo Mana in Othonis legem, aut certe in sententiam legis committebat: quod etsi censum equestrem haberet, libertinus tamen se in equitum senatorumve ordinem, populo coram, insereret: cum in fraudem legis eius, quae ingenuos equites a plebeis ingenuis distinguere voluerat, a principe Augusto in ingenuitatem (ut Suetonius⁶ loquitur) assertus esset: impetratis, quos forte etiam non esset commeritus, annulis aureis: quo genere magna toti equestri ordini nota iniusta est, cuius tamen decorandi rationem Otho Roscius inierat. Nam quod apud Iuvenalem ita scriptum legimus⁷

- exeat, inquit,
Si pudor est, & de puluino surgat equestri,
Cuius res legi non sufficit: & sedeant heic
Lenonum pueri quocunque in fornice nati:
Heic plaudat nitidi praekonis filius, inter

R ij

¹ in Nerone cap. 12.

² lib. 2. cap.

³ Octavio cap. 40.

⁴ cap. 2. lib. 33.

⁵ Octavio cap. 44.

⁶ Octavio cap. 74.

⁷ Satyra. 3. lib. 1.

Pinnirapi cultos iuuenes iuuenesque lanista:
Sic libitum vano qui nos distinxit Othoni.

Satyricum nasum habet: ut Domitiani temporibus nō tam in vsum fuisse reuocatam Rosciam legem, quā interpretatione deprauatam atque peruersam demonstrat: quippe Roscius Otho in xiiij. sedere noluerat illos equites, qui censum equestrem nō haberent, sed decoxissent: eos verō qui non essent equites, etsi quadringenta in bonis haberent, nihilo magis in equestribus recipi voluerat: ut puta libertinos, praconum, lenonum, gladiatorum filios, atque adeo plebeios. Sub Domitiano soli diuites censu equestri praediti, licet nō equites sed humiles plebeij ac infames forent, in xiiij. sedebant.

Quem vide lib. I. Saturn. cap. II
2 lib. 2. de antiquo iure ciuium Rom. cap. 14. de libertinis. vide Hirinum lib. 1. de bello Afric. vbi de M. Catone Vtricensi.
3 lib. 3. de ciuit. Dei. cap. 19. vbi viues ex Orosij li. 4. et Liuij lib. 23. meminit Capuolius in Marco philoso. pho.
4 lib. 10.

Merito igitur ob eam rem indignabatur pop. Rom. Menam intuens: & quia (libertinus cum esset) tribunatu militum fungeretur: adeoque imperium in milites ciues Romanos haberet ipse, qui miles (ex more quidem Romano) esse non poterat: cum nisi extraordinem, & in subito quodam ac improviso tumultu, reque publica in magnum aliquod discrimen adducta, Romani (tum quidem) libertino milite non uterentur: id quod Liuius, Appiano, & Macrobio¹ citatis, Carolus Sigonius² euidenter alicubi docet. Sanè post Cannensem pugnam, qua Romani ab Hannibale superati sunt, tantam militum inopiam secutam esse Beatus Augustinus³ memorat: ut Romani reos facinorum proposita impunitate colligerent, seruitia libertate donarent, atque ex illis pudendus non tam suppleretur, quā instrueretur exercitus: nonnunquam etiam naues Romanas sociis ciuibus Rom. qui seruitutem seruissent completas fuisse: sed ita, ut ingenui tantum iis praessent, Liuius⁴ tradit. Augustus ipse libertino milite, praeterquam Romae incendiiorum causa, & si tumultus in grauiore annona metueretur, bis usus est: sed ita ut manumissi sub priore vexillo haberentur, neque aut com- misti cum ingenuis, aut eodem modo armati, ut Suetonius auctor est: ex quo intelligendum (nisi fallor) quod cohortes etiam in vrbe conscriptas ex libertinorum corpore Tacitus⁵ refert: Nam vigiles initio ex libertinis fuisse ab Augusto lectos & Strabo⁶ & Dio⁴ memorant. Aegrè etiam id ferebat populus: quod aduersus socios mitteretur Mena: id est ad seruos & piratas expugnandos, qui adhuc partes Sexti Pompeij sequebantur (Nam, ut est apud Dionem⁵, πρὸς τὰ ἐκείνου ναυτικόν, καὶ τὸ τῶν δούλων τῶν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἀφικουμένων πλήθος πωροῦσθαι πάμπαν ἠύξηθη, vbi πωροῦσθαι malim legere, ut referatur ad ναυτικόν) quodque in Sextum ipsum Augusti auspiciis, militem Romanum duceret ille, qui classi eiusdem Sexti Pompeij patroni sui cum Menecrate praefectus, paulo antè Tyrreniam infestasset (ut tradit Dio⁵ in illo loco, Μηνᾶ δὲ ἄξειλθοντες ὅτι τὰς πάλιν πωροῦσθαι, ἐκείνου μέρει τῶν ναυτικῶν πλεονεχία κενουμένη τὰ τῶν ἐναντίων, καὶ ὅς τῆς τῆς Τυρσηνίας πολλὰ ἐκείνωσε, &c.) atque adeo pirata (quomodo Plutarchus⁷ loquitur) fuisset: imò etiam seruus olim ipsius Pompeij: & verò talis seruus, ut non frugibus bonae, sed extremae notae nebulosae insignis existimari posset: quippe qui, non ob leue quodpiam delictum coactus esset à domino ignominiae magis quā supplicij causa circa vicinos furcam ferre (vnde olim furciferi dicebantur, ut Donatus⁸ post Dionysium Halicarnasensem⁹ & Plutarchum¹⁰, ac veteres Glossae¹¹ itidem notant) verum etiam à triumuiris in carcerem compactus, inde è promptuaria cella (ut Plautus¹² loquitur) depromptus ad flagrum, & ab octo validis virgatoribus caesus, vlmeisque lentis virgis affectus, hoc est

in Octa- uio ca. 25.
2 lib. 13.
3 li. 5. geo- graph.
4 lib. 55.
5 lib. 48.
6 lib. 48.
Mena au- tem & Me- necratis li- bertorum sex. Pom- peij memi- nit & Pli- nius lib. 35. cap. 18.
7 in Anto- nio.
8 in Andriā
9 lib. 7.
10 in Ro- maicis & Coriolano.
11 his ver- bis Furcifer sauroκόμι- τος κρανόφο- ρος, οἱ πλάγον- τες ἀπὸ π- μωείας δι- κρατον ὀνομα- σία τοῖς ἐ- χοντες ἀει- κόμισον ὄνο- ματι τῆς πόλεως πωροῦσθαι.
12 in Am- phitryone act. I. scena 1. & Asina- ria actu. 3.

1 in Octa- uio ca. 25.
2 lib. 13.
3 li. 5. geo- graph.
4 lib. 55.
5 lib. 48.
6 lib. 48.
Mena au- tem & Me- necratis li- bertorum sex. Pom- peij memi- nit & Pli- nius lib. 35. cap. 18.
7 in Anto- nio.
8 in Andriā
9 lib. 7.
10 in Ro- maicis & Coriolano.
11 his ver- bis Furcifer sauroκόμι- τος κρανόφο- ρος, οἱ πλάγον- τες ἀπὸ π- μωείας δι- κρατον ὀνομα- σία τοῖς ἐ- χοντες ἀει- κόμισον ὄνο- ματι τῆς πόλεως πωροῦσθαι.
12 in Am- phitryone act. I. scena 1. & Asina- ria actu. 3.

flagris lorisque publicè à lictoribus triumvirorum & praconis interuentu, ex aliqua grauiore causa, ruptus & vstus esset. Quamobrem iure meritòque suspectam ipsius fidem aut habuit populus, aut isto carmine reddere tentauit Horatius: vaticinatus quodammodo futurum esse, (id quod euenit) ut qui à Pompeio ad Augustum transfugisset, huius partibus relictis, proditor ad illum (si res ita ferrent) se denuò reciperet. Enimuerò Menam istum, qui sublasæ fidei esset à natura, sempèrque partes superioris sequeretur ac foueret: propterea indignatum, quòd non vti sub Pompeio Sexto ita sub Augusto praefecturam classis accepisset: sed ea Sabino demandata cura ipse imperio Sabini praefecti subditus & tribunatus tantum honore affectus esset: ad Sextum denuò transfugisse Dio¹ memorat: sic enim hac eius auctoris verba interpretor, ὁ δὲ δὴ Μηνᾶς ἀπίστος τὰ φύσιν ὢν, καὶ τὰ τῆς κρείττονος ἀεὶ παραπύων, καὶ παροσέτι καὶ ἀγδρακτῆσαι ὅτι μηδεμίαν ἀρχὴν εἶχεν, ἀλλὰ τῷ Σαβίῳ ὑπετέτακτο παρῆς τὸν Σέξτον ἀφ᾽ ἧς ἠυτομόλησε.

¹ ad finem lib. 48.

Ceterum ad flagella triumviralia quod attinet, hoc animaduersionis genus haud leue fuit: praesertim id temporis, quòd nondum obsoleuissent leges Porcia & Valeria, M. Porcio Catone trib. pleb. Valerio & Apuleio Coss. latae, anno urbis 453. quae libertatem ciuium lictori eripuerant, hoc est virgas & secures à ciuium Romanorum tergo corporeque remouerant (ut Cicero² & Linius³ imprimis docent) ac in seruos aut peregrinos tantum ex communibus delictis exeri sinebant: usque eo ut apud Plutarchum consul Marcellus, iudicium hoc esse hominis peregrini nec Romani ciuis esse voluerit, quòd eum ipse virgis cecidisset: καὶ Μαρκελλὸς ὑπατεύων (inquit⁴) ἐνα τῷ ἐκεῖ βυλαστέον εἰς Ρώμην ἀφικόμενος

² in orat. pro C. Rabirio.

³ lib. 10.

⁴ in Caesare.

ἤκιστο ἐστὸδοις, ὀπιλέγων ὡς ταῦτα τῶ μὴ ῥωμαίων εἶναι καὶ ὀσισημα, παροσέτησιν αἰπῶν, καὶ ἀφικόμενον ἀπιόντα Καίσαρι ἐκέλευε. Verri profectò inter cetera crimina obiecit Cicero¹, quòd² lib. 5. in prator in Sicilia ciues Romanos verberibus affici iussisset. Nam ubi de quodam Gauio, Repentè (inquit) hominem proripi atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri iubet: Clamabat ille miser, se ciuem esse Romanum, municipem Consanum. & postea, Cadebatur virgis in medio foro Messanae ciuis Rom. iudices, cum interea nullus gemitus, nulla vox alia istius miseri inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur, nisi haec, Ciuis Ro. sum. & statim, Huccine tandem omnia reciderunt, ut ciuis Ro. in prouincia po. Ro. in oppido foederatorum, ab eo, qui beneficio po. Ro. fasces & secures haberet, deligatus in foro virgis caderetur? Ex militaribus profectò delictis, etiam post leges illas, in ciues Romanos magistratibus animaduertendi & verberibus & capitalibus etiam poenis fuisse potestatem, historia Liuiana ostendit: ex qua militarium animaduersionum exempla in superiorem librum congeimus: & verò Paulus noster², cum lege Iulia de vi publica tribunos militum & praefectos classium alarum ve excipi docet: ut sine aliquo impedimento legis Iuliae, per eos militare delictum coerceri possit. Nam ex communibus delictis, ne à tribunis quidem, in eos praesertim qui non militarent ciues Romanos, nisi aduersus leges Porciam, & Valeriam: aut, si prouocatum foret, nisi aduersus legem Iuliam animaduerti potuit. Quapropter Beatus etiam Paulus (ut est in Actis apostolorum³) querebatur expostulabatque³ cap. 16. Act. apostolorum. tanquam accepta grauissima iniuria, quòd Romanus ciuis (indemnatus praesertim) iussu magistratum ac tribuni

¹ lib. 5. in Verrem.

² lib. 5. senten. recept.

tit. 26. ad leg. Iul. de vi public.

51.

cap. 16. Act. apostolorum.

1 cap. 22.

caesus publicè flagellis foret : Igitur ad lictores δελεουτες (inquit) ημας δημοσια ἀνατακτιους ἀρθεσποις ρωμαίοις ὑπὸ χειρας ἐβαλον εις φυλακην, καὶ νῦν λάθρα ημας ἐκβάλλουσιν ἔρηρον, ἔσ. Et alibi¹ ad centurionem, ὡς δὲ παρθέτειεν αὐτὸν τοῖς ἱμάσιον, εἴπε παρθεσ τὸν ἐσώτα ἐκείτονταρχον ὁ Παῦλος, εἰ ἀρθεσποι ρωμαίον καὶ ἀνατακτιον ἔξερν ὑμῶν μεσίτην. Et statim subiicit B. Lucas tribunum, quod alligari Paulum iussisset, quem nunc ciuem Romanum esse audiebat, metu affectum & consternatū esse: intelligebat ille videlicet, rem se fecisse illicitam : καὶ ὁ χιλίαρχος δὲ ἐφοβήθη (ait) ὅτι ρωμαίός ἐστι, καὶ ὅτι ἢν ἄδῶν δὲ δεκώς. quippe tribuno nisi in milites & ex admissi militaris causa lege agendi, atque adeo in D. Paulum animaduertendi ius non erat: siquidem vigeant adhuc aliquantulum (in prouinciis praesertim) leges illae, quas saepe iam nominauimus: quae tamen (ut arbitror) ad histriones non pertinebant: nam lege Iulia de vi publica, (qua damnatur qui cum imperium potestatemve haberet, ciuem Romanum aduersus prouocationem, antea ad populum stante repub. nunc post legem Regiam ad imperatorem, necarit, necaritve iusserit, torserit, verberauerit, condemnauerit, inue vincula publica duci iusserit: ut Vlpianus² & Paulus³ referunt) eos qui artem ludicram faciunt excipi, Iurisconsultus idem⁴ auctor est: excipi verò, non quidem nominatim ipsa lege Iulia, sed prudentiam interpretatione: vel certè sic ipsa lege Iulia excipi, ut in ludis tantum & scena, dissensionis vulgi prohibendae, immodestiae que histrionum coercendae, ac seditionis euitandae causa, & in carcerem deduci possint aduersus prouocationem, & ius virgarum magistratus in histriones habeant: quod ante Augustum atque adeo ante legem Iuliam magistratibus omni tempore

¹ l. lege Iulia. 7. D. ad legem. Iul. de vi publi. ca.
² lib. 5. recept. sen. tit. 26. in princ.
³ Paulus tit. 26. lib. 5. §. j.

1 cap. 45. in Octauio.

tempore ac loco permissum fuit: sic enim Suetonius¹, Coercitionem in histriones magistratibus in omni tempore, & loco lege vetere permissam, ademit: praeterquam ludos & scenam: nec tamen eo minus aut xyasticorum certationes, aut gladiatorum pugnas seuerissimè semper exegit. Tacitus², Actum de ea seditione apud patres, dicebanturque sententia, ut pratoribus ius virgarum in histriones esset. Intercessit Haterius Agrippa tribunus plebis, &c. Valuit tamen intercessio: quia Diuus Augustus immunes verberum histriones quondam responderat: neque fas Tiberio infringere dicta eius. De iure virgarum & apud Plinium³ aliquando quidpiam legere memini: id ius in milites utique semper in castris fuit magistratibus Romanis: itemque aduersus histriones, & in vrbe etiam, post leges Valeriam & Porciam: nisi forsitan per aliquot annos, sub Augusto ac Tiberio Imperatoribus: quorum tempore, nisi ob crimen admissum in scena & teatro, in histriones animaduersum non fuit: Ex lege tamen Iulia de vi & aduersus prouocationem, ut indicati & confessi, aut qui ius dicenti non obtemperassent, quidve contra disciplinam publicam fecissent (ipso Paulo teste) in carcerem duci potuere: non tamen ciues ceteri: nisi quod ipsis aliquanto post iniusta principum Romanorum tyrannide oppressis, tandem leges illae antiquatae sunt: reducto ac restituto veteri suppliciorum more: de quo latius pleniùsque sermone proximo statim disseretur.

2 lib. I. Annal.

3 li. 7. ca. 43

S

De prisco Romanorum in noxios animaduertendi more ante leges Porciam & Valerias: emendatus obiter Diodori locus. Morem maiorum de legibus illis interdum intelligi. De intercessione tribunitia, vel imperatoria iure potestatis tribunitiae: duobus apud Tacitum castigatis & expositis locis. De decollatione: Athenaei loco explicato. De culleo, quo confessi dumtaxat parricidae insuerentur. De laqueo: quo fauces noxii in carcere frangerentur. Carceris descriptio eiusque appellationes variae. De viui crematione. De damnatione ad bestias eiusque supplicij prima origine. De confectoribus ferarum in spectaculis Romanis. Emendatur locus apud Suetonium: apud Vopiscum alij depravatissimi duo castigantur. Postremo cremationis poenam cruce ac bestiis gravio- rem habitam: exposita L. multi. 6. C. de maleficis & mathemat.

CAP. VII.

A Pud florentissimos Romanarum rerum auctores, haec verba non infrequenter legentibus incidunt: More prisco in aliquem animaduersum, More maiorum de quopiam sumptum esse supplicium: quae proponere ideò, & interpretari volumus: non quòd esse neminem putemus qui ea intelligat (quanquam nemini, ipsa qui satis expenderit, ad nos adhuc monumenta peruenerint) sed ut alia quamplurima, quae plerisque antiquitatum indagatoribus incognita, separatim tradi non possunt, simul exponamus.

Catonis, cum de Catilina, coniuratisque ipsius sociis in senatu sententiam dixit, haec fuere verba (ut Sallustius ¹ re-
¹ in Coniur-
 ratione Ca-
 tilinae.
 tulit) nouissima; De confessis, sicuti de manifestis rerum capi-
 tialium more maiorum supplicium sumendum. Senatum
 Rutilio & Lemnati Coss. mandasse, ut in eos, qui cum
 Graccho consenserant, more maiorum animaduerterent,
² lib. 4. ca.
^{7.} ubi de
 Graccho.
³ lib. 2. An-
 nal.
⁴ lib. 14.
 Valerius Maximus ² tradit. Tacitus ³ Tiberij temporibus in
 Martium quendam consules more prisco animaduertisse scri-
 bit: eo loco, quem superiori capite aliam in rem adduximus:
 apud eundem auctorem ⁴ ubi de Antistio praetore maiestatis

accusato, quòd aduersus principem probrosa carmina facti-
 tasset: Censuit Iunius Marullus consul designatus (inquit)
 adimendam reo praetura, necandumque more maiorum.
 Et alio loco ¹ Curtius Montanus, Elanguimus (ait) patres ¹ lib. 20.
 conscripti: nec iam ille senatus sumus, qui occiso Nerone
 delatores & ministros more maiorum puniendos flagitabat.
 Suetonius ² denique de Domitiano, Quosdam (inquit) ma- ² cap. 11.
 iestatis reos in curiam induxerat: & cum praedixisset, ex-
 perturum se illa die quam charus senatui esset: facile per-
 fecerat, ut etiam more maiorum puniendi condemnaren-
 tur, &c. Moris antiqui supplicium, equidem (ut & Al-
 ciatius ³ interpretatur) intelligo: id quo in ciues quoque Ro- ³ ca. 21. lib.
 ma animaduerti solebat, ante ius nouum lege Porcia (quae ⁴ Patet.
 damnatis non animam eripi, sed exsilium permitti iusserat,
 eorumque corpora potestati carnificis exemerat) constitutum
 atque sancitum: Quod fuit eiusmodi, ut palam verberati
 ad necem noxij, postea laqueo vel securi vel alio quouis in-
 ferenda mortis genere, per seruum publicum (hoc est fune-
 sta carnificis manu) necarentur. Nam ita Petus Thrasea in
 senatu cum de Antistio illo ageretur, sententiae loco apud Ta-
 citum ⁴ differuisse dicitur, carnificem & laqueum pridem ⁴ lib. 14.
 abolita: & esse poenas legibus constitutas, quibus sine iudi- ^{Annal.}
 cum seuitia & temporum infamia, supplicia decernerentur.
 Quin insula publicatis bonis, quò longius fontem vitam tra-
 xisset, eò priuatim miserior, & publicae clementiae maxi-
 mum exemplum futurum. Tum verò ita Cicero alicubi ⁵ lib. 5. in
 Etiam illud praecidas licet, te quòd supplicium more maiorum ^{Verrem.}
 sumpseris, securique percusseris: iccirco à me in crimen &
 inuidiam vocari. Quod enim ait de more maiorum, eò ni-
 mirum pertinet, ut intelligamus prius aliquem ad necem

1. aut dā-
num. S. ho-
stis. D. de
pænis.
2 lib. 1.

usque verberatum, deinde securi percussum fuisse, non ta-
men verberibus necatū: Nec enim ea pœna damnari quem
oportere, ut verberibus necetur, vel virgis interimatur:
ipse quoque iurisconsultus alicubi¹ declarat. Polybius² qui-
dem certe, ubi de militibus qui Rhegium iniusto bello occu-
pauerant, & victi deinde à Romanis obsesso Rhegio captō-
que Romam transmissi fuerant, loquitur: Omnibus (hi tre-
centi erant) in medio foro verberatis ex Romanorum more
cervices securi præcisas fuisse narrat, sic ferè, ζωργεῖα δὲ
ἐκωλεῖσθαι πλεόνων ἢ τετρακοσίων, ὧν ἀναπεμφθέντων εἰς τὴν
Ρώμην οἱ στρατηγοὶ παρελαλόντες εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ μεταγώ-
στουτες ἀπὸ μὲν καὶ τὸ πρὸ ἀδελφῶν ἕδος ἐπελέκισθαι. Valerius³
addit senatū, quò minore cum invidia id perageretur: quin-
quagenos per singulos dies virgis cæsos securi percuti inssis-
se. Sed in Polybio animadvertendum illud verbum est, καὶ
τὸ πρὸ ἀδελφῶν ἕδος: quo verbo Diodorus etiam utitur, ubi
de Soranis ducentis viginti quinque, qui infandæ colono-
rum cædis & defectionis auctores vincti, Romam deducti,
virgisque in foro cæsi ac securi percussi (teste Livio⁴) fue-
rant: ita scribit, τούτοις δὲ (intelligit autem τὴν ἑπιφανεστά-
τους καὶ Γεγραμέν, sic enim malo apud Diodorum ex Livio le-
gere, quàm φρετομενά: quod nullius auctoris testimonio
fulciri potest) τὴν ἀριθμὸν ὄντας πλείους καὶ διακοσίων, ἀπὸ τῶν
εἰς Ρώμην καὶ παρελαλόντων εἰς τὴν ἀγορὰν βαλδύτας ἐπελέκισθαι
καὶ τὸ πᾶσιον ἕδος. Eo quippe mos veterum Romanorum si-
gnificatur, damnatos in manum & potestatem carnificis
tradendi, ut ad palum deligatos inserta furcæ capite, vir-
gisque in foro & comitio⁵ ad necem cæsos, ultimo suppli-
cio dein plecteret, vitamque eriperet: id quod mutatis &
petitis è Cicerone, Sallustio, ac Suetonio argumentis: vel

5 sic vocat
Suetonius
in Domitia
no cap. 8.

potius disertis (ut Liviana interim exempla mittam) & per-
spicuis testimoniis comprobabitur. Cicero¹ in Verrem. Hos² lib. 5.
ad supplicium iam more maiorum traditos, & ad palum al-
ligatos, ex media morte eripere ac liberare ausus es. Suetonius³
in Claudio, Cùm spectare antiqui moris supplicium² cap. 34.
Tiburi concupisset, & deligatis ad palum noxiis carnifex
deesset: accitum ab urbe vesperam usque opperiri perseue-
rauit. Idem Nerone³, Inter moras perlatos à cursore Pha-³ cap. 40.
ontis codicillos præripuit, legítque se hostem à senatu iudi-
catum, & queri ut puniatur more maiorum: interrogavit-
que quale esset id genus pœnæ: Et cùm comperisset, nudi
hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi:
conterritus duos pugiones, quos secum tulerat, arripuit. Ergo
Dominum ac servatorum nostrum Iesum Christum Pila-
tus ad regendam & administrandam Syriam à Tiberio
missus, cùm poscentibus Iudeis ad crucem concessurus esset,
prius tamen, ex illo Romanorum more, flagellis hoc est atro-
cioribus verberibus cæcidit: καὶ δὲ Ἰησοῦς (ait D. Mathæus⁴)
Φεραγῶσας πρὸ ἐδάκεν, ἵνα σαρωθῆν. Quem Romani mo-
rem, cum legibus xij. tab. aut etiam ante leges ipsas, à Græ-
cis accepere. Atque hoc est, quod apud Sallustium⁵ Cæsar,
Maiores nostri (ait) Græciæ morem imitati, verberibus a-
nimadvertentibus in ciues: de condemnatis summum suppli-
cium sumebant: Postquam respub. adolevit, & multitudine
civium factiones valere: circumveniri innocentes, alia hu-
iusmodi fieri cœpere: tunc lex Porcia, aliæque leges paratæ
sunt: quibus legibus exsilium damnatis permissum est. Sa-
nè ut eodem anno iam tertium, sic longè ante legem quo-
que Porciam, Valeria lex lata bis fuerat: qua (ut & po-
stea lege Iulia de vi publica prohibitum fuit⁶) vetabatur ne
vi publi-

1 lib. 5.
2 cap. 34.
3 cap. 40.
vide Aure-
lium Victo-
rem in Ne-
rone.

4 cap. 27.
Euangeli-
5 in Coniu-
rat. Catili-
næ.

6 l. 7. D. ad
leg. Iul. de
vi publi.

ciuis Romanus aduersus prouocationem ad populum, aut verberibus, aut capitali ullo supplicio afficeretur.

Ex ea lege Valeria tribuni à damnatis ad euitandam aut differendam pœnam appellati, plerunque intercedebant: vt in Scipionis Asiatici causa: qui à Coss. in vincula publica duci iussus, collegium tribunorum appellauerat: Tiberius Gracchus trib. pleb. à collegis nolentibus intercedere, ipse secessit: decretò que composito ipsis (Valerio¹ teste) nominatim restitit. Nonnunquam intercessionem suam interponere nolebant: vt in causa, C. Cornelij primipilaris, à C. Fescenino triumuiro in carcerem coniecti: de quo apud eundem Valerium². Itaque cum illa lex obseruaretur, si quid aduersus eam legem fieret, hoc ipsum etiam aduersus morem maiorum fieri existimabatur: vtputa. Si spreta prouocatione rei atque intercessione tribunitia, populique adeò ipsius maiestate in super habita: Senatus, magistratus, triumuir, seruus publicus in reum animaduerneret. Ita nimirum illud Valerij³ Maximi³ verbum accipio: vbi de Senatu, Milites (inquit) qui Rhegium iniusto bello occupauerant, mortuòque duce Bubelio M. Casium scribam eius sua sponte imperatorem delegerant, carcere inclusit: ac M. Furio Flacco trib. pleb. denunciante, ne in ciues Romanos, aduersus morem maiorum animaduerneret, nihilominus propositum executus est. Caterum eum, qui non prouocasset, ex more maiorum capite plecti potuisse, non modò verberibus affici, ante legem Porciam: ex illo Sallustij, quem indicauimus, loco manifestum est: & ex his Porcij Latronis⁴ verbis, Deinde lege Gabinia promulgatum: qui coitiones vllas clandestinas in vrbe conflauisset, more maiorum capitali supplicio multaretur. Interdum etiam sponte nec prouocati tribuni sua interces-

¹ ca. 1. li. 4.

² lib. 6. ca.

¹ vbi de Fescenino.

³ ca. 2. li. 2.

⁴ in declam. in Catilinam.

sione vetabant, ne sumeretur supplicium more maiorum: donec populus ea de re statuisset. Vnde Tacitus¹, vbi de Thrasea Neronis iussu damnato & occiso: Aderat consilio (Thrasea) Rusticus Arulenus flagrans iuuenis & cupidine laudis, offerebat se intercessurum senatusconsulto: nam plebis tribunus erat: cohibuit spiritus eius Thrasea: ne vana & res non profutura, intercessori exitiosa inciperet. Quo iure deinde, cum populi potestas omnis, atque adeò tribunitia principibus & in eos translata fuerit lege Regia. (Quamobrem si non tribuni, quippe quòd ex patriciis haberentur: tribunitia quidem certè potestatis dicebantur: vt ex antiquis numismatibus, & ex Dione² liquidò constat) eaque potestas tribunitia, vt pote pars maxima regalis imperij (quemadmodum Flavius Vopiscus³ loquitur) ius ipsis impediendi quæ ab alijs tentabantur, daret (id quod his verbis idem Dio⁴ significat, ἢ τὰ θεοῖσιν ἢ ἀνθρώποις καὶ ἀνθρώποις, ἢ οἱ πόλις ποτὲ ἀνθρώποις ἔχει, διδοσι σφοδρὰ τὰ τὰ ὑπερῷον ἢ ἐπιπέγει τὸν αἶμα μὴ (ὡς περὶ αἰῶσι παύειν) Effectum est, iam inde ab eo tempore, quo id summi fastigij vocabulum Augustus reperit: ne regis aut dictatoris nomen assumeret, ac tamen appellatione aliqua cetera imperia præmineret (teste Tacito⁵) vt senatusconsultis intercedendi facultatem (præsertim si durius & crudelius quidpiam in ipsorum gratiam decretum esset) principes ad molliendam & leniendam inuidiam tyrannidis assumerent. Atque ita, ne ex senatorum adulatorum aut potius mancipiorum togatorum sententia, supplicium more maiorum de damnatis sumeretur, impedirent, ipsi deinde iure dictatorio & consulari, vel exsilium indulgerent: vel mortis certè arbitrium permetteret: damnatos denique, licitorum virgis man-

¹ lib. 16.

² lib. 53.

³ in Tacito sub. init.

⁴ Eodè lib. vide et lib.

57. & Cæsarem lib. 1.

de bello ciuili: Tacitum

lib. 1. et Plutarchum in

Catone V-

ticensi.

⁵ lib. 3.

carnificis & manifesto supplicio (quod more maiorum, sumi de noxiis solebat) interdum ad laudem & gratiam ex clementia & humanitate captandam, eximerent. Quibus omnibus rectè perpensis, facilè intelligetur quid sibi Tacitus quodam loco¹, ab interpunctionibus, & ab adiectione unius literæ mendoso voluerit: in quo, Censere, non Censeret legendum, Intercedendi & Aspernandi verba non ad Asinium sed ad Caesarem referenda esse: atque adeò post illud, intercessit, distinctionis notam adhibendam iudico: Nam ubi de Sereni (quem ut maiestatis à filio accusaretur Tiberius ab exsilio retraxerat) damnatione agitur, hæc omnino Taciti verba sunt, quæ ut à nobis castigata sunt proponam: Dictis dein sententiis, ut Serenus more maiorum puniretur, quo molliret invidiam intercessit: Gallus Asinius Gyaros aut Domisa claudendum censere (Sic enim, aut censuerat, quàm censeret potiùs legerim) id quoque aspernatus est, egenam aquæ utramque insulam referens: dandòsque vitæ usus, cui vita concederetur. Ita Serenus Amorgum reportatur. Atque hoc etiam exemplo Domitianum Suetonius² ad lenientiam invidiam intercessisse cuidam senatusconsulto: quo incuriam inducti maiestatis rei, more maiorum puniendi condemnarentur, memorat: ipseque Tacitus ut mittam, quod de Suillio relegato loquutus, hoc addit alicubi³, Filium eius Nerulinum aggressis accusatoribus per invidiam patris & crimina repetundarum, intercessit princeps tãquam satis expleta ultione (quod de Antistio maiestatis ob carmina probrosa facta in principem Neronem & vulgata delato) Tum primùm reuocata, inquit idem Tacitus⁴, ea lex credebatur: quæ haud perinde exitium Antistio, quàm Imperatori gloriam quaesivit: ut condemnatus à senatu, intercessione tribunitia

¹ lib. 4. Annal.

² in Domitiano ca. 11.

³ lib. 13. Annal.

⁴ lib. 14.

nitia morti eximeretur: hoc potiùs in memoriam reuocabo: quod idem auctor alibi¹ scribit, Neronem (cùm essent accusati quidam post sepulturam, decretumque ut more maiorum punirentur) intercessisse, mortemque sine arbitrio permisisse: quæ verba lib. 1. ² exposuimus, & mendam quæ in vocabulo, sine, residet, ita sustulimus, ut eius vice (siquid addendum foret) Libero, substitueremus: idque etiamnum placet: nisi quòd immutatio leuior fiet, si pro, sine, reponatur, suo: ut ipsorum proprio significet: quemadmodum apud Plantum³, Ita³ in Menechmi prologo. simili forma pueri, ut mater sua Non internosse posset quæ⁴ lib. 6. de mamam dedit. & apud Ciceronem⁴, Graues enim dominae cogitationum libidines ad omne facinus impellunt illos, qui illecebris suis incenduntur: & apud ipsum Tacitum⁵, Si quos propinquus sanguis aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentia & cura valet iuuare periclitantem: & apud Liniu⁶ deniq. Illus timidus & ignauis licet esse, qui receptum habent quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient. Mater sua, pro, Mater ipsorum: Illecebris suis, pro illecebris ipsarum: fides sua, pro fides ipsorum: Suus ager, Sua terra, pro Ager & terra ipsorum scriptum legimus: Quamquam (sive hoc, sive illo modo deprauatam scripturam castigaueris) haud refert: Siquidem una & eadem utrinque sententia elicitur: ex qua principes Romanos tribunitiæ potestatis iure intercessisse, ne damnati ultimas pœnas more maiorum expendere, perspicuè ostendimus. Verùm enim uerò pœna illa vltimæ variæ fuerunt: Summum, inquam, siue capitale supplicium, olim apud Romanos non unius erat generis, nec uno modo irrogabatur: Nam securi plerunque feriebantur noxi, vel etiam de saxo Tarpeio deiciabantur, nonnunquam laqueum, aut crucem, aut

T

lib. 3

cap. 9.

li. 4. ca. 18.

4 epist. 32. lib. 10. epi. stol. Ciceronis familiar.

lib. 7. in Verrem.

ignem perpeffi, aliquando etiam (sed raro) bestiis obiecti & exanimati, capite pœnas luebant: quales ciuibus Romanis irrogari lex Porcia vetuerat: Quamobrem Cicero¹ in Verrem, Agunt eum (inquit) precipitem pœnæ ciuium Romanorum: quos partim securi percussit, partim in vinculis necauit, partim implorantes iura libertatis & ciuitatis, in crucem sustulit. Suetonius de Galba², Tutorem (inquit) quod pupillum cui substitutus heres erat, veneno necasset: cruce affecit: implorantique leges, & ciuem Romanum se testificantem, quasi solatio & honore aliquo pœnam leuaturus, mutari, multoque præter cæteras altiore & dealbatam statui crucem iussit. Vbi leges, intellige Porciam, Valerias, atque Sempronias, ut & apud Lactantium³, cum ait, Non enim Gaiianam crucem describimus, quam M. Tullius vniuersis eloquentiæ suæ neruis ac viribus, velut effusus totius ingenij fontibus, prosequutus est: facinus indignum esse proclamans, ciuem Romanum contra omnes leges in crucem esse sublatum. Huc etiam pertinet quod ad Ciceronem Asinius Pollio⁴, de Fadio Pompeiano milite, quem Balbus quæstor Gadibus defodit in ludo, & viuum combussit: cum quidem pransus nudis pedibus, tunica soluta, manibus ad tergum reiectis inambularet: & illi misero quiritanti, Ciuis Romanus sum, responderet, Abi nunc, populi fidem implora. quod alibi Cicero ipse, Cervices (ait) in carcere frangebantur indignissime ciuium Romanorum: ut etiam illa vox, & illa imploratio, Ciuis Romanus sum (quæ sæpè multis, in ultimis terris opem inter barbaros & salutem tulit) ea mortem illis acerbiolem, & supplicium maturius ferret: & statim: Nulla vox audiebatur, nisi hæc, Ciuis Romanus sum. Ac de his quidem pœnis (non enim omnes enumerare constitui:

Non mihi si lingua centum sint, oraque centum, Omnia pœnarum percurrere nomina possem, ut ait poëta) & tantum, de his quas antè memorauit, & quam breuissime potero, adferam, congeramque in hunc locum: quæ minimè vulgaria, & scitu dignissima esse omnes iudicent. Primum igitur apud veteres Romanos, quia - nondum artis erat caput ense rotare

(ut Lucanus¹ canit) non gladio, sed securi plerumque noxij ad palum (id quod Valerius² tradit, Cicero etiam subindicat lib. 5. in Verrem ubi, Producantur è carcere, & deligantur ad palum, feriantur securi, &c.) religati extenta (ut Aurelius Victor³ ait) ceruice decollabantur: quemadmodum primo libro⁴ docuimus, & innumeris (vel vnius Liiij) testimoniis comprobari potest. Apud Massilienses contra gladio non securi: Valerius⁵ quidem certè à condita vrbe gladium ibi fuisse, quo noxij iugularentur, scribit: rubigine quidem exesum, & vix sufficientem ministerio: sed iudicem in minimis quoque rebus omnia antiquæ consuetudinis momenta seruanda. Cum autem Roma noxij nõ modò non infrequenter securi plecterentur, sed etiam hoc pœnæ genus propè quotidianum esset: valde semper suspectum habui, minimèque verum adhuc arbitror, aut certè non intelligo: quod ex Euphorione quodam Athenæus⁶ refert, Apud Romanos quinque minas promitti solitas iis, qui securi præcidenda colla præbere vellent: quas deinde veluti præmium quoddam casorum heredes auferrent, & non præstitum iudicio persequerentur: Εὐφορίων δὲ ὁ χαλκιδεύς (ait) εἰς ἰσοεμοῖς ἰσομνήμασιν ἔγω γράφει, ὅτι οἱ τοῖς Ῥωμαίοις ἀποπέτασεν πέντε μνᾶς τοῖς ἀπομύειν βεβημένοις πλὴ κεφαλῶν ἀποκοπήναι πελέκει, ὥστε τοῖς κληθρομένοις κρῖμισαὶ τὸ ἀθάσι, & πολλὰ κίς ἀπογασ.

lib. 8.

lib. 5. cap. 8. ubi de Bruto.

in Didio Iuliano. cap. 4.

li. 2. ca. 1.

lib. 4. de τρισσοφισμῶν.

T ij

1. l. aut da-
num §. j. D.
de poenis.

2. cap. 18. li.
1. Semest.

3. l. unica
C. Th. par-
ricid. l. j. C.
Inst. de hu-
qui parent.
vel lib. oc-
cid. Paulus
lib. 5. sentē.
tit. 24.

4. in Anto-
mino Pio.

5. cap. 33.

Φοιδβοις πλειοις διαγολε γειοθαι καδὸ διαγοπατοῖς ἔστιν ἕκαστος
 αἰδῆς ἀποτυμπαριδιωαι. Nam de damnatis rerum capita-
 lium, ne locus ille Athenæi exponatur, iuris civilis ratio pro-
 hibet: quæ pœnam sententia comprehensam (nisi fortè rescisso
 ex appellatione iudicio) immutari non patitur¹. Rursum de
 indemnatis supplicium sumere (priuati præsertim) non pote-
 rant: nec erat cur id facere uellent, aut magistratus aut pri-
 uati, etiam si maximè populus ille tum oculos humani cruo-
 ris effusione delectaret ac pasceret: cum alioqui noxiorum
 satis haberent, quos (si quando spectandi talia libido ipsorum
 animis incessisset) securi possent, aut etiã alio seueriore quo-
 piam supplicio plectere: ut puta crucis, ut deiectionis è jaxo
 siue præcipationis pœna: de qua quoniam libro primo²,
 cum de militaribus communibûsque suppliciis ageretur, a-
 bundè scripsimus: ne uerbum quidem hic addituri sumus.
 De culleo autem ueteri, & ab Constantino³ renouata par-
 ricidarum pœna, nihil aliud, nisi (quod non satis forsitan ab
 hominibus nostris obseruatum est) hodie ex illius Imperato-
 ris constitutione parricidis, sine distinctione utrùm confessi
 an conuicti fuerint, illam infligi pœnam, qua olim soli con-
 fessi plecterentur: id quod innuit satis (ut arbitror) Capito-
 linus⁴, ubi sic scribit, Usque adeo sub eo nullus percussus
 est senator, ut etiam parricida confessus in insula deserta
 poneretur: quia uiuere illi naturæ legibus non licebat. Nec
 enim otiosum est quod Parricidæ nomini, hoc Confessi epi-
 thetum adscribit historicus: Verûtamen (ut nullus cuiquam,
 hac de re dubitandi, relinquatur locus) disertum atque præ-
 clarum Suetonij Tranquilli testimonium libet adscribere,
 qui ita de Octauio loquitur⁵, Dixit autem ius non diligen-
 tia modò summa, sed & lenitate: siquidem manifesti parrici-

dij reum, ne culleo insueretur (quod non, nisi confessi, afficie-
 bantur hac pœna) ita fertur interrogasse: Certè patrem tuum
 non occidisti. Porro de uetusto Vestalium virginum ince-
 sta coercendi more, ut uiuas cum lumine, pane, aqua, & la-
 cte, Pontificum tamen iudicio & interuentu in subterra-
 neum cubiculum demitteret atque defoderent: quid amplius
 dicam? nisi de hoc ipso, apud Liuium¹, Suetonium², Plutar-
 chum³, Plinium Secundum⁴, & Iuuenalem⁵, aliòsque⁶
 auctores agi: quorum scripta, cum literatorum omnium ma-
 nibus terantur, & ad ipsa uel castiganda uel exponenda
 quod iuuet, insigne ac eximium aliquid in præsentì memo-
 ria non suggerat: ad alia pœnarum uetustarû genera (quod
 nemodum fecit) illustranda progredior.

Statim igitur, ad laqueum quod attinet: fuit hoc supplicij
 genus apud Romanos & uetustissimû & frequentissimum:
 Eo genere collum non præcidebat: sed frangebatur tamen &
 gulam & ceruicem noxiis in carcere, atque adeo Romæ in
 Tullianum impactis, & ita miseros necabat carnifex: nec a-
 libi quàm in carcere noxios olim strangulatos, nec alia ra-
 tione in carcere, sed laquei solius in collum iniectioe sum-
 ptum de damnatis supplicium ultimum didici: Quod haud
 scio an quisquam obseruauerit: sed tamen uerum esse arbi-
 tror. Carcer in media primùm urbe, foro imminens adifica-
 tus est, ut Liuius⁷ tradit his fere uerbis, Ingenti incremento
 rebus auctis cum in tanta multitudine hominum discrimine
 rectè an perperam facti confuso, facinora clandestina fieret:
 carcer ad terrorem incrementis audacia media urbe immi-
 nens foro edificatur. De quo sic Iuuenalis cecinit⁸.

Felices proauorum atauos, felicia dicas
 Sacula, quæ quondam sub Regibus atque Tribunis

T ij

1 lib. 8.
 2 Domitia-
 no cap. 8.
 3 in que-
 stion. Ro-
 maic.
 4 ad Cor-
 nelium Mi-
 nutianû li.
 4. Epistol.
 5 Satyra. 4.
 lib. 1. Nemo
 malus se-
 lix, minime
 corruptor
 & idē In-
 cestus cum
 quo nuper
 uitata ia-
 cebat san-
 guine ad-
 huc uino
 terram su-
 bitura sa-
 cerdos.
 6 Augustin.
 lib. 3. de ci-
 uit. Dei ca.
 5.
 7 lib. 1.
 8 ad finem
 Satyræ. 3.
 lib. 1.

Viderunt uno contentam carcere Romam.

In eo carcere barathrum fuit, quò ad ultimum supplicium fontes damnati detrudebantur, Tullianũ nomine: ut ex Virgilij bono & vetusto interprete Servio antè retulimus: Meminit etiam Apuleius², ubi, Statimq. vinctos (ait) in Tullianum compingunt: & apud Dionem³ Calenus, in oratione aduersus M. Tullium, cui Lentulum sociosque inauditos in carcerẽ coniectos & in Tulliano, ut impuros & flagitiosos homines indicta causa necatos, his verbis exprobrat, ποῖα ὄπλα ἢ θεοίκει, πόλις Συμμάχους προσκυβάσατο, ἢ ἕτως οἰκτρῶς καὶ αἰοσίως αἰὴρ ὑπατευκῶς φρατηρῶν μήτε τι εἰπὼν, μήτ' ἀκούσας, ἔς τε τὸ οἶκημα ἐμπέσει, καὶ ἐκεῖ ὡσπερ οἱ κελουροῦτοι φθαρή. ποῦτο γὰρ ὅστιν ὁ μάλιστα ὁ καλὸς ἕως Τούλλιος ἐπεθύμησεν, ἢ ἔτι τὰς ὁμιονύμων αὐτῶν χρεῖαν τῶν Τουλιῶν τῶν ἐξ Ἰσοῦ τῶν Δειφύλου ἐκείνου τῶν παρρησίῳ ποτὲ τῆς βουλῆς γαινομένου ἀποκτείνῃ. Id barathrum Cassiodorus⁴ in Indulgentia, cellam gemituum, tristitiæ domũ, apud superos Plutonis hospitium, locum perpetua nocte cacatum nominat: præclare autem à Sallustio⁵ describitur his verbis: quibus, (quòd ea etiam, quæ modò diximus, planè comprobantur) exscribendis eo plus voluptatis capiam: Est locus (ait) in carcere, quod Tullianum appellatur: ubi paullulum ascenderis ad læuam circiter xij. pedes humi depressus: eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta: sed inculta, tenebris, odore fæda atque terribilis eius facies est. In eum locum postquam demissus est Lentulus, iudices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere. Ita ille patricius ex gente clarissima Corneliorum, qui consulare imperium Romæ habuerat, dignum moribus factisque suis

¹ cap. proximo superiore.

² lib. 9. de Astino auro.

³ lib. 46.

⁴ lib. 12. Variar.

⁵ in Coniur. Catilinae.

exitum vitæ inuenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Ceparo eodem modo supplicium sumptum est. Describitur etiam haud absimiliter id barathrum ab Aurelio Prudentio¹ ἠδὲ ἐν Φαίῳ his aliquot castissimis atque mundissimis¹ in hymno versibus, Vincentij.

Sublatus inde fortior,

Lugubre in antrum truditur:

Ne liber usus luminis

Animaret altum spiritum.

Est intus imo ergastulo

Locus tenebris nigrior,

Quem saxa mersi fornicis

Angusta clausum strangulant.

Aeterna nox illic latet

Expers diurni syderis:

Hic carcer horrendus suos

Habere fertur inferos.

In hoc barathrum coniiicit

Truculentus hostis martyrem,

Lignoque plantas inserit,

Diuaricatis cruribus.

In carcere igitur primùm interiorẽ quendam tutiorẽq. custodia, & ut est in sacrosancto Nouo Domini nostri Iesu Christi testamento² ἰσοπέτρῳ φυλακῆν fuisse constat: quam Gallico vocabulo, Cachot, ou Croton, sedis infimæ à Constantino³, Alterius carceris nomine designari ab Theodosio & Valentiniano⁴ arbitror, quo loco hæreticos custodes esse carceris prohibent: Ut apparitores (aiunt) memoratarum sectarum in priuatis duntaxat negotiis, nullius iudicis sententias exequentur, nec carcerali præsent custodiæ.

² in Act. 4. postol. cap. 16.

³ l. l. c. de custo. reor.

⁴ tit. 3. de iudicis in lib. Nonel. larũ Theodofij.

ne Christiani (ut fieri adsolet) nonnunquam obstrusi custodia adii alterum carcerem patiantur, incertum an iure videantur inclusi. Præter hunc verò alterum & secundum carcerem depressus quidem locus in carcere, ut apud Lacedæmonios ille qui καὶ ἄδης nominabatur δεσμωτήριον καὶ ἀπολαβόντι (quod eruditissimè Brodeus ad Plutarchum emendandum ex Thucydide, Pausania, & Strabone adnotat) sic apud Romanos etiam fuit: quem locum, ut Sallustius & cæteri, quos antè nominavi, Tullianum, sic Prudentius optimè barathrum vocat, ab eius loci similitudine, in quem (Suda teste, atque ut apud Xenophontem² legimus) Athenis rerum capitalium damnati compingebantur: Et Plutarchus³ etiam ubi de Iugurtha triumphato & in carcerem cõiecto loquitur, barathri nomine Tullianū significat, ubi, καὶ μὲν τὸν θρίαμβον (ait) εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμπέσων, ὡς οἱ μὲν αὐτὸν βία ἐξέρρηξαν τὸν χιτωνίσκον, οἱ δὲ ἀπεύδοντες ἀφελέαν βία τὸ χυσοῦν ἐλλόβιον ἄμα τὸν λαβὸν σίωνα πέρρηξαν. ὡς οἱ δὲ γυμνὸς εἰς τὸ βάραθρον κατεβλήθη μετὰ τὸν τετραχῆς, &c. et. Carceris Latomias hoc barathrum Livi⁴ (utputo) nominat: petito vocabulo ab illo carcere, qui est à crudelissimo tyrāno Dionysio factus Syracusis, quæ Latomiæ vocantur, ut ait in Verrem Cicero⁴: Sed verba Livi⁵ proponam ex eo loco, in quo de seruili quadam coniuratione ac tumultu loquitur: In timore ciuitas fuit, obsides captiuosque Pænorum ea moliri: itaque & Romæ vigilia per vicos seruata, iussique circumire eas minores magistratus, & triumviri carceris Latomiarum intentiorem custodiam habere iussi: & circa nomen Latinum à prætore litera missa, &c. Et ex illo altero, ubi de incendio Romæ circa forum orto, Coss. M. Claudio Marcello, & M. Valerio: Interrupit hos ser-

mones

mones nocte quæ pridie Quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum: eodem tempore septem tabernæ (quæ postea quinque) & argentariæ (quæ nunc nouæ appellantur) arsere. Comprehensa postea priuata edificia (neque enim tunc basilica erant) comprehensa Lautumia forūque piscatorium & atrium regium, &c. Quæ omnia valde (opinor) ad illustranda duo iurisperitorum responsa pertinent, quæ vinculorum appellationem latiùs accipi: Nam etiam inclusos veluti Lautumias victorū numero haberi placere: quia nihil intersit parietibus an compedibus teneatur¹, Itēque eum qui compulit quempiam alea ludere, aut multa multari, aut in Lautumias vel in vincula publica duci², significant. his autem in locis obiter admonéo, rectam Florentinarum Pandectarum scripturam esse, ut Lautumias legatur & Lautumias, ne sciolus forte quispiam esse mendosam existimet: hoc quidem ex Seneca declamationum, & cōtrouersiarum duobus locis, à Cuiacio³ nostro primū, ac deinde à Turnebo⁴ adnotatum memini. Eleganter verò, ut alia, Prudentius barathrū siue Lautumias istas, quosdam superioris carceris velut inferos esse ait: & Cassiodorus quoque in suprā. d. loco. his verbis. Non est unum clausis exitium (sic enim lego pro exitum) multifaria morte perimitur, qui carceris squalore torquetur: Nunc ergo reos de Auerno tuo victuros emitte. Redeant ad superos qui ex magna parte inferos pertulerunt. Quo inferorum nomine abditiorem defossūque ac tenebris æternis horribilem Tolosanorum etiam capitolorum (quorum arx à Sidonio Aruernorum episcopo celebratur⁵) carcerem, hodieque censerī palam est: cuiusmodi custodia regis constitutionibus crebrò vetita fuerunt. Lignum etiam quoddam

V

¹ cap. 22. lib. 6. Miscellan.

² li. I. Helenicon ad finem. ³ in Mario.

⁴ lib. 5. ⁵ lib. 32.

¹ I. Succurritur. 9. D. ex quib. cau. maior. ² li. I. in fi. D. de aleatorib.

³ cap. 7. li. 6. obseruat. ⁴ ca. 16. lib. 22. Aduersar.

⁵ in Epistolis.

in barathro siue Tulliano fuisse, quo pedes reorum constringerentur, ex illis Prudentij versibus colligi potest. Quae de re itemque de vetusta carceris & vinculorum publicorum poena, ex aliis quoque auctoribus (cum de questionum vario genere differetur) dicturi sumus: in praesenti autem omittimus, ne longius quam par sit, a proposito aberremus. Romae igitur antiquitus in Tulliano, atque adeo in inferiore carcere, damnatis laqueo gula frangebatur: ut Gracchi & Fulvij sociis, Opimij consulis iussu, quemadmodum Appianus¹ memorat: Pacionianum adeo sub Tiberio Tacitus² in carcere ob carmina illic in principem factitata strangulatum fuisse: Vibulenum deinde Agrippam equitem Romanum, cum perorassent accusatores, in ipsa curia depromptum sinu venenum hausisse, prolapsumque ac moribundum festinatis licitorum manibus in carcerem raptum faucesque iam exanimis laqueo vexatas refert. Et cum de captis hostium ducibus atque triumphatis vindictam ita sumere solitos Romanos antea³ demonstratum sit, ut in carcerem abreptos necarent: sic accipiendum omnino est, ut in ipso carcere strangularent: itaque Trebellius Pollio⁴, Si quidem strangulatus (ait) in carcere captiuorum veterum more perhibetur. Nam quod ait Iosephus⁵ Simonem Giore filium indito cervicibus laqueo, per urbem in triumpho ductum, verberibus caesum ad forum usque, locumve ipsi vicinum: in quo de sceleratis & facinorosis quibusque capitale supplicium sumi solebat (eius enim illa sunt, Βροχων δε των Ελληνων εις τον βραχον της αγωγης εσυρετο οποι, αχιζο μδρων αυτων αμα της αγωγων νομος εστι βρωμοις εκει κτεινεν τους βραχον και ουρηλα θανατον και τερωσομενος.) Locum foro imminentem ipse carcerem expono: motus praesertim aliorum

¹ lib. 1. bellor. civil. ca. 4. in fine
² lib. 5. Annal.

³ cap. 2.

⁴ in Acmiliano. lib. 7. de bello Iudaeo. cap. 18.

auctorum testimonio: qui de captiuorum supplicio loquuntur: & verò auctoritate Livi: qui media urbe carcerem foro imminentem (ut antè retuli) edificatum tradit. Ex quibus omnibus nunc demum intelligitur quid Sallustius¹ sibi² in bello Iugurthino voluerit, quo loco, At C. Memmius aduocata concione, quanquam Regi (de Iugurtha loquitur) infesta plebes erat, & pars in vincula duci iubebat, pars (nisi socios sceleris sui aperiret) more maiorum de hoste supplicium sumi: dignitati magis quam ira consulens, sedare motus, & animos eorum mollire, &c. Denique non in medio foro (ut antè dixi) nec verò ad furcam, ut hodie fieri videmus, sed in carcere strangulabantur noxij: Nec in carcere securi aut alio teli genere feriebantur: sed laqueo tantum praefocari, atque ita obliquis faucibus exanimari solitos verum est. Ideò, quod Suetonius² more tradito nefas fuisse virgines strangulari, propterea que immaturas puellas vitiatas prius à carnifice, temporibus Tiberij, dein strangulatas refert, de puella quadam Seiani filia sentiens: de qua Tacitus³ quoque in eadem⁴ sententiam, Tradunt temporis eius auctores quia triumphali supplicio affici virginem inauditum habebatur, à carnifice laqueum iuxta compressam, ex in obliquis faucibus id atatis corpus in Gemonias abiectum: Dio⁴ hanc ipsam historiam enarrans ait, nefas fuisse virgines in carcere perire: Nam ubi de Seiano, τα τε παιδια αυτη και δογμα απειθανε της κορης, ων τω τω Κλαυδιου ηει εψηρονηκα αεθρα φαρεισης τω τω δημιου ως ουχ οσιον ον περ τειβο μδρλεω τινα ον τω διασωτηρια επολεσθαι. Inde apud veteres rerum auctores ut puto, laqueum plerunque carceri adiunctum legimus. Tacitus⁵ quodam loco, Neque carcer (inquit) neque laqueus, ne seruiles quidem cruciatus in eum

¹ in bello Iugurthino

² Tiberio. ca. 61.

³ lib. 5. Annal.

⁴ vide xiphilini in Tiberio.

⁵ lib. 3.

lib. 4.

in extre-
ma 2. in Ca
tilinam ora
tione.

lib. 6. cap.
1. & 3.

4 eod lib. 3.

5 Cicero li.
3. in Verrē.

6 Valerius
Maximus

cap. 3. lib.
6. ubi de
Clodio.

7 ca. 4. li. 1.
7 l. 2. D. ad
leg. Jul. de

8 vi. pu. Pan
lus lib. 5.

9 sent. tit. 26.

10 in bello
Iugurthino

11 lib. 3. An
nal.

12 Tiberio
ca. 54.

13 l. aut dā
num. S. ho
stis autem.
D. de pœnis
l. j. S. occi
forū D. ad
Syllania.

suffecerint. Et alibi ¹ *Quem enim diem vacuum pœna, ubi inter sacra & vota (quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset) vincla & laqueus inducatur? Quin etiam Carceris appellatione, laquei pœnā à Cicerone², quod ea in carcere Roma noxij necarentur, designatam reor illo in loco, Sentiet in hac urbe esse cōsules vigilantes: esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicē nefariorum ac manifestorum scelerū maiores nostri esse voluerūt. Cū igitur (exempli gratia) C. Corneliū primipilarē & emeritum (quod cum ingenuo adolescentulo stupri commercium habuisset) publicis vinculis à C. Fescenino priuuiro quondam oneratum, & tribunis ab ipso appellatis, suamque intercessionem interponere nolentibus, in carcere mori coactum Valerius Maximus³, itēque M. Clodium Corsis (quia turpem cum his pacem fecerat) deditum, ab hostibus non acceptum, in publica custodia necari à senatu iussu idem auctor tradit: Postremò, cū Tiberij temporibus damnatum à senatu ductūque in carcerem Priscum ac statim exanimatum Tacitus⁴ scribit: Cornelium, Clodium, & Priscum laqueo stragulatos ut interpretemur, equidem suadeo: nec auctoritatem posthac defugiam. Nam quod necatos in carcere vinculisq. capitis reos in veterum libris legimus, ne quenquam moueat, tanquam ad venenum haustum referatur: non enim Romanis legibus aut moribus talis pœna comprobata est, ut alibi⁶ ostendimus: præterea necandi ut occidendi verbū generale est, & ad omnes mortis inferendæ modos pertinet⁷: ut ferro necare, Salustius⁸, fuste necare, Tacitus⁹, fame necare, Suetonius¹⁰, verberibus & telo necare, Vlpianus¹¹ dixerit: postremò eos quoque qui strangulantur, necatos rectè ac Latine dici, vel*

ca. 4. li. 5.

ille Valerij¹ locus probat, quem superiore sermone indicauimus, Triumuiro (inquit) in carcere necadam tradidit, quam receptam is, qui custodia præerat, misericordia motus non protinus strangulauit, &c.

Laquei profectò pœnam iurisconsultorum temporibus, non ita, ut vigente Repub. frequentatam apud Romanos inde conicio: quod illius uno tantum iuris civilis loco² mentionem, & quidem leuiter, factam reperi: nam furca nomen, quod in Pandectis passim legitur, iurisconsultorum non esse: sed, post pœnam crucis, à Constantino Imperatore sublatam, huius loco illud substitutum à Triboniano, Cuiacius noster ex Nicephori vetusta historia iamdudum docuit³. Contrà verò sepe crematos, & bestiis obiectos grauioris alicuius facinoris (ut puta parricidij) conuictos, humiliores homines, sub Imperatoribus (quorum quidem tempore iurisconsulti nostri floruerunt) id argumento est: quod harum pœnarum illi plerisque locis⁴ meminere: quas de fontibus olim stante Republica, non quidem credo, sed interdum tamen exactas didici. Ac de viui quidem crematione (ut omittam quod Seneca⁵, Eos qui viui vruntur pœnam funerare ait) apud Valerium⁶ reperi eam à P. Mutio trib. pleb. inflictam primū fuisse: qui omnes collegas suos, qui duce Spurio Cassio id egerant, ut magistratibus non subrogatis communis libertas in dubium vocaretur, viuos cremauit: & adicit Valerius, Nihil profectò hac seueritate fidentius: unus enim tribunus eam pœnam nouā collegis inferre ausus est: quam nouem tribuni ab uno collega exigere exhorruissent. & sane fuit hac pœna tum forsitan in ciuibus noua: non item in seruis, apud Hirtium sanè, seruum pro grauissimo supplicio viuuum igni traditum legimus: his fere verbis⁷: Hoc præ-

2 l. aut dā
num. S. j.
D. de pœnis

3 ad Paulū
lib. 5. sentē.
tit. 17.

4 l. capitulum D. de
pœnis. Paulus
li 5. sentē.
tit. 17.

5 & tit. 24.
in princip.
& S. qui
homine im
molauerit.

6 & tit. 29.
l. 7. S. vlt.
D. ad leg.
Jul. maiest.

7 Decla-
mat. 4. lib.
8.

8 ca. 3. li. 6.
7 lib. 1. de
bello Hiss.

terito tempore in oppido quod fuit captum, servus est prehen-
sus in cuniculo, quem supra demonstravimus, dominum
ingulasse, is vivus est combustus. Illud autem supplicij genus,
quo canibus, leonibus, elephantis, aliisque bestiis consumen-
di obiciebantur, ad stipitem (ut Flavius Vopiscus¹ loquitur,
surrecti homines: & cuius in libris nostris crebra fit mentio:
non existimo in usu fuisse apud Romanos vigente Repub.
nisi quod Balbus quaestor cum esset Gadibus & Fadium
quendam Pompeianum militem defodisse in ludo, vivum-
que combussisse: bestiis verò etiam ciues Romanos, in his
circulatore[m] quendam auctonum notissimum hominem hi-
spali (quia deformis erat) obiecisse: ab Asinio Pollione, in qua-
dam² ad Ciceronem epistola dicitur. Exterarum profecto
gentium transfugas in edendis populo spectaculis à posteriore
Africano everso Punico imperio feris bestiis obiectos, & L.
Paulum Perse rege superato eiusdem generis & culpae homi-
nes elephantis proterendos substravisse, indicavimus libro
primo³. Atque hoc quidem exemplo, Maricus quidam è
plebe Boiorum, Vitellij principis temporibus, cum iamque af-
fertor Galliarum & deus (nomen id sibi indiderat) concitis
octo milibus hominum, proximos Heduorum pagos trahere-
ret: gravissimamque civitas electa iuventute adiectis à Vitel-
lio cohortibus fanaticam multitudinem disiecisset: captus in
eo praelio Maricus, ac mox feris obiectus: & quia non la-
niabatur, stolidum vulgus inuiolabilem credebat, donec spe-
ctante Vitellio interfectus est: idq. Cornelius Tacitus in An-
nalibus⁴ memorat. Sed neque tenuiores ciues Romanos,
neque Latinos etiam libertinos, imò verò ne servos quidem
(quae hominum extrema conditio est) florente Rep. tali sup-
plicio damnatos aut affectos crediderim: Quod ab Afris

¹ in Aure-
liano.

² Epistola
32. lib. 10.
Fam. Ci-
ceronis epi-
stol.

³ cap. 18.

⁴ lib. 18.

primùm (opinionem quidem meam, ut sacrosanctam de Danie-
le diuino vate, ut Gracam de Lysimacho Alexandri satelli-
te historiam silentio praeteream) usurpari cepit: & Amilcar
quidem dux Carthaginiensium captiuos ad se adductos be-
stiis subiicere solebat: ut Polybius¹ auctor est, τῶν δὲ πολε-
μίων (ait) οὐκ ἴσταντο καὶ τήσιν τοῖς μὲν ἐν Ἰσθμῶν νόμῳ διέφρασε, τοῖς
δὲ Ἰωργεία πρὸς ἄλλων εἰσάραξεν, ὑπέβλεψε τοῖς θηρίοις μί-
αι ὄραν λύσιν τῶν τῆν, εἰ δὴ δυνάστην τοῖς ἐχθροῖς ἀρδῆν ἀφαιίσσαι.
Sanè ex Africa Romam bestia deducebantur, ad exhibendum
populo Ro. venationis spectaculum: ut vel conficerentur ab
hominibus in eam rem operas locantibus, aut gratis & vir-
tutum ergò depugnantibus: vel inter se ipsa committerentur:
Africanas quidem ab Imp. Claudio exhibitas conficiente
turma equitum pratorianorum, ducibus tribunis, ipsòque
praefecto, Suetonius² tradit: & verò antea Caium Cali-
gulam³ edidisse Circenses plurimos à mane usque ad vespe-
ram, interiecta modò Africanarum venatione (sic enim
lego, ut bestia, quas Capitolinus⁴ Libycas feras, Dio⁵ λέγει
καὶ θηρία, Plinius⁶ quoque simpliciter Africanas nominat,
intelligentur: ubi vulgò Africanorum perperam legitur)
modò Troia decursione, L. Syllam in circo leones solutos
dedisse, cum alioqui alligati darentur: ad conficiendos eos
missis à rege Boccho iaculatoribus, auctor est Seneca⁷: qua-
le spectaculum populo Ro. representatum fuisse multis postea
saeculis, cum de Germanis & Blamyis Probus Imp. trium-
phasset, à Flauio Vopisco⁸ memoria traditum legimus:
nam eius auctoris haec verba sunt: quae, ut simul emendetur,
placet subiicere: Addidit alia die in amphitheatro una
missione centum iubatos leones, qui rugitibus suis tonitrua
excitabant: qui omnes cōtificiis interempti sunt, nō magnum.

¹ lib. 1.

² in Clau-
dio cap. 21.

³ de quo
Suetonius

in C. Cali-
gula. ca. 18.

sic in editio.
Rob. Steph.

& Colin.

⁴ in Gor-
dianis.

⁵ lib. 18.

⁶ ad Maxi-
mum epist.

ult. lib. 6.

⁷ de breui-
tate vite

ca. 13.
⁸ in vita:
Probi.

præbentes spectaculum, cum occidebantur. Neque enim erat bestiarum impetus ille, qui esse ab eis egredientibus solet. ubi & pro Addidit, malim Edidit: quo verbo paulo post utitur: quamquam hoc leue est: & pro, Qui esse ab eis, quod nihili esse nemo non videt: repono, Qui esse è caueis egredientibus solet: nam leonum caterarumque bestiarum (cum è caueis in arenam soluta dimittuntur) acrior & incitator est impetus: præsertim si antè cõtractata non fuerint: unde Marcellinus¹, Barbari tamen (inquit) velut diffraetis caueis bestia, per spatiorum amplitudines fusiùs iactati: & Seneca² ad Lucilium, Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata iuba nitet, dum contrectatur: & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido (cuius hic decor est non sine timore aspici) præfertur illi languitudo & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. ubi (nã hoc quoque obiter admonere scriptionis istius, leges non modò non vetant, verùm etiam suadent: certè quas ipsi nobis diximus) & pro, Languitudo, Languidulo legendum esse constat: & pro, Nitet (quod Erasmi est, non Senecæ) Dimittitur repono: quoniam hoc verbum in veteribus nonnullis, in aliis autem innititur (quod ab eo parum recedit: etsi corruptum est) legi, eiusdem Erasmi notæ fidem faciunt. Sed proba & recta est antiqua lectio: quam in integrum restituo: cum è caueis propriè dimissa & emissa dicantur animalia: Virgilius³ quidem de apibus, Hinc ubi iam emissum caueis ad sidera cæli. Leonum igitur illum impetum non fuisse Vopiscus ait, qui esse bestiis egredientibus ac dimissis è cauea solet: fortasse quod non soluti & emissi: sed, ut ante Syllam,

¹ lib. 31.² Epist. 41.³ lib. 4. Georgic.

Syllam, in arenam alligati producti fuerint, ut à iaculatoribus contificio perimerentur: qui ad ostentandam artem & θυσίαν aut virium robur sine periculo forsitan & è superiore non ex æquo loco, certè indemnati bestias olim conficerent: sanè postea cæperunt ad depugnandum cum bestiis fontes & ex graui aliquo facinore damnati homines dari: consumendi denique ipsis obiici pœnae causa: sed frequentata huiusmodi supplicia, tum demùm Romæ aut in orbe Romano fuisse reperio, posteaquàm imperium summæq; reipub. arbitrium penes Romanos principes fuit: atque adeò iam inde à Caligula, qui sauitiam ingenij per hæc maximè ostendit, quod cum ad saginam ferarum muneri præparatarum cariùs pecudes compararentur, ex noxiis laniandos adnotauit, multosque honesti ordinis ad bestias condemnauit (teste Suetonio¹) Noxiisque deficientibus (qui ut bestiis obiicerentur damnati fuerant) ex populo tabulatis ad spectandum insidente plurimos rapi, ut bestiis & ipsi subiicerentur, iusserit: ut est apud Dionem², ubi, Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς ὁμοτιπτος ἐπιλείποντων ποτὲ τῶν τοῖς ἡμελοῖς ἐκ καταδίκης διδομένων, ἐκέλευσεν ἐκ τῶν ὄχλου τοῦ τοῖς ἰκρίοις παρασηκώτος (ἡαρπαδιώων τε πινας, καὶ τῶν ἀβληδιώων σφίσι· καὶ ὅπως γὰρ μήτε ἐπιβοήσασθαι, μήτε ἀπιτάσασθαι τι δευνηθῶσι, τὰς γλώσσας αὐτῶν παραπέτεμε. Qua de re agens Suetonius³, Equitem³ Romanum obiectum feris, cum se innocentem proclamasset, reduxit, abscissâque lingua rursus induxit. Idem scribit⁴ Claudium quoque Imp. cum ius diceret, legitimam pœnam supergressum, in maiore fraude conuictos ad bestias condemnasse. Pompeium verò primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse, commissis more pralij noxiis hominibus: & tot miserorum hominum cateruas sub

¹ Caligula cap. 27.² lib. 58.³ Caligula cap. 27.⁴ Claudio cap. 14.

¹ de breui-
tate vite
ca. 13. et 14.
alio cœlo natis belluis obieciſſe ſcribit Seneca¹. Sed iam ri-
ni claudendi ſunt, opinor: itaque id tantum pro iſtius capitis
coronide placet adicere, quod ad ea quæ de ignis ac beſtia-
rum ſuppliciiſ diximus, valde pertinet: grauius olim exi-
ſtimatum ignis quàm aut beſtiarum, aut crucis ſupplicium:
² lib. 5. ſen-
ten. tit. 23.
id quod ex ea Pauli² ſententia colligo: qua Magicæ artis
conſcios ſummo ſupplicio affici placuiſſe, id eſt beſtiis obiici aut
cruci ſuffigi: ipſos autem Magos viuos exuri tradit. quod
³ l. Multi. 6.
C. de male-
fic. & ma-
themat.
ſupplicij genus intellexiſſe Conſtantinum Imp.³ arbitror: cùm
de hiſ iſtis loquutus, qui Magicis artibus uſi elementa tur-
bare vitamque inſontium labefactare manibus accitis non
dubitant. adicit ſtatim, Hos quoniam naturæ peregrini
ſunt, feralis peſtis abſumat. Aruſpices quidem concremari
⁴ l. 3. eod.
tit.
antea⁴ præceperat. verum de cruce mox uiderimus.

ſeruiliſ pœna *Cruce*: Titulus criminis conſumendo appoſitus. Extra urbem ad
portam vltimum fere quoduis in urbe ac prouinciis ſupplicium exactum. Eſ-
quilinæ alites ac puticula. Sceleratus campus. Tintinabulorum uſus apud
Romanos varius. In caſtris extra vallum ſumpta ſupplicia. Latrones olim
cruci dati, expoſita l. capitalium. §. pen. D. de pœn. In cruciariis adhibiti cla-
ui, ſuffracta crura. Sublatum crucis ſupplicium. Triboniani manus indicatur
in l. quicumque 8. D. ad leg. Cornel. de falſ. Fuſtuaria pœna, & plumbata-
rum verbera.

⁵ l. in metal-
lum in prin-
ci. D. de iu-
re ſiſci. vi-
de & Va-
lerium Ma-
ximam lib.
6. cap. 1. v-
bi de Vetu-
rio.
⁶ Satyra 3.
lib. 1.

C A P. VIII.

VT olim fuere quædam verbera ſeruilia (teſte Calliſtra-
to⁵) quæ atrociora flagella, & habena ſcilicet: ſic &
ſeruiliſ pœna *crux*, & omnium pœnarum aliquando gra-
uiſſima eſt habita: Id que ſignificans Horatius⁶ ita cecinit,
Si quis eum ſeruum, patinam qui tollere iuſſus,
Semefoſ piſces tepidumque ligurierit ius.

In cruce ſuffigat: Labeone inſanior inter
Sanos dicatur.

Et Paulus¹ noſter quo loco, Si ſerui de ſalute dominorum
(ait) conſuluerint, ſummo ſupplicio, id eſt cruce afficiuntur.
& Iuuenalis² ubi de imperioſa uxore loquitur, Pone cru-
cem ſeruo, meruit quo crimine ſeruus ſupplicium? quis teſtis
adeſt? quis detulit? Et Apuleius³ alicubi de ſeruo anulum
ferreum gerente loquens, Nec mirum deſperatiſſimum iſtum
latronem certum extrema pœnæ, quæ more maiorum in eum
competit, cruciatus iſtos ut leuioreſ facile tolerare, &c. &
ſtatim, Nouercæ quidem perpetuum indicitur exſilium, ſer-
uus verò patibulo ſuffigitur. & Seneca⁴ denique, ubi, cru-
delitatem (inquit) priuatorum ſeruileſ quoque manus ſub
certo crucis periculo ultæ ſunt: Tyrannorum (addo poſtea
ſicilicum, & crudelitatis vocabulum ex membro ſuperiori
repeto) gentes, populique & quorum erat malum & hi
quibus imminabat, excindere aggreſſi ſunt. Quo fit, ut &
crucem ſeruiliam cruciatuum nomine à Tacito deſignari
arbitrer: & hinc explicem quod ipſe Tacitus (ubi Pſeudo-
ſcriboniani cuiuſdam, cõditione fugitiui, nomine Geta, com-
meminit) ſumptum de eo ſupplicium memorat⁵ in ſeruilem
modum. Quod idem auctor alibi⁶ Aſiaticum Vitellij liber
tum, licet aureis anulis antea donatum, malam potentiam
ſeruili ſupplicio expiaſſe refert. Itẽmque quod apud Petro-
nium Arbitrum⁷, obſcœnum quidem, ſed argutiſſimum ſcri-
ptorem,

Ego adhuc ſeruo (inquit illa) nunquam ſuccubui, nec hoc,
Dij ſinant ut amplexus meos in cruce mittam:
Viderint matronæ quæ flagellorum veſtigia oſculantur:
Ego etiã ſi ancilla ſum nunquã niſi in equeſtribus ſedeo.

X ij

¹ lib. 5. ſen-
ten. tit. 21.
§. vlt.
² lib. 2. Sa-
tyrar.
³ lib. 10. de
Aſino au-
reo.

⁴ lib. 1. de
clementia
ca. 26. ſub
initium.

⁵ lib. 18.
Annal.
⁶ lib. 20.
Annal.

⁷ in ſatyri-
co.

Vbi, sumpta scilicet ab equestribus, hoc est à locis in spectaculo equiti datis (ut superiore capite demonstraui) metaphora, ita de se magnificè loquitur, ut licet ingenuæ ac nobiliores etiam matronæ non pauca reperiantur, quæ ad explendam libidinem cum seruis crebrò flagella passis & cruci statim suffigendis plerunque consuescant: ipsa se, quæ tamen ancilla sit, cum equitibus tantummodò rem habere gloriatur. Infelicis itaque ligni vel arboris (cruce etenim ita vocatur à Seneca¹ & Cicerone²) supplicium seruile fuisse vel solus indicat Petronius. Ex quo perspicimus, iure meritoque Casarem ex differentia personarum olim diuerso pœnarum genere in speculatores aduertisse: quod ab Oppio siue Hirtio³ factum ita enarratur, Ea nocte speculatores prehensi serui tres, & unus ex legione vernacula: serui sunt in crucem sublati, militi ceruices abscissæ. Occiso Vitellio quædam Virginiij Capitonis seruum patibulo affixum in iisdem anulis, quos acceptos Vitellio gestabat, ex Tacito⁴ didicimus, Auidij Cassij crudelitatem & seuitiam in milites Vulcatius Gallicanus⁵ notat, quod rapi centuriones quosdam iusserit, & in crucem tolli seruilique supplicio affici: quod exemplum non extabat. Iulius etiam Capitolinus⁶ (ubi Macrinum ut superbum & sanguinarium reprehendit) his verbis utitur, Nam & in crucem milites tulit, & seruilibus suppliciis semper affecit. Sanè non apud Iudæos tantùm diuinæ legis quosdam quasi depositarios atque custodes (qua lege nominatim ei, qui penderet in ligno, spiritus domini maledixerat⁷) sed apud ipsos etiam Romanos patibulum abominandum & infame habitum fuit: ut homine libero quamuis innocente (quemadmodum Lactantius Firmianus⁸ tradit) indignum videretur. Quamobrè à Cicerone $\mu\alpha\lambda\alpha \epsilon\mu\phi\alpha\tau\iota\kappa\acute{o}\varsigma$

¹ Epistol.

102.

² in Orat.

pro C. Ra-

birio per-

duellionis

reo.

³ lib. de bel-

lo Hispan-

ad Cæsar.

comment.

⁴ lib. 20.

Annal.

⁵ in Auidio

Cassio.

⁶ in Opilio

Macrino.

⁷ Deutero-

nomio cap.

21. ad finè.

⁸ lib. 4. In-

stuit. ca. 26

(ut solet) illa quæ superius adscripsi, prolata sunt¹, Implo-¹ rantes iura libertatis & ciuitatis in crucem sustulit. & ali-^{lib. 3. in} bi² Vt quam seruis damnatis crucem fixeras, hanc indemna-^{lib. 5. in} tis ciuibus Romanis reseruares. Verrem scilicet in crimen^{Verrem.} & inuidiam vocabat, quòd non modò necasset ciues aduersus legem Porciam, sed etiam sæuo, infami, & seruili genere supplicij liberos homines peremisset. Plautus etiam ipse in Milite glorioso³ (ut alios eiusdem auctoris locos⁴ omit-^{Act. 2. Sce} tam) cruce plecti solitos seruos demonstrat: cùm ita Palæ-^{na. 2.} strionem loquentem inducit, ⁴ Bacchidi-
Nisi quidem illa nos volt, qui serui sumus, bus act. 2.
Propter suum amorè omnes crucibus cõtubernales dari. scena ult. et
Valerius Maximus⁵ Fannij seruum Alexandrum, cùm in Persa act. 5.
suspicionem C. Fl. equitis Romani occisi venisset, septies tor- scena vlii.
tum, sed pernegantem, perinde atque confessum & à iudici- in fi. & in
bus damnatum & à L. Calpurnio triumuiro in crucem Milite act.
actum fuisse memorat. Idem auctor⁶ de Africano superiore 2. scena 4.
(qui deuicta Carthagine transfugas Romanos Latinósque li. 8. ca. 4.
in suam potestatem redegerat) eum Romanos tanquam pa-
triae fugitiuos crucibus affixisse tradit: hoc scilicet innuens, in
eos non tanquam in liberos, sed potiùs velut in seruos fu-
gitiuos seruili crucis supplicio animaduersum esse: id quod ea
quæ optimus auctor subiicit satis indicant, Non prosequar
(inquit) hoc factum ulterius, & quia Scipionis est, & quia
Romano sanguini, quamuis meritò perpeffo, seruile suppli-
cium insultare non attinet. Idem Valerius paulo antè⁷ de
fugitiuis ita loquitur, eos ut cruce dignissimos vocet: Meri-⁷ eod. cap.
tò: Seruorum enim nequissimus habetur, qui dominum suum 2. vbi de
fuga deserit, isque verberibus, & vinculis, & ergastulo, & Calpur-
cruce, & omni malo dignissimus iudicatur, idque Lactan-
nio.

1 cap. 19. lib. 5. diuin. inst. 2 lib. 54.

tius¹ tradit. Denique sub Augusto (vt est apud Dionem¹) seruus qui herum Capionem conquirentibus ad necem prodiderat, per medium forum à Capionis patre traductus cum titulo literisque supplicij causam indicantibus cruci tandem suffixus fuit: hac autem historici clarissimi verba sunt, quibus id, quod modò diximus continetur, τοδ̄ ροῡ πᾱτρ̄ος τ̄ε Καπιωνος̄ τὸν μὲν ἔτερον τ̄ε δούλων τ̄ε συμφυζόντων τὰς ἡεὶ ἐλευθερώσαντος, ὅτι ἀμύμασιν οἱ θνητοὶ ἐθέλουσι, πινὰ δὲ ἔτερον τὸν πρῶτον αὐτὸν δεξί τε τῆς ἀρχῆς μέσης μὲν γαμμάτων πλὴν αἰτίας τῆς θανάτωσης αὐτῶν δηλοῦντων δεξιογόνους, καὶ μὲν αὐτὰ δόξα τρωάσαντος ἔσθ' ἡ γὰρ ἀκτιστοί. Quæ verba, vt à diligentioribus & acutioribus ad cognoscendum (quod potest) veterem Romanorum in pœnis infligendis morem expendenterentur, & non nihil etiam, instituti nostri tenendi gratia, omnium oculus subiiecimus.

Nam quod seruum cum titulo criminis per forū Capionis iussu traductū scribit, hoc fuisse tum tēporis in vsu cenſeo, cum olim classico aduocatus ad suppliciū populus crimen & pœnæ causam ex præcone ipso superdicēte addiscere soleret, vt in Horatij sententia exponenda locupletissimis Seneca testimoniis allatis manifestū fecimus. Itaque scriptura nō quidem semper, sed tamen interdum pro præconis voce adhiberi: & elogium, si non pronunciarī, sed scribi tamen & portari & applicari damnatis cœpit. Sic igitur imperitante Tiberio cum esset Iudeis acriter instantibus per procuratorem (sic enim Tacitus³ nominat) Pontium Pilatum supplicio affectus Dominus & seruator noster Iesus Christus, ipse, qui tum legatus Syriam regebat (vt Lactatius⁴ loquitur) Pilati manu scriptus, crucisque supra domini caput adpositus titulus fuit, damnationis & inflicti supplicij causam cōtinens: quem

3 lib. 15. Annal.

4 lib. 4. diuin. inst. cap. 18.

1 cap. 19. Euangelij.

D. Ioannes¹ ἰεροῦ Latina voce nominat: ceteri Euangelista αἰτίου & ὀπιγροφιδῶ τῆς αἰτίας ὀπιγρογαμμένω, optimè, sed ἐλλειπτικῶς interpretantur: Dio non absimiliter, sed paulo clariùs in superiori loco γαμμάτων πλὴν αἰτίας τῆς θανάτωσης αὐτῶν δηλοῦντα reddit. Hoc Tituli verbo id ipsum significans duobus (quod sciam) locis vsus est Suetonius²: ex quibus etiam vti sub Tiberio, sic sub aliis quoq. principibus apponi solitum dānatis, vel cruce, vel alio quouis supplicio conſumendis titulū apparebit. Victimæ quoq. prælato titulo duci solitas idem auctōr³ tradit: Veruntamen cum in quēpiam animaduertetur Imperatorum quoque recentiorum temporibus, quibus Iuriscōsulti nostri floruerē, crimen & pœnæ causam viua præconis voce publicatam & manifestatā negare nolim: quod compluribus illorum aliorūque auctōrum testimoniis ante nos viri eruditissimi comprobarunt: ad quæ hoc tantū addi velim quod Lampridius de Alexandro Seuero⁴ retulit sic fere, Clamabatq. sæpius quod à quibusdam siue Iudæis siue Christianis audierat & tenebat, idque per præconem cum aliquem emendaret dici iubebat, Quod tibi non vis, alteri ne feceris.

2 in Caligula. ca. 32 in Domitiano. cap. 10.

3 Augusto. cap. 59.

4 in eius vita.

Porrò quod seruum circumductum Dio cruci postea suffixum fuisse scribit, non ita debet accipi tanquam in ipso foro in crucem sublatus sit: sed vt furcifer seruus per medium forum aut comitium traductus, ibique sub furca diuerberatus, virgisque laceratus (quemadmodum post Ciceronem⁵ Arnobius⁶ atque Lactantius⁷ de quodam Antonij Maximi seruo memorant) ad supplicium postea, vt ex more, patibuli pœna multaretur, extra urbem actus ac deductus fuerit. Etenim in quos ultimo supplicio in populi cōspectu animaduertendum erat, extra portam urbis Romæ aliarūmq. ciuita-

5 lib. 1. de diuinatione.

6 lib. 7. aduers. gētes.

7 lib. 2. diuin. Institut. cap. 8.

tum imperio Romano subditarū deducebantur noxij: sed & in castris quoq. Romanis extra vallum: nisi quod è saxo Tarpeio nō paucos precipites olim datos, aut postea bestiis in ipsa urbe obiectos verum est. Sed ad crucem & alias pœnas quod attinet, vetustissimos & probatissimos auctores illius nostrae observationis astipulatores atque laudatores habeo: Plautum¹ in primis, apud quem Palaestrio,

¹ act. 2. scena 4. in Miliare glori.

P. Credo ego istuc extemplo tibi

Esse eundum actutum extra portam dissepissis manibus
Patibulum quom habebis.

Vbi portam Esquilinam intelligendam, ideò non improbabiler quispiam censeat, quoniam in P. Martium à consubilibus dominante Tiberio extra portam Esquilinam Tacitus² more prisco animaduersum, & à Claudio principe ciuitatem Romanam vsurpantes in campo Esquilino securi percussos Tranquillus³ referat: Et verò quòd in Esquilis, aut ultra Esquilias (Varrone⁴ teste) locus publicus fuit, qui quòd putecebant ibi cadauera proiecta, dicti puticuli: Nam cum ad Esquilias insepulta noxiorum (ut puto) seruorum quidem certè ac inopum plebeiorum corpora temerario terra aggestu ita operirentur, ut nihilominus ab auibus, canibusque ac lupis differri & laniari possent, cumque,

² lib. 2. Annal.

³ Suetonius in Claudio cap. 25.

⁴ lib. 4. de Ling. Latina.

Huc prius angustis eiecta cadauera cellis

Conseruus vili portanda locaret in arca,

Hoc misera plebi staret commune sepulchrum

Pantolabo scurrae Nomentanoque nepoti,

⁵ Satyra 8. lib. 1. Sermon. Ode.

⁵ Epodón & Ode 17

Epodón in

respõso Camidia.

ut Horatius⁵ cecinit: ideò ab Horatio ipso Esquilinas alites nominatas existimo, quæ cadaueribus eiusmodi pascerentur, & Esquilinum veneficium, quod Aggere in aprico Esquilini campi quòd tristes Albis informem spectarent of-

sibus,

sibus agrum (ut idem poëta¹ testatur) lectis illis humanorum corporum reliquiis, adhibitis etiam carminibus, deotionibus, herbis nocentibus, aliisque maleficiis eiusmodi, Manes elicerent animas responsa daturas: de quibus apud Constantinum² nostrum agitur. Caterum non modò ad Esquilinam portam, sed extra alias quoque portas: prout incidebat, aut magistratibus erat collibitum, supplicia capitalia Romæ olim exacta esse (siquid conicere licet) verius putem: ut puta extra portam Collinam: Liuius³ quidem certè ubi de Minutia Vestali suspecta primò propter mundiore iusto cultum, insimulata deinde apud Pontifices ab iudice seruo cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamq. in potestate habere: Facto (inquit) iudicio viua sub terram ad portam Collinam dextra via stratam defossa scelerato campo. Credo ab incesto id ei loco nomen factum. Itémque ubi de duabus Vestalibus Opimia atque Floronia stupri compertis loquitur⁴, Et altera (inquit) sub terram (ut mos est) ad portam Collinam necata fuerat: Altera sibimet ipsa mortem consciuerat. Sed & extra portam Metiam capitales olim pœnas inflictas, ex eo licet conicere, quòd eius portæ duobus in locis ipse quoque Plautus mentionem facit: Nam apud ipsum Casina⁵ sic loquitur Chalinus,

¹ in Satyra 8. lib. 1. Sermon.

² l. Multi. 6. c. de malefic. et malemat.

³ lib. 8.

⁴ lib. 22.

⁵ act. 1. scena 6.

Ille adepol videre te ardentem extra portam Metiam

Credo aecastor vellet. & Pseudolo⁶,

⁶ act. 1. scena 3

Pseud. Iam hîc ero: verum extra portam Metiam currendum est prius.

Ca. Quid eò? Pseud. Lanios inde accersam duo cum tintinabulis

Eadem duo greges virgarum inde ulmearū adegero.

Y

Sanè tintinabulorum usus (ut hoc quoque, quod non est à
 questione, quam de prisco Romanorum suppliciorum more
 tractandam suscepimus, alienum, obiter aperiam) Romæ
 fuit non infrequens: & quòd ea ferè ianuis dependebat (ut
^{cap. 21.} Suetonius in Augusto ¹ narrat) & quòd vigiles, qui noctu
 vicorum excubias agebant, nolarum siue tintinabulorum so-
 nitu, quemadmodum apud Græcos, qui obseruandis ciuita-
^{2 lib. 4. ad} tum muris curabant (ut est apud Thucydidem ²) sic etiam
^{finem.} Romæ vicinis signum (siquid opus esset) edere solerent: id
^{3 lib. 35.} quòd Dionem ³ his verbis (etsi aliter interpretes accipiunt)
 significasse arbitror, οἱ γὰρ τὰς ἑνωικίας νύκτωρ φουλάσσοντες,
 ὅπως σημεῖον σφίσι, ὁπόταν βυλῆθῶσι, δυνάων, κἀδων χεῖ-
 ρται. Sed creberrimus tintinabulorum usus (Romæ quidem)
 in damnatis ad supplicium deducendis fuit, ut eorum tinni-
 tu ac sono admoniti populares, à fortuito, sed tamen ominoso
 vel carnificis ipsius: vel etiam dānati hominis & iam infe-
 ris manibus deuoti sacrìque ac propemodum funesti corporis
 contactu abstinerent: ne vel incauti alioqui polluerentur:
 quamobrem currui triumphantium Romæ præter fascinum
 appendi cum flagro tintinabulum solebat, ad quæ uti respi-
 ceret triumphantem seruus publicus siue carnifex coronam
 tenens admoneret. illud nimirum significans, eo triumphan-
 tem infortunio percelli posse, ut ex delicti causa vel cadere-
 tur, vel etiam capite pœnas expenderet: quæ omnia partim
^{4 cap. 4. li.} ex historia Plinij ⁴, & Isidori Etymologiarum libris ⁵, par-
^{28.} tim ex Iuuenalis Satyris ⁶, & ex Zonarae annalibus ⁷ de-
^{5 lib. 18. v-} sumpta sunt. Etenim iste, sed ex vetusto aliquo auctore bono
^{bi de Triu-} mutuatus, ubi de triumpho M. Furij Dictatoris, καὶ κἀδων
^{phantibus.} (ait) ἀπήρτητο καὶ μάλιστα τὸ ἀρμαγεῖς, ἐνδελικαὶ τὸ καὶ δυ-
^{6 satyra 10} ρυχίαται αὐτῷ δυνάσσει, ὡς καὶ ἀγκυλιῶσι, ἢ καὶ δισκοδελῶσι
^{7 Tomo. 2.}

ἰανεῖν· τοὺς γὰρ ὅτι τινὶ ἀποπήματι καὶ παδικῶδεντες ἰανεῖν, νερό-
 μισο κἀδωνοφορῆ· ἵνα μηδὲς βαδίζουσι αὐτῶσι ἐγγεμπτόρδνος
 μιδόματος ἀναπύμπληται. Cùm igitur ut apud Zonaram, sic
 apud Plautum flagris tintinabula copulentur, & portam
 Metiā nominatim is appellet: non de nihilo est (ut arbitror)
 quòd ad eam quoq. sumpra olim supplicia cōiicimus. Itémq.
 ad Suburram ex eo quòd Martialis ¹ poëta festiuus alicubi.

Tonstrix Suburræ faucibus sedet primis,
 Cruenta pendent quæ flagella tortorum.
 Omnino autem pœnæ de fontibus extra urbem exigeban-
 tur: Et certis quidem ac publicis ad eam rem destinatis locis:
 quorum Aggenus Urbicus ² commemorat, ubi, Sunt in su-
 burbanis (ait) loca publica inopum destinata funeribus, quæ
 loca culinas appellant. Sunt & loca noxiorum pœnis desti-
 nata: ex his locis, cum sint suburbana, sine vlla religionis
 reuerentia, solent priuati aliquid usurpare atque hortis suis
 applicare. Ideoque obseruatum etiam fuisse censeo id quòd
 Suetonius ³ refert: ne quoties Augustus introiret urbem,
 supplicium de quoque sumeretur: ut videlicet cui redeunti
 omnes extra urbem obuiam acclamationibus, omnibúsque
 faustis & modulatis carminibus ipsum prosequunturi occur-
 rerent, ei portam urbis ingressuro, ne tam triste atque infau-
 stum (quòd ad portam ipsam, post urbem, exigi cōsueuerat)
 spectaculum obiiceretur: sed principis potius oculis parceret.
 Porro seruilibus suppliciis (siue crucem tantummodò, siue ul-
 timum quodlibet supplicium eo nomine comprehendendi qui-
 spiam existimet) locum certum aliquem destinatum atque
 constitutum, qui esset ab urbe aliquantum distans, inde
 conuicio quòd de nece Plaurij Laterani designati sub Nero-
 ne consulis loquens Tacitus ⁴ in hæc verba scribit, Raptus

¹ lib. 2. e-
pigr. 17.

² li. 2. de li-
mitibus a-
gror.

³ in Octa-
uio ca. 57.

⁴ lib. 15.
Annal.

¹ lib. de bel-
lo Africano

Hirtij primùm sine Oppij¹, cuius hac verba sunt, Reliquos-
que veteranos à tyronibus iubet secerni. Abducite (inquit)
istos nefario scelere contaminatos & cade civium sagina-
tos: sic extra vallum deducti sunt & cruciabiliter interfe-

² lib. de bel-
lo Hisp.

cti: & alibi² de Mundsibus, qui deditioem fecerant,
deindè que in legionem distributi coniurauerant: Hac re
cognita insequenti nocte (ait) vigilia tertia, tessera data,
extra vallum omnes sunt concisi Mundsenses duces. Dein-

³ lib. 1. de
ira cap. 16.

de Annæi Senecæ³, qui sic scribit, Is cùm iratus duci
iussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat,
quasi interfecisset quem non exhibebat: roganti tempus ali-
quod ad conquirendum non dedit: damnatus extra val-
lum deductus est, & iam cervicem porrigebat: cùm su-
bitò apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Ex quo

⁴ in Otho-
nis vita in
princip.

perspicimus, cur Suetonius⁴, ubi Lucium Othonis prin-
cipis patrem ait ausum fuisse in Illyrico milites quosdam
capite punire: statim velut de re noua & insolita loquens
verba hæc, Et quidem ante principia se coram, addiderit.

⁵ lib. 1. hi-
stor.

Narrat etiam Polybius⁵ à Spendio quodam Gesconem
Carthaginensium ducem bello deuictum, & quingentos
ipsum milites captiuos extra vallum, ante castra duci ius-
sos, ut capite plecterentur, τὰς δὲ αἰεὶ τῶν Γέσκωνος (inquit)
ἀεὶ ὄντες ὄντας εἰς ἐπιτακτοῦς, ἦσαν ἐκ τοῦ χάρου, οἱ αἰεὶ
τῶν Σπένδιον. καὶ ἀεὶ ἀπὸ τῶν βραχὺ τῶν τῆς στρατοπέ-
δειας, αἰεὶ τῶν ἰδῶ ἀπὸ τῶν τῶν χάρου, ποιούμενοι τῶ ἀρ-
χῶ δὲ τῶ Γέσκωνος. Apud Romanos igitur extra val-
lum castrorum, & extra muros ac portas urbis Romæ,
aliarumque ciuitatum olim de plerisque noxiis capitale sup-
plicium sumebatur. Dixi plerisque: ut seruos & peregri-
nos, ut ex ciuibus etiam liberos, ut ex ingenuis ciuibus

turpes & inhonestos infimique gradus homines compre-
henderem: in quos palàm animaduerti potuit: honestiores
ciues excluderem, qui ex militari quidem delicto semper
in conspectu omnium, ex aliis admissis (si quando alibi quàm
in castris capite pœnas luituri essent) in carcere utique ple-
ctebantur. Quò respexisse Tacitum¹ equidem arbitror, ut
in Martianum Icellum ut in libertum palàm animadu-
sum fuisse scribit: hoc significans, ut quamuis libertus Icel-
lus, qui anulis aureis & Martiani cognomine ornatus an-
te à fuerat, magnaque apud Galbam auctoritate præstiterat
(quemadmodum Suetonius² refert) honestiorum & equitum
more in carcere plecti debuisset, palàm tamen quasi libertus
& naturali seruilis originis ac sanguinis macula notatus
(quæ nulla civili ratione sic elui potuerit ut litura non
extaret) nulla priorum honorum habita ratione perem-
ptus fuerit. Enimuero de his, qui sic damnati forent, ut
in crucem tollerentur, atque adeò de seruis (quorum id
pene proprium supplicium fuisse docuimus) aut de vilibus
aliis personis (quibus id ipsum infame fuisse Arnobius³ 3 lib. 1. ad-
trahit) pœna palàm exigi consueuerant. Itaque in faci-
norosos quosque homines, ut puta latrones, & grassato-
res famosos, quemadmodum hodie rota in hoc orbe Gal-
lico, sic olim cruce vindicabatur in Romano: quos ipse
Iurisconsultus⁴ admonet in iis locis plectendos esse, in qui-
bus homicidia fecerint, quæ ad ciuitates plerunque per-
petrari constat: quamobrem ille, Famosos (inquit) la-
trones in his locis ubi grassati sunt furca figendos complu-
ribus placuit, ut ex conspectu deterreantur alij ab iis-
dem facinoribus: & solatio sint cognatis & affinibus in-
teremptorum, eodem loco pœna reddita quo latrones ho-

¹ li. 17. An-
nal siue li.
1. histor.

² in Galba.
ca. 14.

³ lib. 1. ad-
uersus gēr.

⁴ l. capita-
liū. §. pen.
D. de pœnis.

micidia fecissent: Nonnulli etiam ad bestias hos damna-
uerunt. Nam quod furca eo loco nominatur, in eo Tri-
boniani manum poluiores & acutiores homines (quo-
rum sententia nos quoque subscribimus) agnoscunt: de-
que supplicio crucis loquutum Iurisconsultum optima ra-
tione asseuerant: ut antè monui. Cruci quidem certè la-
trones affigi solitos indicat Petronius Arbitr¹, ubi, Cùm
interim (ait) Imperator prouincia latrones iussit crucibus af-
figi, secundum illam casulam, in qua recens cadauer matro-
na deflebat: Et Seneca², Sed latrocinium fecit aliquis: quid
ergo meruit? ut suspendatur. Igitur seruos delatores domi-
norum, quasi latrones: quippe quorum calumniis insidiis
domini aut perempti, aut in discrimen capitis adducti es-
sent, imperator Pertinax in crucem tolli iussit: qua de re
Capitolini³ hæc verba sunt: Eos qui calumniis appetiti per
seruos fuerant, damnatis seruis delatoribus liberauit: in
crucem sublatis talibus seruis, aliquos etiam mortuos uindi-
cauit. Sic duos latrones cum domino nostro Iesu Christo ex-
tra portas ciuitatis crucifixos legimus in Sacrosancto Euan-
gelio: in quo B. Matheus quidem & B. Marcus ipsos λα-
τῶν. B. uerò Lucas κεισῶν nominant. Diuus insuper
Iohannes ad supplicij locum, ut pote ciuitati vicinum,
quamplurimos populares concurrisse spectandi gratia: titu-
lūque Domini legisse tradit⁴, τούτων οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ
ἀνέγνωσαν τῷ ἰερατικῶν, ὅτι ἐχρῆσθαι τῆς πόλεως ὁ τόπος, ὅπου
ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς. Ut ex Romano etiam more, latrones extra
portam & ad locum celeberrimum deductos, ibique Pilato
imminente cum prætoria cohorte crucifixos intelligamus:
quem morem ipse quoque Quintilianus his uerbis alicubi⁵
designat, Quoties (inquit) noxios crucifigimus, celeberrima
eliguntur

¹ in Satyri-
co.

² Epist. 7.
lib. I.

³ in Perti-
nace.

⁴ cap. 19.

⁵ Decla-
mat. 274.

eliguntur via: ubi plurimi intueri, plurimi commoueri hoc
metu possint: Omnis enim pœna non tam ad delictum perti-
net, quàm ad exemplum. Viui autem obnupto & uelato
capite infelici arbori suspendebantur (ut erat in illo crucia-
tus carmine, quod Cicero¹ retulit) id est ferali (sic enim uo-
cat Minutius²) crucis ligno suffigebantur: clauis scilicet ad
pedes, manūque adhibitis: ut hoc supplicio afflictī tortique
dolorem inter exitum uitamque detinente, pendentes brac-
chiis patibulo explicitis, inedia tandem perimerentur: dilato
eo, quod in malis optimum est (ut ait Seneca³) supplicij sine:
qui si longiùs protraheretur, pendentibus etiam suffringere
ossa carnifices consueuerant. Et clauorum quidem Seneca
ipse meminit alicubi⁴. Cùm refigere (inquit) se crucibus
conentur, in quas unusquisque uestrum clauos suos ipse
adiicit: ad supplicium tamen acti stipitibus singulis pendent.
Et Diuus quoque Iohannes in Euangelio⁵, ubi de B. Thoma.
ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, εἰ μὴ εἶδω τὸ τὰς χερσὶν αὐτῶν τὸν τύπον τῶν
ἡλῶν, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν ῥῆπον τῶν ἡλῶν, καὶ
βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτῶν, εἰ μὴ πιστεύσω, &c.
De suffractis uiuorum cruribus idem Euāgelista paulo an-
te⁶ uerba fecerat, rogatum à Iudeis Pilatum memorans,
ne sabbato crucifixorum corpora penderent, ut in ipsa pa-
rasceue illa cruribus suffractis tollerentur, ἠρώτησαν τὸν Πι-
λάτον ἵνα κατελάβωσιν αὐτῶν τὰ σκέλη καὶ ζυγῶσιν. ἦλθον οὖν οἱ
ετραπίωται ἐ τοῦ μὲν παρὰ τοῦ κατελάω τὰ σκέλη καὶ τῶν ὄντων
σταυρωθέντος αὐτῶν: et addit de Domino nostro Iesu Christo,
non itidem ei suffracta crura fuisse: quem uita functum of-
fendissent, ὅτι ὁ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες ὡς εἶδον αὐτὸν ἤδη τεθνή-
κῶτα, εἰ κατελάω αὐτῶν τὰ σκέλη. qua de re Lactantius⁷ in
hæc uerba, Suffixus itaque cūm spiritum sponte deposuisset,
26.

¹ pro C. Ra-
bilio per-
duell. reo.
² in dialo-
go qui O-
ctauius di-
citur.

³ Epist. 102.

⁴ cap. 19. de
uita beata.

⁵ cap. 10.

⁶ cap. 19.

⁷ de uera
sapientia
li. 4. diuin.
insti. cap.
26.

necessarium carnifices non putauerunt ossa eius suffringere (sicut mos eorum ferebat) sed tantummodò latus eius perforauerunt. Vnus occisos Caesar sine exemplo postea cruci suffixisse traditur: nam qui esset in vlciscendo naturalenissimus, piratas, à quibus captus est, cum in deditiorem rede-gisset, (quoniam se suffixurum cruci antè iurauerat) iugulari prius

¹ iulio. cap. iussit, deinde suffigi, teste Suetonio¹. Quod supplicij genus ⁷⁴ sublatum à Constantino (ut Nicephoro² auctore, antè ad ² ca. 46. li. 7. Eccle- monui) nemo Christianorum principum in sua ditione no- ³ siast. histor. xiis infligi passus est: nec hodie vsurpatur: ideo scilicet quo- ³ 1. vlt. c. niam pro signo venerandæ Christianæ religionis habeatur, ⁴ pagan. 14. ut ab Theod. & Valentin. Impm. rescriptum est³: Quam- ⁵ crific. & obrem ex Vlpiani⁴ quodam responso, in quo eos quicumque ⁶ templ. nummos aureos partim raserint, partim tinxerint, vel fin- ⁷ que 8. D. ad xerint, si quidem liberi sunt, ad bestias dari: si serui, supre- ⁸ leg. Concl. leg. de fals. mo supplicio affici debere scribit: sublatum crucis nomen à

Triboniano, ceteraque verba inconcinnè ac ineptè partim ¹ 1. respiciè- diuisa, partim coagmentata censeo: perinde quasi qui dam- ² dum in fine nantur ad bestias, ultimo supplicio non plectantur, quod ³ & 1. qui vl timo. D. de est falsissimum⁵: & ab optimo iuriconsulto tale quidpiam ⁴ pœnis. relatum existimo, ratione iuris aliorumque locorum⁶ simili- ⁵ 5. sentè. tit. tudine adductus, Si quidem liberi sunt, capite puniri: si serui, ⁶ 21. de vati- supremo supplicio affici, id est cruci suffigi, vel ad bestias dari. ⁷ 1. & tit. Sed & in Leonis & Maioriani quadam Nouella⁷, quod ⁸ 23. ad leg. traditur famulum qui filiam curialis sibi iunxerit, seruilis- ⁹ Cornel. de sicar. 5. qui bus pœnis periturum: compulsorem & exactorem tributo- ¹⁰ sacra. 5. qui rum, si quid mutaturæ nomine postulauerit, fustuarie sub- ¹¹ hominem. ditum pœna seruilibus suppliciis periturum: noli de supplicio ¹² & 5. Ma- gica. gica. crucis interpretari: quod iam sublatum erat, & in vsu esse ¹³ 7 de curia- defierat: sed vel de damnatione ad bestias: quando quidem ¹⁴ libus.

hanc quoque Constantinus¹ seruis plagiariis infligi ius- bet: vel etiam de plumbatarum verberibus: quibus contra- ius (quo nemo questionis habendæ causa damnari poterat², nec ea pœna, ut verberibus necaretur, vel virgis interimere- tur atque tormentis³) imperatorum recentiorum constitu- tionibus tandiu damnati plerunque contundebantur, quan- diu spiritum exhalassent (ut est apud Ambrosium⁴) præser- tim quod in eadem Nouella, paulo antè, iidem Impm. ser- uum, qui nesciente domino curialem suscepisset, fustuario supplicio (cuius in aliis etiam Nouellis⁵ mentionem faciunt) interfici voluerint. Plumbatarum ictus profecto Valenti- nianus Valens & Gratianus Impm.⁶ in ingenuis corpori- bus non probarunt: nec tamen ab omni ordine submouere: sed decem primos tantum ordines curiales ab immunitate huiusmodi verberum ita segregarunt, ut in ceteris animad- uersionis istius moderationem habendam esse commonerent. Postea Gratianus Valentin. & Theodosius⁷ neminem om- nino principalium ac decurionum sub qualibet (ut ipsorum ¹ 1. i. c. verbo utar) culpa aut erroris offensa plumbatarum cruciati- leg. Fab. de leg. de plagiar. ² 1. pen. D. de quæstio. ³ 1. aut dâ- num. 5. ho- stes autè. D. de pœnis. ⁴ vide Brij- sonij nostræ Lexicon in verbo Plû- batarum ver- bera. ⁵ Nouella- rum Maioria- ni tit. 6. de ædific. pu- blic. vide & in lib. Papiani si- ue Papinias ni respon- forū tit. 14. de inqui- rend. ani- mal. et reb. et tit. 21. de corrupt. mis- lic. ⁶ 1. 2. tit. 35. de quæstio. lib. 9. C. Theod. ⁷ 1. oēs. 85. C. Th. de decurion. li. 12. iuncta l. omnes. 33. C. iust. eod. tit. ⁸ 1. Quilibet

117. c. Th. l. quilibet 40. C. iust. de decurion.

Z ij

(quoniam ipsa rerum varietate animus recreari solet, qui superiora enarrando defessus est) forsitan proferemus.

De ciuibus sumpta per centuriones tribunos militūque supplicia etiam in vrbe sub Imperatoribus. Sesterium supplicij locus. Cadauera punitorum vncis in scolas Gemonias ac Tyberim pertracta: honore sepulturae prohibito. Qui olim non lugerentur. Suspendiosi qui: ad l. II. §. Non solent. de iis qui not. in fa. Crucifixis adhibiti ē militibus custodes. Quorum cadauera punitorum ad sepulchram concederentur. Non exacta noctu de fontibus olim nisi extraordinem supplicia. Crypta: emendato Seneca loco valde mendofo. Festis diebus olim in noxios exceptis paucis non animaduersum. Exposita l. custodias. D. de public. iudic.

CAP. IX.

Sed quando huc vsque processimus, & aliquantulum respirauimus: praestat, ut quo quaeque ordine ab vltima memoria repetere poterimus, reliqua de genere hoc, ea quae cepimus fide ac diligentia persequamur. Stante Romana repub. per triumuiros exacta Romae in carcere supplicia, quae ideò triumuiralia dicerentur, ostendimus: cum in castris interea nonnunquam per milites ac centuriones necarentur alicuius facinoris rei: vnde apud Hirtium¹, Postquam hanc centurio praesenti animo aduersus eius opinionem est locutus, ira percitus Scipio, atque animi dolore incensus, annuit centurionibus quid fieri vellet, atque ante pedes centurionem interfecit, &c. Verum posteaquam reipub. summa cessit vnus imperio atque libidini, qui princeps & imperator diceretur, omniumque magistratum munia usurparet, non iam triumuirorum, sed vel centurionum, vel tribunorum interuentu extrema supplicia Romae non modò per carnificem lictoresve, sed plerumque per milites etiam ex principis aut senatus auctoritate inferri solita legimus, ut

¹ lib. I. de bello Afric.

Romae qui essent in carcere necati, eorum corpora vncis ad gradus & scolas Gemonias ut plurimum, indeque in Tyberim pertraherentur: nonnunquam humanitatis intuitu sepulturae honore afficerentur: eo tamen à principe Romae aut à magistratibus in prouinciis impetrato: quae omnia sigillatim exemplis vndique conquisitis illustrare certum est.

Ac primùm quod à militibus siue spiculatoribus tribunisque ac centurionibus alibi quàm in castris, imò & in ipsa vrbe de damnatis exacta supplicia diximus: ut omittam quod à Pilati militibus Seruatorem nostrum cruci suffixum fuisse omnes Euangelistae significant¹: illud his aliorum quoque auctorum locis perspicue demonstratur. Tacitus² ubi de Pisone ob necatum Germanicum, itémque ambitiosè, aua-¹ Matth. 27
Marcus
cap. 15.
Lucas cap. 23. & Ioannes cap. 19.
² lib. 3. Annal.
reque habitam Hispaniam Tiberij temporibus apud senatum accusato loquitur: Igitur (ait) inditus lectica, & à tribuno praetoriae cohortis deductus est: vario rumore custos salutis an mortis exactor sequeretur. Et ubi de Messalinae uxoris Claudij caede³, Prorupit Narcissus (inquit) denunci-³ li. 11. Annal. ad finem.
atque centurionibus & tribuno, qui aderant, exequi caedem, ita imperatorem iubere: custos exactor è libertis Eudus datus: & statim ictu tribuni transfigitur, corpus matriconcessum. Et ubi de Lolliam, cui Agrippina infensa accusatores subiecerat, in senatu accusata, Claudioque instante damnata⁴: In Lolliam (ait) mittitur tribunus, à quo ad mortem adigeretur. Idem auctor Subrij Flauij tribuni sub Nerone pœnam Veianio Nigro tribuno mandatam refert⁵ Suetoni-⁵ lib. 15. Annal.
us⁶ Octauio ubi de Q. Gallo praetore, Quem (ait) per centuriones militum raptum è tribunali, seruilem in modum torfit: ac fatentem nihil, inssit occidi: prius oculis eius sua manu effossis. Item Caligula⁷, Fratrem Tiberium⁷ cap. 23.

inopinantem, repente immisso tribuno militum interemit.
 Et¹, Miles decollandi (ait) artifex quibuscunque è custodia capita amputabat. Seneca etiam ubi de ipso Caligula²,
 Ad dicere his longum est quot patres quoque occisorum eadem nocte dimissis per domos centurionibus confecit: homo misericors luctu liberavit. Lampridius de Heliogabalo³, Sabinum (inquit) consularem virum, ad quem libros Vlpianus scripsit, quod in urbe remansisset, vocato centurione mollioribus verbis iussit occidi, sed centurio aure surdior, imperari sibi credidit, ut urbe pelleretur: itaque fecit: sic vitium centurionis, Sabino saluti fuit. Iulius Firmicus⁴, Speculatores (inquit) faciet, qui nudato gladio hominum amputant ceruices. Ac de spiculatoribus quidem istis, aut speculatoribus, in sacrosancto Evangelio, & apud iuris civilis⁵, aliarumque literarum auctores mentionem fieri doctor meus⁶ iam pridem observavit: quibus & Tacitum⁷ & ipsam Senecam⁸ adiungendum arbitror: Nam ubi de Cn. Pisone, cuius iussu miles quasi commilitonem (sine quo ex comiteatu redierat) interfecisset, damnatus extra vallum ad supplicium deductus fuerat: Tunc (ait) centurio supplicio propositus condere gladium spiculatorem iubet: damnatum ad Pisonem reducit: redditurus Pisoni innocentiam: nam militi fortuna reddiderat, &c. Quo etiam ex loco, illud quod antè diximus apparet: per centuriones olim exigiosa sub imperatoribus supplicia: qui dum speciem iudicij inducere non poterant, ad vim dominationis conuertentur, ut de Nerone Tacitus⁹ scribit: Et ex illa tandem eiusdem Seneca¹⁰, ubi de Caio Iulio iussu Caij Caligulae interfecto, Ludebat laterunculis cum centurio agmen periturorum trahens, illum quoque excitari i-

2 cap. 32. lib. 3. de ira ca. 20.

3 in eius vita.

4 lib. 8. cap. 26.

5 l. diuus. D. de bon. damnat. l. 1.

7 C. de co. hort. princ.

6 Iacob. Cuiacius. cap. 33. lib. 6. observat.

8 & emendat.

7 lib. 18. lib. 1. de ira cap. 16.

meminit et li. 1. de benefic. ca. 25.

9 lib. 15. ad finem.

10 lib. 1. de tranquill. ca. 14.

beret: vocatus numeravit calculos, & sodali suo, vide (inquit) ne post mortem meam mentiaris te vicisse: Tum annuens centurioni, Testis (inquit) eris, uno me antecedere. Sed de his satis: ad alia quae maioris momenti sunt, transeamus.

In quibus illud valde notandum est, quod ex Plutarcho¹ didicimus, locum quendam Romae fuisse nomine Sestertium: in quo Imperatorum iussu damnati capite poenas soluerent: Nam ubi de Galba corpore in eum locum deiecto, quod Priscus Helvidius, deinde Othonis permissu sublato Argio liberto sepeliendum tradiderit (cuius rei Suetonius² quoque commemorat) λέγοντες δὲ καίνοι καὶ πρόπατρον (inquit) αἰκισάμενοι καὶ καθυβρισθέντες ἐπί τῳ ἤρωσι δὲ πρὸ τῆς καὶ ἄλλων κολεζομένων θανάτου. ὁ δὲ τόπος Σεστέρτιον καλεῖται. Eorum sanè qui sub principibus Romanis laqueo in carcere strangularentur, uncis trahi, & ad gradus scalasque Gemonias Romae proiici: & inde in profluentem uncis pertrahi solita corpora, vel extra urbem necatorum translata & proposita in illis gradibus capita, Dio³ veteris historiae optimus auctor his verbis addo-
 cet, ubi de Imp. Claudio, ἀδελφές τε οὖν ἐν οὐτῶ πολλοὶ καὶ χαλεπῆς, καὶ ἐν αὐτῷ γὰρ εἶσι καὶ τῶν δεσποτικῶν ἐκλογῶν ἀποδοῦν, μέλλουσά τε ἀποθνήσκουσιν ὅτι βῆμα καὶ αὐτὰ ἀήροιστο δεδεμένα ὡς αἰχμαλώτοι, καὶ τὰ θάματα καὶ ἐκείνων ἐς τοὺς ἀναβασμοὺς ἐρρίπτοιτο. τῶν γὰρ ἔξω που θανάτων αὐτῶν αἱ κεφαλῆς μόναι ἐν ταῖς παρθεσίαις. Et aliquanto post, ubi de ioculari Senecae libello in Claudium, ἐπειδὴ γὰρ πρὸς αὐτῶν δεσποτικῶν θανάτου λόγους ἀκρίτως ποιεῖ μεγάλοι οἱ δήμοι ἐς τὴν πλὴν ἀγορῆν αἱ εἰλικον, καὶ ταῦτα ἐς τὴν παταμόντουρον, ἐφ' ἣν Κλαύδιον ἀκρίτως ἐς τοὺς οὐρανὸν ἀνεβήσαν.

1 in Galba cap. 20. ad finem.

2 in Galba cap. 20. ad finem.

3 lib. 58.

Ergo sub Tiberio cum citatorum ad causam dicendam complures in media curia venenum hausissent, & tamen colligatis vulneribus ac semianimes palpitantesque in carcerem rapti essent: nemo punitorum non & in Gemonias abiectus, uncoque tractus, viginti uno die abiecti tractique, inter eos pueri & femina, idque Suetonius¹ scribit: ubi tractos unco in Tyberim intelligendum est: Nam cum Tiberius supplicis irritatus cunctos, qui carcere attinebantur accusati societatis cum Seiano, necari iussisset: iacuissetque immensa strages omnis sexus omnis aetas, inlustres, ignobiles, dispersi aut aggerati, neque propinquis aut amicis adistere, inlachrymare, ne visere quidem diutius daretur, circumiecti custodes, & in mœrorem cuiusque intenti corpora putrefacta (teste Tacito²) adsectabantur, dum in Tyberim traherentur: quod ipsum his verbis à Dione³ memoratur, ubi de Seiani amicis in discrimen capitis adductis agit, *πρώτες γὰρ οἱ πινά ποιούτην αἰτίαν λαβόντες ἔχ' ὅπως ἰππῶεις, ἄλλ' ἀ καὶ βελούται, ἔσ' ὅπως ἄνδρες, ἄλλ' ἀ καὶ γυναῖκες ἐς τὸ δεσμωτήριον συρωδοῦντο καὶ καταψήφιδέντες, οἱ μὲν ἐκεῖ ἐκολλάζοντο (hi sunt quibus in carcere gula frangebatur) οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Καπιτωλίου ὑπὸ τῆς δημάρχων ἢ καὶ τῆς ὑπάτων κατεκρημίζοντο, καὶ ἐς τε πλὴν ἀγροῦν τὰ θέρματα αὐτῶν ἀπὸ ῥύτων ἐρίπτετο, καὶ μὲν τούτο ἐς τὸν ποταμὸν ἐπέδμετο. Itaque Seianum olim praefectum praetorio in carcerem coniectum capite damnatum & punitum, idem Dio⁴ fuisse refert sub Tiberio: ut in scalas primum Gemonias, indeque in Tyberim pertraheretur. καὶ ἔτω δικασθεὶς κατὰ τε τῆς ἀναβασιμῶν ἐρίφῃ, καὶ αὐτὸν ὁ ὄμιλος τεσσῶν ὁλας ἡμέρας ἐλυμήνατο καὶ μὲν τούτο ἐς τὸν ποταμὸν ἐπέδμετο. unco autem pertractum Seiani cadaver, & in ripa Tyberis, hoc est in scalis Gemoniis,*

¹ in Tiberio cap. 61.

² lib. 5. Annal.

³ lib. 57.

⁴ lib. 57. sic ut 58.

niis, expositum fuisse: Iuvenalis etiam auctor est¹, quo loco.
¹ in Satyras 10 siue lib. 4.

-Seianus ducitur unco

Spectandus: gaudent omnes: quae labra? quis illi vultus erat?

& statim

-curramus praecipites, &

Dum iacet in ripa calcemus Caesaris hostem.

Sed videant serui ne quis neget, & pavidum in ius

Ceruice astricta dominum trahat. hi sermones

Tunc de Seiano, secreta haec murmura vulgi.

Ac de Seiani quoque liberis in carcere strangulatis abiectisque in Gemonias praeter Dionem² Tacitus³ scribit. Idem quo biennio ante Seianus poenas luisset: memoriae id prodendum, addidisse Caesarem, iactauisseque quod non laqueo strangulata, neque in Gemonias proiecta foret, quod ipsum Suetonius⁴ his verbis exprimit, Imputavit etiam quod non laqueo strangulatam in Gemonias abiicerit, proque tali clementia interponi decretum passus est. Idem auctor laqueos & uncos, unco & Gemonias, strangulatos & abiectos in Gemonias alibi copulavit⁵, alibi Vitellium religatis post terga manibus, iniecto ceruicibus laqueo, veste discissa, seminudum tractum in forum per totum viae sacrae spatium, reducta coma à capite, ceu noxij solent, tandem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatum atq. confectum, & inde unco tractum in Tyberim fuisse tradidit⁶. Plinius⁷ quoque Titi Sabini equitis Ro. meminit: in quem ita fuerit animaduersum in carcere, ut corpus eius deinde in gradibus Gemoniis abiiceretur: quod Tiberij temporibus acci-

² lib. 57.

³ eod. libro 5. Annal

⁴ in Tiberio cap. 53.

⁵ in Tiberio cap. 54. & 75.

⁶ in Vitellio ca. pen. 7 cap. 40. lib. 8. nat. hist.

1 li. 57. vel ut quidam voluit. 58. vide et Tacitum li. 4. 2 lib. 6. ca. 3. ubi de M. Clodio. 3 li. 6. ca. 11. 4 in Gracchio.

disse, ut tandem in profluentem traheretur, auctor est Dio, qui sic scribit, ἐς τὰ γὰρ τὰ δεσποτικῆσι ὁ Σαβίρος ἀδημιεῖν κατέτετο, καὶ μὲν τοῦτο ἀκρίτως ἐφθάρη, τότε ἔμα ἀπὲρ καὶ τῶν ἀναλασμάτων ἐρρίθη, καὶ ἐς τὸν ποταμὸν ἐνεβλήθη. denique Valerius Maximus² ubi de M. Clodio, quē senatus Corsis, quia turpem cum his pacem fecerat, deditum, & ab hostibus non acceptum in publica custodia necari iussit: Corpus contumelia carceris (inquit) & detestanda Gemoniarum scalarum nota sc̄davit. & alibi³ de Q. Capione, qui senatus patronus dictus fuerat, In publicis vinculis (ait) spiritum deposuit, corpusque eius funesti carnificis manibus laceratum in sc̄alis Gemoniis iacens magno cum horrore totius fori Romani conspectum est. Gracchorum, itēque Fulvij & sociorum ad tria milia caesorum in tumultu Romano corpora bonis etiā publicatis lugeri vetita, & in fluvium pertracta fuisse Plutarchus⁴ memorat, τὰ δὲ ἑματά καὶ τοῦτων (ait) καὶ τῶν ἀδελφῶν εἰς τὸν ποταμὸν ἐρρίθη, τετραλίων ἀναρρηθέντων, καὶ ταῖς βότῃς αὐτῶν ἀπέδοντο πρὸς τὸ δημόσιον. ἀπειρήθη δὲ περὶ τῶν γυναικῶν.

Ex more itaque Romanorum id fuit, ut hostes publicos, aut qui hostium loco essent. (ut puta proscriptos, itēque parricidas, aliōsque facinorosos homines, quorum p̄nae ad exemplum aliorum pertinebant) supplicio ultimo affectos, honore sepulturae plerunque prohiberent: Ideoque in Gemoniis gradibus abiectos unco in Tyberim pertraherent: id quod ex iis Plutarchi & Valcrij (modò quae attulimus) exemplis, perspicuum esse cuius arbitror: Et ex eo quod oc- ciso Domitiano senatum adeò latatum esse Suetonius⁵ refert, ut repleta certatim curia, non tēperaret quin mortuum contumeliosissimo atque acerbissimo acclamationum genere

laceraret, scalas etiā inferri, clypeosq. & imagines eius coram detrabi, & ibidem solo affligi iuberet (Nā quod ait scalas inferri, sic accipio mortuum ad scalas Gemonias abiici) Ac illò etiā pertinet, quod in senatus acclamationibus (quas post mortem Commodi factas Lāpridius¹ memorat) ita scriptum legitur: Carnifex unco trahatur: Carnifex senatus, more maiorū unco trahatur: senior Domitiano, impurior Nerone: sic fecit, sic patiat̄ur &c. Rogamus parricide cadauer unco trahatur: gladiatoris cadauer unco trahatur: gladiatoris cadauer in spoliario ponatur. Preroga preroga, omnes censemus unco trahendū, & reliqua: Sic quoq. sub Antonino Caracalla, Papiniani & Petronij iussu principis caesorum cadauera per plateam, sine aliqua humanitatis reuerentia, tracta fuisse Spartianus² tradit. Sub Tiberio sanè (ut est apud Tacitum³) damnati publicatis bonis sepultura prohibebantur: eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta: pretium festinandi: & (ut ait Suetonius⁴) interdictum ne capite damnatos propinqui lugerent: itaque sine distinctione vlla vel scelerum & criminum, vel p̄narum etiam capitalium: eas qui subiissent, & Tiberij, & Claudij, & Neronis, aliorūque tyrannorum temporibus, nec sepulturae mandabantur, neque à propinquis lugebantur: cum alioqui iure civili hos tantummodò vel sepeliri vel etiam lugeri non solitos Vlpianus⁵ nominatim tradat: hostes scilicet, vel perduellionis damnatos, itēque suspendiosos, & qui manus sibi non tadio vitæ, sed mala conscientia intulissent: ubi suspendiosos, non qui seip̄os laqueo sponte praefocassent, interpretor (ut plerique faciunt) sed in patibulo suspensos & cruci suffixos: quibus circumiiciebantur custodes iussu magistratum milites, donec putrefacta & prop̄e

¹ in Comodo.

² in Antonino Caracalla.

³ lib. 5. Annal.

⁴ in Tiberio cap. 61.

⁵ l. liberorū

11. 9. non solent.

D. de iis qui not. infra. iuncta.

l. minime maiores. 35.

D. de Religios. & sumpt. fun.

¹ in Satyri-
co.

consumpta essent cadauera, ne quis ea forsitam ad sepul-
t¹ ram detraheret: id adeo ex Petronio¹ didici, cuius haec ver-
br sunt, Proxima ergo nocte cum miles, qui cruces asserua-
bat, nequis ad sepulturam corpora detraheret: notasset sibi
& lumen, &c. Itaque cruciarij unius parentes, ut viderunt
laxatam custodiam, detraxere nocte pendentem, supremo-
que mandauerunt officio. At miles circumscriptus dum resi-
det, ut postero die vidit unam sine cadauere crucem, veritus
supplicium, mulieri quod accidisset exponit, nec se expecta-
turum iudicis sententiam: sed gladio ius dicturum ignauia
sua. Atque ex hoc quidem vetusto more illud est, quod ad
crucem Domini nostri Iesu Christi (donec diuinum spiri-
tum Deo patri commendatum exhalasset) centurionem cum
cohorte, ipsius obseruandi gratia permansisse: in historia sa-
cro sancta D. Matheus² retulit, ο δε Ιησους παλι κειστας Φω-
de & B. μη μετ' αλλη αφηκε το πνθμα. & statim, ο δε εκεινταρχος κ
Marcu ca. 15. Lucam οί μετ' αυτθ τησθντες τον Ιησουω ιδδντες τον σθσμον κ τα ρηθ-
cap. 23. & ρθμα εφοβηθησθσ σφοδρα, λεγοντες, αληθως θεοθ υθσ ην εθσθ.
Iohannem cap. 19. Igitur ex indulgentia potius & clementia quadam prae-
dis ipsius, quam ex veteri more Romanorum fuit: quod Io-
sepho Arimathæensi decurioni, Domini nostri corpus in cru-
ce suspensum ad sepulturam à Pilato concessum apud eun-
dem aliòsque beatos Euangelistas legimus. Caterum si qui
ex alio quam perduellionis aut parricidij crimine, aut aliud
quam crucis supplicium perpessi forent: eorum cadauera pu-
nitorum, ad sepulturam propinqui à magistratibus non ini-
quis plerumque impetrabant: eumque morem ex isto, quem
subiiciam, Ciceronis loco licet colligere, quo redemptam pre-
tio à parentibus sepeliendi filios, praetore in Sicilia Verre po-
testatem, ipsi exprobrat³, Nam illorum (ait) liberi cum erunt

² ca. 27. vi
de & B.
Marcu ca.
15. Lucam
cap. 23. &
Iohannem
cap. 19.

³ lib. 5. in
Verrem.

securi percussi ac necati, corpora feris obiicientur: hoc si lu-
ctuosum est parentibus: redimant pretio sepeliendi pote-
statem. Onasum Segestanum hominem nobilem dicere audi-
stis, se ob sepulturam Heraclij Nauarchi pecuniam Timar-
chidi numerasse: Iurisconsultorum etiam ac posteriorum
quoque Imperatorum temporibus durasse morem illum, ut
animaduersorum cadauera non modò cognatis, sed quibus-
libet petentibus darentur: ex illo Pandectarum titulo, qui
de cadaueribus punitorum est, aperte constat, & ex eo Dio-
cletiani ac Maximiani rescripto¹: cuius haec omnino ver-
ba sunt, Obnoxios criminum digno supplicio subiectos sepul-
turae tradi non vetamus: quae verba ipsam (meo iudicio)
humanitatem, veramque pietatem pra se ferunt: in honorem
pietatis quidem certè Quintilianus² etiam damnatos sepe-
liri scribit, & neminem non mortalium fauere hominis se-
pulturae debere: quia haec una res est, cuius exemplum ad
omnes pertineat: Ideoque non nisi ab ultimo parricida exi-
gi pœnam, trans hominem: hoc scilicet innuens, honore se-
pulturae prohiberi, atque adeo pœna quadam post mortem
affici, grauissimo parricidij crimine damnatos. Adde cum
Iurisconsulto³, maiestatis quoque ac perduellionis crimen:
quod tanto atrocius existimatur, quanto patriæ, quam pa-
rentibus arctiore vinculo adstringimur: & tamen ipso par-
ricidij vocabulo latius protenso satis designatum intelligi-
tur. Militum adeo Romanorum (qui Rhegium iniusto bello
quondam occuparant, ultròque Imperatorem quempiam
delegerant) virgis caesorum securique percussorum corpora
sepulturae mandari, mortemque lugeri senatus (Valerio⁴ te-
ste) vetuit: Tiberium quoque Gracchum hostem iudicatum,
ultimo supplicio affectum sepulturae honore spoliatum fuisse,
A. a. iij.

¹ l. ii. c. de
religios. &
sumpt. fun.

² in de-
clam. 6. cor-
poris proie-
cti.

³ l. i. §. j. d.
de cada-
uer. punit.

⁴ ca. 2. li. 2.

li. 4. ca. 7. idem Valerius ¹ auctor est. Ex quo iure fuit illud, quod Vespasianum pratore[m] infensum senatui nequo non genere demeretur Caium principem: & ludos extraordinarios pro Germanica eius victoria depoposcisse, pœnæque coniuratorum addendum censuisse, ut insepulti proiicerentur, apud Suetonium ² legimus.

² in Vespasiano ca. 2. ad finem.

Olim sanè qui perduellionis (ut puta coniurationis in remp. ac proditiõnis) tenerentur, post pœnas capite persolutas, eorum corpora nihilominus ad sepulturam petentibus dabantur apud veteres & Lacedæmonios & Romanos: Cuius rei exempla proferam duo: Primum erit, quod de Lacedæmoniorum Nauarcho Pausania, Diodorus Siculus ³ narrat: eum, qui clanculum in ita cum Persis amicitia, atque adeò Peloponnesium proditiõnis manifestus ad Palladis fanum supplex tanquam ad asylum euitandæ pœnæ causa confugisset, eoque inclusus, & exitu prohibitus inedia famèque periisset, cognatis ut sepelirent concessum esse: τὸ μὲν οὖν ἔμα τῆ τελευτήσαντος (inquit ille) ἑωχρήθη τοῖς πρῶτοις κατὰ νόμον.

³ lib. II. vide et Emiliolum Probi in Pausania.

⁴ in Antonio.

Alterum Plutarchus ⁴ suppeditat: qui Lentulum & alios Catilinariæ cõiurationis conscios sociosque auctore Cicerone consule in carcere necatos, sepultura non esse prohibitos asseuerat, ὁ δὲ αἰσ (inquit) εἶρηται τῶν τῶν κατὰ νόμον ἑωχρήσαντος. Sed hoc quidem ideò fortasse, quoniam de indemnatis, deque inauditis licet fontibus extra ordinem sumptum supplicium fuisset: quod ipsi Ciceroni postea quoque crimini datum fuit, ut in exsilium pelleretur auctore Clodio: Enimuerò quantum ad maiestatis, id est perduellionis crimen attinet, Romani exemplum Atheniensium magis probarunt: apud quos proditiõnis damnatorum corpora in Attica sepeliri nefas erat, sepulto-

rum ossa eruere licebat: quemadmodum Xenophon, Lycurgus, & Dio Chrysostomus docent: Apud Xenophontem ¹ ad finem li. I. ἐλλω- etenim Euryptolemus ita de Pericle loquitur, ποῦτο δὲ εἰ κῶ. βούλεσθε, καὶ ποῦτοι τὸν νόμον κρίνατε, ὅς ἐστιν ὅτι τοῖς ἱεροῦλοις καὶ πρῶτοις, ἐὰν τις ἢ πλὴν πόλιν πρῶτος, ἢ τὰ ἱερὰ κλέπῃ, κριτῆντα ἐν δικαστηρίῳ, ἀλλὰ κατὰ νόμον, μὴ ταφῆναι ἐν τῇ ἀττικῇ, τὰ δὲ χεῖματα αἰσὲν δημόσια εἶναι. Lycurgus ² etiam ² in oratione καὶ Λεωκράτει. vetustus orator de Phrynichi proditiõnis post mortem atque sepulturam damnati ossibus erutis, & extra Atticam translatis atque amandatis, in hac verba scribit: καὶ Ἰηφίστεται ὁ δῆμος Κεῖτιου εἰπόντος, τὸν μὲν νεκρὸν κρίνειν πρῶτος, καὶ δόξῃ πρῶτος ὢν, ἐν τῇ χώρῃ μὴ ταφῆναι, τὰ τε ὅσα αἰσὲν ἀπορύεσθαι καὶ εἰσελθεῖν ἔξω τῆς ἀττικῆς: ὅπως δὲ μὴ κρίνηται ἐν τῇ χώρῃ, μὴ δὲ τὰ ὅσα τῆ πλὴν πόλιν πρῶτος. Dio denique Chrysostomus ³ apud Athenienses ideò proditoris corpori humum iniicere non solitum tradit, ut ne quod scelerati ac nefarij hominis indicium posteritati relinqueretur, κατὰ νόμον οἶμα τὸ μὴ ταφῆσθαι τοῖς πρῶτοις, ὅπως μὴ δὲ ἢ σημεῖον εἰσαῶθις ἀνδρὸς πομπῆς. At ex alia quàm perduellionis causa punitorum cadauera petentibus amicis aut propinquis permitti solita verum est, imò verò & si ea nemo posceret, tamen ex more fuisse apud Romanos, ut sepultura certo in loco mandarentur, ideò forsitan aliquis existimauerit: quod ad Virgilium ⁴ Seruius Sceleratum ⁴ lib. II. Æneid. campum fuisse Romæ nominatum, in quo fontes sepelirentur, asserit: sed mihi non fit verisimile, id eò loci Seruii voluisse: cuius verba non de quibuslibet noxiis, sed de Vestalibus incesti damnatis (quæ Scelerato campo antiquitus ad urbem extra portam Collinam vinea defoderentur, ut superiore sermone allatis Liuij locis ostendi) accipienda esse au-

³ in oratione que πομπῆς in-scribitur.

⁴ lib. II. Æneid.

rumo. Sed ad reliqua vetusti suppliciorum moris solemnia indaganda regredior: Et quoniam de loco iam antè disseruimus: sequitur ut de tempore dispiciamus.

Igitur interdium, non etiam noctu sumptum (Romæ quidem) supplicium de fontibus reperio: Quid tam inauditum (ait Seneca¹) quàm nocturnum supplicium? Cùm latrocinium tenebris abscondi soleat: animaduersiones quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemq. proficiunt. Quamobrem notatur alicubi ab eodem auctore², Caij Caligula Imperatoris Romani seuitia, qui complures equites Romanos & senatores vno die flagellis cecidit, torsit non questionis sed animi causa: deinde adeò impatiens fuit differenda voluptatis, quam ingens crudelitas eius sine dilatione posscebat, ut in crypta (sic enim lego non cirrha: nam & cryptæ apud Suetonium³ apud Vitruuium⁴, aliòsque auctores classicos, & cryptoporticus apud Plinium⁵ fieri mentionem scio: quid autem cirrha, hoc loco valeat, equidem non video) quæ porticum à ripa separat inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque alius senatoribus ad lucernam decollaret: hac historia narrata, subiicit deinde auctor optimus, Quid instabat? quod periculum aut priuatum aut publicum vna nox minabatur? quantum fuit, lucem expectare denique (sic enim distinguendus interpunctionibus is locus est) ne senatores populi Romani soleatus occideret? Notatum est & à Catone censore factum T. Flaminij, qui cùm esset consul in Gallia, exoratus in conuiuio à scorto est, ut securi feriret aliquem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis, ut Cicero⁶ docet: in ipsius fasti estimatione Montanus Votienus apud Senecam⁷ dixit, hæc obiici quòd meretricem habuit, quòd aliquem occidit,

¹ lib. 3. de irac. cap. 19.

² cap. 18. li. 3. de ira.

³ in Caligula cap. 58.

⁴ li. 6. ca. 8.

⁵ in Epist. ad Gallum

lib. 2. et ad Apollinare

lib. 5. & ad Cornutum

li. 7. epistol.

⁶ in lib. de senectute.

⁷ cōtroucr. 26. lib. 5.

cidit, quòd noctu, quòd in conuiuio, quòd rogante meretrice. Argentarius verò apud eundem, Age lege, scis (inquit) quid dicat, interdium age, in foro age. & Ruffus Vibius, Prætor ad occidendum hominem soleas poposcit: & At nunc à prætore lege actum est ad lucernam. & Seuianus denique, Nocte non debere sumi supplicium. quod tamen sui generis insaniam habere, nescio quamobrem Seneca dixerit. huic autem Flaminij factò, assimile illuc Herodis est: qui D. Ioannem Baptistam in gratiam & ad nutum filie Herodiadis (quæ in conuiuio saltauerat) decollari iussit: quemadmodum¹ Euangelistæ tradunt. Rarò igitur & extraordinem capitales pœna noctu infligebantur, plerunque interdium: nec tamen sine dierum distinctione: Nã cùm sint sacri & ite negotiosi dies (ut Tacitus² loquitur) qui forsitan publici dicuntur à³ Dione, ubi de Adriano, & τῆς μὴτε ἱερῆς, μὴτε δημοσίου ἡμέρας, οἴκοι ἐῖδου. Sacris siue festis diebus non sumebatur olim supplicium, nisi extra ordinem: ac ne feriatis quidem, qui tamen omnes festi non erant: Custodie sanè feriatis diebus audiri poterant, sed ita ut innoxios proconsul aut præses dimitteret, nocentes autem qui duriore animaduersione indigent, differret: quemadmodum Modestinus⁴ noster tradit. Ideò autem differri nocentes (ut puto) Iurisconsultus dixit (quod tamen interpretibus in mentem non venit) quoniam feriatis utique diebus & festis, in capitis reos lege agere non licebat: sed differri supplicium oportebat in profestum & negotiosum diem: Diebus festis (ait alicubi⁵ Seneca) intercedentibus pœna ex lege dilata est. Hanc legem apud Athenienses viguisse Xenophon⁶ addocet, ubi quanta cum animi fortitudine atque constantia Socrates mortem oppetierit, cùm post damnationem per dies admodum triginta in carcere certus de pœna

¹ D. Matheus cap. 14. & D. Marcus ca. 6.

² lib. 13.

³ vide Xiphilini in Adriano.

⁴ l. Custodias D. de public. iud.

⁵ Declam. 4. lib. 5.

⁶ lib. 4.

¹ Epistol. 71 lib. 10.

sua permansit, & (ut ait Seneca¹ de Socrate ipso) triginta dies in carcere & in expectatione mortis exegit, propterea quod illo mense Delia festa peragerentur: lex verò non sineret palam in quemquam animadverti, antequam oraculi consultores Delo reuenterentur: in hac fere verba memorat, ὁμολογαίται ὁ δὲ ναυα πῶ μνημονοῦσιν ἰδῶν αὐθροῦται καλλίω θάνατον ἐνεκαίη. αἰδῶν μὲν γὰρ ἐχρῆστο αὐτῶ μὲν πῶ κρίσιν πελάκοντα ἡμέρας βιώναι, ὅθεν τὸ Δήλια μὲν ἐκείνου τῶ μηνὸς εἶ), τὸν δ' νόμον μηδένα ἐδῶ δημοσίᾳ ἀποθνήσκειν, ἕως αὐτῆ ἡ σωεῖα ἐκ Δήλου ἐπαρέλθῃ. Cum igitur hanc legem (ut alias quamplurimas) ab Atheniensibus Romanos accepisse, haud improbabiler tueri possimus: Ex eo nimirum intelligimus, meritò Tiberianorum temporum extraordinaria (ut ita loquar) saevitiæ imputasse Suetonium², quòd nullus à pœna hominum cessauerit dies, ne religiosus quidem ac sacer: quòdque animaduersum in quosdam fuerit, ineunte anno nouo, id est ipsis calendis Ianuariis: quarum consuetos

³ l. omnes. C. de feriis. ⁴ lib. 4. An. nal.

die strangulatus fuit teste Tacito Cornelio⁴: cuius verba, quòd ad superiorum illustrationem faciunt, proponam, Sed Cæsar solemnia incipientis anni Kal. Ianuarias epistula precatus vertit in Sabinum, &c. & traheretur damnatus, quantum obducta veste & adstrictis faucibus niti poterat clamitans, sic inchoari annum, has Seiano victimas cadere, &c. Quem enim diem vacuum pœna, ubi inter sacra & vota (quo tempore verbis etiam prophanis abstineri mos esset) vincla & laqueus inducantur? Non imprudentem Tiberium, tantam inuidiam aduisse: quæsitum, meditatúmque

² Tiberio cap. 61.

³ l. omnes. C. de feriis.

⁴ lib. 4. An. nal.

nequid impedire credatur, quo minus noui magistratus quomodo delubra & altaria, sic carcerem recludant. Sequuta insuper litera agentis, quòd hominem infensum reipub. puniuissent. Sanè quamuis sacratis quadragesimæ diebus nulla supplicia esse corporis (quibus absolutio expectatur animarum) Imppp. Valentinianus, Theod. & Arcadius aliquando præcepissent¹, attamen post annos admodum octo-
decim & quòd excurrit, quæstionibus latronum & maxime Isaurorum nec venerabilem quidem Paschæ diem excipi Honorius & Theodosius Impp.² voluere: ne sceleratorum proditio consiliorum differretur, quæ per latronum tormenta quærenda est. Caterum videtur & apud Iudæos id iuris olim obseruatum esse, ut festis diebus nemini supplicium ultimum infligerent: quando quidem & supplicio affectos, appropinquante festo ex hominum conspectu tolli iuebant: ne scilicet ipso die festo perempti esse viderentur: itaque D. Ioannes latronum cum Domino nostro crucifixorum crura fracta Pilati iussu per milites, instantibus Iudæis, memorat³, οἱ δὲ ἰσχυροὶ ἵνα μὴ μείνη ἕπι τῆς ταυροῦ τὰ ἑμῶν ἐπι σαββάτω, ἐπει ὡρασιβὴ ἡ (ὡ γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τῆς σαββάτου) ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον ἵνα καταρῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἄρῶσιν. Ac de suffractis quidem cruribus proximo sermone diximus. Sanè in crucem actorum cadauera ex lege Domini⁴ ad vesperam de ligno deponi, eodemque die sepeliri cum debuerint: hæc quoque ratio Iudeos mouit, ut de frangendis latronum cum Domino Iesu crucifixorum cruribus, cum Pilato agerent. Ac de consuetis quidem pœnarum diebus locisque, apud veteres, hæc fere sunt, quæ marte morèque nostro legendis auctorum libris assequi ac deprehendere potuimus. Quid restat igitur: hoc scilicet,

¹ l. 5. tit. 35. de quæstio. lib. 9. C. Theod.

² l. pen. C. de feriis l. ult. C. Theod. de quæstion. iiii. 35. li. 9.

³ in Evangelio ca. 19.

⁴ cap. 21. Deuteronomij ad finem.

ut aliquot pœnarum solemnia, quasque ceremonias pari sagacitate ac diligentia conquiramus, & è sacrosanctis illis vetustæ historiæ archiis atque adytis eruamus.

Ut in damnatos capitis apud Romanos lege ageretur. De ligatione ad palum. De scissione vestium, variis ex causis. De luentium priuatorum magistratuumve habitu. De vestis mutatione ob Saturnalia, magistratus, aut militiam. Seruili vestis, quæ. Lacerna: Cucullus: Penula: Pallium: Horatio & Martiale illustratis: hoc insuper castigato. Municipium, plebisque Romane habitus. De luctu publico in vrbe. Atérne an albus sceminarum in eo vestitus fuerit, controversum inter historicos videri. At in eo ipso vulgarem magistratum sedem: versos fasces: militum arma versa: Seruio interim castigato. Reum capite damnatur peruersa vestis, prætexta posita. Saga militum: paludamenta Imperatorum: Togula & Sagula licitorum: τὸ λεῖον. Pallium quid sit apud Marcellinum. Munera gladiatoria, quibus primum postea de de causis: quorum magistratum cura: quot gladiatorum paribus: quibus sumptibus, publice, priuatim, & quo denique tempore olim edita: & in ius quæ persona olim depugnarint. Lanista qui & patresfam. apud Suetonium. Picta gladiatorum dimicatio: exposito Horatii loco ad l. vlt. in princ. D. de edil. ed. De gladiatoris consulum aliorumque magistratum muneribus: ad l. 36. D. de condit. & demon. Quando quibusve ecclesiasticis aut principalibus constitutionibus recisa illa vel sublata ad l. j. C. de gladiator. lib. xi. & ibi, quamobrem ab Imperatoribus in militiam euntibus illa exhiberentur: spartiano interea exposito: Dionéque apud Xiphilinum & Capitolino castigatis.

C A P. X.

Diximus superiore capite, ultimum supplicium subituros, olim affectos verberibus fuisse inserto furca capite: idque non paucis veterum auctorum testimoniis impleuimus: Deligatos etiam ad palum, scissa iussu magistratus à licitoribus & laniata veste, ut nudi virgis caderentur: aliquot auctorum locis indicatis, non inutiliter (ut puto) astruemus. Ac de ligatione quidem ad palum ista Gracchus apud Gellium¹: Idcirco palus (inquit) destitutus est in foro, eoque ad ductus suæ ciuitatis nobilissimus homo M. Marius, vesti-

¹ca. 3. li. 10.

menta detracta sunt, virgis cæsus est. Cicero in Verrem¹: ² lib. 5. Cum repente (ait) hominem proripi, atque in foro medio nudari, ac deligari, & virgas expediri iubet: & statim ab eo qui beneficio po. Romani fasces & secures haberet, deligatus in foro virgis caderetur. Liuius² ubi de Campanis senatoribus, à Fulvio punitis Theano & Callibus: Magistratum Sidicinum citari iussit, imperauitque ut produceret Campanos, quos in custodia haberet: producti omnes, virgisque cæsi ac securi percussi. Inde citato equo Calles percurrit: ubi cum in tribunali consedisset, productique Campani deligarentur ad palum, eques citus ab Roma venit, &c. Dio³ de- ³ lib. 48. nique Antigonum Iudææ regem, cui successor Herodes datus est, ab Antonio ita punitum refert: ut palo alligatus flagris caderetur atq. obtruncaretur, τὸν δὲ Αντίγονον (ait) ἐμαρτύρωσε, ταυρῶν παροσθήσας (ὁ μηδὲν ἄλλος βασιλεὺς τῶν Ἰσραήλων ἐπεπόνθη) καὶ μὲν τὸ τοιοῦτον καὶ ἀπέσφαζεν. ubi malo τρωθὲν, palum, quàm (quod interpres facit) crucem exponere: & ἀπέσφαζεν, Obtruncare potius, quàm Iugulare: quoniam Antigonum securi percussum fuisse Plutarchus⁴ tradit his ⁴ in Antonio. verbis, quæ cum illis omnino congruunt: πολλοὺς δὲ ἀφῆκε τὸ βασιλείας ὡς Αντίγονον τὸν Ἰσραήλον, καὶ παρὰ γὰρ ἐπέλεξεν, σκεδὸν τῶν τε ἐπὶ ἐτέρου βασιλέως ἔγω. καὶ ἀέντος. Quod de iussu magistratus mentionem fecimus, id sic habet: ut Roma quidem in triumvirorum capitalium conspectu (sicuti capite sexto demonstratum est) in prouinciis autem, imminente stantéque pro tribunali præside aut proconsule, idque ita fieri solemnibus ac legitimis verbis præcipiente, verberibus primum, alio deinde quouis supplicio, in rei capitalis damnatos animaduertetur. Seneca de ira⁵, Procedam in ⁵ li. 1. ca. 16. tribunal (ait) non furens nec infestus: sed vultu leni, &

lib. 5.

lib. 28.

li. 2. ca. 2. de discipl. milit.

lib. 1. de ira cap. 16.

lib. 10. Ann.

l. Diuus. S. pannicaria D. de bon. damnat.

magis graui quam rabida voce, illa solemnia verba concipiam: & lege agi iubebo: non iratus, sed seuerus. Et in cōtro-
 uersis¹, Deinde descripsit qualiter in foro decolletur: Ascen-
 dit prætor tribunal inspectante prouincia: noxia post terga
 ligantur manus: stat intento ac tristi omnium vultu: fit à
 præcone silentium, adhibentur deinde legitima verba: cani-
 tur ex altera parte classicum. Inter legitima supplicij ver-
 ba, refert hæc idem Seneca paulo post: Summoue licitor, de-
 spolia, verbera, lege age, animaduerte. huc pertinet quod in
 historia beati Appolinaris vicarium dixisse ad officium legi-
 mus, Exuite eum & cadentes dicite, Resipisce & immola
 diis: Quod denique Liuius², ubi de dictatore Papirio Fu-
 rio, & Fabio Rutiliano Magistro equitum, Tunc Papirius
 redintegrata (inquit) ira spoliari Magistrum equitum, ac
 virgas ac secures expediri iussit: Fabius fidem militum im-
 plorans, lacerantibus vestem licitoribus, ad triarios sese re-
 cepit: quam historiam recitans Valerius³, Rutilianum scissa
 veste spoliatoque corpore, licitorum se verberibus laceradum
 præbuisse scribit: Et rectè quidem scissa veste, ut ille à licito-
 ribus lacerata: rectè itidem Seneca ipse, alio in loco: ⁴ Quid
 si ille vidisset desilientem de tribunali proconsulem, & fa-
 sces licitori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia
 tardius scindebantur aliena? Rectè Tacitus⁵ de Herennio
 Gallo legato agens: Protractum (ait) è tentorio scissa veste,
 verberato corpore, quo pretio, quibus cōsciis prodidisset exer-
 citum dicere iubent. Nam spolia, quibus (ut apud Iuriscon-
 sultum legimus⁶) indutus quis erat, cum ad supplicium du-
 ceretur, ita detrahebant lictores, ut vi adhibita dilania-
 rent ac scinderent: quod Plutarcho nostro *περιχρίσας* καὶ
ἀεὶ ῥήγνυσθαι plurimis in locis dicitur: ex quibus aliquot

¹ in Publi- cola.

² in Camil- lo.

³ in Mario.

⁴ in vita Ciceronis.

verbi causa indicabo. Igitur ubi de Bruto¹ (qui in filios
 coniurationis cum Tarquiniis inire reos capite animaduertit) iussos lictores lege agere, iuuenum vestimenta lacerasse,
 manus ligasse post terga, ipsorumque corpora virgis multum
 cecidisse scribit, sic ferè, ὡς εἰ ἑστὸν ἀπεκρίνατο, τοῖς ἐρωτη-
 γήντες· ἕτως ἀποκρίνας πρὸς τοὺς ὑπηρέτας τὸ πρῶτον,
 ὑμέτερον ἦδη (εἶπεν) τὸ λοιπὸν τὸ ἔργον. οἱ δὲ διθύς ἑλλαβο-
 ῦμοι τοὺς νεανίσκους, ἀεὶ ῥήγνυον τὰ ἱμάτια, τὰς χεῖρας ἀπὴ-
 ρον ὀπίσω. ῥάβδους ἔξαινον τὰ ἑμάτια. Idem auctor² ubi de
 Faleriorum pedagogo loquitur: cuius prodicionem asper-
 natus Camillus, verberandum suis ipsum discipulis, veste à
 licitoribus lacerata, vinculisque pone tergum manibus tradi-
 dit, πρὸς τὰς τοῖς ὑπηρέτας (inquit) τῶν μὲν αἰδεσίου κα-
 τὰ ῥήγνυσθαι τὰ ἱμάτια, καὶ τὰς χεῖρας ὀπίσω ἀεὶ ῥήγνυον,
 τοῖς δὲ πασι δίδοναι ῥάβδους καὶ μάστιγας, ὅπως κολλήζοντες τοὺς πρῶ-
 τῶν ἐραύωσιν εἰς τὴν πόλιν. & ³ ubi de Iugurtha trium-
 phato & necato in carcere, καὶ μὲν τὸν θρίαμβον εἰς τὸ δισμο-
 τήριον ἐμπροσθεν, ὡς οἱ μὲν αὐτῷ βία ἀεὶ ῥήγνυον τὴν χιτῶ-
 σιν, &c. Ac denique ubi describit quemadmodum se olim
 proconsul Cicero in Cilicia prouincia gesserit: faciles aded
 ad ipsum omnium aditus fuisse Plutarchus nunquam satis à
 me laudatus auctor admonet: ut neq. domus à ianitore ob-
 seruata, nec ipse in lectulo, sed aut stans diluculo aut ante cu-
 biculū deambulans benignè salutatores exceperit: virgis ne-
 minè ceciderit, nec vestem ullius sciderit: ad verberandū sci-
 licet pænæ causa: sic enim accipio, quod ille in hæc verba disse-
 rit⁴, ἢ εἰ οἰκία θυρωρῶν ὄντι εἶχεν. εἰ δὲ αὐτὸς ὠφθη κατακαίματος
 ὑπὸ σκευῶν· ἀλλ' ἔωθεν ἕως ἢ ἀεὶ ῥήγνυον πρὸ τῆς θυροῦ τοῖς
 ἀπαζομένοις ἐδίξιόν τε, λέγεται δὲ μήτε ῥάβδους αἰκίσασθαι
 αὐτῷ, μήτε ἐσθῆτα ἀεὶ ῥήγνυον, μήτε βλασφημίαι ὑπὸ ὀργῆς.

cap. 16.

ἡ ζημία ἐπεσθαι μὴ ἕρεων. Ergo & in actis Apostolo-
 rū¹, ubi de diuo Paulo & Sila Philippensiu magistratum
 iussu verberatis, & (ὡς περὶ οὗτος κατ' αἰσιν καὶ οἱ στρατηγὶ
 ἐξ ἰρήνας αἰσιν τὰ ἰμάτια ἐκέλευον ῥαβδίον. posterius αἰσιν
 spiritu leni (contra quam pleriq. faciunt) pronuntiandum au-
 tumo: ut nō ad magistratus, sed ad Paulum Silamq. verbe-
 ratos (quorū scissa prius vestimēta fuerint) referatur: quomo-
 do vetus interpres exponit, his ferē verbis, Et cucurrit plebs
 aduersus eos: & magistratus scissis eorum tunicis iusserunt
 eos virgis cædi: ubi sunt qui, pro eorum, perperam repo-
 nant, suis: Erat enim (sicut antè diximus) illud ex veteri
 suppliciorum more apud Romanos: ut noxiorum (qui ver-
 beribus affiendi essent) corpora scissis vestibus nudarentur,
 manusque post tergum conuerterentur²: idque tum illis om-
 nibus comprobatur, quæ modò recitauimus, auctorum Gra-
 corum & Latinorum testimoniis: tum etiam isto Suetonij³,
 qui de Vitellio, Deinde agnitus (ait) rogare nō destitit quasi
 quædam de salute Vespasiani dicturus: ut custodiretur in-
 terim vel in carcere: donec religatis post terga manus, in-
 iecto ceruicibus laqueo, veste discissa, seminudus in forum
 tractus est: inter magna rerum verborūque ludibria per-
 totum via sacra spatium, reducta coma à capite, ceu noxij
 solent, &c. hac enim ultima verba nisi fallor ad superiora
 omnia pertinent. Ac de scissione vestium, quæ ad pœnas (de
 quibus tractare cœpimus) pertinet: hæc solummodò apud au-
 ctiores veteres annotare memini. Nunc ad pœnas reuertetur
 (id quod rerum series exposcere videtur) nisi nihil mihi
 magis quæsitum esset à principio huius operis, quam ut va-
 rietatibus ipsum (et si ab rerum ordine interdum declinan-
 dum esset) distinguerem: animis que legentium amœna quasi
 diuerticula,

² hac de re vide Prudentiū de iudiciis Θεοδοσιου & Theodori- tum ca. 22. li. 4. eccles. histor. ³ in Vitellio ca. 12. meminuit Tacitus li. 19. et Xiphilinus ac Zonaras in Vitellio.

diuerticula, & meo requiem simul quærerem. Quid igitur
 respirabo aliquantum, ac de alia vestium scissione prius
 differam.

Fuit igitur vestium scissio in usu alia ex causa, non apud
 Hebræos tantum, qui cum graui aliqua calamitate de im-
 prouiso se obrui perentiscerent, vestes lacerabant, ut nimi-
 rum iræ dei se iam obnoxios, indignosque qui vestibus con-
 tegerentur, ea ratione significarent (quæadmodum de Ieph-
 the, de rege Israël, & de Matathia in Sacrosanctis testa-
 menti veteris libris¹ traditur) sed & apud Græcos, & item
 apud Romanos. Nam si lugendi aliquando aut irascendi,
 abhorrendi atque indignandi, aut aliàs dolendi se offerret
 occasio, vestes laniabant. Ergo præ dolore Iulius Cæsar ad
 Rubiconem traiecto exercitu adhibitis tribunis plebis, qui
 superuenerant pro concione fidem militum flens ac veste (ut
 ait Suetonius²) à pectore discissa inuocauit. Augustus
 cum Varum ab hostibus superatum casumque audisset, præ
 dolore vestem discidit, si Dioni³ credimus: cuius hæc verba
 sunt, ὅτε δὲ μαθὼν ὁ Αὐγούστου τὰ τὰς Οὐάρω (ὡς περὶ οὗτος
 τὴν τε εὐθὺς (ὡς τις φασί) ἐξ ἰρήνας αἰσιν καὶ πένθος μέγα ἔπει-
 τε τοῖς ἀπολωλόσι, καὶ ἔπειτα τὰς αἰσιν τὴν γερμανῶν καὶ αἰσιν τὴν
 γαλατικῶν δέει, ἐποίησατο. Nero postquam à se Galbam &
 Hispanias descivisse cognouit, collapsus, animoque malè fra-
 cto, diu & sine voce, & propè intermortuus iacuit: ut que
 respuit, veste discissa, capite conuerberato, actum de se pro-
 nuntiauit, teste Suetonio⁴. Maximus denique, cum audi-
 uit contra se Africam descivisse: senatus auctoritate perce-
 pta, incurrere in parietes, vestem scindere, gladium arripe-
 re, quasi omnes posset occidere, prorsus furere videbatur: idq.
 Iulius Capitolinus⁵ refert. Præ indignatione lacerarunt dianu.

¹ lib. iudic. cap. 11. ad fi. & Ruth cap. 4. & lib. 1. Regum. 2. ca. 5. & li. 1. Macab. cap. 2. ² in Iulio. cap. 33. ³ lib. 56.

⁴ in Nero- ne ca. 42.

⁵ in Gor-

vestem senatores proficiscente in exsilium Cicerone, cum se
 obsessos à Clodij militibus fuisse intellexerunt, Κλωδίου δὲ
 1 in Cicer. σιδηροφροσυμδίου (ait Plutarchus¹) αὐτὸν τὸ βουλευτικὸν κατὰρρηγνύμενοι πρὸς χιτῶ-
 νας, καὶ βοῶντες, &c. sic indignabundus Piso in senatu ve-
 stem discidit: quemadmodum Dio² (ubi de Pisone & Cu-
 2 ad fi. lib. 40. rione loquitur) his verbis significat, πῶς μὲν τὴν γῶμην (ἢν
 αὐτὸν αὐτὸς εἶχεν) ἐδημοσίωσεν ἐν τῷ βουλευτικῷ· ὡς ἐκεῖνοι
 ἀγανακτήσαντες, πῶς ἐδῆσαν αὐτὸν ἀειρήνηται. Augustus di-
 ctaturam magna vi offerente populo, genu nixus, deiecta ab
 humeris toga, nudo pectore deprecatus est, ut Suetonius tra-
 3 in Augu- dit³: Toga verò deiecta ab humeris: quæ scilicet antè scif-
 sto cap. 52. sa & lacerata fuerat: id quod ex illo Dionis loco⁴ intelli-
 4. lib. 54. et gimus, in quo, πῶς δὲ δικτατωρ ἐπαρτήσατο, ἀλλὰ καὶ
 Zonaras πῶς ἐδῆσαν παρρησιασάτο· ἐπειδὴ μὴδένα ἔβρον ἄλλως
 tam. 2. σφῶς ὄπισθεν, μήτε δεξιέρματος, μήτε δεξιέρματος ἠδωκῆν.
 Sic audito Domini nostri Iesu Christi sermone Caiaphas
 princeps Sacerdotum scidisse vestimenta sua dicitur (cum
 blasphemaſſe illum exclamaret) idque ipsi Evangelista his
 5 cap. 16. verbis narrant, Mathæus⁵, τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέρρηξε τὰ ἱμα-
 6 cap. 14. τία αὐτοῦ, λέγων ὅτι ἐβλασφημοῦσι & Marcus⁶ ὁ δὲ ἀρχιε-
 ρεὺς διαρρήξας τοὺς χιτῶνας αὐτοῦ, λέγει, τί ἐπι χερείῳ ἔχομεν
 μῆτρων; ἠκούσατε αὐτὸν βλασφημίας.
 Sed in luctu potissimum scindere vestimenta veteres so-
 lebant, non Iudæi tantum & Israëlita (quemadmodum de
 Davide ipsiusque comitibus, Saülis cadem atque Abneri
 lugentibus historia Sacrosancta⁷ recitat) verum etiã ethnici
 7 lib. 1. Sa- atque gentiles: quamobrem Virgilius decori obseruaton
 muel. ca. 1. & lib. 2. Sa egregius, ita cecinit⁸ alicubi,
 muel. ca. 3. 8 li. 12. En. Demittunt mentes, it scissa veste Latinus,

1 in Cicer. σιδηροφροσυμδίου (ait Plutarchus¹) αὐτὸν τὸ βουλευτικὸν κατὰρρηγνύμενοι πρὸς χιτῶ-
 νας, καὶ βοῶντες, &c. sic indignabundus Piso in senatu ve-
 stem discidit: quemadmodum Dio² (ubi de Pisone & Cu-
 2 ad fi. lib. 40. rione loquitur) his verbis significat, πῶς μὲν τὴν γῶμην (ἢν
 αὐτὸν αὐτὸς εἶχεν) ἐδημοσίωσεν ἐν τῷ βουλευτικῷ· ὡς ἐκεῖνοι
 ἀγανακτήσαντες, πῶς ἐδῆσαν αὐτὸν ἀειρήνηται. Augustus di-
 ctaturam magna vi offerente populo, genu nixus, deiecta ab
 humeris toga, nudo pectore deprecatus est, ut Suetonius tra-
 3 in Augu- dit³: Toga verò deiecta ab humeris: quæ scilicet antè scif-
 sto cap. 52. sa & lacerata fuerat: id quod ex illo Dionis loco⁴ intelli-
 4. lib. 54. et gimus, in quo, πῶς δὲ δικτατωρ ἐπαρτήσατο, ἀλλὰ καὶ
 Zonaras πῶς ἐδῆσαν παρρησιασάτο· ἐπειδὴ μὴδένα ἔβρον ἄλλως
 tam. 2. σφῶς ὄπισθεν, μήτε δεξιέρματος, μήτε δεξιέρματος ἠδωκῆν.
 Sic audito Domini nostri Iesu Christi sermone Caiaphas
 princeps Sacerdotum scidisse vestimenta sua dicitur (cum
 blasphemaſſe illum exclamaret) idque ipsi Evangelista his
 5 cap. 16. verbis narrant, Mathæus⁵, τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέρρηξε τὰ ἱμα-
 6 cap. 14. τία αὐτοῦ, λέγων ὅτι ἐβλασφημοῦσι & Marcus⁶ ὁ δὲ ἀρχιε-
 ρεὺς διαρρήξας τοὺς χιτῶνας αὐτοῦ, λέγει, τί ἐπι χερείῳ ἔχομεν
 μῆτρων; ἠκούσατε αὐτὸν βλασφημίας.
 Sed in luctu potissimum scindere vestimenta veteres so-
 lebant, non Iudæi tantum & Israëlita (quemadmodum de
 Davide ipsiusque comitibus, Saülis cadem atque Abneri
 lugentibus historia Sacrosancta⁷ recitat) verum etiã ethnici
 7 lib. 1. Sa- atque gentiles: quamobrem Virgilius decori obseruaton
 muel. ca. 1. & lib. 2. Sa egregius, ita cecinit⁸ alicubi,
 muel. ca. 3. 8 li. 12. En. Demittunt mentes, it scissa veste Latinus,

Coniugis attonitus fatis, urbisque ruina:
 Canitiem immundo perfusam puluere turpans.
 & Chorus apud Senecam¹ in Octau
 act. 1.
 -scindit vestes
 Augusta suas, laceratque comas:
 Rigat & mastis fletibus ora.
 Post allocutionem & conuentiones inter triumuiros &
 Sext. Pompeium habitas, utrarumque partium milites in
 mutua salutatione (cum propinquos & amicos cecidisse in-
 telligerent) lugentium specie discerpſisse comas, vestemque la-
 cerasse Dio² tradit. his ferè verbis, μαρῶντες ὃ πῶς ἀλλήλων,
 2 lib. 48. αὐτὸν τε τεύχεα ἐπαρτήσαν, καὶ αὐτὸν ἐδῆσαν ἀειρήνηται ὀνο-
 μασί τε αὐτοῖς ἀνεκάλωσεν, ὡς καὶ ἀπακοδοσὶ τὴν δωραμύροισ·
 καὶ πένθος ὡς καὶ τότε τελευτώντων, αὐτὸν τε που κειμένων σφῶν
 ἐποιοῦντο. Idem à Cleopatra, vulneratum statimque moritu-
 rum Antonium suscipiente ac lugente, admissum narrat
 Plutarchus³, ubi, δεξιέρμα ὃ αὐτὸν ἔτιωσεν καὶ κατακλίνασα, 3 in Anto-
 ἀειρήνηται τοὺς πέπλους ἐπὶ αὐτοῦ. καὶ τὰ ἔρρα τυπτομένη, nio.
 καὶ ἀπαρτήσουσα τοὺς χερσὶ καὶ τῷ παρρησιασάτω τοῦ αἵματος δὴα-
 ματομένη, &c. δεσπὶ πῶς ἐκείλει. Statius Papinius in Epi-
 4 quodam, hunc quoque morem notauit, his versibus:
 Tu modò fusus humi, lucem auersaris iniquam:
 Nunc toruus pariter vestes & pectora rumpis,
 Dilectòsque premis visus & frigida lambis
 Oscula: & in Priscillam,
 -tunc flere & scindere vestes,
 Et famulas lassare greges, & vincere planctus:
 Fatáque & iniustos rabidis pulsare querelis
 Calicolas, solamen erat.
 Lucianus etiam, ubi lugentium gestus omnes exprimit⁵ 5 in li. αὐτὸν
 πρὸς τοὺς.
 C c ij

1 in Cicer. σιδηροφροσυμδίου (ait Plutarchus¹) αὐτὸν τὸ βουλευτικὸν κατὰρρηγνύμενοι πρὸς χιτῶ-
 νας, καὶ βοῶντες, &c. sic indignabundus Piso in senatu ve-
 stem discidit: quemadmodum Dio² (ubi de Pisone & Cu-
 2 ad fi. lib. 40. rione loquitur) his verbis significat, πῶς μὲν τὴν γῶμην (ἢν
 αὐτὸν αὐτὸς εἶχεν) ἐδημοσίωσεν ἐν τῷ βουλευτικῷ· ὡς ἐκεῖνοι
 ἀγανακτήσαντες, πῶς ἐδῆσαν αὐτὸν ἀειρήνηται. Augustus di-
 ctaturam magna vi offerente populo, genu nixus, deiecta ab
 humeris toga, nudo pectore deprecatus est, ut Suetonius tra-
 3 in Augu- dit³: Toga verò deiecta ab humeris: quæ scilicet antè scif-
 sto cap. 52. sa & lacerata fuerat: id quod ex illo Dionis loco⁴ intelli-
 4. lib. 54. et gimus, in quo, πῶς δὲ δικτατωρ ἐπαρτήσατο, ἀλλὰ καὶ
 Zonaras πῶς ἐδῆσαν παρρησιασάτο· ἐπειδὴ μὴδένα ἔβρον ἄλλως
 tam. 2. σφῶς ὄπισθεν, μήτε δεξιέρματος, μήτε δεξιέρματος ἠδωκῆν.
 Sic audito Domini nostri Iesu Christi sermone Caiaphas
 princeps Sacerdotum scidisse vestimenta sua dicitur (cum
 blasphemaſſe illum exclamaret) idque ipsi Evangelista his
 5 cap. 16. verbis narrant, Mathæus⁵, τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέρρηξε τὰ ἱμα-
 6 cap. 14. τία αὐτοῦ, λέγων ὅτι ἐβλασφημοῦσι & Marcus⁶ ὁ δὲ ἀρχιε-
 ρεὺς διαρρήξας τοὺς χιτῶνας αὐτοῦ, λέγει, τί ἐπι χερείῳ ἔχομεν
 μῆτρων; ἠκούσατε αὐτὸν βλασφημίας.
 Sed in luctu potissimum scindere vestimenta veteres so-
 lebant, non Iudæi tantum & Israëlita (quemadmodum de
 Davide ipsiusque comitibus, Saülis cadem atque Abneri
 lugentibus historia Sacrosancta⁷ recitat) verum etiã ethnici
 7 lib. 1. Sa- atque gentiles: quamobrem Virgilius decori obseruaton
 muel. ca. 1. & lib. 2. Sa egregius, ita cecinit⁸ alicubi,
 muel. ca. 3. 8 li. 12. En. Demittunt mentes, it scissa veste Latinus,

οι μωχα δὲ ἐπὶ τούτοις (ait) καὶ κωκυτὸς γυναικῶν καὶ τῶν
 πρῶτων δάκρυα καὶ γέρινα τυπτόμενα, καὶ σπαραγμοὶ κῆρυκα
 καὶ φοιτισσόμενα περὶ αἰῶνι καὶ πού καὶ ἐσθῆς καταρρήγνυται, καὶ
 κῆρυκα ἐπὶ τῇ κεφαλῇ πάσεται, καὶ οἱ ζῶντες οἰκίζονται τὸ νεκροῦ
 οἱ μὲν γὰρ χαμῶσι κωλυθῶνται πολλάκις, καὶ τὰς κεφαλὰς ἄρατ-
 τούσι πρὸς τὸ ἔδαφος. ὁ δὲ δὴ γῆμων, καὶ καλὸς, καὶ κατὰ ὑπερβο-
 λὴν ἐστὶ φανωμένος, ὑψηλὸς πρὸς κεφαλήν, καὶ μετέωρος, ὡς πρὸ ἐς παρ-
 πῆν κεκοσμημένος. Fadillam denique ob tumultum Romæ
 concitatum de Clearcho apud Commodum fratrem conque-
¹ lib. 1. in vi
² a Comm. ut comam solueret, humi aduolueretur, & vestem scinde-
 ret: λυσαμένη τὰς τρίχας (inquit) ῥίψασά τε εἰς πλὴν γῆν ἑα-
 πλώ, ὡς δὲ ἴδω ἢ πείθους χῆμα δείξασα, σὺ μὲν ἔφη, βασιλεῦ
 εἴς. τοιαῦτά τινα εἰποῦσα, ῥήξασά τε πλὴν ἑσθῆτα, καὶ τῶν
 περὶ ὄντων πινὲς σπαραγμοὺς & reliqua. Sanè quod de pul-
 uere iniecto capiti Lucianus, de que canitie puluere perfusa
 & perspersa Virgilius, itémque quod Papinius & Hero-
 dianus, & ipse Lucianus de humi prostratione attigère:
 & trumque ex vetusto lugentium more interpretor: qui, ut
 apud Hebræos (quemadmodum de Husai Arachita Dau-
 dem à filio Absalone fugatum & flentem secuto ad verti-
 cem usque montis Oliuarum, terrámque super caput & scis-
² lib. 2. sa. sam tunicam habente, in Sacrosancta Samuelis historia,
³ muel ca. 15. ut cætera Bibliorum vetusti fœderis testimonia omittan-
⁴ 3 Ionæ ca. 3. tur, legimus) sic & apud Græcos & Romanos quoque pul-
 uere vel cinere iniecto crinem & faciem conspurcare, to-
 τὸςque fœdare se humi prostrati consueuerant: quò illud
⁴ in Hecub.
⁵ ba. Talthybij de Hecuba loquentis apud Euripidem pertinet.
 Αὕτη δὲ δούλη γράδς ἀπαυς ἐπὶ γῆν.
 Κεῖται, κῆρυκα φέρουσα δούληνον καὶ εἴς.

& illud Apuleij: Vix dum pompæ funebris (inquit) ex se-
 pultura filij fuerant explicata, & statim ab ipso eius rogo
 senex infelix ora sua recentibus adhuc rigans lachrymis,
 trahensque cinere sordentem canitiem, foro se festinus im-
 mittit. Cùm igitur lugentium mos sit (ut ait ad Virgilium
 Seruius) prioris habitus immutatio: cùm inquam id sit lu-
¹ lib. 10. de
² a sin. aur. etus proprium & peculiare, quod alioqui non frequentatur:
 & (ut est apud Plutarchum) πένθος μὲν οἰκείον, τὸ μὴ σὺ-
³ in Romai-
⁴ cis. mtes: idè in luctu Lycij muliebrem vestem induebant (ut
 superiore libro adnotare memini) apud Romanos filie qui-
⁴ cap. 15. dem capite nudo, passisque ac solutis comis: filij verò capite
 operto ipsi suos parentes efferebant: cùm alioqui velato mu-
 lieres, aperto viri capite in publicum prodire consuessent: ut
 idem Plutarchus eo loci demonstrat: idcirco etiam veteres
 barbam & capillum summittebant (idque Plutarchus & ⁵ in Catone
 Suetonius docent) vel etiam (ut antè dixi) puluere inie-
⁶ in Octa-
⁷ uio. ca. 23. cto fœdabant, ad deformitatem usque: qui alioquin com-
 pti & nitidi forent: vestémque lacerabant: aut certè sic mu-
 tabant, ut minùs splendidam id temporis per speciem mœsti-
 tie gererent, quàm pro ratione dignitatis aut consuetudine.
 Apud Romanos itaque magistratus prætexta posita se-
 natoriam vestem antiquitus assumebant, sedebántque non
 (ut antè) curuli sed vulgari sedi: lato clauo posito, eque-
 strem induebant: Equites angusto clauo & annulis aureis
 abiectis, trabeatine, an penulati, an tunicati, ac forsitan etiam
 atrati prodibant in publicum. De senatoria quidem & eque-
 stri veste hoc ipsum ex Dione attigimus libro primo, id ⁷ cap. 2.
 quod, & cætera etiam quorum modò commemimus, alio-
 rum auctorum testimoniis firmare atque illustrare placet.
 De lato clauo siquidem & annulis in hæc verba Linius, ⁸ lib. 9.

frigoris aut alia de causa (prout incidebat, veluti ad munientas atque conseruandas togas) vterentur, unde illud

¹ satyra. 9. Iuuenalis¹,
sive lib. 3.

- Pingueis aliquando lacernas,
Munimenta toga, duri crassique caloris,
Et malè percussas textoris pectine Galli
Accipimus, &c.

attamen manumissi, ut se liberos & ciues esse ostenderent, candidam assumebant & nitidam: id est aliam à seruili:

² in lib. de
resurrect.
carm.

quamobrem Tertullianus² alicubi, Oro te si famulum tuum libertate mutaueris, quia eadem caro & anima permanent, quæ flagellis, & compedibus, & stigmatibus obnoxia retrò fuerant: idcirco ne, illa eadem pati oportebit? non opinor. Atqui & vestis albæ nitore, & aurei anuli honore, & patroni nomine ac tribu mensaque honoratur. Sanè sagis cucullatis vestitæ veteres familiam habuisse (quibus ea munita diligenter à frigoribus & imbribus foret) apud Columellam³ legimus: itaque seruorum olim hominum cucullus fuit: sed & atram lacernam sine toga seruorum proprium indumentum fuisse subindicat Horatius (meo quidem iudicio, non cæterorum interpretum: qui, quod equidem viderim,

⁴ satyra. 7.
lib. 2.

ea de re nihil omnino mutiunt) quo loco⁴,
Tu, cum proiectis insignibus annulo equestri,
Romanoque habitu, prodis ex iudice, Dama
Turpis, odoratum caput obscurante lacerna:
Non es quod simulas?

⁵ epigr. 74.
lib. 10.

Pullum etiam cucillum à facetissimo Martiale⁵, pro seruili habitu positum, isto carmine, arbitror: quod (quoniam ab aliis adeò leuiter & suspensò quasi brachio tangitur, ut à mendo non liberetur) & in medium adferam: & castigatum

gatum (quod poterit) ac illustratum reddam. Id sic habet,

Hoc fortuna tibi videtur æquum,
Ciuis non Syriæ ue Parthiæ ue,
Nec de Cappadocis eques catastis:
Sed de plebe Remi Numæ que verna,
Iucundus, probus, innocens, amicus,
Lingua doctus vtraque (cuius vnum est
Sed magnum vitium, quod est poëta)
Pullo Mæuius alget in cucullo:
Cocco mulio fulget incitatus.

vbi de fortunæ iniquitate poëta conqueritur: quod Mæuius ille, qui ciuis Romanus vir bonus, & poëta literatus erat, ob paupertatem tamen, seruili veste (in qua pullus cucullus fuit) mulionico inquam (sic enim Lampridius¹ nominat) cucullione vteretur: cum mulio, qui Caligulæ Imperatoris circensem equum incitatum nomine (cuius alibi² quoque Martialis meminit) curare ac pascere solebat, coccineis, atque adeò nitidis, & pretiosis vestibus amictus undiquaque colluceret: nec enim dubito, quin pro incitatus, & maiuscula litera (ut proprium equi nomen designetur, quale fuit & Volucris equi Prasini sub Antoninis Marco & Vero, cuius Capitolinus³ commemorat) & generandi casu poëta illo in loco incitati scripserit: quod indocti librarij superiore seculo ita deprauarunt, ut felice isto natos interpretes, & mendicæ castigationis ratio fugerit: ipsiusque Martialis sententia non minùs latuerit, quàm Horatii, eo in sermonum loco: qui à me paulo antè indicatus fuit. Etenim in isto quemadmodum insignium nomine, prætextam, latumque vel angustum clauum: anuli equestris, anulos aureos, quibus equites à plebe distinguebantur, Romani habitus vocabulo, to-

¹ in Antonino Helio-
gabalo.

² Epigr. 1.
lib. 11. vide
& Dionem
lib. 58. &
Suetonium
Caligula
cap. 55.

³ in Vero.

gam (qua ciues à peregrinis, atque adeò à seruis internoscebantur) ita iudicis, senatorem vel equitem (cùm ex Iulij Caesaris constitutione, qui iudicia ad duo genera iudicum, teste Suetonio¹, redegerat, iudicia tùm penes utrumque ordinem essent) Damae appellatione (qua seruilis est²) seruum: lacerna, seruilem habitum designari credo: ut rectè subiiciat poetam, Non es quod simulas? Ac de lacernis quidem quod modò dixi, Martialis ipsius³ auctoritate stabilitur, quo loco, Nec venit ablatis clamator verna lacernis: Accedit gelidam seruus ad auriculam. Nam quod apud Tacitum⁴, vestem seruilem, atrum cum cucullione pallium exposui, quo loco de Nerone, Q. Volusio P. Cepione Coss. otium foris, foeda domi lasciuias: qua Nero itinera urbis & lupanaria & diuerticula veste seruili in dissimulationem sui compositus, pererrabat, &c. Id, eò feci, quoniam eundem Neronem his à Iuuenale⁵ verbis notatum animaduertentem, sub Damascippi nomine: -quo si nocturnus adulter Tempora Sautonico velas adoperta cucullo? qua de re agens⁶ Suetonius, pilei & galeri meminit. Nec tamen cetera sic velim accipi, tanquam villo legis, senatusconsulti, constitutionis principalis præcepto, seruilis habitus à liberali distinctus omnino fuerit: sed potius quòd ita moribus comparatum esset, ut plerique seruorum vilioribus & atris, ingenui ferè albis & delicatis vterentur: non tamen utrique semper aut necessariò: togis quidem lacernas superinduere ciues Augustus vetuit: & ita explio quòd apud eundem Martialem de Octauio Augusto (nisi me fallit animus) loquentem⁷ legitur, Romanos rerum dominos gentemque togatam.

¹ in Iulio cap. 41. vide Dionem lib. 43. ² l. uxorem 39. §. Codicillis D. de legat. 3. l. in vulgari 163 §. j. D. de verb. signific. l. Lucius Titius. 90. §. pen. & vlt. D. de legat. 2. ³ Epigram. 26. lib. 12. ⁴ li. 13. Annal. ⁵ Iuuenal. Satyra 8. siue lib. 3. vide et Capitolinum in Vero. Lamprid. Helio gábalò. ⁶ in Nerone ca. 26. ⁷ Epig. 124 lib. 14.

Ille facit, magno qui dedit astra patri. atque huc pertinet quòd de ipso Augusto Suetonius¹ in hac¹ cap. 4. in Octauio. verba, Etiam habitum vestitumque pristinum reducere studuit. Ac visa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans, En ait,

Romanos rerum dominos gentemque togatam: Negotium adilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro circòve, nisi positis lacernis togatum consistere. veruntamen ut alio serui amictu, alio ingenui vterentur, in urbe sancitum ac receptum à veteribus Romanis fuisse, non reperio: itaque Horatius² diuitem quendam adeò sordidum² fuisse prædicat, ut vestitu seruili vteretur:

-ni facias quod. (inquit,) Vuidius quidam (non longa est fabula) diues, Ut metiretur nummos, ita sordidus, ut se Non unquam seruo melius vestiret: adusque Supremum tempus, ne se penuria victus Opprimeret, metuebat:-

& Seneca³, Indicta est (ait) aliquando à senatu sententia, ut seruos à liberis cultus distingueret: Deinde apparuit quòd³ tum periculum immineret, si serui nostri numerare nos cœpissent: idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur. Et Lampridius⁴ Alexandrum Seuerum in animo habuisse retulit, omnibus officiis genus vestium proprium dare, & omnibus dignitatibus, ut à vestitu dignoscerentur: & omnibus seruis, ut in populo possent agnosci: ne quis seditiosus esset, simul ne serui ingenuis miscerentur: sed hoc Vlpiano, Pauloque⁵ displicuisse, dicentibus plurimum rixarum fore, si faciles essent homines ad iniurias. Sanè Gratianus, Valentin. & Theodos. Imp. Senatores intra urbem non int. urb.

² Satyra. I. lib. I. sermon.

³ lib. I. de clementia cap. 24.

⁴ in Alexandro.

⁵ l. I. C. Theod. de habitu quo vti oport.

chlamyde, sed colobis, penulis, ac togis: officiales penulis ac discoloribus palliis uti voluere: seruis byrrhorum aut cucullo- rum usum permisere: ubi notandum illud est, Intra urbem, & de Roma intelligendum: in municipiis quidem etiam intra Italiam, & apud veteres quoque Romanos, vilibus seruorum vestibus liberi, ciues senatores utebantur: solis duumviris edilibusve, hoc est magistratibus municipalibus exceptis, qui togas & tunicas albas induebant: nam Iu-

¹ Satyra 3. uenalis¹,
lib. 1.

Fictilibus cenare pudet: quod turpe negavit
Translatus subito ad Marsos mensamque sabellam:
Contentusque illic Veneto duroque cucullo.
Pars magna Italiae est (si verum admittimus) in qua,
Nemo togam sumit, nisi mortuus: ipsa dierum
Festorum herbofo colitur si quando theatro
Maestas: tandemque redit ad pulpita notum
Exodium: cum personae pallentis hiatum
In gremio matris formidat rusticus infans.
Aequales habitus illic similemque videbis
Orchestrae & populum: clari velamen honoris.
Sufficiunt tunicae summis edilibus albae:
Haec ultra vires habitus nitor.

Romae autem honestiores quique ciues albat, nisi forsitan in luctu, aut magistratu: humiliores autem (& in his serui potissimum) atrati conspiciantur: itaque illud, Pullatorum turbam, apud Suetonium in supra d. loco. exponendum censeo, ut ad plebeios, abiectos, & infimae conditionis homines referatur: quemadmodum apud Plinium²: ubi, Nonne cum surgis ad agendum, tum maxime tibi ipse diffidis? tum commutata non dico plurima, sed omnia cupis? utique si latior

² Epist. li. 7.
ad Celeram.

scena & corona diffusior: Nam illos quoque sordidos pullatosque reueremur: quo genere pullatum circulum dixit Quintilianus¹: & pullatae turbae imperitos adiunxit alicubi. Praterea Romae honestiores quique ciues (praesertim senatores, aut equites) togis ut plurimum, plebei & infimae conditionis homines, tunicis, ut altioris quoque dignitatis municipes extra urbem amicti erant. Itaque tunicatum vulgum cum imperito populo copulauit alicubi Tacitus², his fere verbis: Quorum nomina prius parentes liberis suis ingerunt? quos sapius vulgus imperitum & tunicatus hic populus transeuntis nomine vocat, & digito demonstrat? Et tunicatum populum dixit Horatius, ad Maecenatem³ scribens, in illo loco,

¹ lib. 2. &
6. Instituit.

² in dialo-
go de ora-
torib.

³ epist. Quin-
que dies li.
1. epist.

-Vulteiū mane Philippus
Vilia vendentem tunicato scrutata popello
Occupat, & saluere iubet prior-
In funeribus tantum equites Romae tunicati conspiciantur atque discincti: quod equidem ex eo Suetonii loco, qui statim proponetur, colligi posse arbitror.

Ceterum ad illam (de qua sermo institutus est) vestis mutationem, quae aut Saturnaliorum aut luctus causa fieret, aspexit Seneca⁴, ubi de Saturnalibus ad Lucilium, Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum: utrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an (ne dissidere videremur cum publicis moribus) & hilarius coenandum, & exuendum togam. Nam quod fieri, nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis, non solebat, voluptatis causa ac festorum dierum vestem mutauimus: si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pileatae turbae voluisses, nec per omnia:

⁴ Epist. 18.
lib. 2.

D d ij

diffimiles: nisi fortè his maximè diebus animo imperandum est, ut tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit. Haëtenus Seneca. Ex quo, cum adferri lux

¹ Epigr. 24. lib. 6.

aliqua potest his Martialis versibus¹,

Nil lascivius est Carisiano:

² Epigr. 7. lib. II.

Saturnalibus ambulat togatus:

³ lib. 14. in prin.

itemque istis² (quæ ad Saturnalia referre convenit)

Vinctis falciferi senis diebus;

⁴ lib. 3. 4. & 6.

Regnator quibus imperat fritillus,

Versu ludere non laborioso

⁵ lib. 2. & 3. Annal.

Permittis puto pileata Roma: atque his denique³,

⁶ cap. 12. in Tiberio, & Caligula ca. 24.

Synthesibus dum gaudet eques dominusque senatus,

Dumque decent nostrum pilea sumpta Iovem:

⁷ in M. Antonino philosopho.

Nec timet adilem moto spectare fritillo,

⁸ Satyra 3. li. I. ubi, Si magna A-

Cum videat gelidos iam prope verna lacus, &c.

sturt cecidit domus: horrida mater, Pullati proceres: differt vadimonia prator.

Sed quid agam potius madidis Saturne diebus,

⁹ in Cesare & in Cicerone.

Quos tibi pro caelo filius ipse dedit?

¹⁰ lib. 2. Pharsal. quem Turnebus citat cap. 4. lib. 25. aduersar.

Tum verò satis ex illo ipso Senecæ loco perspicitur istud nimis mirum, tristi ob calamitatem aliquam insignem (ut puta propter exercitus cladem, aut seditionem ac tumultum in urbe, aut ob imperatoris primariæ ve personæ alicuius obitum) ciuitate, præter quam quòd olim quidem à dictatori-

bus (ut Liuius⁴ addocet) post etiam ab imperatoribus, interueniente senatusconsulto aut magistratum edicto indicebatur in foro clausis tabernis iustitium (cuius apud Tacitum duobus locis⁵, apud Suetonium itidem duobus⁶, & Capitolinum⁷ mentionem fieri scimus) & vadimonia ob eam rem prator differebat (ut alicubi⁸ Iuuenalis annuit) lugubres etiam sumi publicè vestes consueuisse intelligimus: atque hoc Plutarchus⁹ quoque asserit, post Lucanum¹⁰, quo loco,

-plebeio tectus amictu (inquit)

Omnis honos, nullos comitata est purpura fasces:

præterea factitatū id non semel & ob priuatorum pericula,

ut Manlij¹, ut Ciceronis², & aliorum, stante Romana re-

pub. idem Plutarchus memorat. Principum quidem ut pri-

uatorum quoque funeribus, cum gladiatorum munus dare-

tur (qua de re postea dicemus) ad eius muneris spectaculum

principe mortuo senatores in equestri veste, ceteros ciues

non togatos, sed penulatos olim Romæ conuenisse colligimus

ex illo Dionis loco³: in quo de Comodo Imperat. sic loquitur,

πρὴν ἔειλεν ἡμῖν ἐν τῇ σολῇ τῆ ἰπποδρόμῳ, καὶ ἐν ταῖς μὲν δούαις εἰς τὸ

ἴαθον εἰσελθεῖν, ὅπως ἔσται ἄνωγος ποιοῦμεν εἰσιόντες εἰς τὸ

ἴαθον, εἰ μὴ τῆ ἀδελφῶν τῆς μεταλλᾶς εἴη. ex' que illo⁴

Lampridij, in quo eadem de re agens in eandem propè sen-

tentiam, Et contra consuetudinem (ait) penulatos iussit spe-

ctatores, non togatos ad munus conuenire (quod funeribus

solebat) ipse in pullis vestimentis præsidens. ubi benè Lam-

pridius, Contra consuetudinem: quoniam ante Alexandrum

Seuerum Imp. qui (licet usus est ipse chlamyde coccinea se-

pe) in urbe tamen semper togatus fuit, & in Italia urbibus,

primus penulis intra urbem frigoris causa, ut senes uteren-

tur permisit: id vestimēti genus semper itinerarium aut plu-

uia fuerat (auctore ipso Lampridio⁵) & ita quidem pluuia,

ut tribuni quidem plebis quemadmodum ceteri ciues: non

tamen Imperatores (ne pluuia quidem tempore) penulis un-

quam in urbe uterentur, licet perpetuam ipsi tribunitiam

potestatem gererent: quamobrem omen sibi factum ad per-

petuam tribunitiam potestatem, atque adeò ad imperium

Adrianus asseruit: quod in tribunatu (quem Candido & Quadrato iterum consulibus gesserat) penulas amisisset, ut

¹ vide Plutar. in Camillo.

² vide Plutar. et Dionem & Ciceronē ip-

sum in Visonem & ali-

bi sepe.

³ vide Xiphil. in vita Comodi.

⁴ in vita Comodi.

⁵ in Alexandro Seuero.

¹ in Adriano no.

Spartianus¹ refert, unde hodiè que, (ait) imperatores sine penulus ac togati videntur: sic enim omnino (nisi me fallit animus) non, a togatis videntur, legendum est apud optimum historicum. Præterea in illo etiam loco rectè Lampridius, contra consuetudinem, dixisse videtur, propterea quòd alioqui lacernas candidas togis superinduebant Romani veteres in

² Epigr. 2. li. 4. et lib. 14. Epigr. 137.

spectaculis: ut Martialis² duobus locis aperte indicat, & Suetonius³, quo loco de honore loquitur què Claudio equester ordo exhibuit: *Quin & spectaculis aduenièri assurgere, & lacernas deponere solebat.* Augustū quidem is ipse auctor tradit⁴ negotium adilibus dedisse, ne quem posthac paterentur in foro circòve nisi positis lacernis togatum consistere.

³ in Claudio cap. 6. ⁴ in Octavio ca. 40.

Adrianus quoque ipse (qui cùm in Italia esset, semper togatus processit) senatores quidem & equites Romanos semper in publico togatos esse iussit (ut apud Spartianum⁵ est) nisi si à cæna reuerterentur. Rectè verò, Nisi si à cæna reuerterentur, Spartianus addidit, quoniam forensibus togis positis veteres Romani cœnaturi syntheses, hoc est pretiosiores (ut antè dixi) leuiiores, breuiorèsq; cœnatorias vestes (quæ vel muliebres, vel certè communes essent) plerumque induebant: id quod probatorum auctorum testimonio etiam

⁵ in Adriano no.

superiore libro⁶ demonstrasse me recordor: quamobrem palliis quoque utebantur: utpote communibus virorum ac mulierum vestimentis: unde Martialis alicubi⁷,
*Ad cœnam venies, sed sic diuisa recumbes:
Ut non tangantur pallia nostra tuis:*

⁶ cap. 15.

⁷ Epigr. 24. lib. 11.

unde Adrianus etiam ipse, qui semper alioqui togatus (ut suprà monui) procedebat ad conuiuium, venientes senatores ubi stans excepisset, semper aut pallio reclusus aut submissa toga discubuit, idque Spartianus⁸ narrat. Cùm autem

⁸ in Adriano no.

equites

equites ac senatores Imperator ille in vrbe togatos esse iusserit, ex eo colligitur, ipsius temporibus (ante illam constitutionem) non semper togatos equites senatorèsq; sed vel penulatos & cinctos, vel tunicis & lacernis quoque indutos per vrbis vias ingredi solitos fuisse: huc pertinet quod Titum Castritium Hectorem à D. Adriano ob mores atque literas spectatum Gellius¹ refert (cùm se presente ille discipulos quosdam suos senatores vidisset die feriato tunicis & lacernis indutos & gallicis calceatos) ita loquutum, Equidem inquit maluissim vos togatos esse: pigritum est cinctos saltem esse & penulatos. Sed si hic vester huiuscemodi vestitus de multo iam vsu ignoscibilis est: soleatos tamen vos po. Ro. senatores per vrbis vias ingredi nequaquam decorum est: &c.

¹ cap. 20. li. 13. Noct. Attic.

Quod de positis ornamentis in luctu principum mentionem fecimus, id hoc etiam exemplo illustrabitur: quod Augusto mortuo, alij exequiarum die ponendos anulos aureos, ferreòsque sumendos censuerunt, ut est apud Suetonium²: Reliquias legerunt primores equestris ordinis tunicati ac discincti, pedibùsq; nudis, ac in Mausolæo condiderunt. In imperatorum denique funere (cuius ceremonias singulas admodum accuratè persequitur Herodianus) senatum pullis lacernis indutū ad feralis lecti sinistrum latus, ad dextrum verò fœminas primarias albis vestibus mediocriter vestitas, sine ullis monilibus & ornamentis, lugentium specie consedissee: atque hoc genere iusta Seuero imperatori facta esse, idem auctor his verbis significat³: τῆς ὁ κλίβης ἐκείνης ἡμετέρας, ἐν ἧς τὰς λαχῶν μέρει πᾶσαι ἡ σύγκλητος μελαίναις ἐφεστῆσι χεῖραυοι, ἐν ὅ τῶν δὲ τῶν γυναικῶν πᾶσαι ὅσαις ἀνδρῶν ἢ πατέρων ἀξίωμα τιμῆς

² in Octavio ca. 100

³ lib. 4.

Ec

ἐδδξου μεταδιδωσιν ἕτερον χρυσοφοροῦσά τις αὐτὸν ὄρεται, ἕτερον
καὶ ἐδέρρασις κοσμουμένη, ἀλλὰ λιγὴς ἐοδῆται λευκὰς ἀμφιεν-
νύδουαι χῆμα· πρὸς χρυσοῖς λυπουδῶν. Porro quod hic ait de
albis Romanorum in luctu vittis ac vestibus, eius rationem

¹ ἐν ῥωμαί-
κῆς.

investigat Plutarchus¹ in questionibus, ὅτι, εἴτε τι λευκὰ
φοροῦσιν ἐν τοῖς πέντεσιν αἰ χρωαῖκες ἰματῖα, καὶ λευκοὺς κεχυ-
φάλοισ, πότερον ὡς τοῖς μαζοῖς, ἔτι· ἢ τὸ μὲν λιτὸν ἐν τοῖς
τοῖς μαλίστα καὶ τὸ ἀπλοῦν ἀρέπειν· ἢ τὸ βαπτῶν τὰ μὲν καὶ
πολυτελείαι ἐμφαταί, τὰ δὲ ἀειεργίαν. Quamobrem satis

² lib. 8. ἀφ-
χρῶν

mirari nequeo, cum apud Dionysium Halicarnass.² lego,
Romanas pro consuetudine, omni auro, purpura, mundo, &
ornamento depositis, atras vestes ad luctum agendum induis-
se: χρωαῖκες ῥωμαίων (ait) ἀ νόμος ἐστὶ αὐταῖς ἐπὶ τοῖς ἰδίοις
τε καὶ ἀνακτοῖς ποιεῖν κηδεσιν, ἀποτὸ μὲν χρυσοῖς τε, καὶ πορ-
φύροισ, καὶ τὸν ἄλλον ἀπλοῦτα κόσμοι, μέλασιν ἀμφιασμοῖς χρῶ-
μῶν, τὸν ἐπιόσπον ἐπένησιν χρῶνον. Nec tamen hoc, tan-
quam à Graculo aliquo veteris historiae Romanique moris
ignaro temerè prolatum, statim repudiendum censeo: cum

³ lib. 1.

Valerius quoque Maximus³ id ipsum ei satis assentiri vi-
deatur: quo loco ait finito luctu post Cannensem cladem,
fæminas Romanas ad candida vestimenta rediisse. Itaque
matres ac filiae (inquit) conjugisque & sorores nuper inter-
fectorum absterfis lachrymis, depositisque doloris insignibus
candidam induere vestem, & aris thura dare coactæ sunt.

⁴ in Phœ-
niss. et Iphi-
gen. in Au-
lide.
⁵ initio lib.
34.

Nam Græcas profectò fæminas in luctu & comas toton-
disse, pullisque peplis (hoc est velis & pallis) indui solitas,
vel unus ostendit Euripides⁴: sicut Romanas purpuram &
aurum duntaxat posuisse, L. Valerius apud Livium⁵ in il-
lo loco: Munditiæ & ornatus & cultus, hæc fæminarum
insignia sunt: his gaudent & gloriantur: hunc mundum

muliebrem appellarunt maiores nostri: quid aliud in luctu
quam purpuram atque aurum deponunt? quid cum eluxe-
runt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque,
nisi excellentiorem ornatum adiiciunt?

Quod dixi de sede magistratuum lugentium, idè Tacito¹ lib. 4. Ann-
didici: ubi de morte Drusi, Etiam defuncto, nedum sepulto
curiam ingressus est (inquit, agens de Tiberio) consulisque
sede vulgari per speciem mæstitiæ sedentes, honoris locique
admonuit, & effusum in lachrymas senatum, victo gemitu
simul oratione continua crexit. Sede igitur vulgari, quasi
dicat non curuli: in qua tamen alioqui sedissent consules,
nisi mæstitiæ speciem ostendere voluissent. Nam in senatu
consules curuli sella sedebant, & ius inter consules ea sella
sedendi Iulio concessum Dio his verbis refert², καὶ ἀεὶ ἐπὶ
ἐπὶ τὸν δεξιὸν ἀφροῦ μὲν τῶν ἀεὶ ὑπάτων ἐπὶ τῶν (Cæsaribus κα-
θίσεν. Et quoniam (ut est à nobis antea propositam) luctus
tempore aliquid, imò multum immutabatur de recepto ve-
stimentorum aliorumque insignium more: idè versos fasces
& arma versa olim à militibus fuisse lugendi causa, vete-
rum libri manifestum faciunt. Nam (ut omittam illud O-
vidij, quod ab aliis³ animadversum scio,

¹ lib. 4. Ann-
nal.

² lib. 43.

³ Adrianus
Turneb. ca.
II. lib. 22.
adversar.

Quo primum vidi fasces in funere vidi:
Et vidi eversos indiciumque mali)

⁴ initio lib.

Tacitus⁴ quidem, certè, ubi de Germanici exequiis, Igitur
tribunorum centurionumque humeris cineres portabantur,³
precedebant incompta signa, versi fasces: atque ubi colonias
transgredierentur, atrata plebs, trabeati equites, pro opibus
loci vestem, odores, aliâque funerum solemnia cremabant.
Virgilius⁵ etiam de versis armis mentionem iniicit: ubi de
Palantis funere,

⁵ lib. II. Æ-
neid.

Ee ij

-tum mœsta phalanx Teucrique sequuntur,
 Tyrrenique duces, & versis Arcades armis.
 ubi Seruius, Lugentum more (inquit) mucronem hasta non
 cuspidem contra terram tenentes, scuta etiam inuertentes
 (addo, non) propter numina illic depicta, ne eorum simula-
 chra cadaueris polluerentur aspectu (ut nonnullis frustra pla-
 cet) nam lugentum mos est prioris habitus immutatio. Ita
 que ipsi quoque magistratus Romani non modò in luctu
 plebeia vestem assumebant (ut antè diximus) verum etiam
 cum reum quempiam capitali supplicio damnaturi essent
 (tanquam eius vicem quodammodo lugerent) prætextam
 ponebant, peruersam vestem induebant: idque cum nemo
 vnus adhuc è recentioribus istis antiquitatum Romanarum
 indagatoribus obseruauerit: duobus (quod sciam) veterum
 locis ostendi potest, Valerij & Senecæ: quorum ille¹, Caius
 Licinius Macer (inquit) vir pratorius Calui pater, repe-
 tundarum reus, dum sententia dicerentur, in Mœnianum
 conscendit: siquidem cum Marcum Ciceronem, qui id iu-
 dicium cogebat, prætextam ponentem vidisset, misit ad
 eum qui diceret, se non damnatum sed reum periisse: nec
 sua bona hasta subiici posse. Ac protinus sudario (quod for-
 tè in manibus habebat) ore & faucibus coartatis, incluso
 spiritu, pœnam morte præcurrit: qua cognita re, Cicero de
 eo nihil pronunciauit. Senecæ autem ex eo, quem superiori-
 bus sermonibus indicaui, præclaro loco, hæc verba sunt²,
 Itaque & si peruersa induenda magistratui vestis, & con-
 uocanda classico concio est: procedam in tribunal, non furens
 nec infestus, &c. quæ sequuntur. Aliis etiam ex causis ve-
 stem à veteribus Romanis mutari solitam reperio, cum pue-
 rili prætexta posita puram virilemque togam die tyrociniij

¹ Val. Max. lib. 9. ca. 12

² ex lib. 1. de ira cap. 16.

sumerent: aut cum ex urbe in castra vel prouinciam pro-
 ficiscerentur¹. Nam priuati, qui in militiam irent, non iam
 togis, sed sagis militaribus & chlamydibus: Cōsules quoque
 vel prætores non prætextis sed purpureis sagulis, sed palu-
 damentis utebantur. Ac de sagulis purpureis Hirtius² men-
 tionem facit his ferè verbis, Nam cum Scipio sagulo purpu-
 reo ante Regis aduentum uti solitus esset, dicitur Iuba cum
 eo egisse, non oportere illum eodem uti vestitu, atque ipse
 uteretur: itaque factum est ut Scipio ad album sese vesti-
 tum transferret. De sagis autem Appianus³ ita, *ἡρώτων ὁ
 δὲ τοῖς* (inquit) *ἰματίοις παχέσι καὶ χλαμύδων, αὐτὰ δὲ
 πορπύρεοι καὶ ποδὸ σαύροι ἠγρωῶται*: De paludamentis⁴ Pli-
 nius his ferè verbis, Gestum consulatum mirer an non re-
 ceptum? Gestus non in hoc urbis otio, & intimo sinu pacis,
 sed iuxta barbaras gentes, ut illi solebant, quibus erat moris
 paludamento mutare prætextam, ignotâsque terras victoria
 sequi. At præter quàm in militia & castris, proconsules
 & prætores, ut qui erant magistratus in urbe, togam
 purpura prætextam in prouinciis gerebant: quam à Græcis,
τήκενον aut *τήκενον* *ἡρώτων* vocari, ante annos plus
 minùs octo, in quodam de magistratibus Romanis Syntag-
 mate docui: & non modò Dionysij Halicarnassei ac Dio-
 dori Siculi,⁷ veterum & idoneorum auctorum, sed vel re-
 centioris Eunapij testimonio comprobari potest: quod iccirco
 apponam, quia non desunt, qui apud Themistium (ubi pro
τήκενον, restituendum esse *τήκενον* admonueram) ipsi *τήκε-
 νοι* malint legere. Sic autem Eunapius⁸, *ὅτι αὐτὰ ἀπὸ τῆ
 ἡρώτων ὁ αὐτὸ πάρος ἐκ τῆς ἡρώτων, καὶ πρὸ ἡρώτων ἀδ-
 σίων ἐστὶν αὐτὸ πρὸς ῥωμαῖοι καλοῦσιν* ἡρώτων *μεγαλίων*
ἡρώτων ἐστὶν ἡρώτων καὶ ἀμάλικλος ἐκροῦται τὴν ἡρώτων. Lictores

¹ vide Br-
 daum ad.
 l. sed etsi D.
 de iure. ffci
 in poster.
 annotat.
 pandect.
² lib. 1. de
 bello Afri-
 cano.

³ Iberica.
 vide & Ci-
 ceronē Phi-
 lipp. 14.
 sub. init.
⁴ in Traia-
 ni panegy-
 rico.

⁵ in Com-
 mētario ad
 l. 2. D. de o-
 rig. iur. quæ
 atroxui cō-
 mētario al-
 teri de di-
 uers. regul.
 iur.
⁶ lib. 3. ap-
 χειρολογίας.
⁷ lib. 5. bi-
 blioth.
⁸ in vita Iu-
 liani philo-
 sophi.

quoque proconsulum, togulis plerumque, sed in militia ta-
 men aut triumpho magistratum sagulis utebantur: unde,
^{1 in Pisonē.} Ciceronis¹ illud quod adscribam intelligitur, Togulae lecto-
 ribus ad portam praesto fuerunt: quibus illi acceptis, sagula
 reiecerunt: Et ex superioribus illud etiam: quamobrem pro-
 fectos fuisse paludatos ambos imperatores Parthis & Mar-
 comannis cuncta turbantibus: Marcum vero per Brundu-
 sium venientem in Italiam, togam & ipsum sumpsisse, &
 milites togatos esse iussisse: nec unquam sagatos fuisse sub
<sup>2 in M. An-
 tonino phi-
 losopho.
 3 lib. 25.</sup> eo milites (in Italia forsitan) Capitolinus² dixerit: curi
 Marcellinus de Iuliano Imp. In pace eius mensarum tenui-
 tatem fuisse recte noscentibus admirandam, velut ad pal-
^{4 eod lib.} lium mox reuersuri: nec enim dubito quin cum idem auctor
 de eodem Imperatore agens⁴, per varios procinctus stan-
 tem interdum more militiae cibum breuem vilemque sume-
 re solitum scribat, ex eo quod in pace quoque milita-
 ri mensa ciboque castrensi (qui frugalior fuit) vreretur,
 Iulianum dicat ita vixisse parca, seque accepisse illibe-
 raliter, quasi se militari vita generi, ad quod esset mox
 rediturus, vellet assuefacere: atque adeo quin optimus
 historicus pallium eo loci pro paludamento, militiam de-
 signans, posuerit. Ad funera redeo, sed inuitus: vereor
 enim ut omen id verbum habeat: veruntamen institu-
 tum de poenis sermonem absolvere conuenit: ad quem etiam
 quodammodo spectat, quod de muneribus modo proponetur.
^{5 ca. 3. li. 34} Munerum autem appellatio non ad gladiatores tantum,
^{6 in Iul. ca.} sed & ad ferarum confectores apud Plinium⁵ (cuius ver-
^{7. & Ca-} ba inferius proponuntur) haud dubie pertinet: Imo & apud
^{7 lib. 1. de} alios plerosque: Suetonius⁶ bestiarum ad munus populi
^{benefic. ca.} comparatarum alicubi commemorat. Seneca⁷, Nemo tam
^{12.}

stultus est (ait) ut monendus sit, ne cui gladiatores aut
 venationem, iam munere edito mittat. Et Constanti-
 nus¹ Imperat. Seruus (inquit) vel libertate donatus be-
 stiis primo quoque munere obiiciatur. Lactantius² po-
 stremo; Et primitus quidem venationes quae vocantur
 munera, Saturno attributa sunt, &c. Proprie tamen
 gladiatorum munus intelligitur: ideoque id a venatione
 & Cicero³, & Suetonius⁴, & nostri⁵ separant.

Morem fuisse antiquissimum Seruius interpres atque
 grammaticus optimus ad Virgilium tradit⁶, in sepulchris
 virorum fortium captiuos necari: quod postquam crude-
 le visum est, placuisse gladiatores ante sepulchra dimicare:
 qui a bustis, bustuarij dicti sunt. Ac bustuarij quidem
 gladiatoris Cicero etiam meminit⁷: Enimvero quod ait
 Seruius, hoc ipsum de veteri more Tertullianus ita retu-
 lit⁸. Nam olim quoniam animas defunctorum humano
 sanguine propitiari creditum erat: captiuos vel malo in-
 genio seruos mercati in exequiis immolabant: postea pla-
 cuit impietatem voluptate adumbrare. Itaque quos para-
 uerant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos,
 tantum ut occidi discerent, mox edicto die inferiarum a-
 pud tumulos erogabant: ita mortem homicidij consolaban-
 tur. Hac muneris origo: sed paulatim proiecti ad tantam
 gratiam, ad quantam & crudelitatem: quia ferarum vo-
 luptate (sic enim, non Voluptati, lego) satis non fiebat,
 nisi & feris humana corpora dissiparentur. Quo in lo-
 co ut honori defunctorum exhibitos gladiatores probat au-
 ctor optimus: ita venationes quoque dari solitas signifi-
 cat: quorum utrumque ex illa. Plinij Secundi ad Maxi-
 mum epistola⁹ colligere possumus: in qua, Recte fecisti (ait)

¹ C. Theo.
ad l. Fab.

de plagiar.

² lib. 6. di-
uin. Insti-
tut. ca. 20.

ad fine m.

³ lib. 2. de
Offic.

⁴ in Iulio.
cap. 39. Ca-
lig. cap. 27.

⁵ l. Ciuita-
tibus 125.

⁶ D. de leg. 1.

ad illum

versum ex
lib. 10. A-
eneid. Viuen-

tes rapit in-
ferias quas
immolet

umbris.

⁷ in Pisonē.

⁸ in lib. de
spectaculis
cap. de mu-
nere.

⁹ Epistola
vlt. lib. 6.

quod gladiatorum munus Veronensibus nostris promissisti: à quibus olim amaris, suspicaris, ornaris. Inde etiam uxorem charissimam tibi & probatissimam habuisti: cuius memorie aut opus aliquod aut spectaculum atque hoc potissimum, quod maximè funeri debebatur. Adicit statim, Vellem Africanæ, quas coëmeras plurimas, ad præfinitum diem accessissent, &c. Denique memorie sue conservandæ gratia veteres & sub nomine suo post mortem celebrari spectacula in municipiis atque certamina iubebant: ut ex Scævola¹ atque Modestini² responsis intelligimus, & ex eo Tertulliani loco³, Inter quos etiam (de ludis agit) priuatorum memoriis legatarie editiones parentant: id quoque secundum institutionis antiquitatem: nam & à primordio bifariam ludi censebantur, sacri & funebres, id est diis nationum & mortuis. Ac mortuis quidem ipsis tanquam diis, ex Varronis opinione: quam beatus Augustinus⁴ in hæc verba retulit: Omitto quod Varro dicit omnes ab his (paganos intelligit) mortuos existimari manes deos, & probat per ea sacra, quæ omnibus ferè exhibentur mortuis: ubi & ludos commemorat funebres, tanquam hoc sit maximum diuinitatis indicium: quo non soleant ludi, nisi numinibus celebrari. A liberis autem ac heredibus memorie defunctorum & honori solita cū epulis dari gladiatorum munera, lib. 1.⁵ indicauimus, allatis aliquot locis: quibus addatur quod gladiatorum munus primum Romæ datum fuisse in foro Boario, Appio Claudio Q. Fulvio Coss. ex Livio⁶, & Valerio Maximo⁷ didicimus: Dederunt autem (ut idem inquit) M. & Decius filij Bruti funebri memoria patris cineres honorando. unde Ausonius⁸, Tres primas Thracum pugnas tribus ordine sellis Iuniadæ patri inferias misere sepulchro.

¹ l. liberto.
² Lucius Titius D. de ann. leg.
³ l. legatum 16. D. de vsu et vsufr. leg.
⁴ de spectac. ca. de Titulis.
⁵ cap. 16. lib. 8. de Ciuit. Dei.
⁶ cap. 6. lib. II.
⁷ lib. 2. cap. 1. de Instit. antiq. ubi de Claudio pulchro.
⁸ in Gryphis.

(ubi

(ubi sepulto malim legere) tum autem addatur ex Plinio¹, C. Curionem (qui bello civili in Cæsarianis partibus obiit) funebri patris munere theatra duo iuxta fecisse amplissima: in quibus utrisque antemeridiano ludorum spectaculo edito, inter sese auersis (ne inuicem obstreperent scenæ) & repente circumactis, ut contra starent, postremo iam die descendentibus tabulis & cornibus inter se coeuntibus, faciebat amphitheatrum: & gladiatorum spectacula edebat, ipsum magis auctoratum pop. Romanum circumferens. Accedat quod munus gladiatorium scribit Suetonius² Tiberium in memoriam patris, & alterum in aui Drusi dedisse diuersis temporibus: primum in foro, secundum in Amphitheatro: rudiaris quoque quibusdam reuocatis auctoramento ceterum millium: quod Spartianus³ Adrianum socri suæ (hoc est, ut equidem sentio, socrus suæ manibus) honores præcipuos no. impendisse scribit ludis gladiatoris, ceterisque officiis (quæ scilicet mortuorum corporibus aut memorie, atque aded ipsi humanitati præstari consueuerant) quod item Capitolinus⁴ Marcum & Verum Imp. funebre munus Antonino Pio patri dedisse: præterea quod Dio⁵, ubi de Clodio, τοὺς μὲν ἑομαίχου (οὗτος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ ἀγῶνας ἔπιταφίους ἐπὶ τῷ Μάρκῳ, τὰς συγγενεῖ καὶ πρὸς κλυδατο) ἀγῶν, ἐσεπήδησεν ἐς τὸν σόλορον. Quod denique alicubi Liuius⁶, Et ludi funebres (inquit) eo anno per quadriduum in foro, mortis M. Valerij Leuini causa, à P. & M. filiis eius facti: & munus gladiatorium datum ab iis: paria quinque & viginti pugnarunt. Et alibi⁷, Scipio Carthaginem (ait) ad vota soluenda diis, munusque gladiatorium (quod mortis causa patris, patruisque parauerat) edendum rediit: Gladiatorium spectaculum fuit, non ex eo genere hominum, ex quo lanistis com-

Ff

¹ li. 36. nat. hist. cap. 15.
² in Tiberio cap. 7.
³ in Adriano
⁴ in M. Antonino philosopho.
⁵ sub initio lib. 39.
⁶ lib. 31. ad
⁷ lib. 28.

parare mos est: seruorum delectu ac libertorum, qui vana-
lem sanguinem habent: voluntaria omnis, & gratuita opera
pugnantium fuit. quo ex loco lanistas fuisse quospiam Ro-
mæ cognoscimus, qui nonnunquam ipsi rude pileo que impe-
tratis è gladiatorio ludo emissi, præterquam quòd tyrones in
ludo erudiebant (ut ex quodam¹ Suetonij loco licet collige-
re) gladiatorum, siue seruorum siue libertinorum familias
(sic enim post Ciceronem,² Seneca³ & Suetonius⁴ nomi-
nant) ludis & muneribus exhibendis destinatas alerent, pe-
nèsque se haberent: summæque cura (ut est apud Senecam)
exercerent atque ornarent: quamobrem ipsi quoque patrum
familiàs nomine censebantur: atque ita equidem hoc nomi-
nis apud Suetonium duobus locis expono, præter opinionem
interpretum: ubi, Gladiatorio (ait⁵) munere reductis inter-
dum flagrantissimo sole velis, emitti quemquam vetabat,
remotòque ordinario apparatu, rabidis feris vilissimos senio
confectos gladiatores quoque pegmares, patres familiarum
notos, sed insignes debilitate aliqua corporis subiiciebat. &
alibi⁶. Patrem familiàs quòd Thracem Mirmilloni parem,
munerario imparè dixerat, detractum è spectaculis in are-
nam canibus obiecit: cum hoc titulo, impiè locutus par-
mularius. Ac de gladiatoris quidem muneribus memoria
defunctorum propinquorum parentum aut amicorum datis,
quæ post in tabulis depicta proponerentur, alicubi⁷ Plinius,
in hac verba scribit: Pingi autem gladiatoria munera at-
que in publico exponi cæpta à C. Terentio Lucano. Is auo suo
(id est aui sui defuncti manibus memoriæque, ut equidem
interpretor) à quo adoptatus fuerat triginta paria in foro per
triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Dianæ po-
suit. Porro ad istas gladiatoriorum munerum picturas, illud

¹ in Iulio
cap. 25.

² pro sylla.
³ lib. 6. de
benef. cap.
12.

⁴ in Iulio
cap. 10. O-
ctavio cap.

⁵ Calig. ca.
26.

⁶ Domitia-
no cap. 10.

⁷ li. 35. ca. 7

quo seruus se quidam domino comparat, Horatij¹ carmen¹ ex satyra
refero: 7. li. 2. ser-
mon.

Vel cùm Pausiaca torpes insane tabella:
Quî peccas minus atque ego, cùm Fului Rutubique,
Aut Placideiani contento poplite miror
Prælia, rubrica picta aut carbone: velut si
Re vera pugnent, feriant, vetentque mouentes
Arma viri: nequam & cessator Dauus: at ipse
Subtilis veterum iudex & callidus audis.

quibus verbis Dauus non minore animi vitio dominû Pau-
siacarum (hoc est eximiarû) quàm se vilium & vulgarium
(quibus gladiatoria pugna olim exhibitæ subiiciuntur oculis)
picturarum, assiduum & studiosum spectatorem laborare si-
gnificat: nã animi vitium esse, si quis ludos assidue velit spe-
ctare, aut tabulas pictas studiose intueatur, & (ut est apud
Horatiû) contèro poplite miretur: Venuleius noster² disertè
scribit: cuius verba de pictis tabulis, ex Horatiano illo car-
mine de gladiatoris pugnis exemplo adhibito commodè in-
terpretari possumus: nam Fului, Rutubiq. & Placideiani
nomine gladiatores insignes designari ab Horatio credimus.
Placideiani quidè certè cùm AEsernino Samnite cõparati.

² l. vlt. in
princ. D. de
edil. edic.

(optimû longè
Post homines natos gladiator qui fuit vnus,
(ut ex Lucilio Nonius recitat) Cicero³ etiam aliquot locis
commeminit: qui & istud animi vitium his verbis alicubi
notat⁴: Aëtionis tabula te stupidum detinet, aut signum ali-
quod Polycleti: omitto, vnde sustuleris, & quomodo habeas.
Intuentem te, admirantem, clamores tollentem, cùm video:
seruum te esse ineptiarum omnium iudico.

³ in lib. de
optimo ge-
nere orato-
rum ad fi-
nem. lib. 4.
Tusculan.
quæst. &
li. 3. epistol.
ad. Q. fra-
trem.

⁴ in Para-
doxo. 5.

Tanta verò fuit in exhibendis, cùm priuatim, tum pu-

blicè, per singulos ferè menses (ne dicam dies) muneribus huiusmodi: veterum Romanorum cura & diligentia: vel ad religionem, vel ad voluptatem populi, qui horrendus & plusquam inhumanis bestiariorum matutinis meridianisq. gladiatorum spectaculis, (de quibus libro primo nonnihil à nobis dictum est) maiorem in modum delectabatur: ut non modo è lanistarum familiis, ad triginta usque (sicuti Plinius tradit) gladiatorum paria in publicum spectaculum à munerariis, noua paria per omnes dies (Seneca teste) ad expectationem populi detinendam (ut esset quod eum delectaret, reuocaretque) dispēsantibus, producerentur: sed etiam priuatim & amicis in conuiuio exhiberentur: & in eam quoque rem à lautissimis quibusque ciuibus gladiatores alerentur: de quibus cautum Iulij Dictatoris temporibus fuit (quod ipse multiplici vndique familia comparata inimicos exteruisset) ne certo gladiatorum numero maiorem cuiquam habere Roma (ut est apud Suetonium³) liceret: quam obrem ex urbe, Capuam gladiatores (ut legi parēret) misit, ibique eos in ludo habuit: sic enim ipse de se, ubi de Capua⁴, Gladiatoresque quos ibi Caesar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat: atque eis equos attribuit, & se sequi iussit: quos postea monitus à suis quòd ea res omnium iudicio reprehendebatur, circum familiares conuentus Campaniæ, custodia causa distribuit. Ac de his quidem agitur, in illa tam nobili, quàm incerti auctoris ad Octauium epistola: quo loco sic est, Veteres vulneribus & atate confectos Iulianos gladiatores, egentes reliquias ludi Cesaris ad rudem compulisset. quibus ille septus omnia misceret, nulli parceret, sibi viueret. quibus ex locis obiter notandum, ad rudem compulsos aut libertati confirmatos gladiatores dici, qui

1 cap. 6.

2 in prologo li. 4. declam.

3 in Iulio cap. 10.

4 Caesar. li. 1. de bello Ciuili.

5 qua ad iuncta est extremo Ci ceronis epistolari ad Brutum li. bro.

missionem à ludo gladiatorio impetrauerint: qua de re proximo capite subtilius disseretur. Caligula verò gladiatores cuilibet supra numerum legitimum quoque habendi facultatem postea concessit: idque his verbis Dio¹ significat, ἐπιπελάει τοῖς βουλευμένοις καὶ ὑπὸ τῶν νόμων τὰς ἀειθμίαις τῶν μονομαχούντων ἡγεῖσθαι καὶ πολλάκις καὶ αὐτὸς ἐπεφοίτα σφίσι. saepenumero autem duo vel tria gladiatorum paria priuatim à ciuibus in conspectu amicorum caena exceptorum ad depugnandum componi solita, quorum cade ipsi & gauderent admodum, & praelatitia strepitum ac plausum ederēt, ex Nicolai Damasceni philosophi libris Athenaeus memorat², Νικόλαος δὲ ὁ δαμασκηνὸς εἰς τῶν ἀπὸ τοῦ ἀειπάρου φιλοσόφου, ἐν τῇ δεκάτῃ πρὸς τοὺς ἑκατὸν τῶν ἰσοειδῶν, ῥωμαίων ἰστορίᾳ τὸ δειπνον συμβάλλει μονομαχίας: ἡρώων ἕτας, ἑστῶν τῶν μονομαχῶν ἡδὲ, ἔμνον ἐν πύρην γυρεσι καὶ ἡρώων ἐποιόδοιτο ῥωμαῖοι, τὸ δὲ τυρρηνῶν τὸ δὲ λαβόντες τὸ ἔθος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐστίασιν. ἐκάλου δὲ οὐκ ἴσως πολλάκις ὅτι δειπνον τοὺς φίλους, ὅτι τῶν ἀμοις, καὶ ὅπως ἀπὸ δύο ἢ τετάρτα ζῶν ἰδοίεν μονομαχῶν, ὅτε καὶ κεραιδέντες δειπνον καὶ μέγισ εἰσεκάλου τοὺς μονομαχῶν καὶ ὁ μὲν ἄμα ἐσφάθητο, αὐτὸ δὲ ἐκρότου, ὅτι πούτω ἠδδίδου. Facit in hanc rem ut priuatim intercaenandum gladiatorias pugnas à Romanis exhibitas probemus, quod Liuius³, ubi de Samnitibus bello superatis à Romanis: Et Romani quidem (inquit) ad honorem deum, insignibus hostium armis usi sunt: Campani ab superbia & odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt: ex quo loco nuper apud Ciceronem⁴, alij Samnitem procul dubio rectè gladiatorem exposuerunt⁵, in illo versu Lucillij (quem Nonius etiam citat.)

1 lib. 58.

2 li. 4. Deiphosoph.

3 lib. 9.

4 in Tusculan. lib. 2. 5 cap. 10. li. 25. aduersar. Turneb.

Hf ij

Samnis spurcus homo vita illa dignu' locoque:
nam de AEsernino loquitur, qui cum Placideiano (de quo paulo antè diximus) olim ad pugnam in gladiatorio munere compositus fuerat: quamobrem utriusque non semel Cicero mentionem facit, nobileque istud gladiatorum par fuisse, satis indicat. facit præterea quod Verum imperatorem Prasino fauentem, amasse aurigas, gladiatorum etiam frequentius pugnas in conuiuio habuisse Capitolinus¹: quod Antoninum Heliogabalum Lampridius², Gladiatores ante conuiuium pugnantes sibi frequenter exhibuisse: strauisse sibi triclinium in summo lusorio: & dum pranderet noxios ad venationes (sic enim lego, pro noxios & venationes) sibi exhibuisse referunt. Quibus ex locis omnibus illud Dionis de Imp. Claudio³, τοὺς δὲ μέσου τῆς θάλασσης ἐν τῷ Ἰσθμῷ καὶ κατὰ τὸν Ἰσθμὸν ἠδὲ καὶ ἐν τῷ Ἰσθμῷ, rectius fortasse de Samnitibus, qui inter epulas pugnarent: quàm (ut aliquando⁴ existimauimus) de venatoribus & bestiariis interpretabimur.
Adeo autem ordinarium & familiare olim spectaculum gladiatorum fuit, ut & honesti & alioqui spectatae vitæ homines, & ipsæ quoque fœminæ depugnandi causa producerentur. Munere Diui Iulij depugnasse in foro Furium Lepatinum stirpe prætoria, & A. Calpenum senatorem quondam, actoremque causarū. Ad scenicas quoque & gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando vsum esse Octauium Augustum, verum prius quàm senatusconsulto interdiceretur, Suetonius tradit⁵: postea verò Neronem Iuuenalibus senes quoque consulares anisq; matronas recepisse ad lusum, ludisq; Maximis (quos pro æternitate imperij susceptos, appellari Maximos voluit) ex utroq; ordine & sexu plerosq; ludicras partes sustinuisse, idem auctor

¹ in Vero.

² in Helio- gab.

³ ex lib. 38. histor. vide apud Xiphilinum.

⁴ vide quæ scripsi cap. 6. lib. I.

⁵ in Iulio. cap. 39. & Octau. ca. 43.

memorat¹: & ea de re agens Dio², primarios homines fœminasque, non equestri modo, verum etiam senatorij ordinis in scenâ, circum, & arenam descendisse, fabulas egisse, citharra cecinisse, equos agitasse, bestias confecisse, gladiatorum in morem depugnasse, partim sponte, partim ingratiis, ἐκείνο δ' ἔχει ἀρχαῖον (ait, sic enim lego pro ἐκείνο δεῖξαι ἔχει ἀρχαῖον) καὶ δὴ νότατον ἀμα ἐχέτο, ὅτι καὶ ἀνδρες ἔχουσαν (ἔχει ὁ πῶς ἰππικῶν, ἀλλὰ καὶ τῆ βουλδτικῶ ἀξιώματος) ἐς τὴν ὀρχήσαν, καὶ ἐς τὸν ἰπποδρόμον, τότε θάλασσαν τὴν κωνηγατικὴν εἰσέλθον, ὡς αὖτε οἱ ἀτιμώτατοι καὶ ἠυλοσθῆτες αἰσῶν, καὶ ὀρχήσαντο, τραγωδίας τε ἔκωμωδίας ὑπερβάντο, καὶ ἐκὼν ἀδύσαντο, ἰπποδρόμους τε ἤλασαν, ἔμελλαν ἀπέκταναι, καὶ ἐμνομάχουσαν, οἱ μὲν ἐθέλονται, οἱ δ' ἔτι καὶ πῶν ἀκόντες, &c. Sanè ut ipsius Augusti temporibus vetitū fuit, ne senatores gladiatores essent, id quod apud Dionem legimus³, ita etiam postea sub Vitellio cautum seuerè, ne equites Romani ludo & arena polluerentur, Tacitus⁴ auctor est. Rursum autem de Domitiano narrat Suetonius⁵, eum venationes gladiatorisq; & noctibus ad lychnuchos, nec virorum modò pugnas, sed & fœminarum commisisse: ut mirū non sit contra legem Augusti senatores, uti sub Nerone in arena cum feris, ita sub eodem Domitiano depugnasse: quamobrem qui eius imperatoris ætate vixit, hanc feras in arena configendi artem patriciam pœta mores sui seculi reprehendens nominat⁶, ubi de quodam Acilio,

*Profuit ergo nihil misero, quòd comminus vrsos
 Figebat Numidas, Albana nudus arena
 Venator: quis enim iam non intelligat artes
 Patricias?*

Sub Seuero etiam Imperatore palàm gladiatoris armis depugnasse fœminas, & vetitum ne in posterum depugnandi:

¹ in Nerone cap. II.

² in Neronis vita apud Xiphilum.

³ lib. 48. καὶ παρὰ τὴν ἱστορίαν.

⁴ lib. 18. Annal. καὶ παρὰ τὴν ἱστορίαν.

⁵ cap. 4. in Domit. vide & Xiphilinum in Domit.

⁶ Iuuen. Satyra 4. lib. I.

¹ in Senecro. *causa foeminae usquam producerentur, Xiphilinus ex Dione memorat¹, ubi, ἐγγύετο ὅτι ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις καὶ ἀγῶν γυμνακός, ἐν ᾧ ποσούτων πλῆθος ἀθλητῶν ἀναγκαζομένων (σωήλων, ὡς ἴσῃ ἢ μακρὰν μάχην πῶς αὐτοῖς τὸ σταδίον ἐχώρησε: καὶ γυμνακός ὅτι ἐν ταῖς ἀγῶνι ταύταις ἀγχιώτατα ἀλώμενοι ἐμαχίσταρον, ὡς καὶ ἐς τὰς ἀγῶνας πᾶσι φανεῖς ἀπὸ αὐτῶν ἀποσκώπτεσθαι καὶ δεῖν τοῦτ' ἐκωλύθη, μηκέτι μηδεμίαν γυμνακὴν μηδαμῶθεν μονομαχεῖν. Populum quoque Romanum irritas olim testamenti tabulas fecisse, quibus unus quidem formosissimas ancillas, alter pueros suos impuberes depugnare iusserat, Athenæus² addocet, ubi sic scribit, ἡ δὲ τις καὶ τῶν δεξιοτήτων γέγραφε γυμνακῶν ἀπορεπείας τὰς μονομαχῶν αὐτῶν ἐκέκτητο ἔτερος δὲ παιδάς ἀνήλους ἐρωμένων ἑαυτοῦ. ἀλλὰ γὰρ οὕτως ἠνέχετο ὁ δῆμος πλεῖστον ἀνομιῶν ταύτων, ἀλλ' ἀκυσί πλεῖστον δεξιοτήτων ἐποίησεν.*

Exhibendorum profectò munerum cura Romæ fuit olim publica: et adeò quidem, ut hoc genus editionis numerum ab honoribus mortuorum, ad honores viventium: quaesturas dico, et magistratus, et Flaminia, et sacerdotia (quomodo Tertull. alicubi³ loquitur) transferret: ut que olim ex pratorum numero quotannis provinciam istam duo sortiti fuerint: ob quam nummos partim de suo impenderent: partim etiam ex arario publico, vel ad mercedes lanistis atque gladiatoribus præstandas, vel ad ipsorum (qui certo scilicet in loco educarentur) saginam (sic enim Tacitus⁴ vocat) totumque ludorum apparatus sumerent: id quod Augustus tandem prohibuit: cum initio sumptibus tantum publicis bis in anno nec plures quam centum et viginti gladiatores produci à pratoribus: postea verò ipsis de suo quoque supra publicum, ut sumptus ter tantum facerent, permisisset. Cali-

³ in de spectaculis ca. de munere.

⁴ lib. 8. Annal.

gula paribus gladiatorum ad certum numerum à Tiberio reductis (ut est apud Suetonium¹) reducto veteri more de publico etiam arario erogationes fieri concessit, si Dioni² credimus: cuius ista sunt de Augusto, καὶ τοῖς μὲν στρατηγῶσι τὰς πρῶτων γυμνακῶν πάσας (σωέταξεν) ἐκ τε τοῦ δήμου δίδδοσθαι τὴν αὐτοῖς κελύσεις, καὶ ἀποσταπειπῶν μὴτε ἐς ἐκείνας οἰκόθεν τινὰ πλῆθος τῶν ἐτέρων ἀναλίσκεν, μὴτ' ὀπλομαχίαι, μὴτ' ἀγῶνας, εἰ μὴ ἢ βουλή ψηφίσαιτο: μὴτ' αὖ πλεονάκεις ἢ δις ἐν ἐκείτω ἔτει, μὴτε πλείονων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιῆν. et postea, τοῖς βουλευμένοις τῶν στρατηγῶν τριπλάσιον τῶν ἀπὸ τοῦ δήμου σφίσι ἐς τὰς πρῶτων γυμνακῶν ἀποσταμαλίσκεν ἐφῆκεν. et alibi, καὶ τὸν ἀποσταμαλίον τὸ τοῖς στρατηγῶσι, τοῖς τὰς ὀπλομαχίας ποιοῦσιν, ἐκ τῶν δήμου δίδδομενοι, ἐκέλευσε μηκέτ' ἀναλίσκεσθαι. et de Caligula³, πλεῖστον γὰρ ἀνομιῶν τῶν μονομαχῶν τοῖς ἢ ὑπάτοις, καὶ τοῖς στρατηγῶσι, ταῖς τ' ἀγῶνις ἔχοντι τοῖς ἐτέλοισιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς πᾶσι ἀνομιῶν βιαζόμενος ἐν ταῖς ἰπποδρομίαις καὶ ταῖς ἰσθμιαῖς ποιῆν, καὶ δὴ καὶ τοῖς ἐπὶ αὐτῶν ταῖς κληρονομίαις, ὅτι μάλιστα (δύο γὰρ στρατηγῶν ἐς τοῖς ὀπλομαχίαις ἀγῶνας ὡς ἄποτε ἐγένετο λατρεύον ἐκέλευσε) πρῶτως ὅτι τιμῶν ἀπεδίδοτο, et c. Fuerunt et antiquitus ut pratoria, quaestoria quoque munera, quae olim omissa, deinde verò ab Imp. Claudio pro stratura viarum collegio quaestorum iniuncta (cum rursus à Nerone, senatus arbitrio constitutum foret, ut ne designatis quidem quaestoribus edendi gladiatores necessitas esset, sicuti Tacitus⁴ refert) Domitianus (teste Suetonio⁵) reuocavit, iisque ita semper interfuit, ut populo potestatem faceret bina paria è suo ludo postulandi: quæ nouissima aulico apparatu induceret. Alexander Severus quaestores candidatos ex sua pecunia iussit munera populo dare: sed ut post quaesturam praeturas acciperent, et inde provincias regerent: ararios verò

Gg

¹ in Tiberio cap. 24. ² lib. 54.

³ lib. 58.

⁴ li. 13. Annal. ⁵ cap. 4. in Domitiano et in Claudio ca. 24.

instituit, qui de aere fisci ederent munera, eademque parciora, teste Lampridio¹: Gordianus quoque primus, antequam ad imperium processisset post quaesturam magnificentissime gestam, aedilitatis suae tempore duodecim populo Romano munera, id est per singulos menses singula de suo exhibuit, ita ut gladiatorum nonnunquam quinzena paria exhiberet, nunquam minus centenis quinquagenis: feras Libycas una die centum exhibuit, ursos una die mille, ut à Capitolino² traditur. Casarem, qui postea dictator fuit, primum in aedilitate munere patris funebri omni apparatu arenae argenteo usum esse, ferasque argenteis vasis incessere tum primum visum, demonstrat ex Plinio³ didicimus. Aedilitia etiam à Cicerone⁴ munera memorantur, & Consularia: quò spectat illud Marcelli⁵ nostri, viuo Mauro Seius consul designatus est, & munus edidit: deinde ex calendis Ianuariis consulatum ingressus est: Nam non modò circensium ludorum spectacula exhibebantur à consulibus (ut alibi⁶ copiosè satis, & aperte ostendimus) verum etiam gladiatorum ac bestiariorum munera: itaque Suetonius⁷ de Cn. Domitio Neronis auo, Praetura (inquit) consulatusque honore equites Romanos, matronasque ad agendum mimum produxit in scenam, venationesque & in circo & in omnibus urbis regionibus dedit: Munus etiam gladiatorum: sed tanta seuitia, ut necesse fuerit Augusto clam frustra monitum, edicto coercere. Tandem gladiatorum spectacula canonibus atque constitutionibus Apostolicis damnata⁸, ipsosque gladiatores Constantinus imperator omnes penitus edicto suo⁹ sustulit: quamobrem Saluianus Massiliensis Episcopus (ubi aduersus eiusmodi spectacula consularia disputat¹⁰) non gladiatorum sed bestiariorum mentionem facit. Nihil ferme (inquit) vel criminum

¹ in Alexandro Seneca

² in Gordianis.

³ cap. 3. lib.

⁴ natur. histor.

⁵ lib. 2. de offic. in ca.

⁶ Omnino duo sunt.

⁷ L. Publius

⁸ 36. D. de condit. & demonstr.

⁹ ad l. 2. D. de orig. Iur. in ap. pendicibus ad Com. metarium de Reg. Iur. ubi de consulis.

¹⁰ in Nerone cap. 4.

¹¹ vide Cle. mitem lib. 2. Constitut. Apostolic. cap. 62.

¹² l. unica. C. de gladiatorib. penit. toll. lib. 11.

¹³ de vero iudicio & prouidètia Dei lib. 6. sub initium.

vel flagitiorum est, quod in spectaculis non sit: ubi summum deliciarum genus est, mori homines, aut (quod est morte grauius, acerbiusque) lacerari, expleri ferarum aluos humanis carnibus, comedi homines cum circumstantium letitia, conspicientium voluptate: & statim, Et cum haec omnia ipsi agant, qui annis nomina tribuunt, & à quibus anni ipsi exordium sumunt: credimus nobis bene annos posse procedere, qui à rebus omnibus potiùs, quam à Deo ordiamur. Atque utinam sicut haec propter consules tantum fiunt, ita illos tantum incestarent, propter quos fiunt, &c. Iustinianus¹ quoque noster (ubi de spectaculis, quae consules praebere oporteat, differit) inter cetera, non gladiatorum quidem, sed venatorium ludum, & pancratium siue pancarpum connumerat, τὴν τῆς λεγόμενου μωμμελίου γέφυρ, ἐνθα πολλὰς ἡδονὰς παρὰ τὰς ἐμπλήσας τὸν δῆμον. τότε καλούμενοι πάνταρπον γέφυρον, καὶ θηλοῖς πορομαχομένοις ἀθροῖς, καὶ βύδοκιμοῦται τῆς ἑλμῆ, καὶ πορομαχομένοις ἀθροῖς καὶ θηλοῖς. Ante Constantinum alij quoque imperatores gladiatorum spectaculis identidem & magistratibus & populo interdixerant: ut Claudius, qui gladiatoria quidem ipse munera (teste Suetonio²) plurifariam ac multiplicia exhibuit, praetores tamen aut alium quemlibet in gladiatorios ludos quidquam insudare, nec voti quidem pro ipsius principis salute soluendi causa, voluit, si Dioni credimus³: ut Nero: quem edixisse Tacitus⁴ scribit, ne quis magistratus aut procurator, qui prouinciam obtineret, spectaculum gladiatorum, aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet: cum antè non minùs tali largitione, quam corripendis pecuniis subiectos affligerent: dum quae libidine deliquerant, ambitu propugnabant: ut Nerva postremò: quem (quò sumptibus parceret) cum

¹ in Nouella 105. de consulis.

² in Claudio cap. 21.

³ lib. 58.

⁴ lib. 13.

alia, tum verò gladiatorum spectacula sustulisse: præter Xi-
 philinum¹, Zonaras² memorat. Constantinus verò (teste
 Sozomeno³, & Nicephoro Callisto⁴) primus Romanorum
 principum ex orbe Romano gladiatores & gladiatoria spe-
 ctacula (quæ iam antea Marcus philosophus & Imp. omni-
 fariam, auctore Capitolino⁵, temperauerat) penitus sustu-
 lit, anno ab urbe condita M. LXXV II. Paulino & In-
 liano Coss. ad Maximum præfectum pratorio scribens⁶ in
 hæc verba, Cruenta spectacula, in otio ciuili & domestica
 quiete, non placent: quapropter omnino gladiatores esse
 prohibemus: quæ verba, sunt quidem à Iac. Cuiacio docto-
 re nostro eruditè imprimis & luculenter exposita, in diuino
 illo ad postremos Iustiniani Codicis libros commentario:
 veruntamen hoc quoque de meo (petita scilicet ab ipso ve-
 nia) lubens addiderim, quod ad illius rescripti explicationem
 valde pertinet: illa verba, In otio ciuili & domestica quie-
 te, in eo non esse otiosa: quæ forsitan ideò quispiam, non
 otiosa tantùm & superflua, sed ut omnino rationi contra-
 ria, expungenda esse crediderit: quod tùm maximè spectacu-
 lis operam dare homines ad colligendum & recreandum
 istiusmodi voluptate animum oporteat, cum à ciuilibus of-
 ficiis aut militaribus negotiis atque muneribus vacatio &
 requies conceditur. Quid ergo est? Ex vetusta Imperato-
 rum in militiam cum exercitu proficiscentium consuetudi-
 ne, interpretationem huic loco adhibendam esse censeo: ut
 hæc optimi principis & humanissimi sententia inde colliga-
 tur: Quæ sub bellum gerendam edi solent munerum specta-
 cula, ea confecto bello & pace parta, reque adeò publica be-
 ne constituta, tolli debent. Eius consuetudinis profectò ve-
 stigia in historiis adhuc apparent aliquot: quale illud est.

¹ in Nerva.² Tomo 2. Annal.³ lib. 1. hi- stor. eccles.⁴ lib. 7. ca. 46.⁵ in Anto- nino philo- sopho.⁶ d. l. j. c. de gladiat. penit. toll. lib. II.

quod de Seuero Imperatore Spartianus¹ memorat sic ferè,² in vita Se-
 profectus ad bellum Parthicum est, gladiatorio munere da-
 to: quale illud etiam Capitolini² de Maximo, Celebratis
 sacris, datis ludis scenicis, ludisque circensibus, gladiatorio
 etiam munere, susceptis votis in Capitolio ad bellum contra
 Maximinum missus est cum exercitu ingenti, pratorianis
 Romæ marentibus. Vnde autem mos tractus sit, ut profici-
 scentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & ve-
 natus darent, breuiter idem auctor eodem loco narrat, his
 verbis, ut duas opiniones adferat: Multi dicunt apud ve-
 teres hanc deuotionem contra hostes factam, ut ciuium san-
 guine litato, specie pugnarum se Nemesis, id est vis quæ-
 dam fortunæ satiaret. Alij hoc literis tradunt (quod verifi-
 milius credo) ituros ad bellum Romanos debuisse pugnare vi-
 dere, & vulnera, & ferrum, & nudas inter se cohortes: ne
 dimicantes in bello armatos, malim, Armati, ut de ciuibus
 Romanis intelligatur) hostes timerent, aut vulnera & san-
 guinem perhorrescerent. Ac pro hac posteriore opinione, fa-
 cit quod gladiatorium spectaculum quædam quasi disciplina
 contra dolorem & mortem esse, atque ad vulnera mortis-
 que contemptum homines accendere videbatur: sic enim Ci-
 cero³, Crudele gladiatorum spectaculum & inhumanum
 nonnullis videri solet: & haud scio, an ita sit, ut nunc sit:
 cum verò fontes ferro depugnabant, auribus fortasse multa,
 oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem &
 mortem disciplina. Sic etiam Plinius, de munere gladiatorio
 loquens alicubi⁴: visum est spectaculum inde non enerue-
 nec fluxum, nec quod animos virorum molliret & frange-
 ret: sed quod ad pulchra vulnera contemptumque mortis ac-
 cenderet, cum in seruorum noxiorumque corporibus amor

¹ in vita Se- ueri.² in vita Maximi.³ lib. 2. Tu- scul. quæst.⁴ in Traia- ni panegyr.

laudis & cupido victoriae cerneretur. & statim, iam quam libera spectantium studia, quam securus favor? Nemini impietas (ut solebat) obiecta, quod odisset gladiatorē, &c. Ergo Constantinus Imp. sublata in militiam proficiscendi bellicae administrandi occasione, merito gladiatoria spectacula (quae potissimum à ducibus atque imperatoribus ad bellum ituris edi consueverant) simulque ludi gladiatorij pœnam, noxiis, & maleficij cuiusque damnatis infligi solitam sustulit: ut ex integra ipsius constitutione (quae in Codice Theodosiano extat) intelligimus: & quod ad pœnam quidem at-

^{2 l. i. tit. 12.}
^{lib. 15.} tinet, valuit forsitan prohibitio apud posteros: ceterum & Constantij (qui Constantino successit) & verò posterioribus Arcadij ac Honorij principum temporibus, gladiatoria denuò munera edita in vrbe Roma, & gladiatorium ludum restitutum fuisse, ipsorum rescripta², quae in illo Codice legimus, aperte comprobant.

^{2 l. 2. & 3.}
^{C. Th. de}
^{gladiator.}
^{lib. 15.}

De scissione, mutatione, inuersione vestium apud veteres, varioque vestium genere, ex personarum, locorum, ac temporum differentiis: De gladiatoribus publicè vel priuatim exhiberi solitis antiquitus: munerumque gladiatoriorum origine, causis, frequentia, & prohibitione, admistis alijs plerisque, tractauimus hoc toto capite: In quod, ut in illam AEsopi nobilem patinam, quicquid apud lautos in diuersas patinas diduci soleret, properans in damnum suum popina congefferat: ita nos multiplicem variorum sermonum materiam (quam diuidere, quod alijs plerique faciunt, difficile non fuit) simul contulimus: ac forsitan (ut illis videri poterit) confudimus: plurimis quidem vndiquaque diuturno labore conquisitis, perpurgatis, illustratis denique auctorum locis, quasi farctum quoddam fecimus. Hoc non expecto ut

languidorum ac delicatorum istorum (quibus nisi exquisita, vel potius nisi sua, cuiuscumque sint, non satisfaciunt) delectam prostratamque opè excitare possit: iis quidem, qui parata utcumque conditorum, non vulgariū aut vilium tamen ciborū copia pasci ac delectari solent; si minus quam spero proderit, stomachum. certè non mouebit.

De pecunia arenarij praestita. De ludo in quo gladiatores educarentur. Spoliarium. Arma lusoria grauiora quibus exercebantur, rudibusque ac obtusis gladijs in ludo pugnabant, & in praefusione ventilabant. Eorundem habitus in arena & arma decretoria. Emendatur Taciti locus. Oratores gladiatoribus saepe comparatos. Patiniam nõ Petroniam legem exaudiendam videri in l. xj. D. ad l. Cornel. de sicar. cuius emendatio tentatur: & sub Imperatoribus posterioribus seruos ad ludum inuitos non datos à dominis. Explicatur l. 38. de de oper. libert. & l. vlt. de ser. fugit. Gladiatorum libelli. Destinatum nomen apud Suetonium. Palmae gladiatoriae. Sine missione apud Suetonium & Senecam. Arena missus in l. 4. D. de legato. Rudiarj denuò auctorati. Auctoramentum gladiatorium. Expositus Horatij locus: & de sacello Herculi, deque rudi ac pileo gladiatorum, ex quibus tyrones. quidam, alijs veterani fuerint. Euocatorum veteranorum rudis. Explicatur l. j. D. de abigeis: Emendato Vlpiani loco ex fragment. Pithæanis. Vtriusque ludi pœnam deportatione grauiorem, metallo fuisse leuiorem. Datos ad ferrum aut ad bestias pœnae causa, dimitti, pileo ve aut rude donari non solitos. Ad ludum aliterurum damnatos accepto pileo rudeque nihilominus fisci seruos fuisse videri. Illustrantur l. ad bestias. D. de pœnis. et l. vlt. C. ad leg. Fab. de plagiar. in qua Triboniani manus indicatur. De pœna plagij: Emendato Pauli ex fragmentis loco: & exposita l. in fuga. C. ad leg. Fab. de plagiar. Postremò apud Vlpianum in fragm. Pithæan. In via rectè legi, neque corruptum esse demonstratur.

CAP. XI.

Hactenus ab Imperatoribus, magistratibus, aut priuatis qua ex causa gladiatorum munera ederentur: & quibus ea temporibus, aut quatenus interdicta fuerint, copiose diximus: sequitur, ut de gladiatorum mercedibus, premijs, domicilio, & educatione differamus: nam hæc quoque tra-

Etatio, cum ex vetere Romana historia depromitur, tum profecto ab antiquo civili po. Romani iure aliena esse non potest: Illa verò maximè vicina & penè iuris nostri propria videtur: de gladij, metalli, & utriusque ludi suppliciis inter se comparandis: quam & subiiciemus denique ut (nisi mihi quidpiam animus ultra suggesserit) ceptus de pœnis sermo huc usque protractus ita concludatur.

Enimuero de pecunia gladiatoribus attributa, & modicum quidpiam depugnandi causa in arenam prodeuntibus præstari solitum, Xiphilinus ex Dione in hæc verba tradit, ubi de Commodò, ἀποτηγώνιστο δὲ (inquit) αὐτῷ γυμναστικῆς πῆς, ἢ καὶ μονομαχίας ἀρχαῖα ἔχων. ἐστὶ μὲν ὅτι ὁ αὐτὸς παροικεῖτο, ἐστὶ δὲ ὅτι ὁ δῆμος ἤρξατο καὶ γὰρ τοῦτο, καὶ τὰλλα ἐξ ἴσου τοῖς ἀγῶσι μονομαχίας ἐποίει: πλὴν καὶ ὅσον ἐκεῖνοι μὲν ὀλίγον τι λαμβάνοντες ἐστιάσι, τῷ δὲ Κομμώδῳ πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδες καὶ ἑκάστην ἡμέραν ἐκ τῶν μονομαχιῶν χρημάτων ἐδίδοντο. Illud autem ὀλίγον τι (quod Dio refert) constitutum ab Antonino Pio fuisse, de Capitolino didici: cuius hæc verba sunt, Sumptum muneribus gladiatoris instituit: cum scilicet antea maior esset: idem enim hæc significari arbitror, quod illa eiusdem auctoris oratione de M. Philosopho, Gladiatoria spectacula omnifariam temperavit: sequitur deinde, Temperavit etiam scenicas donationes, iubens ut quinos aureos scenici acciperent: ita tamen ut nullus editor decem aureos egrederetur: & postea, Gladiatorij muneris sumptus modum fecit: nec tantum ab Antoninis Pio & Marco, verum & ante ipsos, ab Tiberio quoque olim temperatas gladiatorias scenicasque mercedes ac donationes reperio. Nam cum Augustus corollaria & præmia alienis quoque muneribus ac ludis, & crebra & grandia de suo solitus

in vita Commodi.

in Antonino Pio ad finem.

Capitolin. in Marco.

solitus esset offerre: Athletis autem & cōservasset priuilegia & ampliasset (ut est apud Suetonium¹) de modo lucaris à senatu Tacitus² decretum fuisse sub Tiberio narrat: quem ludorum ac munerum impensas corripuisse mercedibus scenicorum, hoc est (ut nostri Iurisconsultri³ loquuntur) præmiis in scenam prodeuntium rescissis, paribusque gladiatorum ad certum numerum reductis, Suetonius idem addocet⁴. Certum etiam locum fuisse, in quo gladiatores Romæ alerentur, atque exercerentur, ludum scilicet gladiatorium, qui complures cellas haberet: ex ius⁵ Quinctiliani verbis cognoscimus, In ludo fui, &c. morabar inter sacrilegos, incendiarios, & (quæ gladiatoribus una laus est) homicidas, inclusos turpiore custodia & sordido cellarum situ, &c. An ille animus rediret, in cellulam, ferret saginam, magistrum, personam denique sceleris. Ludum itaque, cum de loco illo agit in quo gladiatores saginabantur, idem Xiphilinus paulo post significat, ubi de ipso Commodò scribit, ὅτι ἐβούλετο ὑπαρῆς τε ἄμα καὶ σκευῶν ἐν τῇ νομηνίᾳ ἐκ τῆς χειρὸς, ἐν ᾧ οἱ μονομαχοὶ τρέφονται, παροικεῖν. καὶ γὰρ τὸν οἶκον τὸν πατρῷον αὐτοῦ, ὡς καὶ εἰς ἐξ αὐτῶν ὦν, εἶχε. Itémque hac ipsa de re agens Herodianus⁶: ubi, eis ἑσοῦτον δὲ παροικεῖσθαι μανίας, ὡς μηκέτι βούλεσθαι, μηδὲ πρὸ βασιλείου ἐστὶν οἰκεῖν, ἀλλὰ γὰρ μετακλιθεῖν ἐβούλετο εἰς τὸ τῶν μονομαχῶν καταγωγῶν. & statim, πρῶτον ἑορταζόντων ὁ Κομμώδης ἐβούλετο, ὥσπερ ἐκ τοῦ βασιλείου (ὡς ἔθος) παροικεῖν οἰκίας, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν μονομαχῶν καταγωγῆς. Atque hunc quidem locum (qui forsitan ad circum aut amphitheatrū fuit: vel in foro, unde Circumforaneum lanistam Suetonius alicubi⁷ vocat) ut apud Græcos μονομαχοφίλου (quod verbum Suidas non omisit) sic apud Latinos, Spoliarij nomine designatum ab auctoribus arbi-

in Octavio cap. 45 lib. 1. Annal.

l. 2. infine D. de iis qui not. infra.

in Tiberio cap. 34.

in Gladiatore de clam. 9.

lib. 1.

in Vitellio cap. 12.

Hb

tror, quòd in eo, qui nudi depugnaturi essent, gladiatores vestimenta ponerent: Nam & si non abs re, quidam existimant, ita nominatum esse locum illum in quo spoliabantur damnati, qui statim capite pœnas daturi essent: quod Plinius¹ alicubi spoliarium civium, cruentarumque prædaram seuum receptaculum simul copularit: vel potius quod Seneca quodam loco² scripserit ea quæ sequuntur, Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilianum lacum (id enim proscriptionis Syllanæ spoliarium est) senatorum capita, & passim vagantes per urbem percussorum greges: attamen Spoliarium profectò, idem Seneca, & Lampridius de gladiatoribus agentes nuncupant: ille³ quidem, ubi, Nunquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quàm eum, qui medio occiditur? Nunquid aliquem tam stultè cupidum esse vitæ putas, ut iugulari in spoliario, quàm in arena malit? Lampridius⁴ verò inter senatus acclamationes (quæ post mortem Commodi graues fuerunt) percenset istas, Hostis patriæ, parricida, gladiator in spoliario lanietur: & Qui senatum occidit, in spoliario ponatur: & Impuri gladiatoris memoria aboleatur: & Gladiatoris cadaver unco trabatur, gladiatoris cadaver in spoliario ponatur. In eo itaque spoliario, arenarij sine serui lanistis, in hoc ut inter se aut cum bestiis depugnarent, venditi: siue libertini, aut plebeij denique ingenui, qui mercede operas suas ad alterutrum bestiariorum gladiatorumve ludum lanistis elocauissent, gladiatores, inquam, ac venatores, quibus minor esset futurus labor (ut apud Gallicanum⁵ dicebat Cassius) si consuetus esset: ut plurimum, & armis quidem grauioribus exercebantur: non tamen acutis gladiis (ut puto) quos pugnatoriorum armorum nomine Suetonius alicubi

¹ in Panegyri. Traiani.

² de diuina prouidètia

³ Seneca ad fi. epistolæ 94.

⁴ in vita Commodi.

⁵ Vulcatius Gallicanus in Auidio Cassio.

designat¹, sed rudibus: quòd nimirum aspicit Seneca², cum¹ in C. Caligula ca. 54. istud profert, Gladiatores grauioribus armis discunt, quàm pugnare: diutiùs illos magister armatos, quàm aduersarius² uer. 24. li. 5 sustinet: ipse quoque Tullius his aliquot locis: ubi³, Atque³ lib. 2. de oratore. eiusmodi illa prælusio esse debet (inquit) non ut Samnitum qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut ipsis sententiis, quibus præluserunt, vel pugnare possint. Hic autem animaduertendum puto, quod in prælusione vibratas à gladiatoribus inquit hastas: quibus tamen ipsi in dimicando non uterentur, sed decretoriis: cum illa essent arma lusoria, quæ ventilabant priùs, quàm depugnaretur: unde Seneca⁴, Quàm stultum est, cum signum pugna dederis, ventilare: Remoue ista lusoria arma, decretoriis opus est. Prætereà Cicero de rudibus, ubi de I(socrate), Non enim in acie versatur & ferro: sed quasi rudibus, eius eludit oratio: à me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Et Tacitus⁶ etiam de oratoribus agens & eloquentiæ studiosis apud veteres Romanos: Ita nec præceptor deerat (inquit) optimus quidem & electissimus, qui faciem eloquentiæ non imaginem præstaret: nec aduersarij ferro, non rudibus dimicantes: sic enim legendum affirmo, non sudibus: & si enim sudibus inter se depugnabant, vel exercitationis gratia sudēs torquebant Romani iuuenes antiquitus: unde Liuius⁷, Tertio die sudibus, inter se, in modum iustæ pugnae, concurrerunt: Et noster Seneca⁸, An liberale studiū istud (inquit) esse iuuetuti nostræ credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare: attamen non dubito quin, ut Cicero, sic etiam Tacitus de oratoribus tanquam de gladiatoribus loquatur. In auditoriis

Hb ij

⁴ Epistola 118. lib. 21.

⁵ vide proem. li. 3 declamat.

⁶ in lib. de opt. gen. orator.

⁷ in dialogo de oratoribus.

⁸ lib. 6. de bello Punico.

⁹ Epist. 89. lib. 13.

declamatores, ut rudibus dimicantes ac ventilantes gladiatores, exercitationis atque discendi gratia, in ludo & spoliario, pugnas imaginarias: in foro autem ac iudiciis oratores, in arena gladiatores ferro non rudibus veras ineunt: itaque eadem translatione usus, hoc quoque paulo ante dixerat Tacitus: sic nunc te ab auditoriis & theatris, in fororum & ad causas & ad vera praelia voco: & alibi¹ Seneca, in hac verba, Indicabo tibi affectum meum: cum in foro dico, aliquid ago: cum declamo, id quod bellissime Censorinus aiebat de his, qui honores in municipiis ambitiose peterent: videor mihi in somnis laborare: Deinde res ipsa diuersa est tota. Aliud est pugnare, aliud ventilare: hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse: forum, arenam. Et ideo ille in foro primum dicturus tyro dictus est. In quibus notandum ventilandi verbum (quod modò dicebamus) esse gladiatorum in ludo armis lusoriis & rudibus batuentium. Ac rudium quidem Suetonius² commemorat, ubi de Caligula, Mirmillonem (ait) è ludo rudibus secum batuentem, & sponte prostratum confodit ferrea sica, ac more victorum cum palma discurret: & Lampridius³ de Commodò, In arena (inquit) rudibus inter cubicularios gladiatores pugnavit, lucentibus aliquando mucronibus. Igitur plerumque ferro, siue ferreis sicis, in arena gladiatores & gladiis pugnant: in ludo rudibus: hinc illud Lucilij veteris poetæ apud

¹ in Proemio lib. 3. declamatio.

² in C. Caligula cap. 3°.

³ in Commodo vita.

⁴ lib. 3. de ipso Cicerone oratore.

in Antonino, apud Xiphilinum.

-quamuis bonus ipse.

Samnis in ludo, ac rudibus cuius satis asper.

Sanè M. Antoninum tanta fuisse clementia refert Dio⁵, ut ne in arena quidem gladiatores acutis, sed obtusis gladiis pugnare pateretur: Μακρὸς γὰρ μὴ ἔτα τε Φοῖβος ὄρε' ἔχου-

pen, ὡς τὴν τοῖς μοτομάχοις ἐν τῇ Ρώμῃ, ὡς τῶν ἀθλητῶν ἀκινδύως ἐὼς μαχομένοισι. σιδηρον γὰρ ὄρε' ἐποτε ὄρε' ἐνὶ ἀκτῶν ὄρε' ἔδωκεν, ἀλλὰ τὴν ἀμβλέειν ὡς τῶν ἐσφαρωμένοισι πρῶτες ἐμάχοντο. Quod autem dixi nudos depugnasse gladiatores: nudos accipiendum non omnes, aut omnibus corporis partibus: non capite, quo galeam ferrent plerique: non manibus, quibus ferrum siue gladium & parmam siue clypeum, itémque fuscinam, siue tridentem, aut falcem, & rete gererent: qui Galli mirmillones, aut secutores, ac Thraces, retiarii que dicebantur. Ac de galea quidem potissimum (cetera enim accuratè persequi longum nimis & laboriosum esset) hos olim locos in veterum scriptis præcipuè adnotandos diximus: Iuuenalis¹ ubi de Sergio gladiatore ab Hippia quadam adamato,

¹ lib. 2. Satyran. in 6.

Hippia quid vidit, propter quod ludia dici
Sustinuit: nam Sergiolus iam radere guttur
Cæperat, & secto requiem sperare lacerto:
Prætereà multa in facie deformia: sic, ut
Attritus galea, mediisque in naribus ingens
Gibbus, & acre malum semper stillantis ocelli:
Sed gladiator erat.

Et, ubi Neronem circi ac theatri artibus deditum notat²:
- & illud

² Satyra Octava. li. 3.

Dedecus urbis habes, nec mirmillonis in armis
Nec clypeo Gracchum pugnantem aut falce supinat:
Damnat enim tales habitus: & damnat & odit.
Nec galea frontem abscondit, mouet ecce tridentem:
Postquam vibrata pendentia retia dextra
Ne quicquam effudit: nudum ad spectacula vultum
Erigit, & tota fugit adgnosendus arena, &c.

H b iij

¹ lib. II. de
asino an.
reo.

Apuleius¹ quoque, Porro alium (inquit) ocreis scuto, ga-
lea, ferroque insignem, è ludo putares gladiatorio procede-
re. ubi quod ocreas nominat, notandum: & quod ait, de
hoplomacho gladiatore accipiendum reor: Nam præter eos,
quos supra designavi, ex gladiatorum numero, fuerunt
quidam essedarij, quidam hoplomachi siue Samnites: quo-
rum illi ex essedis, hi (ut coniicio) non nudi, sed armati: non
(ut in ludo) rudibus, non ense ligneo (ut secutores, quem-
admodum Dio docet) sed ferro dimicabant: atque ho-
plomachi quidem essedarijque. Suetonius in Caio Cali-
gula²: de Samnitum armatura leuiter³ Plinius: Esse-
darij præterea Cicero⁴ & Seneca⁵ variis in locis mentio-
nem faciunt: ad quos philologum mitto: statim ad rem redi-
turus, ubi unum hoc lectorem admonuero, separari Threcas
siue Thracas ab hoplomachis apud ipsum Senecam⁶, quo lo-
co, Quidam cum hoplomachis (inquit) quidam cum Thre-
cibus optimè pugnant.

⁸ vide Xi-
philinū in
Domit.
Nerva. Sue-
tonium in
Domitiano
cap. 7. l. 3.
S. qui homi-
nem & l.

Eos qui pœnæ causa ad ludi gladium, vel ad bestias dati
essent ob delictum, sub Imperatoribus: in ludo siue spolia-
rio, sumptibus non quidem fiscalibus, sed publicis saginatos
fuisse crediderim: utpote pœnæ seruos non fisci vel Casa-
ris⁷. Et seruos quidem pœnæ, non etiam priuatorum, po-
sterioribus temporibus ad ludum datos verum est: postea-
quàm vitæ necisque potestatem dominis in seruos ex iure
gentium attributam, constitutiones Domitiani primùm ac
Nervæ (qui seruos fieri spadones, castrarive homines vel
promercij vel libidinis causa vetuerunt⁸) Adriani quo-
que ac Antonini Pij, Diuorūque fratrum temperauere:
atque ad equum ac bonum ita redegere, ut maiorem asperi-
tatem ac sœuitiam dominorum coërcerent⁹, sublatis & ex-

eni iur.

inctis domesticis iudiciis, de quibus alio loco tractabitur.
Itaque post legem Petroniam & senatusconsulta ad eā le-
gem pertinentia, dominis potestatem ablatam fuisse Mo-
destinus¹ scribit, ad bestias depugnandas suo arbitrio seruos
tradere: seruo sine iudice ad bestias dato non solum qui ven-
didisset, verum & qui comparasset pœna legis Corneliæ te-
neri: oblato tamen iudici seruo, si iusta sit domini querela, sic
pœnæ tradi posse. ubi videndum puto ne non Petroniam
(quam sub Nerone latam fuisse constat, Petronio Turpi-
liano & Cæsonio Pato Coss. anno urbis 873. sed alia de re,
hoc est de præuaricatione & calumniâ²: ut & S. C. Tur-
pilianum, quod ab eodem consule nomen accepit) sed Pæ-
tiniam potius exaudire debeamus: ut à Petino latam,
qui consulatum cum Cassio Aproniano gesserit anno vr-
bis 875. Adriani principis temporibus. Adrianum profe-
ctò Spartianus³ refert seruos à dominis occidi vetuisse,
eosque inuisse damnari per iudices, si digni essent: lenoni
& lanistæ seruum vel ancillam vendi vetuisse, causa non
præstita: Ergastula seruorum & libertorum tulisse: hoc
est aboleuisse ac sustulisse. Dominos neque per se, neque
per procuratores posse saltem criminosos (hoc est nec crimi-
nosos quidem) seruos vendere, ut cum bestiis pugnent: à
diuis fratribus rescriptum fuisse Marcianus tradit⁴. Itaque
si qui Iurisconsultorum nostrorum ætate, in ludo publico (sic
enim à Pollione⁵ nominatur gladiatorius) aut etiam in eo
quem venatorium Vlpianus⁶, bestiarium Seneca⁷ vocat,
exercebantur, ut prodirent in publicum, sicque spectaculum
populo præberent: ij vel erant serui pœnæ ad ferrum, itémque
ad bestias ex delicto damnati, vel sponte serui liberi ve ma-
nus (ut ait idem Seneca⁸, id est operas) in eam rem gratis

¹ l. Circun-
cidere II. S.
j. D. ad leg.
Cornel. de
suar.

² l. Aboli-
tionem C.
ad l. Iul. de
adult.

³ in Adria-
no.

⁴ l. Domini
42. D. de
cōr. empr.
⁵ Trebel.
Pollio in
Claudio.

⁶ aut dāni
S. quicun-
que D. de
pœn.

⁷ Epistola
7. & li. 3.
de ira cap.
vlt.

⁸ Epistola
37. lib. 5.

aut mercede locatas dabant: qui ipsi cum venalem sanguinem haberent (ut ait Liuius) infames habebantur, & ignominiosi: quod proximo sermone planius demonstrabitur. Serui quantumvis criminosi & scelerati nisi per iudicem (hoc est, nisi solemniter accusati atque damnati) ludo inuiti deputari addicique non poterant ex iure constituto (id est post principum constitutiones recepto) non magis quam grauiore alia poena plecti, post Marci principis rescriptum ex quo etiam aduersus proprium seruum accusationem instigare cum dominus possit, Vlpianus¹ infert quod sequitur, & concludit hoc modo, Post hoc igitur rescriptum, accusandi necessitas iucumbet domino seruum suum. Sanè Asiaticum à Vitellio venditum circumforaneo lanista, dilatatumque ad finem muneris, repente subreptum, & provincia demum accepta manumissum Suetonius narrat². Adde quod temporibus Traiani, non modò noxios, sed etiam seruos in arena dimicasse colligimus, ex illo Pliniani paneg yrici loco, quem antè indicauimus. Imò verò etiam Iurisconsultorum nostrorum temporibus (qui sub Seuero, sub Antoninis, & Alexandro floruerunt) seruos arenarios fuisse in potestate dominorum, à quibus postea manumitterentur: & tales operas tamen edere patronis non cogentur: quod sine periculo vitæ præstari non possent: quamuis eas in seruitute (sponte scilicet, non coacti) præstitissent dominis: ex quodam Callistrati³ responso satis colligitur: & ex illo Triphonini⁴, quo fugitiuum seruum qui se in arenam dederit, ne isto quidem periculo discriminis vitæ quod tantum sibi irrogat, potestatem domini euitare posse desinit: sed omnimodo eum reddendum esse domino, siue ante pugnam ad bestias, siue post pugnam: ex D. Pij rescripto comprobatur. Cum autem

¹ l. seruos. §. in fi. D. de accusatio.

² in Vitellio cap. 12.

³ l. hæc de m. 38. D. de oper. libert.

⁴ l. vlt. D. de seruis fugit.

paria gladiatorum complura eodem die muneris produci oporteret, destinatorum ad pugnam gladiatorum & nomina & ordinem & numerum in libello munerarius palam proponebat. Quamobrem Trebellius Pollio de Aureolo, At ego¹ in Claudio scio sapius (inquit) inter gladiatores bonis pugnantibus hoc nomen appositum. Habuit proximè tuus libellus munerarius hoc nomen in indice ludorum. Seneca², Nemo qui obstetricem parturienti filia sollicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. Cicero³, Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Vnde quos apud Suetonium⁴, Destinatorum appellatio comprehendat, cognoscimus. Sæuum enim & sanguinarium adeò Claudium fuisse scribit, tum verò bestiarius meridianisque adeò delectatum, ut præter destinatos, etiam leui subitæque de causa, quosdam committeret: de fabrorum quoque ac ministrorum, atque id genus numero, si antè ad prætor vel pægma, vel quid tale alicui parum cessisset.

Ludo autem isti gladiatorio addicti, olim quidem priuatorum (ut puta lanistarum) post verò etiam poena serui, præter alimenta & mercedes quotidianas, quas auferebant de publico, si fortiter depugnassent, victoresque populo placuissent, non modò cum palma discurrebant, ut ex illo Suetonij (quem antè citauimus) loco⁵ intelligitur (unde plurimarum palmarum veterem ac nobilem gladiatorem dixit alicubi Tullius⁶: & de Commodo Antonina Lampridius⁷, tantum palmarum gladiatoriarum confecisse, vel victis retiaris, vel occisis, ut mille contingeret) sed etiam rude ac pileo denique donabantur, iussu populi aut principis, quem illi

⁵ in Caligula cap. 32.

⁶ pro Rosc. Amer. 7 in eius vita.

exorassent: præstitoque (ut arbitror) priuatis ipsorum seruorum dominis pretio ex viribus ararij publici, missionem ac libertatem impetrabant: præsertim ex Augusti lege, qui gladiatores sine missione (hoc est sine spe missionis, ut in libris

¹ L. auxiliu. nostris¹, sine calumnia, id est sine calumnie metu) edi prohibuit, ut Suetonius² auctor est: quod etiam aspexit Seneca³, cum non uti gladiatores submissis armis & exorato populo

missionem, atque ad eam vitam ac libertatem impetrant, ita reliquos homines posse mortem effugere tradit: nam posteaquam de gladiatoribus ita loquutus est, Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare: subiicit deinde, Tu neque submittes, nec vitam rogabis. Recto tibi inuictoque moriendum est. Quid porro prodest paucos dies aut annos

lucrifacere? sine missione nascimur. ex quo nunc demum intelligi posse arbitror, quid sit, quod Marcianus⁴, Arena

missum, non iure legatum mitti, ex imperatorum rescripto tradit: Nam arena missum, non arenarium equidem (ut quidam faciunt) de quo nulla est dubitatio: sed eum qui olim arenarius, id est, gladiator fuerit, nunc verò missionem à ludo impetrarit, accipiendum censeo: & hunc a legationis munere atque officio prohiberi, quod prioris conditionis infamia laboret. Rursum quod ait Seneca, Sine missione, hic quoque sine spe missionis interpretor: ut altero eiusdem auctoris loco⁵, ubi de gladiatoribus, Quædam fera tela omnia com-

⁵ Seneca controuer. 29. lib. 5.

⁶ declam. 9.

mordent, & ad mortis auctorem per vulnera sua ruunt. Abscissa missione gladiator (id est, cum ita se vulneratum esse vider, ut frustra de missione impetranda cogitet) quem armatus fugerat, nudus insequitur. Et istius quoque missionis gladiatorie Quintilianus in gladiatore⁶ meminit: ubi, Duxit me ad munerarium, iudices. (sic lego, non iudi-

cis) quas ego illius preces, quam pertinaces lacrymas, quam miserabilem obtestationem vidi? Nemo unquam sic rogauit missionem. & postea, Nec difficilem tamen sub illo præsertim auctoramento habuisset missionem, sed noluit gladiator viuere. Ad istam præterea missionem pertinet, quod Suetonius Claudium principem tradit¹, essedario gladiator pro quo quatuor filij deprecabantur, magno omnium fauore indulsisse rudem: quod Quintilianus in argumento declamationis² 302. Quidam (ait) ut patrem sepeliret, se auctorauit: sed die muneris productus, sub titulo cause rudem postulante populo accepit, &c. quod Opilius Macrinum gladiatoriam pugnam exhibuisse, & accepta rude ad Africam isse, Capitolinus narrat³: quod Iuuenalis de Sergio adama-⁴ ab Hippiâ, sic fere cecinit⁴,

¹ in Claudio cap. 21.

² Auctoratus ad sepeliendum patrem.

³ in Macrino.

⁴ lib. 2. Satyrar. 6.

Sed gladiator erat: facit hoc illos Hyacinthos

Hoc pueris patriæ que, hoc prætulit illa sorori,

Atque viro: ferrum est quod amant: hic Sergius idem,

Accepta rude, cœpisset Vejento videri: & alibi⁵,

⁵ Satyra 7. siue lib. 3.

Ergo sibi dabit ipse rudem, si nostra mouebunt

Consilia, & vitæ diuersum iter ingreditur.

Porro si non iusta missione, post quinquennij lapsum, quo pilleari solebant, impetrata: rude tamen accepta, post triennium (quo elapso, quantum assequi coniectura possumus, & si nondum ab arena missionem plenamque libertatem impetrassent: ad depugnandum tamen inuiti non cogebantur) nihilominus auctorari se rudiarij nonnunquam, vel pacta mercede, ac in arenam iterum produci patiebantur: ut Horatius eo carmine quod mox proponetur, innuit. Et rudiarios quidem reuocatos auctoramento centum millium, à Tiberio in patris munere, superius ex Suetonio dictum est: id auctora-

mentum gladiatorium tale erat, ut, vri, virgis ferróque necari, se passuros esse promitterent: alioquin etiam inuitos adigere liceret, qui auctoramento ad gladium rogati forent: id quod adductus Seneca, Horatij, & Petronij Arbitrilocis, alij nuper demonstrarunt¹: quibus hoc tantum addi velim, quod de isto auctoramento, Seneca² idem alibi, & Terullianus³ memorant: hic quidem his verbis, Imò qui propter homicidæ pœnam probandam ad spectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum: &c. Ille verò istis, Eadem honestissimi huius, & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vri, vinciri, ferróque necari: ab illis qui manus arena locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cauetur ut ista vel inuiti patiantur: à te ut volens libensque patiaris, hoc auctoramenta autem qui gratis nulla spe mercedis proposita sponte depugnabant gladiatores (nisi me coniectura fallit) rogari non solebant: quòd eorum qui manus arena locarent quæstus & mercedis gratia, non eorum qui damnarentur ad ludum, aut qui alioqui sponte dimicarent, fuisse proprium videtur: huc pertinet quod Asinius Pollio⁴ ad Ciceronem de Fadio quodam Pompeiano milite scribit, ludis gladiatoris (quos Balbus quæstor Gadibus dederat) quia cum depressus in ludum bis gratis depugnasset, auctorari sese nolebat, & ad populum confugerat: inde abreptum atque abstractum, postea defossus in ludo, & viuum combustum esse. Quemadmodum autem gladiatores qui vicerant, & honorabantur in arena, tum etiam impetrabant rudem ac pileum, & ab illo denique auctoramento soluebantur: ita vincti aut libenter peribant, aut verò submittebant arma, misericordiam populi tentabant, vitam denique rogabant (ut

¹ cap. 20. li. 2. aduersar. Turneb

² Epist. 37. et declam. 4. lib. 17.

³ in lib. de spectaculis

⁴ Epist. 32. lib. 10. epistol. Ciceronis familiar.

est apud ipsum Senecam¹) quo factum quoque aut gladium ferrumque recipere (ut ex Cicerone alibi docuimus²) hoc est manum mittenti ac ferienti aduersario iugulum præbere iubeantur, & vel collum turpiter decumbentes contrahebant, vel ferrum non subducta cervice nec manibus apposis sed animose recipiebant, aut à populo exorato (ad quem solebat, ut ait noster Seneca³, victi prouocare) in arena ipsa vitam denuò pugnaturi obtinebant: quæ omnia his potissimum locis illustrare iuuat. Suetonius de Caligula⁴, Votum exegit ab eo (inquit) qui pro salute sua gladiatoriam operam promiserat: spectauitque ferro dimicantem, nec dimisit nisi victorem, & post multas preces. Idem Suetonius de Claudio⁵ Imperatore, Quocumque gladiatorio munere, vel suo vel alieno, etiam fortè prolapsos iugulari iubebat, maxime retiarios: ut expirantium faciem videret. Seneca⁶, Quid de gladiatoribus? quare populus (ait) irascitur, & tam iniquè, ut iniuriam putet quòd non libenter pereunt: contemni se indicat: & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur. Idem auctor hanc spectantis gladiatores populi Ro. orationem alio loco⁷ proponit, Occide, ure, verbera: quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? subiicit deinde, Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt. Et alibi hoc Ciceronis dictum retulit⁸, Gladiatores, ait Cicero, inuisos habemus, si omnimodo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præ se ferunt. Idem euenire nobis scias, &c. Ciceronis⁹ autem verba sic habent, Etenim si in gladiatoris pugnis & in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & supplices, & ut viuere liceat, obsecrantes etiam odisse

¹ Epist. 37. ² in comment. ad L. Nemo potest. 70. D. de reg. iur.

³ Epist. 118.

⁴ in Calig. cap. 27.

⁵ in vita Claudij ca.

⁶ lib. 1. de ira cap. 2.

⁷ Epist. 7. lib. 1.

⁸ lib. 1. de tranquill. vita ca. 11. ⁹ ex orat. pro Milone.

Solemus: fortes & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes seruari cupimus: eorumque nos magis miseret qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis ciuibus facere debemus?

¹ lib. 1. Titul. scul.

& alibi ¹ de gladiatoribus, Quomodo illi qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quam turpiter vitare: quam saepe apparet nihil eos malle, quam vel domino satisfacere vel populo? mittunt etiam vulneribus confecti ad dominos, qui quaerant quid velint, si iis satisfactum non sit, se velle decumbere. Lactantius ² denique, hac ipsa de re agens, ita

² de vero cultu lib. 6. diuin. Instit. tit. ca. 10.

loquitur: Hos tamen ludos vocant, in quibus humanus sanguis effunditur: adeo longe ab hominibus secessit humanitas: ut cum animas hominum interficiant, ludere se opinentur: nocentiores iis omnibus quorum sanguinem voluptati habent. Quero nunc an possint pii & iusti homines esse, qui constitutos sub ictu mortis, ac misericordiam deprecantes, non tantum patiuntur occidi, sed efflagitant, feruntque ad mortem crudelia & inhumana suffragia: nec vulneribus satiati, nec cruore contenti. Quin etiam percussos iacentesque repeti iubent, & cadauera ictibus dissipari: nequis illos simulata morte deludat. Irascuntur etiam pugnantibus, nisi celeriter e duobus alter occisus est: & tanquam humanum sanguinem sitiant, oderunt moras. Alios illis compares dari poscunt recentiores, ut quam primum oculos suos satient. Hac consuetudine imbuti, humanitatem perdiderunt. Ex quibus omnibus, nunc demum perspicue intelligi potest (nisi fallor) quod tamen obscurum satis optimi quique interpretes haecenus existimarunt (certe non declaclararunt) illud Horatii ³ de se loquentis ad Maecenatem, tanquam de gladiatore lanista seruo: aut eo qui se, cum olim pretio

³ Epist. 1. lib. 1.

ad gladium auctorasset, missione impetrata, iterum auctoramento nouo rogabatur, & euocabatur ad ludum: ut emeriti singulari virtute viri domo in militiam interdum acciri solent: nam ita poeta cecinit,

Spektatum satis, & donatum iam rude, queris
Maecenas antiquo iterum me includere ludo:
Non eadem est etas, non mens: Veianius armis
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro:
Ne populum extrema toties exoret arena.

Ac rudem quidem scipionem esse, quem lanista liberandis gladiatoribus gerat, ex Charisio ad Ciceronem eruditissimus Turnebus ¹ annotauit: idem illud, Veianius armis Herculis ad postem fixis, quid esset, alibi ² docte ac feliciter more suo exposuit: sed de Herculis adeo dubitanter ex Varone nonnihil protulit: quod ipse opera pretium facturum videor, si auctoritate Vitruuij aduocata illustraui: is, ubi de adibus sacris, ita scribit ³: Herculi in quibus ciuitatibus non sunt gymnasia, neque amphitheatra, ad circum: & ostendit vel in gymnasiis (in quibus athletae) vel in amphitheatris (in quibus gladiatores aut bestiarij) vel in circo siue hippodromo, in quo equi curules spectaculum populo praberent, Herculis adem aut sacellum aliquod fuisse: ad quod munere suo defuncti, artis instrumenta suspendere solerent. Porro autem rude donatos a lanista gladiatores cum liberarentur ait Charisius, exemplo ceterorum seruorum (ut arbitror) quibus a lictore olim iussu magistratus imposita vindicta siue festuca concedebatur plena libertas, id est ciuitas Romana (qua de re fusijs alibi ad Pomponium diximus ⁴) aut potius exemplo veteranorum militum: quos emeritis stipendijs rude donatos: antiquitus argumento est

¹ lib. 16.

aduers. cap. 8.

² cap. 9. li. 6. aduers.

³ lib. 1. cap. 11.

⁴ ad l. 2. de orig. iur. in appendic. Com. ad tit. de reg. iur.

¹ ex lib. 5. *illud poëta festiuissimi Martialis¹ quod adscribam: nisi quis epigr. 83.*
² lib. 1. de *ad ipsos gladiatores referendum censuerit, in quibus & ty-*
ronum & veteranorum nomine quidam, ut in militibus de-
ca.
³ declam. 9 *signabantur: unde Hirtius² ita scribit: Cæsar contra eius-*
⁴ lib. 55 vi- *modi hostium genera, copias suas non ut Imperator exer-*
de & de
euocatis a-
pud eundem
⁵ lib. 45. *reciperent ab hoste, & quemadmodum obuersi aduersariis*
lib. 3. de
bello ciuili,
ibi, Euoca-
torum cir-
citer duo
millia que
ex benefi-
ciarius supe-
rioru exerci-
titium ad
eum conue-
nerant &
erat Crasti-
nus euoca-
tus in exer-
citu Cæsa-
ri, qui su-
periore an-
no apud eū
primipi-
lum in le-
gione x.
duxerat,
&c. et lib.
1. multi vn-
diqu. ex ve-
teribus pō-
teij exerci-
tib³ spe præ-
mioru atq
ordinum euocantur. ⁶ Iac. Cuiacius cap. 10. lib. 7. obser. Adria. Turnebus cap. 9.
lib. 1. aduersar. qui de euocatis alios locos notarunt: quibus addantur & hi ex Suetonio in
Galba cap. 10. & Tacito lib. 17. & Hirtio, in de bello Africano.

signabantur: unde Hirtius² ita scribit: Cæsar contra eius-
modi hostium genera, copias suas non ut Imperator exer-
citum veteranorum victoremque maximis rebus gestis, sed
ut lanista tyrones gladiatores condoceretur, quo pede se
reciperent ab hoste, & quemadmodum obuersi aduersariis
& in quantulo spatio resisterent, modò procurrerent, modò
recederent, &c. unde Quinctilianus³ alicubi, Alebat de-
uotum corpus (inquit) grauior omni fame sagina, & inter
noxæ dedita mancipia contemptissimus tyro gladiator: &
ad omnes impetus excipiebatur veterani gladiatoris astus,
omnes conatus contra se erant. Sed ait poëta,
Hoc per triginta merui Fabiane Decembres,
Ut sim tyro tuæ semper amicitia?
Hoc merui Fabiane, toga tritaque meaque,
Ut nondum credas me meruisse rudem?

Euocati sanè veterani (quorum Romæ certum sub Augu-
sto corpus atque collegium fuit) centurionum exemplo, vi-
tæne an rudes aut virgas ferebant: quas Dio⁴ παλαιοῦ νο-
minat, hac de re sic fere scribens: ἀνακλήτων ἰδίου οὐσῆμα
παλαιοῦ Φέροντες, ὅς τ' οἱ ἐκ τ' ὑπαρχοῦ credo, quod à militia
dimissi ei militiæ non amplius nomen dare cogentur: euo-
cati tamen plerique militaribus aut etiam duplicibus sti-
pendiis, aliisque commodis, nonnunquam & sponte ducem
aliquem in castra sequerentur, etiam ante Augusti tem-
pore, ut ex quodam Cæsar's loco⁵ (quem tamen alij⁶ non
ordinum euocantur. ⁶ Iac. Cuiacius cap. 10. lib. 7. obser. Adria. Turnebus cap. 9.
lib. 1. aduersar. qui de euocatis alios locos notarunt: quibus addantur & hi ex Suetonio in
Galba cap. 10. & Tacito lib. 17. & Hirtio, in de bello Africano.

notarunt)

notarunt) satis apertum est.
Planè quemadmodum ceteri serui cum libertatem testa-
mentariam acciperent, libertiq. Orciui fierent, pileū raso ca-
pite ferebant (cuius moris, ut Plautum, Dionysium, Appia-
num, Plutarchum, Quinctilianum, & eius generis complu-
res auctores alios omittam, nostris quoque in libris fit men-
tio¹) ita gladiatores, cum à ludo missionem impetrarent, ¹ l. Directis
non modò rude: sed, si accepta ea ludo tamen & populi vo-
luptatibus adhuc per biennium integrum operam dare cum ² C. de test.
discrimine capitis, quàm in prioris domini potestatem atque ³ manum. l.
mancipium redire maluissent: tandem pileo quoque, hoc est ⁴ vnica §.
libertate (nisi forsitan ob aliquod facinus à magistratibus ⁵ Sed & qui
ad ludum dati: qui nihilominus in fisci seruitutem recideret, ⁶ de Latina.
ut dicemus postea) donabantur. Ergo Tertullianus², Et qui ⁷ liber.
insigniori cuique homicidæ leonem poscit, idem gladiatori ⁸ in lib. de
atroci petat rudem, & pileum præmium conferat. Ergo Vl- ⁹ spectaculis
pianus noster libro octauo de officio proconsulis, sub titulo de ¹⁰ cap. de mu-
abigeis, Rescriptum D. Adriani sic loquitur (inquit) quasi ¹¹ nere.
grauior pœna sit metalli: nisi fortè hoc sensit D. Adrianus, ¹²
gladij pœnam dicendo, ludi damnationem. Est autem disse-
rentia inter eos qui ad gladium, & eos qui ad ludum dam-
nantur: Nam ad gladium damnati confestim consumun-
tur: vel certè intra annum debent consumi: hoc enim man-
datis continetur. Enimuerò qui in ludum damnantur, non
utique consumuntur, sed etiam pilleari & rudem accipere
possunt post interuallum: si quidem post quinquennium pil-
leari: post triennium autem, rudem induere eis permittitur:
quæ Vlpiani verba, cum à Pandectis nostris absint, magno
quidem & incomparabili P. Pithæi acutissimi Iurisconsul-
ti, veterumque schidarum indagatoris sagacissimi, atque

K k

adeò repertoris felicissimi beneficio, in vetusta membrana
 blattis ac tineis erepta¹, deprehendimus. Neque verò du-
 bitamus quin ea Vlpiani pura puta sint, ex eodem libro ti-
 tulo ac loco, ex quo caput primum D. de abigeis, desum-
 ptum est: sed ex mente Iustiniani (qui Constantini rescri-
 ptum de gladiatoribus penitus tollendis approbauerat, &
 codici suo inferendum curauerat) à Triboniano ita inter-
 polatum ac deformatum, ut expunctis ob eam rem ludi gla-
 diatorij, rudis, ac pilei, cæterisque ad ludum pertinentibus
 vocabulis: ne Vlpianus quidem ipse, suam de Adriani re-
 scripto sententiam, inde hodie possit elicere. Nam quod
 abigeos², cum durissimè puniuntur, ad gladium damnari
 solere illo rescripto contineri ait: hoc & si ex mente Iustinia-
 ni sic debet accipi, ut gladij nomen summum supplicium
 (idest, capitis amputationem, atque decollationem) significet:
 attamen Adrianum de leuiore pœna, quàm sit decollatio,
 sensisse: illa quoque indicant, quæ subiicit, Quamquam au-
 tem D. Adrianus metalli pœnam, item operis vel etiam
 gladij præstituerit, &c. adde quod si de decollatione sensisset
 Adrianus: non ad gladium damnari, sed gladio animaduer-
 ti dixisset, aut puniri: Mouet deinde, quod ex Vlpiano
 antea diximus, Rescriptum istud sic loqui, quasi grauior pœ-
 na sit metalli. Et sanè rescripti verba ita se habent. Ideòque
 puto apud vos quoque sufficere genus pœnæ, quod maximo
 huic maleficio inrogari solet: ut ad gladium abigei dentur:
 aut si quis tam notus & tam grauis in abigendo fuit, ut
 priùs ex hoc crimine aliqua pœna adfectus sit: hunc in me-
 tallum dari oportere. In quibus pro Maximo, non Maximè
 (ut aliis placere video, quo significetur ut plurimum: quod
 satis ex illo, Solet, intelligitur (sed Maximum repono: ut ad

¹ iit. II. frag
 mentorum
 nuper ip-
 sius Pithei
 iussu edito-
 rum.

² l. t. sub
 init. D. de
 abigeis

genus pœnæ referatur, & ad gladium scilicet, ad quem tra-
 duntur abigei, cum durissimè (ubi frequentius est hoc genus
 maleficioj) puniuntur, quemadmodum antea dixerat. Quam-
 quam autem Adrianus metalli pœnam, item operis (scilicet
 publici, non modò metallici) vel etiam gladij præstituerit:
 attamen qui honestiori loco nati sunt, non debere ad hanc
 pœnam pertinere, sed aut relegandos esse aut remouendos
 ordine, Vlpianus illo in loco scribit: hac exceptione addita,
 Romæ tamen etiam bestius subiici abigeos videmus: id ni-
 mirum intelligens, cum extraordinem de criminibus cogno-
 scatur, & extraordinem pœnæ grauiores infligatur: quem-
 admodum ex Adriani epistola, grauior solitis ac vsitatis lu-
 di vel operis publici pœnis, metalli pœna inducta est: ita
 (crescente, ut fit, audacia numeroque abigeorum) durius ho-
 die quàm gladio, idest, ludo gladiatorio vel opere: ut olim
 durius etiam interdum, quàm metalli pœna (de qua in eo
 Adriani rescripto agitur) abigeos plecti: & ad ultimum
 vsque illud bestiarum supplicium aduersus humillimi scilicet
 loci homines, non item honestiores procedi. Ceterùm ludi
 gladiatorij pœna infimæ vel mediocris conditionis homines
 (pro ut deliquissent) affici Romæ quoque solitos, ipsius Vlpiani
 temporibus, est verisimile: qua ludi pœna, & si nul-
 lam ulteriorem scelera nouisse, eiùsque ad comparationem
 ergastulum leue esse, oratorio vel declamatorio more qui-
 dam apud Quintilianum¹ pronunciet, iure tamen ac me-
 ritò ipsa cum metallo & deportatione in mediocrium nu-
 mero censetur (quemadmodum ex Pauli² sententiarum li-
 bris, huius tractatus initio³ docuimus) sed ita: gladiato-
 rium tamen ut ludum deportatione grauiorem, metallo le-
 uiorem fuisse conueniat. Quid ita? inquires: Quoniam ad

¹ in gladia-
 tore de-
 clam. 9.
² tit. 17. lib.
 5. sentent.
³ cap. 6. hu-
 ius libri.

ludum scilicet gladiatorium damnati, post quinquennium pilleari: post triennium rudem induere poterant: ut ex illis
¹ tit. II. de abigeato-
 rib. in fra-
 gm. Publi-
 an.
 Vlpiani veteribus fragmentis ¹ paulo antè recitauimus: In metallum autem damnati & si valetudine aut etatis infirmitate inutiles operi faciundo deprehenderetur, etiam post
 D. Pij. rescriptum ita demùm à præsidente dimittebantur, si modò vel cognatos vel affines haberent & non minùs decem annis pœna sua functi essent: idque Modestinus ² scribit: quod & in damnatis opere metallico locum habuit: cum non sit diuersa operis & metalli pœna, nec à datis in metallum, opere metallico damnati, alia in re (auctore Vlpiano ³) distent: quàm quòd leuioribus quàm illi vinculis premanetur, & quòd refugæ metalli ultimo supplicio afficiuntur, re-
⁴ l. Cogni-
 tionũ in fi-
 D. de var.
 & extr. co-
 gnit.
⁵ l. Aut dã-
 nũ. S. Qui-
 cunque in-
 ludum.
 fugæ operis non morti sed pœnæ metalli subiiciuntur: ut Callistratus etiam tradit ⁴. Quid de ludo venatorio dicitur: in eam, ut in metallum & opus metalli seruos dari solere: & statim quàm damnati fuerint pœnæ seruos efficiunt. Vlpianus tradit: nec dubito quin de gladiatorio idem ipsum, Iurisconsultus eò loci definisset, sed gladiatorij nomen Tribonianus ob eam, quæ à me superius notata est, rationem expunxerit. Vtrum igitur venatorij ludi seu ludicræ (ut
⁶ Trebellius
 Pollio in
 Gallienis.
 Pollio ⁶ loquitur) venationis pœna grauior olim, an metalli fuit? Et grauiorem fuisse aut periculosiorem gladiatorio venatorium ludum (cum hoc ludi nomine vterque censeretur) non habeo cur existimen: quoniam qui ad bestias dabantur, eos ab Vlpiano ⁷ nostro, cum illis copulatos video, qui traditi ad ferrum essent depugnandi causa: ut & manumitti: & si non ciuitatem (quando lex Aelia Sentia id vetabat) libertatem tamen aliquando sperare vtrique potuerint. Obiectos profectò bestis, præter quàm quòd vitæ discrimen

promptiùs adibant, surrecti ad stipitem (qua de re superius ¹ cap. 7. supra.
 egisse me recordor) eos consumi tandem à bestiis vel certè intra annum: quemadmodum ferro eos qui ad ferrum aut gladium darentur (ut apud Paulum ² est) & si semel aut iterum ² lib. 5. sen-
 atque adeò sæpius præsentissimũ istud periculum euasissent, <sup>ten. tit. 17. de aboli-
 tion.</sup> oportuisse crediderim forsitan etiam horum utrosque hæc-
 nus nonnunquam honoratos in arena: ut palmam coronam-
 ue de more venatorum aut gladiatorum acciperent, idest, eorum qui operas ad alterutrum ludum locassent (teste Vlpiano ³) aut ad eum damnati essent: veruntamen ferro ³ l. 1. §. be-
 aut bestiis addicti, non ad ludum dati gladiatorium, neque stias. D. de
 rudem aut pileum (quod sciam) neque verò veniam vlla postulãdo.
 populi acclamatione à magistratibus vnquam impetrabãt, <sup>vide. &
 Polliõẽ in-
 Gallienus.</sup> non modò post triennium aut quinquennium, ut gladiato-
 res: sed ne post decennium quidem, ut metallici. Quid venatores in ludum scilicet venatorium dati pœnæ causa? Et quamquam de ipsis Vlpianus non loquatur, ut de gladiatoribus: propterea quòd gladij modò vocabulum, quid sonaret in Adriani rescripto, exponere voluit: attamen non minùs quàm gladiatores, & rude pileo ve donatos, & à ludo pœnalique ista militia dimissos, verius putem: atque arena-
 missorum nomine, tam bestiarios quàm gladiatores (cum vtrique in arena depugnarent) ludi seruitute liberatos apud Marcianum ⁴ nostrum intelligi: præsertim cum ludum generaliter, ac sine distinctione venatorij vel gladiatorij Paulus ⁵ in mediocrium pœnarum numerum ita referat, ut à summis suppliciis secernat: & verò qui nummos aureos raserint, tinxerint, finxerint ve, si quidem sint liberi, ad bestias dari: si serui, summo supplicio affici debere Vlpianus distè ⁶ pronunciet: ad bestias siue ad venatorium ludum da-

tos melioris conditionis esse, quam ultimo quolibet supplicio damnatos haud dubiè significans: ideòque ipse quoq. Marcianus de ultimo supplicio (quod mortem interpretamur) intelligens dixerit¹, Capitis pœnam esse, non ad bestiarium ludum, aut ad bestias depugnandi causa dari: sed vel bestiis obiici, vel alias similes pœnas pati (quæ vitam scilicet adimant) vel animaduerti: scilicet capite. Quamobrem, vel de damnatis ad ludum venatorium (ut scilicet ante tēpus quinquennij legitimum exactum, nec omnino dimitti ac liberari: nec verò inconsulto principe Romam transmitti debeant) accipiendum illud est, quod Modestinus², Ad bestias (inquit) damnatos favore populi præfides dimittere non debent: sed si eius roboris vel artificij sint, ut dignè populo Romano exhiberi possint, principem consulere debent: vel de iis qui sic ad bestias damnati essent, ut aut confestim aut intra annum consumendi sine spe missionis ac veniæ, nisi principalis, ipsis obiicerentur: atque hos nimirum (utpote ultimo supplicio damnatos (nam & alibi³ ad bestias datorum vocabulo, bestiis obiecti designantur) non modò à præfide liberari & pœna omnino solui (hoc enim alio quoque in loco⁴ apud ipsum Modestinum, est, dimitti) ex acclamatione populi provincialis non posse, scripserit Iurisconsultus (aliter atque in ludum venatorium datos) & si victores populo confectis bestiis placuerint: sed ne transmitti quidem ex provincia vel in alteram provinciam, vel in urbem Romam debere, ut in bestiario spectaculo exhibeantur: nisi consulto & permittente principe: qui tamen ipse sibi exhibitos (sive ut bestiis obiicerentur, sive ad eas depugnandas damnatos) liberare petentibus popularibus, pro imperio poterit: ut de Androdo quodam Daco seruo fugitivo ad bestias dato, ex Appio-

¹ l. Respicendum, in fine D. de pœnis.

² l. ad bestias D. de pœnis.

³ Paulus li. 5. sent. tit. 24. iuncta l. pen. S. qui alias D. ad leg. Pomp. de parric. ⁴ d. l. in metallum 22. D. de pœnis

nis historia Gellius retulit¹. Nam quod Ignatius Antiochene ecclesiæ tertius post B. Petrum Apostolum Episcopus, commouente persecutionem Traiano damnatus ad bestias, Romam vinculus missus dicitur ab Hieronymo², id (opinor) ex illo Iurisconsulti responso, ita exponendum est, ut modò diximus. Ceterum, non damnatos ad bestias (hoc est ad bestiarium aut venatorium ludum) dimitti non potuisse: sed tantum eos qui sic in arenam pœnæ causa dati essent, ut obiicerentur bestiis: hos verò etiam intra annum consumi debuisse dixi, conditionis eorum similitudine commotus, qui essent ad gladium dati: qui vel confestim vel intra annum ut consumerentur, mandatis cautum fuerat, id quod ex illis Vlpiani fragmentis, antè docuimus. Et Paulus quoque insententiis receptis disertè scribit. Ex quo sequitur (nisi fallor) ut, quomodo gladiatorium (teste Vlpiano) sic etiam venatorium bestiariumve ludum, leuiorem metallo pœnam antiquitus habitam fuisse, defendi possit: contra verò qui sic dānaretur, ut ferro addicti aut obiecti bestiis, illico vel intra annum consumendi essent: in eos durius (ut pote ultimo supplicio) animaduersum, quàm si darentur in metallum: propterea quòd hæc pœna, non in extremis, sed in mediocribus & secundi gradus capitalibus pœnis computetur³. Porro autem (auctore Vlpiano⁴ & Paulo⁵) ad bestias damnationis pœnam, inter ultima supplicia, quæ vitam adimunt, connumerare possumus: si de illa intelligamus, quam is patitur qui consumendus bestiis obiicitur: cui similem cum qui ad gladium daretur esse diximus: de quo ibidem Vlpianus mentionem facit. Illud etiam notandum, quod venatores seu bestiarios auctoratos equidem antiquitus fuisse non reperio: sed gladiatores quidem auctoramento ad gladium

¹ cap. 14. lib. 5.

² in catalogo script. eccles.

³ l. capitalium in princ. D. de pœnis et vide Paulum in supra d. loco. ⁴ l. si quis si lio. 6. §. sed & si quis D. de iniur. & rapt. & irrito fac. testa.

⁵ l. Qui ultimo 29. D. de pœnis.

rogari, aut ad gladium damnari darique: bestiarum verò aut in arenam dari damnarique ad bestias, aut suas ad depugnandum cum bestiis operas locare dicebantur: idque collatis nostrorum aliorumque auctorum locis, quæ aut indicauimus isto capite aut proximo sermone proponemus: verum esse, nemo non statim sentiet.

Igitur hæc superioris disputationis summa esto: Cùm duplex olim ludus fuerit, ad quem vel damnarentur noxij: vel insontes, operas locarent: venatorius & gladiatorius: rursum cùm duplex fuerit gladii pœna: vna cùm quis ita gladio dånabatur, ut ei caput amputaretur à licitore siue carnifice, cui nomem decollatio: altera cùm quis ad ludum gladiatorium dabatur, aut cùm ad gladium siue ferrum damnabatur: ita ut in gladiatorio ludo decertare ferròque de vita dimicare cogeretur: quæ pœna gladius ludi vocabatur: unde Capitolinus de Macrino¹, Seruos qui à dominis fugissent (aut) repertos ad gladium ludi deputabar: qui gladio: qui sic, ut obiecti consumerentur ad bestias: qui denique ad gladium damnati erant (de traditis sine iudice non loquimur, quoniam id post legem Petroniam, siue Patiniam fieri desitum) eos nec ex populi quidem acclamatione, nisi à principe, veniam aut missionem impetrare: sed vel statim, vel intra annum consumi solitos²: nisi quòd ad bestias & gladium damnatos, pro ad ludum venatorium aut gladiatorium datis, interdum, sed raris exceptis, ut apud Vlpianum³ & in illo Adriani rescripto accipimus. Ad ludum autem gladiatorium damnatos expleto tempore legitimo, postquam fortiter depugnassent: à magistratu, etiam inconsulto principe, dimitti ac liberari potuisse censeo: perinde atque damnatos in metallum, pœna sua per decennium functos (de quibus apud Modestinum

Modestinum agitur¹) & ita quidem seruitute pœna, cui¹ d. l. in metallum 22. D. de pœnis (auctore Vlpiano²) post tempus legitimum utrosque liberari: ut qui ante pœnam seruilis conditionis erant, nec in prioris domini mancipium & potestatem redeant: neque verò libertatem statim adipiscantur, sed fisci efficiantur, illa pœna seruitute siue à magistratu, siue principis indulgentia liberati, ut idem iuriconsultus³ admonet: qui verò ante pœnam erant liberi & ciues, eos nisi restitutos in integrum à principe aut senatu, non iura ciuitatis pristina neque libertatem recuperare: sed ita, ut fisci fierent, ac Caesaris, qui posset eos manumittere, pœna tantùm illa dimitti solitos existimo: nisi tamen id nominatim, aut ipsa magistratus sententia, aut principis aliquo rescripto prohiberetur: ut illo (verbi gratia) quo Constantinus Imp. plagiaris pœnas solito grauiores præstituit⁴, ad Celsum vicarium Africa scribens, ipso Augusto⁴ & Licinio⁴ Coss. anno urbis M. LXVII. ut qui ante metallo & ceteris mediocribus pœnis (ut puta deportationi ludòve gladiatorio) addicebantur, ex iis, Seruus quidem vel libertate (post plagium scilicet admissum, sic enim explico) donatus, bestiis primo quoque munere obiiciatur: liber autem (siue ingenuus, siue libertinus esset, cùm se plagij scelere astrinxit) sub hac forma in ludum detur gladiatorium: ut antequàm aliquid faciat, quo se defendere possit, gladio consumatur. Quæ verba (quoniam in ipsis gladiatorij ludi mentio fit, decem post annis & quod excurrit, ab eodem principe sublatis⁵, Anicio Paulino & Ceionio Iuliano Coss.) ita sunt à Triboniano immutata, ut non ad ludi hodie, sed ad carnificis gladium referri oporteat: ubi Iustinianus⁶ sub Constantini nomine, Seruus quidem vel liber-

¹ d. l. in metallum 22. D. de pœnis
² l. aut damnatum §. ult. eod. tit.

³ l. generaliter §. si seruus. D. de fid. liberi. iuncto. §. ult. d. l. aur damnatum.

⁴ l. plagiarij ad leg. Fab. in cod. Theod.

⁵ d. l. vnica. c. de gladiator. lib. §. l. vi. c. ad leg. Fabiam de plagiar.

tate donatus (inquit) bestiis subiiciatur: ingenuus gladio consumatur. hic autem animaduersione dignum: esse iudicauimus: quod cum postrema verba rescripti eius initio (in quo de metalli pœna imperator loquitur, quæ gladio mitior est) in speciem aduersa sint: frustra se Accursius, frustra se ipse quoque Alciatus¹ torquet, in utroque loco exponendo: ut ipsum sibi Constantinum planè concilient: itaque ille quidem principium de nobilibus, finem de ignobilibus: hic verò non multo meliùs, principium de ciuibus finem de peregrinis, qui iure ciuitatis carent, accipit: deceptus, inquam, uterque vnius verbi scriptura, ex vnius tantum literule defectu vitiosa, diuinariam præter verba & sine exemplo vel auctoritate, solutionem atque distinctionem adfert: sed si ex fide Theodosiani codicis, pro, Teneantur (quod est in ipso initio) Tenebantur, vna literula iniecta restitueris, huic te labori eximes: & initium de veteri iure (quo plagiarij dabantur ad metallum) finem de iure nouo (quo in eius pœna locum, à Constantino grauior, ut in abigeatu factum ab Adriano supra docuimus, & in aliis plerisque vsuuenit, gladij pœna subrogatur) omnino rectè interpretaberis: id quod, cum superiora iam exscripsissem, & Franciscum Duarenum² adnotasse: ac multo antè ipsè etiam (quisquis est) Viuiano, caturum (ut vocant) formatori suboluisse reperi. Sed rursus idem Constantinus, qui metalli pœna, vltimam gladiatorij ludi pœnam substituerat in plagiaris, postea quibuscunque noxiis, pro gladij pœna, leuius quidem (ut monui supra) aut, etsi ludo gladiatorio grauius, certè tamen sine sanguine, metalli supplicium infligi voluit: ea scilicet constitutione, cuius initium ex Iustiniano codice³ in extremo superiore sermone protulimus, finis verò ex Theodosiano codice si sup-

¹ cap. 23. li. 1. parerg.

² cap. 20. lib. 2. disputat. anni-uerf.

³ l. unica C. de gladiator. lib. 11.

pleatur, id apparebit, quod modò diximus: Eos (ait) qui fortè delictorum causa hanc conditionem atque sententiã mereri consueuerant, metallo magis facies inseruire, ut sine sanguine, suorum scelerum pœnas agnoscant. Porro ad plagij pœnas quod attinet (ad has enim à quibus deflexeram, redeo: ut ipsarum commemoratione saltem improbiori furto isti deditos, ab his nostris laboribus absterream: & quod alij non attingunt ipse deliquem) ante Constantinum plagiarij, cum legitima pœna iandudum obsoleuisset, metallo quoque ac aliis capitalibus (ut antè dixi) mediocribus pœnis plectebantur: sed ex vetustis principum constitutionibus, & extraordinem: imò verò etiam capite (præsertim post Diocletiani & Maximiani rescriptum¹) idest, vltimo supplicio. Ac de illis quidem rescriptis, non de ipsa lege, intelligendum illud Valpiani² responsum: quo si liberum hominem emptor sciens emerit, capitale crimen aduersus eum ex lege Fabia de plagio nasci tradit. Nam iurisconsultorum ipsorum temporibus (ut Hermogenianus³ refert) pœna pecuniaria statuta lege Fabia, in vsu esse desierat: qua de re agens libro 5. sententiarum Paulus⁴, olim quidem huius legis pœnam summariam, vel (ut ego reponendum censeo) nummariam fuisse, sed translata esse cognitionem in præfectos urbis, itémque præsidis prouinciæ meruisse animaduersionem scribit, ideòque humiliores aut in metallum damnari, aut in crucem tolli, honestiores adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegari. Dicit aliquis, imò non capitalis pœna plagij sub Imp. & Iuriscon. veteribus fuit, verum pecuniaria: quam & Constantini ipsius temporibus, aut certè Diocletiani ac Maximiani principum (quibus hic successit in imperio) adhuc in vsu fuisse: verba ex eorum rescripto⁵ ista fidem certissimam

¹ l. Quoniã C. ad leg. Fab. de plag. 2. li. I. D. ad leg. Fabiã de plagiar. 3. l. vlt. eod. tit.

² sub titulo ad l. Fab. vide in fragment. Iurisconsultorum à Pithæo nostro luci donatis tit. 14. de plagiar.

³ l. 6. in f. ga. C. eo. tit.

Ll ij

faciunt, In fuga seruum constitutum neque vendere neque donare licet, unde intelligis te in legem incidisse, quæ super huiusmodi delictis certam pœnam fisco inferendam statuit, &c. Respondeo lege Fabia nominatim cautum fuisse de celato siue suppresso, de vendito, vincto, comparato ciue Romano, ingenuo, libertino, seruo ve alieno: huic verò crimini præstitutam fuisse pecuniariam siue nummariam pœnam sestertiorum quinquaginta millium, ut ex Vlpiani nono de of-

¹ in tit. 14. ficio proconsulis, in veterum iuriconsultorum fragmentis ¹ fragmento-
rū Pithœæ. legimus: Ex senatusconsulto quodam circa legem Fabiam facto, ad eius legis pœnam redactus fuerat, qui alieni vel

² l. 2. §. ult. proprii serui fugam vèdidisset ²: hoc crimen leuius, quàm illud existimatum est, in hoc legitima & pecuniaria pœna permansit: illud grauiorem & extraordinariam animaduer-
D. ad leg. Fab. de pla-
giar. l. ar-
bor. §. 14-
dex. D. Cō-
mu. diuid.

sionem meruit, eoque peruentum constitutionibus, ut Romæ quidem vel intra centesimum ab urbe milliarium admissio in via plagio, præfectus urbi: ultra centesimum, præfectus prætorio: in prouinciis, præsides, aut (qui præsidum partibus fungerentur) procuratores, super ea re cognoscerent: idque Vlpianus noster illo in loco docet, quem antè indicauimus, in quo istud, In via, rectum ac sincerum esse colligimus, ex eo, quod ab Augusto ergastula recognita, cum rapti per agros viatores sine discrimine liberi seruique ergastulis possesso-

³ in Octa-
nio. cap. 32.
4 in Adria-
no.

rum supprimerentur, Suetonius ³ memorat: quæ deinde ab Adriano sublata fuisse, de Spartiano ⁴ didicimus. Hæc omnia cathedrarij Doctores parū intelligunt: nos verò, si nondum satis (quod equidem fateri non pudeat) percepimus: lectoribus tamen amœniore ac feliciore ingenio præditis, ad ea prorsus assequenda viam lubenti animo commonstrauimus.

Tractatus 1. ad S. C. Orfitianum. Exponitur §. qui operas l. j. D. ad Tertyllia. Inter uxorem quæ in manu viri sit, filiosque familiæ ius olim fuisse cōsanguinitatis. Explicantur l. si matre C. de suis & legit. her. l. j. C. ad Tertyllia, & Pauli locus è sententiis receptis. Tutorem infanti pro herede gerere: Infantem tutore auctore videri pro herede gerere: & hac in re notatus Iurisc. in §. si pupillo. l. seruo inuito D. ad Trebellia. De filiis spuritis: è seruitute manumissis: peregrinis: & ciuitate donatis: virum & quo iure parentibus ab intestato succedant. Filij nomen in testamentis plenius accipi. Manumissum non pristinam recuperare, sed nouam libertatem consequi. De macula seruili: seruatorumque differentiis: ad l. Et seruorū de statu. hom. quæ conciliatur cū aliis in speciem pugnantibus locis. De actore seruo: locus Martialis exponitur: itémque l. aufertur §. Actores. D. de iure fisci spuriaque inibi verba indicata: & alio iure, Actores ac reliquos seruos censerit demonstratum. Atriarij, qui sint in l. j. §. Caupones. D. Nautæ caup. stab. Emendatur Senecæ locus. Macula serui saepe venditi. Liberos itémque colonos & similes personas macula non carere. Serui Domini que nomina, ad libertos patronosque aut qui alioquin serui domini esse desierint, extendi. Scenicos & arenarios olim tribu motos. De Censoria nota. Qui arenæ operas locauerit, etsi non prodeat, infamem esse: Qui scenæ, nō item: antequam prodierit: cuius differentie ratio inuestigatur. Arenarios & scenicos seruis ac liberis plerumque copulari. Arenarios sponte constitutos à cæteris ciuibus in iure successionis hoc tantum differre quod exheredati de inofficioso non queruntur. ad l. In arenam. C. de inoffi. testa. In arenam damnatos ut pœna seruos omni successionis iure prohiberi. Merito dubitatum an qui manus arena locasset, s. consulti beneficio ad legitimam matris hereditatem admitteretur: Humanatamen, & à iure aut ab æquo certe ac bono non aliena ratione ad istam successionem inuitatum intelligi. Hæc omnia, & verò alia permulta, non vulgari sed nostro modo exequimur.

CAP. XII.

Oriantur subinde iuris nostri quæstiones alia ex aliis: certè quidem ut membra vnius corporis, apte sunt ex sese omnes, a deo sui recordationem in animis nostris vicissim excitant. Ecce enim, quod de damnatis ad ferrum, ad gladiatorium ludum, atque ad bestias superiore sermone complexi sumus, occasionem præbet illustrandi (si tamen poterò) responsi cuiusdam perdifficilis: in quo Vlpianus noster, de damnatis rei capitalis, & iis, qui operas ad depugnandum cum:

Ll ij

bestiis locarunt, mentionem facit, his omnino verbis: quæ non semel, sed iterum ac tertio qui legerit, quantoque sepius ac propius aspexerit: tanto Cimmeriis tenebris obscuriora esse magis magisque sentiet. Qui operas suas (aut Iurisconsultus) ut cum bestiis pugnaret locavit, quæve rei capitalis damnatus neque restitutus est: ex S. C. Orfitiano ad matris hereditatem non admittebatur: sed humana interpretatione, placuit eum admitti. Idem erit dicendum: & si hic filius in eius sit potestate, qui in causa supra scripta sit: posse eum ex Orfitiano admitti. Duo nanque hic non dicam scrupuli, sed scopuli potius, & sævi quidem atque terribiles apparent: quorum alterum, in istos tanquam Siculi freti vortices, aliqua iuris questionum rerumque tractandarum serie quasi tempestate aut spirante Austro delatus, evitare ne utiquam possim: sed aut faciendum naufragium, aut Regia quadam & peregrina ope mihi perfodiendos illos esse intelligo: quos alij quoniam non satis animadvertere videntur, ipse demonstrabo. Et prior quidem Charybdis: Quod non est verisimile S. consulto prohibitum fuisse ab hereditate materna filium: qui etsi operas locasset, aut etiam depugnasset cum bestiis, nihilominus tamen civis maneret: aut, si verum est Sen. consultum in hac parte, id uti ne cum cætero populi Ro. iure pugnare videatur, probabilis aliqua ratio indaganda relinquatur: quæ nemini profecto in promptu est: & tamen si non reddatur, non quomodo Iurisconsultorum responsa nihilominus valent (auctore Seneca) sic illud sine probationibus ipsa monentis senatus auctoritate munitum sustineri ac defendi posse arbitrabimur. Alter Scylla scilicet: quod nulla iurisconsultorum interpretatione quamlibet humana fieri potuit (præsertim sine lege) ut rei capitalis

1. 1. S. qui operas. D. ad S. C. Ter tyllia.

2. Epist. 95.

damnatus, id est, vel pœna servus, vel certè ad peregrinitatem redactus, atque adeò qui civis non esset: aut hereditatem civis Romani sibi acquirere, aut filium civem Romanum in potestate habere civili iure intelligeretur. Quorum tamen utrumque iurisconsultus, his quæ superius exscripsi verbis, non annuere videtur: sed etiam disertè significat. Quamobrem feci perlubenter, illa ut politissimis & acutissimis quibusque iuris antecessoribus, & causarum patronis (quales Gallia nostra fert plurimos) in seriis literatisque, sed iucundis fabulis proponerem. At nondum equidem ullum ex tanto numero reperi (quod nunc verum esset, nollem dicere) qui non modò mihi, sed saltem sibi satisfacere in apiscenda Ulpiani mente potuerit. Hanc esse me affecutum, optime ac præstantissime Cuiaci, considerem, nisi te adhuc pro Accursio stare, tuus ille nuper editus ad Africanum tractatus (et verè alioqui tuus, hoc est omni literarum genere ornatissimus) profiteretur. Nam aut sententiam tuam improbare, aut sine assensu tuo, verum esse quidpiam in coniecturis & opinionibus de iurisprudèntia nostris existimare, nunquam ausim. Ac de fato quodam meo conqueri potius libet, quo mihi (sed perinuito) superioribus annis accidit, ut ob locorum intervallum, in quibus uterque nostrum commoratur: ob crebram in isto bellorum civilium furorè, in ista siue temporis varietate, siue nostrorum hominum inconstantia (ne malitia dicam) itinerum difficultatem: ob tuam denique quotidianam in respondendo vel interpretando Valentinis auditoribus, nostram quoque in reddendo aut subscribendo civibus iure non minimam ad palatia comitatumque principis occupationem, à suavisissima tua consuetudine distraherer: ut, inquam, affari, consulere, adire te summum divini

1 sic loquitur Iurisc. l. 2. S. sed si de portatione. D. de in ius voc. & Suetonius Claudio. cap. 16.

Themidos oraculi vatem atque antistitem, hac de re mihi nequaquam licuerit: veruntamen quando in eo nulla mea culpa est, faueas tu modò: neque reuocabo, neque sistam gradum, quem cœpi facere: sed ulterius quoque proferam: & ita quidem, ut animo non defatiger, donec eò peruenerim quò vòlo: quòdque sum initio studiosis pollicitus, rectè bonaque fide prestiterim: nec verebor, ut quibus non semel tristia & perobscura legum ænigmata declaravi auspiciis: Gordiana etiam vincula, compluribus iuris antiqui nodis in semetipsos implicatis, nexúsque suos celantibus adstricta, non possim dissolvere: nec verò (quod Alexander Macedo, nec quicquam diu luctatus cum latentibus nodis, ad implendam aut eludendam oraculi sortem, fecisse dicitur¹)

¹ vide Curtiù in-
tio lib. 3.
² in frag-
ment. à Ti-
lioluci do-
natis tit. de
legit. he-
red.
³ eod. tit.
sub init.
in fragm.
Pithæan.
tit. 16.
⁴ l. nulla. 13
D. de suis et
legit. he-
red.
sl. pronun-
tiatio. in fi.
et l. seq. D.
de verb.
sign.
⁶ Instit. de
s. C. Terry-
lia. sub init.

omnia lora me rei difficultas ut cogat abrumpere. Sed illud quòd faciliùs præstem, de successione legitima, necessariò quædam eximia præfabor: quæ delicatis lectoribus minime ingrata fore sentio.

Ad liberos intestata matris hereditas ex lege xij. tabularum non pertinebat, quia fœminæ suos heredem non habet: & ait libro singulari regularum Vlpianus², & rectè: cum de suorum & agnatorum eiusdem familia, non de cognatorum successione lex loquatur, his admodum verbis auctore illo ipso³ concepta, Si intestatus moritur, cui suus heres nec escit, agnatus proximus familiam habeto: nulla verò fœmina suos habeat heredem⁴, sed adeò caput finisque sit familie suæ, ut in ea non sint liberi ex iusto matrimonio nati: quippe qui patris non matris familiam sequantur⁵. Denique lex xij. tab. inter matrem & filium filiãve ultrò citròque hereditatis capiendæ ius non dabat (ut disertè Iustinianus⁶ scribit) prator tantum ex proximitate cognatorum

cas

eas personas ad successionem bonorum possessione unde cognati accommodata vocabat: quæ bonorum possessio (Vlpiano¹ teste) non ex iure civili originem ducit, sed nudam habet pratoris indulgentiam, eos inuitantis ad bon. possessionem, qui iure civili ad successionem admitti non possunt, id est, cognatos. Quod de matre dixi, de illa scilicet intelligendum, quæ se capite nunquã diminuerat (ut ait Cicero²) id est, quæ in mariti manum non conuenerat: nam in manum conueniendo agnascatur suus heres (ut apud Vlpianum³ est) perinde atque adoptando: & quæ conuenerat uxor, in familia mariti tanquam patris erat, in eaque familia sui heredis locum, etiam post mortem mariti (quod alicubi⁴ de adoptiuo filio dicitur) obtinebat: quapropter inter eam & liberos capite non minutos, siue ex ipsa vel alia uxore natos, siue adoptiuos, haud dubiè ius olim fuit agnationis, & verò consanguinitatis: de quo nuper subdubitate nonnullos ex eruditioribus, imò verò pernegasse istud demiror: cum ut agnationis ita consanguinitatis iura à patrefam. oriri constet⁵, cum uxorem quæ in manu est, filie loco, nurum neptis loco esse Caius Institutionum libro tertio⁶ doceat, cum adoptiuum quoque fratrem (si non sit emancipatus) & iura consanguinitatis habere, & consanguineum esse Vlpianus⁷ atque Paulus⁸, ac denique ipse alio (sed qui properantem interpretem fugerit) loco Vlpianus⁹ hæc verba disertè pronuntiauerit, Consanguineos & adoptio facit & adrogatio, causa probatio, & in manũ conuentio. Itaque non dubito equidem, quin ex xij. ab intestato matrem famil. quæ in manum conuenisset, non modò cum liberis ex se aut alia uxore natis vel adoptiuis patrifamil. eidemque marito mortuo ex æquis partibus successisse verum sit, sed etiã pari cum cæteris agna-

¹ l. i. in princ. D. unde cognat.
² in Topicis
³ in fragment. Tili.
tit. Quem admod. test. rump.
⁴ l. utrum autè D. de bon. poss. con. tab.
⁵ l. 4. D. unde cognat.
⁶ in fragment. Pithæan. tit. 16.
⁷ l. i. in fi. D. de suis et legit. hered.
⁸ in lib. senten. vide fragment. Pithæan. tit. 16.
⁹ vide fragment. Pithæan. tit. 16.

M m

tis fœminis atque consanguineis iure (quod ad successionem attinet) matrem fœ. fuisse dici debeat: quemadmodum vice versa eius ut caterorum liberorum bona superstes pater fœ. iure quodam peculij occupabat. Caterum sine illa in manum conventionem uxor nec marito nec liberis iure quidem civili, sed ex iure tantum prætorio illi ex capite unde uir & uxor, his ex capite unde cognati succedebat: aut ipsos ex eodem edicto superstes uxor habebat successores honorarios: sed ita demum, si parentes, patroni, agnati, alique legitimi heredes deficerent. Eæ fuerunt iuris civilis ac prætorij angustia: ut isto quidem, in successione matrem ac liberos agnati excluderent, illo, matri ac liberis ne deferretur quidem ab intestato hereditas. Verum istæ veteris iuris angustia iure nouo senatusconsultorum Tertulliani ac Orfitiani postea sub Imp. Pio & Marco emendata sunt (ut ait

¹ Instit. de S. C. Tertullia. sub init. ² in commentario ad l. quorundam duplici. D. de regul. iur.

³ l. 3. C. ad Imp. ³ rescriptum est.

S. con. Orfitia.

⁴ l. 1. si matris. C. de suis & legit. her.

Imp. Iustinianus¹ alicubi) qua de re tota plenius à nobis ante aliquot annos disputatum fuit², cum nouam eamque uerissimam facti speciem ei iuris regulæ accommodauimus, quæ proponitur in l. xcj. D. de diuers. regul. iur. antiqui. Senatusconsultis igitur istis effectum illud est, ut inter liberos matremque sit ius hereditatis legitimæ: nec (ut antea) necesse sit uti prætoris beneficio, bonorumque possessionem unde cognati petere, idque ab

Ita tamen hereditatis maternæ ius defertur filio, ut etiam si à Theod. & Valentin. Imp. ⁴ dicatur ipso iure matri succedere, hoc est civili iure senatusconsulti Orfitiani sine prætorio bon. possessionis beneficio: attamen ita non acquirat ipso iure, tanquam paternam qui sunt in familia liberi (quos ita patris fœ. suos heredes & omnia bon.

possessione¹, & sine ullo facto statim existere censemus, ut sint etiam necessarij², & cuius hereditatis etiam uiuo patre quodammodo domini existimantur³, ad eam ipso mortuo acquirendam adeo non sit illis aditionis aut immistionis factum ullum necessarium⁴, ut, nisi prætorium abstentionis beneficium⁵ impetrauerint, inuiri & ignorantes hereditatis paternæ nomine, ipso iure civili obligati sint) sed matris (quæ suos heredes non habet) legitimam hereditatem filius, nisi adeundo, non possit quærere: quemadmodum Paulus⁶ alicubi tradit: quo ex loco deteriore esse filiorum in hereditate materna, quam extraneorum conditionem aliquis prima ratione collegerit: tanquam illo Adeundi uerbo pro herede gestionem iurisconsultus uoluerit excludere (per quam agnati & extranei, nisi forsitan sub cretione scripti heredes, non minus quam aditione possunt iure civili hereditatem acquirere⁷) sed non ita est: nam cur non item liberi pro herede gerant in maternis bonis, ut in alijs agnati uel quilibet extranei, ratio non dicam uera sed uel probabilis reddi non queat: & uerò succedere intestatæ matri liberos pro herede gerendo non prohiberi, deferret ab Imperatoribus⁸ rescriptum est. Quid ergo dicemus? Nempe quod de iure civili Paulus noster alibi⁹ scribit, nos de scriptis ipsius nunc iam dixerimus, uerba iurisconsulti captare, aut ipsum calumniari non oportet: sed qua mente quidque dicatur animaduertere conuenit. Illo sanè in loco Paulus diuersum ius paternæ ac maternæ (quod modò proposuimus) hereditatis adipiscendæ omnino designauit: ut matri non aliter succedat filius, nisi

¹ l. suum. C. de iure de liber. ² l. uerba hæc D. de condit. in. stit. l. more uersic. de ea re. l. pro herede. §. Et ideo l. si pupillus l. cum hereditate l. necessarijs & l. ult. D. de adq. hered. ³ l. in suis D. de liber. et posthu. ⁴ l. in suis D. de suis & legit. hered. ⁵ de quo in l. impuberibus l. pro herede. §. Papinianus l. si pupillus in princ. l. necessarius §. et l. Antistius. D. de adquir. hered. ⁶ lib. 4. sent. tit. 10. ad S. C. Orfitia. §. ult. ⁷ l. 4. 6. 7. C. de iure de lib. l. pater §. ult. D. de adquir. hered. l. si quis patris Cornel. de fals. ⁸ l. 3. C. ad S. con. Orfitia. ⁹ l. pen. D. ad exhiben. ¹⁰ D. ad leg.

vel aditione, vel alia quapiam ratione (hoc enim ut sup-
 pleatur, ipsa iuris civilis ratio exposcit) animum acquirendi
 suum ostenderit. Hoc verò etiam sine verbis potest: quam-
 vis enim hæc ad hereditatis aditionem necessaria esse alibi
 docuerim: attamen quod liberos matribus ab intestato ita
 demum si dari possint per se heredes existere Imperatores
 aiunt, eò non spectat quasi verba sint necessaria, ut sine his
 materna queri non possit hereditas: aut de aditione tantum
 intelligi, non etiam de pro herede gestione debeat: quod equi-
 dem & aliquando credidi, & iurisconsultorum auctorita-
 te stabiliri: sed potius istud rescriptum quoniam generaliter
 conceptum est, ita non insubtiliter exponi (mea quidem opi-
 nione) poterit, ut non modò non aditione, sed ne pro herede
 quidem geritione (quamvis adhibita tutoris auctoritate) pu-
 pillo per se liceat maternam hereditatem acquirere: nisi dari
 possit, hoc est, nisi infantia excesserit, nisi eius, inquam, eta-
 tis sit ut acquirendi aliquem animum atque intellectum
 habeat. Nam etsi Iurisconsultus³ infantem tutore auctore
 pro herede gerere posse videri dixerit: attamen (si verum
 amamus) qui actum rei non intelligit, eiusque etatis est ut
 intellectum non capiat (cum dari non possit) eius profectò per
 se nullus est sensus aut rerum singularum aut hereditatis
 bonorumve possessionem accipiendi⁴, aut acquirendi he-
 reditatem: præsertim pro herede geritione, quæ magis ani-
 mi & voluntatis quàm facti est⁵. Quamobrem ut pupilli
 maioris infante, atque adeò sensu aliquo præditi iudicium
 suppleri tutoris presentia & auctoritate admiserim, de in-
 fante tamen istud, nisi abusiue (quod iurisconsultorum bona-
 venia dictum sit) enunciari non potest: & cum per procu-
 ratorem, tutorem, curatorémve possessio nobis queratur⁶.

¹ in com-
 mentario
 ad l. 123.
 Nemo alie-
 no. D. de
 regul iur.
² l. i. C. ad
 s. con. Ter-
 tyll.

³ l. seruo in-
 uino §. si pu-
 pillo D. ad
 Trebellia.
⁴ l. quam-
 vis. §. in-
 fans. D. de
 adq. poss.
 iuncta l. ser-
 uo §. im-
 pubes D. de
 bon. poss.
⁵ l. pro he-
 rede in
 princ. et §.
 i. & l. ge-
 rit D. de
 adquir. he-
 red.
⁶ l. i. §. per
 procurato-
 rem D. de
 adquir.
 poss.

cum muto ita nato (qui nihil intelligit) utiliter per curato-
 rem, infanti per tutorem petatur bonorum possessio: per eos-
 dem compellatur heres ad infantis muti ve periculo adeun-
 dam hereditatem, id quod alibi¹ traditur: malim equidem
 dicere, infanti acquiri possessionem aut hereditatem a tuto-
 re, non quidem adeundo (cum alieno nomine lege agi non
 queat) sed pro herede gerendo, quàm ipsum infantem (qui
 furioso comparatur, semperque inuitus intelligitur²) sibi
 tutore auctore acquirere, aut pro herede gerere. Itaque per
 se quidem pupillus existit heres (ut Impp. aiunt) si dari possit:
 & ita per se, ut tamen sit ipsi ad hereditatem acquirendam
 necessaria tutoris auctoritas³. Infans verò ne tutore quidem
 auctore (nisi fallor) gerit pro herede, sed (ut inquit⁴ Iurisc.)
 videtur gerere: per tutorem denique gerit infans, aut potius
 ipsi tutor pro herede gerit: ipse per se infans cum auctoritate
 tutoris non gerit, sed pro eo ac si gereret haberetur. Hactenus
 exposuimus quemadmodum filij, & qua etate maternam
 hereditatem querant: nunc de cæteris filiorum qualitatibus
 ad acquirendum necessariis videndum est.

Igitur quoniam nouis legibus, id est, senatusconsultis Ter-
 tylliano & Orfitiano, sic deferuntur hereditates matri & fi-
 lio, ut personæ naturaliter designentur (auctore Paulo⁵)
 propterea filios aut liberos accipimus, qui secundum natu-
 ram hominum non contra formam humani generis conuerso
 more procreantur (ut apud eundem⁶ est) etiam si non par-
 tum viua, ut plerumque fit, mater effuderit: sed prægnantis
 & mortua matris exsecto utero partus editus fuerit: nam
 hic quoque civili & honorario iure matri successurus est
 (idque noster Vlpianus duobus locis⁷ declarat) dummodò sit

¹ d. §. si pu-
 pillo. & fa-
 cit l. si ad
 pupillum.
 II. D. de
 auctor. tut.
 l. 2. §. sed si
 infanti D.
 ads. con.
 Tertyl. d. l.
 seruus §. im-
 pubes D. de
 bon. posses.
² l. 4. D. de
 seruit. vr.
 ban. præd.
 scripsi ad l.
 §. in nego-
 tiis. D. de
 regul. iur.
³ l. obligari.
 §. pupillus.
 heredita-
 tem D. de
 auctor. tut.
 l. cum in v-
 na §. j. D.
 de appel-
 lat. §. Ne-
 que tamen.
 Instit. de au-
 ctor. tut.
⁴ d. §. si pu-
 pillo.
⁵ l. tutelæ
 §. Ex nouis
 D. de cap.
 minut.
⁶ l. non sunt
 I. 4. D. de
 statu hor-
 min.
 etiã ea. l. 41.

⁷ l. §. si qua prægnas D. vnde cognat. l. §. sed etsi matris ad. s. C. Tertyl. facit l. D. de verbor. signific.

M m. iij

¹ l. qui mor-
tui 129. D.
de verb. sig-
nif.
² l. intellige
dus 153. in-
Etal. etiam
ea. 141.
eod. tit.
³ l. per. D.
ad Terryll.
⁴ l. ii. capi-
sis in fi. D.
de suis &
legit. he-
red. §. sciē-
dū Instit. de
S. C. Orfit.
⁵ l. 4. §. co-
gnationis
D. de gra-
dib. & af-
fin.
⁶ l. iurisc. §.
j. eod. tit.
⁷ l. 2. l. Mo-
destinus 8.
D. vnde co-
gnat.
⁸ lib. 4. sen-
ten. tit. 10.
⁹ l. i. §. sed
& vulgo.
& l. 2. in
princ. D. ad
Terryllia.
¹⁰ l. iurisc.
§. j. versic.
inter agna-
tos D. de
grad. et af-
fin. facit l.
seix §. liber
to. l. brædia §.
Affini. de instr. vel instrum. leg. l. liberorū 220. §. sed et Papyrius. D. de verb. signi-

viuus editus¹: nec obstat, quod post mortem matris in lucem prodierit, cum mortis tempore fuisse intelligendus sit, qui in utero relictus est². Porro circa filios, non distinguimus vtrū sui iuris sint an in potestate parentum. Senatusconsultis enim id cauetur nominatim, ut ad hos quoque legitima matris hereditas pertineat, quod & Caius³ tradit: merito: cum utriusque matri, æquè sint filij, quod nomen cognationis naturalis est: quamobrem nec minima capitis deminutione (quæ tota iuris civilis est, & per actus dumtaxat legitimos accidit) vel filij nomen, vel ius istud successionis quod in bonis matris filio competit, interuerti potest: cum ad successionem quod attinet, naturalis filius habeatur non modò qui mutata familia patri suus heres, & agnatus proximus esse per capitis deminutionem desit (qui semper & matris & patris cognatus manet, ideòque vocatur ad hereditatem⁴) sed & qui non legitimè, nec ex iusto connubio natus est: qui spurius, inquam, & sine patre filius vulgòque conceptus est. Naturalis etenim cognatio, per se sine civili cognatione (ut est apud Modestinum⁵) intelligitur, quæ per fœminas descendit, quæ vulgò liberos pariunt: ideò filij vulgò quæsi, cum & ad ipsos cognationis nomen (quod est naturale⁶) pertineat, ut sanguinis & proximitatis ratione ad hereditatem & bonorum possessionem vnde cognati vocentur⁷: ad legitimam quoque matris hereditatem nouo senatusconsultorum iure aspirare non prohibentur, Paulo⁸ & Vlpiano⁹ auctoribus: sed hoc ita, si naturales isti filij iure civili tales habeantur, ut eos nomen cognationis comprehendat. Ecce enim non parcimus quidem cognationum nominibus etiam in seruis: itaque parentes & liberos fratresque etiam seruorum dicimus¹⁰, & seruales quoque cognationes in prohibita-

rum nuptiarum iure obseruamus¹: veruntamen hoc excepto iure, seruales cognationes ad leges, id est, ad ius civile aut pratorium non pertinent². Ideòque tractans Vlpianus³ de edictali bon. possessione ex capite vnde cognati, quam prætor edicto suo proximis cognatis pollicetur: Pertinet autem lex hæc (ait, edictum intelligens: quod edictum Cicero quoque alicubi, legem annuam nominat) ad cognationes non seruales: nec enim facile vlla seruilis videtur esse cognatio: & Iustinianus⁴ nec vlla antiqua lege talem cognationem computari scribit. Quamobrem quod ad successiones honorarias vel civiles attinet, neque serui neque liberti cognatum, sed neq. patrem matrēve civilem habere intelliguntur⁵. Nam ceteri, ut naturalis est appellatio filij (vnde Commodus Imp. de patre suo ad milites, apud Herodianum⁶, ἐχρησεν ὄνω μᾶλλον, ait, (ὕψρατιώτῳ με ἢ ὑὸν καὶ δούτῳ μὲν γὰρ τῶν σπυριδῶν ἢ γαίῳ φύσιος, τῶν δὲ ζῆτηῖς κοινωῖα) sic matris nomen naturæ nomen est (Cicerone⁷ teste) nec fieri per rerum naturam queat, ut qui natus est siue liber siue seruus matrem non habuerit: cum matrem vel ipsa natura lege⁸ sequi iubeatur, qui sine legitimo matrimonio nascitur: attamen legibus Romanorum circa successiones etiam cognatis, & ratione cognationis (quæ iuris naturalis est) delatas nisi ciuium Romanorum ratio non habetur: itaque patri aut matri ciuibus Romanis filius peregrinus aut Latinus si vult ex testamento vel ab intestato ciuilique aut honorario iure succedere, ciuitatem aut ius Quiritium prius impetrare debet. Ad legitimam etenim intestatæ matris hereditatem filios ciues Romanos non etiam Latinos admitti Paulus⁹ nominatim tradit. multo minus admittentur ceteri peregrini, licet ingenui. Ciuitate donatos ad matris intestatæ legi-

¹ l. adopti-
uus §. j. D.
de ritu
nupt. §. il-
lud certum
Instit. de
nupt. vide
quæ scripti
ad Liura
sanguinis et
l. non omne
D. de regul.
iur.
² d. §. j. Liu-
risconf.
³ l. i. §. j. D.
vnde co-
gna.
⁴ in princ.
tit. de serui-
li cognat.
Instit. alias
est §. illud.
de grad.
cognat.
⁵ Paulus li.
4. senten-
tit. 10. ad
S. C. Orfi-
tia. Vlpian.
in fragm.
tit. 12. de cu-
rator.
⁶ lib. i.
⁷ in orat.
pro Cluen-
tio.
⁸ l. Lex na-
tura D. de
statu hom.
⁹ lib. 4. sen-
ten. tit. 10.
§. vlt.

timam hereditatem Sen. consultum vocat: ad patris hereditatem ab intestato lex eos non vocat, nisi, cum ciuitate donantur, hoc quoque impetrauerint ut in parentum potestatem redigantur: alioqui nec sui sunt heredes nec verò legitimi, cum agnati sine dubio non sint, ut Iurisc. scribit. Quamobrem olim cum ciuitas liberis peteretur, hoc etiam additum, ex Plinij² quadam ad Traianum epistola colligimus: ut essent in patris potestate, ut que iis in libertos seruaretur ius patronorum: quo non addito, liberi noui ciues, sui non erant parentibus, sed cognati: praesertim si iura cognationis impetrassent: quae ante Neruam & Traianum peti oportuit, ne alioquin & in successione testamentaria pro alienissimis haberentur: & proinde ac ceteri extranei vigesimam hereditatis fisco penderent, ut ab ipso Plinio disertè alibi³ ostenditur. Sine illa igitur patriae potestatis exceptione, donati ciuitate liberi non erant heredes patri: sed cum emancipatis tamen, inter suos ad bon. possessionem à pratore vocatos, ex quodam Vlpiani fragmento⁴ nuper publicato addiscipote est: in quo sic legitur, Suis prator solet emancipatos liberos itémque ciuitate donatos coniungere data bon. possessione. Igitur ciuitate donatus patri ciui honorarius, matri ciui & legitimus ex Orfitiano successor est: quod de ingenuo accipe, qui per Latium in ciuitatem aut beneficio principis venerit, & ius Quiritium consecutus fuerit: non de illo, qui manumissione iustam libertatem & ciuitatem ex seruitute obtinuerit. Etenim cum serui pro nullis habeantur, quod ad ius ciuile attinet, ex iuris antiqui regula, de qua suo loco⁵ disceptauimus: adeò ut verba legis Pompeiae de parricidiis, in seruos, quorum nulla intelligi potest cognatio, non cadant⁶: nulla etiam seruorum qualitas, nullum ius

¹ l. scripto mi, cum agnati sine dubio non sint, ut Iurisc. scribit. Quamobrem olim cum ciuitas liberis peteretur, hoc etiam additum, ex Plinij² quadam ad Traianum epistola colligimus: ut essent in patris potestate, ut que iis in libertos seruaretur ius patronorum: quo non addito, liberi noui ciues, sui non erant parentibus, sed cognati: praesertim si iura cognationis impetrassent: quae ante Neruam & Traianum peti oportuit, ne alioquin & in successione testamentaria pro alienissimis haberentur: & proinde ac ceteri extranei vigesimam hereditatis fisco penderent, ut ab ipso Plinio disertè alibi³ ostenditur. Sine illa igitur patriae potestatis exceptione, donati ciuitate liberi non erant heredes patri: sed cum emancipatis tamen, inter suos ad bon. possessionem à pratore vocatos, ex quodam Vlpiani fragmento⁴ nuper publicato addiscipote est: in quo sic legitur, Suis prator solet emancipatos liberos itémque ciuitate donatos coniungere data bon. possessione. Igitur ciuitate donatus patri ciui honorarius, matri ciui & legitimus ex Orfitiano successor est: quod de ingenuo accipe, qui per Latium in ciuitatem aut beneficio principis venerit, & ius Quiritium consecutus fuerit: non de illo, qui manumissione iustam libertatem & ciuitatem ex seruitute obtinuerit. Etenim cum serui pro nullis habeantur, quod ad ius ciuile attinet, ex iuris antiqui regula, de qua suo loco⁵ disceptauimus: adeò ut verba legis Pompeiae de parricidiis, in seruos, quorum nulla intelligi potest cognatio, non cadant⁶: nulla etiam seruorum qualitas, nullum ius

capitue seruorum aut status computari potest, antequàm manumissi, & libertatem adepti fuerint¹. Ideò nullus eorum filius, filia, pater, mater (licet per abusionem, aut iure naturali inspecto nonnunquam in vulgari sermone appellentur²) nullus inquam eorum pater, nulla mater, ne naturalis quidem (ad intestati potissimum successionem quod spectat) iure ciuili agnoscitur. Apposui exceptionem illam de intestati successione: quoniam in testamenti causa, filiorum nomine, ij quoque continentur, qui in seruitute concepti, postea manumissi fuerint: ut ecce Dantè & Pamphilo, quos testamento mulier manumiserat, fundum dedit: ita ut post mortem suam filius suis restitueretur: eodem testamento petiit ab heredibus suis, ut Pamphilam manumitterent, quae filia naturalis erat Pamphili: Pamphila manumissa ex eo testamento fideicommissum petere potest, quia creditur appellatione filiorum, & naturales liberos, id est, in seruitute susceptos contineri (quemadmodum à Scaeuola³ responsum est) quod & in fideicommissio hereditatis & in substitutio ne similiter obtinet: sed hoc ratione optima: quoniam plenius testatorum voluntates, qui plerunque improprie loquuntur, accipimus: improprie filius dicitur in seruitute susceptus & postea manumissus: quamobrem, etiam si inter collibertos matrem & filium pietatis ratio secundum naturam salua esse debet⁴, filius tamen nec patri nec matri postea simulue manumissis cognatus intelligitur, ut ciuilis aut pratoriae successionis inter se ius habeant. Ex quo sequitur, ad filiam ancillam vel libertam ex S. consulto Claudiano effectam ut legitima matris siue ingenuae siue libertae intestatae hereditas pertinere non possit, idque à Paulo⁵ in sententiis relatum est. Et in filia quidem ancilla vel in filio seruo ita

¹ l. liberos. §. j. D. de cap. min. §. seruus autē Instit. eod. tit.
² l. patronus liberto. §. 4. §. ult. et §. l. uxore §. 39. §. Codicillis et §. Cöcubinae D. de legat. 3. l. praedia §. Affini de instr. vel instr.
³ l. Lucius Titius 90. §. ult. D. de legat. ij.
⁴ vlp. l. j. in princ. D. de obseq. à liber. praest.
⁵ lib. 4. sent. tit. 10. ad Orfitia. §. 2.

nato, nulla est dubitatio quin matri succedere non queat: etsi per matrem ad libertatem peruenerit, traditus (ut est apud Modestinum¹) ei quæ prægnas ancilla moram non studio manumissoris, hoc est eius qui de fideicommissaria libertate præstanda rogatus est, sed fortuito passa fuerat ne manumitteretur: aut si nondum debita matri libertate fideicommissaria, cum studio heredis (tardius puta hereditatem aduentis) effectum sit ne deberetur, natus sit: quo etiam casu indigno herede seruuum eum, qui natus est, aut libertum habere, matri manumittendum tradi placuit²: aliter atque si heres in libertate matri præstanda moram fecerit, quo casu interim natus cum sit ingenuus³, legitimæ quoque successione ei & aduersus eum ius esse Iustinianus ex Ulpiani nostri⁴ opinione (cum hac de re olim aliqua inter prudentes altercatio fuisset) decisione sua⁵ constituit. Sanè Ulpianus idem alio loco⁶ natum ex ea quæ moram in fideicommissa libertate sit passa (utpote ingenuum) & patri quoque suum heredem existere, si mater uxor ducta sit ab eo qui antea liber & ciuis fuerat, scribit: ex qua tentat dicere, etsi pater huius pueri eiusdem sortis fuerit cuius mater moram passa in libertate fideicommissa, ipseque moram passus est: suum eum patri nasci: exemplo captiuorum parentium, cum quibus rediit, ergo siue postea pater eius post moram manumittatur, recipiet eum in potestate: siue antè decesserit, defunctum erit suum existere. Hactenus ille. Cum igitur his casibus patri filius quasi suus succedat, & his & illo de quo apud Iustinianum multo magis matri quasi legitimus successurus est. Sed neque libero maximam capitis deminutionem passo ius erit maternæ istius legitimæ ab intestato successione: quoniam seruitute alicuius cognati ius cognationis

¹ l. si prægnans. 13. D. de fideicommiss. libert.

² l. si quis rogatus 53. §. vlt. l. cum vero §. Ap. paret et §. Imperator eod. tit.

³ d. l. cum vero §. Ap. paret ver sic. Quod igitur et §. eum quidam & l. 3. C. eod. tit.

⁴ l. 1. §. sed & vulgo l. 2. §. item si adhuc D. ad s. c. Terryllia.

⁵ l. vlt. C. ad Orfitia. ⁶ l. 1. §. j. D. de suis & legit. hered.

perire Iustinianus¹ tradit: ut scilicet nec ipsi ab intestato succedatur (cum successores habere seruus non possit²) nec aliis ipse ullo iure succedat: quos nulla proximitate attingere creditur, qui nullius ipse loco habetur: & addit superioribus ex Modestino³ Imperator, eum, qui aliqua ratione seruus factus sit, nec manumissum quidem pristinam, quæ capitis deminutione semel extincta sit, cognationem recipere quod summam rationem habet. Nam etsi libertatem qui iuste manumittitur & ciuitatem Romanam recuperat, à ciue Ro. iuxta Furiam, Sentiam, Iuniam, ceterarumque legum præcepta manumissus: attamen quid mirum est, si aduersus matrem aut alios ipsi, vel si aduersus ipsum alius ius cognationis atque adeo successionis non restituatur manumissione huiusmodi, cum nec ipse ad suum & pristinum statum redeat (auctore Modestino⁴, nisi forsitan ex hostibus postliminio reuersus: qui, etiam sine manumissione, si potestatem hostium euaserit, pristinam potestatem recipit⁵) sed efficiatur libertinæ conditionis: & qui capitis deminutione ingenuitatem cum libertate perdidit, idem postea manumissus non reciperet veterem atque sinceram illam, quæ semel amissa est, ingenuam scilicet (sic enim ab Imperatoribus⁶ alicubi nominatur) libertatem: sed nouam & aliqua seruitutis prioris macula perspersam adipisci videatur: nec in contrarium moueat, quod Valentinus & Martianus Imp. aiunt, ingenuitatem auferri non posse si semel nata sit: quoniam hoc alio pertinet: de capitis quippe deminutione per quam seruitus infligitur, in ea constitutione non agitur: sed ingenuitas cum diuitis confertur, quas uarietas casuum tam potest adimere quam tribuere, & quas antè ipsi fortuna munerum ut ingenuitatem bonorum naturalium uocabulo designauerat:

¹ §. quod autem verfic. nam si maxima. Instit. de cap. min.

² l. seruus 4. C. Commun. de successio. ³ l. is qui. 7. D. unde cognat.

⁴ l. homo liber. D. de statu. hom.

⁵ l. adeo quidem 7. in princ.

D. de ad. qu. rer. dom.

⁶ l. 3. C. de ingen. manum.

⁷ in Nouell. Martiani, tit. 4. de matrim. senat.

rectè verò naturalium : nascuntur etenim ingenui nō fiunt, adeò ut ne ingenuo quidem, si ex seruitute postea manumittatur, patronus restituat ingenuitatem, sed nouam libertatem (ut modò dixi) tribuat. Quid ita nouam? Nempe quod ipse quoque manumissus, nouus homo non minùs esse creditur, aut à nobis dici potest, ob id quod aliquando liber fuerit, cūm ut nouus homo intelligatur, ex seruitute manu-

missum fuisse sufficiat¹ : & quod de seruo qui ex libertate denuò seruus efficitur, idem de libera qui ex seruitute rursum liber fit, dici debeat: seruus autem legatus deinde inter viuos manumissus in seruitutem si rursus incidat, eius legatum non resuscitari Paulus² hoc elogio addito responderit, Nouus enim homo videtur esse. Quo argumento equidem adducor non inuitus, ut existimem non modò ingenuum, sed etiam libertinum in seruitutem redactum, si denuò manumittatur, adeò nouum hominem fieri : ut cum iis ius cognationis, aut intestati successionis honorariae, vel ciuili non habeat, cum quibus ante habuit : etiam si nunquam ingenuus, sed, ut hodie, sic olim libertinus fuerit. Ergò si filius vel filia libertini sint effecti (ex iusta scilicet seruitute manumissi³) quemadmodum ipsorum legitimam hereditatem à matre vindicari non posse respondit Vlpianus⁴, cum ad iectione ista, Quoniam mater esse huiusmodi filiorum deest, si: eadem ratione libertinos ab eius quæ mater olim fuit, nunc verò esse per ipsorum seruitutem desit, hereditate legitima repellendos : imò verò nec ipsis (tanquam extraneis iure ciuili habitis) defunctæ successionem deferri, optimè colligimus : neque distinguimus, quo in statu quondam utrūm ingenuitatis an libertinitatis fuerint, quorum ista recens manumissio tenet : nam & qui semel manumissus,

¹ L. inter si- pulatorem. §. de verb. obligat. l. qui res §. Arcam. D. de solutio. ² l. si seruus 27. §. vlt. D. de adim. legat.

³ l. libertini. D. de statu hom. ⁴ l. 2. §. j. versic. sed si filius. D. ad Terryl.

& in seruitutem postea redactus iterum ab alio quopiam manumittitur, non iam illius à quo se quondam liberauit, sed huius à quo posteriùs manumissus est, libertus esse creditur : quamobrem priori patrono posterior in bonorum possessione contra tabulas liberti (tanquam noui hominis) praefertur, ut eleganter à Marcello¹ responsum est. Et sanè generaliter Vlpianus² filio qui mortis matris tempore ciuis Romanus fuit, si ante aditam hereditatem in seruitutem deducatur, legitimam hereditatem non deferri : nec si postea liber factus sit, pronuntiat: neque filium qui olim ingenuus, ab eo qui libertinæ conditionis initio fuerat : nec verò nunc manumissum, ab eo qui adhuc seruus est, seiungit: cūm seruus quidem nullus homo, aut certè quod antè dixi nullius loco sit, manumissus verò non idem qui antea fuerit, sed nouus homo esse intelligatur : & licet hodie cum libertate ciuitatem Romanam adeptus sit, macula tamen ipsius capitis seruilis hæreat³ : quæ (cūm ab Imp. Martiano⁴, nascendi decolor macula vocetur) nisi principis eum natalibus restituens beneficio⁵, non facile deleri ac tolli possit. Sanè seruus, etiam ira natus, ex post facto iuris interuentu ingenuus efficitur: natalibus scilicet iis in quibus omnes homines initio fuerunt, restitutus à principe⁶ : itaque caret hic seruili macula: non item ille qui ius dumtaxat aureorum annulorum impetrauerit : quem libertinum hominem (licet in plerisque causis, quoad vixerit, pro ingenuo haberi constet.) attamen ut ceteros libertinos, nec in ius patronum vocare sine venia⁷, & de ipso propter cadem domini nihilominus haberi questionem⁸, & ab eius hereditate patronum non excludi⁹ receptum est : adhuc igitur in isto seruilis macula quadam- reus apparet.

¹ l. si libertus 32. D. de bon. libert.

² l. i. §. filio D. ad Terrylia.

³ l. cum precum 9. C. de liber.

⁴ cau. facit in argum. à contrario.

⁵ sensu l. vlt. D. de natal. restit.

⁶ in supra d. Nouella de matrimo. senat.

⁷ d. l. vlt. et l. imperialis.

⁸ itaque C. de nupt. ⁹ l. 2. D. de natal. restit.

¹⁰ l. sed & si §. patronum D. de in ius voc.

¹¹ l. idemq. erit D. ad Syllan.

¹² l. pen. & vlt. D. de iure aureor. anul.

1 §. vlt. In-
stit. de iure
person. Ac de macula quidem seruili, cum iam dicere nonnihil ce-
perimus, placet isto, satis commodo (ut videtur) in loco, ac-
2 l. & ser- curatius reliqua ex veterum petita libris, ad pleniorum quo-
uorum in rundam iuris locorum intelligentia depromere. Statim igi-
princ. D. de tur, in seruorum conditione nullam esse differentiam Iusti-
sta. hom. tianus¹ refert, ex Martiano²: qui unam esse seruorum
3 d. §. vlt. et nianus¹ refert, ex Martiano²: qui unam esse seruorum
in tit. de li- conditionem scripserat, intuitu liberorum hominum scilicet,
bertin. §. li- quorū non vnus idēque status, ut seruorū est, sed multa dif-
bertinorum ferentia³: aut enim ingenui aut libertini sunt: & libertino-
& §. sed rum rursus quidem ciues Romani, ciuili iuris participes, qui
deditiorū ferentia³: aut enim ingenui aut libertini sunt: & libertino-
et l. j. C. de rum rursus quidem ciues Romani, ciuili iuris participes, qui
Lat. liber. maiorem & iustam (quam Saluianus⁴ Romanā libertatem,
sol. Saluia- Cicero⁵ & Seneca⁶ ex iure Quiritium appellant) quidā La-
nus. li. 3. ad tianus ex lege Iunia Norbana, qui minorem (quam Latinam
eccles. ca- libertatem Saluianus vocat) quidam ex lege Aelia Sentia
th. deditiorum numero, qui libertatem inferiorem cōsequeban-
4 lib. 3. ad tur: quorū postremorum pessima fuit conditio, quippe quae à
eccles. ca- seruorum statu paulum abesset: Seruorū certē infimam con-
th. ditionem fortunāq. fuisse inquit Cicero⁷. Rursum in ser-
5 in orat. uorum statu paulum abesset: Seruorū certē infimam con-
pro Cacin- ditionem fortunāq. fuisse inquit Cicero⁷. Rursum in ser-
na. uis ipsis omnium quidem vna erat conditio, seruilis scilicet
6 lib. 3. na- status: attamen ut inter ingenuos etiam alij ab aliis licet eius-
tur. qua- dem status hominibus, honestate vitæ gradūq. dignitatis se-
stio. sub parabantur: quod in magistratibus quidam alij senatores
init. equites, alij vel plebeij, & ex his proletarij vel capite censi
7 lib. 1. de parabantur: quod in magistratibus quidam alij senatores
offic. equites, alij vel plebeij, & ex his proletarij vel capite censi
8 cap. 10. nonnulli, de quibus apud Gellium⁸: tum verò notati pluri-
lib. 16. mi, nec frontis integræ, ut Iurisconsultus⁹ loquitur: sic fuit
9 l. quasi- etiam aliqua ex ministeriis, officiis, operibus, ac cibariis vr-
tum in fi. banis aut rusticis, seruorum differentia: quæ tamen quoniam
D. de testib. ex mero patrisfa. arbitrio plerunq. pendebat, ut vel ad aliud
10 l. texto- artificium aliūve usum siue officium ab ipso serui traduce-
ribus & l. rentur¹⁰ (quorum qui forsitan asperiores heri grauioremque
legatis D. de legat. 3.

seruitutem experti fuerant, ipsis hodie remissior leniorq. do-
minus quasi mercenarius vteretur, operā exigeret, iusta præ-
beret ex consilio Ciceronis¹: & suos, ut ait Plinius², molli-
ter haberet) idē vel nomine vel statu nemo magis altero
seruus erat, sed eadem omnium seruitus: nihilominus tamen
alia quadamtenus atque alia fuit seruorum eiusdem fami-
lia conditio (ut Iurisconsulti³ verbo vtar) id est, qualitas⁴,
professio, nota, & macula,
-discrimina quadam
Sunt famulis splendorque suus -
ut poeta⁵ cecinit: ex iis etenim quidam veteratores fuere,
quidam nouitij⁶: præterea qui sæpe venditus variorum do-
minorum seruitutem expertus fuerat, aut propter noxam
tortus, in ergastulo & compedibus habitus, ad bestias vel ad
ferrum traditus, stigmatias ac inscripti vultus homo atque
(ut Valerij Maximi⁷ verbum vsurpem) non modò vincu-
lorum poena coercitus seruus, sed etiam inexpiabili literarum
nota per summam oris contumeliam iniustus: hic profectò vi-
lissimus, & extremæ inter ipsa mancipia notæ atque condi-
tionis existimabatur: & è contrario actor siue dispensator,
bonæ frugi, atriensis, cubicularius, librarius, anagnostes, or-
dinarius denique seruus, aut vno domino qui vixerat: ali-
quanto maioris, coquo, mulione, mediastino, vicario, sco-
pario, lauandis & stercoreandis latrinis adhiberi solito, ver-
berone aliquo compedito, furcifero, arenariōve dignationis
(pene dixerim) atque splendoris, hoc est qualitatis & exi-
stimationis habebatur: aut potiùs minore macula & infam-
ia notatus: quamobrem pro varietate seruilium persona-
rum, illatæ ipsis iniuriæ crescebat vel minuebatur estima-
tio: atque hoc quidem auctores nostri perhibent⁸. Idem

lib. 1. de of-
ficiis.
2 ad Pauli-
num lib. 5.
epistol.
3 l. sed si
quid. is. §. j.
de vsufr.
l. vlt. in fi.
D. de edil.
ed.
4 l. item a-
pud Labeo-
nē §. præ-
tor ait si
quid D. de
iniur.
5 Claudia.
lib. 1. in Eu-
trop.
6 d. l. vlt. in
fi. D. de a-
dil. ed.
7 lib. 6. ea. 8
vbi de ser-
uo Antij.
8 vlp. in l.
item apud
Labeonem.
§. prætor
ait si quid
D. de iniur.
§. poena au-
tem. Instit.
eod. tit.

¹ l. ult. D. seuerius animaduersum fuisse à magistratibus, in eum qui de offi. praesid. seruuum actorem rerum, quam qui alium quemlibet seruuum utputa mediastinum corrupisset, non obscure significat¹. Merito: actor quippe rerum siue dispensator qui in seruorum urbanorum numero fuit² (hactenus ab actore fundi³ siue à villico separatus) dominicas tractabat ratio. l. l. §. sin. verò C. de nes⁴: sub procuratore saltem, qui bonorum rerumque omnium administrationem habebat⁵: ceterum si nec ample facta. l. l. §. ult. & l. pen. cultates nec latè diffusum esset patrimonium, eundem actorem ac procuratorem veteribus fuisse conicio, ex eo quod uo corrup iuncta l. di dispensatori dicebatur: & ex hac etiam procuratoris res agentis nota scilicet vulgarique significatione, festinè Martialis in eum l. dispensa- torem l. si lusit, cuius uxor cum procuratore (qui res agere dicitur sed quis seruo in princ. et l. solutam sonio) stupriq. consuetudinem haberet: his omnino uersibus⁶,
 Nil mihi respondes? uxoris res agit, inquis,
 Iste mea: sanè certus & asper homo est,
 Procuratorem vultu qui praeferat ipso:
 & cetera: statim autem
 Res uxoris agit? res nullas crispulus iste,
 Res non uxoris, res agit iste tuas.
 Idem verò res agens procurator aut actor simpliciter (ut alibi saepe) aut, quod potiùs crediderim, actor in bonis ab Hermogeniano nostro¹⁰ dicitur: eadem loquendi figura: qua & apud Ciceronem¹¹, apud Vlpianum¹², apud Dio- clet. & Maximianum Impp.¹³ apud Iustinianum¹⁴ de- git.
⁸ l. procurator totorum D. de procur. l. bonorum §. l. ne procuratores D. de iure fisci. ⁹ e pigr. 62. lib. 5. ¹⁰ l. aufertur §. Actores D. de iure fisci. ¹¹ pro domo sua: ibi, Dominum se in meis bonis esse voluisset. ¹² in fragm. tit. 1. 19. & 22. ¹³ l. si constante. C. de donat. int. vir. & uxor. ¹⁴ l. vnica. C. de nudo iure Quirit.

nique,

nique, Dominium in bonis Seruum aut Dominum in bonis dictum legimus. Et Hermogeniani quidem in uerbis cum hereat macula, quae, quo minùs id (quod monui modò) cernatur, impedit: ad hanc delendam, si parumper ab itinere, quod institi, excurrero, dum animo studiosius obsequor: pro meo iure proque scriptorum huius generis libertate fecero. Locus ille iuriconsulti passim in excusis omnibus, etiam Florentinis libris, deprauatus cernitur, in hunc qui sequitur modum, Actores qui aliquod officium gerunt in bonis quae distrabunt procuratores uenundare inconsultis principibus prohibentur: & si uaneant, uenditio nullas vires habebit. Anobis ita castigatur: ut, his deletis, Qui aliquod officium gerunt, sic legantur cetera ut in excusis & Florentinis etiam codicibus, Actores in bonis quae distrabunt procuratores, & quae sequuntur. Scio me nonnullis visum iri audaculum: sed qualis, qualis sum, eius profectò mihi coniecturae occasionem, & ratio iuris ciuilibus, & iuriconsultorum stilus, & ipsa uerborum significatio praebuit: quarum rerum aliquam cense nunc habere me notitiam conuenit: cum & adolescens, Iacobe Cuiaci, doctor optime, operam tibi dedi, & ex eo tempore ueterum ac recentiorum scripta perpetuò uersare non destiti: ueruntamen gerere negotia, rempub. tutelam, bona, patrimonium in libris nostris frequenter. Officium gerere nullo alio in loco legimus: itaque, ut maximè administrare officium nostri¹ dicant, illud certè, Qui aliquod officium gerunt, nunquam à iuriconsulto (praesertim non necessariò) scriptum arbitrabor, nisi tu contra senseris: interea uetusti cuiusdam interpretis non ualde boni esse praedicabo, qui Accursus in eum errorem adduxerit, ut actores à procuratore fisci uel Caesaris institutos: procuratores autem Castal-

¹ l. si quis officiu 38. D. de ritu nupt.

O o

ad l. bono
rū 8. D. de
iure fisci.

l. ne pro-
curatores
eod. tit.

l. procura-
tores toto-
rum D. de
procurat.

lib. 16. an
nal.

lib. 1. ver-
fic. Deniq.

D. de offi.
proc. Caf.

li. 3. epist.

ibi, Deinde
quod nō mi-
nus vile

quam vo-
luptuosum

posse vira-
que eadem

opera eodē
viatico in-
uisere sub

eodem pro-
curatore ac

penē iisdē
actoribus

habere, v-
nam villā

colere &
ornare alte-
ram tārum

tueri.

7 in Trai-
ni pane-

g. v.

diones perperam diceret : cū ipse alibi¹, Actores seruos
castaldiones vernaculo sed tamen satis apto ad rem intelli-
gendam vocabulo, procuratores autem fisci vel Caesaris op-
timè (ut ex alio loco² apparet) interpretetur : quod hīc quo-
que faciundum censeo : ut quemadmodum procurator tota-
rum bonorum cui res administranda mandata sunt, res do-
mini neque mobiles neque immobiles, neque seruos sine spe-
ciali domini mandato alienare (auctore Modestino³) potest:
ita etiam bona quæ ad fiscum deuoluta sunt, utiliter ad do-
mini translationem alienare non possint procuratores siue
rationales Caesaris, qui per procuraciones administrandis (ut
ait Tacitus⁴) negotiis iucumbunt : sed venditionis, donatio-
nis, transactionis causa nihil agant : quoniam non alienare
ipsis rem Caesaris, sed diligenter gerere commissum est, id
quod Vlpianus⁵ tradit: hoc amplius, ut etiam bonorum fi-
sco vindicatorum actores à Caesaris vel fisci procuratoribus
frustrà sine principis consensu distrahentur : nam etsi rerum
fiscalium præcipua cura sit penes procuratores Caesaris: non
est inutilis tamen actorum opera qui sunt sub dispositione
prouincialium Caesaris procuratorum, ut hi sub dispositione
Comitis rerum priuatarum siue patrimonij : & ita quidem,
ut quemadmodum priuatorum quorumque procurator ille
quem diximus actores sub se complures interdum habet, si
ample sint puta vel inter se dissitæ possessiones ac villa do-
mini : quæ singula suos actores habent (ut antè attigimus,
& Plinius ad Caluistum Ruffum⁶ indicat) sic etiam vnius
prouinciæ procurator sub se multos actores habere possit, qui
omnes imperio procuratoris pareant : unde idem Plinius ad
Traianum⁷, Dicitur (inquit) actori atque etiam procurato-
ri tuo, In ius veni, sequere ad tribunal. Sub Seuero Imp. post

multorum proscriptiones priuatarum rerum procuracionem
primū constitutam fuisse historici¹ tradunt : quapropter
ut procuratoris ita quoque actoris rerum priuatarum Con-
stantinus Imperator² alicubi mentionem facit. Sanè cū
procuratores qui rem Caesaris tradunt, tunc eius rei domi-
nium transferant (Vlpiano³ teste) cū negotium Caesaris
gerentes consensu ipsius rem illam tradunt : dubitari non ab-
re potest cur bona ipsa non item actores bonorum rectè di-
strahantur : nam sine consensu Caesaris non magis actores,
quàm ipsa bona distrahi prohibentur : imò verò multo mi-
nus : cū bonis (præsertim non modicis) accessionis loco sint:
quod fundi instrumento contineri non dubitatur⁴. Ex quo
sequitur, abnutiuo articulo addito forsitan ut ita legendum
rectè quis dixerit, In bonis quæ non distrahunt : ideo puta,
quia non possunt : vel quod, etsi possint ex permissu Cæsa-
ris: attamen distrahendæ esse bonorum vniuersitatem non
putant, denique alienare bona nolunt: hoc sensu scilicet, Pro-
curatores sine permissu principis nec bona ad fiscum deuoluta
fiscoque vindicata, nec verò bonorum actores utiliter distra-
here : vel, quibus omnium bonorum distractio specialiter à
principe permissa est procuratoribus, ab ipsis bonorum quæ
cū possint nolunt vanundare, inutiliter actores sine bonis
quorum administrationi destinati fuerint, omnino distrahi.
Sed præstat ut abnutiuum articulum ex omnium librorum
fide retineamus : & quamuis bona fisco vindicata procurato-
res Caesaris alienent ex permissu principis, ipsos tamen acto-
res bonorum nisi nominatim illis ut actores quoque distra-
berent facultas concessa sit, alienari non posse Iurisconsultus
significet: nedum illo casu quo cætera bona non distrahuntur:
quod ius ex Imperatorum constitutionibus⁵ in solis acto-
1 spartia-
nus in Se-
uero.
2 l. i. tit. 4.
lib. 10. C.
Theod.
3 d. l. i. ver-
fic. tunc e-
nim. D. de
offi. pro-
cur. Caf.
4 fundo le-
gato 22. §.
vl. D. de
instr. vel
instrum.
leg. Paulus
lib. 3. sent.
tit. 6. de le-
gat. §. fun-
do & §.
Actor.

l. ne pro-
curatores
30. D. de in-
re fisci. &
facit d. l.
bonorum
eod. tit.

ribus non in ceteris seruis obtinet: praesertim cum actoru hu-
iusmodi siue dispensatoru tam necessarius sit vsus, ut iis aut
priuato aut fisco carere (quomodo Modestinus¹ ait) no expe-
diat, iactura vero ad totoru bonoru euerfionem (auctore Pau-
lo²) pertineat. Bonis igitur praepositos & rationibus domini-
cis actores honestissimo praeseruis reliquis loco & gradu
fuisse inde colligimus. Sed & atriensem Cicero³, Plautus
hoc amplius & villicum & peni procuratorem inter lau-
tiores seruos connumerat: apud eum etenim Pseudolo⁴,

¹ L. Caij Cas-
sij. D. de fi-
deic. liber.
² d. l. vlt.
D. de offi.
praef.
³ in Para-
doxo. 3.
⁴ Act. 2.
Sce. 2.

Ha. Quid istuc verbi est?

Pseu. Condus promus procurator peni.

Ha. Quasi te dicas atriensem.

⁵ Act. 2.
Sce. vlt.

Pf. Ego? imò atriensi ego impero. & Casina⁵.

Ch. Illuc est hunc quod hic praefecit villicum:

Et idem me pridem, quom ei aduersum veneram,

Facere atriensem voluerat sub ianua. & Asinaria⁶.

⁶ Act. 2.
Sce. 2. et 4.

Ex templo facio facetum me atque magnificum virum,

Dico me esse atriensem.

Mediastinos autem scoparios & focarios aliósque his simi-
les: qui tractarent ista, qui tergerent, qui ungerent, qui
verrerent, qui spargerent, non honestissimum locum seruitu-
tis tenuisse refert⁷ Cicero: sordidioris opera istos Seneca
nominat: uterque meritò: cum essent admodum vilia ista

⁷ lib. 2. de
traquil. vi-
tae cap. 15.
⁸ l. 39. C.
Th. de de-
curio.
⁹ l. i. s.
Caupones.
D. Nautae
caup stab.

ministeria, imò verò (ut ipsius Seneca⁸ verbis utar) igno-
miniosa officia sortiti: & quae citra iniuriam corporis (quod
in seruis etiam probrosum atque postremum est, vel Impe-
ratoribus⁹ testibus) exhiberi vix possent. Quamobrem fer-
re non possum quod apud Vlpianum¹⁰ atriarij focariis ad-
iunguntur, & in mediastinorum numero ponuntur: ac si
locus est integer, ut atriariorum locum ostiarij (quos cum

veteri more in catena essent ad ostium, ut de Octacilio quo-
dam rhetore Suetonius¹ loquitur, ideò catenariis canibus
comparat, & in extremis mancipiis connumerat Seneca²)
subire non debeant: certè quidem alios esse ab atriensibus
atriarios existimauerim: illos minoris macula, hos minùs
honestos, veluti quosdã illorum vicarios: qui forsitan atrium
verreret atque ad atrium perpetuò tanquam ad ostium eius
obseruandi gratia starent: cum atrienses atrio praefecti, ne
quid ex imaginibus, stematibus, tablinisq. ac ceteris in atrio
(ut Plinius³ & Vitruuius⁴ tradunt) reponi solitis, deperiret,
curam gererent: quomodo fornacarios à fornacatoribus (cum
utrorumque auctores nostri meminerint) diuersos ac separa-
tos esse tentari potest: qua de re alio forsitan loco tractabitur:
nunc de seruili macula, quod dicendum restat, exequar.

¹ in lib. de
clar. rhe-
tor. & no-
tauit Bro-
deus ca. 3.
lib. 4. Mi-
scel. vbi
hunc Ovi-
dij versum
ex I. Amor.
citat, Jani-
tor indignè
dura reli-
gate cate-
na.
² lib. 3. de
ira. cap. 37
³ li. 35. nat.
hist. cap. 2.
⁴ lib. 6. ca.
4. ad finem
vbi de a-
triis. memi-
nit etiã Va-
ler. Maxi-
mus lib. 5.
cap. 8. vbi
de Manlio
Torquato.
ad fin.
⁵ lib. 1.
⁶ lib. 2.

Seruorum qui saepe vanundati forent, tanquam ob im-
probos mores & animum pernicacem ne vni quidem ho-
mini placere possent, maiorem maculam & infamiam fuisse
antè admonui: quod Accursiani doctores non docent, ipse
valde idoneis veterum auctorum hisce testimoniis compro-
babo. Claudianus in Eutropium⁵.

-maculamque minorem
Conditionis habet, domino qui vixerit vno:
& alibi⁶ in eundem.

Seruitio non arte pares hic sapius emptus,
Alter ad Hispanos nutritus verna penates.
Quintilianus in Gladiatore⁷, Parum est quod in nefarias
(ait) latronum manus praeda perueni, & (qua ultima ma-
lorum etiam seruorum conditio est) sine exceptione vernalis.
Apud Tacitum⁸ denique Galgacus Britannorum dux qui-
dam ita loquitur, ut miserrimam & extremam conditio-

⁷ Declam.
⁸ in vita
Iulij Agri-
colae.

nem esse mancipiorum qui sepius distrahantur, leuiter significet: Nata seruituti mancipia semel ueniunt (ait) atque utro à dominis aluntur: Britannia seruitutem suam quotidie emit, quotidie pascit: ac sicut in familia, recētissimus quisque seruorum, & conseruis ludibrio est: sic in hoc orbis terrarum vetere famulatu, noui nos & uiles in excidium peti-

mur. Ceterum ut in illo *Quintilian* loco ultima conditio quorundam seruorum dicitur, ex quo non eandem omnium omnino sortem aut qualitatem esse colligimus: sic & alicubi noster *Vlpianus*, *Seruum* compeditum vel malè notum vel notæ extremæ: sic & ipse *Seneca* conditionis extremæ mancipia, vel (quod idem est) extrema mancipia, cum uilissimos, abiectissimos, & infima notæ seruos designaret, ut alibi sapienter: sic in hoc loco³ (quem, quod emendandus est, oculis subiiciam) nuncupauit. Iratum uidiſti amicū tuum ostiario causidici alicuius (sequitur aut uidiſti uel aliàs audiſti, quod totum deleo, tanquam adnotatum ad prius illud uidiſti, ex margine in contextum uenerit) quod intrātem submouerat, & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Porro in extremæ notæ seruis, & eos olim connumeratos censeo, qui in arenam depugnandi causa intromissi essent: itaque hoc quoque nisi à uenditore mancipij palam ac rectè pronuntiatum foret, iudiciū dabatur ex edicto *adilium*, serui (ut *Vlpianus*⁴ docet) redhibendi gratia: qui deinde manumissus ciuitatem Romanam sperare non poterat, sed dedititorum numero habebatur: idque idem *Vlp.*⁵ *Aelia Sentia* legi tribuit. Quæ seruorum differentia ut magni antiquitus momenti fuerit, nihilominus tamen (sicut apud *Iustinianum*⁶ est) omnes seruili macula imbuti, omnes seruili conditione maculati censebantur: itaque in quodam Imperatorum rescripto⁷

cum seruum, qui non ignarus conditionis suæ, ad adilitatem (hoc est magistratum municipalem) aspirasset, ob uiolatam seruili macula curiæ dignitatem, pœna congruenti afficiendum, sine ulla seruili officiorum aut ministeriorum distinctione, legimus. Præterea ut seruorum, ita sub Imperatoribus posterioribus & colonorum siue originariorum & adscriptitiorum, & uerò curialium & cohortalinorum conditio, sine macula non fuit, *Honorio* ac *Theodosio*¹ ipsoque *Iustiniano*² auctoribus. Proximè¹ pen. de rum quidem illi ad seruorum conditionem accedebant, un-
de *Constantinus* colonos qui fugam meditarentur, in ser-
uilem conditionem ferro ligari, hoc est catenis & uinculis
constringi uoluit³: ut officia, quæ liberis congruunt, me-
ritò seruili conditionis implere compellerentur. Quid liber-
tini num sine macula fuerunt? Imò uerò ipsos seruili ma-
cula esse aspersos *Dioclet.* & *Maximianus* alicubi⁴ di-
serè pronuntiant: Eorum si quidem (nisi ius aureorum an-
nularum, natalium restitutionem, liberamque testamenti fa-
ctionem à principe impetrauerint) conditio seruili affinis est,
magisque ad seruitutem quàm ad ingenuitatem libertinitas
accedit. Libertorum denique ut sanguis seruili est, & ita
nominatur à *Suetonio*⁵: sic etiam seruilia dicuntur à *Taci-*
to ingenia⁶, seruilia imperia⁷ seruilia iussa⁸, seruili quo-
que animus illo in loco⁹, Nam cum secum seruili ani-
mus præmia perfidiæ reputauit, simulque immensa pecunia
& potentia obuersabantur, cessit fas & salus patroni &
acceptæ libertatis memoria. Sed & ab eodem auctore liber-
tos uerò *ἑσθηλῶ*, aut ἐμπατικῶς seruitia nominari reperio¹⁰,
ubi de *Polycleto* liberto à *Nerone* in *Britanniā* misso ita lo-
quitur, Sed hostibus irrisui fuit, apud quos flagrante etiam

¹ pen. de
priuileg.

eor. qui in
fac. pal.

mil. C. Th.
lib. 6.

² d. l. ult. §.

j. C. de in-
fant. exp.

³ l. i. C. Th.
de fugit. co

lo. lib. 5. tit.

⁴ d. l. cum

precum. C.
de liber.

causa.

⁵ in Augu-
sto cap. 47.

⁶ lib. 2. an-
nal.

⁷ lib. 4.

⁸ lib. 13.

⁹ lib. 15. an-
nal.

¹⁰ lib. 14.

tum libertate nondum cognita libertorum potentia erat, mirabanturque quod dux & exercitus tanti belli confector seruitis obedirent. Plinius etiam Secundus ubi de Pallante quodam (quem Claudij principis libertum, eique à rationibus fuisse, prætoriaque ornamenta senatus iudicio suscepisse, narrat historia¹) sic fere ad Montanum² scribit, ut Pallantem eadem figura & seruum & mancipium nominet: Ommitto quod Pallanti seruo (inquit) prætoria ornamenta offeruntur, quippe offeruntur à seruis: & statim, Imaginare Cæsarem liberti precibus, vel potiùs imperio coràm senatu obtemperantem: & postea, Placuit ære signari omnes honores fastidiosissimi mancipij. Postremo, ut liberti seruitia, eorumque ingenia seruilia, sic & patroni vocatur ab ipso Tacito domini, ob id quod antè diximus: vel ea forsitan loquendi figura, qua Iurisconsultus³ intelligere se ait, cum ex altera parte insula alueus fluminis exaruerit desuisse insulam esse: sed quo faciliùs res intelligeretur, eum agrum qui insula fuerat, insulam appellari: ut & apud Senecam, domini appellatione, significari eum, qui quondam dominus fuerit, intelligimus: nam huius hæc ferè verba sunt⁴ ad Lucilium, Stare ante limen Callixti dominum suum vidi: & eum qui illi impeggerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, alius intransibus excludi. at ista Taciti⁵ ex annualibus, Gratum primoribus ciuitatis etiam plebs approbavit, quod reuersis ab exilio iura libertorum cõcessisset: quamquam id omnino seruilia ingenia corrumpibat, abditis pecuniis per occultos aut ambitiosos sinus: & quidem in domum Cæsaris transgressi atque ipsis dominis potentiores. Chrysipus profectò libertos adhuc esse δουδους dicebat, & ex libertinorum corpore antiquitus assumebantur, quos seruos publicos

¹ Sueton. in Claudio cap. 28. Tacitus lib. 12.
² lib. 8. epist.

³ l. insula 56. §. vlt. D. de adquir. rer. dom.

⁴ ex epist. 47.

⁵ lib. 18.

blicos à Romanis veteribus nuncupatos verum est: qua de re inferiùs¹ agetur. Ac de macula quidem seruili hæcenus.

Et seruis autem & libertinis, quorum artificiales operas domini vel patroni scenæ aut arenæ (præsertim ante legem Petroniam, siue Patiniam) identidem pro imperio locare, aut suis vel amicorum ludis gratuitas exigere solebant Romani veteres², in plerisque iuris nostri quæstionibus adiunctos atque comparatos legas, liberos homines etiam ingenuos, qui rei ludicræ causa in scenam prodirent: vel operas arenæ, id est, ad depugnandum siue ferro siue cum bestiis locarent: tanquam non minor istorum nota (sic enim Paulus³ quoque noster nominat) vitæ que infamia, quàm illorum esset: cum isti qui sponte hoc agerent, quod serui pantomimi & histriones ex præcepto dominorum, vel ad quod non modò patronis libertos⁴, sed ne dominis quidem seruos compellere inuitos ex iure constituto, nisi per iudicem antea damnatos (ut superiore sermone diximus) quoniam sine periculo vitæ præstari non posset, ipsis non licebat: de sua non tantùm existimatione, verùm etiam conditione, statu, & vita quodammodo transgisse, pretiique vilitate auctorati viderentur: tanquam ij qui ad pretium participandum in seruitutem veniunt: aut velut ij qui sibi manus intulerunt, etiam si non perpetraverint, de se ipsi (ut Iurisconsultus⁵ ait) sententiam tulisse, suaque ipsorum sententia propemodum capitis demitionem passi censerentur: quibus (auctore B. Augustino⁶) societatem ciuitatis, indoles Romana patere nolisset, qui cæterorum denique ciuium iure non amplius vterentur: sed (ut Constantini⁷ verbis utar) & infamiam notam subirent, & alieni à Romanis legibus fierent. Etsi enim ludicras quoque artes exercere honestum aliquando fuit in Græ-

¹ cap. 24.

² l. sed etsi quid 19 D. de usufr. l. ut iurisiurandi 7. §. dabitur l. patronus.

³ l. si libertus 27. D. de oper. libert.

⁴ l. lege Iulia. §. j. ver sic. an & i. D. de vitæ nupt.

⁵ l. hæc demum. D. de oper. libert.

⁶ l. vlt. §. si quis autem D. de bon. eor.

⁷ lib. 2. de ciuit. Dei. cap. 29.

⁸ l. i. in princ. C. de natural. li.

¹ in dialogo de oratorib.
² in princ. lib. de vita imp.
³ lib. 2. de ciuit. Dei cap. 10. vi. de cap. 11.
⁴ lib. 7. aduers. gent.
⁵ cap. 20. li. x. semest.
⁶ lib. 2. de ciuit. Dei cap. 13. vi. de cap. 14. 27. 29.
⁷ lib. 18. nat. hist.
⁸ cap. 3. vbi de laud. agr. cult. fa-
 cit quod est apud auctorem lib. de virus illustrib. vbi de sempro-
 nio Graccho.
⁹ cap. 11. li. 16. noct. Attic.
¹⁰ lib. 9.
¹¹ lib. 1. de offic. in orat. pro Cluentio.
¹² ad quadratum lib. 9.
¹³ pro Cluentio.
¹⁴ lib. 5. de ciuit. Dei cap. 18.
¹⁵ lib. 18. cap. 3. & 6.
¹⁶ lib. 2. de orat. ad fin.

cia (Tacito¹, Probo², & ipso Augustino³ testibus) attamen res meretricias turpissimas profecto, quæ in scenis ac theatris aut aguntur aut pronuntiantur, adeo censor animus respuit, ut ipsarum actores inhonestos esse ciuile ius populi Ro. & inter capita computari iudicari infamia: idque ab Arnobio⁴ traditur, & nos altero libro⁵ attigimus. Imò verò infames adeo fuisse habitos à veteribus Romanis scenicos, ex quarto Ciceronis de Republica B. Augustinus alicubi⁶ addocet, ut cum artem ludicram scenamque totam probro ducerent, genus id hominum non modo honore ciuium reliquorum carere, sed etiam tribu moueri notatione censoria voluerint quisquis ciuium Romanorum esse scenicus elegisset. Notæ causa censor antiquitus, non modo senatores aut equites suis ordinibus, adempto lato clauo aut equo publico, sed & plebeios tribu mouebat, id est, ex honestiore tribu rustica fortasse (nam erant rusticæ tribus, auctore Plinio⁷, laudatissima) in urbanam transferebat (quod ignominiosum desidiæ probro fuisse, idem Plinius memorat) aut, quod fuit turpius, ut suffragiis prorsus priuaret, in Carites siue Caritum tabulas referri (teste Gellio⁸) iubebat: aut ærarios denique faciebat (ut alicubi⁹ Linius loquitur, vel ut Ciceronem¹⁰) in ærariis relinquebat, quò à militaribus stipendiis repelleret: quod grauissimum censoriæ notæ opus à veteribus existimatum est. Ac censoriæ quidem notæ, Plinius secundus¹¹ in epistolis: Censoriæ ignominia, animaduersionis, auctoritatis, notationis, Cicero¹² & B. Augustinus¹³: Probri censorij, & castigationis censoriæ, Plinius alter in historia naturali¹⁴: Operis etiam censorij, præter Ciceronem¹⁵, Gellius duobus

(quod sciam) locis¹ commemorat: Ex quibus omnibus, apud Suetonium explicati & emendari potest, quod ita passim in excusis libris legitur², Nudatos opere censorio aut sententia iudicum de ambitu condemnatos restituit: Nam quin pro Nudatos reponi Notatos oporteat ut & ab aliis³ pridem animaduersum est equidem non dubito: qui Notatorum vocabulum in libris nostris, & ad eos qui nec famosi vel ignominiosi sunt, nec tribu mouentur (ut Atellanos Xysticos & alios eiusmodi) pertinere, superiore libro⁴ perspicuum feci: cetera Suetonij verba posterius⁵ exponam. Nunc ad illud reuertor, quod cæpi dicere.

Cum iis qui artes ludicras exercent & quæstus causa incertamina descendunt, vel propter præmium in scenam prodeunt, eos qui manus arena locant siue ad gladij ludum, siue ad bestias, etiã si nondum depugnauerint: aut qui sine mercede ita depugnauerint, ut tamen se in arena honorari paterentur, in libris nostris passim compositos videas: itaq. famosos esse utrosq. pro se tantum non pro aliis postulare posse⁶: præterea lege Iulia de vi in reum ipsis, propter notam & infamiam vitæ suæ, ne testimonium dicere liceat, cauere⁷ traditur: non tamen eum qui iaculandi causa, hoc est ad feras contis iaculisque perimendas (qua de re capite septimo egimus) ad urbem peregre missus, non ob mercedem aut quæstum, sed ut artem ac robur ostentaret, in arenam prodierit (hunc enim excipit nomina-⁸ tim Vlpianus⁸ ab eorum numero, qui lege Iulia de vi testimonium dicere vetantur) sed nec eum qui operas suas locauerit ut prodiret artis ludicræ causa, neq. prodierit: quia non est ea res adeo turpis, ut etiã consilium puniri debeat, quemadmodum Caius⁹ definit. In scenam prodire, ad pronuntiandum, aut ad rem ludicram, quæstus gratia, turpe est: In arenam descendere

¹ li. 4. noct. Attic. cap. 11. & lib. 14. cap. 7.
² in Iulio cap. 41.
³ Baptista Egnat. in Adrian.
⁴ El. Spartian.
⁵ cap. 20. ad fin.
⁶ cap. prox. ad fin.

⁶ l. 1. §. item s. consulto. D. de postul. l. j. §. qui artis l. 2. §. Ait prætor qui in scenam et §. vlt. D. de iis qui not. infam.
⁷ l. 3. §. lege Iulia. D. de testib.
⁸ lib. 9. de offi. procōs. in fragm. Pithæan.
⁹ tit. 9. §. l. qui autem operas. §. D. de iis qui not. infam.

(mercedēs præsertim gratia) nō modò turpe, sed turpissimū: ac propè sceleratum nefariūmq. est: ideò huius, non illius delicti siue turpitudinis vel ipsum consiliū puniri cum iuriconsulto arbitror: atque istius diuersitatis hanc esse rationem, quòd in scenam qui prodeunt (ut mimi & scenici) non quidem periculo, sed ludibrio corporis sui quæstum faciunt: in theatro, inquam, & scena existimationis & honoris iactura sit, de vitā nullum est periculum: at in arena qui dimicant, eorum vitā & salus in discrimen veniat necesse est: quàm obrem nemo sic damnatur, ut in scenam prodeat, artēve ludicram exerceat: nec enim vlla in eo pœna est, sed tantum infamia, quæ vel ipsa sententiæ pronuntiatione infligitur, contra plerique ex delicto (præsertim serui & libertini & vilissimi quique, id quod antea docuimus) ut in metallum, sic ad utrumque gladiatorium scilicet ac bestiarium ludum pœnæ causa damnari solent. Ex quo sequitur, ut qui spontaneas operas arene præbent, ipsi se velut aliquo scelere alligatos: quodammodo capitali damnent supplicio, libertatēque sibi abiudicent: tanquam hi qui olim, quod censeri noluisse, aut ad delectum non respondissent, in seruitutem veniebant: nec iam pro infamibus tantum, sed & pro seruis haberi velint: quàm obrem, si eodem iure censeantur, nulla ipsis iniuria fieri videtur. Igitur in arenariis idem ius quod & in seruis obtinet. Imò nonnunquam & ij qui ludicras artes exercent, seruis aut libertinis comparantur: & libertinis quidem, in eo iure⁴, quo dicitur senatoris filiam neptem lege Iulia, proneptem libertino, vel ei qui artē ludicram exercuit, si j. & l. se cuiusve pater matēve id fecerit, legitimè nubere non posse, senatoris filiam quæ corpore quæstum vel artē ludicram fecerit, aut iudicio publico damnata fuerit impunè liberta

¹ l. mima
C. de episc.
audien.

² l. ult. D.
de ser. fu-
git. l. hæc de
mū 38. D.
de oper. li-
bert.

³ arg. l. non
alia & l.
ictus fustii.
D. de iis qui
not. infam.

⁴ l. semper
42. in fi. l.
lege Iulia.
in princ. et
§. j. & l. se-
natoris 47.
D. de ritu
nup.

nubere, nec honorem ei seruari quæ se in tantum fœdus (sic habent Florentina Pandectæ¹, pro eo quod Græci², τὸ αἰγὸν³ dicunt hoc est pro turpitudine) deduxerit. Seruis autem eos qui ludicram faciunt à nostris adiungi, quoniam hoc ad rem quam paro, proderit: subiectis hisce aliquot exemplis comprobabo. Militem equè puniendum capite, si artē ludicram fecerit, ac si in seruitutem se venire passus sit, Marcellus ex Menandro tradidit³; quod multo magis in eo dicendum existimo, qui operas arene locauerit. Præterea ad accusationem ex lege Iulia maiestatis, ut histriones & reliqui famosi, qui ius accusandi propter delictum proprium non habent: ita serui quoque ac liberti admittuntur, idque Modestinus⁴ notat. Scenicæ mulieris malam esse conditionem, & inhonestam conuersationem, eiusque maculam impetrato principis rescripto penitus dirimi, ut seruilem maculam, si seruus natalibus indulgentia principali restitutus fuerit, à Iustiniano alicubi⁵ constitutum memini. Denique serui responso non aliter, nisi habita prius de ipso questione, creditur (sic enim è libris nostris⁶ exponendū reor, quod apud Senecam⁷ legitur, seruo testi credi non solere) ita quoque, si ea sit rei qua de agitur conditio, ubi arena rium testem vel similem personam admittere cogimur: sine tormentis testimonio eius credendum non esse Arcadius⁸ tradit. Animaduerte autem, quod hîc Iurisc. Similem personam adiicit: cui voci hæc vis subiecta est, ut & eos qui artē ludicram faciunt, & manus arene locarunt (quàmuis in eam non descenderint) comprehendat. Sanè qui nondum in arenam descendit, sed operas arene iam locauit, non eius quidem notæ est, cuius, in arenam damnatus (qui pro-

¹ d. l. senatoris.

² Andocides
des æt. mē
εαυτὸς κα-
γὸ δου.

³ l. quedam
delicta. D.
de pen.

⁴ l. famosi.
D. ad leg.
Iul. maiest.

⁵ l. imperialis
§. itaq.
cum iniu-
stum &

seq. C. de
nupt.

⁶ l. si sine
9. §. sed si ser-
uus D. de
interrog.

act. l. cum

probatio. 7
D. de pro-
bat. l. serui
responso. 7.
D. de testib.

l. quoties.
C. de qua-
stio.

7 ad finem
contro. 9.

lib. 3.
8 l. ob car-
men. §. si ea rei. D. de testib. facit Nouella Iustin. 90. de testib. §. si vero ignoti. & §. seq.

¹ l. 8. eius qui. §. ult. D. de testam. l. qui ultimo. D. de pæn. l. aut damn. §. quicunque in ludum. l. quod ad statum. in f. eod. tit. ² l. qui libertinus. 37. in prin. D. de oper. liberr.

culdubio libertatem perdidit¹, cum hic liber & ciuis ma-
 neat) neque verò cuius arenarius qui vel auctoratus est ad
 gladium vel operas in bestiis conficiendis ad populi volupta-
 tem exhibuit: sed cuius ille qui in scenam prodit, ut ex
 superioribus apparet: quamobrem saepe copulantur qui ar-
 tem ludicram fecerit quique operas arenae locauerit: ut
 cum libertino patri quominus imposta libertatis causa præ-
 stet eos non prodesse Paulus² significat. Verumtamen saepe
 accidit, ut, quod de damnatis in arenam, id est, ad gla-
 dium aut bestias dicitur, id & ad eos qui sponte arenarij
 facti sunt protrahatur: & rursum ut quod de arenariis di-
 citur, id & ad scenicos mimosque & eos qui ad depugnand-
 um arenae se locarunt (ob quandam personarum huiusmodi
 similitudinem) prudentum interpretatione atque auctoritate
 porrigatur: exempli causa, In lege Iulia de adulteriis expli-
 canda Iurisconsulti³ tradunt, marito quoque adulterum
 uxoris suae occidere permitti: sed non quemlibet ut patri:
 Quem igitur? eum qui leno fuerit, qui artem ludicram fe-
 cerit, qui manus arenae locauerit, eum qui seruus erit, &
 quosdam alios, ut ex illo Marciani responso colligitur,
 quod in Iustiniani Pandectis extat: & ex illo apud Pau-
 lum singularis libri de adulteriis fragmento: quod Pithæa-
 nus liber⁴ superiore sermone celebratus à nobis, si non inte-
 grum atque incolumem, at qualem qualem hactenus, non si-
 ne aliquo studiosorum antiquitatis commodo fructuque, con-
 seruauit: ubi, Ergo secundum leges viro etiam filio fa. per-
 mittitur etiam domi suae deprehensum adulterum interficere
 seruum (ait) & eum qui auctoramento rogatus est ad gla-
 dium, vel etiam illum qui operas suas ut cum bestiis pugna-
 ret locauit, & cætera quæ sequuntur.

³ l. marito. 24. in prin. D. ad leg. Iul. de adulter.

⁴ tit. 4. de adulterio.

Itaque cum is in quem arenae pœna statuitur, quæ ser-¹ argum. à
 nitutem (ut modò dicebamus) irrogat, ideò ius legitima² contrario
 successionis integrum non habeat¹, neque verò legatum aut sensu l. in
 hereditatem ex testamento (ut apud Vlpianum² est) vel arenam. C.
 ab intestato capere possit, pœnae seruus effectus, ad gla- de inof. te-
 dium, vel ad bestias, vel in metallum damnatus: quia sta. & vide
 seruitus (auctore ipso Vlp.³) morti assimilatur: quamob- l. capitis D.
 rem pro non scripto sit, quod pœnae vel hostium seruis, ut de legu. he-
 id quod mortuis relinquitur⁴: arenarius autem sua spon- red.
 te constitutus etsi testamentum non inutiliter facit, sed aut ² l. si quis
 similis conditionis hominem, aut magna quoque auctori- mibi 25. §. j
 tate præditum aliquem heredem scribere ac de restituen- vers. si quis
 da hereditate rogare potest⁵, iusque legitima successionis plane D. de
 saluum habet (ut ab Imp. Alexandro⁶ rescriptum est) acquir he-
 cum ipsi ciuitas & libertas maneat: de inofficioso tamen red. ³ l. interci-
 parentis testamento exheredatus queri aut præteritus bon- dit. §. ult.
 possessionem contra tab. petere non poterit: nam (ut idem D. de con-
 Imp. ait) talem filium meritò quis indignum sua successio- dit et dem.
 ne iudicat: siue diserte, cum nominatim exheredat: si ⁴ l. si in me-
 uè tacite, cum eum non instituit sed præterit. Quæ cum tallum in
 ita sint in arenario constituta, & artem ludicram face- princ. et §.
 re, à Iurisconsulto⁷ ponatur in delictis, & verò in iis non j. & l. pen.
 euentus & factum, sed consilium spectari soleat⁸: sit que D. de iis
 inhonestior eo qui artem ludicram facit, arenarius: pro- quæ pro nò
 pè est, ut in eo qui turpe consilium in arenam descenden- scrip. d. l. si
 di cepit, in eam rem ut operas locaret: aut qui in sce- quis mihi.
 nam prodit: ea quæ diximus obtinere debeant. Igitur his versic. si
 quoque non licebit parentis iudicium per querelam, aut quis plane.
 bonor. possessionem contra tab. rescindere. Iustinianus ⁵ l. sed &
 de iur. nupt. ⁶ l. Dimus. D. ad leg. Corn. de Sicar. Paulus lib. 5. sent. tit. 23. §. qui hominem
 qui 5. D. ad
 Trebel.
⁶ d. l. in a-
 renam. C.
 de inoffic.
 testa.
⁷ l. quædã
 delicta. D.
 de pæn. fa-
 cit l. senato-
 rus filia. D.

profectò non arenarium, sed mimum quoque qui prater voluntatem patris artem ludicram fecerit (cui eum omnino civili iure comparari docuimus, qui arena se locasset) merita de causa exheredari ab eo qui non sit eiusdem conditionis, *Novella sua constitutione¹ praecepit. Rursum tali herede instituto qui infamiae turpitudinis vel levis notae macula aspergitur, fratrem consanguineum de inofficioso testamento queri posse rescriptum est². Quod si qui operas locasset, aut artem ludicram fecisset, eius si non caput, existimatio quidem certè, auctoritate legum ex delicto adeò minuebatur³, ut famosus effectus, nisi forsitan etate minor esset (quem, etsi in ludicrae artis ostentatione spectaculum sui populo praebuerit, inuiolatam existimationem obtinere, Imperatorum⁴ rescripto exprimitur) in civium prope numero non haberetur: quorum videlicet iure non utebatur, qui neque sententiam (ut antea) dicere in senatu, vel in comitiis suffragia ferre, ordine ac tribu motus: nec ad magistratus & solitos Quiritium honores aditum habere poterat: civi autem Romano nisi civis Romanus vel ab intestato vel ex testamento non succederet⁵: quamobrem ne Latini quidem ad intestatae matris hereditatem legitimam filij, sed tantum civis Romani auctore Paulo⁶ admitterentur: porro autem si, qui in scenam produci se praemij causa passus fuerat, quive ut in arenam prodiret, operas locauerat vel auctoramento rogatus fuerat, is legis Gliciae quae inofficiosi querelam induxit, praetorisque emancipatum praeteritum inuitantis ad contra tabulas beneficio indignus existimabatur: merito dubitatum fuit, an intestatae matris hereditatem ex novo iure senatusconsulti Orfitiani posset capere, qui (cum alioquin ipsi ex testamento matris legitimam portionem idem Sen.consultum, teste*

Nicephoro,

Nicephoro¹, relinqui voluerit) siue tacite siue nominatim² exheredatus, de iudicio matris, quae talem, hoc est tam vilis & abiecta conditionis filium posthabuerit, ut à se suaque successione prorsus alienum esse vellet: queri, aut per querelam inofficiosi testamenti portionem illam ex eodem S. consulto consequi non posset: praesertim cum ex quibus causis querela liberis denegatur, aut frustra intenditur, ex iis plerunque (ut ad illam Iustiniani Novellam eruditè ab ipso Cuiacio animaduersum est) ab intestati successione velut indignos repelli, & fisco locum fieri constet. Igitur Iurisconsultus hac de re agens, eum qui operas ut cum bestiis pugnaret locauerat, ex S. C. Orfitiano ad matris hereditatem non admitti dixit: non quia disertis ipsius senatusconsulti verbis repelleretur: sed quasi, quem nominatim senatus ad successionem matris non vocaret, eum tacite civili & legitima intestatae matris hereditate indignum iudicasse videretur: vel tanquam non civem, quod pari cum ceteris civibus iure non uteretur: vel quoniam, etsi maximè civis haberetur, eius tamen conditionis foret, ut aduersus matris testamentum, quo vel praeteritus vel exheredatus esset, nullum ipsi iure civili aut praetorio remedium daretur. Verumtamen humana interpretatione placuit, eum (ut inquit Iurisconsultus) ad hereditatem matris legitimam licet famosum & vicissim famosam mulierem ex Tertulliano² ad legitimam hereditatem liberorum admitti: cum & ante S. consultum impetrata bon. possessione ex capite unde cognati mutuo succedere non prohiberentur: & verò is cuius existimatio laesa tantum & minuta non etiam consumpta est (quoniam civis nihilominus manet, iureque civili non potest non matrem habere aut habuisse intelligi) propterea nec à legitima inte-

29

¹ Novella. ut cum de appellat. cognof. 18. §. aliud quoque capitulum.

² l. fratres. C. de inoffic. testa.

³ l. cognitio num §. j. D. de var. & extraord. cognit.

⁴ l. pen. C. Ex quib. caus. infra. irrog.

⁵ l. i. C. de hered. inst. l. legitimis.

⁶ D. unde cogn. l. capitis. D. de suis & legit. her.

² lib. 4. sen. sen. tit. 10.

¹ lib. eccles. histor. 3. ca. 31.

² l. 2. §. si mulier. D. ad S. C. Tertullia.

stata matris successione sit excludendus, qui nec à legitima patris hereditate repellitur: & cui patris aut matris hereditas testamentaria non inutiliter defertur: cum & ex testamento vel parentis vel etiam extranei cuiuslibet capere, aut edicto prætoris de infamibus, aut ullo denique iure non vetetur. Quod enim Verbio lenoni bonorum possessionem secundum tabulas Q. Metellus in prætura urbana olim (ut est apud Valerium¹) denegavit: hoc profecto non fuit ex iure translatio ac recepto: sed neque posteaquam ex edictis perpetuis prætores ius dicere cœperunt, ipsos Metelli exemplum secutos, lenonibus, iis qui in publicum saltandi, pronuntian- di depugnandi causa (indemnati tamen) prodissent, in eamve rem operas locassent, ceterisque infamia notatis ex edicto, bonorum possessionem secundum contrave tabulas aut ab intestato denegasse legimus.

¹ Valer.
Max. lib. 7
cap. 7.

Tractatus 2. ad S.C. Orfitianum. Quæ capitis minutio, quod ius legitima successione perimat. Quatenus contrahere aut ex ultima civis voluntate peregrinus capiat: & à seruo pœnæ quid differat. An peregrinitate, ut seruitute solvatur matrimonium: & de dotis exactione. Nec fideicommissa ne ab intestato quidē relinquere, nec manumittere deportatum: liberos tamen habere intelligi relicta incapacibus an fisco cedant. Pertinere. Plerumq. suppletur Possessio. Restitutio, Abolitio, Indulgentia communis siue generalis itémque specialis. Honor senatui à principibus habitus. Explicantur præcipue l. amissione S. publicatione. D. pro socio. l. sed si alia in fi. D. de bon. dam. l. si deportati. 7. in princ. & S. j. D. de legat. 3. l. edicto & l. Staius Florus. D. de in fisci. Tentatur emendatio. S. Qui operas l. j. D. ad Terryllia. sine qua etiam adfertur ad eum S. nona interpretatio, ex homonymia vocabuli capitalis. Capitalia interdum dici quæcunque iudicij publici crimina: Ex capitalibus criminibus reputa maiestatis aut falsi, non capitales quoque pœnas irrogari. De relegato vel ordine moto ac restituto: itémque de capitis minutione quæ salvo statu contingit. Exponuntur præcipue l. pen. D. si ex noxa. causa aga. & S. omnibus l. hos accusare. D. de accusat. & d. l. j. S. capitis D. ad Terryllia.

CAP. XIII.

Sequitur ut de rei capitalis damnato neque restituto videamus: quem ei qui operas ad depugnandum cum bestiis locavit, Ulpianus comparat: non modò ut neutrum ipsis Orfitiani S. consulti verbis nominatim ad hereditatem matris legitimam inuitari: verum etiã (opinionem quidem meam) ut utrumque ad eam hereditatem tacita S. consulti mente, humanaque ipsius interpretatione vocari atque admitti significet. Quæ interpretatione nõ emendari & corrigi S. consultum, in quo nulla sit eorum facta mentio: sed potius adiuvari atque declarari existimandum est: quod non percepit Accursius. Idem humanam istam interpretationem ad rei capitalis damnatum (de quo I. consultus posteriore loco meminit) non pertinere: sed solum illum qui operas locavit (de quo prius actum fuerat) comprehendere, leuiter notat: quem ceteri Latini certè sequuntur interpretes, non quòd rectè sentire illum existiment (nisi forsitan ipsi nihil omnino sentiunt) sed ne se in istum argumenti quod mox proponam laqueum, utcumque ab ipso euitatum induant. Magna capitis deminutio, quæ libertatem vel certè ciuitatem adimat, liberis nocet ad legitimam hereditatem (ut paulo post ab ipso Ulpiano¹ traditur) rei capitalis damnatum sic accipere debemus (eodem I. consulto² auctore alio in loco) ex qua causa damnato vel mors, vel seruitus, vel etiam ciuitatis amissio contingit: hinc itaque necessario efficitur, ut rei capitalis damnatus, cui magna capitis deminutione interueniente libertas aut ciuitas adimitur: nullo modo, nec humana (I. consulti quidem alicuius) interpretatione, ad hereditatem matris admittatur: ad quam liberis nocere illam capitis deminutionem

¹ S. capitis
in fi. d. l. j.
ad S. C. Ter
tyll.
² l. i. D. de
pœn.

diximus: quæ omnia latiore atque accuratiore tractatione digna esse iudicamus.

Ac primum legitimæ hereditatis ius quod ex xij. tab. descendit, capitis minutione amittebatur, auctore Vlpiano in frag. Instit. capitis minutione autem, non magna tantum sed illa etiam quæ salua ciuitate contingeret, quæ minima dicebatur: quoniam hæc quoque priuati hominis & familia eius iura perimeret: cum enim lege xij. tab. hereditas suis liberis primum, post etiam agnatis deferretur: agnati autem, & verò sui esse recte que dici familia mutata per emancipationem, adoptionem, adrogationem, ac forsitan per conuentionem quoque in manum, desinerent: consequens fuit (id quod à nostris etiam traditur²) ut quibus nec suorum nec agnatorum nomen conueniret, illi à legitima etiam hereditate repellentur, quam deferebant xij. tabulæ: non item ab illa, ad quam nouis legibus senatusve consultis liberi vocantur aut parentes, naturali (ut Paulus³ ait) nomine designati: qui etsi familiam mutent, minimamque capitis minutionem patiantur, nihilominus liberorum aut parentum nomen amittunt: multominus liberi aut parentes esse vel iura sanguinis atque cognationis (quæ cum sint naturalia nullo iure civili dirimi posse, alibi⁴ ostendimus) habere desinunt: Quemadmodum igitur si naturales emancipati & adoptati iterum emancipati sint, ad bonorum intestati possessionem ex capite unde liberi vocantur, atque ita ipsos habere ius naturale liberorum à Paulo⁵ traditur: quamuis minimam capitis deminutionem passi per huiusmodi emancipationem fuerint: Sic etiam non obstat illis ea deminutio, quominus eodem (naturali videlicet) liberorum iure, intestatæ matris hereditatem ex Orfitiano consequantur: quoniam, quibus ut filius illo

1 tit. de lib. succes. vel bon. §. vlt.

2 l. amissio ne §. vlt. l. seq. et l. tu. relas. §. sed legitima de cap. min. l. capitis D. de suis et leg. hered. 3 d. l. tutel. §. ex nouis. facit. d. l. capitis. in fine.

4 in comment. ad l. 8. iura sanguinis. D. de reg. iur.

5 l. 4. si tab. rest. nullæ ext. alias est l. 2. in si. D. unde lib.

S. consulto defertur hereditas, eos iure quidem legitimo succedere, sed sanguinis tamen ratione (sicuti I. consultus loquitur) & æquitate naturali vocatos oporteat. Ac de minima quidem capitis deminutione hæctenus. Magna sanè interuertit ius hereditatis legitimæ, siue antiquis xij. tabularum, siue nouis legibus, aut S. consultis delatum: etenim qui maximam aut mediam capitis deminutionem patitur, eius adeò consumitur existimatio, ut vel libertatem ex iure gentium (in metallum forsitan, ad ludi gladium, aut ad bestias datus atque adeò pænæ seruus effectus) vel certè libertatem ex iure Quiritium, id est, ciuitatem (deportatus puta in insulam, aut in opus publicum perpetuò datus) amittat². Et is quidem qui quoquomodo in seruitutem iuris gentium deductus est, quoniam seruitutem morti ferè comparamus ex iuris regula³, vel potius quoniam pro nullo seruus habetur (ut superiore sermone comprobauimus) ideò non dubitatur, quin iure civili aut honorario succedere ab intestato non possit: cum ne iuris quidem gentium communionem habeat. ἀπολις autem & ita peregrinus effectus pænæ causa, ut nullius certæ ciuitatis ciuis sit, non magis, quam is qui deditiorum numero est (de quo apud Vlp. quodam loco⁴ agitur) ea tantum quæ iuris gentium sunt habet, quæ verò iuris ciuilibus sunt (Marciano⁵ teste) non habet: adeò ut, quod ad hæc attinet, mortui loco deportatus habeatur, quemadmodum nostri⁶ docent. Exempli gratia, contractus iure gentium introductos recte ac utiliter deportatus celebrat: itaque mandare cuiquam potest, ut bona quæ sibi deportatio abstulit & publicata sunt, comparet: nam & acquirere sibi potest, idque quod adquisierit post deportationem, bonorumque publicata

1, 2. D. unde cognati. 2 l. vlt. D. de ca. min. l. cognitio- num §. con- sumitur D. de var. & extraord. cogn. iucta l. in metal- lum. De iu- ff l. in me- tallu. 6. D. de pæn. 3 l. interci- dit in fi. D. de cond. et demonstr. l. sed si alia lege §. in princip. D. de bo. dán. l. seruitutē 209. D. de reg. iur. 4 in frag. Instit. tit. de test. 5 l. quidam sunt 17. in fine D. de pæn. 6 l. amissio- ne §. publi- catione D. pro soc. l. j. §. deporta- tos D. de bon. poss. cont. tab. l.

4. §. si deportatus de bon. libert. facit l. quotiens quod pure §. vlt. D. de nonat.

Qq ij

¹ l. si mada-
 uero. §. is
 cuius D.
 Mand.
² l. nuptias
 30. D. de re
 gul. iij.
³ l. cum hic
 status §. si
 diuortium
 xerf. si mu-
 lier. D. de
 don. int.
 vir. & v-
 xo.
⁴ l. adopti-
 uis §. unde
 nec vulgo.
 D. de ritu
 nupt.
⁵ Paul. li. 2.
 sentent. tit. 9.
 de nup. §. 1.
⁶ l. i. D. de
 diuort.
⁷ l. sed si
 mors 14. D.
 de donat.
 int. vir. &
 vx. l. j. C.
 de repud.
⁸ l. sed si a-
 lia. §. j. D.
 de bo. dan.
⁹ l. res vxo-
 ris C. de do-
 nat. inter
 vir. & v-
 xo. iuncta l.
 sed si mors.
 §. j. D. eod.
 tit. ¹⁰ l. si is qui §. j. D. de iu. dot. iuncta l. pro oneribus C. eod. tit. ¹¹ l. j. C. de repud.
¹² dicta l. i. ¹³ l. si constante in princip. D. sol. matr. iuncta l. ubi l. in rebus C. de iu. dot.

tionem, fiscum non sequitur¹: nisi deportato mortuo, ut
 statim docebimus. Præterea cum nuptias consensus faciat &
 maritalis affectio², eademque coniugum affectio illas retineat,
 in quibus & naturale ius & pudorem inspicere solemus³:
 publicèque interfit nuptias durare: quãobrem aliquo casu, &
 si non iure contractæ sint (puta inter filios familiã, sine illo-
 rum voluntate quorum in potestate sunt) nihilomagi tamen
 soluantur⁴: idè seruitute quidem quasi morte matrimonium
 dirimitur⁵, cuius retinendi affectionẽ habere seruus nõ intel-
 ligitur, qui nullius loco est: deportatione nõ dissoluitur⁷, quod
 iure gentium ac civili rectè inter ciues Romanos copulatum
 fuit matrimonium, si eius retinendi animum uterque coniugum
 habeat: quem ipsos qui liberi sunt non serui, habere nihil pro-
 hibet: idque ab Vlpiano traditur⁸. Ex quo sequitur, ut dona-
 tiones inter virum & uxorem quæ morte confirmantur, ser-
 uitate itidem alterutrius non etiã deportatione conualescãt:
 Itẽmque ut cum dos matrimonium sequatur: ubique dos esse
 debeat, ubi matrimonij sunt onera¹⁰: uxori, deportato mari-
 to (cũ quo retinendi matrimonij voluntatem habet) dotis exa-
 ctio ipso iure non competat¹¹: quamquam hoc casu, cum ini-
 quum sit eam (cuius animus in maritum inopem, matrimo-
 niũque retinendi sanctum propositũ laudari debet: quãque,
 si dissoluere matrimonium voluisset, quemadmodum potuit,
 dotem omnino recuperasset) esse indotatam: exactiõem do-
 tis humanitate suggerente (ut rescripsit Alexander Impera-
 tor¹²) uxori concedemus, etiam constante matrimonio: vel
 propter inopiam mariti: qua ex causa dotis exactiõem, &
 si deportatus non esset, uxori competere (auctore Vlpiano¹³)

diceremus. Ex diuerso si nõ maritus sed uxor deportata fue-
 rit ex eius criminis causa: ex qua ipsius dotis publicatio no-
 minatim à legibus non infligitur, & retinendi matrimonij
 uterque animum habeat: dotem non fisco interim cedere, sed pe-
 nes maritũ remanere, Vlpianus disertè scribit¹: cum interim
 constante matrimonio maritus adeò sit dotis dominus, ut res
 dotales uxor uendicare² aut uendere³ non possit: sed ob eas
 actio mariti sit, in cuius patrimonium ipsæ saltem iure civili
 transferint⁴: denique in bonis mariti res dotales esse ab Ale-
 xandro⁵ rescriptum est: sanè si post uxoris deportationem sol-
 uatur aut diuortio aut viri morte matrimonium: quæri non
 immeritò potest, exactio dotis utrũ fisco an mulieri depor-
 tata cõpetat: & ex iuris quidem civilis subtilitate (cum de-
 portationis ipsum per se nomen bonorum omnium spoliatio
 nudus exulet⁷) dicendũ uideretur ad fiscũ exactiõem dotis,
 ut cætera deportatæ bona (in quibus haud dubiè rei quoque
 uxoriæ actio vel origine inspecta inerat) pertinere: præsertim
 cum & ante deportationem, naturali certè iure, dos pro-
 prium mulieris patrimonium, & in ipsius dominio fuerit⁸:
 verumtamẽ Vlpianus in proposita specie, soluto matrimonio
 posse deportatã agere tradit⁹, quasi humanitatis intuitu hodie
 nata actiõ: quod Accursius nõ intelligit: ego sic explico: ut
 quasi nunc demũ actio dotis nata sit, cum dissoluitur viri
 morte vel diuortio matrimonium: nec damnationis tempore
 (qua deportatio mulieri cum bonorum publicatione irrogata
 est) in bonis uxoris fuerit, eam de dote actiõem (quæ in bonum
 & æquum concepta est¹⁰) ipsa exerceat: resque dotales tãquam

stante §. si maritus in fi. D. solu. matrimo.

¹⁰ leas obligationes §. D. de cap. minut.

¹ d. l. sed si alia in fi. D. de bon. damnat.

² d. l. sed si alia in fi. D. de bon. damnat.

³ d. l. sed si alia in fi. D. de bon. damnat.

⁴ d. l. sed si alia in fi. D. de bon. damnat.

⁵ d. l. sed si alia in fi. D. de bon. damnat.

⁶ d. l. sed si alia in fi. D. de bon. damnat.

⁷ d. l. sed si alia in fi. D. de bon. damnat.

⁸ d. l. sed si alia in fi. D. de bon. damnat.

⁹ d. l. sed si alia in fi. D. de bon. damnat.

¹⁰ d. l. sed si alia in fi. D. de bon. damnat.

post poenam suam quasitas. Deportata, quoad vixerit, ex in-
 re gentium possideat: usque proinde utatur ac suis: propterea
 quod publicatione non continentur, quae post damnationem
 a deportatis adquisita fuerint: quae ipsi locare, vendere,
 permutare, pignori que obligare possunt, ut ante admonui:

¹ l. 15. D. de
 interdic. et
 releg. quae
 tamen in
 libris Lati-
 nis deest.

Ex Marciano¹ interpretes Graeci, sic ferè in Basilico tra-
 dunt, ὁ ἀειωρομένους τῶν πολιτῶν ἀπώλλυται, ἔμω τῶν ἕδω.
 θελῶν καὶ τῶν μὴ ἰδικῶν νόμων τῆς πολιτείας ἐρεῖται, τίς
 ἐδικαίως δὲ κέρχεται ἀγορεύει γὰρ καὶ πωλῆ, μιδοὶ καὶ μι-
 αδοῦται, καὶ καταλλάσσει, καὶ δδύειον, καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ὡδ-
 πλήσια καὶ τὰ ἐπικληθέντα ἐρεχεύει εἰ μὴ ὅτι ὡεργαφῆς τῆ
 δημοσίου, τῆ μὴ ὄντος αὐτῶν δεδεχέσθαι, ἠεχεύει τὰ γδ ὡε-
 τερα ὡεχῆματα δημευθέντα ἐκποιεῖ ἔ δυνάται

Ex quibus colligitur a deportatis quoque omnes iurif-
 gentium contractus pro arbitrio (dum tamen nequid fiat
 in fraudem fisci, quem solum mortui deportati successorem
 habent: cum poena etiam post mortem, teste Marciano²,
 maneat) ideò celebrari utiliter: quoniam deportationis poena
 ciuitatem modò Romanam adimit³, eaque iura quae solis ci-
 uibus competunt: non item libertatem, nec ea quae ex iure
 gentium aut naturali originem habent, suntque non ciuibus
 tantum, sed peregrinis omnibusque inter se hominibus com-
 munia: haec autem propterea non aufert (ut opinor) quia sci-
 licet sine ipsis, atque adeò sine commercio tolerari facile vi-
 ta (si tamen damnati, exulis, deserti ab omnibus vita est:
 quod negat Cicero⁴) non potest: ei verò qui viuendi (ut ait
 Imperator⁵) sententiam patitur, id est, cui vita concedi-
 tur, dandi sunt vitae usus (quomodo Tiberium in quadam
 cognitione dixisse Tacitus⁶ refert) ij saltem,

⁴ pro Au-
 eluentio.
⁵ l. 3. C.
 Theod. de
 bon. pro-
 script. lib. 9
 tit. 42.
⁶ lib. 4. An-
 nal.

Quae humana sibi doleat natura negatis,

ut

ut Horatius loquitur¹. Quoniam autem ea quae sunt iuris
 naturalis aut gentium deportati habent, non item serui: pro-
 pterea in metallum, ad gladium, vel ad bestias damnatis
 (cum non sint Caesaris, sed poenae serui) frustra hereditas, le-
 gatum vel fideicommissum, extra causam alimentorum re-
 linquitur, & pro non scripto est (quemadmodum rescripto
 Diui Pij² continetur) quod tamen valeret seruo priuati re-
 lictum: propter personam domini, qui capax est, & cuius per-
 sona inspicitur ut cum seruo sit testamenti factio³, quemad-
 modum & in hoc, uti cum seruo minore quasi maiore utili-
 ter contrahatur⁴. Deportati autem, cum ea quae sunt iuris
 gentium, habeant, non ea quae sunt iuris ciuiliis, quia ipsi pe-
 regrini sunt non ciues: ideò ex peregrinorum testamentis iu-
 rentium conditis possunt (ut puto) capere, non ex testamen-
 tis ciuium Romanorum: in quorum iure quia non versantur,
 cum non sint ciues: sequitur necessariò, ut neque ciuium Ro-
 manorum hereditates adire possint: quemadmodum ex di-
 uerso, si quis hereditatem ciuis Romani adierit, huc in ciuium
 Romanorum iure versatum atque adeò ciuem esse Cicero⁵
 colligit. Sanè ita è ciuium testamentis deportati non capiunt,
 nisi forsitan iure militari facta sint: quòd militum voluntas
 quaeque testamentum est⁶, liberumque arbitrium quibus
 velint relinquendi sine obseruatione iuris ciuiliis regularum
 habent⁷, itèmq; nisi forsitan pagani ciues fideicommissum
 dederint: nam fideicommissa & militum testamèta inuicem
 à Marcello⁸ comparantur: haec quidem nuda testatorum
 voluntate perficiuntur, atque sustinentur⁹, & quomodo-
 cunque facta sint, valent, hoc est etiam sine legitima obserua-
 tione: ut in institutionibus¹⁰ Vlpianus refert: illa etiam ex

¹ Saty. 1. lib.
² sermon.
³ quod ci-
 tatur ab
 Vlp. et Mar-
 ciano l. si
 quis mihi
 bona 15. §.
 si quis pla-
 ne D. de
 adq. hered.
 l. si in me-
 tallum D.
 de his que
 pro non
 script.
⁴ l. debitor.
 §. vlt. D. de
 leg. 2.
⁵ l. 3. §. vlt.
 D. de mi-
 nor. 25.
 ann.
⁶ in orat.
 pro Arch.
 poeta.
⁷ l. ciuim mi-
 litis in si D.
 de testam.
 mil.
⁸ l. ex testa-
 mento. §. C.
 de testam.
 mil.
⁹ l. si à mi-
 lite 30. §. e-
 dictum. D.
 de testam.
 mil.

¹ l. 1. §. pen. & l. miles 26. eod. tit. ¹⁰ in fragm. tit. 23. Quem. testam. rump.

R r

rigore iuris civilis non proficiuntur, sed ex voluntate dan-
 tur relinquentis (ut idem¹ auctor est) & nuda quidem vo-
 luntate, qua etiam ea quae inutiliter data sunt, conualescunt:
 sunt enim fideicommissa iuris gentium, non civilis: & ideo nu-
 tu³ sine ulla solemnitate & quibuscumque verbis, non mo-
 do Latinis & civilibus, sed etiam Graecis, Punicis, Gallicis,
 vel alterius cuiuscunque gentis relinqui possunt⁴: atque
 adeo non modo civibus, sed etiam deportatis & quibuscum-
 que peregrinis (qui ea quae sunt iuris gentium habent) recte
 relinquuntur. Latinos quidem certe Iunianos fideicommissa
 sum capere posse, licet legatum capere non possint: & Grae-
 ce fideicommissum scriptum valere licet, legatum Graece
 scriptum non valeat, idem Ulpianus in institutionibus au-
 ctor est⁵: ubi, quod ait de Latinis Iunianis, sic accipe, & si
 Latini manserint: Nam legatum quoque Iuniani & here-
 ditatem capiunt, si modo Latini non manserint, sed intra cen-
 tum dies vel intra diem cretionis ius Quiritium consequi
 fuerint: haec enim est cum Iunianis testamenti factio,
 idque ab eodem I. consulto traditur⁶. Deportati deteriore
 conditione sunt, quam Iuniani: quoniam Iuniani com-
 mercialium, quod iuris civilis est, & cum civibus Romanis (ut idem
 admonet⁷) testamentique factionem habent: itaque heredes,
 legatarii, familiae emptores, libripendes atque testes fieri pos-
 sunt, quamvis testamentum facere prohibeantur lege Iunia⁸.
 Deportati, exemplo dedititorum (cum sint utriusque pere-
 grini, sed ἀπλιδεῖς) commercium quod iuris est gentium (ut
 puta vendendi emendi pignorandi ius) cum civibus & pere-
 grinis habent, & dominium in bonis (quod iuris est gentium)
 traditione consequuntur: non tamen omnino, sed intra mo-
 dum lege Iulia concessum, ut ex Dionne pridem doctor meus⁹

¹ tit. 25. de fideicom. in fragm.
² l. j. §. si fi-
³ l. i. §. si fi-
⁴ l. i. §. si fi-
⁵ l. i. §. si fi-
⁶ l. i. §. si fi-
⁷ tit. 19. de domin.
⁸ vlp. in fragm. tit. 20. de testam.
⁹ cap. 38. li. 6. obseruat.

animadvertit: quod iuris est civilis non habent: itaque nec
 ipsis nec ab ipsis recte quidquam (ut puto) aut mancipatur,
 aut in iure ceditur: inter eos locus denique dominio ex iure
 Quiritium nullus est.

Quod ad condendi ius testamenti attinet, nec iure ci-
 vili testamentum faciunt, quod solis civibus licet (unde illud
 Ciceronis, ut civem Romanum fuisse Archiam probet¹, Et² in ora. pro
 testamentum saepe fecit nostris legibus) nec iure gentium (cum
 & si peregrini, nullius tamen certae civitatis sint ciues) pos-
 sunt testamentum condere: aut etiam quia dedititij quidem,
 quasi serui moriuntur, deportati vero sine facultatibus: nec
 habent isti quidquam proprium, ut de eo statuere post mor-
 tem possint: quae ubi contigit, fiscus suo iure confestim bona,
 quae post damnationem deportati facta sunt, occupat: sic
 enim accipiendum, quod auctores Basilicon, ex Paulo³ Grae-
 cis verbis ita retulerunt, cum in Latinis codicibus desit, rele-
 gatum quidem in insulam, testamenti faciendi ius & alia
 omnia sua iura retinere (civilia scilicet, in quibus esse pa-
 triam quoque in liberos potestatem Marcianus tradit³) de-
 portatum vero amissa civitate heredem habere non posse,
 ne ex testamento quidem: quod acquisita post deportatio-
 nem fiscus capiat. ο γὰρ εἰς ἴσον ἐξολεθεῖς (aiunt) ἐχ τῆ
 ἀπλιδεῖς ἀδελφῶν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ δίκαια: εἰ δὲ ἀειωρομέ-
 νος ᾖ ἦνται, ἐπειδὴ πλὴν πολιτείας ἀπολλύων ἔδωκα κληρο-
 νόμον ἐχ τῆ, καὶ τὰ ἑπιπέδοντα ὁ δὲ μὲν οἰος ἀεὶ μὲν δὲ. Bonorum deniq.
 publicatio ius faciendi testamenti perimit, ut quodam loco⁴
 subindicat iurisconsultus. Atque ut deportati facere testa-
 mentum nec ex iure quidem gentium queant, id ius originem
 duxisse à constitutione Tiberij reperio: qua vetuit eos qui-
 bus aqua & igne interdictum esset, facere testamentum: qua

¹ in ora. pro Archia.
² l. vlt. §. vlt. D. de bon. dānat.
³ l. 4. D. de interd. & releg.
⁴ l. eius qui §. j. D. de testa.

lib. 57.

de re sic scribit¹ Dio, ἀπειπε ὁ Τίβεριος τοῖς πνεύσι καὶ ὕδα-
 τοῖς εἰρηθεῖσι, μὴ ἀγρίησθαι, καὶ τὸ τοῦ καὶ νῦν. Φυλάττειται. Sed
 utrum ex eo iure quod in Pandectas relatum, iurisconsulto-
 rum nostrorum aetate viguit, saltem fideicommissa relin-
 quere deportati potuerunt? Sunt quidem ista iurisperitum
 (ut antè diximus) veruntamen regulariter traditur², eos
 demùm qui testandi ius habent, posse codicillos facere, aut
 fideicommissum relinquere: Vlpianus autè eos quibus aqua
 & igni interdictum est, item deportatos fideicommissum
 relinquere non posse: quia nec testamenti faciendi ius ha-
 beant, cùm sint ἀπίδεις: disertè pronunciat³: quod iure
 quidem civili omnino verum est: sed si fideicommissum est
 iurisperitum, cur non id saltem ab intestato, si non ciuibus,
 certè peregrinis deportatus relinquet utilitèr? Respondeo, quo-
 niam fideicommissum qui relinquit, donat⁴, vel certè, ut
 cunque alienat: quod deportatus in fraudem fisci successoris
 faceret, qui ne inter viuos quidem (ut antè docuimus) alie-
 nare, aut ullum ex iure gentium contractum in fisci frau-
 dem habere potest: nec verò manumittere: id quod, cùm
 ex imperatoris Pij rescripto Marcianus definiat⁵: hanc vim
 & habere arbitror, ut non modò non ciuem fieri posse manu-
 missum à deportato, qui ciuis ipse non sit: sed neque liberum
 ex iure gentium Latinumve, tanquam à domino in bonis
 non ex iure Quiritium, vel ut à peregrino manumissum
 fieri peregrinum: quia vix possit non in fraudem facta vi-
 deri manumissio, à deportato: cuius omnia bona tandem fi-
 sco cessura sunt: cùm deportati (ut Alexander ipse rescri-
 psit⁶) ne earum quidem rerum quas post pœnam irrogatam
 habuerint, heredem habere possint: sed & has publicari
 oporteat. Sanè ante diuum Pium iis qui deportati essent,

¹ diuus §.
 Codicillos
 D. de iu.
 Codic. l. 2.
 D. de leg. 1.
 facit l. 1. in
 princ. D. de
 leg. 3.
 §. l. 1. §. ij.
 quibus D.
 de leg. 3.

⁴ l. legatū
 37. de leg. 2

⁵ l. 2. D. de
 interd.
 releg.

⁶ l. 3. C. de
 bon. pro-
 script.

usque ad certum numerum (viginti scilicet) ut seruos ita li-
 bertos habendi, atque adeò manumittendi, & (si non ciues)
 liberos certè faciendi, ius fuisse videtur ex lege Iulia: qua
 libertatem negociandi contrahendi manumittendi ex iure
 gentium deportatis concessam Augustus coërcuit (Dione te-
 ste¹) non sustulit. Primus deportatis Pius manumissione qua-
 libet seruorum post deportationem quæstorum, tanquam in
 fisci fraudem facta omnimodo interdixit: legique Iulia ac
 iuri veteri hac in parte obrogauit: quod Cathedrarij docto-
 res nequaquam intelligunt.

Porro deportatos atque dedititios esse incapaces ex testa-
 mento ciuis Romani, qui nisi secundum iuris ciuilis regulas
 testari non potest, iam antè diximus: & illos quidem tan-
 quam peregrinos capere non posse, ab Antonino rescriptum
 est²: soli namque ciues ciuibus succedunt. Ex peregrinorum
 testamentis quæ iurisperitum valent, utrosque utiliter cape-
 re, idque quod ceperint, quoad viuunt, pro suo possidere, non
 item pœna seruos, idè existimamus: quoniam & ex mili-
 tum testamentis, illi, non hi capiunt: cùm iure gentium ulti-
 mæ voluntates militum reguntur: quod ius seruos quidem
 à liberis, non peregrinos à ciuibus secernit. Atque hoc est
 quod Vlpianus³ ad edictum, Deportati & ferè omnes (ait)
 ij qui testamenti factionem non habent (in his dedititios po-
 no) à milite heredes institui possunt: sed si seruum pœna he-
 redem instituat, institutio non valebit. Multo magis fidei-
 commissum deportati ex militis voluntate capient: itaq. Vl-
 pianus idem libro primo fideicommissorum⁴, Si miles de-
 portato (inquit) fideicommissum reliquerit, verius est (quod
 & Marcellus probat) capere eum posse. Sed utrum & ex
 pagani ciuis testamento fideicommissum deportati rectè, inte-

¹ lib. 56. At-
 tigit. Cuiac.
 cap. 38. lib.
 6. obser-
 uat.

² l. i. c. de
 hered. in-
 stit.

³ l. idem est
 13. §. j. alias
 est l. neque
 enim 14. §.
 j. D. de te-
 stam. mil.

⁴ l. si de-
 portati 7.
 §. j. D. de
 leg. 3.

Rr. iij.

rim capiant, ided quia sit iuris gentium: an verò non capiāt, dubitari potest: præsertim cum de milite tantum eo loci agatur. Et dicet aliquis, non capere, ne fideicommissum quidem, sed ipsis viuis id fisco statim vindicari: atque hoc etiam utitur argumento: regulam iuris civilis esse Pomponius tradit, quæ efficit ut quibus ipsis legare possimus, eorum quoque seruis legare possimus: ex quo efficitur, ut cum testamentifacitio cum seruis ex persona dominorum introducta sit, nec aliorum seruos heredes instituere possimus, quam eorum quos ipsos facere permissum est¹, ided vice versa, quorum seruis legari non possit, ne ipsis quidem liceat: Vlpianus verò, libro 1. fideicom.³ si deportati seruo fideicommissum fuerit adscriptum, ad fiscum pertinere dicendum: his totidem verbis admonet: Quamobrem deportato etiam ipsi relictum fideicommissum fisco statim adquiri, nec deportati esse: optimè colligitur. Diu me multumque torisit ille Vlpiani locus: ac (ne quid dissimulem) vrit adhuc angitque aliquantulum: verum tamen de tota questione, paucis quod sentio, in medium proferam: si fortè; dum id confector quod verisimile iudico, id quod verum est aliquando tandem odorari possim. Aut deportatus est incapax aut non: & deportatum fuisse fingimus, aut cum ei seruo ve ipsius fideicommissum relinqueretur, aut postquam relictum est: & deportatum, viuo testatore: nam & in exceptione de alienato seruo à deportato (quæ statim subiicitur) tempus vite testatoris nominatim I. consultus exprimit. Si non est incapax deportatus fideicommissi (ut ipsi credimus, quod tamen alij non docent) non potest ipsi aut eius seruo ante vel post deportationem relictum, sed post deportationem adquisitum, interim ad fiscum pertinere.

¹ l. si mihi et tibi §. regula D. de leg. 1. facit l. neq. per se C. de her. red. instit.

² l. non minus l. seruum in princ. D. de hered. instit. §. d. l. si deportati. 7. in princ. de leg. 3.

verum naturalem deportati mortem expectet necesse est, ut cum in ius ipsius successerit, tunc demum fiscus ex persona deportati fideicommissum persequatur. Rursum & si deportatus est incapax fideicommissi ut legati aut hereditatis: si testamenti quidem ac fideicommissi relictum tempore deportatus fuit, velut mortuo relictum statim deficit, ac pro non scripto est: idedque penes heredem remanet, nec fisco locus fit¹: Nam nec ad fiscum pertinet, si seruo pænâ (ut puta in metallum damnato) relinquitur, quemadmodum à diuo Pio rescriptum à Marciano relatum est, & ipse superius exposui. Sed & (iisdem auctoribus) si post testamentum factum, atque adeo post legatum aut hereditatem alicui relictam, is in metallum viuo testatore damnatus fuerit: quamuis in causa caduci esse videatur, idedque ex lege Papia caducaria ipso iure ad fiscum pertinere²: at tamen ex eiusdem Pij rescripto, ex iure inquam constitutionum, ad fiscum hoc quoque casu non pertinere, quod relictum est: sed pro non scripto haberi, ab ipso Marciano³ & Callistrato⁴ traditur. Quod si fiscus non capit relictum ei qui postea pænâ seruus effectus est, non video cur id potius capiat, quod ei datum est, qui ciuitate tantum amissa libertatem retinet, aut cur non fideicommissario deportato & ad peregrinitatem redacto, proinde ac pænâ seruo effecto, penes heredes fideicommissum remaneat: nisi quod Vlpianus ipse noster alibi⁵, Si ex parte heres scriptus vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel peregrinus factus sit, caducum fieri nominatim scribit: ex quo sequitur, ut & ad fiscum pertineat: qua in specie facti, mirum est, constitutionem Pij (quæ circa damnatos ad metallum legibus caducariis derogauit) non ausum esse (ut ta-

¹ §. in primo. l. vni. C. de cad. toll. facit l. in fraudem §. j. l. vlt. in fi. D. de his que ut indig. aufer.

² §. et cum triplici. vers. & vlt. no. C. de cad. roll. §. d. l. si in metallum §. j. l. in metallum 12. D. de iur. sci.

³ in fragm. instit. tit. 17. de cad.

men plerumque fit) *Vlpianum ad peregrinos extendere: praesertim cum essent odiosae caducariae leges: & in conditionali legato (quod intercidit mortuo interim aut poenae seruo effecto legatario) idem Vlpianus¹, deportato eo in insulam, quia restitui in civitatem possit, non intercidere legatum dixerit. Ac verò propius est, ut eo loci ius ipsum legis caducariae Vlpianus non item constitutionum tractauerit: ante quas forsitan constitutiones additus metallo, servus non poenae (ut à diuo Pio rescriptum esse I. consulti significant) sed fisci habebatur: ideoque quod ipsi relinqueretur (praesertim qui antea priuati cuiuspiam seruus fuisset) non erat pro non scripto, sed ad fiscum pertinebat: & consequenter eo in metallum dato: quod antea ipsi relictum foret, non ut caducum vel in causa caduci, ad fiscum pertinebat, sed tanquam ad nouum dominum. Quamobrem de caducis tractans, non de seruo poenae (quasi nullus ex veteri iure seruus poenae haberetur) sed de peregrino tantum I. consulti egisse videri potest: quamquam in rebus antiquis cum ea quae similia verisint (ut ait Liuius²) pro veris accipi debeant: non pro vero nos istud, sed, ut in coniectura positum, pro verisimili tradimus.*

Illud constat (ut ad rem redeam) ea quae incapacibus (qui testamenti factionem non habent) relicta sunt, ad fiscum non pertinere, sed lucro heredis cedere: quippe quae pro non scriptis habeantur. Nec mutat, quod Paulus quodam loco³ inquit, ea quae incapacibus relinquuntur, siue palam siue tacite, ad fiscum pertinere: ideoque si quis antequam causa eius ad aerarium deferatur, eam rem professus fuerit capere sibi non licere: partem ex ea fisco inferre debere, partem sibi ex beneficio edicti diui Traiani retinere posse: non enim

hoc

hoc de poenae seruis aut peregrinis sed de his accipi debet (ut puto) qui capere non possunt ex caducariis legibus, Iulia scilicet Papiaque, Poppaea: ex quibus (cum nonnulla caduca sint, quaedam in causa caduci, quaedam ereptitia) caduca fisco vindicari¹ (verbi gratia, si caelib vel Latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum vel caelebs legi paruerit, vel Latinus ius Quiritium consequutus sit) ab Vlpiano² disertè traditur. Ereptitia etiam ut caduca ex lege Papia adquiri I. consulti idem addocet³: ea sanè quae ut indignis auferuntur quasi caduca fisco vindicari constat⁴: ad quae cum edictum illud Traiani Paulus⁵ pertinere neget, profecto ad ea referendum videtur, non quae pro non scriptis sunt (ut puta mortuis, iisue qui pro mortuis habentur, verbi gratia seruis poenae vel peregrinis data) quae semper omni iure penes heredem remanere, non fisco adquiri oportuit⁶, sed ad tacita fideicommissa incapacibus relicta, quae ideo non possunt penes heredem remanere, quod is in fraudem fisci fidem defuncto accommodauerit⁷: item ad ea quae caduca vel in causa caduci sunt, iis relicta qui non quidem ab initio sunt incapaces, imò verò cum iis est factio testamenti: sed ex post facto, quia legibus intra tempus constitutum non paruerint, incapaces fiunt: quod ipsos leges illae caducariae solidum aut partem quam acceperint, capere (hoc est sibi acquirere ut non auferatur) prohibent: quales sunt caelibes aut orbi, qui ius liberorum non habent: qua de re ab ipso Vlpiano in fragmentis institutionum⁸ discribitur, estque à nobis nonnihil alio loco⁹ disputatum. Atque hanc quidem opinionem valde

¹ l. item veniunt §. cū antequam I. & 2. D. de hered. petit.

² in fragm. inst. tit. 17. de cad.

³ tit. 19. in fragm. de domin. §. lege.

⁴ l. Papinianus §. meminisse. in fi. D. de inf. testam. iuncta Leu.

fisco. D. ad syl. l. 2. in princip. l. si

inimicitiae in fi. l. mulierē D. de

his quae ut indig.

⁵ l. post legatum §. vlt. D. de

his quae ut indig. d. l. edicto. §.

eos qui D. de iur. fis.

⁶ l. 1. C. de hered. inst. & §. cū tri-

plici. §. in primo l. vn. C. de cad. tol. ⁷ l. in fraudem. D. de his quae ut indig. d. l. edicto §. item Diui. & §. cū ante. D. de iur. fi. iuncta l. pen. eod. tit. ⁸ tit. 16. de sol. capac. & tit. 17. de

cad. facit l. si is qui. 6. D. de vulg. l. sed si hoc §. j. D. de cond. & demonstr. l. vlt. C. de infirm. p. m. caelib. ⁹ ad l. non videtur 61. D. de reg. iur.

Ss

¹d.l. edicto
sub init.
vers. idem
postea.

confirmant illa I. consulti verba¹, Et probasset iam id ad fiscum pertinere: nec enim illud, Iam, otiosum est, sed ab initio ad fiscum non pertinuisse significat: quod in ea causa nimis esset, ut si legibus caducariis Iunia²ve legatarius aut heres paruisset, id potuisset capere: valde itidem confirmat ipsum illius capitis extremum, in quo de illo agitur, qui cum solidum capere posset, per errorem se detulit: ipsa denique inscriptio adiuvat: quando id caput ex libro Pauli septimo ad legem Iuliam & Papiam desumptum esse Pandecta Florentinae fidem faciunt. Quae cum ita sint omnia, nec verisimile videatur Vlpianum contra Imperatoris Pij rescriptum imprimis favorabile (quo ad fiscum non pertinere, in metallum damnatis relicta continetur) in relictis ei eiusve seruo qui deportatus sit, pro fisco respondere voluisse (cum in dubiis potissimum questionibus contra fiscum ex Modestini² consilio responderi oporteat) non de nihilo est, quod quaerimus: quid senserit I. consultus, cum ita scribit³, Si deportati seruo fideicommissum fuerit adscriptum, ad fiscum pertinere dicendum est: nisi si eum deportatus viuo testatore alienaverit, vel fuerit restitutus: tunc enim ad ipsum debet pertinere. Equidem hoc loco Vlpianum aliquando credidi de seruo Titij deportati agere, qui servus olim quidem, cum ipsi fideicommissum relinqueretur, Titij fuerit: postea vero per deportationem Titij bonorumque deportati omnium publicationem (quae illam, ut ante monui, necessario comitatur) deportati servus esse desierit, & cum reliquis bonis ipse quoque servus, cum sua omni causa, in dominium fisci pervenerit: quod autem subiicit I. consultus de alienatione viuo testatore facta: de illa intelligebam scilicet, quae modo ante deportationem à domino facta sit, qui fideicommissarium

²l. non pu-
to. 10. D. de
iure fisci.
³d.l. si de
portati. 7.
D. de leg. 3.

seruum viuo testatore alienat, quo casu posteriori serui domino fideicommissum acquiritur: aut ad priorem dominum, quando nulla facta sit alienatio, si tamen viuo testatore fuerit in integrum restitutus, pertinet: quod si ante deportationem sed mortuo iam testatore apertisque tabulis facta esset alienatio serui fideicommissarii: fideicommissum aut eius persequendi ius, utpote post cessionem dici iamque in deportati bonis repertum, fisco (ut ante dixi) cederet: aut sine alienatione: deportatus cedente iam fideic. die (id est post mortem testatoris & apertas tabulas) dominus ac restitutus, id cum ceteris bonis recuperaret: ante apertas testatoris tabulas deportato, postea vero cum iam fideicommissi dies cessisset restituto domino, id fideicommissum (quod in bonis deportati nunquam fuisset) fisco per fideicommissarii serui personam semel acquisitum, ob istam deportati restitutionem non auocaretur. Nondum huius me piget sententiae, praesertim cum nihil prohibeat per anticipationem temporis deportatum dici, qui cum seruo ipsius fideicommissum adscriberetur nondum sententiam passus fuerat, sed postea deportatus fuit: nam & hac ratione I. consultus hereditatem quodam loco¹ nominat, viui hominis bona: quamuis in rerum natura non sit viui hominis hereditas, ut à Pomponio² traditur: quemadmodum econtrario, servus alicuius esse dicitur³, cuius tamen potestate liberatus est: & libertis servitorum servorumve, patronis dominorum nomen tribuitur: idque superiore proximo sermone ostendimus.

Verumtamen si quis tantum tribuit verborum ordini, ut eo commotus nostram illam opinionem ferri non posse arguat: deique seruo post damnationem adquisito ex iure gentium ab eo qui deportatus est, eum Vlpiani locum cum Accursio in-

S s ij

¹l. quaesitū
91. D. de
leg. 1.
²l. i. D. de
hered. vel
act. vend.
facit l. i. D.
pro herede.
³l. si alie-
nus 62. de
leg. 2.

terpretari malit: per astuosas syrteis. ut in portum euadat, hac ratione tentare poterit: in ea facti specie fideicommissum seruo (siue antequam is deportati fieret siue posteaquam in potestatem deportati peruenit) adscriptum, fisco cedere: propterea quod fideicommissum testamento relictum sit seruo deportati, non nuda voluntate (ut ex eo colligitur, quod postea subiicit, viuo testatore) cum deportato autem atque adeo cum seruo eius non sit (iure quidem civili) factio testamenti: quamobrem fideicommissum & si ab intestato deportatus, non tamen ex ciuis Romani testamento possit capere: nonnunquam enim accidere, ut fideicommissum ab intestato valeat, quod testamento inutiliter datum foret¹ (ut puta si testamentum iure non valeat: ex eo enim nec fideicommissum quidem, si non ab intestato quidem succedentes rogati probentur, peti posse. rescriptum est)² & in alia iuris quaestione codicilli ab intestato facti, distant ab iis qui ex testamento siue ad testamentum facti sunt³: & similiter donationes causa mortis à testatore factae censentur iure legatorum, ab intestato factae, instar legatorum non obtinent⁴. Sed rursus, si non capit deportatus, aut si illicite ipsi relinquatur: cur non apud eum à quo relictum est, remanet, aut cur fisco vindicatur? cum pro non scripto sit, quod deportatus, atque adeo quod seruo deportati relinquatur: ut & quod poena seruo datum sit? forsitan verius dicetur, Testatoris nomen eum quoque comprehendere, qui fideicommissum ultima, licet non solemni, sed nuda, voluntate reliquerit: quamuis diuersum iis instrumentis, quod idem non possint. vocabulum impositum Constantinus dicat⁶: eius autem fideicommissi à testatore milite aut à pagano intestato relictii, ex iure gentium non sit incapax deportatus: sed ita, ut ni-

¹ l. j. S. si filius fami-
lias D. de
leg. 3.

² l. ex testa-
mento C. de
fideico.

³ l. 3. in
princip. &
l. ab inte-
stato D. de
iur. codic.

⁴ l. si filius
D. de leg.
præst.

⁵ d. l. j. C.
de hered.
insti.

⁶ l. si idem.
C. de codi.

hilominus ad fiscum tamen (auctore Vlpiano¹) pertineat, quod deportato seruo ve deportati relictum fuerit. Potest quis defendere hæc non esse contraria. Quid ergo dicemus? idne, quod nemo non absurdum statim existimet, ad utrumque pertinere quod uni datum est? Sanè: sed diuersis modis: Ad deportatum, principaliter, & statim, & quoad viuet: Ad fiscum, per consequentias, & ex post facto, & cum deportatus naturaliter morietur: interim ad fiscum non pertinebit naturaliter: sed ciuilitè: ita ut aliquando (mortuo scilicet deportato) pleno iure pertinere possit: interim ad deportatum pertinebit, ut naturaliter tantum possideat: velut usufructuarius aliquis aut bonitarius dominus: nec tamen efficere possit. aut non agnoscendo neque persequendo fideicommissum, aut agnitum & acquisitum alienando in fraudem fisci, quominus plena rei per fideicommissum relictæ proprietates tandem ad fiscum perueniat: qui suo iure deportato successurus est. Interim denique fideicommissum deportati seruo relictum ad fiscum pertinet, hoc est pertinere potest. Sanè si viuo testatore seruum fideicommissarium deportatus alienauerit (quod potest non in fisci fraudem facere) fideicommissum ad nouum serui dominum pertinebit: aut pleno iure ad deportatum in vita testatoris restitutum in integrum: ideoque ista exceptio à I. consulto apponitur. Nam si mortuo testatore fiat restitutio, non dubitandum quin bona post deportationem quasita (in quibus fideicommissum istud est) pleno iure habeat restitutus: cum & ea recuperet: quæ per deportationem amiserat: qui si ante restitutionem mortuo testatore seruum fideicommissarium alienauerit: quod ad fideicommissum attinet, perinde habebitur (cum eius dies iam cesserit) atque si seruum deportatus in potestate habere:

non defisset. Interim igitur fideicommissum deportati erit: sed ut interim (hoc est quamdiu non restituitur deportatus) ad fiscum pertineat fideicommissum, id est, pertinere possit. Sic enim audacter interpretor illud Vlpiani verbum, Ad fiscum pertinet: exemplo Labeonis admonitus: qui apud Pomponium 14. in primum illa verba, Si rationes diligenter tractasse videbitur. consimiliter exponit: cum ita scribit, Et quod ita scriptum est, videbitur, pro hoc accipi debet, videri poterit: sic & verba que 12. D. de adq. hered. l. si nocet, id est, si nocere poterit. Hactenus ille. Plus est quod diffundum. §. si Titius de leg. 1. l. si ita aliis quoq. I. consultorum locis (de quibus tamen aliter non scriptum §. nullis primæ notæ antecessoribus videri non ignoro) ita omni oportet de leg. 1. l. si ad aliquem pertinere: cui nondum tamen ea acquisita, sed tantum delata sunt, ut vel quæri vel adhuc repudiari possint: aut cum heredem aliquem extraneo existere³, qui nondum adit, sed potest heres esse: aut cum acquisitum legatum pronunciant⁴, quod solummodo delatum sit, & (ut alibi traditur⁵) de quo actio tantum personalis acquisita fuerit. Quamobrem in isto quoque Vlpiani loco, ad fiscum pertinet fideicommissum, quod pertinere potest: quod & si nondum fisco vindicatum sit, nec ab ipso dominij vel possessionis iure tenetur, attamen in ea causa est, ut teneri possit. Nam verbum istud, pertinere, cum latissime pateat (auctore Pomponio⁶) iisque rebus petendis aptum sit, non modo quæ dominij nostri sunt⁷: sed & iis quæ non sunt, iure tamen aliquo possidentur: ulterius adhuc significatio ipsius porrigitur, cum pertineret ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sunt, sed esse possunt: quæ omnia idem Pomponius (ut à me

¹ l. Labeo 21. in prin. D. de statu lib. ² l. si postu- mus 14. in prin. D. de lib. et post. l. si is ad que 12. D. de adq. hered. l. si fundum. §. si Titius de leg. 1. l. si ita scriptum §. nullis primæ notæ antecessoribus videri non ignoro) ita omni oportet de leg. 1. l. si ad aliquem pertinere: cui nondum tamen ea acquisita, sed tantum delata sunt, ut vel quæri vel adhuc repudiari possint: aut cum heredem aliquem extraneo existere³, qui nondum adit, sed potest heres esse: aut cum acquisitum legatum pronunciant⁴, quod solummodo delatum sit, & (ut alibi traditur⁵) de quo actio tantum personalis acquisita fuerit. Quamobrem in isto quoque Vlpiani loco, ad fiscum pertinet fideicommissum, quod pertinere potest: quod & si nondum fisco vindicatum sit, nec ab ipso dominij vel possessionis iure tenetur, attamen in ea causa est, ut teneri possit. Nam verbum istud, pertinere, cum latissime pateat (auctore Pomponio⁶) iisque rebus petendis aptum sit, non modo quæ dominij nostri sunt⁷: sed & iis quæ non sunt, iure tamen aliquo possidentur: ulterius adhuc significatio ipsius porrigitur, cum pertineret ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sunt, sed esse possunt: quæ omnia idem Pomponius (ut à me

relata sunt) definit. Et hac quidem postrema significatio- ne id verbi à Callistrato I. consulto ponitur¹, quo loco, Si ager ex emptionis causa (inquit) ad aliquem pertineat, non rectè hac actione agi poterit, antequàm traditus sit ager, tuncque possessio amissa sit. Quod de deportato dixi, ut contrahere, ut fideicommissum capere quadamtenus possit: non ausim sine lege vel auctoritate, hoc est, vetusto I. consulti cuiuspiam testimonio, ad opere publico damnatum trahere: qui, & si liber est, & mediam tantummodo capitis deminutionem patitur, attamen & vilior, & grauiori quodammo- do pœnæ addictus est. Vtunque se res habeat, deportatus certè, siue per se siue per interpositam serui personam, hereditatem legatum fideicommissum ex militis testamento: ex pagani autem intestati nuda voluntate fideicommissum cap- pit: quod interim quasi dominus ex iure gentium possidet, sed fisco tunc vindicandum scilicet ubi deportatus dececesserit. Aequiparantur enim & in ea re (ut antè diximus) fidei- commissum intestati pagani, ac militare testamentum: quo- niam in utroque ius gentium & naturale sequimur, in neu- tro iuris ciuilibus regulas obseruamus: ergo neque Catonianam (cui tamen in legatis non conditionalibus sed puris locus est) regulam² siue sententiam: id quod, & si ab aliis non animad- uerti scio, attentè tamen consideratis duobus Vlpiani respon- sis³ facile studioso cuique apparebit: & ea propter alicubi⁴ Celsum de heredibus bonorum possessoribus & legatariis loqui, de fideicommissariis verbum non facere.

Diximus supra deportatum ea quæ sunt iuris gentium, aut naturalis hominum facultatis habere: seruum pœnæ non habere: cum tamen uterque rei capitalis æquè dam- natus sit. Ex illa differentia ut summa, quedam alia

¹ l. si ager. 50. de rei vind.

² l. cetera 41. §. j. D. de leg. 1. ³ l. idem est. 13. alia est l. neq. enim §. j. D. de mil. test. iij. et al. l. i. §. si filius fam. ⁴ §. si quis plane D. de leg. 3. facit l. in frau- dem. §. te- stamentum: D. de test. mil. 41. liber ho- mo 19. §. si heres D. de hered. i. i.

nascentur, quas ab interpretibus minimè perceptas, è re factu-
rum esse me, si ex responsis I. consultorum eruerim, atque
hinc retulerim, arbitror. Ille igitur ex præcedenti matrimo-
nio quod deportatione solutum non sit, liberos potest suscipere:
qui erunt quidem legitimi, sed peregrini non ciues, nec
in patris deportati potestate: quoniam ius patriæ potestatis
ciuile est, & proprium ciuium Romanorum: itaque Vlpia-

¹ in fragm. nus ¹ si patri vel filio aqua & igni interdictum sit patriam
Instit. tit. IO potestatem tolli, non (ut est apud Iustinianum ²) quia pro
& Caius mortuo habeatur, qui è ciuium numero ea ratione sublatus
tit. 6. ² §. cum est (quod verum esse non nego) sed, quod propius est, ideò
autem Inst. scribit, quia peregrinus iste fit: neque autem peregrinus ci-
quib. mod. uem Romanum neque ciuis Romanus peregrinum in pote-
ius patr. state habere possit. Quamobrem deportatus filius, quia pe-
pot. solu. regrinus efficitur, ipse quoque, si non ditione parentum (in
qua vis atque lex naturæ semper liberos esse iussit, teste Pli-
nio ³) patria tamen ciuium Romanorum potestate ideò libe-

³ in pane- ratur, quia pater ciuis maneat: quæ omnia ex Caij quoque
gyr. Traia- institutionibus utcumque ab Aniano ⁴ interpolatis addisci-
ni. mus. Filius profectò ad peregrinitatem deportatione reda-
⁴ Instit. tit. ctus, ad eò patria potestate liberatur, ut neque si patriæ ac
6. quib. dignitati postea generali principis indulgentia restitutus fue-
mod. fil. ex rit, in patriam potestatem (cuius vinculo semel exemptus est)
de pot. pa- recidat: nec verò deportatus pater ac restitutus potestatem in
tr. liberis ciues (ut rescriptum est ab Imperatoribus ⁵) recupe-
⁵ l. in insu- rit, nisi specialiter impetrauerit: aut nisi pater filiusve qui
lam. 6. l. si pater. C. de sentent. pass. liberos ciues (ut rescriptum est ab Imperatoribus ⁵) recupe-
⁶ l. vlt. in ret: nisi specialiter impetrauerit: aut nisi pater filiusve qui
princip. C. & deportationem passus est, non ex communi & generali sed
eod. tit. §. cum autē speciali principis indulgentia beneficiòque restitutionem in
Inst. quib. integrum siue simpliciter siue illo etiam expresso impetraue-
mod. ius rit: non restitutus autem ex deportatione pater, nec in liberos
pat. pot. solu. ante

ante pœnam conceptos retineat: nec in quæsitos post deporta-
tionem legitimos quidem, sed peregrinos patriam potestatem
habeat: hi verò nec deportato ipsi proderunt, quo magis con-
ditio, si sine liberis decesserit, postea deficiat: non quòd non sint
legitimi, sed quòd ab alio quàm ab illo de quo testator sensit
suscepti videantur: cum, & si matrimonium publicæ hone-
statis gratia duret, neque dissoluatur: ipse tamen pater sta-
tum mutauerit, & iam alius homo esse iure ciuili ex ciue pe-
regrinus effectus existimetur: sic enim accipio quod ab Vlpia-
no alicubi ¹ responsum est: & huiusmodi liberos post deporta-
tionem ex peregrino conceptos atque adeò peregrinos, ius
consanguinitatis, cognationis, aut successionis vllum (Roma-
nis quidem legibus) inter se, vel cum parentibus, vel cum fra-
tribus ante communis patris deportationem natis aut conce-
ptis non habere, sed omnino in vicem esse extraneos. Sanè
quod ait Hermogenianus ², natos post mortem patris vel post
captiuitatem siue deportationem, ius inter se consanguinitatis
habere: sed & cum iis, qui eo tempore, quo capiebatur vel
deportabatur pater, in potestate fuerunt, etsi heredes patri
non extiterint, sicut exheredatos: de natis post deportationem
aut captiuitatem, qui tamen antea concepti essent, intelligi
conuenit: quos etiam ex bonis parentum damnatorum por-
tionem accipere Callistratus ³ disertè significat. Deportatus
quantum ad ipsius commodum (ut puta honores & successio-
nes) attinet, pro mortuo habetur ⁴: in cæteris, non habetur pro
mortuo: sed mors naturalis expectabitur: ut ecce in insulam
deportato reo promittendi stipulatio ita concepta, Cum mo-
rieris dari, non nisi moriente eo committitur. ⁵ Deportatus
potest eligere post deportationem: hac, inquam, pœna non
perimitur facultas eligendi ex pluribus ante deportationem

¹ l. ex facto
§. ex facto
D. Ad Tre-
bel.

² l. vlt. D.
vnde legit.

³ l. j. D. de
bon. dam-
nat.

⁴ l. si necem
4. §. si de-
portatus D.
de bon. lib.

⁵ l. j. §. vlt. D.
de bo. poss.
cont. tab.

⁵ l. ex ea §.
in insulam
D. de verb.
oblig.

conceptis liberis, cui fideicommissum post deportationem restituat (quod pietas naturalis in liberos suadet, nec forsitan ad extraneos trahendum est) & si rogatus sit post mortem suam vel cum morietur, hereditatem aliudve quidpiam prestare aut restituere: mors eius naturalis expectari debet, ex Papiniani¹ sententia: quem Ulpianus in hanc rem alibi² citat. Servus poena post damnationem, non tantum alius homo est, quod statum permutauerit: sed (ut Pomponius³ loquitur) nullus homo est, aut (ut alij I. consulti⁴ referunt) quod ad ius civile attinet, vel apud praetorem, pro nullo servus habetur, & est pro mortuo, etiam ex iure gentium: quoniam servitutem, quae ab eodem iure proficiscitur, mortalitati ferè comparamus ex antiqua iuris civilis regula⁵, quam initio sermonis huius proposui: adeo ut quamvis ex iure naturali, non itidem pro nullo habeatur, ex quo omnes homines aequales sunt (ut ad Ulpianum diximus⁶) attamen in iis in quibus naturale ius inspicitur, pro nullo, pro mortuo servus habeatur: quamobrem stipulationem ita conceptam, Cum morieris dari: seruo poena reo promittendi effecto statim committi, non expectata, secus ac in deportato nunc dicebam, naturali morte, arbitror: tum vero, ut morte, sic etiam servitute matrimonium dirimi: ac ne inter volentes quidem retineri, quod aliter in deportato habet, ante ostendimus: praeterea servilem coniunctionem non pro connubio aut matrimonio civile ius agnoscit, sed pro meretricio, pro vili certè ac vulgari contubernio: ex quonatos nec in potestate patris (quasi iam decesserit) nec pro ciuibus, nec pro liberis quidem habet: nisi è serui forte complexu libera vel civis Romana pepererit: quoniam secundum iuris regulam non interveniente connubio matrem par-

¹ l. cum pa-
ter. 77. §.
hereditate
D. de leg. 2.
facit l. Sta-
tius Florus
§. vlt. D. de
iu. fisc.
² l. ex facto
§. si quis
rogatus D.
Ad Trebel.
de quo vi-
de Cuiac.
lib. 3. obser-
cap. 10.
³ l. j. D. de
hered. vel
act. vend.
⁴ l. j. D. de
iu. delib. l.
quod atti-
net. 32. D.
de reg. iur.
⁵ l. servitu-
tem. 209.
de reg. iur.
⁶ l. quod
attinet. de
reg. iur.

tem sequitur: ex seruo & civis Romana genitus vulgò quaesitus est & spurius, certè velut spurius habetur (ut Imperatores aiunt¹) sed inter ipsum & matrem (quae certa est) ius esse legitimae successionis ex Orfitiano ac Tertulliano S. consulti constitit²: Nam & ipse cum matre, itemque cum uterinis licet legitimis fratribus, ius habet, non consanguinitatis quidem (quoniam hoc à patre oritur) sed cognationis & proximitatis³. At cum iis, qui ante patris servitutem ex legitimo eius connubio non eadem matre nati sunt, ne cognationis quidem ius habet: itaque rogatus de restituenda, cum morietur, cui ex liberis voluerit hereditate: poena postea servus effectus, liberos (nisi qui ex eo ante damnationem editi aut concepti fuerint) habere posse non intelligitur, cum iam decessisse videatur: quamobrem neque mors eius naturalis eo casu expectanda est ad restitutionem fideicommissi: cum cuius causa fisco damnati bona vindicantur: quod enim herede (qui post mortem suam, hereditatem restituere rogatus est) condemnato, bonisque omnibus à fisco occupatis nondum fideicommissi diem venisse: quia fideicommissarius ipse prius mori possit: ideoque repellendum interim, donec heres damnatus decesserit, à petitione fideicommissi traditur⁴: de deportato aut forsitan etiam ad opus publicum perpetuum dato: non item de seruo poena accipiendum est. Sed & huius omnes liberi ante servitutem concepti (licet postea editi) pariter ad fideicommissi persecutionem statim post patris damnationem admittuntur: quoniam pater, qui non modò civis, sed liber esse desit, & nullius loco est: nec liberos ultra suscipiendi nec è procreatis aut conceptis ante servitutem eligendi liberum arbitrium habere intelligitur⁵: ex quibus perspicuam esse reor Papiniani sententiam, quae ab Ulpiano paucis & strictim relata est.

¹ Ulpia. in
frag. Instit.
tit. 5.
² l. ex libe-
ra. C. de
suis & le-
git. hered.
³ l. i. §. sed
et vulgo l.
2. §. j. D. ad
Tertullia.
⁴ l. 4. si spu-
rius D. unde
de cogn.
⁵ d. l. Statius
Florus D.
de iu. fisci.
⁶ l. Padius
7. §. vlt. D.
de recept.
arb. l. illa
verba 68.
D. de verb.
sign.

His omnibus rectè perpensis (ut aliquando me colligam) satis cuique sano ac intelligenti homini manifestum esse arbitror: cum hi qui maximam aut mediam capitis deminutionem patiuntur, ut libertatem aut civitatem certè Romanam prorsus amittant, & eorum quæ sunt iuris civilis aut honorarij (quod eius partem facit) communionem non habeant: nec ipsos in potestate civium Romanorum esse, nec in sua civitates Romanos habere: itè que nec ipsos civibus Romanis, nec civibus Romanis ipsis ex testamento vel ab intestato iure civili aut prætorio posse succedere: ideò que nec matris civis Romanae intestatò mortuæ legitimam hereditatem ex Orfitiano S. consulto filium pœnæ servum aut peregrinum esse. Etiam acquirere: quod disertè Ulpianus¹ etiã noster expressit paulo post, cum ait capitis minutionem saluo statu hominis contingentem liberis nihil nocere ad legitimam matris hereditatem: hac tamen exceptione addita, Nisi magna capitis deminutio interueniat quæ vel civitatem adimit ut puta si deportetur. Quibus verbis cum innuat, imò verò luce clarius demonstrat capite minutum filium, ut in servitutem aut peregrinitatem redactus sit, matri ex Orfitiano non succedere: sequitur necessariò, ne alioqui (quod verisimile non est) pugnantia eodem propè in loco. Consultum pronunciaffe fateamur: ut quod paulo antè dixit, rei capitalis damnatum humana interpretatione admitti ad matris hereditatem: de seruo aut peregrino, ac nisi de ciue, intelligi non possit: cum soli ciues civibus succedant: ciuesque Romanos in non civium, sed peregrinorum, aut peregrinos in civium Romanorum patria potestate (quæ iuris civilis est) haberi, iuris civilis ratio non sinat, ut antè ostendimus: Ulpianus verò noster idem dicendum esse adscribat (de adqui-

l. d. l. §. capitis D. ad S. C. Tertul.

renda scilicet matris hereditate à filio) & si hic filius in eius sit potestate, qui in causa supra scripta sit: in eius scilicet qui operas locauerit, qui ve rei capitalis damnatus sit: quod proculdubio ad servum pœnæ vel deportatum (quorum ille servus, hic peregrinus est, uterque magnam capitis deminutionem patitur: qua patriam potestatem omnino tolli demonstravimus) nequaquam pertinet. Quid igitur dicendum? fuit cum existimarem, abnutiũ articulum hinc tolli oportere, ubi sic legitur, Qui ve rei capitalis damnatus neque restitutus est, & reponendum, damnatus atque restitutus: vel, sine coniunctione, damnatus, restitutus est: ut qui operas ad depugnandum cum bestiis locasset, qui ve rei capitalis damnatus postea restitutus esset, ex S. consulto quidem Orfitiano non admitteretur, quantum scilicet ad verba pertinet (nam hanc quoque interpretationem Venuleium I. consultum tenuisse video) propterea quòd ipsi nominatim eo S. consulto appellati non essent, nihilominus tamen quos senatus à legitima successione matris disertè non exclusisset, eos humana interpretatione S. consulti (licet ignominiosos & infames, attamen ciues) perinde iure civili novisque legibus ad hereditatem: ut à prætore quasi cognatos ex capite unde proximi cognati ad bonorum possessionem ab intestato admitti. Sanè qui rei capitalis damnatus, in integrum à principe restitutus est, is cognationis quoque iura recepisse intelligitur: ideò que si mater aut filius aut uterque damnati capitis, & vel in servitutem pœnæ deducti vel ad peregrinitatem redacti, deinde à principe restituti fuerint: aut si mulier in metallum damnata, eum quem conceperat ediderit, deinde restituta sit: quoniam liberum & ciuem peperit (cum ei qui nascitur, sufficiat talè matrem vel quan-

1. hos accusare. S. omnibus. D. de accus.

do concipitur, vel quando nascitur, vel etiam medio tempo-
 re habuisse¹) humanius dici Paulus² ait, etiam cognationis
 iura huic restituta videri: quamobrem & ex capite unde
 cognati bonorum possessione petita, sed & ex capite unde le-
 gitimi, aut iure civili ex Tertulliano & Orfitiano admissa
 legitima hereditate in vicem successuri sunt: idque Vlpia-
 nus scribit³.
 Postulare videtur hic locus, ut restitutum, quomodo, &
 à quo accipiamus: quis denique in integrum restitutionis hu-
 ius effectus sit, edisseram: id quod quàm breuissimè pote-
 rit, sed nihil quod ad rem faciat prætermisurus, pro more
 meo expediero. Igitur ei qui damnatus fuerat, iure ciuita-
 tis restituto, ius itidem cognationis, & cum hoc, successionis
 quoque ius esse redditum intelligimus: non modò cum specia-
 li principis beneficio, cum per omnia (ut Paulus⁴ loquitur) hoc
 est sine ulla exceptione fit in integrum restitutio: sed & cum
 indulgentia communi & generali redivisus exilibus ac de-
 portatis aut in metallum datis tribuitur, & si enim neq. po-
 testatem patriam, honorem, existimationem, neque bonaple-
 rumque, ut illo casu, recuperent⁵: ea tamen quæ ciues nõ ha-
 bere non queunt, hoc est iura naturalia cognationis (meo qui-
 dem animo) recipiunt: illo verò casu, & agnationis & pote-
 statis iura, & bona, & honorea, ceteraq. si qua ciuibus com-
 petunt: nisi quædam excepta forsitan intelligantur, à senatu
 scilicet aut principe. Fit namq. ab his restitutio, qua de agi-
 mus; non item à prætoze aut præside, licet ei qui nocens vide-
 batur postea ratio innocentie constiterit: cum enim suam sen-
 tentiam mutare nemo possit, idque quod pronunciauerit rescin-
 dere: prætozem aut præsidem scribere oportebit principi, ut
 ipse restituat, cuius solius non item illorũ est ea de re potestas

¹ l. 1. de ser-
 uorũ §. in-
 genui D. de
 stat. hom.
² l. 1. ult. D.
 de sent.
 pass.
³ l. 2. §. j. D.
 ad s. c.
 Tertull.

⁴ lib. 4. sen-
 ten. iii. 8. de
 in test. suc-
 cess. sic &
 in l. 1. c. de
 sent. pass.
⁵ l. ult. c.
 de gener.
 abol. l. 2. l.
 tutor. l. ge-
 neralis c.
 de sent.
 pass.

aut iurisdictio, idque Vlpianus scribit¹. Filio denique qui
 matris mortis tempore ciuis Romanus fuit, si ante aditam
 hereditatem in seruitutẽ deducatur, idem iuris auctor admo-
 net² legitimam hereditatem non deferri: nec si postea liber fa-
 ctus sit, hac exceptione addita, Nisi forte (inquit) seruus pœ-
 na effectus, beneficio principis sit restitutus. Restitutio quip-
 pe exigitur, quæ fiat non à prætoze: sed à principe, vel sena-
 tu: ea ius postliminij quoddam est, & ita nominatur ab Im-
 peratoribus³, ubi mulieri quæ sine probabili causa diuerterit
 à marito, non solùm secundi viri copulam, sed etiam suppli-
 cio deportationis addictæ postliminij ius negare se scribunt.
 Certè restitutio, postliminij ius imitatur: ideo ab hostibus ca-
 pti testamentum irritum fieri, postliminio reuersi vires suas
 recipere iure postliminij, & si quis damnatus capite in inte-
 grum indulgentia principis sit restitutus, testamentum eius
 conualescere traditur⁴: ergo & in successione intestati Pau-
 lus⁵, ubi dixit ab hostibus captum neque sui neque legiti-
 mi heredis ius amittere, postliminio reuersum, subiicit sta-
 tim, Quod & circa eos, qui in insulam deportantur, vel
 serui pœnæ effecti sunt, placuit obseruari: si per omnia in
 integrum indulgentia principali restituantur: quibus ver-
 bis à contrario sensu ducto argumento, tacitè significatur,
 nec suum nec legitimum heredem esse, qui seruus hostium
 aut pœnæ vel peregrinus manserit: qui nec ab hostibus
 nec ab exilio vel metallo redierit, qui denique vel bene-
 ficio principali vel iure postliminij restitutus in integrum
 non fuerit. Nam quod ait Paulus, per omnia, eo ut ar-
 bitror indulgentiam communem & generalem non exclu-
 dit: quominus ij quibus ea tributa fuerit, iura cognatio-
 nis atque adeò materna de quibus agitur in S. consultis,

¹ l. 1. §. de in-
 de adiecit
 prætor qui
 ex omnibus
 D. de po-
 stul. iuncta
 l. 1. §. ult.
 de quest. l.
 4. in fi l. Di-
 ui fratres
 de pœn. l.
 pœnam C.
 eod. tit.
² l. 1. §. fi-
 lio. D. ad
 S. C. Tertull.
³ l. 2. c. de
 repud. lib.
 3. apud
 Theod.
⁴ l. si quis
 filio 6. §.
 pen. D. de
 iniur. rnp.
 fac. test.
⁵ lib. 4. sent.
 tit. 8. de in-
 test. succes-

aut ea denique patronis vel emancipatis quæ pratorio iure competunt concessa intelligantur: sed ut, nisi speciali beneficio siue exceptione restitutum, familiam, agnationem, potestatem patriam, ius denique sui & legitimi heredis quod ex xij. proficiscitur, ad hereditatem intestati (de qua eo toto titulo, qui de hereditatibus intestatorum est, loquitur) adquirendam non recuperare demonstrat, aut nisi hoc quoque indulgentia communi nominatim princeps comprehenderit, se cum ciuitate cætera quoque vel quedam vel omnia iura, iis qui exilio, metallo, alijsve pœnis eximuntur voluisse reddere. Cùm de restitutis à principe loquimur: hoc quoque, vel à senatu (qui & stante republica remotos eius administratione in integrum inducto priore decreto restituebat, ut est apud Suetonium¹) intelligi volumus. Quamuis enim de restitutione à senatu facta uno tantum loco Pandectarum apud Vlpianum² fiat mentio, attamen optimos quosq. principes senatui plurimum detulisse constat, Adrianum, Antoninum Pium, Marcum philosophum, & verò Pertinacem, adeò ut senatui legitimo cùm in urbe vel iuxta urbem esset, semper Adrianus interfuerit: & cùm ipse princeps causas audiret Romæ vel in prouincijs cognosceret, senatores in consilium (Spartiano teste³) vocauerit cum prætoribus atque consulibus. Marcus etiam Antoninus philosophus: qui capitales causas hominum honestiorum ipse cognouit, non modò semper cùm potuit, senatui interfuerit, etiam si nihil esset referendum, si Romæ fuit: si verò aliquid referre voluit etiam de Campania ipse venerit: verùm etiam senatum multis cognitionibus & maximè ad se pertinentibus iudicem dederit: in senatus autem honorificentiam multis & prætoris & consularibus priuatis decidenda negocia delegauerit,

¹ in Iul. cap. 16.

² d. l. j. §. deinde adiecit prætor, qui ex omnibus. D. de potestul.

³ in Adriano.

gauerit, quo magis eorū cum exercitio iuris auctoritas cresceret: idq. Capitolinus refert¹: & Pertinacem Imperatorē senatui legitimo semper interfuisse, ac semper aliquid retulisse. Cùm igitur senatus in grauibus causis aut cum principe, aut vice principis cognosceret, non mirum si & indulgentiam ac veniam interdum damnatis utputa exulibus daret, eosque in integrum ex causa restitueret. Ergo Antoninus Pius ipse Imperator qui ad indulgentias pronissimus fuit, his quos Adrianus damnauerat, in senatu indulgentias (ut ait Capitolinus², hoc est ablationes aut in integrum restitutiones) petiit, dicens etiam ipsum Adrianum hoc fuisse facturum: Marcus autem Antoninus philosophus paucissimis centurionibus ob defectionem Cassianam punitis deportatos reuocari iussit³: Pertinax deinde questione maiestatis sublata cum iureiurando, reuocauit etiam eos qui deportati fuerant crimine maiestatis, eorum memoria restituta qui occisi fuerant⁴: Antoninum Caracallam, Spartianus⁵ scribit sub veste senatoria lorica habentem curiamque cum armatis militibus ingressum, oratione habita post hoc relegatis deportatisque reditum in patriam restituisse: sub Aureliano denique amnestiam etiam delictorum publicorum decretam esse de exemplo Atheniensium, cuius rei etiam Tullius in Philippicis meminit, ex Vopisco⁶ didicimus. Amnestia non est quidem in integrum restitutio, sed abolitio: nam in veteribus glossis, Abolitio, ἀμνηστία, ἀπαλειψις (ita legendum arbitror) at nihilominus abolitionem quoque communem publicè indulgeri ac fieri, non modò à principe⁷, verùm etiam à senatu, docet Vlpianus noster⁸, ex harumce aliqua causa, ob diem insignem, publicam gratulationem, rem prosperè gestam, honorem domus diuinæ, ac denique læ-

¹ in Marco Ant. philos. & Pertinace.

² in Anton. Pio.

³ vide Capitol. in Marco Gallican. in Cassio.

⁴ vide Capitol. in Pertinace.

⁵ in Anton. Caracalla.

⁶ in Aureliano.

⁷ l. 1. c. de gener. abolit.

⁸ l. si interueniente. iun. et al. abolitio & l. se-

qu. D. ad S. C. Turpil.

& l. 2. §. fo let D. de cust. reor.

titiam aliquam: eaque indulgentia crimina extinguere dubium non est¹. *Que omnia, si vera sunt (ut equidem sentio) parum abest, quin adhuc existimem Vlpianum nostrum in eo quem illustrare conamur loco, de damnato rei capitalis agere: qui à principe senatūve restitutus sit in integrum: ut scilicet matri succedat ex Orfitiano: proinde atque is qui operas locavit, qui famosus est: præsertim cum idem auctor postea, ubi de Tertulliano S. consulto loquitur, cuius eadem que Orfitiani est æquitas, eadem ratio: matrem filio succedere atque ad legitimam hereditatem admitti, etiamsi famosa sit vel post pœnam capitalem in integrum restituta fuerit, nominatim definiat. Vtrobique autem de restitutione illa sentire I. consultum dicerem, ut de difficiliore casu egisse videretur, cum is qui restituitur notatus & famosus manet: nisi postea de filio, qui in restituti potestate sit, loqueretur: quod ad filium ante pœnam conceptum referre ius prohibet, cum in eo potestatem patriam hoc genere restitutus pater non recipiat²: ad filium post indulgentiam generalem editum coarctare, aut de illo etiam ante pœnam concepto exponere, ac ut in potestatem restituti recidat indulgentia communi specialiter comprehensum fuisse dicere, divinatorium forsitan alicui iure videri possit: huc accedat quod etiam si qui per omnia³ vel simpliciter speciali principis beneficio restituitur (de quo potius loquutum, ut nunc quidem est, Vlpianum crediderim) & famam & bona & honores & in liberos quandocunque conceptos aut editos patriam potestatem & iura denique cetera que damnatione interciderant, recuperet: attamen, quoniam sublata infamie nota & macula, nihilominus adhuc litura (ut aiebat ille apud Suetonium⁴) extaret, atque ob vetustam delicti pœnam pudor*

¹ d. l. 2. c. de gener. abolit.

² l. si. pater c. de sent. pass. facit l. in re, ac ut in potestatem restituti recidat indulgentia communi specialiter comprehensum fuisse dicere, divinatorium forsitan alicui iure videri possit: huc accedat quod etiam si qui per omnia³ vel simpliciter speciali principis beneficio restituitur (de quo potius loquutum, ut nunc quidem est, Vlpianum crediderim) & famam & bona & honores & in liberos quandocunque conceptos aut editos patriam potestatem & iura denique cetera que damnatione interciderant, recuperet: attamen, quoniam sublata infamie nota & macula, nihilominus adhuc litura (ut aiebat ille apud Suetonium⁴) extaret, atque ob vetustam delicti pœnam pudor

⁴ in Clau. dio ca. 16.

eius qui beneficio, indulgentia, & misericordia opus habuit apud bonos & graues oneratus opinioque grauata esse ista restitutione videatur¹: Vtrum S. consulti beneficio ad legitimam hereditatem admitteretur, ideò dubitari non immerito potuit: ex humana tamen interpretatione admitti placuisse restitutum, utpote recuperato cum ciuitate cui restituitur cognationis etiam atque adeò successionis iure, Vlpianus illo responso, ita castigato à nobis, ut supra diximus, optime definiat.

¹ l. ea que l. verbu. c. ex quib. cau. inf. irrog. l. esse libidine 25. c. ad leg. Jul. de adul.

Sed quoniam desperatis duntaxat locis (ut mihi quidem videtur) extrema ista emendationum quasi cauteriorum remedia, & suspenso leuique brachio, & quam rarissime fieri potest, adhibenda sunt: quærendum censeo, si forte aliquam non ineptam interpretationem illa (ut in Florentinis & omnibus deniq. scriptis ac impressis libris leguntur) I. consulti verba ferre possint: quibus rei capitalis damnatum neque restitutum, humana iuris interpretatione matri succedere significat. Quod cum uno verbo explicari non possit: si longior forsitan in reliquo sermone visus fuero: non tam vlla fecunditate mea, quam rei materia que huius (que plurimas latebras ac recessus habet) necessitate factum, existimari volo. Hic autem cum de acquirenda ciuis hereditate, deq. patria potestate iuriscōsultus verba faciat de ciue loquatur, necesse est: idq. iam satis superque cōprobatum argumentis necessariis, clarisq. ac perspicuis testimoniis fuit. Illud igitur videndum fieri possit, ut aliquis rei capitalis dānatus capite non minuat: nec ciuis esse, nō modò liber, desinat. Equidem & si præter omnium interpretum sententiam, nihilominus ita existimo, verbumq. istud, Rei capitalis, esse πλοσσημον: id quod inde iam olim deprehendere visus sum, cum iuris auctores (quod alioqui

V u ij

frustrà esset) quoties rei capitalis mentionem facerent, interpretationem statim subiicere animaduerti. Postea factum est, ut huius quoque vocabuli significationem (sicut aliorum in iure civili complurium) pro subiecta materia vel extendi vel contrahi colligerem, ac denique pro explorato haberem. Vulgaris & ordinaria (ut ita loquar) interpretatio I. consultorum nostrorum ista est, ut rei capitalis damnatus intelligatur, cui vita, libertas, aut etiam ciuitas adimitur. huc pertinet quod Modestinus ita generaliter definit¹, Licet capitalis Latinè loquentibus omnis causa existimationis videatur, tamen appellatio capitalis mortis vel amissionis ciuitatis intelligenda est. Cùm itaque publicorum iudiciorum quaedam capitalia sint, quaedam non capitalia: esse capitalia Paulus² ait, ex quibus pœna mors aut exsilium est, hoc est, aque & ignis interdictio: per has enim pœnas eximi caput de ciuitate: non capitalia verò ex quibus pecuniaria aut in corpore aliqua coercitio pœna est. Ex iudiciis publicis pœna sequuntur auctores criminum & reos: ideò hæc similiter aut sunt capitales, aut non capitales. In capitalibus quidam gradus: summum siue ultimum supplicium primo gradu: quod mortem solam interpretamur, siue per decollationem & capitis amputationem, aut crucem, aut furcam, aut laqueum, siue per damnationem ad bestias infligatur³. Deinde & sequenti gradu proxima morti pœna, Metallum coercitio: deinde verò in insulam deportatio, ut inquit Callistratus⁴: ceteræ namque pœnæ ad existimationem & non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus vel in perpetuum vel in insulam: vel cùm plebeius aliquis, in opus publicum datur ad tempus, aut fustium ictui subiicitur: & his quidem pœnis, quas non capitales dicimus, minuitur tantum

¹ l. licet capitalis 103. D. de verb. signif.

² l. 2. D. de publ. iudic.

³ l. capitalium in prin. iudic. l. qui ultimo & l. ultimum D. de pœn. ⁴ d. l. capitalium.

existimatio: quoniam manente libertate, imò verò etiam ciuitate, circa statum dignitatis reus plectitur: caput non minuitur eius qui liber & ciuis post pœnam manet. Illis verò capitalibus pœnis consumitur existimatio & capite reus plectitur: siue tollatur è medio, quod inflicto ultimo supplicio accidit, siue non tollatur quidem, sed minuatur caput damnati, cùm liber aut ciuis esse desinit, in metallum puta vel exsilium datus: ut ex alio quodam ipsius Callistrati responso¹ colligimus. Capitales itaque pœnæ sunt, quæ caput contingunt, hoc est non modò statum dignitatis & existimationis, sed etiam statum hominis: eumque vel omnino tollunt, adempta vita: vel minuunt, adempto libertatis aut ciuitatis iure: cùm de ciuitate caput eximitur². Rectè igitur Ulpianus eam quæ serua pœnæ efficitur, capitis punitam alibi³ dicit: & generaliter alio loco⁴, Rei capitalis damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors vel etiam ciuitatis amissio vel seruitus contingit. Quapropter apud eundem I. consultum alibi⁵ capitalem causam sic debemus accipere, in qua de vita, libertate, vel ciuitate hominis non de sola existimatione vel pecunia discrimen vertitur. Sin autem non sit pecuniaria causa (inquit) sed capitalis, per procuratorem agi non licet: sed & si ea causa sit ex qua sequi solet pœna usque ad relegationem, non oportet per alium causas agi. Ex quo apparet capitalis rei verò non contineri plerumque relegationem in insulam, certè non esse per æquè capitalem pœnam, ut ceteras quibus ius ciuitatis Romanæ tollitur: licet infamia & insule vinculo atque adeò mutatione sedium (sublato scilicet è ceterorum cœtu & oculis ciue) ipsaq. bonorum ademptione huic pœnæ nonnunquam adiici solita, deportationem repræsentet: quam

¹ l. cognitio num §. minuitur & §. ult. D. de var. et extraord. cogn.

² d. l. 2. D. de publ. iudic.

³ l. sed si alia, in princip. D. de bon. damnat.

⁴ l. 2. D. de pœn. in princip.

⁵ l. 1. §. sin autem D.

An per al. cau appell. red. poss. fact. l. 2. C. de procurat.

accipio. Præterea capitis pœnam ipse apud Vlpianum ita interpretor, quo loco aduersus absentes usque ad relegationem procedi scribit: verum si quid grauius irrogandum fuisset, puta in metallum vel capitis pœnam non esse absentibus irrogandam. Ita denique Imperatores Diocletianus² & Maximianus capitale crimen, quod pœnam scilicet sanguinis, id est, mortis naturalis continet, appellant: quo loco transigere vel pacisci de crimine capitali prohibitum non esse, in aliis autem publicis criminibus quæ sanguinis pœnam non ingerunt, transigere non licere definiunt: cum in omnibus causis (ut ait Vlpianus³, tam publicorum scilicet quàm extraordinariorum criminum: aut etiam priuatorum delictorum, in quibus intelligitur confiteri crimen qui paciscitur, ideoque simili modo ex edicto prætoris infamis fit⁴) præterquam in sanguine: qui delatorem corruerit ex S. consulto pro vi. c. Th. edicto habeatur, itaque idem I. consultus quod à principibus (Seuero, ut arbitror, & Antonino) decretum antea fuerat, in capitalibus criminibus non nocere ei qui aduersarium corruerit: ita exponit⁵, ut non in quibuscunque capitalibus locum obtineat: sed in his demùm quæ pœnam mortis continent: Nam ignoscendum (inquit) censuerunt ei qui sanguinẽ suam qualiter qualiter redemptũ voluit. Capitalium igitur generale criminum nomen, in illis Imperatorum rescriptis (ut in aliis⁶ quoque nonnullis) ad ea tantum pertinet, quorum pœna sit mors naturalis, non ciuitatis, aut libertatis amissio, magnaq. capitis deminutio cognoscimus. Hoc exemplo pœnam capitis, id est, sanguinis & mortis accipientem censeo apud I. consultum⁷, ubi de Scopetismo, Hanc rem præfides (ait) exequi solent grauitè, usque ad pœnam capitis, quia & ipsa res mortem comminatur. Et capitale supplicium

supplicium pro ultimo & extremo, non modò apud Plinianum¹, Senecam², & Gallicanum³: sed & apud Imperatorem Constantinum, in illo loco⁴, Et non iam relegatione aut deportatione insula plectatur, sed supplicium capitale excipiat.

Quinetiam hoc pœnæ capitis aut capitalis nomen strictius quàm dixi, plerumque ponitur: ut non quodcunque supplicium extremum, non quamlibet mortis (ut nostri loquuntur) & sanguinis pœnam, sed solam decollationem notet: quemadmodum cum dicitur capite puniri militem qui artem ludicram fecerit, vel in seruitutem uenerit⁵: militem qui pecunia accepta custodiam dimiserit, turbatorẽ uel pacis, capite puniendum esse⁷: & ubicunque milites, veteranos, decuriones, ipsorumque liberos, eos denique qui priuilegium in pœnis habent, capite plecti scribitur: nam plebeiorum pœnis affici non posse constitit, atque adeò nec ad bestias, nec in metallum nec in opus metalli vel publicum dari, nec furcæ subiici, vel uinos exuri⁸: cum habeantur pro honestioribus: quamobrem plerumque cum ipsi deportantur, cæteros plebeios scilicet aliqua sanguinis pœna plecti solere: at ex grauioribus & atrocioribus criminibus honestiores decollari, cæteros furcæ, cruci, bestiis, ignibus addici constet. Itaque qui cædem ad miserint sponte dolo uel malo, in honore aliquo positos deportari, qui secundo gradu sunt capite puniri, Modestinus⁹ ait: pœna siquidem legis Corneliæ de sicariis est aqua & ignis interdictio, in quam deportatio cum tacita bonorum omnium publicatione successit: eam pœnam ij tantum sustinent qui honestiore loco sunt: humiliores etenim hodie capite puniri, ex Imperatorum (ut sentio) rescriptis, ob quadam tamen facinora, quæ ad eius legis

¹ ad Aristonem lib. 8. rpiß.² lib. 2. natur. quæst. cap. vlt.³ in Auidio Cassio.⁴ l. quoniã.⁵ C. ad leg. Iul. de vi. pub.⁶ l. I. D. de bo. eor. qui ante sent. l.⁷ vlt. de præuaricat. l.⁸ transigere. C. de transf. act.⁹ l. quæ dã. 14. de pœn.¹⁰ l. si quis aliquid §. miles. D. de pœn. l. milit. et l. vlt. D. de re milit.¹¹ Paulus li 5. sent. tit. 31¹² l. moris §. sed enim D. de pœn. l. si quis §. quod si quis¹³ D. de ini. ryp. l. 1. et 3.¹⁴ D. de priuileg. vet.¹⁵ l. pen. D. ad leg. Cor. ncl. de sic.

sententiam pertinent, honestiores capite plecti, humiliores
 qui ultimo loco sunt (ut puta seruos) cruci aut bestiis, non
 etiam ludo addici solere traditur¹. Eademque distinctione
 adhibita, pœnis illis plectuntur, qui hominem inuitum si-
 nentemve castrauerint, libros magicæ artis apud se habue-
 rint, item venenarij, qui ve medicamentum dederint, ex
 quo homo perierit². Capite autem, id est, amputatione capi-
 tis (ut sæpe aliàs³) non deportatione, aut alia qualibet ca-
 pitali pœna: non magis quàm, ubi ex edicto Adriani (quo
 gradus pœnarum in exulibus, itemque in custodiis constitui
 sunt) qui deportatus euaserit, capite puniri⁴: ubi eius testa-
 mentum irritum fieri traditur, qui fuerit capite damnatus,
 vel ad bestias, vel ad gladium, vel ad aliam pœnam, que
 vitam adimit⁵: ubi denique Constantinus⁶ postquam om-
 nes solidos uno pretio estimari ac vendi præcepit, in ipsa le-
 gis sanctione ita pronunciat, Quod si quis aliter fecerit aut
 capite puniri debet, aut flammis tradi, vel alia pœna mor-
 tiferâ. Ergo & apud Venuleium⁷, cum ait eos qui in nu-
 mero vel ordine decurionum essent Diuum Adrianum ca-
 pite puniri prohibuisse, nisi si qui parentes occidissent, ve-
 rum pœna legis Corneliæ puniendos mandatis plenissimè
 cautum esse: capitis vocabulo decollatio significatur: nam
 nec metallo, nec bestiis, au cruci, aut similibus pœnis decurio-
 nes addicuntur: decollantur, si parentes occiderint: si alios
 quàm parentes occiderint, deportantur in insulam: hæc enim
 pœna est legis Corneliæ: sed quoniam hodie qui lege Corne-
 liæ de sicariis tenentur capite puniri solent, adeò ut humi-
 liores vel bestiis obiiciantur: soli altiiores, ut puta decurio-
 nes, qui nouas, & tit. 4. de iniur. §. qui puero. ⁴ l. 4. l. capitalium §. in exulibus D. de
 pœn. ⁵ l. 6. §. sed & si quis D. de iniur. restam. ⁶ l. m. C. Th. si quis sol. circ. exten-
 incid. ⁷ l. diuus D. de pœn.

nes, deportentur in insulam, pœnamque legis sustineant, ut
 supra monui, propterea non de decurionibus altiorisque loci
 hominibus, sed generaliter de mediæ aut infimæ, hoc est
 plebeia conditionis hominibus tractans Modestinus¹, ait
 eos qui alias personas occiderint præter patrem & matrem
 & auum & auiam capitis pœna plecti, aut ultimo suppli-
 cio maçtari: quo in loco pœnam capitis, non (ut Accursius
 facit) deportationis interpretor: nam, & si non ignoro ex
 lege Pompeia, parricidij pœnam eandem esse cum lege Cor-
 nelia de sicariis² (quæ lex honestioribus deportationem ir-
 rogat) cum tamen de iure constitutionum, non de iure vete-
 rum legum plerumque nostri loquantur, quorum tempore
 supplicia exacerbari ad homines à maleficiis deterrendos
 oportuit³: & eo loci de honestioribus Modestinus verba
 non faciat, & ipsum Adriani rescriptum commemoret:
 ideò non improbabiler capitis pœnam ad animaduersionem,
 id est, capitis amputationem refero: Ultimi verò sup-
 plicij vocabulum ad cæteras sanguinis pœnas, id est, ad cru-
 cem, ad gladium, ad cremationem, atque ad bestias: quæ
 supplicia similibus pœnarum nomine complexum esse quo-
 dam loco I. consultum antea diximus: ne alioqui de eodem
 Adriani principis rescripto cum agant Modestinus & Ve-
 nuleius, aliter atque aliter (quod non est verisimile) capitis
 pœnam intellexisse videantur. Adde quod nusquam capi-
 tis pœnam de sola deportatione sic accipi, ut à cæteris, quæ
 mortem vel seruitutem irrogant, suppliciiis secernatur, exi-
 stimo.

Cæterum, quoniam à capitis iudicio pecunie iudicium,
 à re pecuniaria & familiari crimen capitale plerumque se-
 paratur⁴: Et si publicorum iudiciorum, quædam sint capi-

¹ l. pen. §. qui alias D. ad leg. Põp. de parrici.

² l. i. eo. tit.

³ l. aut facta §. vlt.

⁴ l. Capitalium §. famos D. de pœn. & l. vlt. D. ad leg. Fab. de plag.

⁵ l. vlt. D. de fer. l. i. in princip. §. j. D. an per al. cau. app. red.

pos. l. lex Iulia. 7. sub init. ad leg. Iul. repe- tund. l. vlt. ad Turpill.

inunctal. 4. de pub. iud. Paulus lib. §. finit. tit. 16. §. serui.

talia, quaedam non capitalia: nihilominus tamen quodcumque publicum iudicium quadamtenus capitale est: & ita recte nuncupatur, quoniam eo quasi caput non modò fortunae hominis petimus defendimusque, hoc est iniuriae criminisque publici vindictam principaliter, non rem familiarem persequimur. Nec mouet quod ex publicis iudiciis nonnulla esse dicuntur, in quibus quaestio principalis ablata pecunia esse dicuntur, in quibus quaestio principalis ablata pecunia esse dicuntur, ut repetundarum, peculatus, ac de residuis: nam haec quoque adeò ad sceleris ultionem spectant, ut reus (etiam cum quibus nihil actum est) mortuus, aduersus heredes non pecuniae tantum repetitio detur: sed bonorum ademptionis, ut fisco vindicentur, poena transeat. Illa sanè ratione in priuatis quoque iudiciis, quasdam ex poenalibus actiones cum ^{1. l. ult. D. moueatur, ut repetundarum, peculatus, ac de residuis: nam ad leg. Iul. pecul.} ^{2. l. pen. D. si Vlpiano² capitales nominamus (quod alij non animaduertunt) non quaecumque ex maleficiis ac delictis descendunt, sed quibus poenam hoc est vindictam & ultionem directò ac principaliter exequimur: ut puta iniuriarum, aut de moribus actionem, quarum utraque priuata est, & si pro utilitate publica exerceatur: ut actiones populares de sepulchro violato: & de deiectis & effusis, quae de eo quod liber homo periisse dicetur, competit: & alias si quae sunt eius generis atque conditionis. Hac itaque ratione, vel etiam propter eà quòd publici iudicij quodcumque crimen famosum est³, omnis verò causa existimationis Latine loquentibus (auctore I. consulto⁴) ut puta Ciceroni⁵, capitalis, aut poenae capitis esse videatur: capitalis rei appellatio ad quodlibet iudicij publici crimen (etiam si, ut in usu plerumque loquimur, non capitale sit) merito interdum extenditur. Nam & capitis aut rei criminisue capitalis (quae coniugata sunt, & ideò alterum ab altero vim diuersam non habet) significatio, non ad}

^{3. l. infamem D. de pub. iudic.}
^{4. l. licet capitalis 103. de verb. signif.}
^{5. in oratio. pro Quinc. et pro Rosc. Comae.}

statum hominis duntaxat quatenus ciuis aut liber est, sed ad famam etiam ac statum dignitatis pertinet: circa quem qui poena plectitur (etiam si ciuis esse non desinat, ideòque reuera nec minuatur capite¹) propè est tamen, ut etià quando non consumitur, sed tantum minuitur existimatio, ipsum quoque caput deminutum esse videatur: praesertim cum eius persona vel frons non esse integra dicatur². Exempli gratia in eos auctores, qui famosos libellos in contumeliam alterius proposuerint, extraordinem interdictione rei certae, temporali vel perpetuo exsilio, & usque ad relegationem insulae vindicatur³: Extraordinem grauius quam ordinaria & legitima haec fuit, ut ob carmè famosum damnatus intestabilis fieret: quod eò pertinebat ut nec ipse testamentum facere nec ad testamentum adhiberi, sed nec eius testimonium recipi nec ipsi testimonium dici posset: id quod auctores nostri variis in locis⁴ addocent. Quamobrem ex ea causa relegatus, cum hactenus sacer, inuisus, consceleratus habeatur, ut sit intestabilis: etiam si retinet ciuitatem, at tamen qui ciuis ac propemodum hominis dignitate iam careat, capitalem quodammodo poenam passus videri potest: quod & de damnato repetundarum ex lege Julia consimiliter dici conuenit: qua lege testimonium publice dicere ad testamentum adhiberi, iudex esse, postulare uel prohibetur⁵: Licet non grauius quam relegatione, nisi extraordinem, puniatur⁶. Sanè cum in capitalibus causis reo tres dilationes, accusatori duas dari posse causa cognita Paulus definit⁷, quascunq; iudicij publici causas (uno forsitan adulterij crimine, fac. poss. l. eadem § j. ad leg. Iul. repet. ⁶ d. l. 2. & 3. de senat. l. 7. §. ult. ad leg. Iul. repet. Paulus lib. 5. sentent. tit. 28. Plinius ad Arrian. & ad Quadr. lib. 2. & 6. epistolar. ⁷ l. ult. D. de feriis.

ne excepto, in quo nullam dandam esse dilationem: nisi ut persona exhibeantur, aut iudex hoc ex qualitate negocij motus causa cognita permiserit: nominatim responsum est¹) etiam si relegationis tantum non deportationis poena ex iis infligi debeat, intellexisse arbitror. Similiter cum ait Marcianus de Turpilliano agens incidere in hoc S. consultum, qui accusatorem summittit aut instigat, aut qui mandat alicui, & instruit eum ad accusationem capitalem, dando probationes, allegando accusationes & cat. quod capitalem nominat, iudicij publici questionem (licet non ad hominis, sed ad dignitatis statum spectet) eo verbo designare vult: plane qui iudicij publici questionem citra veniam abolitionis deseruerunt, eos ignominia notari, veluti calumnia causa iudicio publico damnatos, alibi traditur³. Denique in S. consultum Turpillianum eos incidere, qui subiecissent accusatores, aut subiecti postulassent nec peregissent reos, aut aliter quam abolitione facta destitissent: nulla inter capitalia vel non capitalia crimina distinctione adhibita Macer tradidit⁴. Postremo cum ait I. consultus⁵ pro aliis ne postulent prohiberi caecum & foeminam personasque turpitudine notabiles in quibus enumerat eum, qui corpore suo muliebria passus est (quod translaticium ex veteribus Atheniensium legibus esse probat, non modo quod Solonem Diogenes Laertius⁶ refert, sed etiam in scripturae eius, & Bnua tos: sed vel ipsa Aeschylus aduersus Timarchum oratio) qui operas suas ut cum bestis depugnaret locavit, capitali crimine denique aut calumniae publici iudicij damnatum. Capitali crimine damnatum accipio, quocumque iudicij publici crimine damnatum, & si non deportatus, sed relegatus tantum, aut magistratu, senatu, vel ordine motus ex ea causa fuerit: imò verò hunc

¹ l. in crimine D. ad le. lul. de adul. Paul. lib. 1. sentent. tit. 26. S. qui accusatorem summittit aut instigat, aut qui mandat alicui, & instruit eum ad accusationem capitalem, dando probationes, allegando accusationes & cat. quod capitalem nominat, iudicij publici questionem (licet non ad hominis, sed ad dignitatis statum spectet) eo verbo designare vult: plane qui iudicij publici questionem citra veniam abolitionis deseruerunt, eos ignominia notari, veluti calumnia causa iudicio publico damnatos, alibi traditur³. Denique in S. consultum Turpillianum eos incidere, qui subiecissent accusatores, aut subiecti postulassent nec peregissent reos, aut aliter quam abolitione facta destitissent: nulla inter capitalia vel non capitalia crimina distinctione adhibita Macer tradidit⁴. Postremo cum ait I. consultus⁵ pro aliis ne postulent prohiberi caecum & foeminam personasque turpitudine notabiles in quibus enumerat eum, qui corpore suo muliebria passus est (quod translaticium ex veteribus Atheniensium legibus esse probat, non modo quod Solonem Diogenes Laertius⁶ refert, sed etiam in scripturae eius, & Bnua tos: sed vel ipsa Aeschylus aduersus Timarchum oratio) qui operas suas ut cum bestis depugnaret locavit, capitali crimine denique aut calumniae publici iudicij damnatum. Capitali crimine damnatum accipio, quocumque iudicij publici crimine damnatum, & si non deportatus, sed relegatus tantum, aut magistratu, senatu, vel ordine motus ex ea causa fuerit: imò verò hunc

³ l. spurius S. qui iudicij de Decur.

⁴ l. in S. consultum in princip. D. ad Turpill. § l. 1. S. secundum loco & S. remonet & seq. D. de postul.

⁶ lib. 1. de vita philosoph. in Sotione.

tantummodo (praesertim cum de ipso non agatur in tertio edicti capite) non etiam in seruitutem aut peregrinitatem poena causa redactum: de quo necesse non fuit (cum dubitatio nulla incidere posset) quidquam exprimi. Dixi ordine vel senatu motum: quoniam hunc quoque iudicare testimoniumve dicere lex Iulia repetundarum vetuit¹: quamobrem nec postulationem ei permissam arbitror: praesertim cum aded infamis fuerit acturpis habitus (lege forsitan de vi priuata damnatus: ex qua honorum pars tertia publicatur, & tantum est ne senator sit, nec decurio, aut ullum honorem capiat, neve in eum ordinem, vel (uti noster Cuiacius ex notis acutè legendū conicit) neve in xiiij. ordinibus sedeat, neve iudex sit, & videlicet omni honore quasi infamis careat²) ut vix tandem & Romae ipsum morari posse nec minui capite post Veri & Antonini rescripti I. consulti, qui hac de re olim dubitarant, exploratū habuerint³. At grauior est ordinis aut senatus motione relegatio: nec verò relegatum quemquam ordinis aut senatoriae dignitatis locum & gradū tenuisse antiquitus, neque iudicandi, ius dicendi aut postulandi, facultatem habuisse crediderim: itaq. Opilium Macrinum à Seuero remotum etiam à miserrimis officiis, relegatumque in Africam, ibi ut infamiam damnationis tegeret, lectioni operam dedisse, egisse causas, declamasse, ius postremo dixisse (ne scilicet alioqui relegatus & exul videretur) ex Aurelio Victore Lampridius⁴ refert. Sed & si non in perpetuum, sed ad tempus ordine motus aut relegatus quis esset, ex alicuius criminis causa: interim eorum quae supra diximus, postulandi scilicet, ius dicendi, iudicandi, honorisve aliquos gerendi potestas ipsi (ut pate. turpi ac infami personae) non fuit: expleto tamen tempore interdictionis

¹ l. 2. de senat. l. cum prator suu non autem: ver. lege D. de iudic.

² l. i. D. ad leg. lul. de vi. priu. quam Cuiacius emendat cap. 16. lib. 9. obsenuat. § l. 3. D. de senator.

⁴ in Opil. Macr.

1. Imperator de postul. l. falsi. §. j. ad leg. Cornel. de falsi. l. 1. l. 3. §. j. l. ad tēpus de Decur. l. ordi- ne. D. ad municip. iuncta l. j. & 2. C. de iis qui in ex. dat. vel ord. mo. sunt lib. 10. & l. 3. C. ex qu. cau. in- fam. irrog. 2. l. 2. in princip. de decur. D. 3. l. pen. iuncta l. 3. in princip. D. de decur. 4. d. l. 1. ad leg. Iul. de vi. priu. l. 1. & l. seruos §. j. C. eod. l. hos accu- sare §. om- nibus D. de accus. 5. lib. 37. 6. l. 1. §. j. ad leg. Iul. de ambitu. 7. l. ult. D. ad leg. Fab. de plagiar. l. in fuga. l. & plag. 13. C. eod. 8. l. 2. D. ad leg. Iul. de ann. l. 4. §. lege Iulia. D. ad leg. Iul. pec. 9. l. 1. §. j. D. ad leg. Iul. de amb.

aut exsiliij pristinam dignitatem & existimationem recipie-
 bat: adeo que remissa decurionatus prohibitione, ab exsilio re-
 uersus postulare potuit: ne scilicet alioqui pœna tempore de-
 terminata contra sententię fidem ulterius porrigeretur: nisi
 tamen ea pœna leuior esset quàm leges permetterēt: quæ om-
 nia nostri auctores variis in locis¹ tradunt: ut interim de-
 teriorem relegati ac restituti, quàm ordine remoti ac restitu-
 ti, post pœnæ tempus expletum, fuisse conditionem doceant²:
 quod ille quasi nouus in ordinem veniat, nec in locum suum
 restituatur, hic verò eundem ordinem habeat quem primùm
 tenuit: & quod relegatus ad tempus, qui antea decurio non
 fuerit, nunc in ordinem legi non possit³.

Plus est quod dicam: non modò damnatum lege Iulia de
 vi priuata (cuius pœna fuit tertię partis bonorum publica-
 tio cum infamia⁴) sed etiam lege Iulia de ambitu (cuius pœ-
 na legitima quidem, ut ex Dione⁵ didicimus, fuit in decen-
 nium relegatio: vel ex S. consulto, ut monet I. consultus⁶, in-
 famia & centum aurei qui fisco inferuntur) aut lege Fabia
 de plagiaris (cuius criminis quidem accusatio publici iudicij,
 pœna pecuniaria fuit antiquitus⁷) Damnatum, inquam, iis
 legibus, & si quæ sunt similes (ut de residuis & de annonæ:
 ex quibus etiam pecuniaria pœna irrogari solent⁸) quoniam
 tamen ignominiam atque infamiam important, cum pu-
 blica omnia iudicia famosa sint, ut antè ostendimus: pro-
 pterea postulare non potuisse (nisi fortè quod lege Iulia de
 ambitu damnatus, eadem lege alium accusandi ius habuisse
 videtur: ut in integrum ipse restitueretur, si vinceret⁹) illis-
 que I. consulti verbis quæ capitali crimine damnatum à

postulando

postulando prohibent, contineri arbitror: præsertim cum ali-
 bi¹, eum qui iudicio publico damnatus est, ius accusandi non
 habere: alibi² testimonium ei ex lege Iulia de vi dicere in
 reum non licere definiatur: & utrobique cum eo qui iudicio
 publico damnatus est cõiungatur is qui aduersus bestias ut
 depugnaret operas locauerit: qui & in edicto de postulando
 adiungitur damnato capitali crimine: & rei capitalis dam-
 nato, apud Vlpianum nostrum de materna ex Orsitiano suc-
 cessione differentem eo loco: in cuius explicatione non inuti-
 liter (opinor) tantùm olei ac operæ à nobis hæctenus insum-
 ptum est: cum interim illustres alias quæstiones occasione ar-
 repta, partim animi nostri, partim studiosorum iuris civilis
 hominum gratia, non infeliciter tractasse: atque ad umbili-
 cum propè iam peruenisse videar. In eo certè loco Vlpianus
 noster ita de rei capitalis damnato nec restituto loquitur:
 ut in lege Iulia de vi verbis illis, Qui ve iudicio publico
 damnatus erit, adduntur extemplò ista, Qui ve eorum in
 integrum restitutus non erit: quæ ad eum qui & si non sit
 restitutus, cuius tamen nihilominus maneat: non ad eum cui
 libertas aut ciuitas adempta sit, referri debere colligimus:
 primùm ex eo quod minimè dubitandum fuit, quin is qui ob
 crimen aliquod ad peregrinitatem redactus esset, nec accusa-
 re, nec omnino postulare, nec publicè testimonium dicere: nec
 verò ciuis Romani hereditatem aut bonorum possessionem
 capere posset: deinde verò quod ei qui iudicio publico, qui
 capitali crimine, rei capitalis damnatus neque restitutus
 est, applicantur & in superioribus, & in aliis itidem locis³,
 tanquam in eadem causa, eiusdem conditionis ac notæ sint:
 hi scilicet, qui cum bestiis in arenam depugnandi causa vel
 intromissus est, vel operas locauit, qui artem ludicram, vel

Yy

lenocinium palamve questum fecerit, qui ob testimonium dicendum vel non dicendum, ob accusandum negociumve cui faciendum pecuniam accepisse iudicatus erit, prauaricationis calumnia' ve causa quid fecisse iudicio publico pronuntiatus erit: quos re vera ciues manere, atque adeo à ciuium successione non arceri: verumtamen propter notam & infamiam vitæ suæ (ut I. consulti verbum¹ usurpem) ceterorum ciuium iure & privilegiis carere, superiori sermone ostendimus: quibus quoniam is quoque prohibetur, qui publico iudicio damnatus nec restitutus fuerit: propè est, ut quasi ciuis esse desierit, capitali pœna damnatus esse videatur. Nec mutat, quod ὁ ἔδοξεν (ut ex Pomponio auctores Basilic² tradunt) ἡ κωλύεται ἐπιλας ἢ εἰς αὐτὴν ἀμείβεται, statuis & columnis relegatus (nisi forsitan ex maiestatis causa relegatus³) non prohibeatur: nam neque plebeis, vilibus, turpibusque personis hoc ipsum denegatur: primique omnium Theodosius Arcad. & Honorius p̄atomimum, agitatore, histriorem (inhonestas videlicet personas) in publicis porticibus, vel in his ciuitatum locis, in quibus imagines principum conscrari solent, adnotari vetuerunt⁴, ut tamen in aditu circi, vel in theatri prosceniis collocari non prohiberent.

Cum igitur ut ei qui per egestatem abiectus est in facem vilitatẽque plebeiam, damnum famæ non esse iniuriam. Honorius & Theodosius⁵ rescripserunt, id est, humiliorem aliquem non ideo punitum esse videri, quod ignominia macula ipsi aspersa fuerit: quamobrem ob infamiam suam & egestatem, contemnere iniuriarum iudicium possit, si atrocem ipse iniuriam alicui fecerit: sic etiam in iudice aliõve quopiam honestioris loci homine, supplicium existimationis extremum esse, atque adeo capitale Gratianus, Valentinianus,

¹ l. 3. §. lege Julia in fine. D. de testib.

² l. 17. D. de interd. & releg. quæ in Latinis Pandectis deest. ³ arg. legis eorum D. de pœn.

⁴ l. 4. C. de spectac. li. II.

⁵ l. 2. C. ut sint. cert. æmp. crim. quæst. term. iun. l. 5. C. Th. de bon. proscript. ⁶ l. si quis iniuriat 35. D. de iniur.

ac Theodosius significant¹: & Arcadius atque Honorius², ubi promotorum quemlibet ad idem munus denuo irrepentem grauissimis affectum suppliciiis pœnam deportationis excipere constituunt: quamobrem infamia supplicium alibi quoque ab ipsis Gratiano, Valentiniano, ac Theodosio Imperatoribus, aut apud eos à Triboniano nuncupatur³: porro autem aliquo iudicij publici crimine damnatus (& si non modo vitæ, sed libertatem ac ciuitatem, & bona quoque omnia retineat) non possit tamen, famæ dignitatis ac existimationis iacturam non facere: quæ homini (potissimum honestiori) grauissima profectò censeri debet: quidni altioris dignitatis aliquem (qui famam & existimationem, vel ipsa vita meritò chariorem habeat) cum aut relegatur aut ordine mouetur ex aliquo iudicij publici crimine, ut infamis fiat, & (quemadmodum Imperatores loquuntur⁴) ut ablati codicillorum insignibus, & honore exutus inter pessimos quosque & plebeis habeatur: cur nõ, inquam, ipsum capitis reiue capitalis damnatum pœnave capitali affectum rectè possimus (præsertim cum Latine loquentibus) dicere? Vlpianus⁵ profectò eum qui in exsilium salua ciuitate abiit, atque adeo interdictum aut relegatum non etiam deportatum, rei capitalis damnatum dici, satis apertè significat: ubi, postquam ei qui cautionibus iudicio sistendi causa factis nõ obtemperauerit, ideo quia rei capitalis antea cõdemnatus iudicio sistere se non potuerit, meritò ignosci, & exceptionem dari respondit: reiue capitalis condemnatum accipi debere, qui morte exsiliove coërcitus sit: statim hæc verba subdit, Dixerit aliquis, quod ergo hæc exceptio damnato? Sed respondebitur fideiussoribus eius esse necessariam: aut si fortè in exsilium salua ciuitate abiit, ubi (sic est Florentiæ: sed malim, Ibi, pro Tùm, siue Illo casu) de-

¹ l. 9. C. Th. de tyronib. lib. 7.

² l. 2. C. Th. de amb. li. 9.

³ l. nostris 8. C. de calumn.

⁴ l. 1. C. Th. ad leg. Jul. repet. l. iudices C. de dignit. li. 12 ⁵ l. sed & si quis in princ. D. si quis caut.

¹l. hos ac-
cusare §. o-
mnibus D.
de accusf.

fenfori eius exceptio ista proderit. Denique Venuleius¹ lege
Iulia de vi priuata, & omnibus iis legibus seruos accusari,
reosque fieri non posse, nominatim tradit: quibus pecuniaria
pœna irrogatur, vel etiam capitis, quæ seruorum pœnis non
conuenit, sicuti relegatio: quo in loco, cum accusari ac puni-
ri seruos (ordine scilicet) iis legibus neget, quibus relegatio
aut minores relegatione pœnæ (ut puta pecuniariæ) præsti-
tutæ sunt, similiter tamen (hoc est proinde quasi leges illæ no-
minatim de seruis loquerentur: sed seuerius ipsos scilicet, du-
riusque quàm liberos) extraordinem plecti significat²: & in-
terim superioribus verbis aperte (meo quidem iudicio) rele-
gationem ex iis capitalibus pœnis esse arguit, quæ seruo ir-
rogari non soleant: quem in numerum referri deportatio-
nem ut relegationem ipsam debere: quamuis non hæc, sed ibi
la caput de ciuitate tollat, & ad capitis periculum (ut ait
Callistratus³) pertineat: sermone huius libri quinto demon-
strauimus: ubi exsilij quoque nomen propriè ad deportatio-
nem, plerumque tamen ad relegationem duntaxat siue inter-
dictionem pertinere, quæ ius ciuitatis non adimitur, compro-
batum fuit.

²vide l. ser-
uos C. ad
leg. Iul. de
vi publ.
vel priu.

³l. capita-
lii in prin-
D. de pœn.

Cæterùm Vlpianus noster ad maternam successionem cum
admitti rei capitalis damnatum refert: non modò relega-
tum, sed vel senatu ordinè ve motum, vel interdictione rei
certæ coërcitum, vel pecuniaria pœna, vel sola denique igno-
minia & infamia ex aliquo iudicij publici crimine affectum:
ita ut ciuitatem patriamque adeò potestatem nihilominus
retineat, proculdubio intelligit. Et quod ait, Neq. restitutus
est, cum aliqui restitui beneficio principis aut senatus in in-
tegrum hi potissimum dicantur, qui talem sententiam passi
sunt, ex qua libertatem aut ciuitatem amiserint⁴: hoc tamen

⁴ toto tit.
D. & C. de
sent. pass.
& restit.

in loco & aliis consimilibus quos modò indicabam, id ver-
bum de illis accipi debet qui rei capitalis ita damnati sunt, ut
neque libertatis, neque ciuitatis: sed cum aliqua bonorum
parte, vel etiam sine pecuniaria pœna solius dignitatis &
existimationis damno mulctati publico iudicio ex alicuius
crimines causa fuerint: ut in specie facti, quæ à Caio I. con-
sulto alicubi¹ proponitur, his ferè verbis: Quidam relegatus¹ l. 6. in
facto testamento post heredis institutione & post legata qui-
busdam data, ita subiicit, Si quis ex heredibus ceterisve ami-
cis quorum hoc testamento mentionem habui, siue quis alius
restitutionem mihi impetrauerit ab Imperatore, & antè de-
cessero quàm ei gratias agerem, & cætera quæ sequuntur. Sic
fuisse in insula quempiam ex pœna ipsi irrogata, cuius resti-
tutionem à principe impetrauerit, apud Vlpianum alibi² le-
gimus: quod de relegato non de deportato intelligendum es-
se demonstrat illud de bonis non ademptis, quod statim ibi
subiicitur: cum in deportationem qui deducitur, amittat bona
& nudus exulet³, relegatus omnia bona retineat præter ea,
si qua ipsi adempta fuerint⁴. Huc pertinet quod à Claudio
principe Agrippina, ne malis tantùm facinoribus notesceret,
ueniam exsilij pro Annæo Seneca simul praturam impe-
trasse apud Cornelium Tacitum⁵ dicitur: quod Nero (ut
scribit idem Tacitus⁶) quò grauaret inuidiam matris, eam
que demota auctam lenitatem suam testificaretur: fœminas
illustres Iuniam & Calpurniam, præfectura functos Va-
lerium Capitonem & Licinium Gabulum, sedibus patriis
reddidit, quosque ipse nuper relegauerat Iturium & Calui-
sum pœna exoluit. Sic in integrum restitui damnatum am-
bitus ex lege Iulia (cuius pœna vel sit pecuniaria, vel certe
relegationem & quidem temporariam nõ excedat) si eadem

princip. D.
dereb. dub.

² l. si qua
militi §. j.
D. ex quib.
cau. mai.

³ l. tutelæ
in fi. D. de
cap. min. l.
3. D. ad leg.
Iul. pecul.

⁴ l. 4. D. de
interd. &
releg.

⁵ lib. 12.
⁶ lib. 14. An.
nal.

lege ambitus alium damnauerit, antè admonui: Iulium Cæsarem profectò Suetonius¹ auctor est, notatos opere censorio, aut sententia iudicum de ambitu condemnatos restituisse. Sic denique in integrum restitui dicitur à Marcello², qui tantùm senatu motus est ob turpitudinem: ut puta ob auaritiam & sordes, ob accepta dona & munera supra centum aureos, ob ipsa repetundarum crimina, furta & rapinas: de quibus & Plinius ad Vrsum³ atque Arrianum⁴, & ex nostris etiam I. consultis⁵ Venuleius loquitur. Itaque reditum Othonis temporibus Cadio Ruso Padio Blasio Seniano Pontio senatorium locum, qui repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant: cùm placuisset ignoscentibus verso nomine quod auaritia fuerat, videri maiestatem, cuius tum odio etiam bonæ leges peribant, ex Tacito⁶ intelligimus: qui Plantium quoque Lateranum Claudij temporibus ob adulterium Messalinæ ordine remotum, à Nerone postea senatui redditum narrat⁷: hæc itidem fuit in integrum restitutio. Ergo apud Vlpianum nostrum, rei capitalis damnatus neque restitutus accipitur, qui pœna etiam capitali affectus est: sed ea capitali scilicet, que tamen ciuitatem: iuræque ciuitatis & patriam potestatem non adimat: nec existimationem consumat, sed tantummodò ledat ac minuat: quemadmodum sat multis verbis exposuisse videor.

Veruntamen adhuc altera non minùs eleganti & comoda, sed minùs trita minùsque nostris hominibus nota interpretatione, hic Vlpiani locus illustrari potest: quam attentè considerari à lectoribus optimis & expendi cupio: quibus tanto excusatio esse debeo, si fortè in hac parte lapsus fuero: quanto illi etiam, quibus plurimarum aut potiùs

¹ in Iul. ca. 4.
² l. 2. D. de Senat.

³ li. 4. epist.
⁴ li. 2. epist.
⁵ l. 6. inf. ne. D. ad leg. Iul. re. pet.

⁶ lib. 17.

⁷ lib. 13.

omnium iuris questionum agitatio frequens, nihil ignotum esse patiebatur, grauiùs ac turpiùs peccarunt. Ecce autem, ex capitalibus criminibus capitales pœnas infligi hodie nihil necesse est: propterea quòd sublato exercendorum publicorum iudiciorum capitalium ordine, quamuis pœna legum duret¹: attamen ut olim (auctore Plinio²) mitigare leges & intendere senatui licebat, sic hodie licet ei qui extraordinem de crimine cognoscit, quam vult sententiam ferre vel grauiorem vel leuiorem: & pro qualitate personæ scilicet, próque rei conditione, & temporis, & ætatis, & sexus, vel seueriùs vel clementiùs statuere: sed ita tamen, ut in utroque moderationem non excedat: cùm facti quidem quæstio sit in potestate iudicantium, iuris autem auctoritas non sit, ut alibi³ noster Vlpianus tradit. Vice versa, ob non capitale crimen, ut puta repetundarum (cuius ordinariam pœnam ex lege Iulia relegatione mitiorem, certè non grauiorem fuisse credimus: ex eo, quod repetundarum conuictos etiam ordine senatorio motos à Iulio Cæsare, cùm pœnas facinorum auxisset; Suetonius⁴ narret, hanc ei crimini grauiissimam ab illo principe impositam fuisse pœnam significans) nonnunquam tamen si seueritatem legis immanitate criminis reus excessisset (ut Plinius ad Quadratum⁵ loquitur) ut puta si pœnas innocentiam vendidisset, id est, ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam pecunias accepisset (qua de re, idem auctor ad Arrianum⁶ scribit) Capitalis pœna extraordinem (teste Marciano I. consulto⁷) infligebatur, ex mandatis & constitutionibus Principum: sicut Alexandri Severi, qui fures (provinciales scilicet, id est, repetundarum aut peculatus reos) iudicare iussit in ciuitatibus ullis nūquam videri, & si essent visi,

¹ l. ordo de publ. iud.

² ad Vrsum lib. 4. epist.

³ l. hodie D. de pœn.

⁴ l. sacrilegij 6. in princ.

⁵ D. ad leg. Iul. pecul. iuncta l. respiciendum

⁶ D. de pœn. l. ordine ad munic.

⁷ in Iulio cap. 42. & 43.

⁸ l. 6. epist.

⁹ l. 2. epist.

¹⁰ l. 7. S. ult. D. ad leg. Iul. re. petund.

¹ vide L.ã
prid. in A-
lex. Seue.

² in Aurel.

³ lib. 31. hi-
stor.

⁴ l. qui cum
natu §. ult.
et l. seq. D.
de bon. li-
bert.

inssit deportari per rectores prouinciarum¹: sicut Aureliani,
qui fures prouinciales repetundarum ac peculatus reos ul-
tra militarem modum est persecutus, ut eos ingentibus sup-
plicis cruciatibusque puniret, si Vopisco² credimus: sicut Va-
lenti denique, qui furibus et in peculatu deprehensis iudi-
cibus (auctore Marcellino³) inimicus asper et uehemens
fuit. Firminum sanè Hostilium Marij Prisci Africa pro-
consulis legatum, qui operam ei ad turpissimum ministerium
commodauerat, ipseque præterea sestertium decem millia un-
guentarij nomine tituloque fœdissimo accepisse probabatur,
inductum in senatum Plinij secundi temporibus (cùm ordi-
ne mouendum Cornutus Tertullus censuisset) acutiùs Nerva
in sortitione prouinciæ rationem eius non habendam dixit,
quæ sententia (ut idem Plinius in literis ad Arrianum me-
morat) tanquam mitior uicit. hæc igitur cùm ita, uti dixi, se
habeant, et pœnæ sint in iudicium arbitrio, qui extraordi-
nem plerumque de criminibus cognoscunt: et ita quidem
ut ob capitalia pœnas minimè capitales irrogent, non capi-
talia maleficia delictaque pœnis capitalibus, prout inciderit,
repensent: non erit à vero ac ratione alienum (ut opinor) si
rei capitalis damnatum hoc in loco, ab eodem Vlpiano illum
intelligi dicemus, qui ex causa criminè uel capitali (cuius cri-
minis ordinaria et legitima pœna uel ciuitatem adimat)
reus delatus, receptus, accusatus, conuictus fuerit: sed beni-
gniùs quàm crimen postulet, quod capitale pœnam me-
rebat, cum eo actum sit (ut alibi I. consultus⁴ loquitur)
ipseque alia pœna sit affectus, ea scilicet quæ aut exsilium
(hoc est interdictionem, relegationem uel) aut leuiorem cor-
poris coërcitionem (ueluti fustium admonitionem, flagella-
rum castigationem, vinculorum verberationem, opus publi-
cum

cum temporarium) aut damnatum (id est certæ pecunie bo-
norum uel partis, amissionem) cùm infamia, aut dignitatis
alicuius depositionem (ut puta motionem à senatu ac ordine)
aut alicuius actus (ut puta negociationis uel aduocationis)
prohibitionem (quam ipsam rei certæ interdictionem alibi
uocari credo) contineat¹. Igitur damnatum rei capitalis (cau-
sa scilicet, is enim Græco more articulus, nisi fallor, ut in ple-
risque alijs loquendi formulis supplendus est) damnatum, in-
quam, ob capitale crimen ex publicorum iudiciorum legibus:
uerùm extraordinem non capitali pœna damnatum, sed re-
legatum forsitan uel ordine motum, aut pecunia cum infamie
nota multatum: nam et si rei capitalis damnatum ple-
rumque sic accipere debemus, ex qua causa damnato uel
mors, uel seruitus, uel etiam ciuitatis amissio contingit²: at-
tamen hoc rei capitalis uerbum isto in loco singulari quadam
ac propria, non ea qua uulgò soleat, significatione positum à
I. consulto proinde uideri potest: ut minima capitis minutio
paulo post³ saluo statu contingere dicitur, his uerbis, Capitis
minutio saluo statu contingens liberis nihil nocet ad legiti-
mam hereditatem: cùm nemini possit saluo statu omni con-
tingere ulla capitis minutio, cuius uis ea est, ut statum mu-
tet: et ad eò quidem ut capitis minutio (Caio teste⁴) sit sta-
tus mutatio: et in minima capitis minutione familia mu-
tetur (ut Paulus ait⁵) retenta libertate ac ciuitate: qua solas
uidelicet non item familiam, peculiari quodam et nouo
modo usurpatum ab Vlpiano status uocabulum complecti-
tur: ut idem sit saluo statu hoc loco, quod alijs eorundem I. con-
sultorum locis⁶, Salua ciuitate contingere, Salua ciuitate
accidere capitis minutionem dicitur: Saluo etenim statu iurèq.
ciuis minima capitis minutio interuenit, quippe cùm priuati

senatorum qui aderant, consilio fecit: ita ut per sententias omnium crearetur, testimonia dicerent summi viri: ac si fellissent, vel testes vel hi qui sententias dicebant, postea in ultimum reiicerentur locum civium, (ita pungo) condemnatione adhibita quasi falsi rei approbati sine ullius indulgentiæ proposito: hoc est, sine spe veniæ ac restitutionis in integrum: quæ alioqui à senatu aut à principibus clementiæ laudem affectantibus indulgeri famosis quibuslibet solebat: ut puta capitalem sententiam passis, relegatis, senatu motis, interdictione rei certæ pecuniæ ve multa cum infamia, ex publico vel extraordinario crimine, punitis.

Ad summam, ut huic longiori quidem & laboriose sed non inutili disputationi extrema imponatur manus: hoc sensit nostrum Ulpianum, ex iis quæ diffusè tractauimus, concludi potest: eum qui de se populo ita spectaculum rei ludicra causa prebuit, ut in certamina quasi causa descenderet: vel propter præmium in scenam prodiret¹: aut etiam qui se auctoramento rogari ad gladium passus est: operasve arenae locauit, ut cum bestiis depugnaret: aut denique qui se quocunque modo in arena scenæve honorari passus est: famosum & ignominiosum scilicet: multoque magis eum qui ob turpitudinem aliquam ita rei capitalis damnatus est; ut existimationis & famæ iacturam (retenta interim, quomodo ille alter, ciuitate Romana patriæque adeo potestate, ac familia) fecerit: (sive ista capitalis pœna est quæ infamiam importet, caputque, id est, existimationem famamque, non inhonesti alioquin hominis lædat: sive ex re causæque capitali, pœna non capitalis est: quæ nec ciuitatem adimat, sed infamem efficiat) qui eorum in integrum à principe aut senatu restitutus non erit: quemadmodum non arcebaturnominatim à successione

¹ l. 2. §. 7. l. 1.
& sequ. ll.
D. de iis
qui not. in-
fam.

matris legitima, sic ad eam ipsis Orfitiani, S. consulti verbis disertè non inuitatum: quibus de filio tantum ciue Romano comprehensum esset: ideo autem eorum uterque repellendus à successione (quam id S. consultum induxit) legitima, tanquam nouo S. consulti beneficio indignus videbatur: quoniam qui curia, rostris, senatu, equite, cæterisque honoribus & ornamentis Quiritium caret, damnatus ademptis bonis dignitatum & quasi deportatus in quendam scopulum famositatis (quemadmodum, auctore Tertulliano¹, dicere possumus) qui famæ ac opinionis integræ non sit, cuius existimatio minuta fuerit, qui inter infamia (ut Arnobius² ait capitula computetur: propè est, ut non ignominiam modò passus sit, sed quadam (ut ipsius Tertulliani verbum usurpem) capitis minutione damnatus fuerit. Nihilominus tamen principibus aut etiam I. consultis placuisse, humanitatis intuitu, scribit Ulpianus: verborum S. consulti eam (quæ non est ab ipso iure ciuili aut pratorio aliena) interpretationem facere: ut qui non esset nominatim repulsus à successione, quando etiam reuera maneret ciuis, atque adeo filius aut paterfamilias iure ciuili (quamquam ignominiosus) haberetur: ad intestatæ matris (licet integræ, nec famosæ) bonorum possessionem hereditatèque legitimam ex eo S. consulto admittendum esse dicerent. Idemque sentiendum, & si filius iste, cui matrem mors abstulit, turpem & inhonestum parentem habeat: inque alterutrius illorum potestate sit, qui nimirum operis arenae locatis, aut secuta rei capitalis damnatione, nondum in integrum restitutus fuerit: nihilominus enim matri filium, & huius ministerio, infamen uxori maritum succedere, humana interpretatione senatus consulti: quod de huiusmodi personis neutiquam expressè loquutum fuerit. Hæc

ZZ ij

¹ lib. de
spect. quem
locū emen-
dauit et ex-
posui extre-
mo cap. 20
li. 1. semest.
² lib. 7. ad-
uers. gent.

autē uberius omnia, omisso illo iuriconsultorum, ut contra-
ctiore sic speciosiore stili genere, differui, dum summitto ipse
me ad utilitatem discentium: sedulo id quod verum est qua-
rentem imitatus, ut querere docerem. Nec enim ea mihi
fiducia profecto est, sola ista ut peritioribus probari posse con-
tendam, quae primus ipse nunciam, ex tot tantisque legum
ambagibus, intacta nulla (quam quidem viderim) relicta,
ut euaderem, uno isto & altero sermone attuli: quae sunt
ipsa quidem ex magna parte recentia & indicta ore alio,
ut est apud poetam¹: verum usque adeo insignia mea esse
non arbitror. Quinimò inueniri alia posse fateor, & hortor
ad querendum: quae tamen adiecta, si vera fuerint, haud
certè multum (ut spero) ab istis abhorrebunt.

¹ Horat.
ode. 15. lib.
3. carm.

Quod in testamento scriptum est ex mente ac opinione testatoris nunquam con-
tra communem rerum aut verborum usum: nisi forsan in fideicommissis inter-
pretamur. Exposita linter vestem. D. de auro & arg. leg. in ambigua sermonis
significatione vsu ve rerū promiscuo, id sequimur quod defunctus senserit. Fun-
di ut proprietatis nomine, non modo plenam sed nudam quoque designari: ad
l. si alij fundum. D. de usu. & usufr. leg. quae emendatur: exponitur: & conci-
liatur cum l. sed si forte. D. de reb. eor. & aliis locis. Agendi, ad contractum:
sentiendi verbum ad ultimas voluntates plerumque pertinere. Confirmata
emendatio dudum à nobis demonstrata circa l. querebatur §. pen. D. de re-
sta. mil. spuria verba indicata in d. l. si alij fundum: & item in l. i. §. vlt. D.
de questio. & eius cum alius è iure locus conciliatio tentata. noua ratione. Vel
sublatum ex d. l. si alij.

CAP. XIII.

Saepe fieri ut in testamentis, ex mente testatorum eorum-
que consuetudine, contra rei veritatem aestimemus id de
quo queritur, exemplo & auctoritate iuriconsultorum ad-
docemur: quò videtur aspexisse Seneca², cum ita scribit,

² lib. 5. de
benefic. ca.
19.

Sed ut dialogorum altercatione seposita, tanquam iuricon-
sultus respondeam, mens spectanda est dantis, beneficium ei
dedit, cui datum voluit. Huic sententiae, quae vis subiecta sit,
paucis ostendam. Ac primùm id constat inter omnes, in cau-
sa testamentorum non utique ad verborum definitionem de-
scendendum esse: cum plerumque abusuè illi loquantur, nec
propriis nominibus ac vocabulis semper utantur: & idèd
Marcellus à qua etate iuuenes accipiendi sint quos testator
legauerit, è testatoris voluntate spectandum, satis significat,
cum adicit¹. Quos verbis quae proponerentur demonstrare
voluerit testator, ad notionem eius, qui de ea re cogniturus
esset, pertinere. Atque ita quoque duobus scriptis heredibus,
uno rerum prouincialium, Italicarum rerum altero, si qua-
ratur quae res Italicarum aut prouincialium significatione
accipiendae sint, voluntas defuncti totum (auctore Vlpiano²)
facit: nam quid senserit, spectandum est. Itèdque veste vi-
rili, aut vestimentis virilibus legatis, ea legato cedere intelli-
gimus de quibus testator senserit, ut puta quibus quasi vi-
rilibus (etsi muliebria essent) usus sit, non quae re vera sunt
muliebria, ut Pomponius³ tradit: sanè veste virili legata,
quod vestis numero non est (etsi esse testator putauerit) lega-
tum non dicemus, aut iuuenem legato contineri admodum
senes, quos esse iuuenes putauerit, iuuenumque appellatione
testator comprehendi voluerit: non enim ex opinionibus sin-
gulorum, sed ex communi vsu nomina exaudiri debere Ser-
uius rectè censuit, & non videri quemquam dixisse cuius
non suo nomine usus sit, hoc est nō videri protulisse quod alio
nomine, quam quod cōmunis usus introduxit, appellauerit.
Nam etsi ad voluntatem suam demonstrandam, vocis mini-
sterio quisque utitur, & prior atq. potentior est mens, quam

¹ l. non ali-
ter. §. j. D.
de legat. 3.

² l. ex facto
35. §. rerum
autè D. de
hered. insti.

³ l. inter ve-
stem D. de
auro &
arg. leg.

vox dicentis: attamen nemo sine voce, dixisse existimatur: quam Seruij sententiam Celsus Tiberionis opinione improbata, sequitur¹. Bene igitur Scaeuola² in hac facti specie, cum testator fundum legasset in hac verba, Sempronio fratri meo hoc amplius fundos meos, ita ut instructi sunt, Cassianum & Numerianum cum suis salictis & syluis: & quaesitum esset (cum sylua & salicta non in fundis superscriptis foret, sed in adiectis agellis, quos & simul testator comparauerat, nec sine his fundi coli possent) an legato cederent: respondit id tantum cedere legato, quod verbis comprehendisset. Bene Seruius antiquus & ipse iurisconsultus legato supellectilis ea comprehendi dicebat, quae testator sensisset, scilicet de quibus dubitari posset, supellectilis potius an argenti aut vestis essent, propter varietatem communis hominum usus: ea vero de quibus non ambigeretur, quae que constaret in alio esse quam supellectilis genere (ut puta escarium argentum, aut penulas & togas) licet supellectili ascribere testator, & in supellectilis rationem referre solitus esset, non idcirco tamen existimari oportere supellectile legata, ea quoque contineri: quod Labeonis, Offilij & Cascellij veterum iurisconsultorum testimonio atque auctoritate Iabolenus probat³. Multo magis dicemus, eo casu quo quis cum vestem legare vellet, supellectilem ascripserit, dum putat supellectilis appellatione vestem contineri: ex Pomponij ab Vlpiano relata sententia⁴, cum rerum vocabula (quod ad singulos quidem homines attinet) immutabilia sint, vestem non deberi, non magis quam auro legato, electrum vel aurichalcum, aut relicta veste, argentum: & si testator ista (ut antea diximus) illis appellationibus contineri existimauerit. Vanam itaque ipsius opinionem his casibus insuper habemus: est.

¹ l. Labeo.⁷ §. sed de iis quidem. D. de supellect. leg.² l. praedia. §. vl. D. de instr. vel instrum. leg.³ l. qui vestem. 10. cod. tit.⁴ l. 4. D. de leg. 1.

quoniam ex communi usu nomina exaudienda sunt, & ex consuetudine quotidiana ipsorum significatio aestimanda est: & qui aliud dicit quam vult, neque id dicit, quod vox significat, quia non vult: neque id quod vult, quia id non loquitur, ut Paulus tradit: ² idcircoque cum in re quis errauerit, hoc est in rei nomine, ut puta dum vult lancem relinquere, vestem leget: neutrum (auctore Vlpiano³) debetur: at supellectile legata, qua vestem contineri putat, supellex quidem certe peti potest: quia supellectilem relinquere voluit, quamuis in eo errauerit, quod vestem de genere supellectilis esse falso existimavit: sane si supellectilem legauerit, qui vestem tantummodo relinquere destinabat, neutrum deberi censebimus: cum aliud omnino quam vellet testator dixerit, ut qui vestem nominavit, cum lancem legare in animo haberet. Caeterum ut vestis virilis nomine eam, qua sicut virili testator uteretur, licet proprie muliebris esset, comprehendi ostendimus: ita etiam vini nomine, non tantum cœnomeli, de fructum, passum & sapam. sed & cydoneum, & si qua alia sunt, quae non ex vinea fiunt: imò & acetum, & camum, & Zythum, & ceruisiam & caetera quae pro hominum affectione atq. usu, vini numero habentur (si ea quoque sunt à testatore vini numero habita) vino legato deberi constitit: qua de re Vlpianus diffuse alicubi⁴ tractat: vini quoque veteris legatum (quia singulorum usus est varius atque incertus) ex usu testatoris aestimari, id est quot annorum vino pro vetere utebatur, Hermogenianus⁵ prodidit. Sic chartis legatis: quamuis proprie chartarum nomine libri non significantur: attamen, si forte & hic nos viderit voluntas testatoris (ut puta si quis forte sic reliquerit, Chartas meas vniuersas, qui nihil aliud, quam libros habebat, studiosus studioso) libros deberi nemo

¹ l. ut Alphenus. 87. D. de verbor. sign.² l. 3. §. 1. D. de rebus dubiis.³ l. Quoties 9. sub. in. D. de hered. instit.⁴ l. si quis vinum. 9. D. de Tru. vino et ol. leg. 5. l. ex usu. cod.

dubitabit: cum & in usu plerique libros chartas appellant: idque Ulpianus¹ disertè docet. Denique idem² auctor est, non modò si quis hereditatem rogatus sit restituere, sed & si peculium meum testator dixerit, illum hereditatem restituere cogendum: magis enim de successione sensum à testatore: quia licet paterfa. re vera peculium habere non potest, quemadmodum nec seruus bona,³ tamen plerique paterfam. patrimonium suum peculium dicunt: & ne alioqui fideicommissum intercidat: cuius videlicet verba plenius (utpote in testamentis) ex regula iuris accipi debent⁴. Superioris disputationis hæc summa est: In causa testamentorum si quid contra communem usum à testatore scriptum dicatur, nihilominus tamen ex ipso communi usu,

Quem penes arbitrium est & vis & norma loquendi (ut Horatius canit⁵) interpretationem, non habita eius quod ille voluit aut credidit ratione, fieri: ex usu, inquam, communi, & longiore (ut ait Gellius⁶) consuetudine: quæ, cum omnium domina rerum, tum maximè verborum est: quæ antiquas verborum & proprias verasque significationes tollit mutatve, novas tribuit: si quidem hostis vocabulum, (exempli gratia) initio peregrinos designabat (ut in legibus duodecim tab. Aut status dies cum hoste) postea perduelles, cum quibus bellum esset, notare cœpit⁷. Cum verò ambiguus est sermo, cum anceps & varia verborum significatio, cum dubium est quo ex genere quidque estimari ob usum promiscuum oporteat: tum demùm querendum ac despicendum esse de mente ac sententia testatoris: quippe qui non utrumque, sed id duntaxat quod voluit dixerit⁸. Sanè cum eum aliud sensisse quàm scripserit manifestum est, in ipsius exponendo & exequendo iudicio, à propria & sim-

¹ l. librorū. §. quod autem. D. de leg. 3.
² l. cogi. 16. in princ. D. ad Trebell.
³ l. paterfa. 182. D. de verb. sign.
⁴ l. in testa- mentis 12. D. de reg. iur.
⁵ in arte poëtica.
⁶ lib. 12. noct. attic. cap. 13.
⁷ vide Ciceronem. l. 1. de offic. Gellium li. 16. cap. 4. Caium in l. quos nos. 234. D. de verbor. signific.
⁸ l. 3. de reb. dub.

plici verborum significatione (si tamen id vulgaris vel certè loquendi consuetudo ferat) interdum recedi posse: nam & optimum esse Pædium apud Paulum¹ ait, non propriam verborum significationem scrutari, sed imprimis quid testator demonstrare voluerit, deinde in qua præsumptione sint, qui in quaque regione commorantur, idq. nemo iure negauerit, cum secundum id quod est creditibile cogitatum, benignè interpretationem faciendam esse: itèmq. non aliter à significatione verborum recedi oportere, quàm cum manifestum est aliud sensisse testatorem, ipse Marcellus definierit². Quamobrem & si fundum qui legat (quantum ad verborum quidem, ut Proculus loquitur³, significationem attinet) plenam proprietatem re vera legare intelligitur, cum ususfructus pars fundi sit⁴: vel potius cum & si in iure non in parte consistit, emolumentum tamen rei contineat (auctore Papiniano⁵) adeò ut si ususfructus alienus sit, nihilominus ab herede possit legatarius fundi petere ususfructum: atque in usufructu concurrant tanquam re cõiuncti duo, quorum alteri fundus, alteri vel separatim ususfructus eiusdem fundi relictus fuerit: & inter eos ius accrescendi locum habeat⁶: nihilominus tamen & nuda proprietas deducto scilicet usufructu, non ineptè (licet minùs propriè) fundus dicitur: ut qui solam nudam que proprietatem habet, hanc utiliter his verbis relinquat, Titio fundum do, lego: Nam & in iudicio familiæ erciscundæ, si alij fundum alij usufructum fundi iudex adiudicauerit: Ulpianus non communicari usufructum ex Iuliano refert⁷, quem certè usufructum cõmunicari oporteret, aut verius adiudicatione illa nihil omnino actum videretur, si fundus (vel abusive) nudam proprietatem non demonstraret. Denique verum est

¹ l. cum de launionis. 18 §. item cabos. D. de instruct. vel instrum. leg.
² l. non aliter 67. D. de legat. 3. iuncta l. cõiuncta l. cõiuncta in testamēto D. de reb. dub.
³ l. si ita scripserit. D. de leg. 2.
⁴ l. qui usufructum. di. D. de verb. oblig. §. l. Mænius. §. fundo D. de legat. 2. facit l. si à reo. D. de fideiuss. l. & per iusiurandum. §. illud certū D. de acceptil.
⁵ l. 4. §. nõ solū. D. de usufr. acc. l. si alij. D. de usu & usufr. leg.
⁶ l. & pufano §. 1. D. fa mil. ercisc.

¹ l. recte dicimus. D. de verb. signifi.

quod ait Paulus¹, recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum ususfructus alienus est: quia ususfructus non domini pars, sed seruitutis sit, ut via & iter: nec falso dictum est meum esse cuius non potest ulla pars dici alterius esse. Ex quo sequitur ut si testator alij fundum, alij ususfructum legauerit, eo proposito, ut alter nudam haberet proprietatem, ea tenus quidem errore labatur (quomodo Modestinus quidem recte dixit in Eurohematicon libris²) quod ille non satis aperte suam demonstravit sententiam, aduersus quam in dubio pronuntiabitur: quia non facile à propria verborum significatione sit recedendum: attamen si aliunde talis voluntas defuncti manifestò deprehendatur, nudam quoque proprietatem videri legatam, & ususfructum inter eos non communicandum esse, recte defendi possit, contra quam plerique omnes existimant: imò & uni plenam proprietatem alteri ususfructus aestimatione præstari oportere, si hoc defunctum sensisse probetur, assenero. Erit igitur (ut alibi sæpe) ita hinc etiam voluntatis quæstio. mouet me ad ita sentiendum, quod non tantum si uni fundus aut proprietates fundi, alteri ususfructus (quæ quodam genere diuersa sunt) sed & si res mihi per fideicommissum relicta, eadem tibi legata vel per fideicommissum relicta sit, non communicandi animo, sed utrique in solidum: ambigendum non esse Vlpianus ait³ si alteri sit soluta, alterum actionem de pretio integram habere: quam Vlpiani sententiam responso Pauli⁴ applicatam à Triboniano sciunt, quibus magnum eius agnoscere non est difficile. Denique mouet me, quod ipse Vlpianus alio loco⁵ fundum dixit, nudam proprietatem intelligens: Officio iudicis etiam (inquit) talis adiudicatio fieri potest ut alteri fundum, alteri ususfructum adiudicet.

² d. l. si alij fundum 19. D. de usufr. leg.

³ l. si res mihi 20. D. de leg. 3.

⁴ l. si pluribus 30. D. de leg. 1.

⁵ l. si quis putans. §. idem scribit. versic. officio. D. commu. diuid.

Etenim hac de re Caius¹. Constituitur adhuc ususfructus & in iudicio familiae eriscunda, & in communi diuidendo: si iudex alij proprietatem adiudicauerit, alij ususfructum. Sic & Africanus ipse fundum detracto ususfructu, & proprietatem detracto ususfructu pro eodem alicubi proposuit², ut si eadem res utroque verbo significetur: & Paulus³ plenum fundum aut detracto ususfructu legatum dixit, quod (ut idem Iurisc. paulo post⁴) sic alij plenam & solidam aut detracto ususfructu proprietatem ac dominium dicerent: & sanè proprietates ius domini significat, ut qui proprietatem fundi legat, plenam, id est cum ususfructu reliquisset censeatur, in specie facti quam alicubi proponit Africanus⁵, & ipse quoque Paulus⁶, ei qua de agimus non absimilem: nec tamen eo minus verum est quod (auctore Vlpiano⁷) dicitur, si fortè alius proprietatem fundi habeat, alius ususfructum, nullam esse communionem: nam nonnumquam non est, ut eiusdem vocabuli augeatur aut minuatur significatio, pro rei subiectæ materia: Vlpianus hinc Proprietatis nomen strictè accipit, alibi plenius: ut cum testatorum voluntates interpretatur. Contra verò, non est quod quemquam illa verba moueant in extremo responso Modestini addita, Quia interdum plus valet scriptura, quam quod actum est: aut (ut Florentia legitur) quod peractum sit: quæ (ut Rogerio suboluit) non incommodam istam interpretationem recipiunt, ut interdum plus valeat scriptura quam quod agitur, siue actum non intelligatur, quomodo in specie proposita de fundo: siue etiam intelligatur: ut (exempli gratia) si cum supellectilis nomine vestem, vel auri appellatione aurichalcum & alia eiusmodi testator communis loquendi consuetudinis ignarus contineri existimaret, eaque omnia

¹ l. usufr. 6. D. de usufr.

² l. qui usufr. §. stipulatus eo. tit. iuncta l. si extraneo eod.

³ l. Sempronius Attalus. de usufr. leg.

⁴ §. idem euenit. d. l. Sempronius §. l. si proprietates. 8. D. de usufr. acc.

⁵ §. vlt. d. l. Sempronius. de usufr. leg.

⁶ l. sed si forte. D. de reb. eorum qui sub tut. vel cura sunt. etc.

¹ l. et si non adscripta. C. de fideicom. liberr.
² l. cū quidam. De fupell. leg.
³ l. libertas. 17. in fi. D. de manu restam.
⁴ l. Lucius Titius §. quaesitum. De leg. 3.
⁵ l. Aurelius §. Titius de libera. leg. l. generali §. duas filias. de usu & usufr. leg.
⁶ l. si quis reum §. penul. de liberat. leg. 7 lib. 3. tit. 6. de legat. 8 l. legatis. 6. de alim. leg.
⁹ l. nisi eod. tit.
¹⁰ l. si ita legatū §. ult. D. de legat. 1.
¹¹ l. quaerebatur. §. pen. de testam. mil.
¹² in commentario de Reg. iur. ad l. 7.

appareat, Prudentibus placuisse referunt¹. Pomponius hoc legato, Domum cum iure suo & omni instrumento & successibile, scribit² escale vel potorium argentum non deberi, nisi hoc quoque testatorem sensisse legatarius doceat. Seruum post annos liberum esse iussu Iulianus tradit³, post biennium liberum futurum, idque & fauorem libertatis exigere, & verba pati, nisi si aliud sensisse patremfamilias manifestissimis rationibus us à quo libertas relicta est, probauerit. Scauola etiam, Quaesitum est⁴ (inquit) an quod heredes fratribus rogati essent restituere, etiam ad sorores pertineret, respondi pertinere, nisi aliud sensisse testatorem probetur. Sic & alibi Scauola⁵, & apud Vlpianum⁶ Iulianus, in quadam facti specie loquitur: & Paulus in receptarum sententiarum libris⁷ hoc modo, Mobilibus (inquit) legatis aurum vel argentum non debetur, nisi de his quoque manifestè sensisse testatorem possit ostendi. Ad Iaboleni verba hæc⁸, legatis alimentis cibaria & vestitus & habitatio debetur, quia sine his ali corpus non potest: cetera quæ ad disciplinam pertinent, legato non continentur: adiicitur ex Pauli⁹ responsum libris, nisi aliud testatorem sensisse probetur, ut alibi¹⁰ sapissimè. Hæc ipsa verba ciuilia scilicet atque (ut ita loquar) formalia restituenda esse apud Vlpianum¹¹ nuper admonui¹², & alius haud leuibus argumentis demonstraui: quibus ea etiam exempla quæ huc congeffi (mea quidem opinione) tanto maiorem fidem facient, quanto ineptior est vulgata lectio, Nisi aliud testatorem scripsisse probetur. Nam cum testamentum & quidem scriptum extat, non iam incidit quaestio sitne aliquid scriptum à defuncto: sed potius quando voluntas facit ut in testa-

mento

mento scriptum valeat¹, ideò quid ipse testator senserit, hoc ut quæri solet, ita probari conuenit: ac tum præcipuè cum agitur de milite, cuius nuda voluntas vim iusti testamenti obtinet². Quamobrem in alia facti specie Marcianus³. Et hoc ita est (inquit) licet non conditionaliter expressisset, intellexisse tamen manifestò approbetur: ubi tamen de pagani testamento agitur: sed & de testamento militis Alexander Imperator loquens in hæc ipsa verba rescripsit⁴: Sed tibi probandum (inquit) est, an ita frater tuus senserit: & Vlpianus⁵ ipse in alia facti specie, quæ superioribus verbis à me castigatis statim subiicitur: si quid à milite heres ad tempus scriptus sit, & alius ex tempore, posteriorem heredem à priore relicta legata non debere scribit, hæc exceptione (qua id ipsum significatur) addita, Nisi alia voluntas militis probetur.

Quòd autem illam ex Modestini responso clausulam quasi notham & adulterinam tollimus, id optimam in partem eos accepturos esse non dubitamus: quibus Pandectas nostras exploratum est innumeris librariorum ac Triboniani forsitan ipsius erroribus adeò scaterere, ut non modò addenda, expungenda, substituenda passim, aut loco mutanda verba: verum etiam integra orationis membra plurimis earum locis inserenda (prout incidit) aut euellenda sint: præsertim cum præceptor id meus iandudum, quo est ingenio iudicioque in literis, viderit: qua bonitate ac propensione in omnes, mihi primùm cæterisque auditoribus suis confestim aperuerit: & verò non ita multo post, toti studiosorum nationi editis in lucem eruditissimis obseruationibus atque commentariis ostenderit⁶. Quòd exemplum sequutus ipse, alio quoque in loco⁷, ubi de restituendo in integrum illo agitur, qui

Bbb

¹ l. si mihi & tibi. 11. in fi. D. de leg. 1.
² l. i. l. Diuus. l. Miles si testamētum. l. Lucius Titius. D. de testam. mil.
³ l. sed si nō alius. in fi. D. de leg. 1.
⁴ l. in testamento. 1. in fi. C. de testam. mil.
⁵ d. l. quaerebatur §. ult. D. de testa. mil.

⁶ Cuiacius: quem vide lib. 5. obser. cap. 35. li. 3. obser. ca. 9. & lib. 6. cap. 21. & in paratitulis Digestorum ad titulum de mortis causa donatio. vide Goueanū variar. lect. lib. 1. ca. 32.
⁷ l. 1. §. ult. D. de quaestio

rem tamen citari non solito, rescripto manifestè comprobant. Est autem unica ratio, unicum exemplum ibi à Iuriconsulto propositum: ideoque, vel, articulus, qui membrum unum diuersas in partes secat, ipse plusquam Threiciis notis compungi, ac iuriconsultorum omnium stili configi (ut è medio tollatur) debet: id quod iam pridem ipsi adducti ratione iuris ciuili animaduertimus: veterum deinde membranarum (licet à Florentinis quoque impressis libris dissidentium) firmavit auctoritas: postremò etiam (ut illud Pythagoricae scholae verbum usurpem) ἀπὸ τοῦ ἑκάστου: opinionem, Inquam, hanc de re nostram, Iac. Cuiacius iuriconsultus ille summus & verus seculi nostri Papinianus approbavit¹.

¹ in commentar. de pactis ad l. si. vnus §. item si pater. D. eo. tit.

Quando & quatenus coheres ab alio relicta praestet: ad l. pen. D. de iur. codicil. quae emendatur, conciliatis inuicem & expositis l. cum pater. §. cum existima. vet. de legat. 2. l. post emancipationem in princ. de legat. 3. l. alieno. §. cum intestato & l. si pater. §. vlt. de fideic. libert. Virum alteri pro altero solatio vili ter ad liberationem fiat: ad l. filiae. D. de solut. quae emendatur, expositis praecipue l. pupilli debitor eod. tit. & l. tutorem quondam. C. Arbitr. tut. Argentarium erga steria, Praeconi hasta de qua emendatur apud Senecam locus. Minores suas à tutore curatore pro tutore, negotiorum gestore alienatas quando & quomodo reuocet. Mater quae ius administrationis habuit vel non, itémque tutores quidre cum his contraxerunt qua actione minori teneantur. Spuria verba indicata in l. 8. §. qui testamento. D. de admin. tut. itémque vno apud Senecam, duobus apud Plinium, singulis apud Suetonium, Gellium, Quinctilianum, Aristidem, Themistium, Andocidem, Diodorum locis notata.

C A P. XV.

In ultimis voluntatibus quasi legibus, praecipue spectari solere à iuriconsultis, quid defunctus senserit, cuius ex mente voluntas aestimatur: scripti rationem (nisi forsitan in dubio, cum obscura illa est) nullam aut quam minimam haberi, dilucidis aliquot exemplis & argumentis nunc iam

ostendimus. Sed iuuat alia iusticiae quaedam adhuc exponere, quae non tantum illos de faece Romuli magistros (quibus bonarum, quod nondum eo saeculo renascebantur, literarum rudibus, nimium pia posteritas honorificum doctorum nomen tribuit) sed istos veluti de republica Platonis, hoc est mundiores & acutiores iuriconsultos, magna ex parte fugisse comperio. Qua ex re, vel debitum laudis praemium (quod ne duri quidem ac ferrei philosophi refugiunt) ab iis qui mecum sentient, feram: vel ab alieni certe laboris, quam libet irriti, aestimatoribus non iniquis (ut maximè alia omnia sentiant) facilem cum aliqua gratia veniam impetrabo: qui omnia ex bona fide, non tamen vsque ad praestationem scribo: nec ista nostra (qualiacunque sint) vera & certa: sed Academicorum more probabilia, sed coniectanea esse profiteor.

Qui unum modò heredem sibi ab intestato successurum credidit, cum aut alterum puta ex filius mortuum existimaret, aut uxorem ex se praegnantem esse ignoraret, neque de postumis speraret, scriptis ad ipsum codicillis fideicommissa dedit: Ea per quem & quatenus praestari oporteat, si plures defuncto heredes extiterint queritur: & ita quidem ut iurgium atque dissidium quod auctoribus inter se nostris hac de re intercessit, se plerique perhibent, non sat equis illi rationibus componere videantur. Ego sic censeo: ab eo qui suo iure heres extiterit & à quo nihil defunctus petiit, cum de ipso neque senserit, nec verò cogitare fortasse potuerit, nihil petere fideicommissarios posse, nihil ipsis eum praestare cogi. Eum solum, qui à defuncto rogatus est, fideicommissis oneratum existimari: omniaque perinde ipsam debere ad quem scripti sunt codicilli, atque si solus heres extitisset, idque

¹ l. qui graui. et duab. sequent. D. de iure codicil.

1 l. pen. is qui eo. tit.

Marcellus lib. xiiiij. Digestarum scribit: quod sic interpretor, ut scilicet coheres alter ne pro parte quidem hereditaria ad fideicommissorum praestationem teneatur: non autem ut is qui rogatus est omnia quae debet omnino etiam illa, solida scilicet tota & integra semper ac sine distinctione prestare debeat. Quid igitur, & quantum hic dabit? Is huius rei definitione, ad mentem atq. sententiam defuncti aspiciere nos oportet, ut quod ipsum probabiliter cogitasse ratio aequitatis suggerit hoc sequamur. Itaque, quonia paterfa. cui solidum hereditatis assen. relinquere se putabat ab eo tantum fideicommissa dederat: hanc plerunq. ipsius voluntate fuisse naturali quadam vel ipsius proportionis ratione adducti coniecimus: ut si pro parte dumtaxat successurum sibi credidisset, pro hereditaria tantum nec pro maiori portione fideicommissa persolvere, nec grauioribus subiici oneribus quam comodis ipsum ex eadem hereditate perfrui voluisset: cum etiam ex lege xij. tab. onera hereditaria pro partibus hereditariis diuidi & agnosci soleant. Ex praesumpta igitur defuncti sententia, qui nisi pro parte comodum hereditatis non habet, haectenus fideicommissorum onus sustinebit, ut ex omnibus hereditariam partem praestet quae ab intestato virilis est. nisi cum in stirpes non in capita succeditur. Et haec quidem ita obtinent cum res per fideicommissum relictae diuisionem natura recipiunt, eiusque sunt generis ut pro parte prestari possint.

2 l. 2. iuncta. l. ult. C. de heredit. act.

3 l. cum filius sub. in. D. de legat. 2. l. ult. D. de seruit. leg. 4 d. l. pen. in fi.

In iis autem quae diuidi non queunt, nihil potius quam totum deberi dicimus (verbi gratia in seruitutibus quae pro parte minui non possunt) quoniam illa non fuit heredi ablaturus qui codicillos fecit: nisi solum putasset successorem sibi futurum, a quo ea reliquit, ut ab ipso Marcello tra-

voluntatis eius inde facta, quod prouiores ad liberandum sumus, multo que sit aequius deperire aliquid legatario, qui de lucro aduentitio certat, & hereditarius oneribus neutriquam subiicitur, quam heredem qui ea patitur, & personam defuncti sustinet, isto insuper incommodo damnoque tam in quo affici, verumtamen interuentu & auxilio praetoris fideicommissarij negare nolim, quin & hoc casu forsitan equum sit rei, quae pro parte prestari non potest, per fideicommissum relictae iniuri estimationem: ut estimationis partem fideicommissarius auferat, qui & ipse oblata partis estimatione successoribus ab intestato (si hoc ipsi maluerint) solidum fideicommissum ex voluntate patrisfa. consequaturus est: alioqui nisi partem estimationis offerat, doli exceptione summonetur. Sanè cum libertates pro parte non minuantur, ut rescisso pro parte per querelam inofficiosi testamenti praecipuum ius obtinent: & in solidum redemptis per scriptum heredem, ab eo qui in querela obtinuit partibus praestantur: ita iure successionis ad duos eiusdem gradus possessione deuoluta, ad quorum alterum factis codicillis fideicommissa pluribus reliquerat paterfa. qui ad eum solida bona sua peruentura existimabat: etiam si rationibus aequitatis, & perpetui edicti exemplo, pro parte fideicommissorum omnium dimidia releuandus sit: libertates tamen in solidum, quia pro parte non possent, ab eo ad quem codicilli sunt praestandae, redemptis scilicet partibus a coherede a quo nihil defunctus petierat, prudentissime Papi- manus alicubi respondit. Nec mouere, quod hac ratione iniuria quodammodo fieri uideatur ei a quo libertates datae sunt: ut eas in solidum praestet cum hereditate nisi pro parte non habeat: nam damni causa, uitandae scilicet, id est ut qui

facit. l. at si quis. §. sed etsi res. D. de reli- gios. & sumpt. fun- 2 l. cum fi- lius. D. de legat. 2. 3 l. nam etsi. §. ult. C. l. circa. D. de inoff. testa- ment. l. iudicate. de sic. nam. ex cum. D. de except. rei iudic. l. pater filii. D. de col- lat. do. l. cu quolus. C. de inoff. testa. d. l. cum filius. de leg. 2. 4 l. cum pa- ter. 77. §. cum existi- mare. D. de lega. 2. d. l. qui gra- ni et duab. seq. D. de in- re codicil.

fideicommissis oneratus est, grauius quàm pro hereditaria parte damnum non ferat libertates intercidere (quæ ab eo, qui rogatus nõ est, nullo iure peti possunt) durũ & iniquum ipsi quoque Papiniano visum est: cuius discipulus magistro dignus Vlpianus² in alia facti specie itidem respondit, Satius esse eum, qui hereditatis partem aut legatum agnouit onerari, quàm libertates intercidere. Merito sanè: nam quod tates nihil sine captione inuestigari potest, ex regula iuris à Iauoleno tradita³, eligendum est quod minimum habeat iniquitatis. Cùm ergo aut perire libertatis legatum, aut alterum ex heredibus in solidum eo grauari necesse sit: quorum utrumque quodammodo iniquum est: pro libertate respondemus: præsertim quod destinatis ac fideicommissariis libertatibus ne intercidant (ut apud Vlpianum⁴ quodam loco legimus) fauor exhiberi solet: qui & alia singularia complura exigat: quale istud est, ut eos quoque quos quasi suos restator ab uno ex heredibus voluerit manumitti, cogendus ille sit inuentos alienos redimere & manumittere, quod Paulus⁶ ideo respondit, quoniam non putauit similem causam esse libertatis & fideicommissi pecuniarij: quale item istud (ut alia taceam) quod heres integrum legatum non deducta Falcidia præstare tenetur, cùm seruus alienus, cui fideicommissaria libertas à legatario relicta est, minoris emi non possit, quàm ipsum legatum aestimetur: nam perinde cogendum heredem esse tota decem quæ legata sunt præstare, atque si adiecisset testator ut integra præstarentur, id quod ab ipso Paulo⁷ responsum est. Nec illud de libertatibus ab uno qui heres ex asse non sit, in solidum præstandis, à voluntate defuncti alienum, imò verò ipsi maxime consentaneum esse videatur: quippe cùm eius animum (ut æquum est)

¹ l. i. c. de fideic. libert.

² l. si debitor. § j. D. eod. tit.

³ l. quoties nihil. 20. D. de diuers. reg. iur. ant.

⁴ l. cum re rō in princ. D. de fidei. libert.

⁵ l. duobus. D. de liber. cau. l. de cem. in fi. D. de fidei. libert.

⁶ l. Paulus respondit. 39. de fidei. libert. D.

⁷ l. decem eo. tit. facit l. si ea. C. ad leg. Falcid. l. penates. id si D. ad leg. Falcid.

est) ex aliorum hominum ingenio aestimemus atque metiamur: qui pietate ipsaque adeo humanitate suadente minimè parci, sed procliuēs & faciles in tribuendis libertatibus esse, præsertim morituri solent, ut nimiam eorum à natura (quæ omnes homines ab initio æquales esse¹, mutuòque sibi studere ac prodesse² voluit) propensionem, Romanis Caninia, Furia, & Sentia legibus olim coerceri oportuerit: quas tamen leges eadem humanitatis ratione commotus postea Iustinianus Imp. sustulit. Atque hoc quidem casu: prætor fideicommissarius eum heredem qui codicillis nominatim appellatus non est, nihilominus compellet³, ut coheredi iusto pretio accepto partes in seruis suas distrahat: quos deinde qui rogatus est, solus patronus extiturus manumittat.

Quod in libertate diximus, quam & ex imperfecto testamento alumnae defuncti à filiis deberi responsum est⁴: ei etiam in causa religionis locum esse affirmauerim: ut siue in erogationes mendicis faciendas, siue orphanotrophiis, procho- trophiis, nosocomijs, xenodochijs, aliisque religiosis domibus fideicommissa relicta fuerint (cùm & ista si per legitimum tempus heres non soluerit exempta sint legi Falcidiae⁵, & ex imperfecto rescisso⁶ ve testamento debeantur) integra ex codicillis ad unum factis quamuis intestato defuncto plures successerint, ab eo qui rogatus est persolui debeant. Idemque iure antiquo & in eo casu obtinuisse arbitror, cùm is qui ex ultima voluntate aliquid lucratur, monumentum alicuius arbitrato aut ad exemplum alterius monumenti quod in via Salaria esset Publij Septimij Demetriij iussus sit facere: vel hoc addito ut nisi factum esset, magna ille pecunia multaretur, qua de re aliquot librorum nostrorum locis⁶ agitur:

¹ l. 4. D. de iusti. & iu. vide quæ diximus

ca. 3. supra. ² diximus cap. 1. è Seneca de vita beata

cap. 30.

³ argum. l. alieno. § si is cuius. D. de fideicō. libert.

⁴ l. in testamento. D. de fidei. libert.

⁵ l. si quis ad declinadam. C. de episc. et cler. iuncta l. illud. C. de sacros. eccle. auth. similiter. C. ad leg. Falcid. & Nouell. Justin.

⁶ l. multa in princ. l. in testamento

l. D. de con. dit. et dem.

aut si amplum quid veluti in circuitu porticationes ab eo, cui funeris sui curam demandavit edificari, aut sepulchro statuas superimponi, aliâque ornamenta superaddi defunctus voluerit: cum eum solum heredem sibi futurum existimaret: nam et si sumptus hi funeris causa non fiant, & idè extraneus aut coheres eos actione funeraria (quæ maximo privilegio & favore nititur) repetere non possit, ut est à iu-

¹ l. funeris. §. ult. D. de religiof. & funerariam eius nomine qui funeravit (nisi res iustam sumpt. fun. iuncta l. sta ptuum rationem (non egrediatur) non habeat²: propterea tuas. C. eo. tit. quod ineptas voluntates defunctorum circa sepulturam vetit. ² l. si luti ut vestes, aut quæ alia superuacua ei in funus impenduntur, non valere Papinianus³ scripserit: nihilominus tamen ubi monumentum sibi defunctus fieri voluit, et si in scriptura nomen deesset, tamen ad id exemplum quod ille se demonstrare animo sciuiisset (si quidem hoc intelligeretur) fieri debere. spectandumque ac sequendum esse quid senserit: nec aliter extruendi monumenti sumptus ad substantiæ defuncti dignitatisque modum redigendos, nisi cum voluntas eius ignoraretur, ab Alphenone⁴ responsum est. Militis sanè voluntatem quam circa monumentum sibi faciendum testamento expressit, ab eius heredibus negligi non debere, Alexandri principis rescripto⁵ continetur. Quamobrem hoc quoque casu, sumptus non in funus dico, sed in monumentum, pro solido & sine ulla deminutione fiet ab eo ad quem codicilli scripti sunt, licet alter de quo testator non cogitavit, partem hereditatis auferat: hoc enim religionis, ut in prædicto casu libertatis favor, qui quàm ille aliquanto maior est, suadet. At excepta religione aut libertatis causa,

equidem arbitror in aliis casibus, eum qui codicillis à patrefa. intestato (qui de alio herede non cogitabat) exaratis, variarum rerum aut magno unius rei fideicommissio grauatus est, præstandi eius munere, nisi pro parte, fungi non debere: quod si tale sit fideicommissum, ut diuidi & pro parte solui non queat: quanquam ipso quidem iure omnino nihil debet, adhuc tamen ex æquo & bono ut defuncti voluntati quantum potest pareatur, non quidem in solidum teneri, sed ad partis æstimationem persoluendam aut ad integrum oblata partis æstimatione fideicommissum præstandum, à prætore cogi oportere.

Nec obstat superioribus illud Scauolæ¹, qui post emancipationem patris suscepta filia, cum à patruo ut legitimo herede petiisset, ut partem hereditatis & agros duos auunculo daret, tum deinde ab eodem patruo aliis quoque fideicommissa compluribus dedisset: ad utrumque autem auunculum scilicet ac patruum ut proximum cognatum (patruus enim post emancipationem capite minuta agnatus esse desierat) successio eius intestatæ per bon. possessionem ex capite unde cognati pertinuisset: quæstioni de fideicommissis proposita, utrum in solidum an verò pro parte ab ipso patruo, à quo defuncta reliquerat, præstanda sint, respondit in solidum præstari. At quid est tam contrarium (dicit aliquis) quàm quod ait Scauola solidum præstari eo casu, quo nos ex Papiniano² atque Marcello³ superius, aut partem duntaxat: aut si relicte res diuisionem non recipiant, nec tamen præcipuum fauorem mereantur, nihil deberi: nisi fortè partis æstimationem docuimus? Imò verò non eadem utrobique (ut puto) species, sed omnino diuersa est: utrobique tamen eadem iuris ratio viget, quæ voluntate ac sententia defuncti

nititur: semper enim in respondendo nostri iureconsulti spectant (ut initio sermonis huius admonui) quid ille de cuius postremo iudicio consuluntur senserit quod & à iudicibus fieri oportet, in fideicommissis præcipue: in quibus spectandam atque seruandam testatoris voluntatem Ulpianus¹ præcipit. In facti specie quam proposuimus è Scæuola, illud imprimis animaduertendum est, quod etiam si successurum sibi auunculum ab intestato defuncta non existimauerat, vel potiùs quia non existimauerat, ideò partem hereditatis ei à patruo (quem solum sibi heredem esse legitimum siue facti siue iuris errore decepta credidit) restitui, & hoc amplius duos agros præstari voluerat: à patruo nominatim fideicommissa omnia, nullum ab auunculo reliquit. Ex quo intelligimus hoc fuisse animo defunctam, ut sine onere partem dimidiam totius hereditatis & præterea duos illos agros auunculus auferret, patruus fideicommissa omnia ex portione sua non ex uniuersa hereditate persolueret. Hanc igitur defunctæ voluntatem sequi debemus: etsi ad auunculum non restitutionis & fideicommissi iure pars hereditatis sed alio quàm quo defuncta cogitauerat, ab intestato scilicet bonorum possessionis & suo iure peruenerit. At in illa facti specie de qua ex Marcello huius initio sermonis egimus, qui totum se affem hereditatis uni relinquere existimauit, nec de duobus cogitauit successoribus, eius ea proculdubio voluntas fuit quam nos itidem sequi ac tueri omnino conuenit) ut ex uniuersa hereditate fideicommissa erogarentur. Hæc enim (ut est verisimile) ab uno tam ampla non dedisset, si futurum esse cogitasset ut isti aliqua hereditatis portio ab altero fratre vel postumo auocaretur: quem cur vehementiùs, quàm illum alterum (filium præsertim & ex se natum) ad quem

¹ l. fideicō-
missa. §. iiē
si quis cert.
D. de legat.
3

codicillos fecit, diligeret: aut cur eius de quo non sensit, quàm alterius, cum quo loquutus est, portionem exonerare mallet, causam paterfa. non habuit. Ergo (ut alio in loco¹ traditur) ¹ l. sed cum ea. D. de in re codicil. profuturam ei, à quo fideicommissa relicta sunt, doli exceptionem, si amplius quàm hereditaria portio petatur, dicendum est: idque menti defuncti & æquitati congruum esse: cum nemo non intelligat: vix est ut in controuersiam ab ullo unquam iurisconsulto adductum fuerit. Reprehensum tamen & notatum, ut qui contrà sentiret, Marcellum² ab Ulpiano: nonnullis & primariis quidem ipsis Romanarum legum interpretibus persuasum video: qui, quod aliis quibusdam locis Marcellum ab Ulpiano esse notatum animaduertent, hæc verba quæ apud Marcellum³ libro quartodecimo Digestorum extant, Imò duntaxat partem debet eorum, Ulpiano tribuunt. At equidem aut Marcelli, se ipsum non reprehendentis, sed quæ celeriter & obscure pronuntiauerat exponentis: aut nec Ulpiani sed semidocti scholastici cuiusdam annotationem hanc esse potiùs dixerim: nec tam profecto calumniosam (ut arbitror) qualis apud Iulianum illa est, de qua Paulus quodam loco⁴ agit, quàm minutam frigidamque (ut cum Gellio⁵ loquar) λέγειων τήρησι, adeoque stultam & frustratoriam notam: cum verba Marcelli quæ superiore membro continentur, scholiastes (dum intelligentia consequi non potest, & perperam interpretatur Omnia pro Tota, ut & alibi⁶ pessimè) initio capitis & ipsi iuris rationi ex diametro aduersa esse iudicat: magnam interim optimo iurisconsulto iniuriam faciens, quippe quem vanitatis & inconstantia: coarguit, tanquam eodem pene momento & puncto temporis aientia simul & negantia pronuntiauerit. Quod uti de acutissimo & subtilissimo cum primis iuriscon-

Ccc iij

² d. l. penā
D. de iure
codicil.

³ in supra
d. l. pen: §. j

⁴ l. debitor
§. vlt. D. de
legat. 1.

⁵ cap. 9. lib.
2. noct. At-
tic.

⁶ ad l. si
quid reli-
ctum 120.
D. de legat.

sulto fatear aut sentiam, de illo potissimum à quo Iulianum ipsum saepe lenibus interim de causis notatum comperi, nunquam adduci me patiar: atque hoc etiam illi eruditissimi viri (quos ubi non sequor, ipsorum honori tribuo, ne nominatos velim) cum ita uti nos, absurdum & à vero alienum esse iudicent: verba ista quæ in priore Marcelli responso, sed eodem capite scripta legimus, Pro parte dimidia, reiicere coguntur, ut illud effugiant, & Marcellum utroque casu in solidum, Ulpianum verò pro parte præstari fideicommissa existimasse pronuntiant: quod (nisi valde fallor) aliter se habet. Quomodo igitur? Paucis, quod potero, absoluam, qui ad alia propero. Apud Marcellum, illa verba, Perinde atque si solus heres extitisset patri, qua mente adscripta fuerint: attentius de iurisconsulti¹ consilio, animadvertere, non captare, non calumniari conuenit: quæ (dum à scholiaste plenius accipiuntur, quasi non modò valere fideicommissa, sed etiam peræquè omnino ad eandem quantitatem ac modum esse persoluenda iurisconsultus diceret) ei notationi causam dedere: illa verba, inquam, aliò referrì, simplicitèrque ac veluti summis digitis & strictim exponi debent, hoc modo, ut, etsi coheredem habeat ille quem solum sibi successurum paterfa. existimauit: nihilo magis euanescant codicilli, sed suas vires obtineant, perinde atque si solus ille, de quo sensit non item alter ei succederet: nec enim ob eam rem, quod non solus heres sit, nihil debere: quemadmodum nec priore casu, de quo Marcellus egit, quando postumus post codicillos procreatus (de quo defunctus cogitare cum eos scriberet, non potuit) cum illo succedit, quo solo herede se moriturum paterfa. credidit. Ergo nec rumpuntur, nec iniusti sunt, aut inutiles codicilli: sed quæ in iis relicta sunt omnia vel pro

² l. penult. D. ad exhib.

parte præstantur, etsi plures quàm credidit ab intestato successores habeat: perinde atque si solum illum habuisset ad quem codicillos fecit: hæc Marcelli est sententia, quam diffusius explicabo, si potero.

Statim igitur, cum alia causa sit filiorum superstitem, alia postumorum: illi testamentum iniustum faciant, si exheredati nominatim non fuerint: hi agnascendo rumpant: illi semper: hi si nascantur, nec inueniāt se exheredatos, ut à iurisc. traditur: præterea cum codicilli qui ad testamentum quoquo tempore factum pertinent, ius ipsius sequantur, ex quo vires capiunt, etsi eo confirmati non fuerint²: ideo sicuti destituto deserto & irrito propter non adquisitam hereditatem testamento³, fideicommissum ex huiusmodi codicillis nullius est momenti⁴: sic etiam iniusto propter filij præteritionem, aut rupto agnatione postumi testamento, codicillos quoque ad testamentum pertinentes non valere, in dubium non venit: & hoc quidem Alexandri principis rescripto⁵ continetur. At intestato paterfa. mortuo, nihil desiderant codicilli, sed vicem testamenti exhibent⁶, ut scilicet per se valeant, nec ex testamenti viribus pendeant: quamobrem etsi à testamento longè distant, vel eo quòd in codicillis institutio aut exhereditatio inutiliter scribatur⁷, & eo scripturæ genere dari aut adimi hereditas non possit⁸, idèoque intestatus nihilominus moriatur paterfa. qui codicillos fecit: attamen fideicommissa rectè dat à succedentibus ab intestato, quoniam sua sponte his relinquere legitimam hereditatem creditur⁹, proindeque haberi debet is qui testamentum facere potuit, & codicillos tantummodò fecit, atque si omnes heredes eius & ritè factò testamento, ab eo instituti essent, ad quos legitima eius hereditas vel bonorum possessio per-

¹ l. i. §. c. de his apparet D. de iniustorup. & irrito fac. testa.

² l. 3. §. ult. D. de iure codic. l. ab intestato. in fi. eo. tit.

³ l. pen. §. j. D. de bon. poss. con. tab.

⁴ d. l. 3. §. ult. l. i. c. de codicillis.

⁵ l. ab intestato. versic. & ut manifestius D. eod.

⁶ l. si idem c. eod. l. Diuus. l. quod per manus. D. eod.

⁷ l. conficiuntur sub init. in versic. Sed ideo D. eod. tit.

⁸ l. conficiuntur sub init. in versic. Sed ideo D. eod. tit.

¹ l. si quis in princ. D. de iure co-
 dicil. ² l. ab inte-
 stato. eo. tit. ³ l. 3. versic.
 sed et si post
 eo. tit. ⁴ l. pen. in
 prim. eo. tit.

uentura est: siue iam nati sint siue non. Itaque ab intestato
 factis codicillis relicta etiam postea natus intestati successor
 debet², intelligitur enim is quoque heres scriptus, auctore
 Iuliano³: ex quo sequitur, ut non perinde habendus sit ac si
 rupisset codicillos: codicilli, inquam, ab intestato facti agna-
 tione postumi non euanescent⁴: quoniam hic quoque tacito
 iure & ex mente defuncti, qui legitimæ successioni locum
 esse voluit, ad hereditatem inuitatur. Multo minus iniusti
 aut nulli (velut ob unum aliquem ex filiis prateritum) co-
 dicilli ab intestato facti habebuntur, sed præstari oportebit,
 ea quæ codicillis relicta sunt: quoniam quisquis ab intestato
 successurus est, is etiam institutus esse quodammodo, & de fi-
 deicommissis rogatus videatur ab eo, qui à sua successione
 ipsum repellere aut exheredando aut alium heredem scri-
 bendo potuit. Plus est quod dicam, etsi codicilli facti non fo-
 rent, eam tamen quæ cum in extrema esset valetudine, præ-
 sentibus honestioribus viris compluribus & matre sua, ad
 quam legitima eius hereditas pertinebat, ita locuta esset, An-
 cillas meas illam & illam liberarè esse volo, & intestata de-
 cessisset: etiam si eius hereditatem ex S. consulto Tertulliano
 mater non vendicasset, & hereditas ad proximum cogna-
 tum (ut Iulianus ait) eundemque agnatum (cognatis enim
 non hereditas sed bon. possessio defertur intestato nisi & a-
 gnati sint) pertinuisset, videri ab omnibus qui legitimi here-
 des aut bonorum possessores futuri essent, petisse ut hoc fieri
 possit: & ideo fideicommissariam libertatem ab quibuslibet
 intestatæ successoribus deberi Iulianus⁵ optimè respōdit: Hoc
 autem in libertatibus (opinionem quidem meam) singulare non
 est, sed ad fideicommissa etiam pecuniaria pertinet: quando
 quidem, etsi præsentem matrem, non tamen ad eam duntaxat
 sermonem

sermonem contulisse velut heredem, sed quasi testem illam
 ut alios quoque viros honestiores adhibuisse defuncta pro-
 ponatur: alioqui, si matrem allocuta, & de pecuniario fidei-
 commissis siue libertatis rogasse diceretur, nec ei mater suc-
 cederet, ab aliis quos non rogasset successoribus, ne libertatis
 quidem fideicommissum utiliter peti posset, quod & ex plu-
 ribus intestati successoribus is tantum, qui rogatus est, debet.
 Enimvero si quis ex heredibus legitimis nominatim oneratus
 fideicommissis fuerit, id in solidum ab ipso præstabitur, etsi
 coheredem habeat, quoniam id profecto defunctus voluit¹: ¹ arg. l. si
 non item si pluribus heredibus moriatur, qui de uno tantum ^{plures. D.}
 cogitauit, quocumque ipsum nomine appellauerit: & ideo ab ^{de legat. 3.}
 ipso tantum, non item ab alio fideicommissa reliquerit: hoc
 enim casu (de quo scilicet Marcelli nostri responsum expone-
 re conuenit) nec ab illo de quo non sensit defunctus, quid-
 quam præstabitur², nec ab altero, qui rogatus est, solida fi- ² d. l. illud
 deicommissa peti poterunt, sed pro ea parte tantum, pro qua ^{in princ. D.}
 defuncto successerit: hoc enim ex mente defuncti esse docui- ^{de iure co-}
 mus. Nec verò distinguimus utrum is, de quo non sensit, iam ^{dicil.}
 natus esset, quem tamen esse mortuum vel incapacem falso
 paterfa. existimaret, cum codicillos scriberet: an verò postea
 procreatus fuerit, de quo scilicet nondum concepto ne cogi-
 tare quidem aut sperare potuit paterfa. (sic enim id Procrea-
 ti verbum apud Marcellum explicari debere sentio) nam si
 cum codicillos paterfa. faceret uxorem prægnantem esse scis-
 set, non potuit non cogitare de postumo: adeoque ipso postea
 nato & portionem hereditatis auferente, fratrem oneratum
 fideicommissis ea præstare integra, rationi iuris (ut puto) &
 voluntati defuncti congruenter, oportuisse, modò diximus.

Quæ omnia in postumo & filio æquè seruanda sunt, cum

D d d

¹l. 3. §. postu-
mos. D. de
iniusto rup.
& irrito
fac. testa.
² d. l. pen.

neque ratio (ut Iurisconsultus¹ loquitur) diuersitatis reddi
possit : atque ut agnato postumo nihilominus (cum codicilli
non euanescent) omnia fideicommissa pro parte dimidia filius,
ad quem codicillus factus est, soluere compellitur, non etiam
postumus : sic etsi codicillos reliquisset duobus superstitibus fi-
liis decedens, cum putaret alterum ex his prius decessisse, Simili
modo (hac Marcelli² uerba sunt) dici potest omnia perinde
debere filium, ad quem scripti sunt codicilli, atque si solus he-
res extitisset patri: non quidem ut integra & solida ipse fidei-
commissa praestet, quae si solus foret, praestitisset (non enim hic
similis superiori modus praestationis foret, sed omnino diuersus
ac dissimilis: cum nihil tantum ab alio, quantum à toto pars
differat) sed ut solus ipse praestet (quemadmodum priore casu)
omnia, id est quidquid ex omnibus praestandum est, & alter
coheres (sicut illo itidem casu) nihil omnino debeat: qui tamen
codicillos ob suam in iis praeteritionem, propterea quod de ipso
non cogitauerit paterfa. nihilomagens ipse inuites & iniustos
ita efficit, ut nec ab eo nec à fratre coherede quidquam debeat-
tur: nam quatenus certè defuncti mens patitur, ex iis fidei-
commissa praestari, ab eo qui rogatus est, oportebit: etiam si
frater ei dimidiam partem hereditatis abstulerit. Perinde igitur
ex omnibus partem is, qui rogatus est, debeat, ut in soli-
dum & integra omnia fideicommissa si solus patri heres ex-
titisset, praestiturus fuerat: quoniam scilicet aequitati ac sen-
tentiae defuncti congruit, ut qui nisi pro parte heres non est,
non solidum sed partem relictæ praestet. Nam & cum aequitas
in paribus causis paria iura desideret: idem in hac facti spe-
cie accidit, ut dici oporteat, si ex duobus heredibus scriptus
unus rogatus sit tibi hereditatem restituere, tu Titio cer-
tam summam dare, & beneficio legis Falcidia in restituen-

do heres utatur: Etenim ex Neratio Paulus¹ ait, quanto
minus heres tibi praestiterit, tanto minus te Titio praestare
non esse iniquum: sed etsi pars rei legata usucapta sit, &
quaratur, an in solidum conditioni quae in dando consistit,
sub qua res illa legata est, parere debeat, posse dici Paulus²
idem alio loco inquit, pro parte parendum, ex sententia testa-
toris. Planè libertates, & omnes, & (quoniam pro parte di-
uidi non possunt) in solidum is, qui rogatus est (ut antè di-
xi) praestabit, etiam si damnum faciat, redemptis partibus à
coherede: à quo cum nihil paterfa. petierit, nihil etiam pra-
stabitur: quamuis partem dimidiam hereditatis auferat: quo-
niam non ex defuncti iudicio, sed suo iure ipsi successerit.

Imò verò coheredem praestandis pro virili aut heredita-
ria parte libertatibus, etiam non rogatum à paterfa. nihilo-
minus astringi, eo Pauli³ responso nixus aliquis affirmauit,
in quo cum intestato moriturus fidei filij commississet ut
seruum manumitteret, & postumus ei natus fuisset, Diuos
fratres rescripsisse ait libertatem quia diuidi non potest ab
utroque praestandam: quod praeter opinionem interpretum,
ita exponi & probè conciliari posse arbitror, cum iis quae su-
perius ex mente aliorum iurisconsultorum tradidi, ut in hac
specie de qua Paulus agit, non expresso filij nomine vel
pronomine⁴, sed simpliciter à filio libertatem per fideicom-
missum seruo reliquerit: quamobrem de postumi editione
cum nihil sensisset paterfa. non constet: in dubio cogitasse
de postumo iam procreato, & ipsum appellatione filij com-
prehendisse creditur. Nec enim dubitandum est quin, etsi qui
plures filios habet, benigna interpretatione (quae in odiosis
arctari debet) frustra eos ita exheredasse dicatur, Filius meus
exheres esto, & nullum potius exheredatum à plerisque re-

¹ l. Plautius
§. ult. D. de
condit. &
dem.

² l. qui he-
redi. §. si
pars. eo. tit.

³ l. alieno.
§. cū in
testato. D.
de fideic.
libert.

⁴ arg. l. qui-
dam. §. ult.
D. de iure
codicil.

spondeatur: attamen ubi filio quid relinquatur, aut aliàs consulitur, ut si tutor detur, aut etiam ubi à filio fideicommissum præsertim libertatis, cui faueri debet, relinquatur: singulari filij appellatione, filij quotquot sunt & idem postumi (procreati scilicet atque concepti: de quibus sentire paterfa. potuit) comprehensi omnino esse videantur. unde, quod paterfa. ita reliquerit, scriptis ad filium codicillis, aut aliàs, etiam nutu: filium meum dare volo fundum illum, aut tot aureos Titio, aut libertatem Stichus præstare: quin ab omnibus quotquot sunt filius non exheredatis, & à postumis quoque præstari debeat, nemo qui iuris civilis studio leuiter modò perfusus fuerit, mihi profectò negaturus est: præsertim si tale sit quod filio vel à filio relinquatur ut diuidi commodè ac pro parte præstari non possit. Ulpianus¹ etenim nomen filiarum & in postumam cadere quaestionis non esse scribit Paulus² filij appellatione omnes liberos intelligi: filios scilicet natos itèmq; postumos, forsàn etiam nepotes (licet hi plerunque non filiorum sed liberorum nomine contineantur³). Ergo Neratius ei, cui libertas sic data est, si filius mihi nullus erit cum moriar, Stichus liber esto: impediri libertatem postumo nato auctor est⁴: si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit, etiam postumæ videri dedisse quia filia appellatione etiam postuma continetur, si quis filio tutorem dederit & plures filios habeat, magis esse ut omnibus dedisse videatur Ulpianus⁵ refert: sic fratrum appellatione sorores, seruorum ancillas, & masculino denique sexu foemininum contineri verum est⁶: sed hoc ita nisi testator contra senserit⁷. In dubio illud plerunque sensisse existimabitur. Caterùm si qui prægnantem forsitan ex se uxorem ignorabat paterfa. peregrè profectus sit, ibique decefferit, nato iam sibi præter spem

¹ l. nomen filiarum. 164 in princ. D. de verb. et rer. signif. ² l. filij. 84. eod. ³ l. quod si nepotes. D. de testa. vide Cuiacium ad l. 2. D. de excusat. sui. ⁴ l. Neratius. 7. D. de manum. testat. ⁵ l. si quis filiabus. & l. si quis in a. j. D. de testa. tut. ⁶ l. Lucius Titius. 93. §. quaestiu. D. de legat. 3. ⁷ l. qui duos l. seruus. legatis. eo. tit. ⁸ d. §. quaestiu.

(ut sit) filio: aut si unum ex filiis quem peregrè studiorum causa miserat, falso de ipsius morte allato nütio iam olim defunctum existimans, cum denique se Titium filium habere ignoraret, aut eum qui supererat deceffisse crederet: filio filiisve tutores dederit: ius solus dedisse videbitur quos in potestate scit, non ei quem ignorauit se habere: cessabitque in huius persona datio, licet nomen filiorum & ipsum admittat: quoniam de ipso videlicet paterfa. non senserit, ut est ab Ulpiano¹ eruditè definitum. Idem dicemus si fideicommissum filio paterfa. reliquerit: nam ei de quo non sensit (licet iam nato aut adhuc superstite) nihil datum intelligitur. Qua etiam ratione à filio datum, is de quo defunctus non cogitauit, nihil debet: quod iam sæpius inculcasse me recorder. Et vice versa si de postuma senserit qui filio filiis aut filiabus legauit, ut puta si mentionem aliqua parte testamenti postumæ fecit, legatum postumæ debetur, idque ipse Ulpianus² alibi docet. Hoc autem ita nimirum accipimus, ut tamen non sit necesse factam postumæ mentionem, quo magis ad fideicommissi petitionem admitti possit: sed vti de illa probabiliter cogitare paterfa. potuerit: de qua in dubio sensisse videbitur, etsi filio duntaxat fideicommissum adscripserit. Quamobrem & à filio cum paterfa. fideicommissum præsertim libertatis dederit moriturus, & prægnantem uxorem (ut est verisimile) non ignorans statim decefferit, eique non ita multo post natus sit postumus fideicommissi à filio dati tempore procreatus: non tantum à filio, quem nominatim non appellauit, sed & à postumo quem etiã filij generale nomen complectitur, præstandum esse fideicommissum ex epistola Diuorum fratrum superioribus consequenter à Paulo responsum esse intelligimus. Quæ autem de codicillis ab intestato factis

¹ d. l. si quis ita. §. ult. D. de testa. tut.

² l. qui filiabus. in princ. D. de legat. 1.

tractauimus, de iis etiam accipi volumus qui ad testamen-
tum facti & cum ipso testamento postea rupti: noua denique
sed nuda voluntate & ut puta literis emissis non testamento,
confirmati sunt: quibus relictum fideicommissum debere qui-
dem praestari rescripsit Alexander Imperator¹: quemadmo-
dum autem & quatenus praestari debeat, facile quiuis ex su-
periore satis accurata disputatione (nisi si quis tam obtuso
erit ingenio) per se cognoscet. Nunc ad alia transeamus.

Et quoniam Aristarchum agere cepimus, istoque ac su-
periore capite aliquot sententias falso iurisconsultis adscri-
ptas & attributas indicauimus: unam adhuc eiusdem nota
ac fidei subleasa proferemus: quae quò facilius deprehendi
quasiq; manibus teneri possit, pauca praefabimur, ut in omni
genere negotiorum & obligationum bonam fidem conside-
rari aequum est²: sic in liberationibus etiam, bona fides pra-
cipue spectatur & exigitur: eaque summam aequitatem desi-
derat, quae non ad merum ius gentium, sed cum praecipuis ci-
uilibus & praetoriis aestimari (auctore iurisconsulto³) debet.
Liberatio contingit, si quis ei, cui obligatus est, soluerit: si
modo ei suarum rerum administratio concessa est: nam pu-
pillo (exempli gratia) non rectè, sed ipsius tutori cui libet etiam
notitia causa dato vel honorario, non remoto neque suspen-
cto utiliter soluitur⁴: nec tantum tutori vel curatori, sed
vel procuratori vel seruo actori vel etiam extraneo facta
solutio (dum tamen iussu aut ratihabitione creditoris, eius-
dem qui domini loco est, ut puta tutoris aut curatoris) ad libe-
rationem debitori proficiet⁵. Quamobrem qui pupillo debet,
si iussu tutoris pecuniam non ipsi tutori, sed alteri cuiquam,
ut puta tutoris eiusdem creditori soluerit, nihilominus libe-
ratus est: si tamen bona fide (cum eiusmodi solutione alteri

¹ l. i. in. fi.
c. de codi-
cillis.

² l. 4. c. de
obligat. &
actio.

³ l. bona fi-
des. 31. D.
depositi.

⁴ l. quod si
forte. S.
sunt quida
& l. seq. D.
de solutio.

⁵ l. solutam
eo. iiii.

facta non pupillum fraudari, sed in rem eius totum negotium
geri existimaret) pecuniam numerauerit. Hoc nempe Papin-
iurisconsultus¹ sensit, quo loco, Pupilli debitor (inquit) tutore
delegante pecuniam creditori tutoris soluit: Liberatio con-
tingit si non malo consilio cum tutore habito hoc factum esse
probetur, &c. Caterum usque adeò bonae fidei rationem
habemus, ut, licet is, cui fit solutio iussu creditoris ipse inter-
uertendi animum ac fraudandi creditoris habeat, ex bona
tamen debitoris, qui soluit, fide ut fraudasse non videatur, qui
fraudandi consiliu non habuerit² numerationem aestimemus,
eamq; ipsi proficere ad liberationem pronuntiemus: ut si quis
seruo pecuniis exigendis praeposito post manumissionem igno-
rans soluerit, aut si cum debitori mandatum esset ut Titio pe-
cuniam solueret, Titium deinde creditor accipere ueruisset,
ignorans debitor Titio simulanti se procuratorem esse, solue-
rit: nam utroq; casu debitorem liberari eum, qui mala mente
atque consilio pecuniam acceperit, furti actione teneri respon-
sum est³. Atque ut interdum alij solui quam qui stipulatus
fuerit oporteat, quæadmodum res deposita non semper ei, qui
deposuit, restitui debet⁴: plerumq; tamen quod alicui debetur,
alius sine voluntate eius non potest iure exigere⁵. Quamobrem
in bona fide debitor esse creditur, atq; adeò liberatur, si ei, qui
mutuo dederat, aut stipulatus fuerat, soluerit: quamuis alij
potius soluendum foret: sic tamen si sine dolo malo numera-
uerit, hoc est ut ne culpae quidem suspicio sit, nec ulla (quem
admodum Sabinus ait) causa interueniat, quare putari possit
ei solui non debere: quoniam bonam fidem adesse sufficiat,
idemq; in omnibus debitoribus, quod in depositario, seruam
dum ex Pomponio Ulpianus⁶ doceat: ut in hac specie facti
quæ alicubi à Scævola⁷, his omnino uerbis proponitur: Filius

¹ l. pupilli
debitor. 96.
D. de solu-
tio.

² l. fraudis
79. D. de re
gul. iur. v-
bi plenis-
sime scripsi-
mus.

³ l. si quis
seruo. D. de
solutio. fa-
cit l. quod
seruus. eod.

⁴ l. bona fi-
des. D. de
positi.

⁵ l. soluendo.
D. de nego.
gest.

⁶ l. quod
seruus in
prin. & S.
vlt. D. de
positi.

⁷ l. filius 90
D. de solut.

qui administrabat ut heres paterna bona pecuniam ex his Sempronio mutuam dedit, & eandem particulatim recepit, deinde se abstinuit quia minor annis erat ab ea hereditate: *quisitum est curator bonorum patris constitutus an aduersus Sempronium utilem actionem habet? Respondit nihil proponi cur non is, qui soluisset, id quod mutuam ita acceperat, liberatus esset. Itaque utilis actio quae curator bonorum dabitur ex contractu habito à filio minore, qui pro herede omnia gesserat: ea repellitur per exceptionem doli mali, propter solutionem ei factam, qui pecuniā credidit: quod equidem esse verum ausim dicere, non modò si minor antequam se abstineret, sed etsi postea pecuniam ab ignorante tamen debitore acceperit, cum forsitan filius qui ipso iure heres est & suus & necessarius adhuc personam heredis ementiretur, nec abstentionis beneficium heri se impetrasse debitori exponeret: aut cum pecuniam ab illo sibi mutuo datam & vel ex arca, vel per argentarios numeratam debitor hereditariam esse nesciret, sed aliunde illi, qui fortasse patruo successerat, aut legatum vel donationem acceperat, post mortem patris obuuisse crederet. Sanè facti ignorantia cum ita de-*

l. regula. §. sed facti. l. nec supina. D. de iur. & fac. ignor.

mum cuiquam non noceat, si non ei supina ignorantia, nimia securitas & crassa summāque negligentia obiiciatur: si solus ille ignorauit quod omnes in ciuitate scirent, perinde de habendum esse ac si sciens ei soluisset cui non debuit soluere, dicemus. Proinde siue sciuit, siue solius ignorauit cum ceteri scirent, nec probabilem ullam ignorandi causam habuit, pecuniam in proposita specie fuisse hereditariam & post abstentionem nihilominus ei, qui heres esse desit: aut in superioribus casibus Titio post prohibitionem, actori seruo post manumissionem, tutoris, qui pupillum fraudabat, creditori numerauerit:

numerauerit: *solutione hoc modo facta, id est non ex bona fide, sed malo consilio, aut supina, dissoluta, crassaque facti ignorantia (quae propè dolum est, ut ait iurisconsultus¹, & ad malam fidem accedit) non esse liberatum respondebimus. Eamque distinctionem adhibendam esse Claudius in quadam facti specie non absimili, de argentariis, qui rerum (quas à matre filiae negotia curante, ut auctiōnarentur, acceperat) venditarum pretia secundum stipulationem ipsi matri persoluerant: apud Ceruidium Scauolam libro quinto Digestorum² relata, existimauit: non tam notato forsitan ac reprehenso velut iniusto aut iniquo responso Scauola, quam quasi subobscuro, & ne ultra quam oportuit contra mentem illius porrigeretur, adiectione illa (quae casum contineat aut contrarium, aut certè diuersum, in quo locus illi responso non sit) illustrato & explicato. Nam etsi Claudius Triphoninus is qui ad Scauolam notas scripsit³, interdum ipsi aduersetur, aut ius nouum constitutionum eius responsis appingat⁴: plerumque tamen ista non corrigit, sed illustrat⁵, & additis etiam rationibus confirmare solet⁶. Hoc certè quidem Scauola responsum non potuit non calumniosè Triphoninus reprehendere: quando secundum ea quae proponebantur, ille (qui suis etiam responsis verba ista non semel⁷ adiicit) solutione matri facta iure argentarios esse liberatos, ex facto consultus peritè ac de iure satis aperto breuiter more suo responderat: & peritè quidem ac ex arte iuris: quoniam ipso facto (quod proponitur eo loci) rectè perpenso, iustus error bonae fides argentariorum satis cognoscitur ex eo, quod solutionem matri factam ab argentariis, & stipulatio matris, & vendi-*

l. si fideiussor. in princ. D. Mandat. l. filia 88. D. de solutione. l. qui negotiatione. §. 8. in princ. D. de admin. tut. et inscriptione l. nec fideicommissa. §. 6. D. de legat. 3. ut in l. ult. D. de ser. expor. tand. §. ut in l. general. 32. §. j. D. de usufr. leg. ad quae Cuiacius cap. 38. lib. 10. obseruat. ut in l. pen. D. ad Treb. quae est ex eo de libro 5. Digestorum et l. Lucius Titius 78. §. Titia ex aff. l. hereditibus. 77. §. ult. eod. tit. quae sunt ex libris 20. & 21. Digestorum Scauola, & d. l. qui negotiationem. quae est ex lib. 11. 7. l. ult. de constit. pec. l. ult. §. ult. D. de pignor. quae sunt ex eodem libro. 5. & alibi locis propè innumeris.

¹ l. Stichus
67. §. Titius
D. de con-
dic. indeb.
quæ est ex
lib. 5.

tio facta non priuatim (ut idem alio eiusdem libri loco¹ in-
ri (consultus loquitur) sed publicè per argentarios decursis
(quod omnem fraudem excludere videtur) hastis habita
præcesserat: & administratio rerum pupillarum per no-
uem annos, & ipsius pupillæ in matrimonium ab ipsa ma-
tre collocatio, rerumque traditio subsequuta fuerat. In clau-
sula sanè illa siue specie facti quæ Ceruidianæ superiori à
Claudio Triphonino subiicitur, non esse liberatos, nec ab ip-
sis ex bona fide matri solutum venditarum rerum pretium: si
& has pupillares fuisse & illam ius administrationis non
habuisse argentarij cognouissent, aut (quod perinde esse di-
ximus) id isti soli nimium securi, cum cæteris ciuibus explo-
ratum foret, ignorassent: meritò traditur, & ex tacita (ut
opinor) mente Scauolæ: qui non aliter hoc posteriore casu
certè responsurus fuit, quo scisse proponuntur argentarij ma-
trem administrandi ius non habuisse: atq. adeò rerum vendi-
tarum pretium ipsi non bona & sincera fide numerasse:
aliter ac priore casu, quo siue res pupillares non pupillæ no-
mine sed quasi suas vendendas tradiderat mater, siue, quod
codice conscriptum fuisse dicitur id eo pertinet ut quasi pu-
pillares à matre vendendas argentarij susceperint: nihilomi-
nùs tamen in errore iusto fuerunt existimantes: ei ius esse
administrandi quæ non segniter omnia nec inutiliter, sed in
pupillæ filiæ commodum non impediens tutoribus ma-
terna pietate gereret, cum alioqui palam non esset, admini-
strandi ius eam non habere: ideòque non potuerunt ei à qua
res acceperant ipsarum pretium & (ut est apud Scauolam)
uniuersum redactum venditionis, numerasse dolo malo exi-
stimari: præsertim argentarij mensularij siue mensurij quo-
rum fides publica fuisse ab Vlpiano² dicitur.

² l. si vtri.
24. §. in bo-
nis. D. de
reb. aucto-
r. iudic. pos-
sed. alias
est tit. de
privileg.
credit.

Nam, ut hoc quoque obiter, & illa simul de codice, de-
que uniuerso redactò, quæ apud Scauolam nostrum legimus,
& alia quadam minimè vulgaria, in isto quasi transcurso
ac secessu non inamæno raptim exponamus: quod eo loci de
mensularijs Vlpianus tradit, non dubito quin ad argenta-
rios mensariosq. ac forsitan ad nummularios referri debeat:
cum hos omnes eosdem esse rectè Cuiacius noster¹ censeat, à
uariis muneribus atque officiis non uno nomine designatos:
& verò cum Scauola ipse noster alibi hoc ipso in libro² de fi-
de nummulariæ mensæ nonnihil egerit: sanè ab argentariis
nummularios separare quodammodo Paulus³ videtur, ex
Pomponio non esse iniquum scribens, nummularios cogi ra-
tiones edere, quod & hi nummularij sicut argentarij ratio-
nes conficiant: ubi & acceptam pecuniam nummularios
erogasse per partes tradit: ipsis profectò præsentibus explo-
rari & comprobari solitos nummos (quod alij non docent) ex
Apuleij quodam loco⁴ intelligimus: in quo sic est, sed ne fortè
aliquis, inquam, istorum quos offers aureorum nequam vel
adulter reperiatur, in hoc ipso sacculo conditos eos annulo
tuo prænota, donec altera die nummulario præsentem compro-
bentur. verumtamen nummularios ac mensularios si non
eosdem, at eodem certè iure fuisse, aliis duobus nostrorum lo-
cis⁵ inuicem collatis facillè cuique apparebit. Qui mensarios
ab illis separant⁶, tanquam hi rationem publicam, illi num-
mularij siue argentarij priuatam confecerint, vereor ut er-
rent: quum Liuij locos de triumuiris aut quinqueuiris atque
adeò de magistratibus extraordinariis siue curatoribus le-
uandæ fœnebris pecuniæ gratia constitutis, accipiendos esse
non viderunt. Idem rectè cætera de argentariis & ipsorum
in foro tabernis veteribus & nouis: quarum noster quoque

¹ ad l. si v-
nus. D. de
pact. vbi
de argenta-
riis. vide et
cap. 14. li-
10. obser.
² l. vlt. D.
de instit.
act.
³ l. quædam
§. Nummu-
larios D. de
edendo.
⁴ lib. 10. de
asino aureo

⁵ l. si homi-
nè. §. quo-
ties & l.
seq. D. de
pos. & d.
§. in bonis.
⁶ sig. lib. 2.
de iu. ci.
cap. 11.

¹ l. qui tabernas. ³² D. de con. trah. emp. ² ad l. 92. si librarius. D. de regul. iur. ³ l. l. ult. D. de instit. act. iuncta l. 4. §. sed si servus et §. seq. D. de edendo. ⁴ in Bruii & Antonij vita. ⁵ Theod. et Valent. l. si cohortalis. §. ult. C. de cohortal. lib. 12. Iustin. l. eos qui. §. illos vero. C. de sur. & l. vnica. C. Negotiat. ne mil. li ¹² ⁶ in cōmencario ad l. si librarius. ⁷ d. l. filia. de solut. ⁸ l. antepe. §. Argentarius. D. de statu lib.

Ulpianus meminit, ut eas publicas utpote quæ in solo publico, id est, in foro sint siue in basilica (ut alibi doceo) earum tamen usum ad priuatos pertinere dicat: quod scilicet in iu priuati nummularias mensas habeant, & argentariam (liberto forsitan aut seruo ipsis præposito, quemadmodum apud Scæuolam nostrum alio eiu(dem libri loco dicitur) negotiationem exerceant: de quibus sensisse Plutarchum arbitror cum ἐργαστήρια nominat, ubi de funere Caesaris in hæc verba loquitur, οἱ δὲ ἄσπετον ἐπὶ Κλωδίου τῆς δημοκρατίας ἐπέτερον ἀπὸ τῶν ἐργαστηρίων τὰ βάλαντα καὶ τὰ περὶ τὰς ἀνακτοῦντας καὶ σὺκομίζοντες εἰς τὸν δῶρον, παμμεγέθη πνεύματι ἐνσώμα. quod facile mihi concessuri sunt, qui erga steriorum generale nomen à nostris quoque Imperatoribus argentariorum tabernis tribui didicerint: & Padiani locum in Milonianam Ciceronis de funere Clodij à me apud Scæuolam olim adnotatum, & expositum, cum isto comparauerint: illud etiam intellecturi quod hîc ab ipso Scæuola de codice rationum, de que uniuerso venditionis redactio traditur: nam & rationes & stipulationes si quæ interponerentur, aut obligationi nominum adicerentur, in scripta redigi à librariis argentariorum ministris: & pretia rerum uocibus hæstæ que præconis subiectarum, quæ res in auctionibus ad ipsorum argentariorum tabernas in foro fieri solitis ad dicta pluris licitantibus forent, per coactorem argentariorum itidem ministrum redigi consueuisse, illo in loco breuiter & strictim docuimus. Coactoris autem istius argentariorum, uno (quod sciam) iuris civilis loco, auctores nostri meminere, itémque in Cluentiana Cicero, in primo sermonum Horatius, & ad ipsum Acro, & in Vespasiano deniq. Suetonius, quod & alios notasse video: & de iure auctionis ad

argentariorum tabernas sub præconis hasta facta, adhibitis Ciceronis, Senecæ, Quinctiliani, Festi, ac Tertulliani testimonis, præclare admodum scribere cōmemini: quamobrem hoc tatum admonebo, quod intactum reperio de mensariis & auctionibus leges tulisse Marcum Philosophum & Imperatorem, id quod Capitolinus tradit: deinde hastam præconis, non prætoris legendum apud Senecam, quo loco de occupatis agit hominibus, Quos officia domibus suis euocant (ait) ut alienis foribus illidant, quos hasta prætoris infamibus beat lucris, & quando que supputatio exercet. Infamia uero lucra nominat, quas Horatius paruas mercedes, ubi de præcone coactoréque argentario: quorum uterque auctionibus & hasta operas dabant, cum ille pecunias cogeret, hic emptores & licitatores præalta uoce citaret: unde Claudianus alicubi de quietis Honorij principis temporibus, qualia nos non optare modò, sed & sperare cōdici possimus:

Impia continui cessant augmenta tributi,
 Non infelices tabulæ, non hæstas reflexas
 Vendit opes auidas, emptor non uoce citatur,
 Nectua priuatis crescunt æraria damnis.

Sed ad opus pensumque nostrum omissis parergis, animum utcunque recreatum reuocare placet.

Igitur argentarios scientes matrem ius administrationis non impetrasse, solutione pecunie ex rebus pupillaribus uenditis redacta, utpote dolo malo matri facta non esse liberatos: auctore Claudio diximus. Hoc autem obtinere arbitramur, etiam si mater soluendo sit, quæ rerum pupillariu pretium à scientibus aut nimium negligentibus argentariis accepit: his enim debet imputari, etsi puella seruare pretium à matre possit: quod non tutoribus potius quam ipsi matri, cui

¹ vide his omnibus de rebus signum lib. 1. de iure ciu. cap. 11. & lib. 2. ca. 10. Cuiaciu ad l. si vnus de pact. et ad rubricam. de fide & iu. haste fsc. Brissonium lexico in Argentario et. in. Hasta. ² in eius uita. ³ de breuit. uita. ca. 11. ⁴ in Panegyri. in 4. consul. Honorij.

1 l. 2. D. de non fuit à principe administratio permiffa, soluerint. Quam-
 eo. qui pro obrem illud quod est in extremo Claudiana nota, Scilicet si
 tutore vel mater soluēdo non fit, cū nec ab ipfo Accurfio agnofcatur,
 cur. valde mihi fufpectum est: ut irreptitium putem, & interpre-
 2 l. apud Cel. sum. §. si tis cuiuspiam fcholio tribuam, qui falfo exiftimarit idem iu-
 quis nō tu- ris eſſe cū à tutore, quod cū ab eo qui pro tutore negotia
 tor: D. de doli excep. gerit, alienatio facta fuerit. Atqui diſertè Celfus¹ & Celfi
 ubi pro Et, legēdū, Ef- Iurifprudenciam hac in re ſecutus Vlpianus² in contrarium
 ſe. nec à Cu omnino reſponderunt, non eandem eſſe huius quam tutoris
 iacio demō ſtrum eſt rerum pupilli adminiſtrationem: ideoque ſi is, qui pro tutore
 ad l. 4. §. ſi negotia gerebat, cū tutor non eſſet (ut mater in propoſita
 pupilli. D. de ſurpat. ſpecie) rem pupilli vendidit nec ea uſucapta eſt, eam pupillum
 et uſucap. petere: quamquam ei cautum ſit. verus quippe tutor poſt-
 3 l. in dubiū quā ſatis dedit ſaluam tutelam fore, non antea (cū ſine ſa-
 c. de tutore tiſdatione qua ab eo geſta ſunt, ipſo iure adeo ſint irrita, ut
 vel curat. qui ſatis nō fruſtrā reſtitutionis auxilium ad ea reſcindenda imploretur)
 ded. utiliter adminiſtrat, res pupillares³: & ita quidem ut mobi-
 4 tototit. D. les (niſi ſi quas cum immobilibus hodie ſine decreto diſtrahere
 de reb. eor. qui ſub tut. vel cura. ſunt ſine licet⁴) per ſe alienandi poteſtatem habeat, non quidem omni
 dec. non utputa donationis vel tranſactionis deminuendi cauſa facta
 alien. & l. titulo (non enim domini loco eſt cū pupillum ſpoliat⁵) ſed ita
 lex qua tu- ſi adminiſtranda tutelae cauſa res diſtrahat⁶. Harum ita di-
 ſores C. de ſtraotarum dominiū adeo tranſfertur, ut neceſſe non ſit uſu-
 admin. tut. dum. §. ſi capi: quonia pupillus vendicare non poteſt, ne à tutore qui-
 5 l. qui fun- dem, qui à ſe ipſo, ſed bona fide emerit: ſic enim accipio quod
 tutor. D. pro empt. dem, qui à ſe ipſo, ſed bona fide emerit: ſic enim accipio quod
 6 l. nō omni idem alibi⁷ Scauola docuit. Sanè cū dolum tutoris ſiue ſol-
 C. de ad- uendo ſit, ſiue nō, ex regula iuris⁸ pupillo nocere non oporteat:
 min. tut. l. non modo qui fraudem cum tutore participauerit, interdico
 tutor. 24. l. Lucius Titius §. ult. D. eod. tit. 7 l. tutor rerum § 7. D. eo. tit. iuncta l. pupillus. §. ult. D. de au-
 ftor. tut. 8 l. neque in interdico. 198. D. de diuer. reg. iur. ant.

fraudatorio tenebitur, ut quod accepit reſtituat¹: ſed & ad-
 uerſus quemlibet etiā bona fidei poſſeſſorem pupillus utiliter
 experietur impetrata reſtitutione in integrum: etiam ſi tutor
 qui mala fide quid geſſit ſoluendo ſit, & rem pupilli ſaluam
 fore ſatis dederit: aduerſus quē personali actione experiri po-
 teſt². Nam eſi pupillo cautum ſit, melius dicetur rem ſuam
 reſtitui pupillo debere, quā incertum cautionis euentum ex-
 2 l. 3. et ult. c. ſi tutor
 peſtari: cū à tutore potiſſimū circumuentus quacunq. ratio-
 vel curat-
 ne pupillus fuerit³. Sanè eſi tutores aut curatores ſint idonei
 inter. de
 ſoluendo, nec mala fide ſed in utilitatē pupilli vel minoris res
 qua vide
 eorum (ſine decreto tamen) contra Seueri principis orationem
 Cuiacii ad
 alienauerint: cū generaliter ſi res. talis ſit ut eā lex (utputa
 l. 3. D. de
 Iulia de fundo dotali) vel cōſtitutio (ut Seueri) alienari pro-
 3 l. pupilli
 hibeat, eo caſu Publicianam non cōpetere, quo neminem præ-
 ſcientia. D.
 tor tueatur ne contra leges faciat, Iuriſcōſultus⁴ dixerit: ideo
 quod falſo
 hic quoque locum eſſe reſtitutioni in integrum aduerſus bo-
 4 l. cū ſpon-
 na fidei poſſeſſores (niſi forſitan aut ſpeciali confirmatione
 ſus. §. ſi res.
 facti maioris, aut certè tacita veluti excuſu ſtatuti tēporis,
 D. de Pu-
 id quod perperam actū erat, ut ait Imper.⁵ ſtabilitum fuerit)
 blic. in rem
 act.
 verius putem: ut tamen agenti minori obſtet doli mali exce-
 5 l. 2. C. ſi
 ptio, ſi neque pretium ac medij tēporis uſuras nec utiles im-
 maior fac.
 penſas in rem factas reſtituat, & ita lucrū capet ex damno
 alien. fac.
 alieno: qua de re Scauola noſter libro ſecundo Digeforum⁶
 ſine decr.
 diſſerit. Ex diuerſo autem qui neq. tutores ſunt ipſo iure neq.
 rat. hab.
 curatores ſed pro tutore negotia gerunt vel pro curatore, eos
 6 l. intra v.
 non poſſe diſtrahere res pupillorū vel adoleſcētium nulla du-
 tile. §. ult.
 bitatio eſt, idque Vlpianus⁷ ſcribit: quod non modo verū eſſe
 D. de mi-
 credimus in iis rebus quarū interdico, ſed & in iis quarū iure
 l. pen. §. vl.
 civili tutoribus ipſis alienatio permiffa eſt. Ex quo ſequitur,
 D. de reb.
 eor.
 ut qui pro tutore gerit negotia pupillaria (cū tutor non ſit,
 7 l. qui neq.
 8 D. de reb.
 eor. qui
 ſub tut.

sed heres forsitan tutoris) dominium rerum pupillarum quas distrabit, per traditionem possessionis non transferat: sed bona fidei emptoribus causam duntaxat usucapiendi præstet¹; quibus Publiciana quidem interim competit post traditionem antequam usuceperint (cum ij qui falso tutore auctore decepti compararunt, bona fide emisse videantur²: & verò dolus eius qui tutorem simulans callido consilio res vendidit, ipsis emptoribus nocere non debeat³) sed Publiciana nihilominus exceptione iusti dominij repellitur⁴ (quemadmodum suo loco dicturi sumus) nec pupillis aut minoribus possessoribus nocere potest: qui etsi non possideant, res suas ab eo (qui, cum administrationem non haberet, pro tutore gessit) alienatas, nec adhuc ab emptore bonæ fidei usucaptas persequi ac vindicare tanquam suas sine metu doli mali exceptionis poterunt, id quod auctore Celso superius ostendimus. Quemadmodum autem alienatas, ab eo qui pro tutore gerit, res suas pupillus reuocat: non tantum ab eo qui sciens earum conditionem, cum tutoris officium morte finiatur, ab eius herede mercatus est (quo casu de temporis interuallo nullam sibi defensionem, Imperatore Gordiano⁶ teste, acquirere potuit, qui sciens rem alienam comparauit) verum & à quocunque licet bonæ fidei possessore, si nondum usuceperit: vel earum pretium certè (si hoc malit) ab eo qui sciens id falso tutori soluit, sibi reddi postulat: etiam si falsus tutor soluendo sit, etiam si verus tutor saluam rem pupilli fore cauerit: quoniam scilicet falsus tutor administrandi ius non habuit: sic & in specie de qua tractabat Scauola; cum mater filij negotius ultro se immiscuit, imò verò etsi non ultro sed secundum patris voluntatem ea gesserit: sine distinctione utrum ea soluendo sit, aut pupillo à tutore cautum sit, nec ipsam filij nomine

¹ l. i. §. vlt. c. si quis ignorans rem min. esse sine de cr. cōpar.
² l. quacūque. §. vlt. D. de public. in rem act.
³ l. cum qui. §. prætor ait. D. de Publicia.
⁴ l. pen. & vlt. eod. tit. § cap. 17. infra.
⁶ d. l. i. in princ. c. si quis ignorans rem min. esse sine de cr. cōpar.

mine rectè agere aut res bonorum eius alienare, ut dominium scilicet transferat: neque debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberare, à Papiniano¹ responsum est. Et rectè quidem: qui de sciente debitore (ut & apud Scauolam Claudius) loquitur: nam si debitor pupillarem esse pecuniam ignorauerit, & iusto errore ductus matri (quæ forsitan ipsa crediderat & sibi reddi stipulata fuerat) soluerit argentariis, ut apud Scauolam proponitur: omnino siue ipsa mater soluendo sit siue non, eum esse liberatum huiusmodi solutione, tutumque doli mali exceptione, & aduersus pupillum arbitror: idque bona fides ipsius efficit: quæ ut possessori², sic etiam soluenti debitori tantundem præstat quantum veritas: præsertim cum ad liberandum proni ac procliues esse debeamus³.

In summa debitoris animum ac fidem, ex errore iusto, vel ex scientia ipsius, liberationem autem ex eius fide, non ex facultatibus illius qui pecuniam accipit, æstimamus. Ergo qui sciens alteri, quam cui debuit numerare, soluit: etsi qui accepit soluendo sit, nihilo magis tamen ille liberatur, etsi negotiorum gestori soluerit: ut matri, quæ diu quidem ipsa quicquid agendum erat nomine pupilli gesserit (quod alieno quidem periculo potuit) ius tamen administrationis (quemadmodum Claudius loquitur) non habuerit. Hoc verò nostri cum non attingant, equidem eò pertinere censeo: ut si, non modo administrasset mater, sed ius etiam administrandi habuisset, hoc casu rectè ipsi ab argentariis (licet res pupillares fuisse non ignorantibus) redactum ex earum vèditione pretium persolutum, & ipsos iure liberatos fore intelligamus. Ius autem istud administrandi res pupillares aut minorum, soli masculi olim habuerunt, tutelæque & cura officium vi-

¹ l. qui aliena. §. vlt. D. de negot. gest.

² l. bona fides. D. de regul. iur.
³ l. Arrianus. D. de oblig. & actio.

410
 1 l. tutela
 plerunq. D.
 de tutel. l. 1.
 C. quando
 mul. tut.
 off. fun.
 poss. & vi-
 de quæ scri-
 psi ad l. 2.
 de regul.
 iur.
 2 in Topicis.
 3 l. ult. D.
 de tutel. l. 2.
 C. quando
 mul. tut. of-
 fic. fun. pos-
 s. omnē. C.
 ad Tertyl.
 l. si mater.
 C. in quib.
 caus. pign.
 vel hyp.
 tac. contr.
 4 l. mulierē.
 C. de ado-
 ptio. §. fæ-
 minæ. inst.
 eod. tit.
 5 Novella
 de hered.
 ab intest. et
 auth. ma-
 tri & auie
 C. quando
 mul. tut.
 off. fun. pos-
 s. l. 1. C. de
 eo qui pro
 tutore neg.
 gest. 7
 9 l. fideiussor. §. ult. D. de negot. gest. & lib. 1. sent. tit. 4. §. Mater. & vide l. si mater. C. de v. s. 1. 4. C. de neg. gest.

rile fuit¹ (cū ipsæ fœminæ adhuc in perpetua tutela ob infr-
 mitatem consilij ex more maiorum degerent, de quo apud
 Ciceronem²) Fœminis postea non tam iniungi quàm permit-
 ti: nec promiscuè quidem omnibus, sed ex beneficio princi-
 pali matribus, id specialiter postulantibus, in solatium amif-
 sorum virorum³ (ut arrogatio in solatium amissorum libe-
 rorum⁴) indulgeri cœpit, & iurisperitorum quoq. nostri-
 rum temporibus peti à principe solebat. Nouissime à Iusti-
 niano ius istud administrandæ curæ vel tutela, matri & auia
 generali constitutione⁵ concessum in commune fuit: sub ea
 conditione si prius apud acta secundis nuptiis & Velleia-
 ni beneficio renuntiassent. Hoc non præstito ex iure nouo,
 aut ex veteri iure non impetrata facultate administranda-
 rum pupillarum rerum à principe: siue negotia veluti pro
 tutore gerebant fœminæ, ipsæ quidem ad præstandam ratio-
 nem actione pro tutela⁶, aut (ut apud Paulum⁷ est) nego-
 tiorum gestorū: siue non tutoris animo, sed ut extraneus
 quilibet vel pietatis ratione mater aut auia (ut in quadam
 facti specie, quæ ab ipso Paulo⁸ alibi proponitur) libero-
 rum etiam suorum rebus interuenissent, actione negotiorum
 gestorū & ipsi & eorum tutoribus (eodem iurisc. 9 au-
 ctore) tenebantur: siue de consensu & mandato tutorum ad-
 ministrassent: aut mandati (ut arbitror, quid enim vetaret)
 aut negotiorum etiam gestorū actione (sicut à Senero &
 Antonino¹⁰ rescriptum est) quæ cum illa concurrat, à pu-
 pillo conueniri poterant: & ex stipulatu quoque (nisi sal-
 tor.) si videlicet indemnitate forsitan tutoribus promissa
 ipsæ filij vel nepotis bona suscepissent: quo casu nihilomi-
 nus tutela actione aduersus tutores experiendi minoribus¹ l. 2. C. si
 arbitrium & facultas fuit: id quod ex duobus aliorum Im-
 peratorum¹ rescriptis colligitur. In quibus illud, Non ad-
 uersus matris successores ex stipulatu competit actio, sic ac-
 cipiendum videtur (quod non percepit Accursius) ut sæ-
 pe alibi², tanquam scriptum sit, Non solum: nec enim
 denegari profecto aduersus promissoris heredes minori actio
 saltem utilis ex tutoris stipulatione potest: quando etsi tu-
 tores, cū pecuniam pupillarem crederent, ipsi sibi stipula-
 ti sunt, utilem actionem pupillo dari ab Alexandro³ re-
 scriptum est: & generaliter ex contractibus cum tutore
 habitis, & siue ipse condemnauerit, siue ipse condemna-
 tus sit, actiones utiles pupillo & in pupillum (nisi si non
 eius, sed tutoris curatorisve potius personam, qui cum eo
 contrahebat secutus sit⁴) ex locato vel alio quolibet con-
 tractu vel iudicati competere⁵, nemo. qui vel à templi sui
 iurisdictione iurisprudentiam salutarit, vel certe sacris ipsius ini-
 tiatus fuerit, in controuersiam possit adducere. Ceterum
 quæ vel iussu tutorum vel ultrò negotia minorum fœminæ
 gerebant, licet pro tutore aut curatore, cū tamen admi-
 nistrandi ius non haberent, eæ nec res minorum alienare
 ut dominium transferrent, nec solutam à scientibus pe-
 cuniam accipiendo: licet sibi obligatos pupilli tamen de-
 bitores, qui non bona fide alij quàm cui oportuit nume-
 rassent, omnino liberare potuerunt: quamuis ipse sol-
 uendo fuerint. Vtrum autem id scirent debitores & ma-
 la fide soluerint, hæc verò quæstio facti est, & ex iuris-
 dictione pendet (ut hoc loco⁶ ait Claudius apud Scauolam)
 itaque ad iudicem (sicut idem Scauola noster eodem libro
 toto tit. C. quando ex fac. tut. l. 2. D. eod. tit. 6 d. l. filia de solut.

1 l. 2. C. si
 mat. in-
 dem. pro-
 miss. l. tuto-
 rem quon-
 dam. C. ar-
 bitr. tut.
 2 locos plu-
 rimos no-
 tatos vi-
 deas apud
 Ant. Augu.
 lib. 2. opin.
 & emend.
 & apud
 Brisson. lib.
 12. de verb.
 sign. qui-
 bus hic ad-
 datur et §.
 vlt. l. qui ta-
 bulas. D. de
 farr. et Va-
 lerij Maxi-
 mi locus ex
 lib. 2. cap.
 1. vbi de ci-
 uitate Spar-
 tana colla-
 tus cū alte-
 ro Plutar-
 chi ex apo-
 phthegm.
 Lacon.
 3 l. 2. C.
 quando ex-
 fac. tut.
 4 l. pen. C. si
 tut. vel cu-
 rat. inser-
 uen.
 5 l. 2. pen. et

F ff ij

¹ l. si ita
quis. 135. §
Scia. D. de
verb. oblig.
facit l. 1. § j
in fi. D. ad
Turpilias.

quinto loquitur) remittenda est utrum solvendo fuerit ma-
ter necne, facti quidem est questio, sed quam discuti nihil
magnopere opus sit à iudice: qui nihilomags ad absolvendos
à pupillo aut minore argentarios, qui scientes matri ius ad-
ministrationis non habenti solverint, movebitur: quòd ea sol-
vendo sit: aut ad eos condemnandos, quòd ipsa minimè sol-
vendo sit: dum tamen ei bona fide sit ab illis facta solutio, se-
cundum ea quæ antè diximus: ex quibus liquidò apparet,
extrema illa Claudiana nota verba, *ὡς πρὸς μὲν ἐβέλκημυθα
ἐβελίζοντι* & expungenti mihi, velut antiquo cuidam cri-
tico constare rationem.

² l. qui ne-
gotiationē.
§ 8. §. testa-
mēto. D. de
admin. tut.

Sic & alio apud ipsum Scaevolam loco² ex libro 11. Di-
gestorum aliquot verba (cùm ipsa sint spuria) sedem locum.
que legitimorum occupasse animadverti. Est enim Florenti-
no in codice omnino ita scriptum, aliter atque in vulgaribus
impressis, *Quæsitum est ex testamento datos periculum ante-
cedentis temporis administrationis utrum ex apertis tabulis
an ex quo iussi sunt pertineat ad eos. Respondit ad eos de
quibus quæreretur, nullum antecedentis temporis periculum
pertinere. Hic igitur aio istud, Ex testamento datos, ab ora-
tione iuriconsulti reliqua disparatum, alieno certè loco posi-
tum, interpretationem videri esse verbi, Ad eos, illius scilicet,
quod statim & priore loco subiicitur. Talia passim apud opti-*

³ Canterum
vide cap. 1.
lib. 4. no-
van. lect.

mos utriusque literaturæ auctores ab eruditissimis hominibus
quotidie adnotatur: quorum ordini accenseri aut numero cer-
tè adscribi possunt, quæ statim & liberaliter quidem, plenà
que (quod dicitur) manu exhibebo: ne singulas singulis (ut
quidam faciunt) capitibus bracteatas atque phaleratas pro-
ferendo coniecturas, desiderium lectoris macerem: qui quàm
odiosa res olim circensibus pompa fuerit, scio. Seneca⁴ ubi de

⁴ lib. 1. sua-
foriar. in 1.

Antonio, qui vellet se Liberum patrem dici, & hoc nomen
statuis scribi, habitu quoq; & comitatu Liberum ementire-
tur: ei venienti Athenienses cum coniugibus & liberis oc-
currisse, & Διόνυσον salutasse scribit: hoc etiã addito, Dixe-
runt despondere ipsos in matrimonium Mineruam Musam
suam, & rogauerunt, ut duceret: & Antonius ait ductu-
rum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. In qui-
bus, illud Musam Senecæ non esse contendo: cùm à veteri-
bus præsertim Atheniensibus, non in Musarum, sed in Di-
uinarum numero habita fuerit Minerua: itaque Dio¹, qui lib. 48.
hanc historiam enarrat, *Μυσα non meminit, ἐπειδὴ τε οἱ
ἀπὸ τῆς ἑσθῆς τε ἴσθητο καὶ τῆς ἀγῆρας τῆς Ἀθηνῶν* (inquit)
*αὐτὴ κατελύθη, δὲ χροσῶν τε τὸν γάμον ἔφην καὶ ὡρίσθη
μυριάδας ἑκατὸν πρὸ αὐτῶν ἔξέωρεν.* Apud Plinium in
epistola quadam ad Arrianum² ubi de Mario Prisco a-
git ex Africa pro consulatu repetundarum delato Afris ac-
cusantibus in Senatu: in quo varia fuerunt de illius dam-
natione iudicium sententia: Ex quorum numero Pompeius,
Et septingenta millia (inquit ille) quæ receperat Marius,
arario inferenda, & Martianum in quinquennium rele-
gandum: Marium repetundarum pœna, quam iam passus
esset, censuit relinquendum. Hic etiam illa, *Quam iam pas-
sus esset, adeò mihi stomachum mouent ut concoquere non pos-
sim: nam quomodo repetundarum pœnam passus Marius
fuerat, de cuius crimine tum primùm Senatus non ex ap-
pellatione iudicabat, & nondum pronuntiauerat? Illa igitur
paucula verba esse interpretis, & quidem mali, au-
tumo: non intelligentis & tamen exponere volentis quod
apud Plinium Pompeius Marium repetundarum pœna re-
linquendum dixerat: cùm hæc esset Pompeij sententia, ut*
E ff. ij.

² lib. 2. epi-
stol.

Marius legitime repetundarum poena relinqueretur, id est, ut nihil aut seuerius, aut grauius, aut remissius molliusq. in reum statueretur, sed poenam lege Iulia repetundarum constitutam Marius subiret: nam ita omnino Plinius idem ad Cornelianum¹ scribens, relinquēdi verbo vititur, ubi de Gallia adulterij rea: Sed illam damnari (ait) etiam inuito accusatore necesse erat, Damnata & Iuliae legis poenis relicta est. Apud Suetonium² quoque in posteriore veterum controuersiarum, quae adiectis locorum appellationibus proponi solerent, exemplo, ubi legitur inter cetera, Petitur puer quod domini uoluntate fuerit liber in libertate. Illud, liber, glossema est, & interpretamentum eius quod sequitur, in libertate: sed adeo tamen aut ineptum aut falsum, ut ferri non possit: quod quia paucis exponi nequit, eius in aliud tempus differetur non inutilis neque vulgaris tractatio: quae ipsa ex penitissimis antiquae iurisprudētia fontibus haurienda est. Apud Gellium³ quoque tali mendo locum istum laborare suspicor in praecleara illa inter Sex. Cæcilium Africanum iuriconsultum & Phauorinum philosophum dissertatione de legibus xij. tab. ubi sic est, Verum est mi Phauorine talionem rarissimam fieri difficilimè. Sed Decemuiui minuire atque extinguere uolentes huiuscemodi uolentiam pulsandi atque ledendi talione, eo quoque metu coercendos esse homines putauerunt. Nam quid est, Talione ledere? Deleo Talione, quod ex glossemate uocabuli Metus, in contextum uenit, cum illud, Eo quoque metu, talionis de qua egerat metum haud dubie designet. Superuacuum quidem & alienum id nemini (qui modo explorata non surda nec iacenti aure homo sit) non statim videbitur: ut, Propinquorum etiam uocabulum, in illo Quintilianiani loco ex Declamationibus⁴, Sacra res est unitas & quaedam fraternitas propinquorum

¹ lib. 6. epistol.

² in libello de claris rhetoribus in praemio

³ ca. 1. li. 10 noct. Attic.

⁴ in Declamationibus 310.

animorum: nam si quis ea quae praecedunt cum sequentibus attentè comparauerit, istud, Propinquorum, ex margine interiore in contextum à semidocto librario translatum esse deprehendet. Consimiles errores identidem occurrunt Graecorum libros auctorum legentibus, nec tamen occupantur. Nos ex multis atque adeo plurimis insigniores aliquot nondum animaduersos ab aliis, indicabimus. Atque ut mittamus Aristidem rhetorem: quem si, quod est pollicitus Canterus (quodque ipse, si quis alius prestare potest) emendatissimum ediderit: ab hoc quoque mendo uindicabit: quod in illo insedit loco¹, ἐγὼ δὲ ἔχ' ἔγωγε φροντίδων νομίζω αὐτὸ τῷ ἀδελφῶν φροντίδων ὁμοίως ἔχειν νοῦν ἔχοντος οἷμα τίτρεται: & pro illo φροντίδων, φροντίδων reponet: illud autem οἷμα, ut glossam proximi uerbi τίτρεται, delebit. In illo sanè Themistij loco ex orationibus², καὶ νῦν δεικνύται αὐτὸ τῷ ἀδελφῷ σῆμα ὅτι τὰ ἀεθροῦς ἔμελλεν ἀλλοτρίως, cum pro αὐτοῦ, quod nihil est, legi debeat (mea quidem opinione) αὐτοῦ: non dubito, quin & id quod statim subiicitur, ἔπειτα λαβὴν τὸν αὐτοῦ οἰνεύμεται, interpreti potius illud, αὐτοῦ ἀδελφῷ σῆμα exponenti, quam ipsi Themistio tribui, ac prorsus expungi oporteat. Quale illud est quod mihi Romae una cum esse in bibliotheca Vaticana, ingeniosissimus & eruditissimus Muretus olim à se animaduersum indicauit, apud Andocidem in illa de mysteriis oratione grauissima³, μετρηθὲν δὲ αὐτῷ ἔποι πρῶτες οἱ ἀδελφῶν, ἔπειτα τὴν ἀδελφὴν ἢ, πόσοις ὑμεῖς ἴτε οἶοι εἰσὶ. Nam reiecto illo τόπος quod ex annotamento scholiastæ cuiuspiam ad illud ἀδελφὴν (qui Athenis locus est) addito, in contextum irrepsisse (quo est acumine praeditus) coniecerat: sic legenda illa monuit, οἱ ἀδελφῶν ἔπειτα τὴν ἀδελφὴν, οὗς ὑμεῖς ἴτε οἶοι εἰσὶ.

¹ ex Aegyptio. ubi de ortu & incremento Nili.

² Orat. 2.

³ sub. fin.

Quale illud postremò est, quod in illa nobili ad Syracusanos oratione Gylippi Lacedæmonij apud Diodorum Siculum¹ Herricus Stephanus eius auctoris diligentissimus & optimus scholiastes adnotandum nobis reliquit ubi sic legitur, καὶ ἐπαρῆν ἰδὼν περὶ τῆς κοινῆς ἡδονῆς καὶ ἰδίου καὶ πλείους ἀναλώσασθαι βίους, καὶ πλείονος ἢ πῶς τῶν φορέων ποιῆσαι. ὁ γὰρ ὁπρὶν τῆς ἐκείνων ἡμῶν. Nam quid hîc faciat illud καὶ πλείους? nisi verum est, quod ex annotamento siue glossa interpretis ad marginem illius (quod statim sequitur) καὶ πλείονος adscripta: in eum contextus valdè alienum locum, ab accurato nimis & indocto Graculo quopiam librario immissum id fuisse auguramur: quod ut credamus Diodori esse, nullo modo adduci possumus. Alia huius generis non pauca in opisthographis quæ habemus, hoc loco inserere nec libet, nec verò per eam quam gerimus personã licet: præsertim cùm sodalis quispiam vetus aure à tergo attrita & vellicata nos veteris proverbij, Ab equis ad asinos, admoneat & à iurisconsultorum præsiidiis ad grammaticorum castra si non perfidè defecisse, at sacramenti profectò immemores velut à legionibus ad auxilia penè iam desertis ordinibus transisse criminetur. Hactenus itaque grammaticum egisse satis habeo.

Iterationes, itémque compendia orationis apud iurisconsultos animaduersa. Ad testamentum, Ad annu, Ad conditionem: defensa Florentina lectione in l. 8. D. de verbo obligat. Lex, Fraus. Seruius ad Virgilium & Vlpianus notantur. Proclamare: quo ex verbo dictum Ciceronis apud Plutarchum explicatur. Interdicta loca in l. 4. D. de pænis: cuius tentatur emendatio. Ex literarum immutatione alij apud Papinianum Modestinũ & Vlpianum castigati loci: ex postula. vlt. de iureiur. & l. Papin. si ex causa de inoff. testa. itémq. apud Senecã Plinianum Claudianum Tacitum plurimi. Rursum apud Paulum & Capitolinum Impendij vocabulum restituitur, defensa apud Papinianum vulgata lectione. Induere apud Tacitum & Claudianum: exuendi & exutum legi apud Tacitum

tum & Plinium debere. Indicij vocabulum in l. 2. C. vt in possess. legat. ex Papiniano, itémque apud Senecam repositum. Postremò apud Plinium Claudianum & Suetonium: apud Lactantium Dionem Plutarchum Isocratem singuli ex ista literarum immutatione loci castigantur.

CAP. XVI.

Idò verò, cùm nemo iurisconsultus optimus esse possit (me quidem iudice) nemo, inquam, Apollinea iurisconsultorum nostrorum responsa exponere aut cognoscere penitus, nisi qui grammaticus idem optimus fuerit: hoc est nisi qui non Ciceronis aut Isocratis μωροδύκτιον consumpserit, sed quancumque Latinitatem, sed Hellenismum, & omnem denique iurisconsultis familiarem loquendi rationem, è Iustiniani Pandectis aliisque variarum literarum auctoribus maceratis atque concoctis hausserit, perbiberit, in succum denique ac sanguinem redegerit: in eorum gratiam, qui rectum ad germanam sinceramque iurisprudenciam iter affectant, grammatici partes hactenus in iurisconsulto agere si perstitero, deque igne alieno lumen ipsis accendero, nihil inutile, nihil ab eo quod suscepi munere seiunctum, sed maximum potiùs operetium factururus videor.

Cur enim eos (vt mittam cetera, quæ partim alij iam tradidère, partim ipsi sequentibus libris, vt res feret, exponemus) hoc scire non iuuerit, quod me, quia nolebam credere, aliquando valde torsit: iterationibus eiusdem sententiæ minime necessariis, καὶ ὁμοδύκτιος, inquam, & βασιλοδύκτιος interdum iurisconsultos vti? vt Iauolenum¹ illo in loco, Quod¹ l. nuptura si non euidenter apparuit de cuius mulier obligatione sensit, in fi. D. de presumptionem ad filij debitum spectare verisimile est: nisi iure dot. euidentissimè contrarium approbetur (nam hoc totum, Nisi,

Ggg

satis intelligebatur ex ipso clausula initio) ut Marcia-
 num¹, cum ait, in quartam hereditatis imputari res quas
 iure hereditario capit heres, non quas iure legati, vel fi-
 deicommissi, vel implendae conditionis causa accipit: hoc
 addito, quod cerè $\pi\epsilon\lambda\lambda\omega\varsigma$ est, Nam haec in quartam non
 imputantur: ut Ulpianum² denique ubi, Si pupillus (in-
 quit) sine tutoris auctoritate detulerit iusiurandum, dice-
 mus non obstare exceptionem istam, nisi tutore auctore in
 iudicio delatio facta sit: Nam aut hoc postremum colon,
 aut illa verba, Sine tutoris auctoritate, ita esse superflua
 ut sine ipsis nihilominus eadem sententia constet, eruditus
 nemo non percipit. Rursum ex illorum usu nonne id vel
 maximè futurum est, si adeò breuitati Laconica (que
 $\beta\rho\alpha\chi\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$ Graecè nominatur) ac frequentius quidem stu-
 dere nostros iuris auctores intelligant: ut horum siue figu-
 ratae (sicut in aliquo huius libri sermone demonstrabo) si-
 ue simplici rectaeque orationi supplenda esse non pauca, di-
 cet ipsa iuris civilis ratio. Enimvero quoniam redundan-
 tia & superuacanea facilius agnoscuntur, quae se oculis
 quodammodo nostris offerunt, ut ne conuidentes quidem
 ipsos effugiant, id quod ex propositis exemplis patet: quae
 vero desunt, & intelligi proinde atque si expressa forent,
 conuenit: ea vel intentissimorum aciem alius atque alius
 rationibus praestricam plerumque fallunt, ut perniciose
 in quibusdam errari ab ignorantibus necesse sit: de illis
 ne verbum quidem unum addituri, ad istorum exponen-
 da nonnulla nos dabimus, ut nullum interea filum oratio-
 nis aut certum ordinem teneamus: cuius necessitate legē-
 que, hoc praecipue scriptiois genus liberum ac solutum esse
 intelligimus.

¹ l. 91. in
 quartu. D.
 ad leg. Fal-
 cid.

² l. i. §. j. D.
 quar. rer.
 actio non
 det.

Ac primùm sermo de codicillis superiore proximo ca-
 pite habitus id in memoriam reuocat, ut admoneam: in
 quo è recentioribus iurisconsultis elegantiores humaniores-
 que nonnullos esse lapsos video, quorum libri legum Ro-
 manarum studiosis alioqui non inutiles habentur. Ad te-
 stamentum factos codicillos in libris nostris breuiter &
 quodam orationis compendio dici, qui scilicet ita facti
 sunt, ut ad testamentum pertineant, quemadmodum Imp.
 Alexander¹ loquitur. Ad testamentum verò pertinere codi-
 cillos, non modò qui testamento confirmati fuerint (ut ab illis
 perperam existimatur) sed & eos quorum nulla mentio in
 tabulis testamenti sit habita: quod satis aperte iurisconsul-
 tus² comprobat his verbis, Qui principale testamentum ar-
 guit & à secundis tabulis repellendus est: item à codicillis ad
 testamentum factis, licet non confirmatis. Nam ex eo se-
 quitur, ut & non confirmati, ad testamentum facti re-
 ctè dicantur: Et sanè ad testamentum pertinent, facti-
 que intelliguntur omnes codicilli, qui à testatore, id est, ab
 eo qui etiam testamentum condidit scripti sunt: quoniam
 testamenti ius sequuntur, etsi eo confirmati non fuerint,
 virisque nihilominus ex eo capiunt³: nisi si à milite ad te-
 stamentum facti sint⁴: quo casu (cum militis testamen-
 tum nuda perficiatur voluntate⁵, ipsique liceat plura te-
 stamenta, ita ut alterum ab altero non rumpatur, facere⁶)
 non sequuntur ius testamenti, ut ex eo pendeant, sed per
 se valere intelliguntur. Sed & hoc tentari potest eam illi
 voci, Ad testamentum, subiectam vim esse, ut codicil-
 los licet ante testamentum factos, attamen quasi postea
 facti sint, pro sequela testamenti (quemadmodum de pri-
 pillaribus & secundis tabulis dicitur) haberi significet.

¹ l. i. in prin.
 C. de codi-
 cillis.

² l. §. post le-
 gatu. §. qui
 principale.
 D. de is-
 quib. ut in-
 dig.

³ l. ab inte-
 stato. in fi-
 iuncta l. 3.
 in fi. & l.
 quod per
 manus. D.
 de iure co-
 dicil.

⁴ l. militis.
 in princ. D.
 de testa.
 mil.

⁵ l. miles.
 36. eod. tit.
⁶ l. quere-
 batur. in
 princ. eod.
 tit.

Planè qui antè testamentum scripti neque confirmati te-
 stamento sunt à pagano, dici non potest quin subsecuto te-
 stamento rupti ac reuocati censeantur, & (ut Plinij¹ ad
 Annianum verbo utar) pro non scriptis habendi, cum po-
 steriore testamento, prius solemnem ac directam volunta-
 tem continens ruptum esse constet: quamobrem vel testa-
 mento ipso, vel speciali alia voluntate postea confirmari ex-
 mente quoque Papiniani oportuit, donec Seuerus & Anto-
 ninus Imp. & antè factos codicillos subsistere voluerunt, si
 appareret eo testamento à priore voluntate non recessum,
 idque à Iustiniano² traditur. In dubio itaque censebuntur
 esse reuocati antea scripti codicilli³, nisi hos valere voluisse
 testatorem aliquo iudicio appareat: quo casu profecto ut
 antea quoque facti: si testamento postea confirmati fue-
 rint, directo valent⁴, ita (iure saltem fideicommissi) ex tacita
 & noua voluntate testamentum subsecuta valituri sunt,
 quasi-resuscitatis ipsorum viribus: proinde ac si ad testa-
 mentum, hoc est post testamentum conditum essent exa-
 rati. Denique ut posteriorem interpretationem hanc se-
 quar, & potius quàm illam alteram probem, eo cum primis
 moueor, quòd alius quoque in locis apud auctores nostros ar-
 ticulum istum, Ad, ita vel exponi vel usurpari reperio. Ex-
 poni quidem ab Vlpiano: nam cum non modò pure, sed &
 in diem aut sub conditione libertatem testamento dari pos-
 se constet, purèque datam statim quàm adita vel ab uno
 ex heredibus hereditas fuerit, in diem verò vel sub condi-
 tione datam cum dies venerit vel conditio extiterit compe-
 tere⁵, hanc conditionem, Ad annum liber esto, ita Iulia-
 nus⁶ interpretatur, Post annum quàm moriar, aut hoc mo-
 do, Post annum quàm hoc testamentum factum erit liber

¹ lib. 2. epi-
 stol.
² §. non tā-
 rum. instit.
 de codicil.
 l. ante tabu-
 las. D. eod.
 vide Duar.
 cap. vlt. li.
 2. disput.
³ facit in ar-
 gum. l. im-
 puberè. §.
 quit codicil-
 los. D. ad
 leg. Cornel.
 de Fals.
⁴ l. siue ini-
 tio. C. de
 codicil.

sl. testamē-
 to. 23. §.
 vlt. D. de
 manu. test.
⁶ l. 18. qui
 duos §. vlt.
 D. eod. tit.

esto: usurpari etiam à Paulo¹, qui in illa stipulatione, Si
 Kalendis Stichum non dederis decem dare spōdes, cum mor-
 tuo homine quæreretur, an statim ante Kalendas agi possit,
 ex Sabini & Proculi sententia diem auctori expectandū hac
 ratione addita respondit, Tota enim obligatio sub conditio-
 ne, & in diem collata est: & licet ad conditionem committi
 videatur, dies tamen superest. Sic Florentina, omnium ca-
 stigatissima ac vetustissima Pandectæ scriptum habent, cum
 in quibusdam impressis, Et licet ante conditionem, quod ine-
 ptum est: in aliis, Et licet à conditione (quod eodem quo illud
 alterum sensu ferri leuiter potest) legatur. Quæ forsitan le-
 ctionis varietas, emendandi eius loci occasionem cuipiā pri-
 mi nominis iureconsulto præbuit, ut pro, Ad conditionem, ex
 notis à Triboniano minimè perceptis, Ante diem conditio,
 reponendum esse admoneret: quod ne prorsus improbem fa-
 cit ea, quæ in aliis quæstionibus iuris, imò verò in omni re li-
 teraria, plurimum apud me (pro eo ac æquum est) valet, ip-
 sius auctoritas: cui tamen adeò tribuere non possum, ut à
 Florentina lectione (hoc potissimum in loco) non ægerrimè
 discedam: præsertim quòd, Committi conditionem alibi le-
 gere non memini: At passim stipulatio vel poena stipulatio-
 ne comprehensa committi dicitur: & rectè, Ad conditionem,
 quodam orationis compendio, quo tale quidpiam designetur,
 Quantum ad conditionem attinet, quemadmodum Duare-
 no² ipsi placere video: vel potius, Ad conditionem, Post con-
 ditionem (existentem scilicet) quòdq. alibi dicitur, Post euen-
 tum conditionis. Ait igitur Iulianus, etsi videatur commissa
 stipulatio, quoniam conditio extiterit, cum certum sit dari
 hominem amplius non posse qui obiit: nihilo magis tamen
 eam re vera commissam esse, cum non modò sub conditione,

¹ l. 8. in illa.
 D. de verb.
 obligat.

² in com-
 ment. ad
 eam leg.

¹ l. qui sic sed in diem quoq. concepta sit: ante quem agi non potest, cum stipulatur. ² in illis verbis, Decem dare spondes, repetitus esse intelligatur. Forsitan & cum ad diem quis promittit², eodem loquendi cōpendio post diem promittere cēseri, non ineptē tenabitur, hoc est posteaquā dies venerit & elapsus sit.

³ l. 3. §. si me cum. D. ad exhib. Similia sunt orationis cōpendia cūm iudicem ad exhibentus: aut cūm heredum seruorumve conditionē iurisconsulti⁴ dicunt: ubi non de ipsorum persona siue qualitate, sed de conditione institutioni heredum aut libertatis dationi siue mandationi adscripta sermo sit. Sic quoque cūm nobis non cōtractus ipsi dentur vel adquirantur, sed res quæ in contractum deductæ sunt aut ex contractibus ortæ actiones: attamen reperiatur ubi adquiri stipulatio⁵, & vitulus de euictione stipulatio dari⁶ dicatur, quod de actione ex stipulatu debet intelligi.

⁷ l. unica. §. ult. D. de ripa. mun. Similiter actionem designantes, legem ipsam ex qua descendit actio, nominant, ubi agi lege Aquilia vel experiri⁷, ubi lex Cornelia de iniuriis competere⁸ dicitur. Sic fraudem pro pœna ponere veteres (Vlpiano⁹ teste) solebant: unde fraudi esse, fraudem ferre, & sine fraude, id est sine pœna, damno, periculo, non semel apud nostros¹⁰, & apud Ciceronem, Sallustium, Liuium, atque Virgilium. Et Sallustius¹¹ quidem, Diem statuit antequā (inquit) sine fraude liceret ab armis discedere. Liuius¹², Ut qui ciuis Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset: Item¹³, Milites pacti ut sine fraude liceret abire, praesidio excesserant: & ¹⁴ indicibus Ebutio ac Fecenia ne fraudi ea res sit curare. At poëta¹⁵ multo manifestius cūm ita cecinit,

¹⁶ l. cum autem. 23. §. excipitur. D. de edil. edic. ¹⁷ l. 1. §. j. D. ad leg. Falcid. l. 26. §. hæc clausula. D. ex quib. caus. maio. & alibi, ut Briffon. notat lib. 6. de verb. sign. ¹⁸ in Catilina. ¹⁹ lib. 26. ²⁰ lib. 35. ²¹ lib. 39. ²² Virgilius lib. 1. Æncid.

Iam nosces ventosa ferat cui gloria fraudem. Hic verò Seruius, ab eo quod præcedit id quod sequitur à veteribus fraudem pro pœna dictam rectè adnotat. Illud fortasse non itidem: quod ex M. Tullij Cornelianis hæc verbis, Ne fraudi sit ei, qui populum ad concionem vocarit, in eam recitat: cūm hoc loco fraus non pœnam, sed ipsam noxam & quasi pœnæ quandam (ut ait iurisconsultus¹) preparationem significet, ipsum denique crimen, peccatum, aut vitium: quomodo & aliis apud Ciceronem eundem locis ubi² de L. Natta, Id erit eius vitrico fraudi aut crimini: & alibi³, Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, quod arma contra M. Saturninum tulit & cæt. Cūm etenim admittere fraudem capitalem dicimus, non pœnam ipsam sed crimen, ex quo pœna oritur, admittere siue committere intelligimus, sed noxam & veluti pœnæ preparationem, ac denique tale aliquid delinquere (ut idem Vlpianus⁴ ait) propter quod puniendus sit: & ita in maiore fraude conuictos ab Imp. Claudio ad bestias condemnatos apud Suetonium⁵ accipimus. Quamobrem (ut cum bona iurisconsultorum venia fari mihi quod sentio liceat) quod ab Vlpiano inibi⁶ adiicitur veteres pro pœna fraudem ponere solitos: ab illo loco (in quo fraus crimen ipsum non pœnam profectò designat) alienum, & forsitan à semiducto quoquam grammatico illuc iniectum esse iudico: præsertim sine quo rectè iurisconsulti sententia consistat, aut à Triboniano truncatum (ut alia pleraque) ac mutilum relictum, quod aliò pertineret quā ad illud, Fraudem capitalem admittere. Nec enim nego fraudis appellatione interdum significari pœnam, ut in illo Virgilij carmine, ac in isto⁷ M. Tullij loco (quem Seruius laudare potius,

¹ l. aliud est fraus. 131. D. de verb. & rer. signific. ² in orat. pro Muræna. ³ in orat. pro Rabirio. ⁴ d. §. excipitur. ⁵ in Claudio cap. 14. ⁶ d. §. excipitur. l. 23. D. de edil. ed. ⁷ Philip. 12.

¹lib. 12. *Æ-* quàm illum ex Cornelianis alterum debuit) ubi orator, Se-
 nei. ²ibi. *me-* stertium septies millies auertisse (inquit) Antonium pecu-
 verius ³unū *nia* publicæ iudicauistis. Num fraude poterit carere pecula-
 Pro vobis *tus?* Etenim id quod sequitur, hoc est pœnam, ex fraude cri-
 fœdus lue- *tus?* Etenim id quod sequitur, hoc est pœnam, ex fraude cri-
 re et decer- *miné*que peculatus designasse, quodam loquendi compendio,
 nere ferro *Tullius* videtur: ut illo in loco *Virgilius*: apud quem etiam
 & lib. 7. *alibi*: fœdus luere *Seruius*, fœderis rupti pœnas exsoluere:
 quod sce- *& scelus* mereri, pœnam sceleris interpretatur (ut solet eru-
 lus aut La- *ditissimus* grammaticus loqui) ab eo quod præcedit id quod
 pithis tan- *sequitur* ut *Scelus* expendisse merentem. Qua ratione apud
 tum aut Ca- *sequitur* ut *Scelus* expendisse merentem. Qua ratione apud
 lydone me- *sequitur* ut *Scelus* expendisse merentem. Qua ratione apud
 rente. *sequitur* ut *Scelus* expendisse merentem. Qua ratione apud
²lib. 10. *Æ-* eundem poëtam alio loco ², Luere peccata scriptum: & ex
 neid. *ibi.* diuerso, Concessas iniurias apud *Hirtium* ³, Concessa deli-
 luant pec- *cta,* & criminum factam gratiam apud *Suetonium* ⁴ legi-
 cata neque *mus,* pro concessa delictorum venia pœnâve, pro facta pœ-
 illos iuueris *narum* criminibus debitarum gratia, pœna (ut ait *Lactan-*
 auxilio. *tius* ⁵) donata, & (ut nostri ⁶ post *Plautum* ⁷, *Valerium* ⁸,
³ lib. 1. de *Liuium* ⁹, ac *Tacitum* ¹⁰ loquuntur) pœna remissa: & apud
 bello Ale- *nostros* ¹¹ denique remissum mulieri iuris errorem, cum ex
 xandr. *eo* mulier pœnam non sustinet.
⁴ Nerone *Simili* compendio meliorem in pignore ¹² illum cuius po-
 cap. 29 & *tior* causa sit ¹³, qui sit melioris conditionis: *Minorem* aut
 Caligula. *maio-*rem fundum ¹⁴, qui sit minoris aut maioris pretij: &
 cap. 15. *seruū* pignoris ¹⁵, pro seruo qui pignori obligatus est: & *Cul-*
 5 de ira Dei *pam* vel interitum deberi ¹⁶, cum ob culpam propriam aut in-
 cap. 18. *terempta* re post moram aliquis tenetur, nostri dicunt: & *pati-*
 6 l. omne *terempta* re post moram aliquis tenetur, nostri dicunt: & *pati-*
 delictū. *terempta* re post moram aliquis tenetur, nostri dicunt: & *pati-*
 pen. D. de *terempta* re post moram aliquis tenetur, nostri dicunt: & *pati-*
 re mil. Pa- *terempta* re post moram aliquis tenetur, nostri dicunt: & *pati-*
 pinia. lib. *terempta* re post moram aliquis tenetur, nostri dicunt: & *pati-*
 singul. de *terempta* re post moram aliquis tenetur, nostri dicunt: & *pati-*
 adulter. in *terempta* re post moram aliquis tenetur, nostri dicunt: & *pati-*
 fragm. Pithæan. tit. 6. de incest. nupt. l. si operis. C. de pœn. 7 *Mostellaria.* act. 1.
⁸ cap. 4. lib. 5. ⁹ lib. 28. ubi de *Fabio.* ¹⁰ lib. 11. *annal.* ¹¹ *Paulus* in fragm. Pi-
 thæa. tit. 6. de incest. nupt. ¹² l. 15. si non dominus. D. qui potior. ¹³ l. lex vectigali.
 versic. item quæsitum D. de pigno. l. 3. §. j. l. 4. in fi. l. qui balineum. in fi. princ. l. etiam. D. qui
 potior. in pign. hab. ¹⁴ l. cum seruus §. scio ex facto. D. de legat. 1. ¹⁵ *Paulus* lib. 4.
 sent. tit. 12. de manum. §. debitor. ¹⁶ l. in naue. in fi. loca. l. cum seruus. §. in vsurarum de
 legat. 1.

dolum

dolum auctoris ¹ eum cui ex dolo auctoris exceptio & obii-
 citur & nocet, qui ex dolo auctoris obligatus est: Denega-
 ri etiam libertatem vel proclamationem ad libertatem pro
 eodem ponunt ²: & Proclamare simpliciter ac sine adie-
 ctione vlla *Impp. Diocletianus & Maximianus* in quo-
 dam rescripto ³, si ex vetustissimis codicibus emendetur, pro
 ad libertatem proclamare ⁴. Nam hæc oratio plena, illa ve-
 ro breuis & concisa est: ex qua natum equidem locum *Cice-*
 ronis illum censeo, à *Plutarcho* relatum, ab interpretibus *Plu-*
 tarchi omnibus minimè perceptum de *Gellio* quodam: cuius
 tanquam seruis parentibus prognati dubia & suspecta ori-
 gine, ac fortè literas quasdam in senatu recitantis altissima
 & contentissima voce audita: nihil mirum esse dixit *Cice-*
 ro, si voce feraretur ille, cum ex eorum esset numero qui pro-
 clamassent: sic enim est apud *Plutarchum* ⁵, *Μάρκου δὲ Γελ-
 λίου δοκῶντος ὅτι ἐξ ἐλευθέρων γεγονέναι, ἀμωρῶ δὲ τῆ Φω-
 νῆ καὶ μετὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ οὐκ ἐκλήθητο ἀδελφόντος, ὡς
 μὴ γὰρ μὲν ἔπειτα, εἶπε, καὶ ἀδελφὸς εἶς ἔστι τῶ ἀναπαύωντος.* Scio
 dictum istud, eorum nonnullos accipere de præconibus, non
 insulse prorsus aut ineptè illos, ut videtur: propterea quòd
 præcones ut cæteri serui publici potuerunt ex corpore liber-
 tinorum sumi: vnde *Sex. Neuium Cicero* alicubi ⁶ neque
 parum facetum scurram neque inhumanum præconem esse
 unquam existimatum: & cum ei natura nihil melius quàm
 vocem dedisset, pater nihil præter libertatem reliquisset,
 vocem in quæstum contulisse, libertate usum esse, quo
 impuniùs dicax esset: præterea etiam quòd clamare præ-
 cones, atque adeò proclamare consueuerant, vnde *Plautus* ⁷.
 Exurge præco, fac populo audientiam,
 Iamdudum expecto si tuum officium scias:
 H h h

¹ l. apud Celsum §. de auctoris. D. de doli mali & mer. excep.
² l. liberis. in princ. et §. j. & §. si quis sciens. iuncta l. qui sciens. D. de liber. cau.
³ l. 4. C. ubi cau. stat. ag. deb.
⁴ l. 8. de probat. l. 3. §. si seruus. de adqu. poss. l. si vsumfr. §. j. l. ordinata. §. vlt. l. seq. §. j. & l. imperator. de liber. cau. et l. 3. §. Diuus Adria. de iu. fisci. in vita Ciceronis ad finem.
⁵ in orat. pro Quinctio.
⁶ in prologo Pœnuli.

1 li. 1. Flori.

Exerce vocem, quam pervivis & colis.

2 li. 3.

Nam nisi clamabis, statim te obrepet fames.

3 li. 2. & 8. de asino aureo.

unde Apuleius in Floridis¹, Praeco cum proconsule & ipse tribunal ascendit, & ipse togatus illic videtur, & quidem

4 lib. 3. He- xameron.

perdium stat aut ambulat, aut plerunq. contentissime clamitat.

5 Homil. 51. ad popul. Antiochen

& de asino aureo², Iam praecone publico silentium clamante;

6 Nouella 70.

& Praconis amplo boatu citatus³ accusator. & alibi³ saepe idem auctor: atq. (ut beatos Ambrosium⁴ & Chrysostomum⁵ praeteream, quorum tamen illustra sunt testimonia) noster In-

7 vide Ma- crobiu cap.

stinianus⁶, ἀπὸ τῆς (inquit) ἐπιτομῆς τοῦ ἀποστόλου τῶν κληρικῶν ἀ- κούειν. Verumtamen cum κήρυξ Plutarchus illo in loco non

8 Virgil. 5. Aeneid. Se-

dixerit, sed ἀπὸ τῶν κληρικῶν, satis indicat iocatum Ciceronem,

neca lib. 1. de clemētia ca. 9. & de vita beata ca. 27. Pe-

ut alibi⁷ ex Absoluendi (quod verbum partim ad reos, par-

ronius Ar- biter saty-

tim ad opera cepta refertur) sic eo loci ex Proclamandi am-

bigua significatione: quod verbum non apud alios⁸ modo, sed

apud nostros etiam auctores⁹ generaliter: & interdum apud

alios quoq. (sicut identidem apud nostros) specialiter de iis, qui

de statu queruntur, sumitur: ut in illo Senecae loco¹⁰, Procla-

dianus li. 1. in Europ.

ma ingenuam esse te, quid expectas: cum in lupanar veneris,

9 l. si puta-

iam tibi omnia templa praclusa sunt, Conseruarum oculis in-

tor. ad leg. Aquil. l. 1. §

quinatur. Sic metum, pro actione quod metus causa: Calum-

nod. versic. potuisse. ad Syllan. l. 4. §. idē Dinius

niam, pro metu poenae vel accusationis ob calumniam: Pro-

versic. pla-

spectum & Lumina; pro seruitutibus istis ne prospectus of-

ne ad leg. Cornel. de

fendatur, ne luminibus officiat, à iurisconsultis poni, Ac-

Fals. 10 contro-

cursius etiam ipse adnotavit¹¹.

uer. 2. lib. 2.

Quin & interdicta loca eodem genere possit aliquis in-

11 sed si ex dolo. in fi.

terpretari apud iurisconsultum¹², ea quae interdictionis sen-

quam vide Duarenum lib. 1. disputat. cap. 33. 12 l. 4. relegati in princ. D. de poen.

tentia complectitur: ut non accessus tantum, sed vel abscessus ab iis locis prohibitus damnato fuerit. Nam haec Marciani

verba sunt ex Pandectis Florentinis quae (cum depravata in aliis habeantur) proponemus: Relegati siue in insulam deportati debent locis interdictis abstinere: & hoc iure utimur, ut relegatus interdictis locis non excedat: alioquin in tempus quidem relegato perpetuum exsilium, in perpetuum relegato insulae relegationis, in insulam relegato deportationis, in insulam deportato poena capitis adrogatur. Igitur hoc loco, Interdictis locis non excedere, forsitan significat iis locis in quibus exulare quis iussus est continere se, atque ita sententiae exsiliij parere, aut (quod ab eodem iurisconsulto σιωπῆ μὲν itidē dicitur statim) exsilio obtemperare: ubi, Et haec ita, siue quis non excesserit in exsiliū intra tempus intra quod debuit: siue etiā aliās exsilio non obtemperauerit. Atqui vix est (meo quidem iudicio) ut iurisconsultus istud, Interdictis locis, alia ibidem atq. alia significatione (nova praesertim & inusitata) posuerit: Et valde fallor, nisi mēdum est in verbo, Excedat: quod videtur ex posteriore isto, Excesserit, perperam esse repetitū (ut plerunq. vsu venire, suo loco docebimus) Itaq. sicut apud Modestinum¹ alicubi² pro, Excesserit legendum, Accesserit, aliās³ admonui: hoc itidem apud Marcianum loco pro, Excedat, magis placebit, Accedat reponere: ut sit Graecè dictū, non accedere interdicitis locis, pro ad loca non accedere, τῶν κλεισθῶν τοῖς τοῖς μὴ ἀποστρέφειν, μὴ ἐπελθεῖν, & quod antiè dixit, iis locis abstinere: non enim infrequens ista est (quē admodum initio sermonis huius ostendimus) repetitio, praesertim si aliud praeterea quidpiā (ut hoc loco fit) adiungitur. Iterationem sanè recipere atq. admittere malumus, quā è posteriore membro negationē tollere: quanquam id affirmatè interpretes Graeci⁴ legisse videantur. Nam articulum abnutium addere vel demere mihi semper fuit eritq. religio: verecūdius est quod hīc facio,⁵

1 cap. vi. huius lib. 2. l. abesse. D. ex quib. caus. maio. 3 in cōmentario ad l. absentia 140. D. de diuers. reg. iur. ant.

4 lib. 60. Ba silicōn tit.

H h h ij

literulam unam aut alteram affini literula mutare: quod saepe alibi faciendum esse didici, apud nostros aliarumque literarum auctores Græcos & Latinos: ad quorum mentem plerisque locis perdifficilibus assequendam, quantum in una (uti dixi) literula addita, detracta, transposita, vel quolibet modo immutata, momenti sit: reliquo sermone isto plenius & apertius demonstrabo.

1. l. vi. sub
init. D. de
iureiur.

Apud Papinianum¹ in Florentinis & emendatioribus quibusque codicibus ita scriptum est, Nam si controuersia inter creditorem & pupillum fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset, & conuenit ut ab omni conditione discederetur, si pupillus iurasset, isque iurauerit se dare non oportere: naturalis obligatio hac exceptione tollitur, & soluta pecunia repeti poterit. ubi pro, Hac exceptione, in quibusdam impressis

2. l. si quis
cum debi-
tore. D. de
iur.

legitur, Hac pactione: quod etsi non est absurdum, propterea quia si quis cum debitore suo pepigerit, ne ab eo pecunia peteretur si iurasset, isque iurauerit, ideo exceptionem iurisiurandi dari debere & solutum repeti posse alio loco² Iurisc. responderit, hac ratione addita, quod iusta sit conuentio. si qua-

3. l. l. 17. in
princ. cod.
tit.

libet causa in conditione iurisiurandi deducta fuerit: & per iurisiurandi religionem vel ex auctoritate iudicis vel ex pactione ipsorum litigatorum decidi controuersias alibi³ traditur: attamen, quemadmodum exceptionem iurisiurandi a-

4. d. l. iur-
iurandum.
27. D. de iur-
iur.

gētibus obstare⁴, sic naturalem obligationem exceptione tolli Papinianum breuiter (ut fit) dixisse, verius existimo: nec mouet, quod propriè non ipsa exceptione, sed iusto pacto vel iureiurando (ex quo exceptio pacti, aut iurisiurandi nascitur) obligatio tolli videatur: nam si verum amamus, cum

5. l. Stichum
aut Pam-
philum. S.

non ipso iure (nisi fortè naturalis tantum obligatio⁵) ciuili-
autem non aliter nisi exceptionis ope duntaxat perimatur⁶.

Naturalis.
D. de solu-
tio.

6. l. credito-
ri C. de
pact.

eamque opponi necesse sit: ex eo sequitur, ut solum iurisiurandum aut pactum, nisi opposita fuerit exceptio vires ad obligationem tollendam nullas habeat. Quamobrem paulo post idem iurisc. Si fideiussor (inquit) iurauerit se dare non oportere, exceptione iurisiurandi reus promittendi tutus est: adde quod, cum esset quaesitum, an creditor à fideiussore pecuniam petens excludendus esset exceptione iurisiurandi à pupillo praestiti: ut responsum quaestioni conueniret, consequens fuit addere istud, Exceptione potius quam Pactione tolli. Haec tenus itaque Florentinam scripturam probo. Cæterum in eo sequi non possum quod pro, Ab omni contentione discederetur, Ab omni conditione praesertim: non illo tantum in loco, sed & in eo qui sequitur¹, Intelligere debemus actum inter eos ut si iurasset se dare non oportere, ab omni conditione discederetur. Cum etenim varias ad res Conditionis nomen accommodetur, ut conditio non legatorum modo aut stipulationum, sed & agrorum & personarum dicitur, qualitatemque ac statum earum: aut coniunctionem siue sponsaliorum siue nuptiarum, aut inhonestam quoque consuetudinem aut pactionem siue conuentionem² aut ipsam iurisiurandi coceptionem³ notet: hoc quidem apud Papinianum loco, in istarum aliqua significatione Conditionis vocabulum recipi quæ possit aut ferri non video. Sed quoniam toto illo capite, Contendendi verbum non semel, itemque Controuersia usurpauerat, statim ut in eius quaestione à grauissimo iuriconsulto ibi exposita accuratorem tractationem incubui, quin pro Conditione, Contentione restituendum esset, minimè dubitavi: qui, ut hoc loco, sic apud Iulianum⁴ interposito iureiurando ab omni controuersia discedi & solutum repeti posse: apud Paulum⁵ quoque si quis iurasset

1. d. l. vi. §.
si vero ver-
sic. sin autè.

2. vide Bris-
son. lib. 3.
de verb. si-
gnific.

3. l. 26. in fi.
l. 34. §. Da-
tur et §. E-

quisimè et
l. 39. in fi.
D. de iure-

iur. Seneca
in proæmio
lib. 7. decla-

mat:
4. l. iurisiur-
dum. ante-

pen. D. de
iureiur.
si quis iur-

asset 43.
D. de con-
dic. indeb.

Hh ij

set se dare non oportere, ab omni contentione discedi, atque ita solutam pecuniam repeti posse, traditum memineram. At, que in excusum quendam ex vetustioribus librum nuper incidi, cum ista retractarem, in quo aliter ac in Florentino & meo codice, sed omnino ita ut olim ipse restitueram, exscriptum reperi: quo fit ut, Contentione scripsisse Papinianum, extra omnem contentionem esse nunc arbitrer: praesertim qui sciam, quam facile fuerit ut pro t, d. pro e, i, à librario Graeculo (qualis Florentinarum Pandectarum scriptor fuit) atque adeo pro Contentione, Conditione poneretur. Huc accedat quod in manuscriptis quibusque libris, aliae aliarum locum litera vicissim occupant: illa potissimum quae formam figuramque non absimilem ut a & o, i c & e, d & b, n & u, & sic de ceteris: aut sonum aequalem habent, ut u & o vel a, v & b, t & d, Q C & g, i & e. & aliae nonnullae: id quod è subiectis exemplis dilucidum atque manifestum fiet.

Atque i quidem cum e magnam habere communitatem ipse Varro alicubi scripsit. Quamobrem apud Modestinum ubi qui plures heredes instituit, testamento à quibusdam nominatim reliquit legata, postea codicillos ad omnes heredes scripsit, ex responso quod adiicitur, quæsitum fuisse qui ex heredibus legata præstare tenerentur quæ non codicillis, sed testamento relicta fuerant colligo: itaque pro, Quæro quæ legata debeantur, ut est in vulgaribus excusis aut ut in Florentinis, Quæro quæ legata debeant, legendum putem, Quæro qui legata debeant. & hinc e pro i perperam à librario Graeculo positum: quo aut contrario errore alibi quoque in Florentinis Pandectis pro Pubertate, Pubertati: Iunior inferiori, pro Iuniori inferiori: Debere pro Deberi: Pariant pro Pareant scriptum animadverti. At hic error non Florentinas tantum,

¹li. 5. de lingua Latina ad finem.

²l. legatorum §. qui pluribus. D. de legat. 2.

³l. in pupillari 14. D. de vulg. et pup. l. vlt.

D. de fide instr. l. vlt.

de probat. l. iam dubitari. in fi. de hered. inst.

sed impressas quidem quas viderim Pandectas omnes pervasit, uno apud Ulpianum¹ loco, qui nondum à quoquam aut animadversus aut indicatus est: ideoque diligentius à nobis exponetur. Si à sententia iudicis qui ex causa de inofficioso cognoscens adversus testamentum pronuntiauerat, provocatum non fuerit, id ipso iure rescissum esse & libertates ipso iure non valere nec legata deberi iurisconsultus ait, hoc addito, in quo subesse mendam asseuerare ausim, Sed soluta repetuntur aut ab eo qui soluit aut ab eo qui obtinuit, & hæc utili actione repetuntur. Ulpianus profecto non Hæc, sed Hic (nisi valde fallor) aut scripserat aut scribere saltem illo in loco voluerat, ut isto articulo ad proxima verba relato significaret, legata hic, id est hoc casu in quo agitur de illo qui obtinuit in causa inofficiosi repeti utili actione², hoc est utili conditione indebiti: non directa, quia non ipse soluerit: At ex diverso ab eo qui soluit & in causa de inofficioso superatus est, directa non utili actione condicentur. Ac de directa quidem accipio, quod Ulpianus³ si quid ex testamento solutum sit quod postea falsum vel inofficiosum vel irritum vel ruptum apparuerit, repeti simpliciter & sine ulla exceptione scribit: nec mutat quod statim ex rescripto Adriani adiicitur de utili conditione: quod eò pertinet, ut cum ei qui non soluit, utilem conditionem dari rescriptum sit, multo magis repetere possit, & directo quidem, is qui legata præstitit. Denique falsum est hæc legata (scilicet quæcunque) soluta utili conditione repeti, cum nisi deficiente directa, utilis accommodari non soleat: & quæadmodum si quis rem penes se depositam apud alium deposuerit, tam ipse directam, quam is qui apud eum deposuit utilem actionem depositi (auctore Paulo⁴) habere possunt: utilem autem hæc non directam, quoniam apud secundum deposi-

¹l. Papinianus. §. si ex causa. D. de inoff. testa.

²l. 2. in fi. et l. 3. D. de condic. in deb. l. militis 37. §. miles in supra

ma versic. si qua verò D. de testa. mil.

³d. l. 2. §. j. in princ. D. de condic. in deb.

⁴lib. 2. senten. in fragm. Pithæan. tit. II.

tarium non deposuit, sed apud primum qui deinde apud secundum deposuit: sic in condictione indebiti, qui non ipse soluit, non potest directa experiri: utili opus habet condictione, ut possit ab eo (cui eius quod indebitum ex post facto apparet, facta est solutio) repetere, quod æquum est se habere, cum hereditatem euicerit, nec tamen hereditatis petitione seruare possit, ab instituto, qui victus est, propterea quod, cum bona fidei possessor fuerit, non in amplius quam quo locupletior factus sit tenetur, nec periculum huiusmodi nominum ad eum qui sine culpa soluit, pertinet, ut quod inde seruari non possit ipse præstet: scilicet si sine culpa & bona fide medio tempore soluerit¹. Nam sine culpa soluisse post motam controuersiam de inofficioso falsove scriptus heres non videtur: quamobrem hoc casu, qui obtinuit, non modò ad repetitionem solutorum hac ratione legatorum utili condictione aduersus legatarios, sed & directa hereditatis petitione aduersus ipsum institutum qui non bona fide, certè non sine culpa soluerat, experiri poterit. Ex quo intelligimus quare superioribus consequenter hæc Vlpianus addiderit², Fere autem si ante controuersiam motam soluta sint, qui obtinuit repetet. Quod cum Accursius aut Accursiani percipere non potuerint, propterea pluribus verbis ostendendum ac disputandum esse duximus.

Similes errores ex vocalium transmutatione non paucos, in impressis quibusque veterum omnium auctorum libris, olim deprehendere visus sum. Ex quibus hi loci potissimum, inuitante memoria, nobis ad rem literariam, quæ possumus, adiuuandam indicandi sunt. Seneca ad Lucilium³, Sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est, ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est, elementarius se-

nex:

nex: Iuueni parendum, seni utendum est, ubi Parandum repono: quod paratis utimur, & paramus unde utamur: & paratis ideo contineri Vlpianus¹ noster ait, quæ vsibus alius cuius destinata & assignata sunt. Idem alibi² Seneca cum ita scripsisse proponatur, Aliud aspice & distributis rem effici tractas, repono, Rem officii tracta: & ubi³, Tum Hercules (inquit) primo aspectu sanè perturbatus est, ut qui etiam non omnia monstra timuerit, ut vidit noui generis faciem. quis Domuerit scripsisse Senecam non videat? Eius auctoris libri mendis omnium generum referti sunt, quæ partim hoc & superiore libro castigauimus, partim reliquis (si Dominus adiuuerit) emendaturi sumus: istam autem, aliis quoque auctoribus, operam dicauimus. Ad Traianum Plinius⁴, Habebet has vices conditio mortalium, ut aduersa ex secundis, ex aduersis secunda noscantur. Legendum hinc esse, Nascantur, pro Noscantur: ex illo Vices colligo. Singula, hodie legitur apud Claudianum⁵, ubi vetus liber meus habet, sæcula, rectissime: quod forsitan cum ita scriptum foret addito accentu acuto sæcula: Librarius istud è pro ï cum apice ac titulo accipiens, c in g (quod procliue est) commutato, scribendum duxit singula, in illis versibus,

Ergo quot dederit natos tot funera matri
Reddamus: longo maneat per singula luctu
Tanto pro numero, paribus damnata sepulcris.

Iam verò Tacitus⁶ in Annalibus, Et adhuc reptabat Africam Tacfarinas (inquit) auctus Maurorum auxiliis. Cum autem Reptare sit cum difficultate laboreque maximo reperere, quod ad homines translatum, pueris propriè aut senibus accommodatur: unde apud Terentium⁷ Demea,
Perreptauit usque omne oppidum ad portam ad lacum.

Iii

ad l. 3. in fine.

ad d. 5. si ex causa. verific. Fere autem.

35.

lib. 5. epist.

1. item legato. 49. §. j. D. de legat. 3.

2. lib. 2. natural. quest. cap. 32.

3. in Apolo-cyntosi.

4. in Panegyrico circa principium.

5. in Gigantomachia.

7. Adelpis act. 4. sce. 6.

Panegy. 3. & Claudianus ad Stiliconem

Sustulit in Tyria reptantem veste nepotem.

cur Tacfarinatem auctum præsertim auxiliis aut Africam (quod perdurum est) aut etiam per Africam reptasse Tacitus dixerit, non possum dispicere & pro Reptabat, leni mutatione sed frequenti (ut supra docuimus) Raptabat reponendum censeo, quomodo in Frobenianis legi accepimus, hoc est lacerabat, quemadmodum paulo post idem auctor loquitur, ubi de illo ipso, Igitur Tacfarinas disperso rumore rem Romanam aliis quoque ab nationibus lacerari eoque paulatim Africa decedere. Græci $\kappa\alpha\tau\alpha\upsilon\pi\epsilon\upsilon\iota$ dicunt: nam Polybius quodam loco² (si bene memini) ἀδεῖα ἐπέτερεχον (ait) $\chi\epsilon\kappa\alpha\tau\epsilon\upsilon\epsilon\gamma\epsilon\iota$ ἀεὶ τὰς τὰς χεῖρας. Ac de veritate istius emendationis minimè dubitabit, qui Rapiendi & Raptandi verbis alibi etià ea significatione Tacitum uti didicerit, ubi³, Igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias & aliquando præliis congregari. & ubi⁴, Fine anni turbidis rumoribus prorupisse rursum Parthos & rapti Armeniam alatum est. Apud eundem Tacitum quod alibi legitur ab unaliterula mendosum, nec adhuc tamen à quoquam esse castigatum arbitror. Quin & dissimulandis rerum externarum curis Nero frumentum plebis vetustate corruptum in Tyberim iecit quo securitatem annonæ sustentaret. quod ferrem profectò ipse, ac sustentarem lubens: nihil etenim sponte uspiam immutauerim: sed cum non annonam ipsam, verum annonam potius

ac cibus aliquem sustentare Latini⁵ dicant: & frumentum qualecunque qui proiicit, ardet potius ac flagellet perdendo, quam sustentet annonam: adigit me atque impellit ratio, ut reponam Ostentaret, quod ab eodem auctore hac significatione ipsa usurpatur⁷ ubi de Mæcenate, Eo acrior quo somnum

& inertiam magis ostentabat. Hunc verò sensum illius loci (modò sic restituatur) esse optimum existimamus: Ideò Nerone species frumenti publici urbis horreis conditi, ut inde plebi Romanæ vel in annonis vel in pane gradili erogaretur (hoc enim esse frumentum plebis interpretamur) & vetustate corrupti (cuius vitium nouorum conditorum admistione, posteriores Imperatores emendari præceperunt¹) non diuisisse populo, sed cum fisci damno in Tyberim profudisse, ut se annonæ copiam valde abundare, minimèque sollicitum de annonæ orbica esse ostenderet. Atque ut hinc pro Sustentare, Ostentare: ita paulo post eodem aut gemino certe mendo sublato, pro Subueniri Obueniri reponimus. ubi de Sulpitio quodam Aspero centurione, Percunctanti Neroni (ait) cur in eadem suam conspirauisset, breuiter respondens, Non aliter tot flagitiis eius subueniri posse. Tum iussam pœnam subiit. Nam subueniri est auxilium ferri, Obueniri autem obsistatque ire obuiam: quod huic loco aptissimum, illud alienissimum censebit esse, qui propius eum defixa mentis acie aspexerit: & frequèti vetustorum calamo exaratorum cum excusis librorum collatione didicerit, has siue præpositiones siue syllabas Ob & Sub, itèmq; In & Con, Præ & Pro sepe commutari: alteramque alterius locum inuadere: forsitan ob similitudinem literarum aut notarum, quibus utraq; ostendi à scriptoribus properantibus solent.

Equidem qui hoc non ignorarem, Compendij vocabulum pro Impendio perperam scriptum in quodam Pauli nostri loco iam dudum obseruasse me recordor, Quod si per incuriam eorum (ait) ignis euaserit, dupli compendio damnum eiusmodi sarciri placuit. Nec enim dupli compendium facit is cuius res incendio ex aliena culpa periit: cum in hoc duplo rei

Iii ij

¹ initio li. 2. histor.

² lib. 12. anal.

³ lib. 13.

⁴ lib. 15. anal.

⁵ Sueton. Ti. berio ca. 46

⁷ lib. 3. anal.

¹ l. i. c. de condit. in public. hor. lib. 10.

² lib. 5. sentent. tit. 3. de iis quæ per turb. fiunt. s. vlt.

quæ abest simplum insit, quod non lucro sed restitutioni debet imputari: nisi fortè pinguius hoc loco id verbi accipiendum est, pro eo quod quis ex legis taxatione consequitur ob damnum acceptum: ut in Plauti *Querolo*, Commodum iniuriarum dicitur id præmium quod ob acceptam inflictæ vulnere iniuriam alicui præstatur, ubi sic est, In loxu autem & offibus loco motis vsque ad deuncem solidi iniuriarum commodum placuit extendi: quod equidem non inficior ita defendi posse: verumtamen impendio potius quàm compendio scriptum à iuriconsulto crediderim, propterea quod relictius, elegantius & magis propriè impendio duplici sarciri admissum dicitur: quoniam qui in culpa est, & rem ipsam in qua damnum datum est aut eius æstimationem, & verò alterum tantùm impendere cogitur. Non fuit tam notum & familiare librariis Impendij quàm Compendij vocabulum: & ideò cum Impendium quodam scribendi compendio exaratum esset, Compendij (quod ipsi forsitan amarent) sæpe pro Impendio, substituere vocem non dubitarunt. ut apud Capitolinum² quoque ubi de Pertinace, Alimentaria etiam compendia quæ nouem annorum ex instituto Traiani debebantur, obdurata verecūdia sustulit. nec enim hodie dubito quin pro Compendia legi debeat Impendia: ut sumptus significentur quos in alimenta plebis Romanæ sobolisque ac posterorum educationem Traianus fecisse dicitur à Plinio, qui principem his verbis alloquitur³, Omnes tamen antequàm te viderent audirent ve, recipi incidi que iussisti, ut iam inde ab infantia parentem publicum munere educationis experiretur: crescerent de tuo qui crescerent tibi, alimentisque tuis ad stipendia tua peruenirent, & cat. & statim (ubi & Impendij verbo utitur) Rectè Cæsar quod spem Romani nominis

¹ in antiqua comœdia quæ Plauti *Aulularia* inscribitur, à Petro Daniele nostro luci donata ad finē.

² in vita Pertinacis.

³ in Panegyrico Traiana.

sumptibus tuis suscipis. Nullum est enim magno principe (ait) immortalitatēque merituro impendij genus dignius, quàm quod erogatur in posteros. & paulo post idem Impendij vocabulum, hac ipsa de re agens, usurpat, Nullam congiario culpam nullam alimentis crudelitatem redemisti: nec tibi benefaciendi fuit causa, ut quæ malefeceras impunè fecisses: amor impendio isto, non venia quæ sita est, & cat. & Tacitus¹ quoque de Tiberio, Plebes acri quidem annona fatigabatur, sed nulla in eo culpa ex principe. Quin infœcunditati terrarum aut asperis maris obuiam iit quantum impendio diligentiaque poterat. Ceterùm ut in plebem, ita in seruos, in aulicos siue palatinos itēque in milites rectè impendia fieri dicuntur: quos alimus, quibus demensum annonas & cibaria præstamus. unde Panegyristes Pacatus² ad Theodosium, Ne quis se pati iniuriam putaret, à te voluisti incipere censuram, & impendia palatina minuendo, nec solum abundantem reiiciendo sumptum: sed vix necessarium usurpando demensum, quod natura difficilimum est, emendasti volentes. Ammianus Marcellinus³ ubi de Valentiniano, Ita hic quoque post procinctus Parthici clades, magnitudine indigens impensarum, ut militi supplementa suppetere & impēdium, crudelitati cupiditatem opes nimias congerendi miscebat. Spartianus de Adriano⁴, Siquidem ipse post Cæsarem Octauium labantem disciplinam incuria superiorum principum retinuit, ordinatis & officiis & impendiis. Quæ huc ideo congeffi testimonia, ut Impendij vocabulum uno apud Papinian. loco adhuc assererem: ubi, Ex causa desertionis notatus (inquit) ac restitutus, temporis quod in desertione fuerit, impendiis expungitur: cum expuncto isto Impendiis, contra Florentinorum omniumque adeo exem-

¹ lib. 4. animal.

² Latin. Pacatus Drepanus in Panegyrico Theod.

³ lib. 30. histor.

⁴ in eius vita.

⁵ l. penult. D. de re milit.

plarium fidem, nonnulli ex eruditioribus ante aliquot annos, imprudentiùs ibi Compendiis reponendum esse, literis prodiderint.

Est adhuc vnus apud Tacitum locus, quem dudum diuq. ab ista literarum immutatione suspectum habui: de quo tenere me non possum, quin paucis animi mei sensum lectori eius auctoris studio statim aperiam. Nam ubi de Acrato

ac Secundo Carinate agit¹ hac historici optimi verba sunt, *Ille libertus cuiusque flagitio promptus: hic Græca doctrina ore tenuis exercitus animum bonis artibus non induerat.* Hic igitur aliquando Imbuerat malebam, qui Ciceronem ac Lucretium Imbuendi verbo μεταφορικῶς hac ipsa significatione

uti didiceram²: & nostrum quoque Tacitum paulo post³, Nam vetus miles timebatur tanquam favore imbutus. & alibi⁴, Cerealis à metu infamiae si licentia seuitiâq. imbuere militem crederetur, pressit iras. & alibi⁵, Qui elementis studiorum etsi non instructus at certe imbutus sit. & postea, Ideoque & iuris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant, & grammatica musica & geometria imbuébatur. & statim, Ergo apud maiores nostros iuuenis ille qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus iam domestica disciplina, refertus honestis studiis deducebatur à patre vel à propinquis ad eum oratorem qui principem locum in ciuitate tenebat. Sanè (ut fateor id quod res est) non prius ab hac opinione destiti, quam collato vetusto nostro Claudiani libro cum excusis, induendi verbum à poëta optimo atque castissimo eadem translatione

usurpatum offendi: sic enim ille alicubi⁶ cecinit

-posito iam purpura fastu
De se iudicium non indignatur haberi:
Sic docuit regnare socer, sic casta inuenta

lib. 15. anal. ubi de Nerone.

notatū est à Turnebo ca. 21. li. 18. aduersar. 3 eod. li. 15. annal. 4 lib. 20. in dialogo de oratoribus.

in Pane- g. 9. 3. in Stiliconem.

Frana dedit, teneros his moribus induit annos.

In excusis perperam antea Decuit & Imbuit legebatur: nos vetusti libri scripturam tenemus atq. amplectimur: praesertim quae auctoritate Taciti fulcitur, ipsumque mutuo (ut fit) adiun- uat. Apud quem, ut de recepta lectione nihil immutet: id etiam facit, quod alibi¹ hoc Induendi verbum figuratè idem auctor

posuit: Transmissoque amne Tygri permeant Adiabenos quorum rex Hylitates societate Meherdatis palam induerat.

& noster Vlpianus², cum gladiatoribus post triennium rudem induere hoc est accipere sumere (nec enim scipio virga ue corpori quasi vestis aptari potest) permitti scribit: Postremo quod sicut Induendi duobus istis in locis, ita Exeundi quoque

verbo μεταφορικῶς tam crebro illum usum esse cõperi: ut pro-

pemodum singulos indicare locos me pigeat, nisi quod aliam ad rem hoc ipsum (ut spero) iuuerit. Igitur, Omnis exuta (in-

quit³) aequalitate iussa principis aspectare: item, At ille morturum potius quam fidem exueret clamitans: et postea⁴, Quam virtutem diu retinuit cum ceteras exueret. Item alibi⁵, Ca-

teri cederent Italia, nisi certam ante diem profanos ritus exuis-

sent: et⁶, Tum exuto iustitio reditum ad munera. & paulo post, Obsequium erga Imperatorem exuit. Itemque⁷ Seiani amicitiam ceteri falso exuerat, & postea⁸, Dedit spatium exuendi pacta.

Et alibi⁹, Ac ne iussa exuerent presidium inde munuit. & statim, Ne tamen miles otium exueret. Item alibi¹⁰ Missis corruptoribus exuendam ad fidem hostes emergari. & postea,

Territum exutumque campis Mithridatem compulsam in castellum. alibi¹¹ denique Tacitus idem hostem sedibus exue-

re, & paulo post promissa exuere, alibi¹² Magistrum exue- re, alibi¹³ Charitatem & aspectum ciuitatis, alibi¹⁴ Sacramen- tum, alibi¹⁵ Iugum & postea societatem, alibi¹⁶ postremo

lib. 12. anal.

in fragm. Pitheo. tit. II

de abigea- tor. eo loco

quæ addu- xi ca. II. su-

pra.

lib. I. anal.

ad finem eius lib.

lib. 2.

lib. 3.

lib. 5.

sub finem eius lib.

lib. 11. anal.

lib. 12.

lib. 13.

lib. 14.

lib. 16.

lib. 19.

lib. 20.

lib. 21. anal.

patriam exuere dixit. In libris quoque nostris non infrequenter figurato loquendi genere à propria significatione transfertur ad aliam: ut cùm Delictis exui¹ quis dicitur, actionibus², ære alieno³, & honore⁴. Quorum testimoniorum copia, non vereor ut se frustra lector esse obrutum queratur, aut mihi τὸ τοῦ ἀπειροδραμῶν exprobrat, quandoquidem hoc tam familiaris Tacito vocabuli argumento præcipuo nitor ad castigationem alicuius apud ipsum loci, quem alioqui necesse non esse integrum putauerit, prorsus asserendam. Etenim ubi de Claudio Cæsare⁵, Famosos probris quonam modo senatu depelleret anxius, mitem & recens repertam quandam ex seueritate prisca (inquit) rationem adhibuit: monendo secum quisque de se consultaret peteretque ius exeundi ordinis: facilem eius rei veniam: & motos senatu & excusatos simul propositurum. Atqui non exire ordinem sed ordine dicimus: honorem (ut antè ostendi) ac dignitatem & ordinem exuere pereleganter atque adeò magis propriè, quàm superiora proferimus: propterea quòd qui dignitates, ij plerunque vestes etiam (ipsarum scilicet dignitatum insignia) suscipiunt ac induunt: & vice versa, qui magistratum ciurrant seque ipso abdicat, eadem insignia deponunt ac exuunt: unde ipse Tacitus⁶ alibi, Marcus Piso exuta (inquit) dignitate & accepto quinquagies sestertio in decem annos relegatur. item⁷, Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, & cæt. & alibi⁸ denique de Cornelio Fusco, Prima iuuenta quietis cupidine senatorium ordinem exuerat. Quamobrem illo in loco⁹ de Claudio Cæsare, quem antè proposui, pro, Peteretque ius exeundi ordinis, mutato paulum ordine duarum literarum, Peteretque ius exuendi ordinis, reponentem: futuros esse confido, qui me sequantur & laudent

¹ l. 2. §. ne-
mo delictis
D. de cap.
minut.

² l. 2. D. de
sent. pass.

³ l. incen-
dium. C. si
cert. per.

⁴ l. 1. C. Th.
ad leg. iul.
repet.

⁵ lib. 11. an-
nal.

⁶ lib. 3. an-
nal.

⁷ lib. 15.
⁸ lib. 18.

⁹ ex lib. 11.
annal.

laudent plurimos, neminem qui reprehendat existimo. Forsitan & apud Plinium Secundum hoc argumento, quod eadem qua Tacitus ætate ita vixerit, ut ei familiaris esset, magna concordia simplicitate ac fide: quòdque sibi Tacitum (ita similitudo naturæ ferebat) maximè imitabilem maximè imitandum esse visum eidem Tacito ipse¹ scripserit: quispiam² futurus est, qui hæc ex eiusdem Plinij literis² ad Arrianum verba (Quid enim miserius quàm exectum & exemptum honoribus senatoriis labore & molestia nõ carere?) sic emendantem, ut pro Exectum vel (ut aliàs legi adnotatur) Exatum, id quod in illis Taciti locis tam crebrò scriptum legitur, Exutum reponatur: nequaquam deserat, sed tanto vehementiùs amplexetur.

Ex ea qua de agimus literarum inuicem commutatione, nullum frequentius mendum in libris exscribendis esse constat, ac deinde correctum scimus: quàm quod similitudo harum n & u literarum genuit. id quibusdam locis minimè adhuc animaduersum indicare placet. In rescripto quodam

D. Marci³ perperam ita scriptum legimus, Quocunque enim iudicio voluntatis cautio legati vel fideicommissi re- mitti potest. Reponet statim Indicio (quod sine ulla dubitatione rectius est) qui & alibi⁴ voluntatis indicium à nostris dici: & verò ex eo rescripto eadem omnino verba in Pandectis, ut Indicio legatur, à Papiniano⁵ repetita esse didicerit: apud quem alio etiam loco⁶, si me librorum adiuuaret auctoritas, mallet Indicio scriptum, quàm Indicio: vel potius, quoniam utroque in loco ex eodem Papiniani septimo responsorum libro Pandectas Florentinas Indicio non Indicio præ se ferre, cùm superiora iam exscripsissem, animaduerti: propterea sic potius, quàm ut in vulgatis, legatur

³ l. 2. C. ut
in possess.
legat.

⁴ l. recusa-
ri. D. de ad-
qu. vel o-
mitt. hered.
§. pater. D.
de condit.
et demost.

⁶ l. ante ta-
bular. §. D.
de iure co-
dic.

¹cap. 3. li. 2.
de ira.

suadeo & auctor sum. Sed & apud Senecam¹ ubi affectum esse non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis, & huc fortuitum motum persequi dixit: cum hac deinde verba subiiciantur, Nam se quis pallorem & lachrymas procidentis & irritationem humoris obsceni altumve suspirium & oculos subito acriores, aut quid his simile iudicium affectus animique signum putat, fallitur, nec intelligit hos corporis esse pulsus. pro Iudicium, recte à nobis Iudicium restitui, qui erit aliquo iudicio præditus, omnino ita sentiet. Ex eadem harum inter se literarum affinitate orta innumera pene menda ex aliis auctorum locis exempta cum fuerint: in his tamen aliquot hætenus cum hæserint eluam si potero. Ac primùm ubi Plinius² ad Traianum, Vidimus delatorum iudicium (ait) quasi grassatorum quasi latronum, non solitudinem illi nouiter sed templum sed forum insederant. pro Nouiter quod in Frobenianis & Gryphianis (alia namque consulendi exemplaria otium non fuit) excusis legitur omnino restituendum esse; Non iter asseuero, & eruditis omnibus hanc probatum iri emendationem arbitror. Sed & quod apud Claudianum³ in Panegyri ad Honorium extat.

²in Panegyrico Traiani.

³in Panegyri in 4. consul. Honor.

In commune iubes si quid censere tenendum,
Primus iussa subi: tunc obseruantior aequi
Fit populus, nec ferre vetat cum viderit ipsum
Auctorem parere sibi.

Ita emaculabitur si pro Vetat, Negat, reponendum esse quispiam dixerit: quod equidem imprimis approbarim. Apud eundem profecto Claudianum ex meo manuscripto (quem olim à Cluniacensibus donatum, illustrissimi Galliarum Cancellarij sua morte nuper, magno cum proborum omnium luctu, nostro quidem certe perpetuo, extincti Michaelis illius Hospitatis

beneficio & auctoritati acceptum lubenter ferimus) ex eo inquam libro & quibusdam excusis contrarium errorem ut pro n, u restitui debeat, esse corrigendum nemo negauerit in istis in Ruffinum versibus¹: quibus post habitum de Serrano & Fabritio sermonem, ita cecinit.

¹ex lib. I.
Claudiani
in Ruffinum.

Et casa pugnaces Curios angusta tegebat:
Hæc mihi paupertas angustior, hæc mihi tecta
Culminibus maiora tuis.

Nam pro Angustior (quod forsitan ex illo Angusta, quemadmodum assolet, ut suo loco docebimus, ortum habuit) Angustior esse legendum: etsi auctoritate veteris exemplaris, quæ nos adiuuat, deficeremur: illa certe quæ præcedunt aut sequuntur ipsius Claudiani carmina satis arguerent. Ac similiter apud Plinium² n pro u substituendum est, ut pro Leuissimi legatur Lenissimi, quo loco ad Romanum scribentes de multa Senatori à præatore dicta: epistolam ita concludit, Dices non omnes præatores tam seueri. Falleris nam vel instituere vel reducere eiusmodi exemplum non nisi seueri, institutum reductumve exercere etiam leuissimi possunt. cum enim severo non leuis sed lenis opponatur, eius castigationis rationem satis cuique patere censeo. Erunt (scio) nonnulli quibus hæc leuia usq. adeo menda esse videbuntur, ut in his tollendis vel indicandis quæ per se manifesta sunt, frustra tempus à nobis insumptum operamque collocatam enuncient: quibus hoc responsum vno verbo volumus: nihil aut leue nobis aut labore nostro minime dignum videri, quod typographos & librarios plerosque non ineruditos, quod librorum excudendorum correctores (ut vocant) quod ipsos denique auctorum interpretes & scholiastas, antiquos præsertim, fugerit. Quamobrè ex ista utcunque facili permutatione literarum assimilium, insignis error

Kkk ij

¹de origine
erroris li. 1.
diuin. insti-
tut. ca. 19.

ille apud Lactantium à me non prateribitur: qui omnes eius auctoris excusores, atque adeo Michaëlem Thomastum ut recentissimum, ita diligentissimum & eruditissimum scholiastem, & à veterum librorum copia instructissimum (ut qui Romæ tum esset, cum notas ad illum auctorem suas conscriberet) nihilominus latuit. Si autem omnis imitatio non res potissimum seria sed quasi ludus ac iocus est: non religio in simulachris sed minus religionis est. Nullum ouum ouo tam simile, quàm hæc inter se duom & n elementa sunt: in illis tamen Lactantij verbis nemo dum errorem agnouerat: nos pro Minus Mimis reponendum esse indicamus: & illis, quæ præcedunt, verbis adiuuamur. Quicquid enim simulatur, id falsum sit necesse est, nec potest vnquam veri nomen accipere, quod veritatem fucio & imitatione mentitur. Sed paria isti & ex eodem genere adhuc errata duo minimè iidem ab interpretibus agnita vel notata corrigemus apud Suetonium: qui cum & Tacito & Plinio (quos isto sermone non parum adiuuisse videmur) æqualis fuerit, & in studiosorum historiae Romanæ iuuenum manibus non raro sit, suo quodam iure hunc istius capituli locum, nostrique partem laboris sibi vindicat.

²in Vitellio
cap. 12.

Ille igitur de Asiatico Vitellij liberto sic fere scribit², Hunc adolescentulum murna libidine constupratum mox tædio profugum cum Puteolis poscam vendentem deprehendisset, coniecit in compedes statimque coluit & rursus in deliciis habuit, & cæc. Non placet quod ait statim coluisse & rursus in deliciis habuisse, & videtur istud, Rursus superfluo adiectum: nisi quod, qui nõ erit prorsus à μωσος mecum probabit, ut apice uno adiecto pro, Coluit Soluit reponatur: ita namque totum istud commodè aptabitur, ut coniectum

in compedes statim soluerit, hoc est cõpedibus liberauerit Vitellius, deinde rursus in deliciis habuerit. Illud autem eruditus & acuminè aliquo iudicij præditus nemo apud eundem Suetonium ferre non inuitus aut excusare poterit, quod de M. Pomponio Marcello sermonis Latini exactore, sic scribit. Hic idem cum ex oratione Tiberium reprehendisset, affirmante, Atteio Capitone & esse illud Latinum & si non esset, futurum certè: Iam inde mentitur, inquit, Capito. Tu enim Caesar ciuitatem dare potes hominibus, verba non potes. Namque ut verum sit quod aiebat Marcellus non posse verba dare principem hominibus, ideo fortasse quod ἀρχὴ τῶν ἀνδρῶν δειξῆν, ut est apud Aristotelem²: cum tamen alioqui non priuatorum amplius hominum & plebeiorum sed nobilium sed patricias sed Imperatorias istas mentiendi dissimulandi atque adeo verba dandi artes & ipsis principum oratoribus familiares, imo verò etiam (quibus hoc seculo, proch dolor! moribus viuunt) necessarias esse, qui sibi plurimè sapere videntur, palam dictitent. Sed ut ut sit: cum de verbis an ea Latina essent necne ageretur: quò bonum fuit addere, Verba dare hominibus principem non posse, quibus tamen ciuitatem dare possit. Lectorem hinc amplius non morabor. Omnino, Marcelli grammatici iocus, cum in Dande ciuitatis vocabulo hæreat: non hinc Verba sed Verbis legendum est. Atteius igitur Capito Iurisconsultus (qui cum sub Tiberio floreret, insignior infamia fuit: quòd humani diuinique iuris sciens, egregium publicum & bonas domi artes dehonestauisset) suum dominantibus obsequium ut probaret, plerunque adulabatur Tiberio: quantum ex Tacito³ didicimus. Tiberius autem qui grammaticos præcipuè appetebat Græculisque conuictoribus maximè acquiescebat (au-

¹ in libello
de illustrib.
grammat.

²li. 5. Ethic.
ad Nicom.

³lib. 3. ann.
nal.

¹ in Tiberio ca. 56. et 70
² cap. 71.

Stoie Suetonio¹) sermone tamen Græco quanquam aliàs promptus & facilis (hæc eiusdem historici² verba sunt) non usquequaque usus est, abstinuitque maximè in Senatu: cum igitur incidisset ut non Latina sed peregrina voce uteretur, & eam ob rem à Marcello grāmatico reprehensus esset: ambitiosa putidâque Capitonis & adulatoria excusatio bello isti ac festivo dicto argumentum & occasionem præbuit: ut hominibus quidem peregrinis Latij ciuitatisque ius, pro imperio suo princeps posset concedere, non item peregrinis vocibus: in quas consuetudo sola, cuius beneficio scilicet Græca nomina pleraque in Latium (sic apud Senecam³ pro in Latium legimus) ita esse translata scimus, ut sint pro Latinis liberum arbitrium omnemque (ut supra⁴ docuimus) potestatem habeat. Satis ipsa se quidem istius nostræ castigationis veritas ostendit, ut nulla confirmatione indigeat: eam tamen Græca Dionis idonei gravisque historici fide hoc procliuius illustrem reddidero, ut ex huius quoque oratione machinam (quæ in proprio grammatici nomine resedit) eluam: πορκελλός τις (ait⁵) ἡ πορκελλών ἐστι τὸ καὶ ἄλλοις πορκελλόν ἢ ἑαυτοῖς δοῦναι, ῥήμασι δὲ ὄ. Hic itaque pro πορκελλός, ex Suetonio μὲν κελλός restituo. Frequens lapsus est, ipsorum dicam historicorum, an librariorum in exprimendis Græcè Latinis, hominum præsertim aut locorum propriis nominibus. At crebrior ista est mutua syllabarum quæ compendio simili potissimum scribuntur ut μὲν πρὸ μὲν & πορ: itemque μ & π aliarumque apud Græcos literarum, eadem ex causa indoctos librarios fallentium, commutatio. Ergo ut hic pro πορκελλός, μὲν κελλός reponimus: ita Gulielmus Canterus Ultraiectinus (cui, ob egregiè nauatam varis & felicibus & ingeniosis emendationibus operam, veteres

³ in prologo controuers.

⁴ cap. 14. huius lib.

5 li. 57. hist.

auctores & in his poëta præsertim Græci plurimum debent) apud Dionem pro μὲν ἴστο, πρὸ ἴστο: apud Aristidem pro κατὰ τὴν καὶ μὲν: apud Andocidē pro διὰ τὸν δῆμον ratione optima restituendum esse demonstrauit¹. Ipse quoque ante octo² annos Lutetia Parisiorum in comitatu principis cum essem, quò muneris mei me necessitas domo euocauerat: literatos ex amicis aliquot in familiari sermone admonui, mendū in quodam Plutarchi loco grauissimum ex harū τ & μ literarum permutatione conflatum facili negotio tolli posse: quod laudare tum omnes, mihi que hoc nomine gratulari cōmemini. Sed præstat, ut ipsius Plutarchi² verba (quibus dictū Ciceronis² recitatur) oculis omnium subiiciamus: si fortè adhuc aliquos eius mendii castigandi atque tollendi ratio fugiat, ut hinc possint petere: ἐπεὶ δὲ Φαῦτος ὁ σύλλα τὸ μνησθησάμενος ἐν ῥώμῃ καὶ πολλοῖς ἔπειθ' ἀνάτω, καὶ ἐργασάμενος ἐν δαρείοις ἡρόδοτος, καὶ πολλὰ τῆς ἱστορίας ἀπομαρτυρίας, ἀμφοτέρων καὶ ἐργασίᾳ, τὰ ἑαυτῶν ἔφην μᾶλλον αὐτῶν τῶν καὶ ἐργασίᾳ ἐπέσκευε ἢ τῶν πατέρων. In his autē illud ἀμφοτέρων scriptoris ἀμφοτέρων laborare Xylander uiderat, & rectè quidē: Quis etenim de peccati proscriptione quicquam apud veterem ullum & idoneum auctorem legit? Sed quid ille igitur? Nempe quoniā de isto ἀμφοτέρων quid faceret nō habebat: Cum bona quædam proscripsisset, exposuit: Diligenter postea Crusenius, in apophthegmatibus Plutarchi ἀμφοτέρων legi adnotauit: quod uocabulum cum alibi scriptum legisse me non recordarer, & illud ἀμφοτέρων planè ineptum esse iudicarem, ex duobus deprauatis rectum unum integrumque (ἀμφοτέρων scilicet) utrobique, quo uasa quo supellex & urbana domus instrumentum significaretur, olim fecerā: sed interpreti nostrati alioqui perspicacissimo (cui Plutarchus plurimum debet) ante primam eius interpretationis

¹ vide Canter. cap. 3. lib. 8. novar. lect. et in libello de rat. emēd. Græc. auctor.

² in vita Ciceronis.

editionem indicare non potueram: itaque in secunda demum editione Vascofanica, sententiam siue coniecturam à nobis ipsi patefactam secutus est: quæ si Cruserio coniectura in mentem venerat, præsertim qui (ut nos) illum alterum Plutarchilocum ex apothegmatibus vidisset: miror equidem cur bonorum potius quàm suppellectilis auctorem proscripsisset, verterit. Plutarchus enim non bona palàm omnia sub ha-

¹ l. obligat. D. de pignor. l. 20. C. Th. de pœnis. l. 5. 11. l. 12. C. Th. de bon. proscrip. seu damn. ³ Velleius Paterculus lib. 2. Seneca de diuina prouid. Augustinus lib. 3. de ciuit. Dei ca. 28. C. 29. ⁴ l. 4. C. de distrac. pign. l. 6. C. de fide iure haste fsc. lib. 10.

sta præconis à Fausto Sylla vanum exposita significat: sed cum cætera decoxisset, postremò suppellectilem etiam, quo pecuniam promptius conficeret, proscripsisse, ut nihil ei reliquum fuerit: ne id quidem, sine quo adeò viuere nemo posse creditur, ut specialiter obligaturum fuisse non sit verisimile: quapropter generali bonorum rerumque omnium quas quis habuit habiturusve sit obligatione non contineri Vlpianus responderit. Bellè igitur Cicero hanc Fausti magis quàm illam Lucij Syllæ proscriptionem sibi placere dixit, ex ambigua Proscriptionis significatione ludens: quod verbum vel ad eos pertinet, quorum fortunæ capitæque iussu alterius ut puta magistratus deuouentur publicantur atque confiscantur² (qua L. Cornelium in ciues Romanos consulares indemnatos & insontes, pretio cædis per quaestorem ac tabulas publicas, ut loquitur Seneca, numerato: pro libidine hasta in foro defixa crudeliter usum esse testantur historia³) vel ad eos refertur, qui non aliena, designatorum ad cædem hominum, & (quod Græci dicunt) τῶν ἐπιτηρησέων, aut etiam capitali supplicio affectorum: sed sua vel in quibus aliquid iuris habeant, bona vendenda proponunt, & auctione facta plurimi licitantibus addicunt⁴. Sensit hoc igitur illo mor- daci dicto Tullius, Quanto illa Romanorum ciuium, quam Sylla pater fecerat, proscriptio & iniusta & bonis omnibus

luctuosa

luctuosa fuerat: tanto istam, quam Faustus filius sua vendens pateretur, proscriptionem ut legitimam ac iustam sibi iucundam & gratam esse: quod facultatibus paterno scelere quaesitis lapsus filius, eo redactus esset vltimæ inopiæ: ut non modò ubi pedem in suo poneret, habere desisset, verum etiam vasa ipsa communi patris fa. ad edendum ac bibendum vsui parata distraberet à seque amitteret.

Cum autem ex mutis tenuibus ac liquidis apud Græcos literis, ob similitudinem pronuntiationis (quæ facillè vitium admittit) aliam in alius locum Græcis in libris, identidem subintrare constet: videant eruditi an & apud Isocratem¹ pro tenui, reponenda sit aspirata litera: quo loco excusi omnes hæc admodum habent, ἀλλὰ τὸ δαυμόνιον ἰσοβαλῆν ὄντι ἐμὸν φροντιστὸν, ἀλλὰ τῆς ἡγάδος κηδόμενον, καὶ βουλόμενον ταύτω περὶ κακῶ ἀπαλλάξαι τῶν πρὸντων, καὶ εἰδέειν πολὺ μαιζωτήρη δυνάμει τῆς νουῦ ὁ πρὸ χούσης. Equidem ita legisse Volsium interpretem scio, nec de vulgata scriptura quicquam immutasse: cum illa Græca his Latinis reddiderit, Existimandum erit non senectuti meæ accepta referenda, sed Dei alicuius beneuolentiæ qui non de me sit sollicitus, sed Græciæ salutem sua cura complectatur, quiq. studeat cum urgentibus eam malis liberare tum tibi reseruare gloriam ea quam nunc habes longè maiorem. Verumtamen, cum in Græcis exēplaribus aspiratum ῥ persæpe in lene τ, aut hoc in illud degeneret, adeoque in Apollodori secundo Bibliotheca, εἰς τὸν ἰσθμὸν κατὰ τὰς προκατὰς, in Supplicibus Euripidis ταῖνας φόνον pro ταῖνας, apud Dinarchum contra Demosthenem αὐτῆς pro αὐτῆς corruptè scriptum esse Canterus²: cum apud Plutarchum³ illo in loco, μέγα θεῖον καὶ δουθήρητον ἀμελῶς φυλάττουσι καὶ ῥαθύμως, pro δουθήρητον oportere δουθήρητον restitui Herricus Steph-

¹ in oratione ad Philippum. in fi. ² lib. 3. no. uar. lect. cap. 13. C. lib. 5. ca. 25. C. in lib. de ratione emendandi Græc. auct. ³ in Agidis et Cleomenis vita.

LII

in notis ad illum locum.

nus¹ (quem, ut illum quoque, pro eo ac de literis optime merentur, non inuitus nomino) nuper ostenderint: coniecturam istius apud Isocratem castigandi loci, quam dudum cepimus, ut magis magisque hodie probosic ab illis ipsis & quibusque in Graecorum auctorum lectione, quantum satis est exercitatis hominibus repudiatum non iri spero & cupio: ut pro τηρηθῆναι τηρηθῆναι, pro Servare aut Reservare, alterum quod aptius multo est, Aucupari Venari Captare Quærere maiorem presenti gloriam, reponatur. Atque hoc sanè illud πολὺ μάλιστ' αὐτῆς νῦν ὑπερχεινῆς non postulat modò, verum etiam flagitat: tum verò verba hæc τηρῶναι καὶ τηρᾶσθαι à venatione ad alia transferuntur elegantissime: unde apud

lib. i. c. 2. Xenophontem² ἀλλοιδόθεν δὲ κέλλος ἰσὸς γυναικῶν τηρῶναι. & τηρᾶν λόγους καὶ ἔργους τοὺς ἀδεύτους legimus apud Platonem³ τὰς ἡδίστας τηρῶναι τῶν δὲ βουνοῦν, apud Andronicum⁴ ῥήματα τηρῶναι, apud Diodorum⁵ τηρῶναι τῶν ἀρχῶν ἰνιτιῶν. & πολλὰ δὲ βουνοῦν: unde apud Euripidem⁶ chorus, μέγα τι τηρῶναι δεύεται. & Achilles paulo post ἢ τῶν γαμουῶν ἕκαστι μυσταῖα κόραι. Θηρῶσι λέκ' ἔν τούτων.

postea Clytemnestra ad Agamemnonem ἀσπίδιόν τε τηρῶναι ἀσπίδι πιαυτίω λαβῆναι δαμῶντα Φλαῦρα δ' ἔσπασθαι γυναικὶ ἔχθρην.

ἢ δὲ νῦν ἀφροδιτίω ἀλήθῃαι denique τηρᾶσθαι Herodianus⁷ Clemens Alexandrinus⁸ atque Synesius⁹: & quis non ex veteribus ac probatis auctoribus id sibi verbum figuratè usurpandum esse duxit? A quibus etiam de laude gloriæque consequenda tam crebrò τηρᾶσθαι καὶ τηρῶναι dicitur: ut venear ne ipsorum in testimonium citatio nimis odiosa, putida

7 li. i. histo. 8 lib. 3. pag. 3. 9 epist. 44. ad Ioannem.

certè doctioribus præsertim, esse videatur. Caterum quoniam omnibus prodesse cupimus, etiam rudioribus: & verò cum de castiganda veteri, de stabilienda noua lectione agitur: instituti nostri tenendi gratia, hæc aliquot exempla (quæ vel memoria mihi, vel memoriæ subsidium diligentior ad marginem libri adnotatio suppeditabit) adferam in medium: ne posthac eorum qui castigationibus non usque adeò fauent, leui saltè ac tenui (si tamen aliqua futura est) de coniectura istius veritate dubitationi, nullus relinquatur locus. Est apud Plutarchum ita scriptum¹ alicubi, ὁ μαγνύων ἔπαυτον ἴδιον ἀλλοτεῖα λόγῳ καὶ δι' ἀδελφίας ἐτέρον δόξαν αὐτῶν τηρῶναι. & alibi² ὅτι δόξαν ἔστι καὶ τιμὰς ἐτήρῶναι. item³ τηρῶναι μισοπονηεῖας δόξαν. & ἔδδξαν ἐκ τῶν τῆς καμότητος τηρῶναι. Lucianus⁴ etiam ubi de gloria τῶν ἡσ καὶ λακτίξεσθαι καλῶς ἔχθ' αὐτῶν τηρῶναι τῶν βίβλων ἐκ τῶν πόνων. Dio de Cicerone⁵ τῶν δόξαν τῶν δὲ δῶν αὐτῶν σιμῶναι τε καὶ εἰπεῖν ἀμὴν δις ἄλλος καὶ τῶν τῶν ῥησῶν εἶ) δοκεῖν τηρῶναι. Iulianus⁶ δόξαν τηρῶναι βίβλων τε εἰς θεοῦ καὶ εἰς ἡμῶν βουνοῦν ἀδδλου. Dio Chrysostomus⁷ καὶ μηδεμίαν οἰκείων τηρῶναι δόξαν ἢ λυσιτέλειαν ἐκ τῆς καταλλαγῆς τῆς ὑμετέρας, & alibi⁸ ὅτι δέκα λεσβείας τηρῶναι δόξαν καὶ δῆμος ὄλος εἰς πειθῶ καὶ φιλίας ἀρχαί. Sic denique Themistius⁹ (nam plura describere nec possum nec debeo) ἀσπίδα ἔπαυτος τηρῶναι dixit alicubi: & Synesius¹⁰ περὶ δὲ τῆς ὁδῆς ἔπος ἀλλ' ἀφαιρομένης φιλοσοφίας δόξαν τηρῶναι. Quamobrem τηρῶναι potius quàm τηρῶναι πολὺ μάλιστ' αὐτῆς νῦν ὑπερχεινῆς à suavissimo & elegantissimo rhetore scriptum fuisse arbitror, parumque abfuerit quin affirmare ausim: nisi quod ad coniecturas quidem quod spectat, præsertim meas, qui me hominem esse facileque labi ac decipi posse sentio: hanc à primo legem

1 in lib. 1. 2 in lib. 1. 3 in lib. 1. 4 in lib. 1. 5 in lib. 1. 6 in lib. 1. 7 in lib. 1. 8 in lib. 1. 9 in lib. 1. 10 in lib. 1.

*mibi dixi, ut ne quid asseuerem: denique ut uelut dicitur
aliis, qui sibi plus tribuunt quam ipse mihi soleo, relinquam.*

*Cuius rei alienationem eius & pignus consistere: conciliatis inuicem l. 9. in fi. &
l. 24. D. de pignor. exposita l. 25. eod. tit. De sacro, religioso, publico loco: item
de re furtiua, dotali, & litigiosa in obligationem deducta: postremò de re alie-
na: vtrum eius venditio permutatio pignus aut quilibet alius contractus, in-
ter scientes vel ignorantes, consistat, & ex contractibus qui suum nomen habe-
re dicantur: Expositis l. j. §. permutatio. D. de rer. permut. l. 4. l. quoties. & l.
vlt. C. de rei vindicat. Rei quæ sit apud hostes vtrum obligatio consistat ad l.
vlt. D. de act. emp. Expositis l. cum à matre. C. de rei vindic. l. si post acceptum
D. eod. tit. l. qui balineum §. Titia. D. Qui potior. in pignor. & l. j. in princ. D.
de pignor. & aliis quam plurimis ex materia pignorum. Nihil agere quid sit
in l. 2. D. de pignor. act.*

CAP. XVII.

EXistimant cum Bartolo plerique non hordearij tantum,
hoc est inflati, leues, ac sordidi sophistæ, sed melioris etiam
notæ interpretes & primi forsitan homines (ut ille ait) si-
gniferique verum esse quod compluribus locis ab Accursio
traditum¹ legunt: Rem alienam vendi posse, pignori dari
non posse. At ego nullius (ex illo quidem certè numero) addi-
ctus iurare in verba magistri, quò me cunque ratio iuris ci-
uilis, & veterum iurisconsultorum auctoritas deduxerit, se-
quar si potero: comitèrque monstrabo viam & propiorem
& planiorem, quam exemplo nostro muniant, qui sibi hactè-
nus indaganda (quod nos quoq. facimus) priorum esse vesti-
gia iudicant: ut nihilomags aberrare interea, sed si modò re-
cto itinere præcesserint, sequi, quod est honestissimum: sin
autem ire in diuersa, & compendiario ad id quod verum
est, itinere uti malint. Atquin ipse, Rem alienam oppigne-
rari proinde ut vendi posse ostendam: id ubi perspicuum red-

¹ ad l. alie-
na res. D.
de pignor.
act. l. rem
alienam D.
de cõtrah.
empt. l. sed
& quo ad
eas. in fi. D.
de pignor.

*didero, noua dein ratione Paulum ac Modestinum iuriscon-
sultos, qui pugnancia dicere videntur, in concordiam addu-
cere tentabo: nec frustra, (si Dominus adiuuerit, ut spero)
laborem istum suscipiam.*

*Caius ad Edictum ita definit¹: Quod emptionem vendi-
tionemque recipit, etiam pignorationem recipere potest. Et
quoniam eadem ratio contrariorum est, ideò Marcianus²,
Eam rem quam quis emere nõ potest, quia commercium eius
non est, iure pignoris accipere non potest: cui non obstat quod
Modestinus³ regulariter tradit his omnino verbis, In quo-
rum finibus emere quis prohibetur, pignus accipere non pro-
hibetur: Nec enim de ea re, cuius commercium omnino non
sit Modestinus loquitur, sed de ea cuius commercium certis
personis & aliquatenus interdictum est: ut puta præsidibus
provinciarum, & iudicibus, comitibusque, qui circa eos sunt,
itemque militibus, emere, negotiari, conducere, mutuam pe-
cuniam dare, scenus exercere, ædificare, donatum accipere,
uxorem ducere non licet, idque principalibus constitutioni-
bus nominatim cauetur, ne liceat⁴: Paulus tamen libro 20.
Sententiarum testatur præsidem provinciæ non prohiberi mu-
tuam pecuniam scenebrem sumere⁵, vel sponsare uxorem⁶,
vel habere concubinam⁷: sed neque vendere prohibebitur
(ut opinor) neque pignori dare pignus an possit accipere ma-
gis est dubium. Ego sic Modestini responsum, quo posse defi-
nit, accipio, ut ob mutuo datam alibi quam in preuincia pe-
cuniam (Romæ forsitan, antequàm inde cum imperio profici-
sceretur) nunc quoque cum in preuinciam peruenit, & in eius
est finibus, pignori possit præses accipere: cum hæc pignoris
obligatio, sit accessoria obligationis principalis quæ consistit:
sed etsi antequàm in preuinciam veniret, emerit: rectè in*

¹ l. sed &
quo ad eas.
9. in fi. D.
de pignor.
² l. i. §. eam
rem. D. quæ
res pigno-
vel hypo-
th. datæ o-
blig. non
poss. l. vlt.
C. de reb.
alien. non
alien.
³ l. in quorũ
D. de pign.
⁴ l. Princi-
palibus &
l. seq. D. si
cert. pet. l.
eos qui. &
l. pen. C.
eod. tit. l.
non licet l.
qui officij
causa. in
princ. D. de
cõtr. empr.
l. i. C. de
contr. iud.
l. si quis of-
ficiũ. D. de
ritu nupt. l.
si ignorans
D. locati.
⁵ l. præsidis
D. si cert.
petat.
⁶ l. si quis of-
ficiũ. D. de
ritu nupt.
⁷ l. vlt. D.
de concub.

provincia ex illa veteri emptionis causa traditum accipiet, meo quidem iudicio: nam eodem libro, quem antè dixi, Paulus ait¹, veterem sponsam in provincia quam quis administrat, uxorem à præside duci posse, dotemque datam non fieri caducam. Sed quæri potest, Si cum iis quibus tale aliquod commercium interdictum est, quispiam contraxerit, quid iuris sit. Respondeo: Qui sciens cum iis contrahit, quia contra leges idè non tantum vitiosè, sed & inutiliter contrahit: aut potiùs nihil agit, nullaque inde nascitur obligatio: sin autem ignorans aduersus leges contraxerit, non idè magis contractus tenet (ut opinor) veruntamen actio non denegatur, quia nihil mala fide fecerit. Exempli gratia, Si quis ignorans militi quasi pagano locauerit, exigere illum posse probandum est. non enim contemnit disciplinam qui ignorauit militem, idque Modestinus tradit²: nos & in aliis rebus verum esse credimus, quæ hominum commercio penitus exempta sunt: sacris videlicet, religiosis, publicis, itè que in rebus minorum, in dotalibus, furtiuis, litigiosis: de quibus omnibus cum intelligi oporteat, non quod ex ipso Modestino paulò antè, verum quod ex Marciano retulimus, Cuius rei commercium non sit, eam emi non posse, nec iure pignoris accipi: id ita non inuiti exponimus, si videlicet is qui accipit, rei de qua contrahitur conditionem non ignoret. Exempli causa: liberum hominem scientes emere, vel stipulari utiliter non possumus³, in stipulatum deducendo aut emendo nihil egerimus: nulla inquam liberi hominis emptio à sciente contrahitur, ut Rufinus ait⁴, nec ex postfacto quidem, etsi liber homo in seruitutem redactus fuerit, conualescet. Idem in pignore dicendum, cuius obligationem in filiis debitoris, vel aliis hominibus liberis non consistere: sed in iis tantum quæ quis de bonis suis

¹ d. l. si quis officium.

² l. si ignorans. D. locati.

³ l. si in emptione. §. omnium. de contrah. emp. l. inter stipulantes §. sacram. l. liber homo. 103. D. de verb. oblig. 4. l. liberi hominis. in fi. D. de contr. empt.

facit obnoxia, imperatores tradunt¹: quos idè de sciente emptore loquutos iudico, quoniam subiiciunt, dissimulatione iuris eum se circumuenisse, qui liberos homines emerit. Nam Ulpianus² quoque ubi de actione in factum loquitur, quam prator aduersus eum indulget qui sciens se liberum, dolo malo se venundari pro seruo passus sit, iisdem verbis utitur, Tunc habet (inquit) emptor hanc actionem, cum liberum esse nesciret. Nam si scit liberum & sic emit ipse se circumuenit, & (ut ait idem alio loco³) venia dignus non est: atque hoc quoque pertinere Modestini regulam censeo quæ dicta⁴, Cum vitiosè vel inutiliter contractus pignoris intercedat, retentioni locum non esse, nec si bona creditoris ad fiscum pertineant. Vitiosè quippe intercedit contractus pignoris si creditor sciens, furti, aut vis adhibita, aut litigiosi vitio rem aliquam laborare: inutiliter autem si liberum hominem, & reliqua quorum commercium non est, sciens eius conditionis esse nihilominus pignori accipiat: quanquam vitiosè inuitus contractus pignoris potest conualescere, purgato scilicet vitio, ut postea docebimus: qui autem ab initio fuerit inutilis, confirmari postea non poterit: ut illo non isto casu creditori retentionem esse iudicemus. Quid verò dicendum, si rem, cuius commercium non est, sacrum puta, religiosum, publicum, uel locum ignorans quispiam, & bona fide ex emptionis aut pignoris causa acceperit? Et quod ad emptionem quidem attinet, eam non tenere Papinianus, Modestinus, & Paulus docent⁵: utrinque tamen obligationem contrahi & ex empto actionem aduersus venditorem dari, ut emptor cõsequatur quod interfuit eius ne deciperetur: quod ipsum Imperatores in liberi hominis emptione probant⁶. Neque distingui mus scieritne venditor an ignorauerit⁷: nam Licinius Ruf-

¹ l. qui filios. C. quæ res pign. oblig. poss.

² l. imò eum §. j. D. de liber. causa.

³ l. liberis. §. si quis sciens. D. de liber. causa.

⁴ l. cum vitiosè. 25. D. de pignori.

⁵ l. cum vir. D. de usucap. l. si in emptione. §. item si emptor. l. qui officij. §. j. D. de contr. empr. vide & l. 7. l. c. de litigios.

⁶ l. libera. C. de sentent. et interloc. l. si status. l. empti. C. de euictionib.

⁷ si status. l. si tibi liberu. C. de euict.

¹ l. liberi ho-
minis. D. de
cōtr. empr.
finus, Liberi hominis emptionem (inquit¹) contrahi posse ple-
rique existimauerunt, si modò inter ignorantes id fiat: quod
idem placet etiam si venditor sciat, emptor autem ignoret.
Idem puto dicendum in pignore, ita contrahi, ut non teneat:
sed nihilominus creditori contraria pigneratitia detur aduer-
sus debitorem. Sic in rebus minorum sine decreto magistratus
venditis, pignori ve datis idem obseruatur: Nam si obligauerit
vendiderit ve rem tutor aut curator sine decreto, quamuis
obligatio non valeat, est tamen exceptioni doli locus, nō qui-
dem ad impediendum quominus adultus aut pupillus rem
auocent, sed ut cogatur prestare pretium, ac mediij temporis
vsuras quæ creditoribus debentur: cùm æquum non sit pu-
pillum ex damno alieno lucrum captare, idque Vlpianus &
Paulus probant². Sanè illicite post senatusconsultum pupilli
vel adolescentis, prædio venundato, si eo nomine apud iudi-
cem tutela vel utilis actionis æstimatio facta est, eaque solu-
ta, vendicatio prædij ex æquitate inhibebitur, auctore ipso
Vlpiano³: quod & in pignore verum est. Idemque dicen-
dum in re dotali atque furtiua, vel alienata, vel obligata pi-
gnori ex Papiniano. Igitur ut prædij dotalis à viro, aut rei
furtiua ab alio quocunque siue ignoranti siue scienti facta
venditio non valet, quæ tamen, venditore postea effecto do-
mino confirmatur (ut Papinianus docet⁴) ita cur de pignore
non idem dici debeat, equidem non video: ut & de re litigio-
sa, si lis de inde iudicio transacta & secundum eum à quo pos-
sessor ius habebat data sit: ex post facto enim apparet eum
dominum esse qui & possidebat cùm dedit: cæterum qui li-
tiosam rem pignori accepit, ante finitam litem si de pignore
experiat, exceptione, quali emptor, summouetur (ut rectè
Marcianus⁵ tradit) etiam si ignorans acceperit: nec enim
esse

² l. si pupil-
lorum. §.
ult. l. pen.
§. ult. D. de
reb. eorum.

³ l. illicite.
D. eo. tit.

⁴ l. cum vir.
D. de vsu-
cap.

⁵ l. i. §. ult.
D. quæ res
pign. oblig.
poss.

esse distinguendum arbitramur, nisi quòd ignorantia creditori,
ut emptori succurritur, aduersus eum qui dedit & postea do-
minus effectus est. Et ita sentio.

Sequitur ut de re aliena disputemus. Ex Padio Paulus¹ l. i. §. per-
mutatio D.
ait, Alienam rem dantem nullam contrahere permutationem,
quia re non tradita & nudo consensu obligationem constitui
in his duntaxat receptum est quæ nomen suum habent, hoc
est (ut ipse interpretor) speciale peculiare proprium ac separa-
tum à generali contractus *συναλλάγματος* siue permutationis
appellatione: nihil enim ista nisi sono vocis, quemadmodum
pignus & hypotheca, differunt: & ut *συναλλάγματος* ita
(nisi fallor) permutationis vocabulum adeò generis nomen
est, ut quaslibet vltro citroque constitutas atque contractas
obligationes comprehendat: cùm & hæc & quacunque alia
latiore adhuc conuentionis nomine contineantur². Obliga-
tionem inquam ad agendum efficacem & actionem eæ de-
mum conuentiones ex nudo consensu pariunt, quæ in illo suo
generali conuentionis nomine non stant, sed (ut ait Vlpianus⁴)
in proprium nomen contractus transeunt: ut sine traditione
contrahatur, obligatio id in his videlicet obtinuit in emptio-
ne, venditione, conductione, mandato: adde & pignore: quod
non sola traditione, sed etiam nuda conuentione, & si tradi-
tum non fuerit, contrahi Iurisconsultri⁵ docent. Igitur ar-
gumento ducto à contrario sensu eius quod ait Padius: Alie-
nam rem dans pignori obligationem contrahit ut & qui
vendit: neuter enim tenetur accipientis facere, quod subti-
lius dispiciendum est. Et cùm in emptione ac venditione ven-
ditori sufficiat ob euictionem se obligare, rem ipsam prestare,
id est possessionem tradere, & purgari de dolo malo⁶: Ex eo
sequitur ut si euicta res non sit nihil debeat, & tandiu con-

¹ l. labeo.
19. §. j. D.
de verb. si-
gnif. l. iur-
risgentium.
§. & ideo.
D. de pact.
31. i. §. adeo
illo tit. de
pact.

² d. l. iurif-
gentium. in
prin. eo. tit.
§. l. i. D. de
pig. act. l. 4
de pignor.
& l. si tibi
§. de pigno-
re D. de
pact. facit

l. 2. C. quæ
res pig. obl.
poss.

⁶ d. l. i. sub
init. D. de
rer. permu-
l. ex empto.
in princ. D.
de ac. emp.

M m m

sistat emptio quoad res non euincitur, etsi aliena sit: in qua tradenda venditorem Neratius ait emptori prestare debere, ut in lite de possessione potior sit: alioqui si videlicet possessionem iure quis auocauerit, traditam possessionem à venditore qui hac de re tenetur non intelligi Pomponius¹ disertè scribit: & hoc est quod illo in loco, si emptor superior in possessione non sit futurus, ei non videri rem traditam Iulianus subiicit: & hoc nisi prestetur, esse ex empto actionem, quæ omnia Vlpianus retulit²: quod si ante rei, quæ aliena est, vendita traditionem, ea per furtum perierit, ob id ipsum venditor damnari debet, ut eleganter est à Cajo³ traditum: quia si suam rem vendidisset, potuisset vindicationem & conditionem recuperandæ rei furto subtracta gratia transferre ad emptorem: quod nunc non potest, qui ipse non habet actiones illas, cum rem alienam vendiderit. Quod autè illud pertineat quod dolum malum abesse prestari à venditore oportere diximus, ex Africano intelligitur, qui si sciens alienam rem mihi ignoranti vendideris, etiam prius quam euincatur, utiliter me ex empto acturum putauit⁴ in id quanti mea intersit meam esse factam: quamuis enim alioqui verum sit venditorem hæcenus teneri, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut eius faciat: quia tamen dolum malum abesse prestare debeat, teneri eum qui sciens non suam ignorantem maximè si manumissuro, vel pignori daturum vendiderit, adde aut permutaturo, aut locaturo, aut aliàs ita contracturo ut eius aliquatenus intersit qui comparauit: quod ea re commode ac pro arbitrio uti non queat: neque enim pignoris aut manumissionis causam, etsi de his tantum exempli causa iurisconsultus egerit, distinguendam esse crediderim.

Ex his apparet alienæ rei emptionem consistere, quam-

¹ l. 3. in prin. D. de act. empt.

² d. l. ex empt. aliàs est. l. emptio rem. §. idè Neratius: et d. l. 3. in prin. eo. tit. §. l. quod se pe. §. si res vendita. D. de contr. empt.

³ l. seruus que. §. vlt. D. de act. emp. facit. l. idque et Iulianum. §. in omnibus eod. tit. d. l. emptorem aliàs est l. ex empto. in fi. eo. tit.

459
LIBER. II.
his mala fidei venditor fuerit, si tamen emptor rem esse alienam ignorauerit. Rectè igitur Vlpianus definit¹, Rem alienam distrahere quem posse nulla dubitatio est. Nam emptio est & venditio, sed res emptori auferri potest: quo casu emptor ad pretium recuperandum utiliter experitur², sed & in id quod interest ex empto actionem habet³, etiam si emptor ipse aliunde dominus effectus sit, quo casu cessat de euictione actio⁴. Sic res aliena in dotem & à sciente dari potest, eaque soluto matrimonio ei reddenda est (auctore Pomponio⁵) quasi suam dedisset, & fructus quoque pro portione anni quo diuortium factum est: sic alienam rem mortis causa donari posse⁶: sic alienæ rei locationem consistere⁷ intelligimus: neque ad hoc ut valeat contractus distinguendum arbitramur, utrum locator aut donator bona malæ fidei contraxerit, dum tamen is qui accepit, nihil mala fide fecerit: quem prætor (ut pote bonæ fidei possessorem) aduersus quemcunque tuebitur: domino tamen, aut si quis ab eo causam habet, excepto. Nam actionem & aduersus eos qui à male fidei possessoribus fundum bona fide comparauerunt, ei competere ad quem dominium peruenerit, antequam illi usucapionem aut præscriptionem implerent Gordianus rescripsit⁸: iure meritoque id quidem ille, cum alius inuitis nobis res nostras retinere non debeat⁹. Ex quo sequitur ut si quidem uterque nostrum eandem rem emit à non domino, cum emptio venditioque sine dolo malo fieret, traditaque est, siue ab eodem emimus, is ex nobis tuendus sit, qui prior ius eius apprehendit, hoc est, cui primùm tradita est, perinde atque si uterque à domino comparasset: siue ab alio atque alio, id est à diuersis non dominis: melior causa sit possidētis quam petentis, ut ex Iuliano Vlpianus¹⁰ docet: quod si alter ex

¹ l. rem alienam. D. de contr. empt. §. l. si fundum. C. de euict. §. l. vlt. C. de comun. rer. alien. §. l. si vendideris. D. de euict. §. l. si alienam. D. soluto matrim. §. l. si alienam. l. qui alienam. D. de donat. cau. mort. §. l. si tibi alienam. l. si quis domum in princ. et §. vlt. aliàs est. l. si quis fundum. §. vlt. D. locati. §. l. 4. C. de rei vind. §. l. si filiofam. §. maritum. D. sol. matr. §. l. siue autem. §. 1. D. de publica. iuncta §. l. si ea res. §. vlt. D. de act. emp.

M m m ij

nobis à domino emisset, is omnino tuendus est (ut Neratius
1 d. s. ult. l. scribit¹) quamvis alter quoque bona fide, sed à non domino
si ea res. comparauerit. Planè si ab uno eodemq. Titio, puta fundum
 uterque nostrum diuersis temporibus emerit, ego prius ab eo
 non domino traditum acceperim, tu deinde ab eodẽ ipso iam
 domino per successionem, aut legatum, aut alia ratione qua-
2 l. apud
 Celsum d. si
 à Titio. D.
 de doli ex-
 cept. iuncta
 l. si à Titio.
 D. de rei
 vindic. libet effecto: pereleganter Iulianus (ut ab Vlpiano relatum²
 est) ait equum esse, ut me tueatur praetor: quia & si ipse Ti-
 tius fundum peteret, exceptione in factum comparata, vel
 doli mali à me summoneretur: ac per hoc intelligatur Titius
 eum tibi fundum rursus vendidisse, quem in bonis iam non
 haberet: ut pote cum statim atque ipsi acquisitum dominium
 fuit, mea quoque confirmata emptio atque traditio existi-
 metur ex postfacto, sed & antequam tibi venderet ab eo
 iam dominium abscesserit. Sanè in proposita specie, si prior
 ego emissem, nec accepissem tamen à nõ domino, tu deinde ab
 eodem ipso iam domino ex emptionis aut alio quolibet iusto
 titulo traditum bona fide accepisses: non me praetor sed te po-
 tius tueretur: quia ipse licet à domino comparassem, dominus
 effici nisi traditione facta non potuerim³. Atque hoc est quod
3 l. traditio-
 nibus. C. de
 pact. l. pen.
 C. de rei
 vind. Impp. ita rescripserunt⁴, Quoties duobus in solidum pra-
 dium iure distrahitur, manifesti iuris est, eum cui priori tra-
 ditum est, in detinendo dominio esse potiozem: & alio loco⁵
4 l. quoties.
 C. de rei
 vind. in eandem sententiam illi ipsi principes, Quoties eadem res
 (aiunt) à domino diuersis temporibus pluribus uenundatur,
5 l. penult. C.
 Gregor. eo.
 tit. eum potiozem esse, cui possessio primùm data est. Quod si an-
 te traditionem is qui alienam rem vendidit medio tempore
6 l. si quis
 alienam D.
 de act.
 empt. domino rei heres extiterit, aut alio modo rei proprietatem
 nactus sit, adeo contractus tenet, ut is cogatur implere
 venditionẽ, & rem tradere, ut Paulus docet⁶. Ac de re alie-

na quam ignorans aliquis emerit, hæc ferè sunt quæ à iuris-
 consultis & imperatoribus tradita reperi.

Sed quid existimandum si quis fundum sciens obliga-
 tum vel alienum comparauerit, utrum valere dicemus
 emptiones? Ego interesse puto quid actum sit inter contra-
 hentes: si enim eo animo fuerint ut valeret emptio eiusmodi,
 ut traditio tamen in id tempus differretur, cum venditor a-
 lieni fundi dominium nactus esset, perinde sustineri ex in-
 certa die factum aut potius purum, sed ex incerta die perfici-
 endum & implendum, atque si sub conditione disertis ver-
 bis expressa, contractus habitus fuerit: Tum verò cum de
 euictione conuenerit, utiliter scienti fundum alienum ex
 causa emptionis tradi, tanquam hoc inter contrahentes actum
 esse intelligatur, ut qui vendit rem à verò domino redimat,
 aut alio quouis modo euictionem impediat, eoque nomine &
 ex empto & ex stipulatu actionem competere, si stipulatio
 interuenerit. In dubio autem, qui sciens rem alienam compa-
 rauit atque accepit, eum respondebo cum imperatoribus¹ ne
 que agere de euictione posse, nec à venditore repetere quod
 eo nomine, id est ob euictionem aestimata forsitan lite, vero
 domino præstiterit, cum hoc imputare sibi, & expensum sua
 imprudentiæ ferre debeat. Constitit igitur emptio rei alienæ
 à sciente facta, & si cum actio de euictione non detur, inuti-
 lis esse videatur ipsi (scienti scilicet) facta traditio, qui sibi de
 euictione non cauerit: & hoc est quod ait Paulus², Separa-
 tam esse causam possessionis & usucapionis: nam verè dici
 quem emisse, et si mala fide. Quemadmodum qui sciens alie-
 nam rem emit, & traditam accepit, pro emptore possidet, licet
 usu non capiat: sic res aliena in dotem scienti si detur, neque
 pollicitatio vel stipulatio de euictione intercedat, nullam fir-

¹ l. si fun-
 dum. C. de
 euict. l. si
 fratres. C.
 comm. v-
 triusq. iud.

² l. 2. §. se-
 parata. D.
 pro empt.

¹ l. si à matre
C. de iure
dot.

mitatem iuris dationem habere Imperatores¹ definiunt, quod nec eam sibi defendere (scilicet aduersus verū dominum) nec eius euictæ possit ab uxore, aut socero, vel eorum heredibus æstimationem consequi. Cæterum dos data est, adeoque vel inter contrahentes & aduersus extraneum quemlibet ius nō habentē à domino, valet illa dotis datio, valet emptio: ha-

² l. vlt. C.
de rei vind.

tenus videlicet ut rem alienam possidens (licet iustam tenendi causam nullam habeat) non nisi suam intentionem implenti restituere cogatur, idque rescripto imperatorum continetur². Itaque si seruum, qui meus aliquando fuerit, nunc sit in potestate hostium, in emptionem aut stipulatum deduxissem, imò & si eum qui mei iuris nunquam fuerit emis-

³ l. vlt. D. de
act. emp.

sem aut stipulatus essem, Octavianus (auctore Pomponio³) magis putabat valere emptionem & stipulationem, ut pote eius rei quæ esset in commercio, licet in aliena & ea quidem hostium potestate: potiùs enim difficultatem in præstando eo inesse, quàm in natura: etiamsi officio iudicis sustinenda esset eius præstatio, donec præstari possit. Hoc in seruo siue meo, siue alieno qui sit apud hostes, qui & legari & heres institui utiliter potest⁴: quod forsitam in homine libero, qui po-

⁴ l. seruus
ab hostibus
D. de leg. 1.

titus hostium ibi seruiat, non dicerem: propter suspensum in eo ius postliminij, quo iure si redeat, perinde liber est ac si captus non fuisset: & sanè liber homo captus ab hostibus commercio redemptus, quoad exoluatur pretium, magis in

⁵ l. 1. C. de
postlim. re-
uer. & re-
dempt. ab
host.

causam pignoris constitutus, quàm in seruilem conditionem esse detrusus videtur⁵; adeoque (ut arbitror) à redemptore vendi non potest. In fundo etiã hostium non dicerem, quem

⁶ l. liber ho-
mo. D. de
verb. obl.

in stipulatum deduci non posse Modestinus ait⁶ & sanè maior in fundo quàm in seruo hostium recuperando difficultas est, ut aduocata quedam & (ut ita loquar) impossibilitas

esse videatur. Sanè qui seruum alienum sciens emit, aduersus dominum vendicantes nulla se tueri exceptione potest, nisi quo casu dominus venditori successerit: qui pro ea parte qua heres est, doli exceptione repellitur ab emptore, ut ab imperatoribus rescriptum fuit¹: aduersus alium quemlibet potest, etiam aduersus eum qui bona fide ab eodem aliòve non do-
mino comparauerit, ac multò magis aduersus veditorem, qui rei à se traditæ dominium aliqua ratione postea nactus sit: Licet enim hunc de euictione actio non teneat, cum scienti vendiderit, ipsum nihilominus agètem repellit exceptio. Denique quod ad retentionem attinet, eiusdem fere conditionis est qui sciens emit, atque is qui bona fide rem ignorans alienam comparauit: utriusque iisdem casibus datur aut denegatur exceptio. Quid actio? Minimè omnium: nisi de euictione cautum, & hoc inter contrahentes actum sit: etenim actio ex empto est bonæ fidei: quamobrem non tenetur ipse qui scienti vendidit. Quid extraneus? Atquin ei demum qui bona fide emit, & ex ea vel alia qualibet iusta causa rem traditam bona fide accepit, actionem Publicianam prætor pollicetur, amissæ rei recuperandæ gratia: si tamen res talis sit, ut eam lex aut constitutio alienari non prohibeat, idq. iuriscōsultri nostri variis in locis docēt². Ex pluribus qui ab eodem nō domino, aut separatim à diuersis nō dominis eorūve alterutro nō domino bona fide rem eandem cōparauerint, quem potissimum prætor actionibus aut exceptionibus datis tueatur, ex Neratio vel potiùs ex Iuliano, cuius distinctionē ut exactiorē Ulpianus sequitur, aperte planèq. supra ostēdimus.

Consequens est ut de rei alienæ pignore dispiciamus: de quo sic Paulus³ ait, Si ab eo qui Publiciana uti potuit, quia dominium non habuit, pignori accipi, sic tuetur me per Ser-

¹ l. cum à
matre. C.
de rei vind.

² l. 1. & se-
quentib. l.
eum qui. §.
prætor ait:
& §. vlt.
& l. seq. l.
cum spōsus.
§. si res ta-
lis. D. de pū-

blicia. in rē:
act.
³ l. si ab eo.
D. de pign.

uianam prator, quemadmodum debitorem per Publicianam. Ergo prator creditorem tuetur, qui rem alienam pignori accepit, ab eo scilicet qui dominium non habet, ideoque directa & civili actione uti non potest, sed tantum honoraria, id est pratoria, quae Publiciana dicitur. Creditorem prator & si ius habeat ille ab eo qui Publiciana uti potest, non tamen tuetur per Publicianam, sed per hypothecariam, quae Seruiana & quasi Seruiana, & pignoratitia *καταχρηστικὴ* interdum dicitur: nec enim ex pignoratitiis vel precariis (licet iustae sint) possessionibus Publicianum iudicium solet competere: illa scilicet ratione, quia neque creditor neque is qui precario rogauit eo animo nanciscitur possessionem, ut credat se dominum esse, quod Caius tradit¹. Nam pro alieno possident², corporalem possessionem habent³ (auctore Papiniano) non civilem, ut usucapere non possint. Ergo Seruianam habet creditor, qui à non domino bona fide pignus accepit, aduersus ipsum qui dedit, cuius exceptionem replicatione doli elidet⁴: multo magis aduersus eundem siue sciens, siue ignorans rem alienam pignori obligauerit, in id quod interest pignore sibi cautum esse, contraria pignoratitia recte experietur creditor, qui bona fide accepit, si eam dominus peritorio iudicio euicerit⁵: quae ipsi creditori actio adeo competit, ut locum & ante euictionem habeat, si rem alienam sciens debitor pignori dederit, aut malitiose in pignore versatus sit. Hoc enim alicubi⁶ voluisse Vlpianum credimus, eorum argumento quae in simili specie de venditione diximus ex Africani sententia paulò antè, itèmq; ipsum forsitan Marcianum quo loco ait⁷, Cum debitore qui alienam rem pignori dedit, posse creditorem contraria pignoratitia agere, & si soluendo debitor sit: quanquam si quis Vlpiani & Marciani

¹ Quaeque §. j. D. de pig. act.

² l. pignori. D. de usu. cap.

³ l. debitor. 40. §. soluta. D. de pign. act.

⁴ l. si inter §. j. D. de pign. act.

⁵ l. tutor. §. j. D. de pig. act. iuncto §. ult. l. si quis in pignore. eod. tit.

⁶ l. si rem. in prin. D. de pig. act.

⁷ l. cum debitor. D. de pig. act.

Marciani verba, de aliena re pignori data bona fide atque accepta, exponat, euictione demum secuta, pignoratitiam contrariam creditori dari non ineptè dixerit. Ea profecto actio creditori, qui rem alienam bona fide pignori accepit, adeo non denegatur, ut si suo iure usus pignus vendiderit, quod emptori postea euictum sit, huic eam ut & omne ius suum cedere teneatur¹, eaque actione cogatur debitor distracti à creditore pignoris possessionem quod ipse precario rogauerat vel conduxerat, emptori restituere², ut verò creditori uel ei qui ab ipso ius habet, contraria datur pignoratitia, & si res aliena fuerit: ita non dubitandum quin & ipse debitor, qui rem alienam pignori dedit, soluta pecunia, possit directa pignoratitia experiri auctore Vlpiano³: neque interest bone an mala fide res pignorata sit: Nam idem iurisconsultus ait⁴, Si prado rem pignori dederit, competere ei & de fructibus pignoratitiam actionem, quamuis ipse fructus suos non faciat.

Ex quibus (opinor) manifestum est valere alienae rei pignus inter eos qui contraxerint, si creditor id bona fide (licet à pradone constitutum) acceperit: certè hætenus valere: ut utroque citroque actiones dentur. Nec in contrarium mouet, quasi pignus nisi à vero domino constitutum nõ teneat: quod, cum respondisset Marcellus purè vendito & in diem addito fundo si melior conditio allata sit rem pignori esse desinere, si emptor eum fundum pignori dedisset: ex iis verbis ait Vlpianus⁵ colligi, emptorem medio tempore dominum esse, si alioqui nec pignus teneret: nam hinc vel nomen Domini latius pro possessore qui rem in bonis habet: vel certè tenendi verbum cum effectu ita ut à nemine pignus auocari possit, accipi debet: quod illa quaestione utrùm alienae rei pignus ad-

¹ l. in creditore D. de euict. facit

² l. pen. D. de distract. pign.

³ l. si pignore §. si post distractum

⁴ D. de pign. act.

⁵ l. si rem alienam. §. pen. D. de pig. act.

⁶ l. si pignore §. si prado D. de pign. act.

⁷ l. si ex duobus §. j. D. de in diem ad dict.

uersus dominum, aut certè aduersus extraneum teneat, plenius & accuratius discussa perfacile intelligetur. Id ergo nunc dispiciendum est: habet enim difficultatem (meo quidem iudicio) non modicam. Et aduersus dominum quidem ipse creditorem qui à bonæ fidei possessore pignori rem alienam acceperit, hypothecaria vel actione vel exceptione defendendum esse non existimauerim: nec enim creditor melioris conditionis esse debet, quàm ipse debitor à quo ius habet: illum enim non magis per hypothecariam, sed sicut hunc per Publicianam actionem scilicet vel exceptionem (id quod ipsis Pauli verbis prolatis ostendimus) prator tuetur. Publicianam verò non ideò comparatam esse ut res domino auferatur, sed ut is qui bona fide emit, possessionemque eius ex ea causa nactus est potiùs quàm extraneus quispiam rem habeat: ac præterquam paucis casibus, quos Accursius ipse non indiligenter expressit, iusti dominij exceptione Publicianam elidi constat. Ergo & hypothecariam. hac igitur vero & iusto domino non obest: idque imperatores¹ aperte his verbis docent, *Quæ prædium in filios à se titulo donationis translatum creditori suo dat pignori, se magis contrario pignoratitio obligat iudicio, quam quicquàm dominis nocet: cum Seruiana etiam actio declaret euidenter iure pignoris teneri non posse (inuito scilicet domino ut paulò post aiunt) nisi que obligantis in bonis fuerint, & per alium rem alienam inuito domino pignori obligari non posse certissimum est. hoc imperatores dilucidè satis, ut videtur. Sed forsitan aliquem mouerit quod Caius² ait, Si post acceptum iudicium possessor usu hominem ceperit, debet eum tradere, eoque nomine de dolo cauere: periculum est enim ne vel eum pignorauerit vel manumiserit. Cum enim dicat periculum esse ne aliena res*

¹ l. quæ prædium 6. c. si aliena res pign. data sit.

² l. si post d. de rei vind.

pignori data sit à possessore post litem contestatam, eoque nomine de dolo cauere oportere domino: inde non absurdè aut ineptè colligatur, eum qui pignori accepit habere quo se tueatur aduersus dominum, ipsumque agentem exceptione repellat: Nam si pignus non teneat, nullum esse periculum videtur, & ita ipse quoque Connanus alicubi¹ censet: veruntamen quàm rectè, alij viderint: nam circa speciem quam Caius tractat periculum profectò in eo non minimum versatur: quoniam debitor, qui cum rem suam vindicaret non probabit, superato nihilominus, sed æquè ac si vicisset seruandam esse creditori actionem Seruianam Papinianus² tradit, dummodò probet rem eo tempore quo pignus contrahabatur, in bonis illius fuisse: ac multò æquius sit ipsi creditori exceptionem non denegari. Quamobrem si pendente lite rei vindicationis possessor obligando rem pignori, possessionem in creditorem transtulerit, de integro experiri cum ipso creditore dominum oportebit, qui hoc ipso minùs habere videtur, quod actionem non rem habet (ut regula iuris continetur³, & suo loco perspicuè docuimus⁴) præsertim cum res aduersus debitorem iudicata creditori, qui pignus ante sententiam accepit, non noceat⁵. Qua ratione possessor, qui usumfructum restituere fructuario in usus est, non modò eum usumfructum (si tempore forsitan amissus est) iterum renouare debet: verum cauere quoque eum de euictione usumfructuario oportet, auctore Ulpiano⁶: Quid enim (inquit ille) si seruum aut fundum is qui possidebat pignori dedit, isque ab eo qui pignori accepit iure uti prohibetur? Debet itaque habere cautum. Rursum aliquem & maiore forsitan eum ratione mouerit, quod ex Papiniano diximus, Actionem Seruianam creditori seruandam: etsi debitor qui suam rem esse intèdebat peti-

¹ lib. 3. commentar. ca. 15.

² li. 3. D. de pignor. in princ.

³ l. minus est 204. D. de reg. iur.

⁴ ad l. is qui actione 15. D. eo. tit.

⁵ d. l. 3. D. de pign. & l. sæpe D. de re iud.

⁶ l. pen. §. fructuario. D. si ususfruct. pet.

torio iudicio victus fuerit: verum non ait Papinianus pignoris causam duraturam invito domino, sed tantum creditori permittendum esse: ut ius quod habet in pignore: in iudicium deducat, & Seruiana actione experiatur aduersus eum qui debitorem vicerit rei vendicatione: propterea quod sententia forsitan per iniuriam lata ipsi creditori nocere non debeat: qui cum secundum quem lis data est, adhuc non esse dominum probare poterit. Caterum in ea facti specie, quam Caius proponit, pignus alienae rei recte contrahi colligitur, quod tamen aduersus dominum non teneat, sed aduersus extraneos, ut inter contrahentes valet: sic & in specie huiusmodi quae apud Modestinum¹ extat, Si rem, quam tibi pignoravi, subripuero, eamque distraxero, in qua de usucapione dubitatum ait, & verius esse utiliter cedere tempora usucapionis: apparet pignori datam rem esse: non à vero domino, sed à bonae fidei possessore, cum dicat usucapioni locum esse: quam tamen procedere cum sua, hoc est pignoris ante contracti causa, intelligimus, ob id quod usucapio pignoris conventionem non extinguit (ut ab Imperatoribus² rescriptum est): usucapione rei non perimitur persecutio pignoris, ut Papinianus docet³. Sic & apud Iulianum⁴, Si mihi res aliena pignori data sit, eamque debitor precario rogauerit, deinde me verus rei dominus heredem instituerit, solam precarij rogationem superesse traditur, pignus verò esse desinere, idcircoque usucapionem debitoris interpellari. Quod si pignus esse desinit postquam heres sum factus, ob id quod cum neque pignus nec emptio rei suae consistat⁵, eò res reuersa sit unde incipere non potuit: Ex eo sequitur, ut antequam vero domino successerim pignus rei alienae, quam bonae fidei possessor mihi obligauerat, recte contractum fuerit atque te-

¹ l. si rē. D. pra. empr.

² l. usucapio. C. de pignor. l. j. §. cum praedictum. D. eod.

³ l. pen. §. non mutat. D. de usucap.

⁴ l. si rem aliena. 29. D. de pignor. act. §. l. neq. pignus. 45. D. de reg. iur.

nuerit: sic de duobus qui diuersis temporibus eandem rem à non domino acceperint, Paulus ait¹ priorem potiolem esse, id quod & in pignore obligato ab ipso domino verum est²: quamuis si à diuersis non dominis pignus accipiamus, possessor melior sit: quam distinctionem & in alienae rei distractione seruari supra ostendimus. Ego videndum puto, ne aliter atque aliter interpretari debeamus, ut in emptione priorem intelligamus eum cui res prius tradita fuerit, ex emptionis causa: in pignoris autem non cui res prius tradita fuerit, cum pignus aut hypotheca (quae sono tantum vocis differunt³) non modo nudo consensu constant & perficiantur⁴, ut emptio: verum etiam in illis id minimè agatur ut transferatur possessio: sed cui priori data mutua pecunia pignus obligatum esset, licet non traditum. Moueor quod in emptione ne tempus traditionis propter dominij translationem, inspiciat scio, si quidem venditor ante rem traditam dominus manet⁵, in pignore non agitur de dominij translatione. Adde quod non est principalis sed accessoria pignoris obligatio. illius igitur haberi rationem, ex illius, inquam, natura, istius conditionem ingeniumque metiri aequum est. Atque huc spectat quod Imperatores⁶ ex generali obligatione potiolem haberi creditorem eum qui antea contraxit aiunt, etiamsi res alij postea specialiter pignori datae sint. Itaque non traditionis, sed potius cum mutui dationi pignus accedat contractus principalis, id est pecuniae numerata tempus inspicitur⁷. Caterum ex illo Pauli responso apparet valere constareque pignus datum à non domino bonae scilicet fidei possessore, quique rem licet alienam in bonis habuerit cum obligaret. Papinianus denique seruandam creditori actionem Seruianam ait⁸, probanti rem eo tempore quo pignus contrahabatur, in

¹ l. si nō dominus. D. qui potior in pig. hab. §. l. diuersis. C. eod.

³ l. res hypotheca §. in fine. D. de pignor.

⁴ l. 4. in prin. eo. tit. §. l. qui tibi. C. de hered. vel act. vend.

⁵ l. qui iungenda est l. qui tibi §. de domino, facti l. si ancillam. C. de act. empt.

⁶ l. si generaliter C. qui potior in pig. hab.

⁷ l. pen. D. quae res pignus vel hypotheca §. l. si superatus. D. de pignore.

bonis debitoris fuisse: qui actione in re victus est. Nam quomodo is qui Publiciana utitur, probare debet se à bona fidei possessore iusta ex causa comparasse: sic etiam creditor illud quoque (ut Marcianus¹ ait) implere debet rem pertinere ad debitorem eo tempore quo convenit de pignore, hoc est rem pignoratam fuisse in bonis debitoris²: Seruiana enim actio declarat euidenter (ut imperatores tradunt³) iure pignoris teneri non posse, nisi quæ obligantis in bonis fuerint. Itaque priore creditore dimisso, ita demum sequentis pignus confirmatum esse intelligitur, si cum ille dimittitur res adhuc in bonis debitoris inueniatur, idque subtiliter Africanus et eleganter alicubi exequitur⁴. Enimvero hæc verba, Per tenere scilicet, ac In bonis esse, latiori significatione accipienda sunt nobis hanc quæstionem tractantibus: ut et ab Ulpiano Pomponioque alicubi explicantur⁵. Itaque cum rem in bonis nostris habere intelligamur, cuius nomine actionem habemus⁶ (quo casu propè est ut iuxta regulam iuris⁷ rem ipsam habeamus) ideò si res nobis debita fuerit, eam et antequam tradatur nobis, obligare pignori possumus: isque qui scit alienam, sed nobis debitam, rectè pignori accipit, ut Papinianus duobus locis⁸ manifestò probat. Adde tertium, qui vulgò in hanc rem adduci non solet: Ij, quibus restituenda est hereditas, habent perfectionem ad heredem auctoritate prætoris cogendum ut restituant: quod si interea res bonorum in solidum distraxerint, item alias pignori dederint, hereditate postea restituta, venditiones, itemque pignora confirmari iurisconsultis tradit⁹: Ex quo in pignoribus, idem quod in venditionibus obseruari patet: idque valde notandum reor.

¹ l. ante omnia. D. de probat.
² l. e. que nondum §. j. D. de pignor.
³ d. l. que prædii C. si alienares pign. data sit. l. qui fidiolos. C. que res pign. oblig. poss.
⁴ l. qui balineum §. Titia. D. qui portor. in pignor. hab.
⁵ l. bonorū 49. l. verbū illud pertinere 181. l. de verb. signif.
⁶ l. rem in bonis D. de acquir. rer. dom.
⁷ l. qui actionem D. de reg. iur.
⁸ l. i. §. in speciem D. de pignor.
⁹ l. 3. §. cum ex causa D. qui portor. in pig. 2 l. filiam fratribus D. ad Trebell.

Sed rei debita obligationem valere forsitan aliquis ideò existimauerit: quia qui obligat, speratur esse dominus. Atqui rectè convenit ut nomen debitoris mei pignori tibi sit¹, deinde pignus et ab eo qui non est dominus, imò et ab eo, qui non speratur esse, quoniam pro alieno possidet (ut puta creditore) alteri rectè obligatur, et pignori rem pignoratam accipi posse placuit²: quo casu quatenus utraque pericunia debetur, pignus secundo creditori tenetur, et tam exceptio, quam actio utilis ei danda est, etiam aduersus dominum: quòd si dominus soluerit pecuniam, pignus quoque perimitur, ut Scauola et Marcianus monent³. Rectè hoc quidem: non enim domino inuito res eius pignori obligari potest ut teneat. Sanè quantum ad eum spectat qui secundo loco pignus accepit, quod ei nunc à domino evincitur, durat quodammodo pignoris obligatio: hætenus certè, ut non inutiliter agat aduersus debitorem suum eundemque domini creditorem contrario pignoratitio iudicio: sed etiam ut, si quomodo rei possessionem dominus amiserit, aduersus quemlibet (excepto domino) possessorem, utili hypothecaria rectè experiatur, quasi redintegrato et resuscitato pignore, aut perentem exceptione summoueat. Nam quod ait Papinianus⁴ in proposita specie, domino solvente pecuniam quam debuit, secundi pignoris neque persecutionem dari, neque retentionem relinqui: hoc verum est quantum ad ipsum dominum, non item ad debitorem, aut alium quemuis extraneum pertinet: nam aduersus hos, puto durare pignoris obligationem: si tamen id creditor bona fide, ignorans alienam rem esse, accepit. Sanè si sciens vel morbosum, vel obligatum, vel alienum mancipium: pignori nihilominus accepit, contrarium ei iudicium aduersus debitorem non competet, auctore Paulo⁵: multò minus

¹ l. si conuenit. in prin. D. de pign. act. l. 4. C. que res pignor. oblig. poss. l. i. C. si pig. pign. dat. sit.
² l. grege §. cum pignori. D. de pignor. l. de accessionibus §. j. D. de diuersis et temp. præscr. facit l. 2. C. si pig. pign. dat. sit.
³ l. debitor. §. vlt. D. de pign. act.
⁴ l. tutor. lege §. j. verfic. sed si sciens. D. de pign. act.

ei actio in rem hypothecaria dabitur aduersus verum dominum, aut extraneum quemlibet possessorem, qui etsi mala fide possidet, attamen (ut in pari causa) potior haberi debet, quomodo in venditione rei alienae diximus. Sed nunquid ei succurreretur aliquo remedio aduersus debitorem, qui sciens scienti rem alienam pignori obligauit? Et quidem ut in emptione ita in pignore alienae rei à scientibus contracto interesse puto quid actum sit: nam cum sub expressa conditione si res debitoris facta fuerit ea quae aliena est pignori rectè atque utiliter obligari possit¹, cur non et sub tacita? aut quid vetabit eam rem quae corporaliter tenetur, interim tradi creditori, eiusque debitorem de euictione promittere, atque ita contrarium pignoratitio iudicio si hoc agatur, obligari? Et quid si pollicitus fuerit debitor se effecturum esse, ut ratam habeat hanc pignoris obligationem dominus? cuius voluntate ut rectè ab alio res pignori datur², ita eo si ignorante data fuerit eius ratione ac superueniente consensu, adeo pignus confirmari certum est ut ratihabitionem retrocurrere ad id tempus quo conuenit idem ipse Marciianus³ dixerit? Aut si verè dicitur emisse is qui rem alienam sciens comparauit, cur non existimabimus eam quoque rem verè pignoratam esse quae (licet aliena) scienti data sit, Sanè hoc casu qui sciens accipit, ut ex emptionis ita ex pignoris causa, si actionem non habet in dubio, et cum aliud nominatim actum non est: certè tamen exceptione se tueri et aduersus eum qui dedit et aduersus extraneum quemlibet agentem potest: atque hoc æquius esse crediderim. Nam quod ait Pomponius⁴ in quadam facti specie, nihil eum egisse qui rem alienam pignori acceperit: sic interpretor ut, quod attinet ad emptorem qui iam traditione rei dominus effectus fuerat, perinde sit ac si non interuenisset

¹ l. si fundus. §. aliena res. D. de pignori. facit l. idemque est §. 1. D. qui potiores in pig. hab. ² l. aliena res. D. de pig. act. ³ l. si fundus §. j. D. de pignori.

⁴ l. 2. D. de pig. act.

interuenisset subsequens pignoris obligatio à venditore facta, in cuius bonis res amplius non erat, cum rursum pignori dedit. Ea res igitur libera et soluta sic ad emptorem transit, ut ab eo euincere creditor (siue sciens siue ignorans alienam fuisse cum obligaretur) amplius non queat, et hactenus quidem nihil agi sensit iurisconsultus (ut eam qua utitur Africanus¹ exponendi rationem sequar) quamobrem subiicit, Ea enim ratione emptorem pignus liberatum habere cepisse: veruntamen equidem non dubitabo, quin si eius possessionem amittat emptor, eamque aliqua ratione creditor recuperauerit, et aduersus debitorem suum et extraneum quemlibet (excepto illo emptore) si non amissam recuperare, saltem tueri suam quam aut recuperauerit aut non amiserit possessionem, queat: de istis enim eo in loco in contrarium nihil traditur. Illud profectò extra controuersiam est, creditori qui sciuit rem alienam esse cum pignus acciperet, eam adhuc possidenti faciliorem retentionem fore: si debitor eius rei postea dominium adeptus sit, atque hoc quidem Papinianus scribit²: difficilius autem creditori vtilem actionem datum iri, quamuis pignus ex post facto vires accepisse videatur: propterea quod qui scientes de aliena re contrahunt, in dubio magis est ut nihil egisse videantur. Sanè quemadmodum in emptione constat, si emptor et venditor scit furtiuum esse quod vanit, à neutra parte obligationem contrahi, nec valere venditionem³: sed eam tamen confirmari, cum is qui rem furtiuam vendidit postea domino heres extiterit, à Papiniano traditur⁴, quod et antè admonuimus: ita quoque si post pignus (quod nudo consensu contrahi potest) traditum, et hac deinde ratione, quasique noua (etsi tacita) eius qui verus est dominus voluntate, confirmatum, possessionem creditor

¹ in l. quod vulgo D. pro empt.

² l. in prin. D. de pign.

³ l. si in emptione. §. item si emptor. D. de contr. empt. ⁴ l. cum vir D. de vsuc.

aliquantò post amiserit: defendi posse arbitror, vtilem quidem certè actionem hypothecariam (velut ex noua causa, & purgato iam illo malæ fidei vitio) perinde huic creditori dandam esse, quasi si ab initio bona fide rem alienam pignori accepisset à non domino debitore, qui deinde dominus eius rei esse cœperit: quo casu Paulus¹ vtilem pigneratitiam dari tradit, quod statim latius explicare certum est.

¹ l. rem alienam in prin. D. de pign. act.

De rei alienæ pignore: quod ex postfacto vel directo conualescit, vel ita ut ex eo vtile tantum hypothecaria creditori detur. Et ratihabitio domini aut hereditatis quatenus retrò trahatur. Exposita l. rem alienam. D. de pignerat. act. que noua ratione conciliatur cum l. si Titio. D. de pignor. Apud Paulum & Papinianum, sine voluntate: sine pace apud Virgilium: Apud ipsum & Senecam Tacitum. que ac alios, sine more: Apud Paulum, sine iure: Apud Casarem & Petronium Extra legem, extra consuetudinem: Apud Thucydidem αὐτὸ καὶ νόμος, Diem ἐξ ἑαυτοῦ πατεῖον, Xenophontem αὐτὸ νόμος. & apud Græcos denique Romani iuris interpretes αὐτὸ νόμος quid significet. De denuntiationibus postremâ ac protestationibus, contractui solutioni manumissioni aditioni ad rem impediendam adhiberi solitis: Exposita l. 49. in prin. D. de minor.

CAP. XVIII.

Valde intricata erat quæstio, quam expediendam suscepimus de rei alienæ pignore: sed quoniam sapere ausi sumus, & dimidium facti qui cœpit habet, ut ait poëta, pergamus etiam, ac difficillimum & opinione omnium & reuera nodum dissoluamus. Hæc Pauli verba sunt², Rem alienam pignori dedisti, deinde dominus rei eius esse cœpisti: datur vtilis actio pigneratitia creditori. Quæ cum generaliter concepta sint, ego accipienda esse puto de re aliena primum, quæ ignorante domino daretur: deinde quæ non esset in bonis debitoris, quum eam obligabat pignori: alioqui non vtilis, sed directæ daretur actio hypothecaria. Cum autem ei, qui

² l. rem alienam D. de pignerat. actio.

sciens rem alienam pignori accepit, difficilius sit dari vtilem actionem, licet postea debitor dominium quæsierit, quemadmodum supra ostendimus: ex eo sequitur ut in specie proposita, creditor bona fide acceperit, cum vtilis hypothecaria non denegetur: atque hoc quidem siue debitor verum rei dominum nactus sit, siue in bonis tantum eam habere cœperit. Quod enim ab initio ad perficiendum contractum requirebatur, ut inde actio directæ nasci posset, id si accesserit postea, dicemus eo facto ita confirmatum esse contractum, ut actionem non directam quidem & ordinariam, sed tamen vtilem pariat. Sanè si debitor in bonis tantum habere, cœperit, actionem vtilem aduersus verum dominum minimè dabitur creditori, qui debitore melior esse non debet: aduersus extraneum quencunque multòque magis aduersus ipsum debitorem. exemplo pigneratitiæ, hoc est hypothecariæ directæ, vtilem persecutionem ex æquo & bono accommodabimus. Atque ex iis quæ superiore capite disseruimus, ita exponendum esse Imperatorum¹ rescriptum reor, quod cum res-¹ l. cum res
sponso Pauli aptè connectitur, & in hac quæstione celebrari
cum primis solet. Nihil autem interest quomodo is, qui rem
alienam pignori dederat, efficiatur dominus, emptione an suc-
cessione: Siue enim emerit, siue domino rei heres extiterit, pi-
gnus ab eo datum, qui nunc effectus est dominus omnino con-
ualescit: & directo quidem, ita ut directam actionem credi-
tori dandam, velut ex noua causa censeam, ab eo tempore
quo dominium debitor nactus est: ex pristina verò causa, quæ
dominium à debitore quæsitum antecessit, vtilem concedi
oportere: cum retrò currere confirmationem istam æquum sit,
presertim aduersus ipsum debitorem. Hic igitur vtili quid-
dem hypothecaria tenebitur, ad pignus tradendum, quod antè

¹ l. cum res
C. si aliena
res pig. da-
ta sit.

obligauerat quàm in bonis haberet, sed & post amissam rei possessionem à debitore iam domino, quid vetabit quominus creditor in quemvis rei sibi obligata possessorem directò experiat? Nonne hìc eadem est ratio, quæ in illa specie facti: cum nesciente domino res eius hypothecæ data sit, deinde postea dominus ratum habuerit: in qua nemo est qui directam dari neget, cum pignus valeat: sed dicendum esse Marcianum ait¹, hoc ipso quod ratum habet, voluisse eum retrò currere ratihabitionem ad illud tempus quo conuenit. Imò multò maior: cum ille, qui nunc est dominus, consensum præbet, ratumque habet non quod alius eo ignorante, sed quod idem ipse antea gessit: cuius eadem & continuata voluntas facilius ut retrò currat, quàm duorum intelligitur: ut verò in posterum directa detur actio ex quo dominus consensum præstitit ratumve habuit: ratio iuris civilis efficit, quæ nudo consensu pignus contrahi, multòque facilius, de quo antea conuenerat, id confirmari sinit. Ergo quod pignus hereditaria rei à debitore ante restitutam ipsi hereditatem ab eo datum creditori postea confirmari apud Papinianum² traditur: ita quoque ut retrò trahatur pignus, & actio non utilis modò, sed etiam directa competat, accipiendum est, quemadmodum diximus. De exceptione non dubitatur: nam cuiusdam actiones, eidem & exceptionem ex regula iuris³ competere multò magis quis dixerit: ea profectò debitorem domino postea quæsito repelli à creditore, non modò si bona fide, sed et si sciens rem esse alienam pignori antè accepisset ex Papiniano docuimus: & Vlpiani responso confirmari potest: in quo si filius familias pro sorore dotem relegato vel longo tempore absente patre promiserit, & rem patris pignori dederit, non teneri quidem interim: sed si patri heres postea filius

¹ l. si fundus §. j. D. de pigno. l. aliena. D. de pigno. act.

² l. filiam. D. ad S. C. Trebelli.

³ l. inuitus 156. §. j. de reg. iur. l. i. §. is autem D. de success. perficiend.

extiterit & pignus prosequatur, exceptione doli summouendum ait¹ à sororis viro: quem verisimile non est ignorasse conditionem eius, cum quo contraheret, vel affinitatem iungeret. Ut in alia facti specie, in qua genero filius à socero venditus proponebatur, imperatores generum tam proxima necessitudine coniunctum, eius conditionis ignorantiam simulare non potuisse rescripserunt². Sanè alioquin huic quoque si bona fide rem alienam à debitore suam asseuerante, aut aliàs ut suam tradente accepisset, ex post facto actionem indulgeri secundum ea, quæ suprà exposuimus, oporteret. Atque hæc quidem vera sunt, cum is, qui dedit rem, vel obligauit pignori, dominus eius aliqua ratione postea efficitur. Ut enim rei alienæ venditor, si medio tempore heres domino rei extiterit, implere venditionem cogitur³: sic rem pignori obligatam tradere cogendus est debitor: quem nemo est quin dicat improbè facere, si resistit, quominus utilis actio moueatur: idèoque eius exceptio talis, Si non res esset aliena, vel, Nisi res nondum in bonis meis esset cum eam obligauit pignori, excludetur doli replicatione huiusmodi qua ex suo mendacio, qui de pignore ipse conuenit, arguatur; Nisi dolo facis, qui rem quam penes te habes tradere recusas, cum eam ipse tu ignorantiam mihi velut tuam obligaueris. Nam & si non effectus dominus, sed alia ex causa rem teneat, talem eius exceptionem replicatione simili elidi Vlpianus docet⁴. Atque hoc est nimirum, quod Paulus in extremo isto responso voluit, cuius finis ipsi (ut arbitror) initio respondet. Ex eo quod antè diximus efficitur, ut si debitor post quæsitum dominium rei alienæ, quam antè Titio tradiderat pignori, deinde obliget Manio, tradatque, Titius in pignore potior futurus sit, tanquam debitor ab initio dominus fuisset, cum

¹ l. item si filius. §. sed si filius. fam. D. ad Macedon.

² l. si filium. C. de lib. causa.

³ l. si quis alienam. D. de act. empti.

⁴ l. si inter. §. j. de pigno.

rem alienam ipsi Titio tradidit: quod & in emptione verum esse constitit¹. Vtrobique autem ea scilicet ratione, quoniam si ipse venditor aut debitor à Titio eam rem peteret, exceptio-
 D. de rei vind, l. pen. D. de ex- cept. rei vend. l. 4. pud Celsum S. si à Titio D. de doli ma. except.

ne summoueretur: sed & si ipse possideret, Titius autem peteret, hic aduersus exceptionem dominij replicatione uteretur: ac multò magis excluderet Mæuium, qui debitore aut venditore à quo ius habet potior esse non debet. Sanè si Titio quidem obligata, non etiam tradita fuisset ea res, quam deinde quæsito dominio debitor Mæuius & obligauit & tradidit: adhuc in pignore (aliter atque in emptione diximus) Mæuius præferri Titium crediderim. Quid si Titio primùm, deinde Mæuius debitor alienum puta prædium pignori dederit, ac postea dominus eius pignoris factus sit, an Mæuij quoq. ut Titij pignus ex postfacto conualescere, quoniam res in bonis debitoris esse cepit, censebimus? Et Africanus² non posse conualescere pignus Mæuij quandiu manebit antiquior illa Titij obligatio satis ostendit: cum in proposita specie, si post quæsitum dominium debitor prædium alienauerit, Titioque pecuniam deinde soluerit, nullum tempus inueniri responderit quo pignus Mæuij conualescere posset, ideò quia neque tunc cum Mæuius obligaretur, neque cum Titio solueretur, in bonis debitoris fuerit: effecto igitur domino eo qui pignus dedit, id conualescere duntaxat existimamus, quòd solum est: aut quòd tempore prius est, cum res in bonis esse incipit.

Ceterùm non ei tantùm, qui de suo mendacio argui potest, replicatio doli obiicitur: sed ei etiam nocebit, qui successerit defuncto debitori, qui rem alienam ut suam obligauit, & cuius non mendacium heres arguere, aut ut arguatur si-
 1. si Titio D. de pign.

tere, sed potius fidem liberare debet: ut in hac specie, quam Modestinus alicubi proponit³: si Titio qui rem meam igno-

rante me creditori suo pignori obligauerit, heres extitero: in qua respondit ex postfacto pignus directò quidem non conualescere, sed utilem pignoratitiam creditori dandam esse. Hic autem ideò non directò, ut in illa specie, quam superius exhibuimus, sed utiliter pignus conualescit: quia re vera non eadem est persona defuncti debitoris, qui rem obligauit, & eius qui est dominus, sed fictione tantùm iuris esse intelligitur, propterea quòd debitori successerit is qui obligata rei dominus fuit. Quamobrem neque retrò trahi confirmationem huius pignoris ad tempus quo primùm contractum est, neque nunc directam, sed utilem tantummodò actionem & aduersus eum qui heres est & aduersus extraneum quenlibet possessorem dari crediderim: ideò autem non denegari utilem aduersus heredem, quia non debeat melioris conditionis esse quàm defunctus debitor, in cuius obligationem aliudq. omne ius succedit: Quod si excipiat heres & obligata rei possessor, Nisi cum pignus contractum fuit res non erat in bonis debitoris: replicabit creditor de dolo sic ferè, Nisi dolo facias, qui rem non tradis quam auctor tuus (cuius voluntatem implere fidemque præstare debes) mihi bona fide accipienti, ut suam obligauit. Atque hæc quidem omnia locum habent in actione hypothecaria, multòque magis in contraria pignoratitia, ut aduersus debitorem nunc dominum effectum, aut aduersus dominum, sed debitoris heredem rectè atque utiliter intendatur: ab eo scilicet creditore: qui bona fide rem existimans debitoris esse, pignori accepit: nec refert, quòd postea esse alienam cognouerit. Sin autem ipso initæ obligationis tempore scierit esse alienam creditor, ut ei non concedendam esse persecutionem pignoris aduersus debitorem qui dominus effectus sit antè docuimus, ita etiam atque adeò multo magis:

aduersus eum denegabitur, qui verus est dominus, quique non ipse pignori obligauit, sed tantum debitori qui obligauerat, successit: praesertim vero si contra ipsius domini voluntatem, qui debitori postea heres extitit, pignus contractum fuisse probari possit. Cessat enim hoc casu illa iuris fictio contra expressam & manifestam facti veritatem: nec ex postfacto videri potest obligationi ab initio consensum praestitisse hic quo inuito, ut ille quo ignorante contractam eam fuisse constet. Hoc autem esse puto quod his verbis Paulus¹ extulit, Non est idem dicendum si ego Titio, qui rem meam obligauerat sine mea voluntate, heres extitero: hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori: neque utique sufficit ad competendam utilem pigneratitiam actionem, eundem esse dominum, qui etiam pecuniam debet. Quae verba variis interpretationibus alio atque alio doctores nostri distorquent potius, quam fulciunt aut adiuuant. Ego quid illi, quid deinde Alciatus, Connanus, Duarenus (at bene Deus qui viril!) tradiderint, non ignoro: meam sententiam ingenuè simplicitérque, pro meo more, profero: in aliorum quippe opinionibus, quas etiam enumerare longum est, coarguendis & exagitandis inutiliter plerumque laborem insumi, nihil miúmque altercádo veritatem (ut in mimo quodam Publius² loquitur) amitti scio: in hac autem quaestione facilius quemque quid falsum & reiiciendum sit videre, quam quid ut verum ac rectum tenere nos oporteat, ab ullo definiri, satis intelligo.

Mea haec ratio est, ne pluribus lectorem morer: Modestinus de illo casu loquitur, cum ignorante domino accipienti bona fide creditori rem ut suam, quae aliena erat, obligauit debitor, cui deinde dominus heres extitit: Paulus de illo casu

¹ de l. rem alienam §. j. D. de pignor. act.

² apud Gellium ca. 14 lib. 17.

casu cum sciente, sed inuito ac forsitan denuntiante domino, sciens creditor accepit: qui nunc aduersus eundem dominum debitoris heredem sibi actionem à praetore pignoris persequendi causa concedi postulat. Modestinus dixit, Ignorante me: Paulus, Sine mea voluntate, id est, contra meam voluntatem: Nam id quoque quod fit contra meam voluntatem (atque adeò etiam magis) sine voluntate mea fieri existimandum est, quam si me ignorante fieret: cum autem utranque interpretationem illa verba ferant: ego istam, quae aptior & commodior videtur, adhibeo: quae ne forsitan à quopiam, eo quod sit infrequens repudietur, tanquam exemplo careat: omni ratione à me (si poterit) stabilietur atque confirmabitur. Ac primum huiusmodi articulis interdum iurisconsulti aliter ac vulgò soleat, utuntur: ut cum bonorum possessionem aduersus tabulas Vlpianus nominat in fragmentis Institutionum¹: quae ab ipso atque ab aliis plerumque secundum tabulas appellatur. Tum vero sine voluntate alicuius, idem esse quod inuito aliquo quidpiam fieri ex duobus Papiniani clarissimi iurisconsulti locis inuicem collatis apparebit: Nam libro primo de adulteriis, Diuus quoque Adrianus (inquit²) Rosciano Gemino rescripsit & inuito patre filium hac lege reum facere posse. At eadem de re agens, & ad hoc Adriani rescriptum siue constitutionem aspiciens libro quinto quaestionum, Filiusfamil. publico (inquit³) iudicio adulterium in uxorem sine voluntate patris arguere posse constitutum est (ab imperatore scilicet Adriano) vindictam enim proprii doloris consequitur. Denique Venus apud Virgilium⁴, ubi Iouem alloquitur, Sine pace tua, & inuito numine, pro eodem posuit,

Si sine pace tua (inquit) atque inuito numine Trôes

Ppp

¹ tit. 28. vide de Cuiacii in notis ad tit. 20. & ad l. naturaliter D. de usurp. & usucap. ² l. inter liberas 6. §. pen. D. ad leg. Iul. de Adult. ³ l. filiumfam. 37. D. eo. tit.

⁴ l. 10. Æneid.

Italiam petiere: luant peccata, neque illos Iuueris auxilio.

1 li. 3. de Ira cap. 2. Sed poetam mitto: ne quis excuset licentiam. Seneca 1, Sine more dixit, pro Contra morem, vel prater morem (nam horum duorum utroque idem significari paulo post docebimus) ubi, Sine more, sin eauspiciis populus ductu irae sua egressus fortuita raptaque pro armis gessit. Sic ipsum imitatus eodem- que forsitan aspiciens Tacitus 2, ubi de Othone, Rapta statim arma sine more & ordine militiae, ut praetorianus aut legionarius insignibus suis distingueretur. Miscentur auxiliaribus galeis scutisque nullo tribunorum centurionumve adhortante: sibi quisque dux & instigator. Sic apud Minutium 3 Felicem, veterem caustidicum, sine more, contra morem significat: Nam ubi de Romulo, Hec prima sunt (ait) auspicia religiose ciuitatis: mox alienas virgines iam desponsatas, iam destinatas, & nonnullas de matrimonio mulierculas sine more rapuit, violauit, illisit, & cum earum parentibus, id est cum soceris suis bellum miscuit, propinquum sanguinem fudit. Apud Virgilium 4 quoque ita hoc, sine more accipitur, ubi, effusis imbribus atra

Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt Ardua terrarum & campi. Item alio loco 5, Tum verò infelix ingentibus excita monstribus Immensam sine more furit lymphata per urbem.

6 lib. 8. Et item isto 6, ad quem aspexisse videtur Minutius cum id scripsit quod ante retulimus:

Nec procul hinc Romam & raptas sine more Sabinas Confessu caueae, magnis Circensibus actis Addiderat. Hellenismus est: quo (ut alibi saepe, iurisconsulti nostri) sic in hoc loco Paulus utitur, cum ait, sine voluntate, id est non

obseruata voluntate atque adeò contra voluntatem: Nam apud Gracos, ἄβδ, id ipsum nonnunquam significat, quod apud Paulum, Virgilium, Senecam, Tacitum, ac Minutium, sine: ut cum ἄβδ τὸ νόμιμον dicunt, sine iure, id est còtra ius, non obseruato iure. Thucydides 1, ubi de Brasida, quem Thessali ad Enipeum accessu illius regionis prohibuere, ἐπεὶ ἔτετε (inquit) πορβομόδω αὐτῶ ἀπρυτήσδετες ἄλλοι τὸ νόμιμον τούτοις Βουλομόδων ὅτι τῶ ἐπιπέ ποταμῶ, ἐκάλουσι, καὶ ἀδίκαι ἔφασαν αὐτῶ τῶ πύτων κοινοῦ πορβομόδου. ubi (meo quidem iudicio) ἄβδ τὸ πύτων κρινοῦ, nihil aliud est quam, quod consimili loquendi ratione dicitur, ὅτι τὸ δίκαιον, ὅτι τὸ νόμιμον, ὅτι τὸ νόμιμον apud Xenophontem 2, Isaurum 3, Lysiam 4, Aeschinem 5, ac Diodorum 6. ὅτι τὸ νόμιμον apud Deinarchum 7, & ὅτι τὸ νόμιμον αὐτῶ ἀδελφῶν ἡμῶν, ὅτι τὸ νόμιμον αὐτῶ ἀδελφῶν ἡμῶν, apud Polybium 8, & apud illum, quem ante nominavi, Diodorum 9, ὅτι τὸ νόμιμον ἡμῶν ἐπιστομῶν, ὅτι τὸ νόμιμον, ὅτι τὸ κοινὸν ἔθος τῶ ἀμύων ἀδελφῶν, & ὅτι τὸ νόμιμον: Prater vel extra ius, prater vel extra leges, conuentiones, imprecationes, iusiurandum, communem aliorum hominum morem, prater consuetudinem ac morem maiorum (ut in quodam Censorum edicto, quod Suetonius 10 & Gellius 11 referunt) prater naturam: pro, Contra ius, contra imprecationes, contra leges, contra iusiurandum, contra consuetudinem ac morem maiorum, còtra commune ius communemque aliorum hominum consuetudinem, & contra naturam. Denique Caesar ipse 12, Extra consuetudinem dixit, pro contra vel prater consuetudinem: ubi sic est, His constitutis rebus, signo iam profectiois dato, tabernaculisque detentis: animaduersum est paulo ante extra quodidianam consuetudinem longius à vallo esse aciem Pompeij

Ppp ij

lib. 37. & 43.

in satyrico.

sed & sequitur.

quocumque.

in d. ad l. Aquil.

lib. 5. Ety.

mol. ca. 24.

in Marciano.

in off. te.

in Pauli lib. 4.

in sententia tit. 5.

ad 3. actio.

in Verrem.

71. qui non.

faciunt. D.

de reg. iur.

in li. sententia.

7. sub tit. de.

in testam. suc-

cession. in.

in fragm. pi.

in thea tit.

16. de legit.

in succes. ubi.

progressam. Quo genere itidē ex Gracis auctoribus Dion³,
 ἐξω τῆς πατρίδος, ἐξω τῆς νόμου, ἔξω τῆς ἀπειρίας, pro
 eodem posuit, Extra patria, extra leges, prater patria: pro
 contra leges, contra instituta maiorum: atque ita quoque
 extra legem apud Petronium Arbitrum² accipio: ubi, Dij,
 dea' que (inquit) quā male est, extra legem uiuentibus:
 quicquid meruerunt, semper expectant. Extra legem, id
 est, non lege, aut sine lege, id est, contra legem: ut Vlpianus³,
 Iniuria non iure, hoc est, contra ius factum in lege Aquilia
 interpretatur: ut Isidorus ex aliquo veteri auctore, in officio-
 sum testamentum esse ait⁴ sine officio naturalis pietatis ad
 extraneas personas translatum: quod nostri non ex officio pie-
 tatis conscriptum dicunt⁵, id est, contra officium & (ut ait
 Asconius⁶) contra merita: ut Paulus ipse noster alio loco, Si-
 ne iure fieri dixit, quod fit non obseruato iure atq. adeo con-
 tra ius (cū ex ea, quam is ipse⁷ tradidit, regula iuris, qui
 non facit quod facere debet, videatur facere aduersus ea qua
 non facit) nam haec eius uerba sunt⁸, Sine iure pratorio fa-
 ctum testamentum obiecta doli exceptione obtinebit: ubi, Si-
 ne iure pratorio, id est, non obseruata forma iure pratorio
 praescripta, cōtra ius honorarium, & ut ex Thucydide dixi-
 mus, ἀβουλή. Sic, sine uoluntate, non obseruata uolunta-
 te, ἀβουλή, ut Gracis non esse inauditum iudico. Xeno-
 phon. sanē alicubi⁹, ἀβουλή, pro eo quod est, ἀβουλή, ἢ
 μὴ ποῦναι videtur, ubi de Socrate, ἐμοὶ μὲν δὴ τοιοῦτος ὢν οἷον
 ἐγὼ διήγημαι, βουλήν μὲν οὐτως, ὡς μὲν ἀβουλήν τῆς ἀβου-
 λῆς ποιεῖν, δίκης δὲ ὡς βλάπτειν μὲν μικρὸν μὲν ἄρα, ὡς
 λείπει δὲ τὰ μέγιστα τοῖς ἑσθλοῖς ἑαυτῶν, ἑστρατησῆς δὲ, ἔσθ. Bea-
 tus profecto Augustinus, Prater & Contra, pro eodem po-
 suit: nam prater bellorum morem truculentos barbaros pe-

percisse Romanis quodam loco dixit: alibi uerò eadem de re
 agens propter Christi nomen contra institutum morēque
 bellorum Romanis quò confugerent religiosa & amplissima
 loca barbaros libera prabuisse retulit. Sic apud Paulum no-
 strum, sine uoluntate, ἀβουλή, rectissimè Graci expo-
 nunt, quod Xenophonti ἀβουλή, ἢ μὴ ποῦναι esse tentauimus: Prae-
 ter uel extra uoluntatem, & non uoluntate, id est, contra
 uoluntatem: Nam ipsius uerba ita reddiderunt³, ἐὰν ἀβου-
 λῆται ἐνεχέσθαις κληρονομήσω τὴν κληρονομίαν αὐτῶν, ἀρμόζει τὰς
 ἀβουλήν, οὐ πλὴν αὐτῶν τῶν ἐνεχέσθαις ἀγωγῆς, εἰ δὲ ἐγὼ κληρονο-
 μήσω τὴν ἀβουλήν μου τὸ ἔσθμα μου ἐνεχέσθαις ἔσθμα
 ἔχ' ἀρμόζει. Ergo apud Paulū, sine mea uoluntate: sic opti-
 maratione (nisi me fallit animus) interpretor, Cū ego nol-
 lem sed intercederem, protestarer & contradicerem⁴, cū
 ipsi creditori denuntiarem testatione forsitan etiam adhibita
 (quod detestari dicitur⁵) ne rem, quae mea erat, acciperet: so-
 lebant enim ut in emptionibus, solutionibus, manumissioni-
 bus earum impediendarum gratia, ita & in pignoribus quo-
 que (quid enim uetaret?) uti ueteres huiusmodi denuntiatio-
 nibus, hoc est protestationibus & quasi minis: nam ita expli-
 cat Plinius⁶ ad Priscum: Verūm ut ferat ille (inquit) ego
 meum damnum, meam contumeliam indicabo, sed non tan-
 quam pro mea, hoc est grauius irascar quāquam quid denun-
 tiationibus & quasi minis ago? Iulianus hanc alicubi⁷ spe-
 ciem facti proponit, Si hominem tibi dederō ut eum manu-
 mitteres, & postea procurator meus prohibuerit ne manu-
 mitteres, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris?
 Respondit, si procurator iustam causam habuit interpellandi
 manumissionem serui, tenebor: nisi denuntiationi procurato-
 ris paruero: si uerò nulla iusta causa procuratori fuit denun-

li. 1. cap. 1. de ciuit. Dei.
 li. 2. de ciuitate Dei. cap. 2.

Tit. 1. lib. 25. Basilic.

4. l. 1. §. sci- entiam. D. de trib. act.

5. l. detesta- tio. II. l.

plebs 237. §. j. D. de verb. &

rer. signific.

6. li. 6. epist.

7. l. si homi- nem 30. D.

Mandati.

tiandi ne servus manumitteretur, non poterit mecum agi:
 quamvis ad libertatem eum perduxerim. *Vlpianus*¹, Si quis
 prohibuit vel denuntiavit ex causa venditionis rem tradi:
 item alio loco², Litigiosam rem non facit denuntiatio, qua
 impedienda venditionis causa fit. Ex quibus intelligimus,
 Denuntiare apud eundem *Vlpianum* *ἡ ἀδικία* positū, ita
 que interpretamur quasi prohibendi vel impediendi causa
 denuntiare scriptum fuerit: ubi³, Tutor (ait) urgentibus cre-
 ditoribus rem pupillarem bona fide vendidit, denuntiante ta-
 men matre & emptoribus. id est, cum mater & tutori ne
 venderet & emptoribus ne compararent denuntiasset: hac
 enim ut puto vis est articuli, & illo in loco: sed ad rem: Pom-
 ponius⁴, quoque heredem qui non retenta quarta totam he-
 reditatem restituerit, & adversus agentem doli mali excep-
 tione uti posse eum & debitoribus denuntiare ne soluerent
 Sic apud *Vlpianum*⁵ ex Pomponio recitatur & reprehен-
 ditur Labeonis opinio existimantis, si postea quam quis con-
 stituit pro alio, dominus ei denuntiet ne solvat, in factum ex-
 ceptionem dandam. Imperatores Diocletianus & Maxi-
 mianus⁶, Si fundum vestrum vobis per denuntiationem ad-
 monentibus volentem ad emptionem accedere, quod distra-
 hentis non fuerit, non recte is contra quem preces funditis,
 comparavit, vel alio modo mala fide contraxit, &c. & ali-
 bi⁷, Propter hoc solum quod ementi ne compararet socer tuus
 denuntiavit: & Gordianus Imperator⁸, debitoris (ait) de-
 nuntiatio qui creditori suo ne sibi rem pignori obligatam di-
 strahat, vel iis qui ab eo volunt comparare denuntiat, ita
 demum efficax est, &c. Ad impediendam quoque aditio-
 nem hereditatis denuntiatio heredi scripto, cui virilis ex edi-
 cto conservatur, fiebat ab emancipato preterito: ne alioquin

¹ l. Papinia-
 nus D. de
 public. in
 rem act.
² l. i. D. de
 litigiosis.

³ l. Tutor
 urgentibus
 49. in prin.
 D. de mi-
 nor. 25. an-
 nis.

⁴ l. Heres
 21. D. ad
 S. C. Trebel.

⁵ l. viii. D.
 de constit.
 pecunia.

⁶ l. si fun-
 dum C. de
 rei vind.

⁷ l. si maior.
 C. de re-
 scind. ved.

⁸ l. 2. C. de
 bitore ven-
 dit. pignor.
 imped. non
 poss.

ex necessitate per aditionem libertates competere, atque ita
 damno afficeretur hereditas, ut est apud *Vlpianum*¹: fiebat
 etiam nuntiatio, novi operis, quod in solo fieret, inhibēdi gra-
 tia: huc pertinet ille Pandectarum titulus de operis no. nun-
 tiat. Sed de denuntiatione satis superque.

¹ l. virilis §.
 si quis ex li-
 beris D. de
 legat. præ-
 stand.

Ad Paulum redeo: qui cum ait, Sine mea voluntate: le-
 ptote figura usus (quam nostris auctoribus per familiarem
 esse posterius² docebo) minus loqui plus intelligere forsitan vi-
 deri potest: Ceterum siue oratio iuriconsulti hoc loco figu-
 rata est, siue non: & illo potius quem antè ostendimus, aut
 alio quocunque modo accipienda est: omnino illa scisse qui-
 dem: sed non consensisse, hoc est (ut mea fert opinio) restitisse
 dominum significat: alioqui, cum is, qui scit, & adest, pati-
 turque & tacet, permittere atque adeo consentire videatur³:
 si presente neque contradicente, sed patiente domino rem de-
 bitor velut suam siue ignorantem siue scientem creditori tradi-
 disse, pignori recte (utpote consentiente domino) fuisse obli-
 gata videretur, ut ab imperatoribus⁴ rescriptum est: quo ca-
 su & si non extitisset heres debitori dominus, hypotheca-
 riam directam creditor & adversus quencunque possessorem
 utiliter intenderet, etiam adversus dominum: cuius exceptio,
 Nisi res mea sit, hac replicatione, Nisi debitor meus ex vo-
 luntate tua mihi obligaverit, elideretur. Sed & si dominus
 prohibuisset vel denuntiasset ex causa pignoris rem tradi (que
 ipsius voluntate à procuratore, vel ipso domino sciente ne-
 que contradicente, fuerat à debitore antè obligata) & is ni-
 bilominus tradidisset: diceremus creditorem tuendum per
 hypothecariam à pratore, siue possideret, siue rem peteret. Si
 queret aliquis, quo argumento id probem? Ei dixerim, moveri
 me quòd ex Papiniano *Vlpianus*⁵ in eadem specie pariter act.

² cap. 21.

³ l. item si fi-
 lius fa. §. in-
 terdum D.
 ad Mace-
 don. l. qui
 fide §. 3. D.
 mandati.

⁴ l. si sine vo-
 luntate C. ad
 Velleianū.

⁵ l. 2. C. si res
 aliena pig-
 data sit fa-
 cit l. qui ba-
 lincz in ff.
 D. qui por-
 in pig. habi.

⁶ l. Papinia-
 nus D. de
 pub. in rem
 act.

tuendum emptorem aduersus dominum tradiderit: Sic autem prator creditorem per Seruianam quemadmodum debitorem per Publicianam tueatur, id quod superiore proximo capite à nobis non indiligenter expositum fuit. Itaque huic referri non potest quod Paulus ait¹, Si conuenit de pignore improbè resistere debitorem, quominus utilis actio moueatur: de directa enim non loquitur, sed de utili. Equidem ultimum hoc membrum continuo spiritu legendum esse cum superiore proximo crediderim. Igitur cum hoc toto responso ex libris questionum desumpto duas facti species proposuerit, unam in qua ignorans creditor à non domino acceperit, cui postea quaesitum est dominum, quo casu datur utilis actio: alteram in qua aduersus dominum heredem debitoris qui debitor scienti rem alienam esse creditori obligauit, non conceditur ulla pignoris persecutio: quamuis proinde hoc, ut illo casu idem sit dominus qui etiam pecuniam debet: Iurisconsultus ad extremum addit, In hoc ut hypothecaria utilis competat, non sufficere si idem sit dominus & pecuniæ debitor, sed oportere ut qui dominus est & debitor, idem ipse de pignore conuenerit cum creditore, qui esse rem eius aut etiam voluntate domini tradi existimaret (quemadmodum in priore specie) addo aut certè conuenisse cum creditore intelligatur: ut puta cum ignorante domino, creditor bona fide à debitore acceperit, ipsique debitori deinde dominus successerit: de qua facti specie Modestinus loquitur², non etiam Paulus. Nam in secundo membro responsi sui de casu prorsus diuerso agit, cum scilicet inuito domino pignus contractum, & scienti creditori traditum fuit, sic deinde debitori dominus heres extitit: quo casu heres si possidet, agentem creditorem vel hypothecaria, vel etiam contraria pigneratitia, repellet exceptione

¹ d. l. rem alienam. §. ut.

² d. l. si à Titio.

tione opposita: sed & ipsum vicissim creditor si possideat (quoniam ei cum Papiniano retentionem cōcedimus) agentem doli exceptione summouebit. Hac de pignore alienæ rei, de pignor. quomodo, quando, aut quatenus conualesceret, habui quæ dicerem: restat ut de manumissione alieni serui breuiter disseramus. Has enim quæstiones eadem opera tractant Accursus & Bartolus, quique illorum sectam sequuntur: quas cum ipsi more suo expediunt, nos itidem nostro disceptabimus atque finiemus: & hac sola de causa nec in inuidiam vocabimur (ut spero) nec in ullam, apud æquos certè iudices, reprehensionem incurremus.

Directam alieno seruo libertatem in testamento dari non posse. Exposita l. si seruo. D. de adim. leg. De seruo hereditario: exposita l. verum est. de man. testa. De seruo castrensis peculij. Explicatur l. generaliter. §. quid ergo si fideic. D. de fideic. libert. l. Stichus seruus 2. & l. Aristo. D. de man. testa. in qua iuris antiqui vestigium indicatur: & l. 2. §. codicillorum. D. de iur. codicil. in qua defenditur vulgata lectio. De seruo pignorato: ut conciliari possit. §. si quis seruo d. l. generaliter cum l. seruum filij. §. si idem de legat. 1. Exponuntur præterea l. qui testamento. de legat. 2. & l. fratres Imperatores D. de pæn. Item de seruo communi. Postremò de seruo alieno ab hostibus redempto & manumisso. Explicata l. 7. si seruum. D. de adq. hered. cuius tentatur emendatio.

C A P. XIX.

Inter manumissionem & distractionem aut obligationem alieni serui nonnihil interest. Distractio & obligatio vel ipso iure statim valent, vel certè ex postfacto, si seruus in bonis esse cæperit eius qui vendidit aut obligauit, confirmantur atque conualescunt: perinde quasi ab initio contractus legitime habitus fuisset, ut proximo superiore capite ostendimus. Manumissio serui alieni vel pignori obligati prorsus est inutilis: nisi de consensu domini creditorisve facta sit re vera,

vel esse facta intelligatur: alioqui vel ex postfacto non conualefcit, vel si conualefcit non retrorahitur. Hoc vt penitus intelligatur paulo altiùs repetendum, ac diligentius perquirendum est. Qui dominium in fundo aut seruo habuerit, id tradendo, transfert: si non habuit, ad eum qui accipit nihil transfert, auctore Vlpiano¹, id est, non plus quàm ipse habuit²: nisi tamen consentiente domino tradiderit. Quamobrem Imperatores, Si filius tuus (aiunt³) res ad te pertinentes sponsæ suæ, te non consentiente donauit, ad eam quod non habuit transferre non potuit. A non domino facta venditio, itémque pignoris obligatio interim valet, quia non dominum facere venditor aut debitor, sed rem tatummodo tradere, sic vt habere liceat, tenetur: sed ita valet emptio vel pignus, vel apud emptorem aut creditorem interim plus iuris non sit, quàm apud illos horum auctores vel sit vel fuerit. Sanè ratihabitione domini aut etiam auctorebus ipsorumve successoribus effectis dominis, aut si dominus auctorebus heres extiterit: emptio itémque pignus confirmatur, secundum ea quæ superius exposui.

Nunc de manumissione videamus. Et quemadmodum ad serui dominium transferendum, necesse est vt qui tradit sit dominus, vel ex domini voluntate tradat: ita quoque ad seruum omni dominio liberandum, eum qui siue directo in testamento siue inter viuos vindicta manumittit, dominum esse oportere conuenit, aut consentiente domino manumittere. Agamus primùm de testamentaria manumissione: ab hac enim non nihil differt ea quæ inter viuos expeditur, quantum attinet ad id de quo querimus. Quemadmodum iusta libertas & plena, hoc est ciuitas Romana, his tantùm seruis dari testamento poterat, qui testamenti faciendi & mortis

¹ l. traditio.

D. de usur.

& usucap.

² l. nemo plus iuris.

D. de reg. iur. vbi scripsi.

³ l. si filius.

e. de do-

nat.

tempore ex iure Quiritium testatoris fuissent: quod si tantùm in bonis aliquis non etiam ex iure Quiritium seruum haberet (traditum puta, sed neque mancipatum, neque post traditionem anno possessum & usucaptum, neque in iure cessum) manumittendo Latinum non ciuem Romanum olim¹ faciebat, vt ex Vlpiani regularum siue Institutionum fragmentis didicimus²: ita idem ex opinione Seruij Vlpianus³ tradit², iis posse seruis dari testamento directam libertatem, qui utroque tempore, & quo testamento fit, & quo moritur testatoris fuerint. Adde auctore ipso Vlpiano³, vel esse intelligantur ex iure postliminij. Adde idem iuris esse si ei qui faciendi testamenti tempore fuit testatoris, deinde alienato codicillis ad testamentum pertinentibus libertas detur, & sique à testatore fuerit redemptus: nam dationem (directam scilicet, de fideicommissaria si quidem non dubitatur) libertatis in eum collatam valere Paulus tradit⁴: valere autem (vt arbitror) ita vt præstari tanquam fideicommissariam ab herede nihil necesse sit, sed ex testamēto, ipso iure statim ab adita hereditate competat, quasi hereditario & Orciuo. Adde ex Iuliani⁵ iurisprudētia, rectè illi quoque directam libertatem testamento dari, qui ex alterius hereditate ad testatorem de illa restituenda rogatum peruenerit: nam & si in suis bonis purè possidere quis non videatur, quod alteri præstari debet, ne alioqui possit obligando, alienando, manumittendo alienam spem decipere, vt Iustinianus⁶ tradit: at tamen ante fideicommissaria hereditatis restitutionem, rectè seruum hereditarium vel inter viuos vel testamento heres manumittere intelligitur, vt libertas fauore sui conseruetur: sed ita manumissoris heres vt pretium serui non nominatim & specialiter, sed cum vniuersitate relictæ, aut fideicommissi-

¹ tit. 5. de li-

bertis §. qui

tantum, &

§. in bonis.

² l. Seruius

D. de ma-

numiss. te-

stam. l. ser-

uum meum

50. D. de

hered. in-

stit. §. pen-

ult. de sin-

gul. reb. per

fideic. re-

lic.

³ l. si serui.

eod. tit. de

manum. te-

stam.

⁴ l. si seruo.

26. D. de

admin. le-

gat.

⁵ l. Quidā

ita. 25 §. si

quis filium

D. ad s. c.

Trebell. fa-

cit l. si he-

res 70. §. j.

eud. tit.

⁶ l. vlt. §.

sed quia c.

communi-

de leg. at.

¹d. §. si quis sario praestet¹, aut quod idem est, in quartam imputet². Ad-
 filium. de auctore Marcello³, idem existimandum etsi non mortis
²l. 3. §. res de auctore Marcello³, idem existimandum etsi non mortis
 que. D. ad sed adita hereditatis tempore (ex quo solent libertates com-
 Trebellia. petere) hereditarius fuerit seruus, quem factio testamento de-
³l. verum functus medio tempore abalienauerat: quinimò quod apud
 est D. de ma num. testa. Vlpianum Seruius definit, sic accipi (nisi fallor) debet, quasi
⁴l. vnica §. negligentius ab eo pronuntiatum: nec enim sufficit mortis tem-
 in nouissi- pore fuisse testatoris seruum, nisi & hereditarius fuerit, nisi
 mo vers. li- bertatibus. tum in defuncti bonis reperiat, cum eius aditur hereditas.
 C. de cad. Nam ut reliqua (pecuniaria scilicet) legata pene omnia ce-
 coll. l. 3. c. demanum. dunt à die mortis ex iure antiquo, quod à Iustiniano resti-
 testam. l. te- tum fuit, vel ab apertis tabulis ex lege Papia: ita purum li-
 stamcio li- bertatis legatum ex sui natura (ut Iustinianus loquitur⁴)
 ber. eo. tit. diem adita hereditatis expectat. Bene igitur Iurisconsultus⁵,
¹l. testamen- so manu- missus eod. Si alienum seruum liberum & heredem esse iussi, non infrin-
 tit. mari quidem institutionem, sed libertatem ut alieno super-
⁵l. si alienū in princ. D. uacue datam videri: sed & si is postea meus effectus est, neu-
 de hered. trum valere asserit, quia libertas alieno seruo inutiliter data
 institui. & est. Bene imperatores ita rescripserunt⁶, Seruo tuo defunctus
 Paulus li. 3. licet te heredem scripserit proponitur, directam tamen liber-
⁷sent. tit. 4. D. de testa. tatem non potuit dare: iure enim directo libertatem seruis
⁸§. seruus a- alienis nemo potest dare: quamobrem si seruo filij castrensi
 lienus. libertatem pater ascripserit, impeditur libertas, quo casu pa-
⁶l. Seruo suo. C. de tri filius superuixit, qui peculij sui castrensis etiam uiuo pa-
 testam. ma- tre dominus fuit⁷. Itaque aded est inutilis libertas, quæ alie-
 num. no seruo datur à non domino, ut siue is dominus postea ef-
⁷l. propo- nebatur §. fectus sit, siue ipsi dominus manumissor successerit, nihilo
 de castr. de castr. magis directa libertas conualescat: atque hoc ipsum Paulus
 pec. eo loco innuit⁸: ubi diuersum esse respondendum tradit de
⁸l. vlt. D. de castr. patre, qui castrensem filij seruum testamento manumiserit,
 pec.

tum deinde ipse à filio heres institutus sit: & ait fauorabile
 esse, ut libertatem à patre relictam admittamus: seruum enim
 patris fuisse videri, ex hoc quod postea contigit ostenditur:
 quod multo magis dicendum est, si pater qui filij seruum ma-
 numisit castrensem eidem filio postea non ex testamento eius,
 sed ab intestato successerit. Etenim libertatem patris testa-
 mento datam non impediri Vlpianus scribit¹: merito: quia,
 cum nihil de peculio decernit filius, non nunc obuuisse pa-
 tri, sed non esse ab eo profectum creditur: & (ut apud Pau-
 lum² est) cum filius iure suo non utitur, retro creditur pater
 dominium in seruo peculiari habuisse: atque ita utroque ca-
 su ex postfacto suum non alienum manumisisse testamento
 pater intelligitur. Sanè alieno frustra libertas directa datur,
 etiam si postea esse ceperit eius qui manumisit: quod enim ab
 initio non valuit, confirmari non potest, & omnia quæ ex
 testamento proficiscuntur, secundum vulgatam iuris regu-
 lam³, ita statum euentus capiunt, si initium quoque sine vi-
 tio ceperint. Multo minus valebit directa libertatis lega-
 tum, si in id tempus conferatur, quo seruus alienus futurus
 sit⁴: aut si eo tempore quo dies legatæ libertatis cedere solet,
 non in hereditate testatoris, sed in aliena potestate seruus sit,
 eumque ibi beneficium libertatis inueniat⁵: exempli gratia, si
 seruum dotalem liberum esse iubeat maritus, qui deinde uxore
 superstiti moriatur⁶: aut si seruus cui relicta testamento
 libertas est, ob facinus aliquod in metallum, opus metalli, lu-
 dum venatorium (ut solet) datus fuerit: quo casu seruum pœ-
 na effici, nec ad eum pertinere, cuius fuerit antequam dam-
 naretur, Vlpianus⁷ ait: ideoque ut quod iam pœna seruo
 effecto postea datum testamento fuerit pro non scripto est⁸,
 ita & quod ei adscriptum fuerit, qui postea damnatus &

¹l. propone- batur §. de- nique D. de castr. pec.
²l. seruum filij 46. in princ. D. de leg. 1.
³l. quod in- tio 29. l. o- mnia 201. l. penult. D. de diuers. reg. iur.
⁴ant. l. cate- ra §. 1. D. de legat. 1.
⁵l. Stichus seruus 2. D. de manum. testam.
⁶sic loqui- tur Papin. in l. fratres D. de pœnis
⁷arg. l. ser- uum dota- lem D. de manumiss.
⁸l. aut da- mnus §. vlt. D. de pœnis.
⁸l. quidam co. tit.

1. 3. in prin. *pœna seruus effectus erit: hunc igitur non modò legatum aut*
 §. 1. D. *fideicommissum capere nō posse extra causam alimentorum:*
 de iis quæ *quod ad eò pro non scripto sit, ut ne ad fiscum quidem perti-*
 pro non *neat (sicut Antoninus Pius rescripsit¹, qua de re fufius à*
 script. *nobis hoc ipso libro² disputatum est) verum etiam libertatem*
 2 cap. 13. su- *sperare non posse, ab ipso Vlpiano³ disertè scribitur: quod eò*
 pra. *pertinere arbitror, ut etiam si cedente libertatis die seruus*
 3 l. genera- *ex indulgentia principis pœna liberatus fuerit, ne directam*
 liter §. si ser- *quidem, sed tantummodò fideicommissariam libertatem spe-*
 nus D. de *rare possit: siue directam siue per fideicommissum data fuerit.*
 fideic. li- *Ideo quia rescriptum est ab imperatore nostro (inquit Vlpia-*
 bert. *nus⁴, id est⁵, ab Antonino Caracalla) seruum pœna libera-*
 4 d. l. gene- *tum in dominium prioris domini non restitui, cuius semel*
 raliter §. *esse desierat: ex quo intelligimus restitutionem in integrum*
 quid ergo *non omnino similem esse postliminio: post hoc rescriptum igitur,*
 si fideicom- *is qui directò manumissus, deinde pœna seruus effectus,*
 libert. eod. *ac rursus beneficio principali restitutus & pœna liberatus*
 tit. *fuerit, non directam (ut qui non utroque tempore, cum da-*
 5 bene, id *retur libertas & cum eius data dies cederet, testatoris aut in*
 est, ut appa- *ipfius hereditate repertus sit) sed fideicommissariam (etsi di-*
 ret ex l. aut *rectò data sit, ne scilicet alioqui pereat) libertatem consequetur:*
 damn. §. *nec Orcius defuncto, sed heredis manumissoris libertus*
 ult. D. de *existimabitur. Ante istud rescriptum & ex iure veteri,*
 pœnis ubi *cum seruus metallo puta damnatus atque restitutus ad eum*
 eadem de *pertineret, cuius fuisset antequàm damnaretur (quod ius*
 re agitur. *etiam Diuorum fratrum temporibus obtinuisse, ipsorum epi-*
 6 l. i. §. si *stola declarat quam Iurisc. ⁶ retulit, ut suo loco ⁷ diximus)*
 quis vltro. *etiamque vim haberet in integrum restitutio, ut serui ius è*
 D. de qua- *metallorum pœna reuocati nō esse mutatum (quomodo apud*
 stio. quo a- *Pomponium⁸ Aristo loquitur) ac proinde nec in seruum*
 spexisse vi- *retur: nec Orcius defuncto, sed heredis manumissoris libertus*
 detur Iurif- *existimabitur. Ante istud rescriptum & ex iure veteri,*
 con. in l. Di- *cum seruus metallo puta damnatus atque restitutus ad eum*
 ui fratres *pertineret, cuius fuisset antequàm damnaretur (quod ius*
 §. j. D. de *etiam Diuorum fratrum temporibus obtinuisse, ipsorum epi-*
 pœnis. *stola declarat quam Iurisc. ⁶ retulit, ut suo loco ⁷ diximus)*
 7 hoc ipso *etiamque vim haberet in integrum restitutio, ut serui ius è*
 libro ca. 14 *metallorum pœna reuocati nō esse mutatum (quomodo apud*
 8 l. Aristo. *Pomponium⁸ Aristo loquitur) ac proinde nec in seruum*
 46. D. de *retur: nec Orcius defuncto, sed heredis manumissoris libertus*
 manum. re- *existimabitur. Ante istud rescriptum & ex iure veteri,*
 sta. *cum seruus metallo puta damnatus atque restitutus ad eum*

pœna liberatum ius domini diminutum esse videretur, qui
ante pœnam testamento liber esse iussus legatum accepisset,
postea reuocatus, sine dubitatione cum libertate legatū con-
sequebatur, ut idem Pomponius¹ ex Aristone refert: qui cum² d. l. Ari-
fuerit ex veteribus iuriconsultis, haud dubiè de directam li-
bertate sensit, non de fideicommissaria: quod antiqui iuris ve-
stigium vix adhuc quisquam ac ne vix quidem odoratus
est, hodie sanè post Antonini rescriptum, ex quo seruus re-
uocatus fisci fit, libertatem ei directò datam trahi ad fidei-
commissariam: & ab herede cum legato præstandam esse,
ideò respondebimus, ubi directam non competit: quoniã, quem-
admodum si quod per vindicationem legatum est, utroq. fa-
cti testamenti & mortis tempore non fuerit testatoris ex iu-
re Quiritium, ipso iure civili nō competit legatario, nec lega-
tum valet, sed tamen ex senatusconsulto Neroniano firma-
tur, perinde quasi per damnationem, hoc est optimo iure le-
gatum esset, itaque nō expectato herede, id quidem sibi præ-
sumere aut vendicare non potest legatarius, relictum tamen
ab herede petere potest, auctore Vlpiano in fragmentis Insti-
tutionum³: ita seruus directò manumissus à testatore, cuius⁴ Tit. de le-
utroque testamenti & mortis tempore, vel in eius hereditate⁵ gatis 24. §.
cum aditur, non fuerit, non est quidem directò liber (ut pau- per præcep-
lo ante diximus) veruntamen, quando non tantum proprius, tionem.
sed & alienis seruis, non quidem per damnationem (nec enim
ut aliarum quarumlibet rerum, sic etiam libertatis legatum,
ita relinqui posse receptum est) sed per fideicommissum liber- 3 l. liberta-
tatem dari conuenit⁶, velut ex fideicommissio datam liber- tes D. de fi-
tatem rectè persequetur aduersus heredem eundemque iam⁷ bert. vide-
dominum, vel qui dominium in seruo siue ipsius pretium do- Caium liba-
mino præstiterit, siue alia ratione consequi potest: quo casu⁸ 2. instit. tit. de fideic.

non quidem Orcium ac defuncti, sed heredis libertum eum futurum esse constat.

l. 2. §. Codicillorum.
D. de iure Codicil.

Hac quæ dixi, ex eo Iuliani¹ loco, qui non est à nostris interpretibus animaduersus, colligo: ubi seruo qui testamenti facti tempore testatoris fuit, & codicillorum atq. adeò mortis & aditæ hereditatis tempore alienus, nõ rectè libertatem directam codicillis (ut iure scilicet directo valeat) dari: & contra, si cùm testamentum fiebat alienus esset, codicillorum tempore (quibus ei libertas est data) testatoris: intelligi ait alieno seruo libertatem datam ac si in testamento scripta sit: & ideò licet directæ libertates deficiant, attamen ad fideicommissarias eundem esse tradidit: hoc significans, non competere quidem ipso iure libertatem, quæ directò data sit alieno seruo: sed nihilominus tamen velut ex fideicommissò peti posse, ab eo seruo qui vel testamenti facti tempore alienus in bonis defuncti postea esse cœperit, vel cùm testamenti facti tempore in potestate ac dominio testatoris esset, postea esse desierit, nec in bonis defuncti cùm eius hereditas est adita, reperiendus fuerit: alioqui non tanquam alieno, sed velut proprio data directò libertas ipso iure competeret, ut antè allata Pauli auctoritate ostendimus: verùm in specie quam Iulianus tractat libertas directò data seruo alieno ad fideicommissum trahitur, ne alioquin omnino intercidat: Et trahitur utroque casu: siue testamenti tempore seruus testatoris, codicillorum autem alienus: siue contra cùm testamentum fiebat alienus, codicillorum tempore (atque adeò mortis & adquisitæ hereditatis) in potestatem testatoris reuersus fuerit: quam obrem Iurisc. non directam, sed directas libertates ait deficere: & ad fideicommissarias inquit, non ad fideicommissariam eundem esse, quod ideò pluribus verbis enarrandum credidi, ut ostenderem

ostenderem non esse, cur abnutio articulo (quem Florentina quoque Pandectæ habent) sublato, cum eruditissimo alioqui doctore directam libertatem priore casu rectè datam censeamus, quæ codicillis relicta sit quo tempore seruus testatoris esse desierat: nec mutat quod in domini testatoris potestatem reuerti possit: primùm quia hoc facti est (quod non facile suppletur, quinimo in dubio qui semel est alienatus semper alienus esse creditur) nec de reuerso iurisconsultus agit: praterea quoniam reuerso in potestatem testatoris aut eius heredis ante aditam hereditatem adeò rectè data directæ censeretur libertas, ut ad fideicommissariam eundem non esset: quod tamen eo in loco ad extremum Iulianus disertè pronuntiat. Sed & in ista facti specie, directam (quæ seruo heredis non rectè data sit) libertatem trahi ad fideicommissariam: propterea quòd Orcius libertus esse non potest, nisi qui utroque facti testamenti & adquisitæ saltem hereditatis tempore non alienus, sed testatoris proprius, & in eius hereditate fuerit: apertè docet comprobátque Ulpianus¹, ubi, Si seruo suo rogatus sit cum libertate quis hereditatem restituere, siue directæ data sit libertas, siue fideicommissaria, & sponte adeat, cogetur (inquit) prestare fideicommissariam libertatem & hereditatem. Igitur etsi data sit directæ seruo heredis libertas, prestabit heres fideicommissariam.

Quid autem si qui seruum in bonis habet, eum directò manumiserit, herede illo relicto, qui ex iure Quiritium est dominus? utrùm seruo libertatem directam quidem, sed Latinam (ut pote à domino in bonis datam) competere, an fideicommissariam, eamque iustam ab herede Quiritarioque domino præstandam esse dicemus? an potiùs in arbitrio serui ponemus, utrùm velit ex directò ad Latinitatem, an ex fi-

¹ l. cogit. 16.
§. si pater
vers. sed si
seruo. D. ad
Trebell.

R r r

deicommissio ad ciuitatem Romanam peruenire? quod magis est. Sanè si quis seruo proprio libertatem testamento, & directò & per fideicommissum dederit, in potestate serui esse

Paulus ait¹, utrùm velit ex directò an ex fideicommissò ad libertatem peruenire. Rursum quid iuris est, si bonitarius dominus data directà testamento libertate, Quiritarius deinceps factus decesserit? utrùm seruo Latinam an iustam libertatem deberi dicemus? & precariamne, siue fideicommissariam, an directam? quod tentari potest: sed verius esse puto, ut hoc

casu ex verbis illis directis nihilominus fideicommissariam tribuendam esse existimemus. Neque nouum videri debet, si conseruandæ libertatis gratia, eam quæ directò data est, pro fideicommissaria interpretamur: cum in substitutionibus etiam id iurisconsulti ad tuendam (quoad eius fieri potest) defun-

ctorum voluntatem faciant²? & de libertate disserens Vlpianus³ in alia non absimili specie: Ecce enim seruus specialiter pignori obligatus (qui non consentiente creditore, non potest à debitore, quantumvis locuplete inter viuos vindicta

manumitti, ut ab imperatoribus Scuero & Antonino⁴ rescriptum, & à iurisconsultis⁵ postea respòsum est) is, inquam, seruus pignoratus, id est pignori datus, si testamento debito-

ris directam libertatem acceperit, iure quidem subtili videtur (auctore Vlpiano⁶) inutiliter ei reliquisse libertatem directam debitor, ob id quod modò diximus: Et hoc quidem sub-

tile ius alicubi Paulus⁷ in respòdendo secutus est, ubi, Si idem seruus & legatus & liber esse iussus sit, interdum (inquit) procedere solum legatum poterit, ut puta si in fraudem creditoris data erit libertas, vel si is sit seruus qui in perpetuam tuam seruitutem uenierit: denique adiicit, Idem erit vel si

seruus est forè pignori datus. Attamen contraria sententia

¹ l. si quis seruo. D. de manum. te. factis. l. i. & 5. eod. tit.
² l. Cetero. D. de vulg. & pupill. substit. l. si conseruandæ libertatis gratia, eam quæ directò data est, pro scenaola D. ad s. C. Trebell.
³ l. genera. luer. §. si quis seruo. D. de fideicom. lib. l. 3. C. de seruo pign. dat. ma. num.
⁴ l. 3. D. de manum. l. 4. D. qui et à quibus man.
⁵ d. l. generaliter. §. si quis seruo. D. de fideicom. lib. 7 l. seruum filij. §. si idem. D. de leg. 1.

humanior est quam Vlpianus probat, ut seruus quasi ei fideicommissaria libertate relicta, petere possit ut ex fideicommissò liber fiat: fauor enim libertatis id suadet, propter quem multa contra iuris rigorè constituta sunt: hæc Vlpianus scribit¹: cuius verba ita uti diximus oportet exponere, de seruo

cui debitor libertatem legauerit, non item creditor: de quo sentire alicubi videtur Accursius², sed perperam. Etsi enim inutiliter à debitore fideicommissariam libertatem relinquit creditor, ut à quouis extraneo cui legatum dederit: aut ut ab eodem ipso debitore aliud quoduis pecuniarium fideicommissum, auctore Vlpiano³: nulla tamen omnino esset libertatis

directæ datio in debitoris, id est, alieno seruo licet obligato ipse testatori: & ne fideicommissi quidem iure sustineretur in proposita specie: in qua de domino eodémque debitore herede instituto, ne verbum quidem iurisconsultus facit: cum tamen ut directò manumissus à creditore (utpote non domino) libertatem possit ab herede persequi, quasi fideicommissariam: vel adquisitum esse testatori postea à dominum, vel ipsi manumissori debitorem eundémque dominum successisse conueniat: alioqui libertatem alieno seruo inutiliter datam dicemus cum Florétino⁴: Qui si alienum seruum liberum & heredem esse iussi, & is postea meus effectus est, neutrum valere ait: quia libertas alieno seruo inutiliter data sit: & item

Africano⁵: qui si seruus alienus & liber esse iussus & legatus sit, idèo peti eum ex legato posse scribit: quia cum libertas nullius momenti sit, absurdum videatur, per eam legatum infirmari, quod alioqui valeret, & si solum datum fuisset. Ex quibus verbis congrua (quod nostri non videntur) aptari potest interpretatio, consimili huic Iaboleni⁶ definitioni, Qui testamento inutiliter manumissus est, legari

finitioni, Qui testamento inutiliter manumissus est, legari

¹ d. §. si quis seruo.
² ad d. l. co. gi. vers. si seruo.
³ l. si debitor. D. de fideicom. lib. in princ. & §. in fideicommissaria. ead. l.
⁴ d. l. si alienum. D. de hered. instit.
⁵ l. si seruus legatus. §. si seruus alienus. D. de legat. 1.
⁶ l. qui testamento. 38. D. de leg. 2.

eodem testamento potest: quia toties efficacior est libertas legato, quoties utiliter data est, ut manumissum inutiliter alienum servum intelligamus: vel etiam proprium, si ultra numerum prescriptum lege Furia Caninia ipse post alios, vel si non nominatim (uti lex eadem precipit) libertatem acceperit, argumento eorum quae Paulus ad eam legem scribens alibi docet.¹ Igitur in ea facti speciae de qua Ulpianus agit, debitor idemque dominus directam seruo suo pignori obligato libertatem inutiliter dedisse videretur: propterea quod neque ius quod creditor in pignore habet, factio debitoris (ut puta manumissione) interverti debet: neque idem homo et liber et pignori obligatus uno eodemque tempore intelligi potest: cum liberi hominis non sit commercium, et ideo liber homo in causam pignoris capi non queat: sed directam ut fideicommissariam interpretamur: ne libertas interciderit, quod scilicet heres ex soluto auctoris sui debito, servum vinculo pignoris liberare, tum deinde libertatem ei praestare teneatur, velut ex fideicommissi causa. Quod ita verum puto, si cedente legata libertatis die, hoc est cum aditur aut aliam acquiritur hereditas, adhuc pignus teneat: nam si pignori datum servum debitor testamento manumississet, eiusque post pignus (ex soluto puta debito defuncti) vel ab ipso, vel ab eius herede liberatum, adita fuisset hereditas: recte servus a defuncto manumissus intelligeretur (auctore Papiniano²) et libertatem, licet directam, ex testamento consequeretur, et Orcius libertus fieret: quo exemplo idem iuris auctor ait, si seruo in temporaria vincula damnato libertas testamento data, et eo tempore quo aditur hereditas tempus vinculorum solutum sit, recte manumissum intelligi: ut scilicet directo liber sine ullo heredis facto extiterit. Nam sane hic servus et si

¹ l. si quis eum
D. de con-
dit. et de-
monstr.

² l. fratres
imperato-
res. D. de
penis.

facti testamenti tempore in vinculis esset, aut apud creditorem: in dominio tamen testatoris tunc etiam fuit, ut ab eo non modo fideicommissariam, sed directam quoque libertatem consequi potuerit.

Hac locum habent si testator servum suum sed pignori obligatum, alio herede instituto liberum esse iusserit: quod si eundem et liberum et heredem esse iusserit testator, nec obligationis vinculum dimisso creditore dissolutum fuerit, nihil egerit: sic enim Pertinax imperator¹, Sed si pignori datus fuisti, et in eadem causa permansisti, ne ab eo quidem debitor qui solvendo non fuit, liber et heres necessarius existeres potuisti. Ex quo apparet pignori obligatum servum necessarium domino (id quod et a Severo rescriptum est, auctore Ulpiano²) ita demum posse fieri, si paratus sit prius creditori satisfacere: alioqui, ne libertatem quidem consequitur, nisi prius perempta causa pignoris fuerit. Ac de seruo qui dem pignorato et a debitore manumisso, hactenus loquuti sumus. Quid si servum communem liberum esse iusserit unus ex sociis? hic ex veteri iure partem amittebat, quae socio non manumissori accrescebat, inutile libertatis legatum erat: hodie post constitutionum Iustiniani³ ratum est: servus autem in quo alterius erat ususfructus, alterius proprietatis, a proprietatis domino manumissus, liber olim non fiebat, sed servus erat sine domino: veruntamen uno casu (de quo Ulpianus alicubi⁴) recte ac utiliter a proprietatis domino directam libertas ei relinquebatur, sub conditione videlicet quae post aditam a fructuario instituto hereditatem existeret.

Quid dicemus de seruo alieno ab hostibus redempto? Et Ulpianus⁵ eum cum libertate institutum heredem a redemptore, magis putat fore liberum et necessarium heredem: an

¹ l. 1. alias
est l. 2. C. de
necess. ser.
hered. institu-

² l. pignori.
D. de here.
instit.

³ l. 1. C. de
commun.
seruo man.
§. erat olim
instit. de
don. vide
Ulpianum
in fragm.
instit. tit. 1.
⁴ l. si fructu-
uarii. 6.
D. de ma-
num. testa.
⁵ l. si servum
D. de ac-
quir. heredi.

igitur testamento data directa libertas alieno valet? minimè:
 nã servus in proposita specie protinus est redimentis, quamvis
 scientis alienũ esse: sed oblato ei pretio quod dedit, postliminio
 rediisse aut receptus esse servus creditur, auctore Triphonino¹:
 non tamen in hoc solũ rediisse iure postliminij censetur, ut
 iterum eius fiat cuius erat antequam caperetur (hoc enim sa-
 tis impium esset) sed etiam ut pristino domino suam aestima-
 tionem offerat (id est, offerre possit) manumissus à redempto-
 re: vel maneat obligatus pristino domino iam liber factus:
 donec pretium, id est, suam estimationem soluat: quod Vl-
 pianus² his verbis significat, Et in hoc solũ redit iure post-
 liminij ut non iterum servus eius fiat, cuius erat antequam
 caperetur, &c. nisi tamen translato in aliam sedem abnutino
 articulo, aliter ac in Florentinis libris, ita legere quis malit,
 Et in hoc solũ non redit iure postliminij ut iterum, &c. cer-
 cùm & in quibusdam excusis, Et in hoc solũ redit iure post-
 liminij non ut iterum, &c. legatur, sed perperam: ut ex illo
 quod precedit, solũ apparet. quod vel eo modo: vel ita (sed
 eodem sensu) legendum suadet, Et in hoc redit iure postlimi-
 nij non solũ ut iterum: vel denique isto: quod eandem sen-
 tentiam aptiore verborum collocatione demonstrat, Et non
 solũ in hoc, aut, Et non in hoc solũ redit, &c. verunta-
 men id ius idem auctor favore libertatis esse introductũ ait:
 per constitutionem illam (ut opinor) quæ de redemptis lata
 est, & quodammodo ius postliminij evertit, cùm servum re-
 dimentis faciat, auctore Triphonino³: servum inquam, qui
 re vera est alienus & in prioris domini potestatem ac domi-
 nium ipso iure civili per postliminium revertitur, ut in ipso
 vinculum dumtaxat pignoris, qui redemit habeat⁴. Ergo in
 hac specie facti valet manumissio in seruo, non tanquam

¹ l. in bello.
 §. si quis ser-
 vum D. de
 captiv. &
 postlim. re-
 ver.

² d. l. si ser-
 vum. facit.
 d. l. in bello
 §. manumit-
 tendo, in fi.
 D. de captiv.

³ d. §. si quis
 servum.
 §. ult. D. de
 legat. l. d. l.
 si servũ in
 princ. D. de
 adq. hered.

alieno, sed tanquam in proprio eius qui redemit: & valet,
 etiam si nondum sui pretium vetusto domino persolutum
 fuerit: quippe cùm ei non vero, sed imaginario quodam &
 fictitio pignoris iure obligatus intelligatur. Nam in vero pi-
 gnore aliud observari ostendimus paulo antè: prius quippe
 sublata eius causam esse oportere, quàm directa libertas
 possit competere. ut autem alieno inutiliter directam testa-
 mento libertatem dari docuimus: ita, quod constitutum est,
 vetitum in testamento ad libertatem perducì, non posse ma-
 numitti: rectè Vlpianus¹ existimat hoc ad eos pertinere, qui
 testatoris vel heredis fuerint: seruo enim alieno id irrogari
 non posse. Sic seruo alieno non tamen alienato inutiliter adi-
 mi libertatem Paulus² tradit. Ac de libertate quidem di-
 rectis verbis in testamento relicta ex mente iuriconsulto
 rum atque imperatorum hæc tradidisse sufficiat.

¹ l. si quis
 ita 2. §. 1.
 D. de ma-
 num. testa.
² l. si seruo
 cum liber-
 tate. 26. D.
 de adim.
 legat.

Cur alieno seruo vindicta manumisso nihil agatur: Exposita l. 4. C. de iis qui à non
 dom. Solemnia manumissionum à consulibus magistratum ineuntibus cele-
 brata: ad l. 13. C. Th. de infirm. iis quæ sub tyrann. ex Libanio & Sidonio: cuius
 carmen emendatur. Nec perturbatorem quidem aut curatorem præstari debi-
 tam libertatem: nedum per extraneum quempiam: nec obstare l. cum proponas.
 C. de dolo. quæ exponitur. De serui à coniuge donati vel dotalis manumissio-
 ne: illustratur obscura Vlpiani mens in l. quod autem §. vlt. D. de donat.
 int. vir. & vxor. & nova interpretatione adiuuatur. A patre filio & familiæ
 seruum alterutrius rectè manumitti: non à seruo: non emancipati filij seruum
 eumve qui sit è castrensi quasive castrensi filijfam. peculio à patre: sed fa-
 ctam manumissionem confirmari posse. Exponuntur præcipuè l. nulla com-
 petit. D. Qui & à quib. man. l. si pater. C. de iis qui à non dom. & l. fi-
 lium. D. de liber. cau. De consensu domini seruum alienum rectè manu-
 mitti: Confirmatam ex postfacto manumissionem non retrahit: quod si-
 militer in nuptiis obtinere, explicata l. etsi contra. C. de nupt. ostendit-
 tur.

Nunc de præstita inter viuos libertate alieno vel alteri legato aut obligato seruo dispiciamus : cuius quæstionis hanc esse ut facilem & simplicem, ita veram & absolutam definitionem existimo: quam his paucissimis verbis comprehensurus sum. Non facile reuocatur libertas quæ semel commel l. sicut datam l. fo lo obsequij C. de lib. causa. toto tit. C. si aduersus libertat. l. im peratoris D. de manumiss. testam. 2 l. uxorem l. cum ex falsis D. de manum. testam. l. Pa- pinianus §. vlt. & l. seq. D. de inoffic. test. l. 2. C. de fideicom. libert.

petiit, vel à domino aut voluntate domini, licet per errorem præstita fuit: quam ex post facto non debitam fuisse falso (puta) vel inofficioso, vel etiam iniusto testamento pronuntiatam apparuerit: attamen ab alio concessa, non tenet inuito domino, sed hæc quoque reuocari solet: quæ si bona fide ab eo qui se dominum existimabat data sit, pendet interim: & hæc tenet, ut adeptio dominio à manumissore, aut ei succedente vel aliâ consentiente ratum ve habente domino, confirmetur: secus atque si tanquam alienum aliquis vel prohibente domino quasi suum manumiserit: his enim casibus, cum nihil omnino actum sit, nihil est etiam quod ultra possit conualescere Quod si dominus pignori obligatum vel heres alteri legatum manumiserit, libertas interim hoc casu non illo tenet, utroque tamen casu ex post facto confirmari verum est. Hæc definitio iurisconsultorum & imperatorum scriptis defendi, & illustrari potest, quorum explicationem ab interpretum opinionibus diuersam nunc primum adfero: eamque maximè probabilem esse iudico. Nihil est verius, quam quod aiunt imperatores³, Nemo alienum seruum, quamuis ut proprium manumittat, ad libertatem perducere potest: hoc ita expono, Alienum seruum vel ut proprium vel tanquam alienum: sed & proprium, aut quasi nostrum aut ut alienum, manumittimus: de quo, itémque de alieno seruo

seruo quasi proprio manumisso, postea disceptabimus: de illo nunciam dicemus hoc capite, qui vs alienus manumittitur: in cuius persona nihil omnino agi placet, propterea quod neminem alieno nomine lege agere, hoc est legitimum actum expedire posse, Vlpianus¹ regulariter definit: manumissio autem illa quæ vindicta fiat, actus est legitimus & solemnis non minùs quam emancipatio. Itaque lege agi cum expeditur manumissio, ipse Iustinianus aperte quodam loco² significat: & Ammianus Marcellinus³, ubi de Mamertino Circeses ludos edente loquitur: unde apud eos demum magistratus, ut emancipari sic manumitti olim potuit, qui legis haberent actionem, quod Paulus⁴ aperte significat: & sanè tam in manumissione quam in emancipatione symbola eadem adhibebantur, circumductiones videlicet ac generum percussiones: quas Iustinianus⁵ & Epistola⁶ & partiquam, Tertullianus in libro de spectaculis, Alaparum contumelias, Claudianus, Iniurias felices nominat, quod earum interuentu libertas concederetur: qua de re Cuiacius noster in observationibus⁵, laudato, nos itidem exposito & emendato ipsius Claudiani carmine, atque illustri testimonio in commentario ad leg. 2. D. de origine iuris, ante aliquot annos egimus: ut veterem seruorum à consulibus magistratum atque annum ipsum auspiciantibus, manumittendorum consuetudinem, hominibus nostris & aliis plerisque Romanæ antiquitatis indagatoribus minimè perspectam, patefaceremus: cuius omnino asserendæ atque illustrandæ occasione, iuuat è laboriosis iureconsultorum nostrorum agris (in quibus me profectò iam nimium quantum exerceo) in aliorum auctorum amœna præta concedere, ac, animi causa, paulisper (ut soleo) spatiari. Sed illò ius, si forsan erit aliquis, qui gressus aut

§§

verba potiùs mea legendo comitari nolir: hic se sistat aliquantulum, interea dum solus ipse aberrationis meae voluptate perfruor. Ad illum igitur morem manumissionis in initio consulatus expediendae refero, quod quadam imperatorum

l. 13. tit. 14. de infirm. iis qua sub tyrann. lib. 15. C. Th. l. 21. tit. 40. de pænis. lib. 9. C. Theod.

Honorij & Theodosij constitutione traditum memini. Scelere Heracliani consulis quem hostem publicum ipsi iudicauerant) solemnitatem consulatus esse pollutam: ideoque ut reliqua quae sub eo gesta esse dicuntur, submouenda esse censent: ita libertates quoque reuocant: cum eo tamen, ut mutata conditionis beneficium implendum esse, id est, manumissionem iterari præcipiant, in hæc verba, Et ita repeti

in fine orationis eius Iouliani ad pænes in fine.

manumissionum consuetudines nunc iubemus, ut nullus sub hac occasione incipiat nolle, quod voluit. Libani quoque sophistæ veteris locus ex panegyrico ad Iulianum imperatorem & consulem, huc pertinet: in quo, Ἰν δὲ νέμε τῶν ἕδωκεῖν (inquit) πᾶσι τε χηρῶν καὶ βηχίτοις οἰκέταις, οὓς ἴσασιν ἔτι ἐπὶ ἕδωκεῖν πῶποτε ῥαπιδέντων (ad ultimos illos, atque adeo felices alaparum iētus manumittendorum malis inflictos, apud consulem solemnia illa ominis causa celebrantem, afficit) βῦδα μονετέρας ἡτέρον, ὅσαι ἐκείνοις τῶν τελευτησάντων ἐν τῇ δουλείᾳ. μεταβάλλει γὰρ τοὶ πῶ τῶν αὐτοῖς ἀντιρῶν αὐτοῦ τῆς ἕδωκεῖας ἀξέσμενος, καὶ οὐκ ἐλάσας ἐδωκεῖν τῇ τύχῃ πῶ δεσποτέιδω τῶν ἡδονῶν, καὶ πλεονεκτοῦσι τῶν μὲν ἐτέρωθεν λυέντων ἐν δουλείᾳ τῇ τῆς ὑπάτου σημότητι. τῶν δὲ αὐτῶν ὑπάρεις, τῇ τῆς βασιλέως παραθήκῃ. τῶν δὲ αὐτῶν τοῖς βασιλεύσι, τῇ τῆς νῦν ἀποροχῆ. Postremo Sidonius Apollinaris ea quae de symbolis & solemnibus manumissionum

in panegyrico ad Anthemium in fine.

consularium & omine diximus, illo carmine comprehendit ad Anthemium Augustum bis consulem, quod ipse, ut emendetur ex meo vetustissimo & optimo codice subscribam.

Nam modò nos iam festa vocant: & ad Vlpia poscunt Te fora, donabis quos libertate Quirites: Quorum gaudentes expectant verbera mala: Perge pater patriæ felix: atque omine fausto, Captiuos vinciture novos, absolue vetustos.

ubi pro, Adhuc pia poscunt, restitui, Et ad Vlpia: ut Vlpij Traiani forum intelligatur: quod perspicue rectum est. In veteri meo, ne quid dissimulem, Exceptant etiam, non Expectant legebatur: sed, cum non ita placeat, in medio relinquitur.

Atque hæc quidem omnia manumissionem legis esse actionem, legitimam & solemnem actum esse, abunde satis (opinor) comprobant: ac proinde nec sub conditione, nec ex tempore, nec per aliam expediri utiliter posse. Ex quo sequitur, ut licet pupillus, qui infans non est, recte apud consilium tutore auctore manumittat: non tamen tutor sine pupillo

l. pen. D. de manum. vind.

vel pupilli nomine seruum utiliter liberet: nam nec seruus furiosi ab agnato curatore manumitti potest, auctoribus

l. vii. D. de curat. fur. & aliis extr. min. dan. 3l. seruus furiosi. D. de manum.

Caio² atque Pomponio³ iuriconsultis, cum alieno nomine lege agi non queat: nec mouet, quod curator bona furiosi pro arbitrato suo tanquam dominus administret, quia in administratione patrimonij manumissio non est, non magis quam in sacrum dedicatio: quamobrem ab agnato vel alio curatore furiosi, rem furiosi dedicari non posse Marcellus

l. ab. agnato. D. de curat. fur. et aliis.

tradit⁴. Quod de manumissione dixi, adeo verum esse constat, ut neq. si ex fideicommissi causa furiosus libertatem debeat, agnatus idemque curator possit manumittere: sed potius ex Octauieni opinione (quam ibidem Pomponius retulit) seruum agnatus alteri à quo manumittatur tradere debeat: itaque nec pupillus per tutorem, nec furiosus aut minor per

curatorem rectè manumittit: sed nec mulierem per maritum, nec alium per procuratorem vindicta manumittere posse: Diocletianus & Maximianus imperatores rescripserunt¹, non esse ambigui iuris: Cui sententiæ non obstant

¹ l. 3. C. de vindic. lib.
² l. cum pro ponas. C. de dala.

hæc ex alio eorundem imperatorum rescripto verba², Intel. ligis quod si manumisisti, vel ei tradidisti, & ille manumissus sit, reuocandæ libertatis potestatem non habes: tanquam per alium utiliter expediri manumissionem significare videatur. Nam cum traditione à domino facta ex iusta causa, transferatur dominium, is qui sibi traditum seruum manumittit, non alteri negotium gerit, sed sibi: suumque iam, nec amplius alienum liberat, quemadmodum eo casu, quo vir manumissionis causa sibi donatum manumittit: Valet enim ex hac causa donatio inter coniuges, ut & sepultura causa, cum non

³ l. si sponsus
⁴ l. nemo prædo 126.
⁵ l. j. D. de reg. iur. ubi scripsi.

videatur locupletior factus, qui religioni rem dicauit³, aut libertum acquisit⁴: sic tamen ut, ex Sabini sententia quæ recepta est, ita demùm aut locus purus, aut seruus fiat donatorij, cum vel ille humato corpore religiosus esse, vel hic manumitti cæperit. Quamobrem si, ut post certum tempus manumittat, uxori suæ vir tradidit, tunc demùm eius fiet, cum tempore impleto manumittere cæperit: proinde, antè manumittendo nihil agit: non magis quàm si donatum & traditum ita ut intra annum manumittat, post annum manumiserit: nam illo casu inutiliter manumittit, quia nondum est dominus ante diei euentum, hoc casu, quia non amplius esse aut effici post diem possit dominus, propter contrariam quæ inest conditionem: ideo, si manumiserit, nihil egisse intelligitur: propter interdictam inter coniuges, nisi ex superioribus & consimilibus causis donationem: aded ut ipso iure nihil valeat quod actum est: quæ omnia Vlpianus ad Sabinum

dilucidè explicat¹: sed cum eo tamen temperamento accipi forsitàn debent, quo nõ improbabiler existimauerit aliquis fauorabilius dici posse, ut qui ante tempus manumissus est, expleto tẽpore liber sit: non quidem ipso iure, nec retrò (quod enim non valuit, conualescere tractu temporis non potest) sed velut superueniente tacito domini consensu, pratoris beneficio, in libertatis possessione nunc primùm, non retrò in præteritum defendatur: eodẽmq. prætoris interuentu se tueatur is, qui non intra tempus donatione comprehensum, sed postea manumissus fuerit: tanquam ex noua, sed tacita utriusque coniugis voluntate: vel potiùs tanquam pristina illa & post tempus ambulauerit: cuius exceptio siue adiectio libertati (quam semper adiuuare oportet) non est cur noceat: præsertim cum manumissionis causa donationem factam valere, licet non hoc agatur ut statim ad libertatem, sed quandoque perducatur ibidem² Vlpianus docuerit: eaque mente fuisse (saltem in dubio) intelligatur, qui donauit ut intra certum tempus manumitteretur: uti præstitam vel quandoque mallet non uti post tempus nollet præstitam: quod fauore libertatis cum expressum haud dubiè fuerit, non possit non iniquè in eius incommodum aut euerfionem retorqueri³. Nec mouet in contrarium quod illo in loco, nihil agi iurisconsultus dixerit: hoc enim verbum interpretatione plerisque nostrorum locis adiuuandum est, ut antè⁴ attigimus, & suo loco postea⁵ planiùs demonstrabitur.

Rursum quod aiunt in eo rescripto imperatores mulierem per maritum manumittere non posse, sic accipe, tãquam per procuratorem: in hoc scilicet, ut maritus manumittendo, libertum, aut aliud quippiam libertatis causa manumisso impositum, interim uxori adquirat cõstante matrimonio: quan-

§§ iij

¹ l. si sponsus. §. concessa. & l. quod autè. §. v. xori. et §. vlt. D. de dona. inter vir. & vxor. facit l. §. sciendum. eo. tit.

² d. §. vlt. in princ.

³ arg. l. quod fauore. C. de legib. §. cap. 17. huius lib. §. cap. 21. infra.

diu ipse est dominus dotis: quod non potest: sed potius sibi, ut pote rerum dotalium domino, intere a libertum facit maritus, siue mandante aut consentiente, siue inuita uxore manumittat. Nec enim ut valeat manumissio, consensus uxoris aut statim aut ex postfacto requiritur, cum maritus iure civili

1. si prediū dominus intelligatur.
l. in rebus.
C. de in.
dot. l. ser.
uus dotalis
D. sol. ma.
er.
2 d. l. in re.
bus.
3 l. 1. l. vlt.
C. de seruo.
pig. da. ma.
num.

Quinetiam adeo valet manumissio, ut post diuortium soluto matrimonio, licet rerum dotalium dominium ad mulierem redeat, non reuocetur semel praestitata libertas, nec libertus eius esse desinat, quem verum est manumisisse: sed tantummodo restituere cogatur maritus, cum non inuita mulieris negotium manumittendo gessit, quibus quid ad eum ut patronum peruenerit: aut si quid occasione libertatis inuita uxore praestita lucrifecerit. Interdum etiam nihil ex illa manumissionis causa reddere teneatur, si seruum dotalem voluntate mulieris quae manumissionis causa donaret, manumiserit: secundum ea quae Papinianus, Vlpianus

4 l. si con-
stante s. si
vir. l. dota-
lem. et trib.
sequen. D.
sol. matr.
5 l. seruum
dotalem D.
de manum.
facit d. l. 1.
6 l. vlt.
C. de ser. pi.
gn. da. ma.
num.
7 l. 3. in
princ. D. de
suis & le-
git. her.
7 l. vbi. C.
de in. dot.

Paulus alicubi distinctione adhibita exponunt. Quam- obrem recte idem Papinianus respondit, Seruum dotalem vir qui soluendo est, constante matrimonio manumittere potest: adeo scilicet, ut sibi libertum acquirat, ipseque patronus sit: sin autem soluendo non est, impeditur serui libertas, licet alios quam uxorem creditores non habeat: quibus lex Aelia Sentia prospexit, quae in eorum fraudem manumissum, liberum esse prohibet.

Itaque hactenus constante matrimonio deberi dotem intelligimus ex opinione iurisconsulti, non quidem ita ut peti possit (nam hoc ius a Iustiniano imp. introductum fuit) sed ad impediendam duntaxat libertatem, ut vel sub conditione debeat: licet neque cesserit neque venerit dies restituenda dotis, quia tamen accidere possit ut reddenda sit so-

luto matrimonio: certumque est & solutum iri vel morte alterutrius matrimonium, & profectitia vel receptitia dotis petitioni quandoque locum fore: ideo interim in eius fraudem nihil fieri oporteat: cui vel in diem, vel certe sub conditione deberi nemo negauerit. Neque verò praeipuum hoc esse in dote aliquis existimet: nam generaliter in fraudes creditorum manumittitur, liberque esse prohibetur (auctore Her- mogeniano) siue dies soluenda pecunia iam cessit (hoc est, veni) siue in diem sit debitum, quo casu cessit, non venit: siue sub conditione sit debitum, ut in specie, quam de dote proposuimus, quo casu neque cessit neque venit dies. Merito igitur eam exceptionem addit in marito, quam in aliis dominis Papinianus: ut ita demum recte manumittat dotalem seruum (quem scilicet in bonis habet, cuiusque ipse dominus habetur) si tamen soluendo sit. Ex quo intelligimus dotalem seruum, non a muliere per maritum, neque a viro ut alienum, sed tanquam proprium recte manumitti. Cum autem alienum dicimus, seruum eius quem in potestate non habemus, aut qui nos in potestate non habet, intelligimus. Nam alioqui propter patriae potestatis, siue familiae (ut Papinianus loquitur) vinculum, cum una eademque filii familiae & patris persona ipso iure civili intelligatur, & filius etiam viro patre dominus quodammodo ipsius familiae (ut Paulus ait) existimetur: ideo filiusfam. (qui seruum peculiarem sine iussu manumittere non potest) voluntate patris recte atque utiliter, etiam non peculiarem, etiam apud patrem magistratum, manumittit: & libertum acquirit patri: vel potius pater ipse per filium manumittit: nec filius videtur alieno nomine lege agere, sed ipse magis pater suo per filium, hoc est per seipsum: idque duobus potissimum argumentis mani-

1 l. 27. in
fraudem in
princ. D.
qui & a
quib. alias
est. qui in
fraudem.
2 l. cedere.
diem. 213.
D. de verb.
signif.
3 in l. eum
qui bonis
D. de adq.
hered.
4 l. vlt. C.
de impub.
er alius sub-
stit.
5 l. in suis.
D. de liber.
& posth.
6 l. filiusfa.
D. de iure
patronat.
7 d. l. filius-
fa. l. si con-
sentiente. lo-
nepos. D.
de manu-
miss. l. a
pud filium-
fa. D. de
manumiss.

festum facio. Primum quod vacat causæ probatio, si minor
 annis viginti filius consentiente patre manumiserit, auctore
 Modestino¹ in Regularum libris, cum tamen minor vigin-
 ti annis dominus nec communem quidem servum sine consi-
 lio rectè manumittat²: et si socius consilio causam approba-
 verit³: nec ad libertatem præstandam utiliter alteri tradat⁴,
 aut etiam leget (ut idem Modestinus iisdem in libris defi-
 nit⁵) aut à debitore manumitti utiliter stipuletur, si Paulo
 credimus⁶. Alterum autem est, quod cum matrimonij causa
 ancilla manumissa, à nullo alio vxor duci possit, quàm à quo
 manumissa est: nisi patronus matrimonio eius renuntiauerit:
 si tamen filiusfam. matrimonij causa iussu patris ancillam ma-
 numiserit, Iulianus putat (ut in libris itidem Regularum
 Ruffinus retulit⁷) perinde eam haberi, atque si à patre eius
 manumissa esset: & ideò posse eam vxorem ducere. Qui-
 netiam quo casu pater filio permittit, ut quem velit ex ser-
 uis quos in ministerio secum hic habet, vindicta liberet: so-
 lam electionem filio concessam esse: ceterum ipsum patrem
 manumittere, Paulus refert⁸. Manumittendi quippe ac do-
 nandi ius non filiisfam. sed patribus familias propriè competit.
 Quamobrem Suetonius⁹ de Tiberio, quem Augustus adop-
 tauerat: Nec quicquam (ait) postea pro patrefam. egit, aut
 ius quod adoptione amiserat, ex vlla patre retinuit: nam ne-
 que donauit neque manumisit, ne hereditatem quidem aut
 legata percepit vlla aliter quàm ut peculio referret accepta.
 Quod in filiofam. diximus, id & in nepote locum habet,
 ac deinceps in cæteris qui in potestate sunt¹⁰, si tamen ipsi li-
 beri sint: nam per seruos non putem expediri manumissio-
 nem, olim apud Romanos, sed nec apud peregrinos etiam po-
 tuisse, ne iussu quidem ipsius domini: quod absurdum vide-
 retur,

¹ d. l. si con-
 sentiente.
² l. si pater.
 §. Minor.
 D. de ma-
 num. vind.
³ l. seruus
 communis.
 D. eo. tit.
⁴ l. 4. C. qui
 manum. nō
 poss. l. si
 quis inte-
 gris. §. vlt.
 l. si cum fi-
 deicomis-
 sa. §. j. D.
 qui & à
 quib.
⁵ l. si quis
 quos. D. de
 leg. 2. facit.
 l. si quis eū.
 D. de con-
 dit. & de-
 monstr.
⁶ l. si minor.
 66. D. de
 verb. obli-
 gat.
⁷ l. Matri-
 monij. D.
 de ritu. nu-
 pt. facit l.
 matrimo-
 nij. D. qui
 & a quib.
 manum.
⁸ l. pater. D.
 de manum.
 vind.
⁹ in Tiberio
 cap. 15.
¹⁰ d. l. nepos. D. de manum.

retur, ut (cum nemo plus iuris ad aliū transferre possit, quàm
 ipse habeat ex vulgata iuris regula¹) seruus qui libertate ca-
 veret, conseruum ad libertatem perduceret: vel ad conceden-
 dam libertatem, eius qui ipse liber non esset, ministerio quis-
 quam vteretur. Quamobrem nullus quod sciam in libris
 nostris locus reperitur, ex quo manumitti iussu domini ser-
 uum à conseruo potuisse colligamus: contra verò ut plenam
 & iustam libertatem, id est, ciuitatem Romanam olim ne-
 ingenuus quidem qui non esset ex iure Quiritium liber,
 id est, ciuis Romanus, dare non poterat: sed peregrina
 conditionis fiebat manumissus à peregrina, teste² Plinio:
 quinimo & à ciue manumissus non poterat melioris esse
 conditionis, quàm esset is à quo ius haberet, id est, liberta-
 tem: & ideò manumissus à relegato Romam accedere (cum
 nec id ipsi, manumissori liceret) non poterat, idque iuriscon-
 sultus Marcianus tradit³: cuius sententiam Græcis verbis
 redditam in Basilicōn libris habemus: ita nullam, id est, nec
 ex iure gentium nec ex ciuili siue Quiritium iure: id est nec
 Romanam, nec Latinam, neque verò dedititiam, competere
 libertatem datam ab eo qui postea seruus ipse pronuntiatus
 est: illa qua modò dixi ratione adductus Modestinus in li-
 bris Regularum definiuit⁴: quamuis edicta, decreta, sen-
 tentia ab eo cum in libertatē moraretur, data signata testa-
 menta reuocari non soleant⁵. Et imp. Alexander mandatis
 principum ait⁶ comprehensum esse, ut serui Caesaris nec per
 interpositam personam ad libertatem perducere homines pe-
 culij sui possint. Ceterum siue propter consensum patris aut
 aui, seu potiùs ob vinculum potestatis, & illam quam Theo-
 philus, (si bene memini) quodam loco nominat, τὴν πατρὸς
 ἰσχυρῶν, rectè iussu patris filiusfam. seruum manumittit:

¹ l. nemo
 plus iuris
 D. deregul.
 iur.
² in epistolis
 ad Traia-
 num. lib. 10
³ l. 13. D. de
 interdict. et
 relegat. se-
 cūdam Ba-
 silica. Pau-
 lus, o' ἐπι-
 δευσις
 τὸν ἐξορι-
 στὸν ὃ δὲ
 τὴν ἐπι-
 δευσις
 τὴν ἐπι-
 δευσις
 4 l. nulla
 cōpetit. D.
 qui & à
 quib. facit
 l. 1. C. ne de
 statu de-
 funct.
⁵ l. Barba-
 rius. D. de
 officio. præ-
 to. l. 1. C. de
 sent. et in-
 terlocut. l.
 1. C. de ic-
 stam.
⁶ l. 2. C. qui
 manum. nō
 poss.

1 l. manu. non modò quem pater ipse manumitteret, sed & illum quem
 miss. D. de non posset manumittere: Exempli gratia, quamvis manumis-
 manum. sio per lictores domino tacente expediri soleret, iuriconsul-
 vind. 2 lib. 4. tit. torum temporibus, & verba solennia licet non dicerentur,
 11. de ma- ut dicta acciperentur, quemadmodum Hermogenianus ait:
 numiss. 31. surdi. D. ex veteri tamen illo more, quo verba proferri consueverant,
 demanum. durabat adhuc ius istud & observabatur, ut mutus & sur-
 vind. 41. mutū D. dus servum vindicta liberare non posset: idque Iulius Pau-
 de acquir. lus in libris receptarum sententiarum tradit²: nihilominus
 hered. tamen surdi vel muti patris filium iussu eius manumittere
 5. l. Pater. §. posse Marcianus in regulis definit³. Nam eadem ratione
 j eo. tit. cum olim mutus adire hereditatem non posset, sed tantum
 6 in cōmen- pro herede gerere⁴: muti tamen patris iussu, rectè filius heres
 tario ad institutus adibat hereditatem⁵: quia scilicet iubere vel nu-
 tit. de reg. iur. D. ad l. tu possumus: adire quis, nisi solennia cretionis verba pro-
 5. eius tit. & ad l. ne- mo alieno. ferret, olim non poterat: id quod alibi⁶ attigimus. Iussum
 123. autem cum in eo tantum intelligamus, qui aliquam potesta-
 7 lib. 1. tit. 13 tem, vel iure magistratus habeat, vel dominicam, vel pa-
 8 l. quæcum- triam, vel certè tutoriam: idè ex iuris civilis ratione filius-
 que D. de oblig. et a- fami- lias iussu patris manumittere poterat, matris non pote-
 ctio l. 3. C. rat: ut Paulus in libris receptarum sententiarum docet⁷,
 de contr. sti- quippe filiusfa. in potestate patris, nō matris erat. Et quem-
 pul. l. si ge- nero. C. de admodum in stipulationibus id olim obtinebat, ut cum alte-
 iure dot. 9 l. Domi- ri nemo stipulari posset, aut aliàs contrahere, ita ut suo no-
 nus 39. l. mine rectè alter ageret⁸, ei tamen quem iuri suo subiectum
 seq. l. quod dicitur. 130 haberet, aut cuius in potestate esset, idè rectè quasi sibi sti-
 D. de verb. pularetur⁹, quia vox servi esset quasi vox domini¹⁰, vox
 oblig. l. 2. C. patris tanquam filij esset, ipsiusque filij vox tanquam patris
 de contr. stip. 10 l. si ser- intelligeretur, ut Iustinianus tradit: ita etiam favore liber-
 nus commu- nis. D. de tatis in manumissionibus filijfam. vox erat eadem que pa-
 damno infecto. 11 §. si quis alij. §. ei verò. §. post mortem. §. alteri. inst. de iust. stipul.

trifam. non etiam que matris, eademque ratione filij manu-
 missi, hoc est emancipati non eadem que patris vox erat. Iu-
 stinianus autem antiquam personarum differentiam consti-
 tutione sua sustulit: ut (cum in successione, & in aliis pe- 1 l. i. §. ult.
 nè omnibus nulla sit inter liberos differentia) possint hodie C. comm.
 demanum. parentum utriusque sexus, mandato & iussu liberi etiam
 utriusque sexus, siue in potestate constituti, siue emancipati,
 rectè vel apud iudicem, id est vindicta, vel in ecclesiis, vel
 alio legitimo modo manumittere.

Sed nos paulisper à Iustiniano iure secedimus, & in
 veteri iure, quod iuriconsultorum temporibus obtinuit, ver-
 sari malumus, quo iure ob imperatorum constitutiones, fi-
 liusfam. in castrensi peculio, pro patribusfam. habebantur: ut
 sine patris iussu aut voluntate: & obueniente occasione mi-
 litia hereditatem suo arbitrio acquirere: & de castrensi pe-
 culio testari: & castrensis peculij servos manumittere ipsi
 sua voluntate, sine patris permisso: & sibi non patri liber-
 tos acquirere, atque ad legitimam eorum hereditatem ad-
 mitti possent. In eam enim sententiam post Imp. Adriani re-
 scriptum, à iurisperitis itum est², explosa Iuliani opinione,
 qui manumissum à filiofam. milite servum castrensis pecu-
 lij existimabat patris libertum fieri, sed quandiu filius vive-
 ret, in bona eius filium patri præferri. Quamobrem Vlpia-
 nus, ubi tractat de eo iure quo dicitur inuito patrono liber-
 tam que ei nupta est alij nubere non posse si filiusfam. miles
 esse proponatur, qui castrensis peculij ancillam manumiserit,
 non dubitare se ait³ quin hoc ius ei competat, esse enim pa-
 tronum secundum constitutiones, nec patri eius hoc ius com-
 petere. Itaque hoc casu pater pro extraneo habetur, ex iure
 constituto, perinde atque si filius emancipatus sit. Et servos
 2 l. servū D. de iure pa-
 tro. l. 3. §. si
 quis filius-
 fa. l. si fi-
 liusfa. 22.
 D. de bon.
 libert. l. 3. §.
 miles. D. de
 suis & le-
 git. hered. l.
 si militi. §.
 ult. D. de
 castr. pecu.
 l. Diuus A-
 drianus. l.
 hereditate.
 §. pater. eo.
 tit. l. 1. 3. &
 4. C. eo.
 31. in eo. iu-
 re. 4. §. pla-
 ne si filiusfa.
 D. de ritu
 nupt.

quos filius fa. in castris quaesivit, non in patris familia com-
putari, nec patrem tales filij seruos manumittere posse regu-
lariter à Modestino¹ definitum est.

¹ l. serui. D. de manu-
missi.
² §. vlt. in-
sti. de milit.
testa. l. vlt.
C. de inoff.
test.
³ l. qui res.
§. re autem
D. de solut.
⁴ d. l. si pa-
ter. C. de iis
qui à non
dom.
⁵ l. filii. D.
de lib. cau.
⁶ l. licet so-
leat. 44 §.
j. D. de iure
dot. facit l.
³ §. sed si
debitorem.
D. de don.
inter. vir. et
vxo. l. sin-
gularia. D.
de reb. cre-
dit. facit l.
³ C. de do-
nat. quæ
sub modo.
iuncta l. qui
absenti. l.
qui mihi
donatum.
D. de do-
nat.
⁷ ut in spe-
cie l. vlt. D.
pro derel.

Quæ de castrensi peculio diximus, eadem & in quasi ca-
strensi obtinere sciendum est²: adeoque cum alienum dici-
mus, tam castrensem vel quasi castrensem filiisfam.³ quam
alium quemlibet filij emancipati, aut cuiuspiam extranei ser-
uum accipimus: ut tam de filiofam. qui castrensis vel quasi
castrensis peculij seruos habeat, quam de emancipato expo-
ni possit, quod ante Iustinianum imperatores ita rescripse-
runt⁴, Si pater seruum vestrum, licet vobis minoribus vi-
ginti annis consentientibus manumiserit, ei libertatem præstare
non potuit. Item quod Ulpianus respondit⁵ his ferè verbis,
Filius ob hoc quod patri heres extitit, prohiberi à patre suum
seruum manumissum in seruitutem petere. Quæ omnino ut
intelligentur, id repetendum est quod antè diximus: mino-
rem annis viginti, sine consilio, non posse proprium seruum
manumittere: si manumittat, ob legem Aeliam Sentiam ni-
hil agere. Illud item cognoscendum, quod à nemine adhuc
(nisi fallor) animaduersum aut explicatum fuit: Cum alieno
nomine actus legitimi expediri nequeant (ut antè admonui-
mus) ideò alteri neminem, sed sibi manumittere, aut manu-
mittendo libertum acquirere: nam etsi alienum de domini
consensu quis manumittat, fictione tamen atque intellectu
iuris, non iam alienum, sed qui olim alienus fuit, nunc verò
esse desit, eumque velut breui manu (quemadmodum nostri
loquuntur⁶) ex tacito domini consensu, vel quasi manumif-
sionis causa sibi donatum ac traditum, vel tanquam pro de-
relicto habitum, & à se occupatum⁷, ipsoque momento pro-
prium statim effectum liberare: ut celeritate coniungenda-

rum inter se actionum, hinc quoque (quod aliàs accidit) una
occulterur actio. Cum autem ea qua diximus ratione, domi-
ni consensu seruus alienus manumitti queat, eius tamen qui
minor viginti annis est, nõ poterit: ne fraus legi Aeliae Sen-
tia fiat: si quod ipse minor facere non potest, id per alium fie-
ri iubeat. Quamobrem ex senatusconsulto circa eam legem
facto, traditi à minore serui manumissio à maiore frustra fit,
ut ab Alexandro principe rescriptum est¹: at multò certè
minùs ratam esse dicemus manumissionē serui, ab eo factam
cui non est re vera traditus, sed qui tantum voluntate domi-
ni manumittit: quinimò nihil actum esse ideò existimabimus
vel quia nunquam contra ius, fictionem iuris admittimus,
vel quia pro facto non habetur, quod contra mentem legis
factum est, ut in hac specie, in qua minorem viginti annis
consensisse manumissioni ponimus: quæ cum interim non va-
leat, in necem minoris: non immeritò dubitari potest, an ex
postfacto ulla ratione conualescat: & non conualescere defen-
di potest, propterea quòd ab initio ipso iure, ut pote Aelia
Sentia lege prohibente, nihil actum fuit²: adeò ut ad infir-
mandam & reuocandam libertatem minori viginti annis,
nulla opus fuerit restitutione in integrum³: qua maiori vi-
ginti annis aut minori qui de consilij sententia manumiserit
(ut maximè læsus & captus sit) non subueniri, eius quæ se-
mel competiit libertatis rescindenda: sed eius tantum quod in-
terest consequendi gratia constitit⁴. Veruntamen favorabi-
lius ac æquius puto, ut cessante legis Aeliae Sentiae impedi-
mento dicamus libertatem à minore viginti annis, aut ipsius
consensu siue à patre siue ab extraneo quolibet impositam,
ipso effecto maiore conualescere: nec noua esse opus manu-
missione, ad hoc ut liber fiat qui aliquando manumissus est:

Tit. iij

¹ l. 4. si mi-
nor. C. qui
manumitt.
non poss.

² l. si minor.
102 de leg.
1. l. si Ruffi-
nus C. de
test. milit.
Ulpianus
in fragm. in
stit. tit. 1. §.
eadem lex.
³ l. 3. C. si
aduer. li-
bert.

⁴ l. verū. §.
quid si mi-
nor. D. de
minor. l. 1.
2. & 3. §. j.
C. si aduer.
liber.

si tamen eum in libertate dominus maior effectus morari
 1 arg. l. 4. patiatur¹: aut certè si patri qui seruum filij militis eman-
 C. de fidei- cipati iam olim manumiserat, postea filius heres extiterit:
 com. libert. qua de re subtiliùs proximo capite à nobis disceptabitur. Igi-
 tur velut ex noua domini voluntate liber nunc primùm fit,
 nec retrò liber fuisse creditur: etenim hanc fictionem ipsa lex
 impedit: ne alioqui vnus idemque simul, & liber & seruus,
 eodem tempore fuisse videatur. Eademque ratione in aliis
 quoque actibus legitimis, idem ius obtinuisse reperio: vt
 2 l. 4. D. de (exēpli gratia) in nuptiis: Etenim in hæc verba Pomponius²
 riuu nuptia. respondit, Minorem annis xij. nuptam tunc legitimam vxore
 rem fore, cum apud virum impleisset xij. annos: ex quo intel-
 ligimus nec ante xij. annum, ex postfacto cum is impletus est,
 legitimas fuisse videri nuptias: & eo impleto, etsi denuò non
 contrahantur nuptiæ, nihilominùs legitimam vxorem esse
 nunc demùm incipere³. Huc etiam facit quod imperator⁴

1 facit l. do-
 tis promif-
 so. 69. D.
 de iure dot.
 4 l. & si cõ-
 tra. C. de
 nupt.

3 in cõmen.
 ad l. quod
 initio. 29.
 D. de regul.
 iur.

Gordianus ita rescripsit, Etsi contra mandata principum
 contractum sit in prouincia consentiente muliere matrimo-
 nium: tamen post depositum officium, si in eadem voluntate
 perseverauerit, iusta nuptiæ efficiuntur. Notandum quod ait,
 Iustas effici nuptias: nunc primùm scilicet: vt pote cessante
 impedimento illo administrationis atque officij: ceterum nec
 ex postfacto quidem videntur ab initio iustæ fuisse, neque
 confirmatio ista retrahitur, idque alibi⁵ attigimus: Et
 ideo (vt ibidem subiicit Imperator) postea liberos susceptos
 natosque ex iusto matrimonio legitimos esse responsum viri
 prudentissimi Pauli declarat. quibus ex verbis non male col-
 ligitur, ante depositum officium susceptos liberos non esse le-
 gitimos, nec è iusto matrimonio natos videri. Atque ita
 sentio.

Alieni serui manumissionem tempore vel ratihabitione, quæ retrahitur, confir-
 mari: sed vtrum adquisito dominio serui à manumisso? Exposita l. pen. D. pro
 donato & l. si seruo alieno. D. qui & à quib. man. quæ cõciliatur cum l. filium
 D. de lib. cau. & l. si ab eo. C. eod. tit. Propriam verborum significationem con-
 trahi nonnunquam aut porrigi: variis è iure petitis exemplis demonstratur, vo-
 luntatem eius non contrariam dici, qui consenserit: Non repudiatum legatum,
 quod est agnatum: Non consentire eum, qui expresse dissentiat, dici per leproten:
 cuius figura complura exempli proponuntur. Expositis præcipuè l. renitente. C.
 de iur. de lib. & l. mulier. §. j. de condit. & dem. D. de proprio seruo alteri lega-
 to & manumisso, ad l. heres. D. qui & à quib. man. & quid ibi atque aliis lo-
 cis quibusdam nihil agi significet. De seruo hereditario manumisso: explicatur
 l. facta. D. ad Trebel. l. 3. & l. generaliter §. vlt. D. qui & à quib. & l. 3. de
 man. vind. De seruo pignorado & manumisso: probata Florentina lectione in l.
 pignori. 25. D. qui & à quib. De seruo in quo vsufructum alius habeat ma-
 numisso. Cur non vt seruitutis constitutioni, sic manumissioni mortuæ illationi
 à proprietario facta vsufructuarius frustra consentiat: ad l. sed & si quid §.
 vlt. & seq. l. D. de vsufr. quicum alii loci noua ratione conciliantur. Ad cer-
 tum incertumve tempus constitui vsufructum explicato Pauli è libris senten-
 tiarum loco. Comparatur autem hoc fere toto capite locus religiosus effectus
 cum seruo effecto libero: quod à nemine adhuc tentatum fuerat.

CAP. XXI.

Sed vtrum quæ sine consensu domini est imposita libertas
 alieno seruo, qui vel sit in peculio quasi castrensi filij fami-
 lias, vel in patrimonio emancipati filij, aut extranei cuius-
 piam: vtrum, inquam, libertas interim teneat, & an ex post-
 facto confirmari possit, difficilior est quæstio: quam adhibita
 distinctione ita dissoluo. Qui seruum alienum quasi suum
 manumittit siue bona fide id faciat, proprium existimans, si-
 ue sciat alienum esse: aut ignorante domino vindictam im-
 ponit, aut etiam inuito: utroque casu ad libertatem quidem
 perducere non posse imperatores iis verbis, quæ proximi ca-
 pitis initio proposuimus, tradunt: sed hoc ita interpretor, vt
 scilicet posteriore casu nullatenus valeat manumissio, nec ex
 postfacto confirmari possit, sed ad præstandam seruo liberta-

tem iterari manumissionem à domino necesse sit: priore verò casu non sit omnino irrita, quoniam ex postfacto confirmari possit: attamen nihil interim actum sit (ut ait Scauola¹) cum iure libertas non processerit: quia verum est voluntate domini seruum non esse manumissum². Itaque inuito domino non teneat manumissio, quæ sine ipsius consensu & voluntate, licet à bonæ fidei possessore, fuit apud prætorem expedita: sed possit dominus ab alio liberatum in seruitutem petere atque retrahere³, nisi tamen in possessione libertatis bona fide per viginti annorum spatium sine interpellatione moratus fuerit: cui talis præscriptio aduersus ipsius status inquietudinem prodesse debet, idque ab imperatoribus rescriptum est⁴. Itaque confirmatur huiusmodi manumissio tempore, tãquam patientia & velut tacita quadam ratihabitione ac voluntate domini: cuius voluntatis argumētum ex diuturno ipsius domini silentio ducimus: ut quem in libertate esse ac prolibero se gerere per tanti temporis spatium passus sit, omnino esse liberum voluerit: quod etiam aliqua lege nominatim cautum fuisse Quintilianus quodam loco⁵ probat. Præterea, inquit, aliud esse in libertate esse, aliud liberum esse etiã ex eo manifestum est, quòd eos qui in libertate fuerint liberos esse lex iubet. Ad quos ergo lex pertinet ut ad nostram finitionem redeamus? Qui volentibus dominis fecerint aliqua tanquam liberi, & cæt. & statim, Ergo etiam inuito domino potest esse aliquis in libertate, inuito autem non potest esse liber. & alibi⁶. Apparet aliquos & non voluntate domini in libertate esse: quod si verũ est potest in libertate esse etiam qui liber non est. Hactenus Quintilianus. In proposita igitur specie libertas à non domino præstita præscriptione temporis defenditur atque confirmatur: non tamen usucapione manumissoris,

¹ l. pen. D. pro donato.
² l. 4. §. j. D. de manumiss. vind.

³ l. principa liter. 1. C. de lib. causa.

⁴ l. 2. C. de longitemp. præf. quæ aduers. lib. facit l. vlt. C. de iis qui à non dom. man.

⁵ Declam. 342.

⁶ Declam. 340.

manumissoris, qui manumittēdo videtur possessionem omittere: ideòq. usucapio interrumpitur, quomodo Scauola in supra dicto loco docet. Sed libertas à non domino præstita confirmatur etiam atq. adeò multo magis quàm in superiore specie, subsecuta scilicet expressa & diserta ratihabitione domini, quæ in plerisque iuris partibus mandato comparatur¹. Et quemadmodum in alienum locum concedente domino, mortuum licet inferre (ut ait Marcianus²) & licet postea ratum habuerit quàm illatus est mortuus, religiosus locus fit: ita seruo alieno data libertas, accedente postea consensu domini conualefcit: quam ratihabitionem retrahere quoque (præsertim favore libertatis & religionis) ad tempus quo seruus liberatus, aut mortuus illatus est, exemplo eorum quæ auctoritate Marciani³, & in rei alienæ pignore obtinere ostendimus, aliquis tentare possit: quo etiam exemplo confirmari iure civili manumissionem, dominio postea manumissori adquisito, ut quoniam ipse vero domino successerit, dici debeat. Nam etsi dominus manumissori alieni serui heres extiterit, (ut puta si filiusfam. qui castrensis peculij seruos habebat, vel si filius emancipatus patri successerit) prohibebitur suum seruum à patre manumissum in seruitutem petere, auctore Vlpiano⁴: atque ita liber manebit is qui primùm à non domino manumissus est, propterea quòd manumissori postea dominus successit: qui licet iure libertas ab initio non processerit, respectu tamen aditæ hereditatis voluntatem defuncti suo consensu firmare debet, id quod Aurelianus imperator Secundo rescripsit⁵. Veruntamen cum iure civili seruum voluntate domini manumissum fuisse oporteat, ut liber intelligatur: & qui seruum alienum (licet bona fide à se possessum, ita ut usucapere posset) manumiserit, nihil egisse videatur⁶:

¹ l. vero in fi. D. de solut. iuncta l. licet D. de iudic l. vlt. C. ad Macedo. scripsi ad l. semper. 60. de reg. iur. ² l. in tantum §. religiosum. D. de diuis. rer. ³ l. si fundus §. j. D. de pignor.

⁴ d. l. filium D. de lib. cau.

⁵ l. si ab eo. C. de liber. cau.

⁶ d. l. pen. D. pro donato.

V u u

ideò forsitan verius est non retrahere ratihabitionem: sed quemadmodum in constituenda & imponenda, vel etiam acquirenda pradio servitute à pluribus qui non simul cedant, aut quibus non pariter cedatur, non retrò acquiri servitus videtur, ubi postremus cedat aut ei cedatur, sed perinde habetur atque si post eum postremus cedat, omnes cessissent, aut eum postremo ceditur, omnibus cessum esset, ut actus pendeat donec omnes cefferint, vel omnibus cessum sit, quia suspendi viventium actus receptum est, ut Paulus non in-
l. l. vti. D. commun. prae. subtiliter scribit¹: sic & in imponenda libertate (in qua necessarius est domini consensus) pendeat manumissio à non domino facta, & tùm demùm confirmetur, cùm dominus approbaverit: perindeque habeatur atque si nunc primùm vindicta servus liberatus esset, cùm dominus manumissionem ratam habuit. Ratam autem eum habere intelligimus, cùm in potestatem suam servum à non domino manumissum non retrahit, quod potest: sed pretium servi, vel quanti sua interest à manumissose consequi mavult: Nam quemadmodum is qui intulit mortuum in alienum locum, aut id tollere quod intulit, aut loci pretium prestare cogitur per in factum actionem, si hoc dominus elegerit (hoc enim sentire alicubi² Caium existimo, ut, quando quidem tolli potest: non eius qui intulit, sed eius potius qui dominus est, voluntatem sequi oporteat) ita eum quoque qui servos alienos ac si suos manumittit, ut pretium eorum dominis (si hoc potius, quam servum ipsum elegerint) dependat, vel quanti sua interest, saepe rescriptum est teneri: atque hoc Imp. Antoninus ipse re-
l. l. i. C. de dom. man. scripsit³. Nam quod manumissose postea domino effecto, vel iis qui à nò domino succedente manumissose libertatem confirmari ex Vlpiano & Aureliano diximus: id sic accipiendum omnino

est, ut non quidem ipso iure civili confirmetur & valeat, sed auxilio & beneficio praetoris (qui libertates, quarum favor est maximus, tueri solet, cùm de liberali causa cognoscit) sustineatur atque conseruetur. Et sanè ipso iure civili non valere libertatis dationem: nec eam postea confirmari quae ab initio non valuit, ex regula iuris, quam initio proposuimus, apertum est: quae maximè vigere in manumissione, aliisque actibus legitimis debet. Itaque Modestinus¹, Si seruo alieno (inquit) libertas non consentiente domino data est, valere ex auctoritate iuris non potest: quamvis postea manumissor domino heres extitit. Bene autem iurisconsultus, Ex auctoritate iuris: nam auctoritate praetoris (qui aequitatem sequitur, & de iuris civilis rigore multum remittit) non dubitarem equidem quin siue manumissor domino siue dominus manumissori heres extiterit, aditione hereditatis, libertatis datio confirmetur, secundum ea quae modò exposuimus. Et hoc est quod ab Vlpiano² dicitur prohiberi heredem, non quidem ipso (ut loquimur) & mero civili iure, sed aequitatis ratione (à praetore scilicet) quominus eum qui à defuncto vindicta manumissus fuit, in servitutem petat: multo magis idem qui manumissit nondum suum, ignorante domino (licet iure civili nihil egerit) excludetur à praetore: si, cùm domino successerit, vel aliam dominium in seruo adquisierit, eum in servitutem petat: nec audiri debet, ut pater ita dominus manumissor, qui factum suum (maximè post longum tempus) impugnare nititur³: & eò reversa re unde incipere poterat, hodie libertatem aduersus eum qui dedit eiúsve successorem valere, vel rursus ut aequius puto: quod tamen non admitterem eo casu, quo alieno seruo imposita invito ac dissentiente domino vindicta proponeretur: Nam qui sic manumissit, Et iustit &

V u u ij

¹ l. si seruo alieno. D. qui & à quib.

² d. l. filii.

³ l. post mortem 25. D. de adoptionib.

facit l. qui fefellit¹, & omnino nihil egit: nec ex postfacto quicquam in aliena. S. vlt. D. de egisse vel civili iure, vel pratoris beneficio intelligi potest: de adqui. her. quo casu, propè est, ut in supra dicto loco Modestinum loquutum existimem. Nam quod ait, Non consentiente, quid vetat ita, proinde quasi, dissentiente scriptum sit, exponere: Græcorum præsertim exemplo: apud quos², Non dicere; Negare est: & φᾶναι τὸ φᾶναι ἔ, ἢ τὸ ἀγνοεῖν. Item, οἷα δὲ αὐτῶν δειν³, scilicet τὸ οἷα δὲ αὐτῶν ἔ δειν³ & εἰστέτα & νομιζουσιν⁴; aliud nihil quàm, νομιζουσιν ἔτα εἰστέτα. Nam & Modestinum nostrum Græcè scisse, scripsisseque de tutorum & curatorum excusationibus: & verò alius quoque iurisperitiam in hellenisimos esse perfamiliares nemo nescit: adde quod extenditur sæpe (prout incidit) vel etiam contrahitur erudita interpretatione, quibusdam nostrorum auctorum locis, verborum significatio: quasi plus dixerint hoc casu, minus senserint: Illo minus quàm intelligerent protulerint. Contrahitur (verbi gratia) quo loco Paulus⁵, Regulam iuris esse dixit, iuris ignorantiam cuique nocere, &c. cùm tamen iuris error propriè non noceat, sed non proficit: vel certè hæcenus tantùm noceat, ut neque lucro afficiat, neque damno liberet, ceterùm damno non afficiat: Et quemadmodum ad usucapionem non prodest aut aliàs acquirere volentibus, ita suum petentibus & in damnis amittenda rei suæ non obest neque noceat id quod alibi⁶ traditur. Sic etiam quo loco Vlpianus⁷ mortalitatis necessitate, vel bonorum publicatio- ne quemdam ait perduxisse seruum ad alterum: cùm tamen ipse non perduxerit, sed ad successorem aut fiscum eius bona peruenerint: & ubi denique idem Vlpianus aut apud Vlpianum⁸ Iustinianus donationem uxori causa mortis à viro factam, si vir postea deportatus fuerit, tali exsilio subse-

¹ vide Buda in commentar. ex Demosthene et Lyfia.
² apud Polybium li. 3
³ apud Paulaniam in Corinth.
⁴ l. regula. in princ. D. de iur. & fac. ignor.
⁵ l. 4. l. iuris 2. et l. error. & d. l. regula. §. sed iuris eo. tit. et vide Cuiacii ca. 39 lib. 5. obseruat.
⁶ l. cum vero in princ. D. de fideicom. libert.
⁷ l. sed si mors §. cū igitur. D. de donat. vir. & vxor.

cuto confirmari tradit, hoc est non infirmari: cùm nihilominus interim reuocari possit à viro, perinde ac si deportatus non esset: Imp. indulgentiam notare quos liberat aiunt, quæ infamiam criminis & notam damnatione irrogatam nõ tollit, nec integritati pristinae contaminatam existimationem restituit². Ex diuerso plerisque nostrorum, ut & aliorum auctorum locis, dilatandam, solitoque longius porrigendam verborum significationem didici: quamobrem placet ut hæc quoque illud, Non consentiente, tanquam plus intellexerit aut nuncuparit, minus scripserit iurisperitus, ita eius (quomodo testatorum plerumque vel tanquam ὑποκεισικῶς loquentium³ ipsi iurisperiti solent⁴) verba interpretari, ut adiuenemus: & istud, Sed inuito & reclamante, aliud ve quid non absimile suppleamus: quod uti dixi nouum non est: sed & aliis in locis dictante atque impellente ipsa iuris ratione facere cogimur. Ecce enim ista quoque Imperatorum Arcadij & Honorij verba. Pastores Valeriae prouinciæ vel Piceni uti equinis animalibus non iubemus. Ita necessariò exponenda sunt, ut suppleatur, sed prohibemus: id quod ea quæ statim subiiciuntur satis indicant, Alioquin si interdictus usus animalium vindicetur, tanquam non iubere in illa imperatorum constitutione, non sit pati: sed vetare ac interdiceret: Quid ni? cùm & in iurisperitorum felice seculo natorum responsis hanc ipsam figuram agnoscamus? Enimvero facti ignorantiam non nocere Paulus⁶ ait ex iuris regula: cùm tamen error facti & damno liberet: imò verò etià lucro adficiat, & ad usucapionem proficit auctore Pomponio⁷. Non nocere igitur, non modò nõ obesse, verùm etiam hoc amplius prodesse interpretamur: quale illud est quod de de fideicom. §. l. vlt. quib. equor. usus concess. est. tit. 30. lib. 9. C. Theod. princ. & §. sed facti. D. de iur. & fac. ignor. ⁷ d. l. 4. in fi. eod. tit.

¹ l. vlt. C. de generali abolit.
² l. generalis. C. de senten. pass. et restitut.
³ l. cogi. in princ. D. ad Trebellia.
⁴ l. 1. §. si ex fundo. et §. vlt. & l. quoties. §. sed si non in corpore & sequen- ub. D. de heredib. insti. l. cum auus. D. de con- dit. & de mon. d. l. cogi. ad Trebell. facit l. qui quartã in princ. l. si in testa- mento. D. de legat. 1. l. vnum ex familia. §. si omiffa. l. cū pater. §. cum imper- facta. D. de legat. 2. vi- de l. errore. scribetus. C. de testa. l. verbum. C. l. regula in-

V u u. iij.

¹ l. in frau-
dem. 15. §.
D. de testa-
mentis.
² l. Tribu-
nus. in fi. l.
Titius. in fi.
D. de testa-
mentis.
³ l. idemque
cod. tit. D.
⁴ l. cedere
diem. 213.
D. de verb.
signif.
⁵ ad l. in o-
mnibus. 14.
D. de di-
uers. regul.
iur. ant.
⁶ l. seruum
fili. §. j. D.
de lega. 1. l.
legatū ita.
82. D. de
legat. 2. l.
quādā sunt
16. D. de
reb. dub. l.
1. §. vtrum
autem D. si
quid in
fraud. pat.
7 l. si heredi-
tatem. D.
mandati. l.
si tibi homo
§. cum ser-
uus. D. de
legat. 1. l. si
fundū. §. si
Titius. cod. tit. §.
l. à Titio. D. de furt. d. l. seruum §. j. §.
l. ei qui. 13. D. de conditio. in finit.

apud *Vlpianum* ex *Pandectis Florentinis* ita scriptum legi-
mus. *Testamentum ante militiam factum à milite si in mili-
tia decesserit, iure militari valere si militis voluntas contra-
ria non sit diuus Pius rescripsit. Equidem ad illa verba, Si
militis voluntas contraria non sit, supplendum esse tale quid-
piam, sed hanc fuisse appareat. aut, sed hoc testator senserit,
iamdudum animaduerti: Nec enim sufficere ad hoc ut va-
leat iure militari testamentum ante militiam factum, quod
non sit contraria voluntas: Nisi de noua voluntate appa-
reat: quæ in dubio non præsumitur, id est, nisi se velle testa-
mentum, quod antè fecerat, valere, miles aliquo modo decla-
rauerit². Ita verò locum illum *Vlpiani* explicandum esse,
manifestum sit ex altero eiusdem iurisconsulti³ loco, ubi ab
eodem diuo *Pio* rescriptum fuisse tradit in eo, qui cùm paga-
nus esset, facit testamentum, mox militare cœpit: hoc quoque
testamentum iure militari valere incipere, si hoc maluit mi-
les. Similiter cùm aliud plerumque sit cedere diem, aliud ve-
nisse⁴: ut quando cessit dies, res in obligationem deducta de-
beri incipiat: sin venerit dies, & res debeatur, & debita peti
possit (ut alibi⁵ ostendimus) atque adeò plus sit aliquanto ve-
nisse, quàm cedere: attamen reperias ubi cessisse dies dicatur,
quæ non modò cessit, sed etiam venit: quo exemplo & *Papi-
nianus*, & magistrum secuti: *Vlpianus* quoque ac *Marcia-
nus* iurisconsulti videntur aliquot locis⁶, Non repudiatum
legatum dixisse, quod legatarius non modò à se repulerit, sed
etiam agnouerit: & *Iulianus*⁷ legatarium Non repellere:
itèmq; Non repudiare, quod vult insuper ad se pertinere⁸:
cùm neque hereditas neque legatum aliter possit acquiri (ut
idem *Iulianus*⁹ scribit) quàm si id egerit scriptus heres vel*

legatarius, per quod hereditas aut legatum acquiri solet, hoc
est quàm si agnouerit¹. Ante agnitionem legati à me aut meo
nomine factam: & si res mea esse cœpisse dicitur apud *Pom-
ponium*², quàm esse mihi legatum ignorauit: id tamen fictio-
ne iuris ciuilibus, non re ipsa verum est: cùm ignoranti non le-
gatum, sed de legato actio personalis acquisita sit: ut ipse *Pom-
ponius*³ alibi definit. Ideòque re vera, si nec agnitum fuerit
nec repudiatum: nondum retrò vel ipsius legatarij fuisse,
vel non fuisse videatur, sed rei legate status adhuc in suspen-
so sit⁴: Et tamen *Vlpianus* ubi legatarius non repudia-
uit: retrò ipsius fuisse videri rem ait, hoc est (ut antè dixe-
rat) post quàm ad se pertinere voluit. Ergo cùm deliberan-
te legatario heres legatam rem alij tradiderit, siquidem vo-
luerit legatarius habere legatum, traditionem nullam fore: si
verò repudiauerit, valere *Marcianus*⁵ scribit: & statim
hoc verbum subiicit, quod è superioribus explicari conuenit,
Tantumdem est & si pecuniam hereditariam legatam credi-
derit heres: nam si quidem (ait) non repudiauerit legatarius
(id est, ut ego exponendum reor, si agnouerit, si habere vo-
luerit legatum) alicnam pecuniam credidit: si verò repudia-
uerit, suam pecuniam credidisse videtur. Quibus omnibus
in locis figuram illam agnoscere ac deprehendere fas est, quæ
à *Græcis* rhetoribus *λιτότης* siue *λεπτότης* nominatur, nos
extenuationem dicere possumus, quæ que à *Serui* vetusto
grammatico in illo *Virgilij* versu⁶ animaduertitur (ut se-
pe alibi⁷ apud eundem poëtam)

Hæc loquitur, ingulòque haud inscius accipit ensem:
Haud inscius, leptotes (inquit) figura: non enim dicit non
ignarus, sed expectas omnibus votis: ut, Munera nec sperno,
id est, libenter accipio: in hac autem figura plus cogitatur:

¹ l. liber ho-
mo. §. vlt.
D. ad leg.
Aquil.
² l. si partē.
§. vlt. D.
quemad.
seruit. amit.
³ l. filius fa-
in fi. D. de
testam. l. si
à furioso.
D. de obli-
& actio.
scripsi ad l.
is qui actio-
nem. 15. D.
de diuers.
regul. iur.
⁴ d. §. cum
seruus.
⁵ d. l. quæ-
dam. 16. D.
de reb. dub.
⁶ versu. pe-
nult. lib. 10.
Æneid.
⁷ lib. 4. Æ-
neid. in illis
verbis, non
te rationis
egētem. &
lib. 7. sub
init. in illis,
-nec cadi-
da cursum
Luna neg.

1 l. 2 §. & generaliter versic. vtilius. D. vi bon. rapt.

quàm dicatur. haftenus ille. Atque hac etiam figura loquendi usus est Vlpianus noster¹, quo loco, Non minima (inquit) differentia est inter eum qui clam facit, & eum qui rapit: eum celet ille suum delictum, hic publicet, & crimen etiam publicum admittat. Etenim non minima quod Graeci dicunt οὐ χαλίστη sic accipi debet, ut maxima interpretemur: quemadmodum illud Graecorum & χείρον ἢ ἀπὸ εἰπεῖν & similia, Suidas ἑλπίον exponit²: vel certè ut hoc quoque subaudiamus, imò maxima: quemadmodum & apud eundem Vlpianum³ ubi de designatoribus tractat, Et sanè locus iste à principe hodie non pro modico beneficio datur: nam tacitè intelligimus, sed pro maximo: & ubi de liberali causa⁴, Nec enim (inquit) modica filij ignominia est, si parentem seruum habeat: Et apud Scaeuolam⁵ denique ubi, Heredes non modicam (inquit) partem bonorum consumpserant: apud Papinianum⁶ postremò in illo fragmentorum loco. Planè si filia non voluntate patris sed casu seruata est, non minimam habebit defensionem pater, &c. supplendum enim, Sed matrem, vel, Imò magnam: cum à Graecis Latinisque auctoribus nonnunquam utrumque exprimat: & quidem elegantè: ut à Polybio⁷, cuius istud est, τοῖς μικρῶν ἀνδρῶν & μικρῶν, πολλῶν δὲ ἡναιοτέρους ἐκ πατρὸς ἢ ἀπὸ μητρὸς, & alibi⁸, ὅτι οἱ, ἀλλὰ πᾶσι τότε κρινοῖς ἐξ ἄλλοις εἶναι σιωπῶντες τοῖς ἄλλοις, &, & μικρὰ μετὰ δὲ σιωπῶντες καὶ ἀρχαίων. & μικρὰν ἀλλὰ μετὰ πᾶσι ἐπίδοσαν τοῖς ἀρχαίων πᾶσι. Itémque à Plinio Secundo⁹ in epistolis, ubi, ἀλλὰ τί δὲ ταῖοι, In ea ciuitate (ait) in qua iam pridem non minora præmia imò maiora nequitia & improbitas, quàm pudor & virtus habent.

2 de hoc loquendi genere vide Leopard. cap. 21. lib. 10. emēdat. 3 l. 4. §. de signatores. D. de iis qui not. inf. 4 l. 1. inf. D. de libera. causa. 5 l. penul. in princ. D. ad Trebellia. 6 libro singulari de adulter. in fragm. Pithæan. tit. 4 7 lib. 1. hist. 8 lib. 2. hist. 9 ad Caluisium lib. 2. epistol.

Deinde mouet, quod iuriconsultus non dixit, Ignorāte, sed,

sed, Non consentiente domino: at qui non idem utraque loquendi ratione significatur: Plenior est enim latiùsque pertinet huius quàm illius verbi vis: cum non consentire dicatur, & qui ignorat: & qui scit, sed renuit atque refragatur. At (ut equidem existimo) quoniam is demùm qui scit nec errat, consentire ac velle creditur: ex eo consequi statim necesse est, (cum eadem sit contrariorum ratio) ut eum iure meritoque censeamus non consentire, qui dissentiat. Imò verò hæc prima, hæc naturalis, hæc vera est, & propria ut volendi, & consentiendi, sic nolendi, & non consentiendi significatio: secundum quam, factum aliquod notatur: minùs propriè dicitur nolle aut non consentire, qui ignorat: is autem qui scit aliquid inter alios agi, & vel cum adsit improbat, vel certè absens non approbat: is propriè nolle, is propriè non consentire dicitur: hic naturaliter verèque inuitus est: nec tamen nego, quin is etiam qui ignorat, rectè interdum (ut paulo ante admonui) & non consensisse dicatur, & inuitus nominetur (ut puta in seruitutibus, & in quodam Iuliae Papiæ que legis capite) nam hoc ipsum Vlpianus¹ tradit: Illud affirmo, ignorantem non ita naturaliter, ut eum qui scit ac renuit: sed quasi per consequentias, & ex quadam tacite mentis interpretatione atque argumento non consensisse iudicari. Prætereà quemadmodum etsi nonnunquam is consentire videatur in certis casibus², qui non testificatur se dissentire: attamen eum qui consentit Iuriconsulti³, ab eo qui silet neq. contradicit, plerumque separant (quasi consentire non videatur propriè, non magis quàm fateri⁴ qui nihil dicit, sed patitur & tacet) Sic eum propriè nõ consentire intelligimus qui dissentit & reclamationem: nam eum qui tacet, verum est pati non negare⁵. Planè cum duas habeat significationes non consen-

1 l. inuitum. 4. D. de seruit. urban. præd. l. in eo iure. §. deinde ait lex. D. de ritu nupt. 2 l. 1. C. de filiis. & que ad. pat. pro his ten. lib. 10. 3 l. in adoptionibus D. de adoptio. l. 2. §. voluntatē. D. solu. matr. 4 l. qui tacet. 142. D. de reg. iur. 5 d. l. qui tacet.

X x x

¹d.l. inuiti
²l.1. & 2.
D. de ado-
ption.
³scripsi ex
Diogene
Laenio &
alii ca. 24.
lib. superio-
re. vide Ari-
stotele li. 1.
Rhetor.
Dionochry-
sostomum
⁴l. si pater-
fa. l. si pater
filium D. de
adoptio.
⁵epistol. 85.
ad fratrem
ibi & dicitur
⁶in
⁷epistol. 146
ad Hercu-
lianum &
⁸in 148. ad
Olympium
ubi dicitur
⁹l. cognitio
nuitur. D. de Var. & extr. cogn. & l. capitalium. §. Diuus Adrianus. D. de pœnis. ⁷ Saluian
episcopus Masil. lib. 3. ad eccles. catholic. ⁸ l. rem alienam. D. de pignor. act.

tiendi verbum, ut vel ignorasse (quod specialiter & strictim sumpto vocabulo, Non consentire interdum¹ dicitur) vel restituisse quempiam intelligamus: quidni eam sequamur hoc loco interpretationem, quæ iuris ciuilibus rationi, & ipsi rei (de qua loquimur) congruit, & vitio caret? ut nomen generis, quod alteri è speciebus etiam tribuitur, non ad hanc, sed ad alteram speciem quæ aliud quoque nomen sortita est, referatur? Nam & cum adoptionis (tanquam generis) duæ sint species, adoptio & arrogatio²: cum apud Græcos νόμος (tanquam generis) duæ itidem species, ὁ νόμος ἑξᾶς φος, quod propriè νόμος, ὁ δὲ ἀρχαίος, quod etiam ἔδος vocatur³: cum libertas aut iuris gentium intelligatur, aut iuris ciuilibus, quæ propriè ciuitas dicitur: neminem reprehensum iri existimo, qui de arrogatione aut arrogato agēs, adoptionem aut adoptatum cum Vlpiano & Modestino⁴, qui ἔδος intelligens, νόμος cum Synesio⁵, qui de ciuitatis iure cogitans, libertatem cum Callistrato nostro⁶: vel cum Saluiano episcopo⁷ Romanam libertatem nominauerit: aut qui cessisse diem, quæ non modò cessit, sed etiam venit, non contrariam fuisse voluntatem, cum hæc ipsa fuerit: ac proinde, qui nõ consensisse quempiam dicat, cum repugnauit ac restitit. Igitur apud Modestinum (secundum ea quæ modò tractauimus) hæc verba, Non consentiente, idem significant, quod Nolente, vetante, ac prohibente: ut apud Paulum⁸ illa, Sine mea voluntate nihil aliud nisi, Contra voluntatem: etiam si, quod sine voluntate alicuius factum esse dicimus, plerumque ipso, vel ignorante, factum intelligamus. Sed scitum illud est, verba iuris ciuilibus complura, ut Capere, Habere, Peruenire, Statuenum §. mi-

re, Eximere (ambigua videlicet ista) non quidem semper¹, sed tamen plerunque cum effectu accipi²: ut rem perfectam & consummatam significant: non volendi autem & non consentiendi verus effectus est (ut arbitror) cum quis repugnat ac resistit, seque dissentire palam profitetur.

Hæc eò pertinent, ut sciamus id eò non confirmari manumissionem inuito domino factam, & si postea manumissor domino heres extiterit, & si se dominum esse crediderit qui manumisit: quoniam contra domini voluntatem disertam & expressam manumissus, non possit ex postfacto vlla iuris fictione intelligi, volente & consentiente domino liberatus: Et sanè vix est ut vllus in iure ciuili casus reperiat: in quo utilis sit ratihabitio ad confirmandum actum, cui nominatum ipse restitit, qui nunc ratum habet. Ergo & in hac specie facti, cum delata filiofam. hereditate legitima vel testamentaria, nec dum adita vel alio modo adquisita: pater, ipso quem habet in potestate, inuito & renitente, seruum hereditarium manumittit: quod rescripserunt Imperatores³ præstari libertatem non potuisse: plenius exponendum reor: ut si decedente, deinde patre filius ei suus heres extiterit, & prius delatam hereditatem quam diximus agnouerit: præstita inutiliter à patre seruo hereditario libertas inuito filio, postea non conualescat, velut ex tacita veri domini voluntate atque ratihabitione: quæ, aduersus cõtrariam expressam voluntatem, præsumi nullo modo potest. At cum quis hereditarium seruum iussus est manumittere & heres esse (id est, cum quis sub ea conditione scriptus est heres, si hereditarium seruum manumittat) nihil eum agere manumittendo iurisconsultus⁴ ait: & tamen heredem esse, quia verum sit de non malè. D. de inoff. testa. ³ l. renitente. C. de iure deliber. ⁴ l. mulier. §. j. D. de condit. & demonst.

¹ ut apparet ex l. 1. §. vlt. D. de fideiussor. l. si fundum §. si Titius. D. de legat. 1. l. non oportet l. cum eum qui. D. de legat. 2. l. si fidei meæ. D. de leg. 3. l. 1. §. hæc autem verba. D. quod quisq. iur. l. pen. §. docere. D. ne quis eum qui in ius voc. est vi exim. l. vlt. D. de petit. hered. l. cogi. §. j. ad Trebellia. l. aliud est capere. l. nam in filiarum. in si. & l. seq. D. de verbor. signific. l. non videtur §. i. D. de regul. iur. iuncta l. Papinia. §. meminisse verfic. unde non malè. D. de inoff. testa. ³ l. renitente. C. de iure deliber. ⁴ l. mulier. §. j. D. de condit. & demonst.

eum manumississe: sed post aditionem libertas seruo data (inquit iuriconsultus) secundum voluntatem testatoris conualescit. Qua in specie facti, heres qui nondum adit hereditatem: ideo manumittendo non perducit interim ad libertatem, sed, quod ad hanc attinet, adhuc nihil agit: propterea quod seruum adhuc extraneum (quem nondum habet in potestate) non potest utiliter, ita vindicta manumittere, ut statim ad libertatem perveniat: sed neque ut ex tempore: cum actus legitimus, qualis est manumissio, neque conditionem neque diem recipiat. Igitur ante aditam hereditatem, serui manumissi status in suspensio est: adita vero hereditate (ac proinde serui manumissi dominio heredi adquisito) confirmatur libertatis datio: atque ita quidem, ut non modo ex aditionis tempore valeat, sed ut, secundum defuncti voluntatem testamento expressam, retro currat ad tempus iacentis & nondum aditam hereditatis: quo tempore inutiliter quidem à nondum domino expedita fuerat manumissio, sed ex postfacto intelligitur à domino fuisse libertas imposta recte atque utiliter: ideo quia certum est heredem quandocunque adeundo hereditatem, iam tunc à morte successisse defuncto intelligi: quod &

¹ l. heres. 54 D. de adquir. hered. l. si ex re. §. ult. D. de stipulat. ser. nor. ² ad l. omnis. 138. & ad l. omnia. 193. §. 4. quo ties. D. de manum. vind. iuriconsulti tradunt, & nos etiam explicauimus in cōmentario de regulis iuris². Igitur ipso iure civili, retrò creditur heres dominus fuisse, & non hereditarium, sed proprium liberaffe, licet extraneus ei tum, & alienus re vera fuerit. Hæc de seruo aliëno inter viuos manumisso, quem vel sciat alienum, vel suum putet is qui manumittit. ceterum si suum aliquis manumittat, quem alienum existimet, quique se alterius quàm manumittentis putet, nihilominus directam contingere libertatem verum est (auctore Iuliano³) quia plus in re sit, quàm in existimatione, & Stichum voluntate do-

mini manumissum fuisse non dubitetur. Quid si suum quidem & proprium heres, sed legatum alteri à testatore manumiserit, utrum dicemus valere manumissionem, an esse irritam? Paulus¹ ait manumittendo nihil eum egisse, quia scientia vel ignorantia eius nullam placuit admitti rationem: quod eò pertinere Ioannes ille (quisquis est) rectè vidit, non ut libertatis datio non teneat (quomodo perperam Græci sentiunt, à quibus hoc ita exponitur; *κατανομος εσθι τω ιδιου αυτου δουλον λυτατω τωτα εβδθεσι*) sed ne tali manumissione, ius legatarij peremptum sit: nam cum heres, qui alienum hominem dare damnatus sit: homine postea ut mortuo, ita manumisso à domino, nihil ex hoc legato debeat, hoc est neque seruum neque ipsius aestimationem²: non magis quàm è stipulatione, nisi per promissorem steterit³: ideo existimare quis potuisset, ab herede qui proprium seruum bona fide (legatum scilicet ignorans) manumississet, neque seruum neque aestimationem præstandam esse, tanquàm hoc, ut superiore casu, legatum intercidisset: Veruntamen, quomodo si heres rem legatam (ut puta unguenta) ignorans in funus consumpsit, vel si in proprium fundum (à testatore legatum ignorans) mortuum intulerit, ad exhibendum quidem actione non tenetur, quia nec possidet, nec dolo malo fecit quominus possideret, sed re quidem consumpta, per in factum actionem legatario consulitur (auctore Callistrato⁴) ut indemnitas ei ab herede præstetur: ob locum autem in fundo religiosum effectum & velut alienatum, actioni ex testamento locus est, aestimationis videlicet (quæ ad totum pretium fundi, quo potuit ante sepulcrum aestimari, referenda est) consequendæ gratia, ut de Papiniano⁵ didicimus: ita seruo legato manumisso, in prædicta specie. Paulus⁶ ignorantiam heredis ipsi

¹ l. heres D. qui & à quib. manum. ² l. si alienu. 35. D. de legat. j. iuncta. l. filius fa. §. ult. eo. tit. ³ l. is qui alienu. 51. D. de verb. obligat. l. si ex legat. 23. eo. tit. ⁴ l. si heres rem. D. de legat. 2. §. l. Manius. §. in fundo. D. de legat. 2. facit l. quid ergo. §. si heres. D. de leg. 1. §. d. l. heres.

non prodesse ad legatum interuertendum ait: hoc nimirum intelligens, quod Marcianus in eadem facti specie alio loco de-
 1 l. si quis finit, actione ex testamento teneri heredem manumissorem le-
 §. j. D. de legat. i. gatario in serui estimationem, nec interesse scierit heres an ignorauerit legatum. Itaque non omnino nihil agitur, quoniam valet manumissio, & statim quidem: nec ulla eget confirmatione, quæ à domino data est libertas: verumtamen ea manumissione quadamtenus nihil agitur: quippe non ideo factum heredis legatario nocet, quominus id quod sua interest consequatur: Teneri enim heredem Iulianus scripsit Iustiano² teste: qui idem iuris esse ait ex Marciano³, si heres alij seruum donauerit, & is cui donatus est eum manumiserit, quamuis ignorauerit à se eum legatum esse. Ita hec verba, Nihil agitur, & in aliis questionibus iuris accipere conuenit: ut cum ususfructus extraneo ceditur, nihil agi Iustinianus⁴ tradit: quod ex Pomponij⁵ responso exponimus, ut extraneo id est, ei qui proprietatem non habeat) cessione ususfructus facta, nihil ad eum transeat: veruntamen non omnino nihil agitur: quoniam ad dominum proprietatis ususfructus reuertitur. Similiter quod ait Iulianus⁶, si cum mihi cum donare velles iusserim te seruo communi meo & Titij rem tradere, isque hac mente acceperit ut rem Titij faciat, nihil agetur: nam etsi procuratori meo rem tradideris ut meam faceres, & is hac mente acceperit ut suam faceret, nihil agetur. In hoc quoque loco istud, Nihil agetur, interpretatione, quam alius quoque (quos hinc studio breuitatis omittimus) locis⁷, adhiberi oportere supra⁸ docuimus: ita temperandum est, ut nihil agi quadamtenus, hoc est in eius persona qui accipit, intelligamus: sed qui nihil agit in sua persona, cum superioribus casibus acquirat mihi (quæadmodum Ulpianus⁹ disertè docet) hæc tamen certe nihil agere videri non potest. Igitur in

2 §. si res legata instituitur. Insti. de legat. 3 d. l. si quis inquilinos. §. j. 4 §. item finitur. Insti. de usufr. 5 l. si usufr. 67. D. de iure dot. 6 l. per seruum. 37 §. ult. D. de adqu. rer. dom. 7 l. 2. D. de pignera. act. & l. quod autem. §. ult. D. de donat. int. vir. et vxo. 8 cap. 17. et ca. 20. hoc ipso libro. 9 l. qui mihi donatum. 13. D. de donatio.

specie quoque illa præstita seruo heredis proprio (quem testator legauerat vel per fideicommissum reliquerat) libertatis ab ipso herede, quod nihil agi Paulus inquit, non absurdè nec sine exemplo ita interpretamur, ut non omnino, sed quadam ex parte nihil agatur: & quamuis legatum aut fideicommissum ad estimationem serui manumissi consequendam, utiliter petatur, libertas tamen semel præstita nequaquam reuocetur.

Quid in seruo hereditario? hunc heres de restituenda hereditate rogatus interim non inutiliter manumittit, ut (Iuliano & Pomponio auctoribus) antè ostendimus: cum nisi facta restitutione, seruus in bonis heredis (qui defuncti personam sustinet) esse non desinat¹, & vel in quartam certè ipsius pretium imputare, vel fideicommissario præstare possit, hoc igitur casu libertas valet, quæ si hereditario seruo legato aut per fideicommissum nominatim relicto esset imposita, non valeret statim, sed penderet solummodò, ita ut ex postfacto (& quidè retrò) vel confirmaretur, vel inutilis fieret. Nam quemadmodum si locus hereditarius sub conditione legatus sit, interim heres inferendo mortuum, non facit locum religiosum, ut Paulus² lib. 64. ad edictum docet, ita eodem libro Paulus idem, & Caius quoque iurisperiti auctores sunt³, seruum hereditarium qui sub conditione legatus est (licet pendente conditione pleno iure sit heredis⁴) nullam tamen libertatem ab eo consequi posse, ne legataria iniuria fiat: ideoque interim heres manumittendo liberum non facit, sed potest à legatario, id est, domino in seruitutem reuocari: quemadmodum sub conditione legatum ab herede alienatum existente postea conditione, nihilominus posset legatarius vèdicare⁵: nec enim alienatione aut manumissione legatum extinguitur: ideoque cum optione siue electione serui data, quodammodo singuli sub conditione legati videantur:

1 l. facta. D. ad s. C. Trebellia. 2 l. si locus D. de religiof. & sumpt. fun. 3 l. seruum. II D. de manumiss. l. generaliter §. vlt. D. qui & à quib. manum. 4 l. arboribus §. si fur. aliàs est l. si fur. D. de usufr. 5 l. seruo legato. §. j. D. de leg. i.

si optio hominis data sit, vel indistinctè homo legatus sit, non poterit heres (ut apud Caium¹ legimus quosdam seruos vel omnes manumittendo, aut euertere, aut minuere eius electionis: itaque non perducet interim ad libertatem, sed pendeat eius datio, ac tunc demum conualescet, cum aut legati conditio defecerit, aut alium quàm manumissum legatarius optauerit, istum reliquerit: nec tantùm conualescet, sed etiam retrò trahetur: ut qui olim manumissus est, ex postfacto liber ostendatur, idque Iabolenus² tradit: ex quo etiam apparet non magis manumissionem, quàm alios actus legitimos tacita conditione vitari. Nam & si heres deliberante legatario seruum purè legatum manumittat, mox repudiet legatarius, manumissum fore liberum, sed & ei retrò competere libertatem Vlpianus³ scribit: idemque esse etsi purè duobus seruus legetur, & post alterius manumissionem alter repudiauert. Ergo si non repudiauert legatarius, erit inutilis, & nullius momenti libertas, medio tempore (dum legatarius deliberat) ab herede concessa ei seruo, quem alienum esse constat: & retrò quoque fuisse intelligitur, ex eo quod postea legatum ad se pertinere voluit legatarius: sed hoc ita, nisi tamen ille estimationem serui, quàm seruum ipsum sibi prestari malit quo casu censetur habere ratam manumissionem, ut antè diximus.

Merito autem & optima ratione iurisconsultus ait retrò libertatem cõpetere: quia cum seruus legatur, & ipsius serui

status, & oranium quæ personam eius attingunt, in suspensio est, auctore Iuliano⁴: nam si legatarius repulerit à se legatum, nunquam eius fuisse videbitur: si non repulerit, ex die adita hereditatis eius intelligitur (etsi non statim, sed ex interuallo & longo post tempore, legatum agnouerit) Recta etenim

¹ l. si optio. 3. D. qui & à quib. manum.

² l. si cum optio. 14. D. de optio. lega.

³ l. 3. D. de manum. vind. l. 2. D. de manumiss.

⁴ l. si tibi homo. S. cum seruus. D. de leg. 1. facit. l. legatarius. 38. §. j. eod. tit.

etenim via dominium quod hereditatis fuit, ad legatarium transit nunquam factum heredis¹: & (ut est apud Vlpianum²) ubi legatarius non repudiauert (adeò, sed ad se pertinere voluit) retrò ipsius fuisse videtur res, ex quo adita hereditas est: si verò repudiauert: retrò videtur res repudiata fuisse heredis. Quapropter etiam repudiato seruo (qui legatus, interrim ab herede vindicta manumissus fuerat) ex postfacto videtur utiliter imposita libertas, tanquàm proprio, & qui nunquam ad legatarium pertinuerit, adeòque in potestate legatarij non item heredis est positum, valeat ac retrò trahatur, necne manumissio: quæ si de consensu legatarij facta fuerit, statim ipso iure tenet. Sic de consensu fructuarij vel creditoris, qui pignori specialiter obligatum habeat, seruus à domino proprietatis aut à debitore utiliter manumittitur³, etiam si fructuarius aut creditor minor sit viginti annis: dum tamen, si pupillus sit, auctore tutore consensum præbeat: nec videtur id esse contra legem Aeliam Sentiam, quia non tam manumittere is quàm non impedire manumittentem intelligitur⁴.

Ceterùm pignori seruus generaliter datus, pleno iure debitoris est, adeò ut nondum exoluto debito interim ad iustam libertatem peruenire possit: si soluendo sit debitor, & nihil in fraudem creditorum aduersus legem Aeliam Sentiam fecerit: ut Caius docet⁵: si autem specialiter pignori obligatus fuerit, non utique videtur pleno iure debitoris esse, licet hic eum in bonis habeat⁶, & ideò seruus antequàm debiti nomine fiat satis, sine consensu creditorum manumitti nõ potest: si debitor aut eius heres manumiserit, nihil interim egerit, ne creditori fiat iniuria. Non erit igitur ea manumissionene seruus liber effectus, nisi tamen solura pecunia, vel aliàs

¹ l. legatum. ita. D. de leg. 2.
² l. seruum. §. j. l. 46. §. j. D. de leg. 1. facit. l. proinde. D. si cert. pet. l. à Titio. D. de furt. l. j. §. vtrū autem. D. si quid in fraud. patr. l. Titio & seio et duæ sequentes. D. ad leg. Aquil.
³ l. 4. C. de ser. pig. dat. manum.
⁴ l. 2. l. 4. §. vlt. D. de manum. vind. l. quæ in fraudem in si. D. qui & à quib. manum.
⁵ l. generaliter. D. qui & à quib. manum. lib.
⁶ l. pignus. C. de pign. ast.

creditori postea satisfactum fuerit: hoc enim casu ex illa (sic enim apud Scauolam¹ omnino rectè in Florentinis Pandectis legitur) debitoris voluntate, id est, sine noua manumissione liber fit: nec ipse manumissor aut heres eius audiri debet, si reuocandæ libertatis gratia, in fraudem creditorum datam illam fuisse audeat dicere: quippe cum eos non fuisse fraudatos appareat, & ipse suam auctorisve sui alleget turpitudinem. Atque hanc esse Scauola iurisconsultus² d. l. pigno³ ti², & Imp. Alexandri³ scriptis expressam sententiam arbitror: & quod de manumissore nunc dixi iuxta rescriptum Alexandri, hoc ipsum à Diocletiano & Maximiano⁴ esse in donatore constitutum, ut eius qui se in fraudem alterius donasse dicat, professio inhonesta sit, nec reuocari ob eam allegationem sub obtentu pœnitentiæ possit perfecta semel donatio: quod in præstita libertate obseruari, multo est æquius. Ego insuper ut patri, sic domino manumissori non licere aduersus factum suum, quasi non iure (utpote non apud eum qui legis actionem habeat, nec præsentibus testibus) manumiserit, mouere controuersiam existimo: eorum argumento commotus, quæ circa emancipationem⁵, alicubi à iurisconsulto tractata memini: atque in eam sententiam ab Aureliano imperatore rescriptum est⁶. Sed in illa specie de seruo pignori dato manumisso, an retrò trahi libertatem dicimus impedimento pignoris sublato? quod magis putauerim, utpote iam olim à domino concessam: idemque iuris esse in seruo à domino proprietatis manumisso sine consensu fructuarij: nam interim quidem liber non fit, sed seruus sine domino est, quandiu scilicet ususfructus durat (sic enim accipiendum esse reor, quod est ab Vlpiano traditum in Institutioni-

¹ l. pignori. 26. D. qui et à quib. manum. lib. non fiant.

² d. l. pigno ti². ³ Imp. Alexandri scriptis expressam sententiam arbitror: & quod de manumissore nunc dixi iuxta rescriptum Alexandri, hoc ipsum à Diocletiano & Maximiano⁴ esse in donatore constitutum, ut eius qui se in fraudem alterius donasse dicat, professio inhonesta sit, nec reuocari ob eam allegationem sub obtentu pœnitentiæ possit perfecta semel donatio: quod in præstita libertate obseruari, multo est æquius. Ego insuper ut patri, sic domino manumissori non licere aduersus factum suum, quasi non iure (utpote non apud eum qui legis actionem habeat, nec præsentibus testibus) manumiserit, mouere controuersiam existimo: eorum argumento commotus, quæ circa emancipationem⁵, alicubi à iurisconsulto tractata memini: atque in eam sententiam ab Aureliano imperatore rescriptum est⁶. Sed in illa specie de seruo pignori dato manumisso, an retrò trahi libertatem dicimus impedimento pignoris sublato? quod magis putauerim, utpote iam olim à domino concessam: idemque iuris esse in seruo à domino proprietatis manumisso sine consensu fructuarij: nam interim quidem liber non fit, sed seruus sine domino est, quandiu scilicet ususfructus durat (sic enim accipiendum esse reor, quod est ab Vlpiano traditum in Institutioni-

⁵ l. post mortem 25. D. de adoptione. ⁶ l. si ab eo. C. de lib. cau.

bus¹, aut regularum libris) ex postfacto autem, insecuta¹ morte vel voluntate acratibabitone fructuarij, vel aliàs extincto usufructu conualescere libertatem, & ad id tempus quo à domino imposta fuit retrò trahi, eadem ratione quam antè adscripsi commotus existimo. Interdum sanè propriarius etiam solus, id est, sine fructuarij consensu, seruum ad libertatem statim perducet: si fortè usufructus fuerit tandiu legatus quandiu manumittatur: nam incipiente proprietario manumittere, usufructum extinctum iri Vlpianus² scribit.

Quod autem usufructuario consentiente manumissum à domino liberum statim fieri diximus³, id fauore libertatis receptum est, quemadmodum fauore religionis verum esse ait Vlpianus⁴, itémque magis esse, ut locum religiosum propriarius consentiente fructuario possit facere: quamuis ne consentiente quidem fructuario, seruitutem utiliter imponat, nisi talem, ut ea constituta deterior fructuarij conditio non fiat, idque Vlpianus & Paulus scribunt⁵: quod quibusdam⁶ adeò absurdum videtur, & à ratione iuris alienum, ut existiment non hoc à iurisconsultis significari quod diximus (cum tamen ea ferè ipsorum auctorum verba sint) sed potius aliud quiddam, quod etsi verum est, ei tamen loco diligenter expendatur) minimè congruit, proprietatis dominum etiam sine consensu fructuarij seruitutem eam imponere posse, quæ modo deteriorem usufructus conditionem non faciat: igitur ego contra censeo: separandam esse constitutionem seruitutis, quæ fauorem nullum habet, à libertate ac religione: namque ut de suo iure decedere, ut iuri pro se introducto renunciare quisque possit⁷, nihilomagus tamen licere, imposta seruitute deteriorem usufructus causam efficere.

¹ l. interdum. ² D. quib. mod. usus. fr. amitt. ³ l. l. s. j. C. commu. de manum. ⁴ l. locum. D. de usufr. et quemadmodum quis utat. l. 2. s. si usufructum D. de relig. & sumpt. fun. ⁵ l. sed & si quid s. vlr. ⁶ l. seq. D. de usufr. ⁷ l. 3. lib. 4. cõmentar.

¹ l. 3. §. con- *Certi sunt modi iure civili ut ad constituendum & acqui-*
 stuitur D. *rendum, ita & ad corrumpendum, id est, finiendum, amit-*
 de usufr. *tendum ve, atque ad minuendum etiam usufructum intro-*
² l. pen. in *ducti ut Caius tradit: atque horum quidem nonnullos per-*
 princ. C. de *usufr.*
³ l. 3. tit. 9. *censet Imperator², alios non esse ignotos ait: ego enumerari*
⁴ l. pen. C. *omnes à iurisperito arbitror: etenim scribit in libris recep-*
 de usufr. *tarum sententiarum Paulus³, amitti usufructum quinq.*
 sl. i. in prin. *modis, status videlicet mutatione (hoc est capituli deminutio-*
 l. 3. §. ult. l. *ne) rei mutatione, non utendo, in iure cessione, dominij com-*
 excepta. D. *paratione. Finiri verò duobus definit, morte (cùm usufru-*
 quib. mo. *ctuarius scilicet moritur) & tempore (quoties ad certum pu-*
 usufr. a- *bertatis ipsorum uxori suae reliquit: & postquam adoleuerint, si-*
 mit. l. i. D. *niri usufr. ait Imperator³, & posterioris temporis fructus*
 de usufr. *perceptos à matre, posse repetere, quos nulla ratione sciens de-*
 lega. l. am- *ceptos à matre, posse repetere, quos nulla ratione sciens de-*
 biguitatē. *ceptos à matre, posse repetere, quos nulla ratione sciens de-*
 C. de usufr. *ceptos à matre, posse repetere, quos nulla ratione sciens de-*
 l. usufr. §. *ceptos à matre, posse repetere, quos nulla ratione sciens de-*
 sponsa peruenēre) morte vel capituli minutione fructuarij
 D. de usufr. *(olim quacunque, hodie maxima vel media post constitutio-*
 lega. iuncta. *nes⁴) usufructum interire⁵, itēque non utendo⁶ amitti-*
 l. si quis v- *sumfr. eod. sed & ad certum tempus constitui: atque ita elapso & pra-*
 sumfr. eod. *terito illo tempore finiri⁷, & cessione à fructuario facta in*
⁶ l. placet. *iure, & ipsius rei mutatione perimi⁸ docent. Hi nimirum*
 D. quib. *sunt soliti & legitimi (quos vocat Imperator⁹) modi extin-*
 mod. usufr. *guendi usufructus. Eum sanè Vlpianus tempore finiri osten-*
 fr. amit. l. 3. *dit¹⁰ in ea specie de qua superius egimus, cùm usufructus*
 D. si usufr. *serui quandiu manumitteretur, tandiu legatus fuerit: quod*
 petat. l. pe- *enim ait incipiēte proprietario manumittere, usufructum*
 nult. in *extingui, non hoc propter manumissionem fieri existimādum*
 princ. C. de *est (alioqui posset inuito fructuario dominus manumittere,*
 usufr. facit *atque ita perimere usufructum) sed propter euentum in-*
 l. vel si ser- *certae diei ad quam usufructus constitutus fuerat, donec*
 uo. D. fam. *certae diei ad quam usufructus constitutus fuerat, donec*
 exercic. *certae diei ad quam usufructus constitutus fuerat, donec*
⁷ l. et puto. *certae diei ad quam usufructus constitutus fuerat, donec*
 D. famil. *certae diei ad quam usufructus constitutus fuerat, donec*
 exercic. l. si. *certae diei ad quam usufructus constitutus fuerat, donec*
 usufr. mihi. 6. D. de usu & usufr. lega. facit l. uxori usufructum eod. tit. ⁸ in fragm. In-
 titut. tit. de dominij & adquis. rer. l. repeti. §. j. & ll. sequent. & l. si ager. 23. D. quib. mod.
 usufr. amit. ⁹ L. antiquitas. C. de usufr. ¹⁰ d. l. interdum. D. quib. mod. usufr. amit.

manumitteretur. Ex quo etiam intelligimus, ad Paulum
 (quo loco ait, tempore finiri usufructum, quoties ad cer-
 tum tempus legatur, velut biennio aut triennio) addi oportere,
 idem iuris esse etsi ad incertum tempus aut conditionem,
 cui postea locus sit, legatur aut cedatur usufructus, ut in
 specie proposita: vel in ea quae à Iaboleno alicubi¹ refertur,
 cum cui usufructus legatus esset donec ei totius dotis satisf-
 fieret: sed multò etiam magis si in tempus pubertatis aut eta-
 tis alienae², quod natura hominum incertum non est. Itaque
 cum pater filiis usufructum praediorum in tempus puber-
 tatis ipsorum uxori suae reliquit: & postquam adoleuerint, si-
 niri usufr. ait Imperator³, & posterioris temporis fructus
 perceptos à matre, posse repetere, quos nulla ratione sciens de
 alieno perceperit.

Porro usufructum cum extingui rei mutatione dixerim-
 mus, ex eo sequitur (opinor) ut qualitate demum rei non mu-
 tata valeat⁴, quapropter neque crescere aut meliorari, nisi ut
 eadem rei qualitas permaneat, neque minui fructus potest:
 seruitutis verò constitutionem inter amittendi aut finiendi
 usufructus modos, nec alij iurisperiti retulere, nec ipse de
 Paulus enumerat, qui cum alios omnes percenset, hunc si
 ne culpa, & ea quidem latissima, omittere non potuit. Igitur
 cedere usufructum proprietario debet fructuarius, qui ius
 (quod ad eam personam suam cohaeret, ut ne obligatio quidem ip-
 sius delegatione facta civiliter, sed beneficio tantum praetoris
 exceptione opposita nouetur⁵) à se abdicare vult: seruitutis
 constitutioni si consenserit, nihilomais usufructum amif-
 surus est. Manumissioni aut illationi mortui si consenserit,
 favorabiliter est receptum propter libertatem & religionem,
 ut usufructus, tanquam rei (quae hominum commercio exi-

mitur, & alia esse incipit) mutatione finiatur: atque ita hūc nodum equidem esse dissoluendum existimo, ut liberum cuique animi iudicium relinquam: ceterum neminem in meam sententiam inuitum pertrahere constitui.

Per alium adquiri hereditatem non posse adeundo, sed pro herede gerēdo: Cretionis etymon. Exponitur præcipue l. furiosus. 63. & l. per curatorem 90. de adq. her. defensa hic quidem Florentina lectione: ut & in §. sed eisi non adierit. l. qui in aliena. eo. tit. Emendatur Vlpiani locus in fragment. Exponitur l. si filius fa. c. de petit. hered. vno casu non adquisitam olim sine cretione hereditatem: vno casu aditione per alium facta hodie acquiri: ex l. si infanti. c. de iud. delib. De acceptilatione. Probat emendatio l. 3. D. de acceptilat. & difficultiores eius tit. leges declarantur: itēque l. si debitor. D. de solutio. Quatenus ex persona domini seruus estimeretur: & de stipulationibus factum continentibus. Cur acceptilatio, non stipulatio sit actus legitimus, disceptatum: Nexum acceptilationis, ut manuum porrectionem stipulationis symbolum esse. Promittere. Vtrum acceptum rogando seruus dominum sine nouatione liberet. Optionem aut electionem alicui è testamento vel stipulatu debitam, per alium non celebrari: & quid in electione tacita dicendum, ostenditur. De restitutione hereditatis: & à solutione quatenus differat: Postremò alieno quidem nomine illam, & per alium: non tamen sub conditione fieri. Exposita inter ceteras l. si mulier. §. ex asse. D. de iure dor.

C A P. XXII.

Magnum esse fauorem libertatis: ideòque multa singulariter in manumissionibus recepta esse aduersus communes iuris regulas, nemo est qui nesciat. Equidem propterea obtinuisse arbitror, quod superiore proximo capite ostendimus, fructuarij consensu dominus ut rectè manumittat: itēque ut filiusfamiliās seruum paternum iussu patris rectè manumittat, aut potius ut paterfamiliās seruum suum opera & ministerio filiusfamiliās utiliter liberet: de quo non nihil est à nobis antea expositum, nunc quod restat explicare operæpretium videtur: magnis etenim difficultatibus inuo-

lutum atque perplexum est, & adeò quidem, ut in eo extricando infinitum mihi laborem exhauriendum esse prospiciam, ipsaque cogitatione suscepti muneris fatiger. Audebo tamen omnia iurisconsultorum nostrorum vestigia persequi, cæcâque latebras, ut ait Lucretius,

Insinuare omnes, & verum protrahere inde.

Quemadmodum patris quidem & filiusfamiliās una vox unaque persona iure civili esse creditur: ut quamuis alteri nemo stipulari possit, filio tamen paterfam. aut filiusfam. patri utiliter stipuletur¹: ita duorum eatenus una esse persona non creditur, ut legitimos actus alter per alterum, aut alterius nomine utiliter exequatur & peragat: cum alieno nomine vel tutor, vel procurator, vel alia qualibet libera persona lege agere non possit, quemadmodum suo loco tradidimus². Ergo cum hereditas à suis quidem aut necessariis adquiratur, non per immistionem sed ipso iure: ab extraneis autem personis agnitione, hoc est aut pro herede geritione, aut hereditatis aditione siue cretione: quæ actus est iur. legitimus & solemnus: cum velut in rem præsentem venit (quod antiquitus haud dubiè fiebat) ac præsentibus rebus aditur, cernitur, aspiciuntque defuncti hereditas: (hanc enim esse cretione notationem, cum alia atque alia ab ipso Varrone³ proferantur, existimo) inde fit, ut ab extraneo, paterfam. heres institutus aut ab intestato legitimus heres qui vult solemniter agnoscere atque acquirere hereditatem, ipse debeat adire ac cernere: ceterum iussu patris aut domini, filiusfam. aut seruus (cui ipsi non est delata hereditas) rectè non adit, filiusfamiliās vel ex testamento si heres institutus fuerit, vel ab intestato maternâ rectè adit hereditatem: suo scilicet nomine, quamuis alieno iussu: &

¹ l. quod dicitur 130.

D. de verb. oblig.

² ad l. nemo alieno. 123.

D. de diuersi. reg.

³ lib. 5. & 6. de lingua Latina. & isidorus lib. 5. etymol. ca. 24.

aditam statim, ita ut nullo momento in sua persona subsistat, hereditatem patrifamilias acquirit¹. Ceterum ipse heres est non pater, itemque servus institutus, ipse heres est non dominus: & ideo cum filio impuberi pater ita substituerit, quis mihi heres erit, idem filio impuberi heres esto: dominus cui per servum hereditatis portio quaesita sit ex substitutione, impuberi heres effici non poterit (auctore Modestino²) si servus ab eius exierit potestate: quia verò est heres, non dominus: ideo ipse, non item dominus hereditatem adire debet: dominus non potest. Itaque in explicatione edicti, si quis ommissa causa testamenti, ab intestato vel alio modo possideat hereditatem (quo edicto parvi refert utrum quis per semetipsum, an per alium acquirere potuit hereditatem: & praetermittere causam testamenti videtur, qui cum posset iubere adiri hereditatem, noluit id facere) si servus eius qui ab intestato venit heres institutus, cum iuberetur adire hereditatem, dicto audiens non sit, non ait iurisconsultus³ ad eundam ex testamento hereditatem à domino, sed compellendum esse servum hoc facere, ne dominus in edictum incidat. Eadem ratione is cui servus ipsius substitutus est, si servum suum adire iusserit, incidit in edictum, si quis ommissa causa testamenti (auctore Celso⁴) & utraque legata praestat, tam quae à domino, quam quae à seruo relicta sunt, quoniam ommissa est causa institutionis: cum servus non domini, sed suo tantum nomine, atque ad eundem ex causa substitutionis adire potuerit. Nam si domini instituti nomine adire potuisset, ea sola praestarentur legata, quae à domino relicta sunt. Ergo ex Iuliano Papinianus scribit⁵, patrem qui filiam sibi substitutam iussit adire hereditatem, legata quae ab ipso data sunt ex sententia edicti praestaturum, ut pote ommissa per patrem institutione, ipsique

¹ l. per quem. D. de acquir. here.

² l. 3. D. de vulg. & pupil. substit. iuncta l. qui liberis. §. vlt. cod. tit.

³ l. 1. in prin. & §. j. D. si quis ommissa cau. testa.

⁴ l. cui servus 25. eod. tit.

⁵ l. Iulianus cod. tit.

ipsique acquisita per filiam aduentem non patris nomine, sed suo ex causa substitutionis, hereditate. Quae cum ita sint, sequitur necessario, ut quod ait Ulpianus¹, Impuberem qui in alterius potestate est si iussu eius adierit hereditatem, licet consilij capax non fuerit, ei acquirere hereditatem: accipiendum sit de impubere qui ipse sit heres testamento scriptus, aut ad quem legitima matris hereditas pertineat. Itemque quod ait Modestinus², Si per epistolam seruo pupilli tutor hereditatem adire iusserit, si post subscriptam epistolam tutor moriatur, antequam ex epistola servus adiret, neminem dicturum esse obligari postea pupillum hereditati: de seruo herede instituto exponere convenit, nam si pupillus scriptus sit heres, ipse (si quidem infante maior est) adire tutore auctore debet, aut pro herede gerere: ceterum ei neque per servum, neque per tutorem aut patrem ipsum aditione, sed nec pro herede quidem geritione tutoris aut parentis nedum servi, ne infanti quidem olim acquiri potuit hereditas ante Theodosium: sed ipsum infantem (qui, quod fari non posset, hereditati ad eundem idoneus non erat) gerere pro herede, tutore aut parente auctore oportuit: ut hereditatem ita quaereret vel sibi, vel ei cuius in potestate esset: id quod alibi³ à nobis expositum fuit. Denique quod ait Iabolenus⁴ commodum hereditatis per alium furioso acquiri posse, veluti per servum, vel eum quem in potestate habet, expono, per alium qui ipse heres institutus fuerit, qui mandante furiosi curatore adire potest: nam furioso instituto, per alium qui sit in potestate non hereditatis, non bonorum possessionis commodum, per curatorem quoque non hereditas vel furioso vel minori scripto heredi acquiritur: sic enim expono quod Paulus⁵ respondisse Florentinis Pandectis continetur, Per curato-

¹ l. more. §. vlt. D. de adq. hered.

² l. si per epistolam 50. D. de adq. hered.

³ incōmentar. ad d. l. nemo alieno 123. & ad l. in negotiis. §. D. de reg. iur. & supra. cap. 12. huius lib. ⁴ l. furiosus 63. D. de adq. hered. ⁵ l. per curatorem. 90. D. de adq. hered.

ZZZ

¹Duar. li. 2. disputat. cap. 27. rem hereditatem adquiri non posse: nec illos sequor¹ qui ma-
 lunt, Per procuratorem, legere. Sanè per curatorem bono-
 rum possessio, qua in actuum legitimorum numerum nō re-
 fertur, vel minori heredi scripto aut legitimo edictalis, vel
²l. vlt. c. de furioso decretalis olim adquiri potuit². Rursum filio delatam
 curat. fu- hereditatem pater per eum quidem adeuntem potest acquire-
 rio. vide que scripsi re³, sed & filij nomine petere bonorum possessionem⁴: at pro-
 ad d. l. in factō hereditatem adire non potest, ne voluntate quidem filij:
 negotiis. s. licet, si pater (qui renitente filio herede instituto, vel agno-
 de reg. iur. scere vel repudiare hereditatem aut bonorum possessionem
³l. i. in prin. non potest⁵) voluntate filij cui delata est hereditas, pro
 D. si quis om. cau. se- herede gesserit, acquisitam esse patri hereditatem non ne-
 stem. gem: cum solemnitati iuris satisfactum videatur, ut ait
⁴l. si filius meus eod. sit. Imperator Decius⁶: nec enim ius civile ad acquirendam
⁵l. renitente hereditatem, ut adeatur exigat, cum & pro herede geri-
 C. de iure tione adquiri possit: nisi forsitan ex iure antiquo si sub cretio-
 delib. l. vlt. ne data sit hereditas: quod his verbis Ulpianus⁷ tradit, Ex-
 C. de re- pud. bono- traneus heres si quidem cum cretione sit heres institutus, cer-
 poss. nendo fit heres: siue sine cretione, pro herede gerendo. ubi om-
⁶l. 4. C. de nino legēdum est, Si verò sine cretione & pro herede geren-
 iure delib. do. Sententia enim Ulpiani hæc est (nisi fallor) heredem cum
⁷in fragm. cretione institutū, debere cernere, nec posse pro herede geren-
 tit. 22. qui do, acquirere hereditatem: eius enim agnitionem hanc nu-
 heredes in- stitui poss. dam & naturalem non sufficere. Contra verò si sine cretione
 §. extra- quis heres institutus fuerit, addo aut si cui legitima hereditas
 meus. ab intestato delata sit, eam agnitam atque adquisitam vide-
 ri, cum primū heres pro herede quid gesserit: etiam si non
 adierit, nec solemnem illum & legitimum aditionis & cre-
 tionis actum expedierit. Quamobrem filiusfam. heres etsi
 non adeat, nihilominus tamen siue ipse per longum tempus

detinuerit delatam sibi hereditatem, adeò ut pater id ignora-
 re non possit, eo ipso (id est ob suam diutinam possessionem) ta-
 cito iussu & voluntate patris hanc hereditatem agnovisse
 commodūque eius patri suo consentienti adquisisse vide-
 tur: non quidem aditione, sed pro herede geritione. Sic enim
 exponendum imperatorum rescriptum est¹, in quo se frustra
 torquet Accursius: siue non ipse quidem filius cui delata est
 hereditas, sed pater eam (licet à filio non aditam) diu possede-
 rit, filius (ut est apud Ulpianum²) eam nō quidem adisse, sed
 admisisse (sic enim ex Pandectis Florentinis omnino legi de-
 bet) hoc est agnovisse credendus est, qui sciuit & passus est
 eam detineri à patre, nec denuntiavit aut protestatus est.
 Scientiam enim & patientiam atque adeò tacitam volun-
 tatem & animum filiusfam. agnoscentis hereditatem sibi de-
 latam, & pro herede gerentis, ex eo colligimus: quod pater
 qui eum habuit in potestate, diu non renitente scilicet filiofam.
 possederit: diu nanque possidere non potuit pater, quin filius-
 familiās id scierit & sciens voluerit, qui non contradixit,
 quique adeò, etsi non adierit, pro herede tamen gessit: pro-
 pterea quod non ut aditio, ita pro herede geritio atque agni-
 tio, facti est, sed magis animi³.

Ergo manet quod diximus aditionis solemnitatem per a-
 lium peragi non posse, ne per filium quidem familiās, aut pa-
 trem, licet per eos atque adeò per servum pro herede geri pos-
 sit, hoc est ipsorum interuentu & opera, voluntas & animus
 heredis pro herede gerentis declarari: propterea quod non pro
 herede geritio, sed aditio solemnis & legitimus actus est:
 aditio inquam siue cretio. nec enim diuersos hereditatis ad-
 quirenda modos olim fuisse arbitror. Certè cretione sine
 aditione fieri non potuisse constat. veteres glossæ denique cre-

¹l. si filius-
 fam. C. de
 petit. her.

²l. qui in a-
 lienā. §. sed
 etsi nō ad-
 ierit. D. de
 adq. hered.

³l. pro here-
 de. in prin.
 l. si quis ex-
 traneus §. j.
 l. gerit. D.
 de adquir.
 hered. iur.
 etā l. i. C.
 de iure de-
 li. l. i. C. de
 repud. her.

tionem esse aditionem satis indicant: in quibus est cernere
 αὐτοῦ ἑαδαι τῆ κληρονομία καὶ αὐτοῦ ἑαδαι, & cretio αὐτοῦ
 λβοις κληρονομίου: & auctor rhetoricorum ad Herennium¹
 in illo loco, Significatio per ambiguum cum verbum potest in
 duas pluresve sententias accipi, sed accipitur in eam partem
 quam vult is, qui dixit: ut de eo si dicas qui multas heredita-
 tes adierit: Prospice tu qui plurimum cernis. veruntamen ho-
 die ex constitutione imperatoris Theodosij², cum infanti he-
 reditas delata sit, eam tutor aut pater, infantis nomine re-
 ctè adibit hereditatem. Prope est enim ut non sit solemnis &
 legitimus actus hereditatis aditio: sublata iam olim ab eo-
 dem imperatore annis ante illam constitutionem duodeui-
 ginti & quod excurrit, cretionum solemnitate³: cuius sym-
 bolum fuisse digitorum percussione Cuiacius noster existi-
 mat⁴: quanquam legitimum hodiè que actum esse aditionem
 hereditatis tueri malim: speciale verò ac singulare ius in in-
 fante per constitutiones introductum dicere, quod in aliis
 veteri iuri non derogauerit, quòdque ad consequentias tra-
 hi non oporteat.

Acceptilatio quoq; cum sit actus legitimus & solemnis,
 tamq; is qui acceptum rogat, quam qui ferè, lege agat: ideo
 quod vnus debet, alter eius nomine acceptum rogare non
 potest, ne filius quidem familiàs aut seruus: ac multo magis
 quod patrifamiliàs debetur non modò non extraneus ut pu-
 ta procurator, sed neque seruus aut filius qui in potestate
 sunt, utiliter debitori, ut à patrefamil. eo factò liberetur, ac-
 ceptum ferunt. Namque (Vlpiano auctore) filius fam. patre
 inuito, adde aut ignorante patre. debitorem eius liberare non
 potest: acquirere enim obligationem potest, diminuere non
 potest: idem in seruo & in procuratore. Hi omnes ut quod

patrifam. debetur acceptilatione tollat, obligationem nouare
 debent, quod sine mandato facere non possunt: si mandatum,
 siue iussus, aut etiam ratihabitio accesserit, à filio, seruo, pro-
 curatore non tam nouata videbitur obligatio, quam à pa-
 trefam. per ipsos, per quos & stipulari potest, atq; hoc ipsum
 à Iulio Paulo² in libris receptorum sententiarum traditur.
 Sanè solum patrifamiliàs mandatum ad nouationem ab
 illis faciendam valet: veruntamen solum patrifamiliàs man-
 datum sine nouatione ad acceptilationem ab alio, etsi eum in
 potestate habet, faciendam non sufficit: & ideo Caius³, Ser-
 uum nec iussu domini acceptum facere posse, rectè respondit:
 Quid ita? ne alioqui, si non nouetur obligatio, legitimus
 actus fiat alieno nomine: quod non potest. Cum enim noua-
 tur obligatio, nouatione prior obligatio tollitur, atque peri-
 mitur: & ex iure quidem antiquo: ita si hoc videlicet actum
 est⁴ ut fiat nouatio, non ut obligationi addatur obligatio:
 hodie verò post Iustiniani constitutionem ita, si expressum
 id à contrahentibus fuerit⁵. Caterùm obligationem qua
 mihi competit, alius (nisi mandato aut voluntate, aut certè
 ratihabitione mea) nouare non potest: obligationem, qua ipse
 teneor, etiam ignorante atque inuito me, nouare potest, quia
 meliorem meam conditionem facit, meque ut solutione inui-
 tum, ita nouatione liberat⁶: qui ipse deinde acceptum rogan-
 do, non meam (qua iam perempta est nouatione) sed suam
 obligationem, etiam ignorante atque inuito me tollit: nec
 iam videtur alieno, sed suo nomine lege agere, nec sanè ad
 eam rem opus mandato habet. Quamobrem quod ait Pau-
 lus⁷, Per procuratorem nec liberari, nec liberare quisquam
 acceptilatione sine mandato potest: equidem utpote cele-
 rius dictum, nisi adhibita subtiliori explicatione, tueri &

1 lib. 4.

2 l. si infan-
ti. C. de iure
delib.3 l. cretio-
ni. C. de iu-
re delib.
4. cap. 18.
lib. 7. obser-
uati.1 l. seruus
nec pecu-
liarem l. fi-
lius patris
l. non ideo.
D. de no-
uat.

2 lib. 5. tit. 8.

3 l. pen. D.
de acceptil.4 l. 1. & 2.
D. de noua.5 sed cum
hoc quidè
instir. quib.
mod. toll.

oblig.

6 l. si Stichū
§. si ab alio.7 §. ult. et
l. si quis ab-
sente. D. denouat. l. so-
lutionem. l.soluere. l. si
debitor. D.de solut.
7 l. 3. D. de
acceptilat.

defendere non possum. Hac autem ratione adiuvō, ut verbum, Sine mandato, ad priorem speciem non referam: & quia (licet mandatum nullum interuenerit, nec speciale nec generale) potest quisque per libertum aut alium quemuis extraneum qui soluat aut nouet obligationem, ignorans atque adeo inuitus liberari, ut modò diximus: & quia, si nouatio non interuenerit, ne cum mandato quidem per suum procuratorem quisquam liberari acceptilatione potest, cum legitimus actus alieno nomine peragi nō possit: & ideo verum sit tutori & curatori furiosi & procuratori acceptum fieri non posse, sed nouatione facta (per quam pupilli furiosi domini obligatio sublata sit) ipsos tunc demum per acceptilationem liberari posse¹. In posteriore autem specie illud, Sine mandato, sic interpretor, ut nec liberare quisquam alium per procuratorem acceptilatione possit sine mandato, quia videlicet in litis puta procuratore, aut alio qui liberam administrationem non habeat, mandatum præcedere, aut subsequi certè ratihabitio quæ mandato comparatur, ut quanlibet alienationem, ita nouationem, ut sit utilis, debet², sine qua procedere acceptilatio non potest. Nam tutor, curator furiosus, si, procurator acceptum ferre non possunt (auctore Vlpiano³) sed hi omnes nouare (quod ipsis permissum est) debent: ubi loquitur iurisconsultus de procuratore qui mandatum vel cum libera facultate, vel ad eam rem speciale habeat: nam litis procuratori (nisi & ad hoc datus sit ut & solui ei possit) non rectè soluitur⁴: eademque ratione non modò litis procurator, sed neq. is procurator cui exactio pecuniæ mandata est, aut nouationem facere, aut in eo quod non soluitur, debitorem domini liberare potest⁵: speciale namque mandatum ad eam rem, aut libera bonorum domini administrando-

¹ l. et per ius iurandum. §. tutor. in fi. D. de acceptil.

² l. procurator totorū. D. de procur. l. procuratorem. C. eod. l. 4. C. de nouat. Paulus lib. 5. sent. tit. 8. §. d. §. tutor. in prin.

⁴ l. hoc iure. D. de soluit. §. l. 4. nō abstulit. C. de nouat.

rum facultas requiritur: de quo procuratore liberam facultatem aut speciale mandatum habente (ut dicam quod sentio) verba Pauli malim accipere: quæ cum sint generalia, nihil est cur de procuratore ad certam rem dato exponantur, non magis quam illa Vlpiani, quæ modò retulimus. Id verò si admittimus, hoc quoque statim sequetur ut supersit illud, Sine mandato, etiam in posteriore specie: quod ad priorem speciem accommodari nullo modo posse demonstrauimus. Nam utrobique non mandatum, sed nouatio requiritur. Igitur Paulum iurisc. non, Sine mandato (quæ verba ex imperiti cuiusdam scholio in contextum irrepsisse Brissonius quoque ipse iurisc. & causarum actor disertissimus ante aliquot annos tradidit¹ quodam loco: in quem cum ista recoquerem feliciter incidi, ut iucundissimam amici mei memoriam excitarem, ipsiq. interea quod eius occupatione factum est, ut suum cuique nō inuitus facere soleo, tribuerē) sed, Sine nouatione, aut scripsisse, aut scribere voluisse non abs re affirmabimus: propterea quòd ut si mandatum acceperit, nunquàm per procuratorem suum dominus aut liberat, aut liberatur acceptilatione: sed nouatione, quam acceptilatio in continenti vel ex postfacto sequitur: eam quæ procuratori aut à procura-² tore fit acceptilationem nisi præcesserit nouatio, nihil actum erit: non censebitur, inquam, aut liberatus esse aut liberasse dominus: quippe qui per alium (etiam eum, quem in potestate habeat) lege agere non possit. Vice-versa ex contractibus filii famil. aut serui cum statim obligatio patrifamiliàs adquiratur, ita ut nullam omnino seruus, nullam suo nomine filiusfamiliàs actionem nisi ex certis causis exerceat³: ideo rectè (ut opinor) suam actionē pater acceptam facere potest, eum lege agat suo nomine. contra verò paterfa. cuius filius

¹ lib. 2. de solutionibus & li-

² l. filiusfam. D. de procurat. l. filiusfam. D. de oblig. et act. d. l. filiusfam. D. de solut. l. seruus veterate. 62. D. de verbos. oblig. l. in persona. D. de pact.

¹ l. melior. 133. D. de reg. iur. ubi vide quæ scripsimus. ² l. an inu-tilis §. fi-liusfam. D. de accepti-lat. ³ l. penult. D. de solut. ⁴ §. j. instit. quib. mo. toll. oblig. ⁵ arg. l. si ex pluribus D. de accepti. ⁶ l. species §. sed et si seruo. D. de acceptil. ⁷ l. quod at tinet. 32. D. de reg. iur. ⁸ l. serui ex delictis. de oblig. §. præterea. ⁹ l. si ser-uis. instit. de inuul. sti-pul. ¹⁰ ad l. in personam. 22. D. de reg. iur.

aut seruus obligatus est, si acceptum rogauerit, nihil agit: ut enim acceptilatione tollatur obligatio à filiofam. aut seruo contracta: non patremfam. cum non ipse obligatus sit (cuius videlicet conditio deterior fieri non potuit per eum, quem in potestate habet¹) sed filium aut seruum acceptum rogare, atque ita accepto liberari oportet: qua ratione (ut est ab Vlpiano proditum²) tollentur etiam honoraria obligationes de peculio, de in rem verso, atque alia si quæ sunt aduersus patrem aut dominum: quia hoc iure utimur ut sit iurisgentium acceptilatio, idque iurisconsultus scribit: hoc sentiens (opinor) ut quamuis acceptilatio non sit vera et naturalis sed ciu-
lis³, id est fictitia quedam et (ut ait Iustinianus⁴) imagi-
naria solutio: ad exemplum vera solutionis (quæ re ac nu-
meratione fit) adeoque iure ciuili et auctoritate prudentum
introducenda verborum conceptio et formula: nihilominus ta-
men omnes obligationes quas æquitate naturali et iure
gentium nixas prætor tuetur edicto et actionibus datis ap-
probat, perinde tollantur per acceptilationem, quasi natura-
lis numeratio insequuta esset: quo solo genere propriè soluitur
ex iure gentiũ quæuis obligatio: sed tamen hoc iure utimur,
ut acceptilatione quoque hoc est ciuili solutione, tanquam ea
sit iurisgentium, omnes tam honorariæ (quibus pater ac do-
minus tenentur) quam ciuiles filiofam. aut naturales serui
obligationes dissoluantur⁵. Ergo cum serui quod ad ius ci-
uile attinet pro nullis habeantur⁷, nulla quidem obligatio
(ciuilis videlicet atque ad experiendum efficax) in personam
seruilem cadit, sed ex contractibus naturaliter tantummodò
vel obligant vel obligantur⁸, ut alibi fusius explicauimus⁹:
Veruntamen quemadmodum quod seruis debetur naturali-
ter, rectè soluitur itidem naturaliter (facta videlicet nume-
ratione,

ratione, siue seruis adhuc, siue iam manumissis) ita ut sequa-
tur liberatio¹: sic ipse rectè acceptum ferunt quod ipsis debe-
tur, et hac ciuili ratione² ab ipsis naturaliter, ab ipsorum
dominis ciuilitè liberatur debitor: sed hoc ita, si domini ius-
sus in acceptilatione interuenerit, sine quo nemo eorum qui
in potestate sunt, per se suoque arbitrio priorem obligationem
nouare iure potest (auctore Celso³) ac multo minus tollere:
nisi liberam administrationem habeant⁴: tunc enim cum uti-
res alienare⁵, sic obligationes nouare possint, acceptum quo-
que ipsos ferre posse non immeritò quispiam defenderit, in
eum videlicet casum in quem et de non petendo paciscun-
tur utiliter, si non donandi animo id faciant, aut si filius fa-
suo nomine aliquam ut puta iniuriarum actionem habeat,
ut Caius tradit⁶. Ipsi quoque serui qui naturaliter debent
acceptum rogando à creditore proinde atque naturali solu-
tione facta liberantur obligatione naturali, dominumque in
cuius potestate sunt, eadem via statim actionibus prætoris
quibus ex illa causa tenebatur, liberant: atque hoc ipsum
Paulus his verbis tradidit⁷, Sed etsi seruo quod ipse mihi pro-
misit acceptum fecero, inutiles mihi erunt aduersus dominum
honorariæ actiones, quæ de peculio, vel in rem verso dan-
tur. Itaque ut uni ex duobus stipulandi reis rectè soluitur,
vnus in iudicio petens totam rem in litem deducit, itémque
vnius acceptilatione perimitur vtriusque obligatio⁸, et li-
beratio contingit in solidum, quamuis non alienam, sed suam
obligationem qui rogauit, in acceptilationē deduxerit: quo-
niã velut soluisse videatur is qui acceptilatione solutus est⁹:
sic quoque filiusfamiliã aut seruus utiliter quod ipse promi-
sit acceptum rogat: suo enim, non patrisfamiliã aut domini
nomine lege agit: quanquam hac quoque ratione per conse-

¹ l. si quis seruo. l. si seruus pe-culiani. D. de solut. d. l. serui. de oblig. et act. l. huic enim. D. de iureiur. ² d. l. pen. ³ l. nõ ideo. D. de no- uat. ⁴ l. huic e- nim. D. de iureiur. l. ⁵ ut. in prin. D. de no- uat. ⁶ l. si liberã. C. quod eũ eo. ⁷ l. contra. §. si filius. et §. ut. et l. in persona. D. de pact. ⁸ l. species. §. sed et si seruo. D. de acceptilat. ⁹ l. si rē. §. si duo. D. de nouat. l. et per iusiurã- dũ in fi. D. de accepti- ribus in prin. D. de acceptilat.

quantias, non tamen principaliter liberationem servus acquirat domino: ut hereditatem, cum eam ipse qui heres institutus est adit iussu quidem domini, sed tamen suo nomine.

¹ l. species. in prin. D. de acceptil. *Utrum igitur quod dominus debet non servus, ipsi seruo acceptum ferri potest, ut dominus liberetur? Est quidem species acquirendi, liberare dominum obligatione: sed tamen ideo non dicemus hunc legitimum actum domini liberandi gratia, ipsius nomine à seruo qui non sit obligatus, expediri posse: non magis quam serui aut filii familiaris debitoris nomine, à patre domino ve qui non sit obligatus. Disertè autem Vlpianus ait² patrem acceptum rogando nihil agere, cum non ipse obligatus sit sed filius: deinde adiicit, Idem erit & in insurandū seruo dicendum. Rectè autem Vlpianus, Cum non ipse (in-³ l. si fideius-⁴ l. si ex-⁵ l. si ex-⁶ l. si ser-⁷ l. si quis*

² l. an inutilis §. si-
³ l. si seruu.
⁴ l. si ex-
⁵ l. si ex-
⁶ l. si ser-
⁷ l. si quis

reum, si idè legata, bet acceptum rogauerit: hoc est quod ex Iuliano Vlpianus refert⁷, si filiusfam. debitor fuerit, & patri eius fuerit

liberatio relicta, patrem pacto liberandum esse, ne etiam filius liberetur, scilicet si pater acceptilatione liberetur ab herede: ex quo apparet acceptum ferri posse patri, qui sit quod iussu obligatus, vel qui obligationem filij nouauerit. Alioqui nec filii familiaris aut serui obligationem pater familiaris, nec huius illi obligationem accepto rogare, nisi nouatio intercesserit, sed neque quod patri fam. debetur, ij quos in potestate habet, nisi nouata prius actione, accepto ferre utiliter (meo quidem iudicio) queunt. Itaque cum ab eodem Vlpiano traditur seruum¹ communem sicut uni ex dominis stipulari, sic & acceptum rogare posse, eumque in solidum liberare, etiam ab altero ex dominis: postrema verba hæc, Etiam ab altero ex dominis, satis arguunt sic accipi superiora etiã debere, Nisi nouatio intercesserit: quando quidem nec iussu domini seruum sine nouatione accepto facere posse (auctore Caio) antè ostendimus. Eadem ratione quod alij iurisperiti docent². Fructuarium seruum si acceptum roget, liberare fructuarium posse: idèque dicendum & in eo qui bona fide nobis seruit, & in cæteris qui nostro iuri subiecti sunt: sic explico, ut liberatio contingat ita demum, si vel ab initio principalis fuerit ipsius serui obligatio, vel certè nouata fuerit à seruo domini, fructuarij, vel bonæ fidei possessoris obligatio, eamque seruus deinde statim accepto rogauerit: nam alioqui quod paterfam. debet, & cuius nomine seruus aut filiusfam. obligatus non sit, hoc ipsis qui in potestate sunt acceptum ferri utiliter non posse censeo. Ergo & in hac specie si seruus qui à fructuario debetur se ipse accepto rogauerit à creditore fructuarij (quod potest, cum etiam seruus communis se stipulari domino possit, atque ita non se quidem, sed de se obligationem acquirere³) de se quoque liberationem acceptilatione

¹ d. l. an inutilis. §. seruus D. de acceptil.
² d. l. species in princ. D. de acceptil. l. sed secuti. D. de usufr.
³ l. 2. D. de stipul. seru.

A a a ij

huiusmodi acquireret fructuario : sed hoc tamen ita , si seruus ipse principaliter de se fuit obligatus, eius verò nomine fructuario duntaxat per consequentias, ut puta de peculio & quod iussu: vel certè si principalem de seruo fructuarij obligationem seruus ipse priùs nouauerit, seque illius loco reum debendi constituerit, & sic à creditore acceptum rogauerit:

de qua specie facti Paulum egisse alicubi, & verba eius aliter modo, id est, aliter ac nostri faciant, exponi oportere arbitror. Eadem ratione si seruus hereditarius ante aditam hereditatem quod defunctus promiserit, aut si seruus domini debitoris capti ab hostibus necdum reuersi acceptum roget, priore quidem casu contingere liberationem: ut per hoc hereditas ipsa liberetur: posteriore autem, acceptilationem iure postluminij reuerso domino confirmari Paulus ait²: at hoc (nisi fallor) procedere ita demùm potest, si seruus nouata obligatione debitor effectus, eodem momento (ut nouatio pars quedam acceptilationis esse videatur) acceptum rogauerit, iuxta id quod antè diximus. Ergo vinculum quidem potestatis effici, ut seruus (qui alioquin eorum quæ sunt iuris ciuilis est incapax) è persona domini æstimetur: Et ideò quemadmodum circa ultimas voluntates (quoniam testamèti factio cum seruis ex persona dominorum introducta est³) regulam iuris ciuilis esse Pomponius tradit⁴, quæ efficit ut quibus ipsis legare possimus, eorum quoque seruis legare possimus (Quanquam legata & institutiones adeò sint iuris ciuilis, ut aut Græco sermone aut aliis quàm directis, imperatiuis & ciuilibus verbis, aut aliis quàm ciuibus Romanis olim auctore Vlpiano⁵ & Constantio imperatore relinqui non potuerint) sic quoque in stipulationibus legatis, & in acceptilationibus (quæ sine dubio sunt iuris ci-

¹ l. si debitor. D. de sol. l. 1. ² d. l. species §. si seruus. D. de acceptil. ³ l. non minus. D. de hered. inst. ⁴ l. si mihi 12. §. regula. D. de leg. i. ⁵ in fragm. institut. tit. de fideic. in §. Latini. & §. item Græcè. l. di rectas. C. de testam. manum. ⁶ l. quoniã indigni. C. de testam. iuncta. l. in re legatis. C. de legat.

uilib) receptum est tamen ut proinde atque si iurisperitorum essent, earum serui (ut ita loquar) factionem, sed ex persona dominorum habeant¹. Alioquin quod seruus qui est sine domino (ut puta olim quidem & à proprietatis domino sine fructuarij consensu manumissus, hodie verò tantùm pro derelicto habitus à domino necdum ab alio apprehensus) stipulatur, id nullius est momèti, quemadmodùm Labolenus scribit²: non tamen quòd hereditarius, quia vicè defuncti sustinet hereditas: & ideò seruus hereditarius heres institui potest, si modò testamenti factio fuit cum defuncto, licet cum heredem institutò nò sit³: nec mouet, quod interim re vera nullius sit⁴: nam ex defuncti persona iure ciuili æstimatur. Rursum circa ultimas voluntates (auctoribus Papiniano & Paulo⁵) dicitur, etsi maxime testamenti factio cum seruis alienis ex persona dominorum est, ea tamen quæ seruis relinquuntur ita valere, si liberis relicta valere possent: itaque viam seruo ad fundum domini frustra legari: eidem è contrario rem domini, vel id quod domino pure debetur rectè legari, quamuis ipsi domino utiliter legari non posset: quoniam domini persona ad hoc tantùm inspicitur, ut sit cum eo testamenti factio. Caterùm ex serui persona consistere legatum: ideò que in eadem persona non item in domini, ademptionem consistere Ruffinus scribit⁶: seruitutem prætereà seruo prædium habent rectè legari respondit Matianus⁷, quia si liber esset ipsi quoque rectè legaretur. Idem ferè in stipulatione statuo: contra quàm interpretes vulgò faciant: nec puto seruum aut filium rectè sibi stipulari viam ad fundum domini vel patris, sed tantummodò patri dominòve⁸, vel (quod perinde est) impersonaliter (ut ait iuriconsultus⁹) hoc est in rem & simpliciter & sine personæ vel suæ vel patris familiæ adiectione.

Aaaa ij

¹ institut. de stipul. seru. in princ. ² l. quod seruus. de stipul. seruo. ³ iuncto §. seruus. tit. 1. a. ⁴ pud Vlpianum in fragm. ⁵ l. seruus hereditarius. D. de hered. institut. ⁶ l. eius seruum. 64. in fi. de hered. instit. ⁷ l. debitor. §. seruo. D. de leg. 2. ⁸ l. legatum nulli. D. de adim. lega. ⁹ l. etiã ea. 17. in fi. D. de leg. 3. ¹⁰ l. quod dicitur. in fi. D. de verb. oblig. ¹¹ §. siue autem instit. de stipul. seruo. l. siue mihi. D. eo. tit.

¹ l. quoties in stipulationibus. D. de verb. oblig. ² l. proinde. §. vlt. l. si interest utrū ipsi promittat patrono, an eis qui in potestate eius sunt⁴: seruus tamen patroni à liberto malè ita stipulatur, Operas mihi dare spondes? itaque patrono dari stipulandum est ab iis qui in potestate sunt, vel sine adiectione personæ, ut Pomponius monet⁵. Sibi autem filium aut seruum si fundum in peculio habeant, seruitutem rectè stipulari, quæ in factō consistit, existimo: sed & quod facti est patrem aut dominum non rectè stipulari iis quos in potestate habent⁶, sed sibi. Sanè licet paterfamilias non rectè stipuletur id quod facti est iis quos in potestate habet: attamen filiusfamilias aut seruus rectè id quoque quod facti est patrifamilias stipulantur: quia stipulatio iuris est⁷: & per eos obligatio aliudque ius quodlibet patrifamilias acquiritur, & pro eo habetur ac si ipse sibi paterfamilias esset stipulatus⁸. Stipulationem, quæ verba iuris contineat, in persona serui conceptam, ut sit utilis, ad naturale factum referimus: ad ius autem, si seruus domino stipulatus fuerit⁹: at acceptilatio plurimum facti habet, ideoque ex ea liberationem patrifamilias acquiri, si filius aut seruus acceptum rogent, non videtur: quasi factum hoc in serui aut filij persona consistat, nec ad dominum patremve pertineat. Igitur ita definitio, ex persona quidem domini acceptilationem in seruo valere: sed ita si eo libero factō valere posset. Nemo autem dubitabit irritam fore (nisi nouatio præcesserit) acceptilationem, in quam aliena obligatio deducatur, ob id quod alieno nomine lege agi non possit. Quamobrem id quoque pro constanti tenendum erit, frustra seruum accepto roga-

re, quod dominus non ex serui persona, sed quoniam ipse dominus contraxerit, debet: frustra seruum accepto facere, licet iussu domini, quod domino debetur. Idem in filiofamilias: hi tamen veterem obligationem, quæ inter patrem dominumve atque extraneum contracta sit, si nouauerint, rectè atque utiliter acceptilationem (suo scilicet nomine) peracturi sunt. Ita fit ut quemadmodum hereditatem adire ac cernere (quod facti est, & quidem legitimi & ciuiles) per alium (licet eum in potestate habeamus) nequaquam possumus: pro herede gerere (quod iuris est atque animi) per alium etiam extraneum queamus: si ipsum aliquid ex rebus hereditariis forsitan attingere, aut aliud quidpiam nostro velut heredis nomine agere iusserimus: quamuis qui adit hereditatem, non possit non hoc ipso videri pro herede gerere: sic quoque, licet per alium quem in potestate habemus rectè stipulemur, & per stipulationem fiat acceptilatio: nihilomagus tamen per eum accepto rogare ac liberari possumus: quoniam hoc facti est: facta verò sunt personalia, & adeò quidem personæ coherent quæ facti sunt, ut ad dominum patremve non transeant¹: Exempli gratia, Si seruus stipulatur ut sibi ire agere liceat, factum atque adeò persona stipulantis omnimodo hac stipulatione continetur: ideoque ipse tantum prohiberi non debet, non etiam dominus eius, idque à Iustiniano² traditur: Si seruus aut filiusfamilias ita stipulatus sit, Rem illam aut illam utrū ego velim, non paterfamilias, sed filius seruusve destinare de alterutra debet³: hæc enim electio (ut Paulus⁴ ait) personalis est, & ideo seruo vel filio talis electio coherent. Itémque qui seruo dare iussus est, domino dando non aliter implese conditionem intelligendus est (auctore Papiniano⁵)

¹ l. qui heredit. in princ. D. de condit. & demon. notat Cuiaci⁹ ad l. 38. §. hi qui sunt. & l. 39. D. de verb. oblig.

² §. Sed cū factū inst. de stipul. serui.

³ l. vlt. in princ. D. de verb. oblig. §. 41. stipulatus fuerim. D. de verb. oblig.

⁴ l. Stichum aut Pamphilum. §. usufruct⁹. D. de solut.

quàm si ex voluntate serui dederit. Et hæc quidem de stipulationibus aut condicionibus factum continentibus, quæ dixi vera sunt.

Sed ad superiora quod attinet, scrupuli duo malè me habent, quos si quis exemerit penitus, ne ille magno me beneficio sibi deuinxerit. Vnus, quòd non satis video cur acceptilatio sit actus legitimus non item stipulatio, cum utraque sit iuris ciuilis, & verbis consistat, & inter præsentés fiat solemniter, hæc quidem ad contrahendam, illa verò ad tollendam verborum obligationem: nec aliter quàm uti stipulatio, per interrogationem ac responsionem¹, aut (ut ait Modestinus², de illa forsitan sentiens, quæ interposita stipulatione Aquiliana fit, ut plerunque solet) per mutuam interrogationem, atque adeò per mutuam quandam stipulationem fiat acceptilatio: nec verò magis facti esse videatur acceptilatio, quòd liberet ac soluat, quàm stipulatio, quòd obliget atque astringat: nisi quòd in acceptilatione (præter ipsa verba, quibus etiam stipulatio contrahitur) fictione iuris, factum præterea, id est, numeratio atque præstatio rei, vel pecuniæ promissa interuenisse creditur: idque apparet ex his verbis, Acceptum habes? Acceptum fero, aut habeo: ut ab uno quidem quod debetur acceptum & velut apprehensum, ab altero autem qui erogat tanquam manu traditum priùs fuisse videatur. Adde quod non absque ratione tentari potest in acceptilatione faciendâ solemnitem olim aliquam extrinsecus adhibitam fuisse: cum enim eodem ferè genere quidque dissolui quo contractum est soleat, per acceptilationem verò iurisconsultus³ à nexu absolutionem & liberationem contingere tradat: non temerè est (nisi fallor) quod nexum quoque in acceptilatione peragenda interuenisse credimus: atque adeò aris

¹ l. sand. D. de acceptil.
² l. i. D. eo. tit.

³ l. i. de acceptil.

¶

& libræ symbola & solemnia: quæ ut in mancipatione, sic etiam in nexu adhibebantur antiquitus. Etenim apud Festum¹ Aelius Gallus in eorum genere quæ neci dicerentur^{lib. 12.} hæc posuit, testamenti factionem, nexi dationem & nexi liberationem, vel (ut legendum ipse arbitror) nexu dationem, & nexu liberationem: quod postremum ad acceptilationem spectare credo: Apud Varronem² etiã Mutius Scæuola, quæ per æs & libram fierent ut obligarentur, præterquam quæ mancipio darentur, hæc nexus nomine significari rectè censebat. Ab his igitur solemnibus acceptilatio solennis & legitimi actus nomen sortita est: quæ cum in stipulatione non adhiberentur, ideò non fuit actuum legitimorum numero adscripta. Et tamen habuisse videtur aliquod symbolum stipulatio, per quod obligationem contractam esse demonstraretur: id quale fuerit, nondum quisquam indicauit: Ego existimo nullum aliud fuisse, quàm dextrarum fidei testium (ut ait in Philipp.³ Cicero) porrectionem, promissionem, atque iunctionem mutuam: quare Plinius⁴, Inest & aliis partibus (inquit) quedam religio, sicut dextra osculis auersa appetitur, in fide porrigitur: inde in stipulatione frequens illud verbum, Promittis, Promitto: & alia solemnia stipulationis verba veteres grammatici, promissiva nominant: Nam, ut alia pleraque in libris nostris, aliisque auctoribus è antiquis scripta legimus, sic promittere cum dicimus, manum promittere, manumque porrecta fidem obligare, quasique præsentis pignore firmare, atque assensum præstare intelligimus, ut apud Lucanum⁵,

-his cuncta simul assensere cohortes,
Elatasque altè quæcunque ad bella vocaret
Promisere manus:-

B bbb

² lib. 6. de ling. Lat.

³ Philipp. II. dextera, fidei testes, perfidia sunt & scelerare violata.
⁴ li. II. nat. hist. ca. 45.

⁵ lib. I. Pharf.

Sed nudum symbolum legitimum ac solemnem actum non constituit: quin etiam actus quidam legitimi symbolum non habent, ut tutela datio, ut optio: in acceptilatione præter symbolum civilis quidam actus, traditio videlicet, atque acceptio imaginaria interueniebat, quæ solutionis naturalis loco esset. Itaque ut quod seruo aut filio debetur, domino aut patri rectè propter adquisitam obligationem soluere debitor: sic rectè ab ipsis acceptum rogare potest: contra, quod domino vel patri debetur, seruus aut filiusfamil. nec solum accipere, nec acceptum ferre aut habere possunt: non enim à domino aut patre quaritur ius quos habent in potestate obligatio. Sanè ita factum continet acceptilatio, ut tamen iuris nonnihil habeat: & idè interdum is cui solui potest (nisi & in eius persona obligatio, quæ iuris est, constiterit) acceptum

l. quod si facere non poterit: ut cum sibi aut patri stipulatur filius pulatus 10. quod patri acquiri non potest, pater, cuius persona pro adiecta habetur, acceptum facere non possit, licet eis rectè soluantur: si pater sibi aut filio stipulatus fuerit, filius frustra acceptum ferat, cuius persona non obligationis sed solutionis gratia (Papiniano auctore) adiecta sit. Alter est & hic maior profecto scrupulus, de seruo qui acceptum roget quod dominus fructuarius, usuarius, bonæ fidei possessor debent: nos enim illis ita demum contingere liberationem diximus, si seruus ipse vel principaliter fuerit obligatus, illi per consequentias tantummodò: vel si antequam accepto liberetur, eorum obligationem nouauerit, ne alioqui videatur alieno nomine lege agere: quod forsitan aliter se habet. Nam etsi nonnūquam ex peculiari causa seruum nouare posse obligationem suam ostendimus, attamen alienam nullo modo potest. Itaque Iustinianus³ ex Caio⁴ disertè ait, Si quod tibi

l. f. f. h. u. m. aut Paphi. l. §. quæ situm. D. de solut.

§. §. præterea vers. nō idem quib. mo. toll. oblig. instit. 4. l. in persona. §. j. D. de pact.

Seius debet à seruo stipulatus fueris nouandi animo (ex causa scilicet, ex qua in peculium actio non daretur) cum seruus, qui iustam intercedendi causam non habet, quasi fideiussor interuenit, tunc Seium, qui prior est debitor, perinde obligatum manere, ac si postea nullus stipulatus fuisset: nec inhibendum esse te quominus à Seio petas, verum est, & ab ipso Caio traditur. Iurisconsulti denique reliqui cum de acceptilatione dominicæ obligationis seruo faciendâ tractant, ne tenuissimam quidem nouationis mentionem iniiciunt. Nam (ut omittâ ea quæ antè retuli) Celsus quoque, Item si ignorans creditor (ait¹) procuratori suo solum seruo debitoris filiove acceptum fecerit, postea autem rescierit & ratum habuerit, confirmatur solutio, & quod acceptum latum sit nullius momenti est: & contra si ratum non habuerit, quod acceptum fecerit, confirmatur. Rursum sine nouatione dici non potest, seruum accepto rogare posse quod à domino debetur, tanquam ab extraneo: nec enim aliena, sed sua cuiusque obligatio utiliter accepto fertur debitori præsentî à præsentè creditore: cum alieno nomine lege agi non possit: quod si tanquam eadem persona sit serui & domini, propterea valere dicimus acceptilationem eiusmodi: cur non eadem ratione nouationem in serui tanquam in domini persona vel consistere, vel ad acceptilationem certè peragendam non improbari defendamus? aut cur absurdum cuiquâ videatur, si cum de acceptilatione loquuntur iurisconsulti, nos præcessisse nouationem ponimus, ut rationi iuris civilis omnia congruât, cum id auctoritate aut exemplo & præcepto iurisconsultorum faciamus? qui, si scriptum fuerit in instrumento promississe aliquem, perinde haberi atque si interrogatione præcedente responsum sit, & præsumi omnia solemniter acta, nos

l. cum decem. 7. §. vlt. D. de solut.

1. sciendū. admonent? Nec verò ad exemplum stipulationis acceptila-
 3. D. de fi- tionem in seruo consistere quispiam iure censuerit, ut quo-
 de iussor. l. niam utiliter stipulatur domino seruus ad obligationem ei-
 optimā. c. acquirendam, idè ipsi etiam ad liberationem itidem acqui-
 de corrab. rendam rectè sine nouatione acceptum roget. Omnino nanq.
 & com. sti- pulat. Pau- rendam rectè sine nouatione acceptum roget. Omnino nanq.
 lus 8. ver- diuersa (ut antè ostendi) stipulationis natura est atque acce-
 borum tit. ptilationis, hac est actus legitimus, illa non item (licet qua-
 7. lib 5. sen- ptilationis, hac est actus legitimus, illa non item (licet qua-
 tent. Iusti- dam verborum solemnitate concipi soleat, ut Paulus² in li-
 ni. an in 8. bris receptarum sententiarum scribit) & idè non percense-
 item verbo tur à iurisconsulto inter actus legitimos: in hac factum præ-
 rū 8. si scri- tur à iurisconsulto inter actus legitimos: in hac factum præ-
 ptum. inst. cipuè versatur, hac civile quasi factum quoddam est: illa ve-
 de inutil. sti- pul. 8. vlt. rò merum ius, etiam si factum in ipsam deductum fuerit, ut
 inst. de fi- puta traditio non dominiū: quo casu in stipulatione factum
 de iussor. versari non nego: stipulationem ipsam ius esse assero, nō acce-
 2. tit. 7. li. 5. ptilationem: huic dies & condicio inutiliter adiicitur, illi non
 recep. sent. item: Nec enim ut quæ iuris, sic ea quæ naturalis aut civilis
 facti sunt (ut solutio & acceptilatio) suspendi vel infecta
 reddi possunt: licet ex tacita condicione postea subsequuta, hac
 31. cum quis reddi possunt: licet ex tacita condicione postea subsequuta, hac
 sibi. 8. qui quoque pro factis vel infectis haberi non negem³. Quæ iuris
 hominē. D. sunt, ea & si in persona serui aut filii familiās concepta sint,
 de solutio. iuncta. l. si ad patrisfam. personam transferuntur, non item ea quæ que
 quis offe- reni. 8. vlt. facti sunt: hæc enim personalia esse diximus: & inter cate-
 l. cū decem. ra exemplum de electione siue optione attulimus.
 8. vlt. eod. tit. Optio siue electio serui aliarumve rerum actus est legiti-
 4. actus le- mus, auctore Papiniano⁴: itaque optio est (ut apud Senecam⁵
 gitim. D. de Fuscus ait) quæ legitimè fit: testatione videlicet interposita
 reg. iur. (ut ex Labeonis quodam responso⁶ colligimus) & imminēte
 5. cōron. 24. lib. 4. ut plurimum, si non semper, ipso prætorè. quamobrem in su-
 6. l. apud prædicto loco Fuscus, Si prætor defuisset (inquit) nunquid
 Anfidii. D. de optione optionem vocaret? A prætorè quidem certum tempus præ-
 lega.

31. cum quis reddi possunt: licet ex tacita condicione postea subsequuta, hac
 sibi. 8. qui quoque pro factis vel infectis haberi non negem³.
 hominē. D. sunt, ea & si in persona serui aut filii familiās concepta sint,
 de solutio. iuncta. l. si ad patrisfam. personam transferuntur, non item ea quæ que
 quis offe- reni. 8. vlt. facti sunt: hæc enim personalia esse diximus: & inter cate-
 l. cū decem. ra exemplum de electione siue optione attulimus.
 8. vlt. eod. tit. Optio siue electio serui aliarumve rerum actus est legiti-
 4. actus le- mus, auctore Papiniano⁴: itaque optio est (ut apud Senecam⁵
 gitim. D. de Fuscus ait) quæ legitimè fit: testatione videlicet interposita
 reg. iur. (ut ex Labeonis quodam responso⁶ colligimus) & imminēte
 5. cōron. 24. lib. 4. ut plurimum, si non semper, ipso prætorè. quamobrem in su-
 6. l. apud prædicto loco Fuscus, Si prætor defuisset (inquit) nunquid
 Anfidii. D. de optione optionem vocaret? A prætorè quidem certum tempus præ-
 lega.

finiri, intra quod eligat legatarius optionis, quo elapso (si res
 integra non sit, & familiam heres disposuerit) actio legato-
 rum non competat, Pomponius¹ docet: idque non tantum
 ab herede, sed & ab hereditatis emptore rectè postulari, cogi-
 que legatarium à prætorè ut eligat, oportere, Paulus ex eo-
 dem Pomponio refert². Itaque cū optio factum contineat
 ut hereditatis aditio: is cui vel optio, vel hereditas data est,
 optare debet licet in potestate sit (eius enim personæ coheret)
 sed ita ut, aditionis exemplo, de consensu patris facta fiat optio:
 eaque perfecta legati emolumentum, ut hereditatis data post
 aditionem, patris familiās adquiratur: nam quæ de hereditate
 seruo relicta dicuntur, eadem & de optione ipsi legata tracta-
 ri posse, Caius³ nominatim scribit: itaque sic accipio quod Iu-
 lianus⁴ apud Paulum ait, Nec à filio facta sine iussu patris op-
 tari posse: ut multo magis idem obtineat in seruo. Hi sine
 iussu inutiliter optabunt, quoniam nisi patrisfam. voluntate,
 31. si cui. 25. in princ. D. de libera. causa.
 4. Iulianus. 10. D. de leg. 1. si seruus legatus. 8. si id quod. D. de leg. 1.
 5. l. si seruus legatus. 8. si id quod. D. de leg. 1.
 ipse non rectè soluitur, quod legatum est⁵: electio autem le-
 gati partem faciat. Cæterum & si patrisfam. contem-
 platione legatum optionis relictum sit filio vel seruo: hi scili-
 cet optabunt, non item qui eos in potestate habet. Idemque
 in electione statuendum esse arbitror, quam sibi filius aut ser-
 uus stipulati fuerint: non quidem actus ut sit legitimus hoc
 casu, sed tamen electio ut personalis sit: ac forsitan etiam ut
 cū ex stipulatu obligatio patrisfam. per eos, quos habet
 in potestate statim acquiratur, cuius obligationis pars quæ-
 dam est electio, hæc iniussu patrisfam. ab ipsis facta non va-
 leat: vice versa, si patrisfam. optio legata sit, ipse per se, non
 per eos quos habet in potestate debet eligere: personalis enim
 est optio, & actus legitimus, qui per alium expediri non po-
 test. Idem forsitan dicendum, si cui sub alternatione seruus,
 B b b b iij

1. l. manci-
 priorū. 5. &
 ll. seqq. co.
 tit. ad quas
 vide Cuius-
 cium in tra-
 ctatu. 5. ad
 Africanū.
 2. l. si optio.
 13. §. vlt.
 31. si cui. 25.
 in princ. D.
 de libera.
 causa.
 4. Iulianus.
 10. D. de
 leg. 1.
 5. l. si seruus
 legatus. 8.
 si id quod.
 D. de leg. 1.

¹ l. si is cui. ² l. de leg. 2. ³ l. serui. ⁴ in princ. ⁵ de legat. 1. ⁶ l. huiusmo. ⁷ di. ⁸ §. Stichū. ⁹ aut Pamphilum. ¹⁰ de legat. 1. ¹¹ l. statuliberum. ¹² §. ult. ¹³ D. de leg. 2. ¹⁴ l. si is cui. ¹⁵ D. cod. tit. ¹⁶ 4 apud A. ¹⁷ fidium. ¹⁸ D. de optio. ¹⁹ cum leg. l. ²⁰ serui. ²¹ D. de leg. 1. ²² §. l. seruo generaliter. ²³ D. optio. ²⁴ leg. ²⁵ §. l. cum incertus. ²⁶ l. hu. ²⁷ in mod. ²⁸ §. si cui homo. ²⁹ l. si quis a. ³⁰ dicitur. ³¹ §. si filio. ³² §. si quis plures. ³³ l. legat. ³⁴ §. si de certo. ³⁵ l. si heres. ³⁶ D. de leg. 1. ³⁷ Vlpianus. ³⁸ in §. optio. ³⁹ ne de legat. ⁴⁰ in fragm. instit. l. heredes. ⁴¹ §. si incerto. ⁴² D. famul. et cise. ⁴³ 7 l. qui duos. ⁴⁴ l. legat. ⁴⁵ in princ. ⁴⁶ l. si seruus legatus. ⁴⁷ §. cum homo. ⁴⁸ D. de leg. 1. ⁴⁹ l. si is cui. ⁵⁰ D. de legat. 2. ⁵¹ l. 2. ⁵² §. j. ⁵³ D. de optione leg. ⁵⁴ vide Vlpianum in fragm. instit. tit. de legat. §. optione. ⁵⁵ 8 l. si Pamphilo. ⁵⁶ innecta l. 1. ⁵⁷ D. de optione leg. ⁵⁸ 9 arg. a contrario sensu. ⁵⁹ l. qui hominem. ⁶⁰ §. l. seq. ⁶¹ D. de adimend. legat. ⁶² vbi Accursius.

atque ita electio relicta sit per vindicationem, utputa, si cui legatus sit Stichus aut Pamphilus: vindicationis etenim mutanda ius eum non habere Celsus tradit¹: quod & in optionis legato verum est auctore Paulo²: cuius istud est, Serui electione legata semel duntaxat optare possumus. Ideoque ut optio, sic ista unius ex duobus electio fieri per alium non poterit. Ergo & quo casu Stichum aut Pamphilum heres utrum volet, Titio dare damnatus fuerit, non alius pro eo, sed ipse dicere debebit quem velit dare³: si Stichum dederit, cum ignoraret sibi permissum vel Pamphilum dare: nihil repetere nec mutare sententiam suam poterit, cum semel dixerit, non magis quam legatarius optionis⁴.

Atque hac quidem in electione expressa, secus in tacita, utputa homine generaliter legato, si videlicet heredi electio data sit⁵, utpote per damnationem: aut si, cum de certo sentit testator, non appareat de quo cogitavit: quibus casibus heredis, utpote debitoris, est electio⁶. Nam legato per vindicationem generaliter homine, cum est electio legatarij (qui actione qua velit uti potest⁷) idem quod in optionis legato tentari posse existimo: ut, quoniam optare à iurisconsultis si quis à dicitur⁸ is ad quem homine generaliter legato arbitrium eligendi pertinet legatarius⁹, hoc per alium siue procuratorem siue in potestate constitutum legatarius (cuius personæ coherent electio) facere non possit, sed ipse destinare debeat. Igitur eo etiam casu quo seruo vel filio, sa. optio, vel incertus homo Vlpianus per vindicationem legatus fuerit, ipsi de patrisfam. consensu optare debebunt, non paterfam. qui eos in potestate habet: nec in fragm. instit. l. heredes. §. si incerto. D. famul. et cise. ⁷ l. qui duos. l. legat. in princ. l. si seruus legatus. §. cum homo. D. de leg. 1. l. si is cui. D. de legat. 2. l. 2. §. j. D. de optione leg. vide Vlpianum in fragm. instit. tit. de legat. §. optione. ⁸ l. si Pamphilo. innecta l. 1. D. de optione leg. ⁹ arg. a contrario sensu. l. qui hominem. §. l. seq. D. de adimend. legat. vbi Accursius.

obstat (si rectè intelligatur) quod his verbis à Pomponio¹ traditur, si Pamphilo seruo Lucij Titij seruus generaliter legatus sit, deinde dominus Pamphili postquam dies legati cessit eum manumiserit, siquidem Titius seruum vendicauerit, extinguitur Pamphili legatum, quia non est in hereditate qui possit optari. Quod enim ait vendicari seruum legatum à domino serui legatarij, per seruum ipsum legatarium optari eiusque ministerio & interuentu legatum seruum Lucio Titio Pamphili legatarij domino vindicari atque adquiri omnino sciendum est: & optionem ceterosque actus legitimos in persona serui valere: sed ita, ut emolumentum postea domino per ipsum adquiratur. Restitutio autem hereditatis, cum non sit actus legitimus ut est hereditatis aditio, sed factio tamen naturali constet, ut solutio: quam cum venditione ac traditione, facti magis quam iuris esse Caius² tradit: ideo sine consensu & opera fideicommissarij serui potest fieri domino, non autem seruo, ignorante vel inuito domino: etiam si seruo non ipsi domino hereditatem aliquis restituere rogatus sit, idque Matianus³ scribit: Quod & in solutione obtinere nemo dubitat, nisi quando merum factum in solutione versatur: hoc enim casu personalis est: & ideo si seruo alieno herede instituto dare quispiam heredi, aut alio herede instituto dare seruo Titij seruus iussus est, aut si mihi vel seruo Titij stipulatus sum (cum ea quæ facti sunt, ad dominum, ut Iuriscons. ⁴ ait, non transeant) potest quis seruo soluere, quod domino nisi de voluntate serui non potest⁵: quod autem obligatus quispiam aut iussus est seruo soluere, id domino soluere & potest, & debet, ut statuliber serui heredis emptoris aliàsve in eo dominiū nacti domino: non item seruo, nisi de consensu domini⁶ sine hoc igitur, nec seruo pote-

¹ l. si Pamphilo. ² l. de optio. ³ l. de optio. ⁴ l. consilio. ⁵ §. ult. D. de rat. furio. et prodigo vel al. ext. min. dand. ⁶ l. seruo inuito. in prin. D. ad Trebellia. facit. l. quæuis 40. §. ult. cum duab. seqq. cod. tit. ⁷ l. qui hered. in prin. D. de cōdi. & demōst. ⁸ l. qui heredi. iuncta l. stipulatus sum. 9. in princ. & l. seq. l. si stipularus. l. pupill. l. Stichum aut Pamphi. §. vsumff. D. de solutio. ⁹ l. si statulibera. §. si seruus. D. de statulib. d. l. qui hered. in prin.

rit fideicommissario rectè ac utiliter hereditatem restituere¹, cuius emolumentum atque onus ex Trebelliano senatusconsulto in fideicommissarium transit²: ne alioqui per seruum inuitus dominus æri alieno (quod & in hereditatis acquisitione, cui similis est restitutio³, periniquum atque adeò absurdum esset⁴) obligetur. Restituenda profectò hereditatis, ut fideicommissi cuiusque⁵, persecutio per seruum domino statim & inuito & ignoranti acquiritur, non autem ipsa hereditas, quæ semel ad quæ sita repudiari non potest.

Porrò autem ipsa hereditatis restitutio non merum ut aditio factum continet, sed aliquantum etiam iuris habet, ut solutio: A solutione tamen (quod quoniam alij non satis assequuntur, placet exponere hoc loco) non minimum distat hereditatis restitutio: nam & si ut vero procuratori, vel etiam falso (si tamen dominus ratum habuerit) rectè soluitur⁶: ita nihil interfit cui nostro nomine restituatur hereditas, pater fa. sit, an is qui in aliena potestate est, mulier an masculus: & idè seruo quoque voluntate nostra, vel si postea ratum habuerimus, restitui possit⁷: quia perinde est atque si nobis restituta esset hereditas⁸: quamobrem etiam absentis procuratorem Iulianus scripserit desiderare posse sibi restitui hereditatem, cogique posse absente quoque fideicommissario heredem adire ac restituere per prætorem à procuratore aditum, ut Vlpianus⁹ & Paulus¹⁰ referunt: attamen solutio sub conditione fieri potest, ut si quis sub conditione pecuniæ promisit, deditque eam ea conditione, ut si condicio extitisset in solutum cederet, quam speciem facti Pomponius¹¹ ex Aristone proposuit: hereditatis restitutionem sub conditione fieri in prin. l. restituta. versic. sed etsi voluntate. eo. tit. ⁸ l. quia perinde. 42. in prin. eod. ⁹ l. apud Iulianum §. utrum autem eod. tit. ¹⁰ l. qui ita. 66. §. etiam absentis. eod. ¹¹ l. sub conditione 16. §. j. D. de solutio. & facit l. 2. D. de condict. indeb.

non

non posse, inde colligo quod Matianus¹ heredem rogatum de restituenda hereditate si deliberet interim fideicommissario desiderante (qui velit hereditatem adiri suo periculo) adire quidem statim, non tamen restituere cogendum, nisi completo deliberationis tempore pronuntiauit. Nam si sub condicione potuisset restitui, cautum & heredi deliberanti foret: quamuis restituta statim hereditate, ut adita. Et hac quidem in re, actibus legitimis comparatur hereditatis restitutio: quamuis in eo sit dissimilis, quod per alium & alieno nomine possit expediri. Præterea differt à solutione restitutio, quod si debitorem meum iussero tibi solvere, debitor soluendo tibi liberatur², quasi mihi solvere videatur, qui mea voluntate alij soluit³: si debitor mulieris iussu eius in dotem delegatus pecuniam viro expromiserit dotis nomine, similiter constitutionem dotis esse utilem dicimus⁴: & si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit, dotalem fundum fore: propter uxorem enim videri eum fundum ad maritum peruenisse⁵. At nihilominus si ex asse heres institutus rogatusque mulieri dodrantem hereditatis restituere, atque adeò mulieris debitor, iussu eius quod debet doti promiserit marito, verendum esse Marcianus⁶ ait, ne non sit obligatus: nam obligari mulieris debitorem ita æquum esse, si accipere id ipsum quod ei debetur vir possit: non posse autem, cum vir ipse non sit fideicommissarius, heres verò (qui in hoc solùm mulieri tenebatur ut hereditatem restituendo actiones quas habet quibusque obstructus est transferret) eas ad alium, quam cui debet fideicommissum, transferre nequeat. Restituendum igitur hereditatis dodrantem ipsi mulieri, ut hunc ea suo marito pro dote soluat, idem Iurisc. admonet, quia & ad eam fideicommissum & onera eius pertinent, delegatione propter ni-

¹ l. omnes qui. 71. D. ad s. C. Trebel.
² l. si debitor 21. iun. et. l. vero procuratori. §. sed si quis mandauerit. l. si quis seruo. §. ult. l. solutio. versic. sed etsi iussu. l. cum iussu. 64. D. de solat.
³ l. mortuo. in si. D. de statulib.
⁴ arg. l. de bitior mulieris. in prin. iiii. et. l. promittendo in prin. et §. j. et l. si is qui stichum l. si sponsalibus in prin. et l. cum dotē. l. si debitor. D. de iure dot.
⁵ l. si nuptura. §. j. D. de fundo dot.
⁶ l. si mulier. §. ex asse. D. de iure dot.

Cccc

miam subtilitatem & casus necessitatem minimè obtinente. Igitur in specie proposita cui solui potest, non tamen ideò hereditatis restitutio fieri solutionis causa poterit: & sanè non est solutio hereditatis restitutio, sed successio, cum obligatur is cui fit restitutio, non cui soluitur, ut Paulus¹ ait: quamobrem

¹l. nò enim. 38. D. ad S. C. Treb. facit d. l. seruo inuito. in princ. eo. tit.

²l. quod si forte. S. sunt quiddam. D. de solut. l. si seruus. in fi. l. solutam. versi. Tutori. eo. tit.

³l. pupillo solui. 15. iun. Etia l. in pupillo. S. j. D. eod. tit.

⁴l. obligari. S. pupillus. here. D. de auctor. tutor. l. restituta. in fi. D. ad Trebel.

⁵l. sed nec ipsi. D. ad Trebel. S. si seruo inuito. S. si pupillo. eo. tit.

& si quod pupillo debetur, omnimodo rectè tutori solvatur: etiam ipso iure sine pupillo.² & ipsi etiam pupillo sine tutoris ope scilicet exceptionis, si nummi salui sint, & factus locupletior ea solutione pupillus fuerit³: attamen nec pupillo sine tutoris auctoritate restitui, aut aliter adquiri potest hereditas: quamvis lucrosa sit, nec ullum damnum habeat⁴: sed nec ipsi tutori sine pupillo indistinctè restitui potest⁵, id est, nisi pupillus infans fuerit, quemadmodum Matianus⁶ tradit. Haecenus de actibus legitimis à Papiniano enumeratis affectum loquuti sumus, nunc alios ab ipso praetermissos excipiamur: durandum enim, quia cepimus: & si viribus deficiamus, animo tamen perseverandum est.

In actibus legitimis qui nec alieno nomine nec nisi purè sunt nominati, esse ab alienationem: siue sit mancipatio siue in iure cessio: Quid de cessione tutela dicendum: quid si quis ea se abdicauerit. Emancipationem, Adoptionem, Testamentum hodieque illo iure censerit. Cur volente patre filius sit, donec non etiam testetur: ad l. tam is qui. D. de mort. cau. donat. In actibus legitimis esse Aperturam siue resignationem tabularum, Repudiationem hereditatis, Nuptias siue Connubium, atque Divortium, in his certe idem ius quod in illis observari. Tentatur interim castigatio l. denique 6. D. de ritu nupt. exponitur l. 2. C. de nupt. Testationem, non item obsignationem olim fuisse in nuptiis necessariam, indicatio moris antiqui vestigio in l. filium. in fi. D. de iis qui sunt sui vel alieni. & l. si vicinis. C. de nupt. Gestis olim solium inferi. Divortium. Praeter Iuvenalis ac Suetonij locos illustratur l. datus. D. de divorti. & ibi Mittere quid significet, naturalèque vi a verborum plerisque locis augevi demonstratur. In divortio dirumpi solitas olim nuptiales tabulas. Testes eii im, imo verò arbitros olim adhibitos. Etenim la: us obiter Senec. e locus. De divortio cautum lege Iulia de adulteriis, & lege Iulia de maritandis ordinibus; ac pleraque alia minimè vulgaria.

VT mancipatio, quae specialis est alienatio rerum mancipi, & per nexus solemnitate certis verbis fit, libripende, & quinque testibus praesentibus, & inter ciues Romanos locum habet & Latinos (auctore Vlpiano¹) eosque peregrinos quibus commercium datum est: ita in iure cessio, quae per tres personas (eodem Vlpiano² teste) fit, cedentem dominum, vindicantem eum cui ceditur, atque addicentem praetorem, actus est (nisi fallor) legitimus. Et hoc est quod ex Caii secundo commentario Boëtius³. Apud magistratum (inquit) pop. Romani, ut apud praetorem (sic enim lego) vel praesidem is cui in iure ceditur rem tenens ita vindicat, hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio: deinde postquam hic vindicauerit, praetor interrogat eum qui cedit, an contra vindicet: quo negante aut tacente, tunc ei qui vindicauerit, eam rem addicit: idque legis actio vocabatur. Haecenus Boëtius, illum Ciceronis locum exponens, in quo de civili & legitima (quae apud Romanos ferè tantum obtineat) ab alienatione loquitur hoc modo: Ab alienatio est eius rei quae mancipi est aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio inter quos ea iure civili fieri possunt. Ab alienatio igitur, cuius illae duae sunt species, actus est legitimus: itaque condicio diesve non adicitur ab alienationi, hoc est vel mancipationi vel cessione: neutra per procuratorem, aliumve qui in potestate sit, fieri utiliter potest. Ergo ea quae per mancipationem expediuntur, per alium siue procuratorem, siue in potestate constitutum seruum filiumve: aut ab eo qui absit peragi non possunt, ut nec emancipatio siue manumissio filii familias, neque adoptio, quibus condicio diesve frustra etiam adicitur: & adeo qui-

¹ in fragm. Instit. tit. 19 de domin.

² & adquisit. rer. vide Caium in instit. tit. 6.

³ & Boëtius in 3. commentario ad Cicer. Topica.

² in fragm. instit. tit. de domi. & adquisit. rer.

³ ad Cic. Topica lib. 3. ubi de ab-

alienatione

dem, ut hac adiectione illi actus (qui sunt legitimi) omnino vitentur: qua de re ad Papinianum diximus¹. Quod autem de in iure cessione, & actum esse legitimum & pure fieri debere, perque alium non posse, nunc iam docuimus: id non modo in ea locum habuit, per quam abalienatio domini que translatio fiebat: sed & in ea cessione, per quam legitimus mulieris tutor (nam in perpetua tutela olim erant. fœmina) nolle se tutorem esse, in iure (id est apud magistratum) profitebatur: tutelamque alteri cedebat, qui cessicus tutor nuncupabatur: ut noster Vlpianus in fragmentis Institutionum² docet. Olim igitur nec per alium aut alieno nomine, nec sub conditione ex tempore vel ad tempus cedi à legitimo tutore tutela potuit: sed neque testamentarium tutorem (qui abdicare se tutela potuit, in iure cedere autem, si qua ipsi Vlpiano fides est, non potuit) abdicare se tutela, nisi per se ac pure potuisse, crediderim. Ceterum de emancipatione atque adoptione, an hodie censei eodem iure quo antiquitus debeant: idem forsitan dubitarit aliquis: quoniam vetera venditionis imaginariæ (atque aded emancipationis ipsius & manumissionis, & circumductionum) solemnia, & verò etiam rhapsimatium siue alaparum symbola, Iustiniani constitutione³ penitus sublata sunt: Veruntamen cum vel ex lege Anastasiana⁴ per Principis rescriptum iudici apud acta intimatum, vel sine rescripto ex constitutione Iustiniani⁵ apud competentem iudicem fiat emancipatio: per quam liberi & parentum manu dimittuntur, ita ut legitima huiusmodi manumissionis & quasi patronatus, non (quod quidam existimant) agnationis iura parentes (& si non specialiter sibi ex ceperint) omnimodo habeant: atque aded non tam sublata omnis actus solemnitas, quam immutata: & (ut idem Iusti-

¹ l. actus legitimi. D. reg. iur.

² tit. de tutelis.

³ l. ult. C. de emancip. liber. S. preterea. instit. quib. ma. ius patr. potest sol. Nouella 81 in princ. l. ult. C. de adopt. ⁴ l. pen. C. de emancip. liber. ⁵ d. l. ult. C. co. tit. d. S. preterea

nianus ait¹) in melius reformata esse, fictione pristina explorata videatur: & cum emancipatio ipsa hodie quoque non modo consensu fiat, sed aditione vel principis & magistratus vel solius iudicis competentis, qua veterum solemnium locum obtinet: idem emancipationem hodieque actum esse legitimum, & neque diem aut condicionem recipere, nec alieno nomine expediri posse arbitror. Quamvis, ut absens uxorem antea ducere ac repudiari, ut absens & absenti (auctore Caio²) tutor dari à magistratu: sic ex Anastasiana constitutione³ absens emancipari hodie possit.

Quæ de emancipatione dixi, ea & in adoptione locum sibi vendicant: nam & si ius vetus adoptionis, sed & figuram & solemnia Iustinianus⁴ mutauerit, non omnino tamen sustulit, qui adoptionem apud acta iudicis fieri constituit. Ergo nec olim potuit⁵, nec hodie poterit quisquam aut sub conditione, ad tempus, ex tempore, aut absens⁶ per alium (quem in potestate habeat vel non) adoptare sibi aliquem in filium familiam aut nepotem: ac multo minus in fratrem⁷: cum naturam imitetur adoptio, & in his personis locum habeat, in quibus etiam natura potest⁸: moribus verò nostris non conueniat filium temporalem habere⁹, aut sibi fratrem, aut alteri filium procreare. Verum enimverò quod mancipationem & ea in quibus peragendis ipsam adhibere mos fuit, actuum legitimorum numero adscripsimus: Ex eo sequitur, ut quemadmodum cum olim calatis comitiis testamentum fieret, actus erat legitimus testamentum, ob id quod cum populo lege agebatur, siue ad populum: ita & cum per as & libram testamentum fieret: quoniam huic adhibebatur emancipatio, id est, imaginaria quedam venditio, quinque testibus, & libripende, ciuibus Romanis puberibus (cum quibus

¹ d. S. preterea. instit. quib. mo. ius patr. potest sol.

² l. illud. S. D. de tutor. & curat. ³ d. l. pen.

⁴ d. l. ult. C. de adop. S. sed hodie. instit. eod. tit.

⁵ l. quæ sunt. est. 34. D. de adopt.

⁶ l. post. mortem. inf. D. de adoptio.

⁷ l. nec apud peregrinos. 7. C. de here. instit.

⁸ l. si pater. fa. in fi. & l. seq. D. de adopt. S.

minorem. instit. eod. tit. ⁹ d. l. quæ sunt.

testamenti factio esset) presentibus, & eo qui familia em-
 ptor dicebatur: ac præterea nuncupatio testamenti, siue testa-
 mento-
 rum. § mu-
 tus. §. in te-
 stamento.
 2 tit. 6.
 3 tit. de te-
 stam.
 4 l. quo-
 niam. C. de
 testam. vi.
 de Eusebio
 de vita
 Costantini
 lib. 4. cap.
 26.
 5 l. qui te-
 stamento. §.
 pen. D. de
 testam.
 l. seq. §.
 pen. eo. tit.
 6 is cui le-
 ge in princ.
 & d. l. d.
 l. qui testa-
 mento. §.
 nec furio-
 sus. §. eum
 qui lege. l.
 cum lege
 eod. tit.
 7 d. l. qui
 testamento.
 §. ult. D. de
 testam.
 8 l. heredes
 palā. §. ult.
 D. de te-
 stam. l. si nō
 speciali. l. si

testamenti factio esset) presentibus, & eo qui familia em-
 ptor dicebatur: ac præterea nuncupatio testamenti, siue testa-
 mento-
 rum. § mu-
 tus. §. in te-
 stamento.
 2 tit. 6.
 3 tit. de te-
 stam.
 4 l. quo-
 niam. C. de
 testam. vi.
 de Eusebio
 de vita
 Costantini
 lib. 4. cap.
 26.
 5 l. qui te-
 stamento. §.
 pen. D. de
 testam.
 l. seq. §.
 pen. eo. tit.
 6 is cui le-
 ge in princ.
 & d. l. d.
 l. qui testa-
 mento. §.
 nec furio-
 sus. §. eum
 qui lege. l.
 cum lege
 eod. tit.
 7 d. l. qui
 testamento.
 §. ult. D. de
 testam.
 8 l. heredes
 palā. §. ult.
 D. de te-
 stam. l. si nō
 speciali. l. si

tabulas testamenti tenente pronuntiatis, ut ex Ulpiani
 Caij & Iustiniani institutionibus addisci potest. Sed &
 posteaquam alia testamentis faciendis forma iure civili, præ-
 torio & constituto sublatis illis aris & libra symbolis (qua
 ad emptionem imaginariam, dicis causa, interueniebant)
 sublatis etiam verborum differentiis adhiberi cœpta est,
 cum & septem testium presentia, & eorum signacula &
 subscriptiones requirantur: & nomen heredis, manu vel
 testatoris vel testium exprimi oporteat, siquidem in scriptis
 ordinetur: si verò sine scriptis, coram septem testibus volun-
 tatem quisque suam nuncupare debeat: ideò negari non po-
 test, quin hodièque sit actus legitimus testamentum: propter
 cuius solemnia rogati testes adhibentur, & quidem ciues
 Romani (ut arbitror) non serui aut peregrini: qui iuris civi-
 lis aut edicti prætorij communionem non habent: Et ex ci-
 uibus Romanis, masculi tantùm non fœminæ: ex masculis ij
 qui ex lege bonorum administratione interdicti, furiosi, mu-
 ti, surdi, impuberes, ob carmen famosum vel adulterij vel re-
 putandarum damnati non fuerint: qui durare in conspe-
 ctu testatoris debent, donec suprema contestatio peragatur,
 ut ex veterum opinione Ulpianus refert: præsertim cum
 uno contextu actus testari, nullumque actum à testamento
 alienum intermiscere oporteat. Cum verò sit actus legiti-
 mus, duo sequi ex eo necesse est: primùm quidem ut neque
 diem neque condicionem expressam testamentum recipiat:
 nisi factum à milite, qui potest pro parte bonorum aut tem-
 vnus. l. hac consultissima §. in omnibus. l. cum antiquitas. c. eod.

poris testatus, & pro parte intestatus decedere, & cuius nu-
 da nec solemnis voluntas legitimi iustique testamenti vim
 habet, ut multis verbis à nobis demonstratum est suo loco: 1. miles 35.
 alterum verò, ut per alium aut alteri testandi, atque ita a-
 lieno nomine lege agendi nemo facultatem habeat. Et sane 2. in com-
 mentario ad
 l. ius nostris
 7. D. de
 reg. iur.
 31. illa in-
 stitutio. D.
 de her. inf.

testamentum ita definitur, ut sit iusta non aliena, sed non
 fra voluntatis sententia: quæ ipsa per se firma esse, non ex
 alieno arbitrio pendere debet. Itaque licet singula quæ testa-
 mento continentur & sub condicione, & ex certo tempore,
 & ad tempus relinqui possint, ipsum tamen testamentum,
 in paganis, mortuo testatore statim valet, tanquam sub tem-
 pus mortis aut in ipso eius articulo factum: nec efficere nomi-
 natim id cauendo testator potest, ut ex certo tempore, aut
 sub condicione valeat, ex tacita tamen die vel condicione
 vis testamenti pendet, sub qua heres ex asse institutus fue-
 rit: vel si purè scriptus de adeundo deliberet: cæterùm quan-
 doque adeundo, iam tunc à morte successisse defuncto heres,
 atque adeò testamentum ab initio valuisse ex postfacto: &
 è contrario si quandoque non adeat, iam tunc à morte non
 valuisse intelligitur. 4. Quamobrem testamentum, ut actus
 alij legitimi, non expressam sed tacitam condicionem diem ve-
 recipit. Itémque per procuratorem, per filium familiars aut
 seruum nemo testari potest. Nec obstat quod Modestinus
 ait, Seruum alienum iussu testatoris testamentum scribere
 non prohiberi: nam aliud est facere, aliud scribere aut etiam
 dictare testamentum. exempli gratia, Qui manus amisit
 testamentum facere potest, quamuis scribere non possit, ut
 Paulus tradit: ergo qui scribit aut dictat lege non agit:
 sed is qui facit, qui testatur, cui testimonium perhibetur. Fi-
 lius familiars non modò non patri, sed nec sibi, nec voluntate
 41. 54. D. de
 adq. her. l.
 omnis he-
 reditas 138.
 ubi scripsi
 & l. omnia
 fere. 193. D.
 de diuers.
 reg. iur.
 aut.
 5 l. seruus
 28. D. de
 testam.
 6 l. qui ma-
 nus. 10. D.
 qui testam.
 fac. poss.

1. qui in po-
 testate. D.
 de testam.
 l. filius si.
 D. de do-
 nat. & l.
 tam is qui.
 D. de mort.
 cau. don. l.
 3. in fi. l. qui
 testam. fac.
 poss.
 2. l. velle. 4.
 D. de reg.
 iur.
 3. Nouella
 constit. 81.
 4. in omni-
 bus 54. D.
 de oblig. et
 actio.
 5. instit. ad
 tit. quib. nō
 est perm.
 fac. test. in
 prin.
 6. ca. 4. li. 9.
 comment.
 iur. civil.
 7. l. verbis
 legis. 120.
 D. de verb.
 signif. l. te-
 stam. C. de
 testam.
 8. l. in adib.
 9. l. 2. in
 prin. l. 4. l.
 in adibus.
 5. penul. l.
 absent. l. si
 tibi. D. don. l. si filius. C. eo. tit.

quidem patris facere testamentum potest, licet mortis causa
 donare patre permittente possit¹ Quid ita? utrum ideo quia
 testamentum est voluntatis nostrae sententia, nulla vero est
 voluntas filii familiās, & (ut regula iuris civilis dicitur) filius-
 familiās qui obsequitur imperio patris, velle vel ipsi, vel sibi
 non creditur², liberamque non prius arbitrii voluntatem
 consequitur, aut aliis modis, quam quibus patria potestate
 liberatur³? Minimè vero: nam si nihil velle filius familiās
 crederetur, cum in omnibus rebus quae dominium transfe-
 runt concurrere oporteat affectus ex utraque parte contra-
 hentium⁴: Neque item donare, nec ullum negotium posset
 gerere: quod falsum esse constat. Quae igitur est ratio diffe-
 rentiae? Aliae atque aliae ab Accursio, Alciato, Viglio⁵, at-
 que Connano⁶ adferuntur: quibus ommissis, ego hanc proba-
 bilem esse censeo, quae ipsorum nemini adhuc in mentem ve-
 nit, à me paucis verbis explicabitur: filiusfam. (qui proprium
 nihil habet, cum omnia patri acquirat) donare aut aliena-
 re quidquam non potest, suo quidem nomine, sed neque te-
 stari: nam de sua, non de aliena re quisque testari debet⁷:
 cum verbis legis duodecim tabularum nominatim compre-
 hensum sit, Vti quisque legasset super pecunia tutelaeve sua
 rei, ita ius esto. At cum filiusfam. consensu patris donat,
 per eum donare pater videtur⁸, quod & per extraneum
 quemlibet potest⁹: pater quoque cuius permissu filius testare-
 tur, ipse per filiumfam. testari videretur, atque adeo per
 alium, quod iuris civilis ratio non patitur: cum testamentum
 sit actus legitimus, & alieno nomine lege agi nequeat. Por-
 ro autem cum id quod ab initio non valet, ex postfacto non
 conualescat ob regulam iuris, cui maximè in actibus legiti-
 mis locus esse debet: ideo siue filiusfam. aut pupillus, aut ser-

uus

uus tabulas testamenti fecerit signauerit, non dabitur secun-
 dum eas bonorum possessio: licet filiusfam. sui iuris, aut
 pupillus pubes, aut seruus liber factus decesserit: quia nulla
 sunt tabulae testamenti, quas is fecit, qui testamenti faciendi
 facultatem non habuerit¹. Pater quidem filiofa. impuberi te-
 stamentum, pupillariter substituendo facere dicitur: idque ut
 possit. Vlpianus moribus introductum esse ait²: veruntamen
 cum pupillaris substitutio non aliter valeat, quam si pater
 sibi heredem instituerit, atque adeo testamentum sibi fecerit,
 non tam testamētum quam prioris hoc est paterni testamen-
 ti pars esse videntur secunda tabula³. Constat enim (ut idem
 iurisconsultus⁴ tradit) unum esse testamentum, licet duae
 sint hereditates. Itaque idem alio loco, Patris (inquit) & si
 filij testamētum pro uno habetur, etiam in iure praetorio: quod
 scilicet ad signa testium attinet: sufficit enim tabulas patris
 esse septem testibus signatas, licet filij tabula resignata sint:
 Sed & si pater sibi per scripturam, filio per nuncupationē vel
 contra fecerit testamentum, valebit: imò verò etiam pro uno
 habebitur. Nec mouet quod unum principale & prius, al-
 terum pupillare testamentum & secundas tabulas iuriscon-
 sulti nominant⁶, ut per hoc esse duo videantur: nam sunt qui-
 dem duae clausulae, sunt etiam binae tabulae: sed unum re vera
 testamentum, patris scilicet, qui (ut ex Caio⁷ addiscimus) &
 sibi heredem in priore parte testamenti scribit, & item fi-
 liofam. in extrema testamenti pagina heredem eadem ratio-
 ne, qua tutorem dat, ex ea lege xy. tabul. cuius verba modo
 retulimus: sicut unius edicti plures sunt clausulae, quae ipsae
 nomen edicti singulae obtinent: atque hoc est quod Paulus ait
 alicubi⁸ sic ferè, Sicut codicilli pars intelliguntur testamenti,
 ita secunda tabulae principalium tabularum partem obtine-

D d d

1. l. si filius.
 D. de testa-
 men.

2. l. 2. in
 princ. D. de
 vulg. &
 pupill. sub-
 str.

3. l. qui plu-
 res §. ult.
 eod. tit.

4. d. l. 2. §.
 prius.

5. l. patris
 eod. tit.

6. l. 5. post le-
 gatū §. qui
 principa-
 le. D. de iis
 quib. vt
 indig.

7. in inst. tit.
 12. de sub-
 str. & de
 faciend. se-
 cund. tab.

8. l. pen. D.
 quemadm.
 testa. aper.
 facit l. 2. §.
 ad causam.
 eod. tit.

re videntur. Quāobrem non alieno nomine, sed suo lege agit, qui testamentum sibi facit, licet secundis tabulis heredem filio substituat: est enim velut accessio principalis & paterni testamenti, pupillaris substitutio, in qua etsi solemnia iuris civilis desint (quorum intuitu actus esse legitimus testamentum dicitur) nihilominus valet, si paternum testamentum illis solemnibus non deficiatur, ut modò diximus. Nec mutat quod solus filio miles, tametsi sibi non fecerit, testamen-

¹l. in frau- dem s. pen. D. de testa- men. milit. tum facere iure militari potest (auctore Vlpiano ¹) nam nec alia regule iuris in militari testamento locum habent, quod nuda voluntate consistere diximus: quo fit, ut legitimus & solemnus actus esse, aut intelligi nequaquam possit. Cū

²l. omnium C. de testa- ment. autem ex constitutionibus Imp. ² testamentum apud acta cuiuscunque iudicis vel municipum, aut etiam oblatis principi precibus fieri possit: hoc quoque (proinde ac si testatione habita factum foret) ut legitimus actus neque diem aut condicionem recipere, nec per alium expediri posse affirmamus. Nuncupatiuum quoque testamentum per quod voluntatem suam testator septem testibus presentibus, etiam sine alia formali obseruantia (ut est apud Iustinianum) aperuerit, etiam si non prædixerit illa formalia verba, Ideò eosdem testes conuenisse, quod sine scriptis suam voluntatem vel testamentum componere censuit, cū id imperator valere uel-
³l. in testa- mentis C. de testam. facit. l. Di- uus Traia- nus D. de milit. testa- lit ³, actum esse legitimus: actus quidem certè legitimi (cuius loco sit) naturam sapere, ac eodem iure quo alia testam- torum genera censerit credimus: ut neque per alium fiat, neque diem aut condicionem recipiat.

Qua ratione autem ubi conficitur testamentum, eadem (nisi fallor) ubi resignatur, aperitur, ac recitatur, actum solemnem ac legitimus celebrari possumus dicere. Nam (an-

ctore Iulio Paulo ¹) Tabulae testamenti aperiuntur hoc modo, ut testes vel maxima pars eorum qui signauerint testamentum, & Romæ quidem à prætore in iure adhibeatur: in foro autem, vel Basilica, à magistratibus si testamentum in municipio, colonia, oppido, præfectura, uico, castello, conciliabulo factum sit, ibique presentibus testibus vel honestis uiris agnitisque signis & rupto lino, inter horam secundam & decimam diei aperiatur ac recitetur, atque ita describendi exempli fiat potestas, exemploque sublato deinde à prætore aut ab iisdem magistratibus (quorum presentia constet apertum) signo publico rursus obsignetur & in archium redigatur: hunc autem legitimus actus expediri heredis præcipue interest, qui scriptus in eo testamento, quod neque ut oportuit oblatum neque publice recitatum est, in possessionem mitti (Paulo ² teste) frustra desiderat. Prætoris nomen ad Paulum addidi, motus auctoritate Vlpiani: qui cum ab initio aperiendæ sunt tabulae, prætoris id officium esse ait ³, ut cogat signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere vel negare se signasse: publice enim expedit summa hominum iudicia exitum habere. Quod ex Paulo dixi, honestis uiris, sic accipe, ut si maior pars signatorum fuerit inuenta, ipsis interuenientibus resignari testamentum & recitari possit: sed si quis ex signatoribus neque decesserit, neque tam longè absit, ut non facile inueniri queat, mitti tabulae testamenti debeant ubi ipse sit, uti agnoscat, nec reuocari eum agnoscendi causa (ne onerosum atque damnosum ipsi sit officium suum) oporteat: ceterum si omnibus fortè absentibus, causa aliqua aperiri tabulas urgeat, prætor aut proconsul, hic in prouinciis, ille in urbe, curare debeat ut interuenientibus optimæ opinionis

viris aperiantur, & post descriptum & recognitum factum, ab eisdem (quibus interuenientibus aperta sunt) obsignentur: tunc deinde eò mittantur ubi ipsi signatores sint, ad inspicienda sigilla sua, ut est ab Vlpiano¹ & Caio² traditum. Sanè quamuis testamentum lex Iulia de vicesima statim post mortē testatoris aperiri voluerit (hoc est intra modicum tempus, circa cuius interpretationem rescriptis sit variatum) attamen Paulus idem à presentibus intra triduum vel quinque dies aperiendas esse tabulas definit³ ab absentibus quoque intra eos dies cum superuenerint: id est à tempore ipsorum spontanei reditus: nec enim inuitos reuocari signatores agnoscendi gratia, æquum sit (ut antè diximus) cum absentibus quoque signatoribus si qua iusta causa videbitur qua urgeat, aperiri ac recitari solemniter testamentum, in presentia tamen honestorum & optimæ opinionis virorum (trium scilicet curialium, ut arbitror, præter magistratum & exceptorem publicum, sine quibus municipalia gesta fieri Arcadius & Honorius Imp⁴ noluerunt) & magistratibus iminentibus queat. Cæterum etsi omnibus quicumque desiderant tabulas testamenti inspicere vel etiam describere, inspiciendi describendique potestatem facturum se prætor polliceatur, quod vel suo vel alieno nomine desideranti tribuere eum manifestum est (ut Paulus⁵ alibi docet) cum is qui vult inspicere aut inspicit atque describit, ipse nullum actum solemnem celebret: attamen qui signa agnoscat, iussu magistratus (siue hic adsit siue non) alieno nomine aut sub conditione id facere non potest, non magis quam ipse magistratus, qui signatores aut honestos viros adhibet, rumpit linum, aperit tabulas, recitarique ac iterum obsignari iubet: solemnem enim hic actus inter magistratum & signatores, eosve qui

¹ l. sed si maior. 6. eod.
² l. sed si quis. 7. eod.

³ in 5. d. tit. 6. li. 4. sent. 5. ult.

⁴ l. municipalia 151. C. Theo. de decurion. lib. 12.

⁵ l. i. in prin. D. que ad testa. apert.

horum loco adhibentur, & sine eo qui vult inspicere ac describere, celebratus intelligitur, ut neque per procuratorem, nec nisi purè fieri posse, superioribus consequenter assue-

¹ l. recusari. 94. D. de acquir. her. & lib. 4. sent. tit. 4. ubi Cui-

Quod & in repudiatione hereditatis (ut in ipsa cretione siue aditione ostendimus) locum habet, ut sit nimirum actus legitimus, ideòque ut neque sub conditione, nec ad tempus, aut ex tempore nisi tacite, nec per aliū celebrari possit. Nam sanè, quod Paulus¹ & Vlpianus² tradunt recusari hereditatem non tantum verbis, sed etiam re posse, & alio quouis iudicio voluntatis: & non tantum à presentibus, sed etiam absentibus, & per epistolam: hoc ad repudiationem (ad cuius differentiam adscriptum potius putauerim) porrigi non debet. Denique repudiationem in iure fieri, voce ac verbis heredis ipsius, imperatores docent³: ex quo solemnem ac legitimum actum esse, purèque nec per alium aut alieno nomine fieri, rectè colligitur.

cus & ad iii. de her. qualit. & differ. 4. pnd iustianum.
² l. recusare 6. D. ad s. c. Treb. 3 l. 3. & 4. C. de repu. vel abstin. hered.

47. l. Actus legitimi. 77 5 l. pen. D. de donat. int. vir. &

lxxo. Laetan. lib. 2. diuin. insti. ca. 10. Val. Flaccus li.

8. Argonaut. Plutar. in Romaic. quas: Varro. li. 2. de vita

pop. Ro. Eutropius apud Paul. Diaconum lib. 1. histo. ubi de Ro-

mulo: post Livium lib. 1. in prin. vide Catullum in epithal. Iulia. Martialem epigr. 92. lib. 1. & 42. lib. 12. & 96. eod. lib. Seruium ad illum Virgilij versum ex li. 1. Æn. Pergama cum peteret in concessis que hymenæas.

Dddd iij

¹ Arnob. lib. 582
² aduersus cationem¹, aliósq; qui paulatim obsolescere cœperunt, ritus
gentes Plu- & (ut Arnobius loquitur²) solemnia iusta nuptiarum³: deni-
tar. in que præter confarreationem (cuius Vlpianus noster⁴ & alij
quæst. Ro- quoque meminere) præter coëmptionem, in qua (teste ad Ci-
maic. in 29. ceronem⁶ Boëtio, ut cætera mittam) hæc certè verba solem-
² lib. 1. ad- ners gentes.
³ quæ Bris- nia, Vbi tu Caius ego Caia, pronūciabantur: ad quæ Quin-
sonias no- ctilianus etiam alicubi⁷ respexit: id insuper in quibuslibet
ster, libro (inter ciues scilicet Romanos contractis nuptiis) obseruari
singulari solebat, ut uxor etiam illa (utputo) quæ iniusta esset, ut
de ritu nu- pote quæ matrona quidem sed cū viro esset sine legibus, quod
ptiarum. e- in mariti manū ritè non conuenisset (de qua in aliquo Pan-
numerat. tit. 9. de his
⁴ in fragm. qui in ma- dectarum nostrarum loco⁸ agitur, & quam uxorem tan-
tit. 9. de his nu sunt. tummodò haberi⁹ & in usu esse mariti dicerent: quàmque
⁵ Tacitus usucapi ad matris familiâs nomen adipiscendum, hoc est an-
lib. 4. An- no integro à viro, apud quem causa matrimonij esse cœpif-
nal. & A- set, possideri sine usurpatione ac interruptione¹⁰: itaque usu
puleius. in manum conuenire, iustamque uxorem & matrem fa. ef-
⁶ in Topicis fic¹¹ oporteret) flammeo, id est velo siue pallio luteo¹² caput
coëmptio- Cicero & aboluta & obnupta, in mariti domum deduceretur, quasi
nis autem Seruius ad in domicilium matrimonij: eaque deductione (licet nondum
Virgilium in mariti cubiculum ventum esset) nuptiæ contractæ cense-
sepe, sed et Vlpianus et bantur, quòd eas non concubitus, sed consensus faceret, ut ex
Isidorus me bantur, quòd eas non concubitus, sed consensus faceret, ut ex
minere, ut Vlpiano addiscimus¹³. Quamobrem etsi vir absens uxorem
Briffon. no- ducere, non tamen absens fœmina nubere poterat, Paulo iu-
za Lexico. ris consulto¹⁴ teste: unde sit, ut apud Vlpianum¹⁵ quodam lo-
⁷ cap. 7. lib. co mendo se sic scriptum arbitrer, Eum qui absentem accepit
I. inst. orat. & cap. 10. lib. 5. ubi de duabus matrimoniorum formis. ⁸ l. si vxor. 13. in prin. D. ad leg. Iul. de adul.
⁹ Cicero in Topicis, ibi, Genus est vxor, eius duæ formæ & cat. ¹⁰ lib. 3. ca. 2. apud Gellium.
¹¹ Cicero pro Flacco. ¹² Lucanus lib. 2. & Catullus in epithal. Plinius etiam lib. 21. ca. 8.
quem & alios citat in hanc rem Briffonius de ritu nupt. adde Martialem epigr. 42. lib. 12. Iu-
uenalem Satyra 10 ¹³ l. mulierē. 5. D. de ritu nupt. l. cui fuerit 15. de condit. et demonstr. d. l.
pen. de don. inter vir. & vxor. facit l. cum in te C. de donat. ante nupt. ¹⁴ l. 2. sent. tit. 19.
¹⁵ l. denique 6. D. de ritu nupt.

uxorem: & legendum esse hoc modo, Eum qui absens accepit
uxorē: cū absens non sit, sed in domicilio mariti, quæ uxor
est: absens vir siquidem uxorem non tamen absentem du-
cere, mulier, inquam, absenti (ut ipse Vlpianus in supra-
dicto loco¹ admonet) per literas eius vel per nuntium non
aliter nubere poterat, nisi in domum eius deduceretur. Eius
verò deductionis testationem vel sine scriptis haberi oport-
tebat, idque ex Caij responso quodam colligimus²: tabulas
nuptiales nihil erat necesse, ut alibi³ ostendimus: ideòque si
nuptiis pater consensisset, nihil obesse filio quod pater in
strumento ad matrimonium pertinenti non subscripsisset, ab
Imp. constitutum est⁴. Quæret aliquis cur id constitui
oportuerit, cū satis per se intelligi potuisse videatur: huic
ita respondeo: fuisse aliquam dubitandi rationem ex com-
muni Romanorum consuetudine, qui matrimonij legiti-
mè contrahendis & tabulas & signatores plerumque ad-
hibebant cum auspibus: itaque Iuuenalis⁵ alicubi de Mes-
salina Claudij uxore, quæ illo Hostiam profecto, nupsit
Silio, dudum sedet illa parato.

Flammeolo, Tyriusque palam Genialis in hortis

Sternitur: & ritu decies centena dabuntur

Antiquo: veniet cum signatoribus auspex:

Hæc tu secreta & paucis commissa putabas,

Non nisi legitime vult nubere.

Sed quod ad matrimonium signatores aut tabulas civili iure
non requiri necessario, & sine ipsis rectè ac legitime copulari
potuisse diximus: in eo matrimonio, quod inter impares ho-
nestate personas contraheretur ante Iustiniani constitutionē⁶
locum non habuit antiquitus: etenim nisi confectus dotalibus
instrumentis irritum fuisset. In cæteris casibus ad nuptias

¹ d. l. 5. eod. tit.

² l. 4. in fi. D. de fide instrum.

³ a d. l. nuptias 30. D. de reg. iur. ex l. dona- tiones D. de donat. l. ne- que sine C. de nupt.

⁴ l. 2. C. de nupt.

⁵ Satyra 10: sine lib. 4.

⁶ l. Impe- rialis. 6. imo etiam: C. de nupt.

I sermone
244. quem
locum ipse
indicaui,
ad l. 30. d.
reg. iur. 4.
lios deinde
apud eum
dem Augu-
stinum, &
Corn. Tacit-
um locos
notavit Cu-
iacius no-
ster ad S.
ult. Nou.
inst. 12 qui
bus adda-
tur alius e-
iusdem au-
gustini lo-
cus ex lib.
14. de Ciui.
Dei ca. 18.
2 l. filii. in
fi. D. de iis
qui sunt sui
vel alie. iii.
3 l. si vici-
nis C. de
nupt.
4 in institu-
tit. 4. in
princ.
5 l. cōsensu.
C. de repu.
6 l. si dona-
tionū. C. de
nupt. iuncta
l. à caligato
eo. tit. l. cō-
sensu C. de
repud.
7 Nou. 22.

legitimè contrahendas, necessaria non fuisse instrumenta
iudico: dum tamen id quod ipsis tabulis cōprehendi (B. Au-
gustino¹ teste) consueuerat, quod non propter libidinem, sed
propter filiorum procreationem uxor acciperetur, ipsa te-
statione palam fieret. Atque huc respexisse iurisconsultum²,
cū ista protulit, Eum qui in domo natus est licet vicinis
scientibus filium non esse (quod alij nō animaduertunt) itē-
que Probum imperatorem est verisimile: quo loco sic scribit³,
Si vicinis vel aliis scientibus uxorem liberorum procrean-
dorum causa domi habuisti, & ex eo matrimonio filia susce-
pta est, quamuis neque nuptiales tabulae, neque ad natam
filiam pertinentes factae sunt, non ideò minùs veritas matri-
monij, aut susceptae filiae suam habet potestatem. Nam quod
ait iurisconsultus, Vicinis scientibus, quod imperator, Vicinis
vel aliis scientibus, sic accipio proinde quasi scriptum sit, te-
statis, hoc est in testimonium rogatis atque adhibitis: Nam
& posteaquam legitimas esse nuptias si Romanus Romanam
nuptiis interuenientibus vel consensu duceret uxorem (ut
apud Caium⁴, Auanus eius institutionum interpolator
loquitur) id est, de consensu eorum qui coeunt, matrimonium
sine aliqua solemnitate contrahi posse, sub Theodosio (cuius
constitutionibus alia quoque iuris solemnia sublata sunt)
obtinuit⁵: non tamen quorumlibet, sed amicorum scilicet
(quorū appellationem ad testes pertinere, à veteribus nota-
tum memini) adeoque rogatorum (ut opinor, & plerumque
videmus fieri) testium fide imperatores firmari tradunt⁶:
quod ius aliquatenus à Iustiniano immutatum postea fuis-
se⁷, Nouellis ipsius constitutionibus reperio, nec tamen ideo
nuptias non esse actum legitimum puto: ceterum ex iure an-
tiquo Pandectarum, etsi in sponsalibus nihil interesset, utrum
viliceat me vel anix. & Nou. 117.

testatio

testatio interponeretur, an aliquis sine scriptura sponderet¹,
in matrimonio tamen siue per cōfarreationem (per quam an-
tiquitus in manum cōueniebant certis verbis & testibus de-
cem presentibus, & solemnī sacrificio facto²) siue per coem-
ptionem, siue alia ratione contrahendo testationem interpo-
nendam necessariò fuisse autumo: ne aliqui furtiui aut clan-
destini vitio laboraret³ (de quo eruditè, ut solet⁴, Cuiacius
noster in obseruationibus) ob signationem non itidem. Quod
ait iurisconsultus, In domo natus est, quod item Probus Impe-
rator, Domi habuisti: eo significatur deductio in mariti do-
mum, quae vel sine pompa facta fuerit. Illa denique verba,
Liberorum procreandorum causa, matrimonij etymon notat:
quod ex eo appellatum esse Beat. Augustinus⁵ tradit, quod
nō ob aliud debeat foemina nubere, quam ut mater fiat: Cer-
tè matrimonij finalem causam indicant, ob quam id quoque
non semel veteribus Romanis indictum fuerit, Perpenna
primū & Crasso Coss. à Q. Metello Censore: ac deinde
ab Augusto Cesare, cū de maritandis ordinibus ageret, ut
in Epitome Liuiana⁶ Florus admonet: veteris denique ac
solemnis deductionis illius rationem continent, quae plerum-
que testatione solebat manifesta fieri, ut à liberto Latino
ciuitatem Ramanam liberis consequuturo (quemadmodum
Vlpianus in fragmētis institutionum siue regularum docet⁷)
ita etiam ab aliis quibuscunque, qui modò iustum ac legiti-
mum contraherent matrimonium: itaque Tacitus, ubi de
illis Silij & Messalinae nuptiis loquitur⁸, Cuncta (inquit)
nuptiarum solemnia celebrat: Haud sum ignarus fabulosum
uisum iri, tantum vllis mortalium securitatis fuisse in ciui-
tate omnium gnara, & nihil reticente, nedum consulem de-
signatum, cum uxore principis, praedicta die adhibitis qui ob

Eccc

¹ l. in spon-
salibus 7.
D. de spon-
salibus.
² in fragmē-
t. instit. tit. 9.
apud Vlpianum.
³ l. vxor
qua. C. de
repud.
⁴ cap. 20.
lib. 6.
⁵ lib. 19. cō-
tra Faustū
cap. 26.
⁶ lib. 59.
⁷ tit. 3. de
Latin. facit
l. liberorū
D. de verb.
signif.
⁸ lib. 11. An-
nal.

signarent, velut suscipiendorum liberorum causa conuenisse: atque illam audisse auspiciū verba, subisse, sacrificasse apud deos, discubitu inter conuiuas: oscula, complexus, noctē denique actam licentia coniugali. Dices quò bonum fuit, istam testationem interponi? Respondeo: ne alioqui non pro matrimonio interdum, sed aut pro concubinato in liberta vel obscuro loco nata, vel quæ corpore quaestum fecerit: aut contra, in honesta & ingenua, pro stupro haberetur eiusmodi coniunctio: quamobrem & inter impares honestate personas olim tabulas quoque dotales adhiberi (ut antè diximus) ad nuptias rectè contrahendas oportuit. Nam si quis non iustæ uxoris loco, sed in concubinato habere mallet ingenuam & honestæ vitæ mulierem, sine testatione itidem hoc manifestum faciente, non cōcedebatur, ut Marciānus docet¹. Igitur in contrahendis nuptiis deductio atque testatio ista (ut eoëmptionē interim, ut cōfarreationem, ut pompam, aliāmq. nuptiarum celebritatem ac solemnitatem, quæ ab Imp̄. notariō ad l. actus legitimi. 77. D. de regu. iur. ad finē. 4. l. Lucius Titius. 38. D. solu. matr. 51. 4. l. nuptiæ 18. D. de ritu nupt. facit. l. si vxor. §. si mi nor. D. ad leg. iul. de adult.)

facere potuisse: ita & nuptias, non quidem filia, sed absentis filij nomine, non improbabilitè tuebimur: ex tacito tempore autem, ut alios actus legitimos, ita nuptias valuisse, Iurisconsultis auctoribus, audacter asseueramus. Quod autem actuū legitimorum numero matrimonium adscripsimus, forsitan de iusto, id est de connubio tantum accipi debeat. Enimvero connubij ius olim, nisi ciuibus Romanis, non fuit: matrimonium & inter peregrinos constitit. Quamobrem Papi-

¹ l. 3. D. de concubinis.

² l. à caligato & seq. C. de nupt.

³ in cōmentario ad l. actus legitimi. 77. D.

⁴ D. de regu. iur. ad finē.

⁵ 4. l. Lucius Titius. 38.

⁶ D. solu. matr.

⁷ 51. 4. l. nuptiæ 18. D. de ritu nupt.

⁸ facit. l. si vxor. §. si mi nor. D. ad leg. iul. de adult.

nianus¹, Ciuis Romanus (ait) qui sine connubio sibi peregrinam in matrimonio habuit, iure quidem mariti eam adulteram non postulat: sed ei non opponetur infamia, vel quod libertinus rem sestertiorum triginta milium, aut filium non habuit, propriam iniuriam persequenti. Sanè cum Latinis & peregrinis connubium ciues Romanos habuisse, ita si concessum esset, Vlpianus² tradit: exempli gratia, Campanis ac Romanis inter se connubij ius fuit: sic enim Liuius³, Campani petierunt, ut sibi ciues Romanas uxores ducere liceret: etsi qui prius duxissent, ut habere eas, & ante eam diem nati ut iusti sibi liberi heredesque essent: utraque res impetrata. Cùm autem hæc sint coniugata, Connubium & Nuptiæ, ideò matrimonium ut à connubio Papinianus, sic Paulus⁴ quoq. à legitimis nuptiis diuidit, ut speciem à genere: cùm & inter peregrinos matrimonium contrahatur, & violatū illud atq. contaminatum adulterio, per legem Iuliam de adulteriis vindicetur: quam ad omnia matrimonia Sextus Cæcilius pertinere ait, hoc est nō ad connubia tantum, sed & ad cōiunctiones illas maritales, quarū peregrinis quoq. inter se ius est: quod naturale esse gētiumq. iuri adscribi, libri huius initio docuimus. Ac de nuptiis quidem hæcenus.

Contrario actu legitimo dissoluebatur matrimonium, nēpe diuortio, siue repudio: in quo præter diuortij symbolum (ademptionem scilicet clauium⁵) præter diffarreationē (cuius lib. 4. Sextus Pompeius meminit, & quæ locum, ut puto, habuit in Flamini Diali aut etiam alterius cuiusvis connubio, quod per confarreationem contractum esset, adhibitis sacris, pari solemnitate, ut innuit⁶ Plutarchus, dirimendo) hæc erant verba solemnia legibus xij. tabul. & communi ni ciuium usu comprobata: Tuas res tibi habeto, tuas res

¹ lib. 15. re-
spōsor. sub
tit. ad leg.
Iul. de a-
dulter. in
fragm. Pi-
thæan. tit.

² in fragm.
Instit. siue
regularum
tit. 5. de iis
qui in po-
testate sunt
lib. 8. de-
cad. 4.

³ l. si ita pa-
ter. 10. D.
de ritu
nupt.

⁴ de qua vi
de Cuiacii
ad §. ult.
Non 22.
⁵ in quæst.
Romacis,
ubi de Fla-
mine Diali.

1 l. 1. D. de tibi agito siue procurato, ut Caius noster & alij scribunt.
 diuort. m. minii Cice. Nullum autem (auctore Paulo²) diuortium ratum erat, nisi
 ro philip. 2. testatione interposita, hoc est septem ciuibus Romanis pu-
 Martialis beribus adhibitis, præter libertum eius qui diuortium face-
 li 10. Qun ret. Eius qui quæ'ue diuertebat libertus solebat libellum re-
 tilianus de pudij perferre ad eum eam'ue à quo diuertebatur, qui'ue in-
 clan. mari- eius cum quo diuortium fieret potestate esset: atque eo diuor-
 tibus virginis tium factum dissolutumque hoc genere matrimoniū renun-
 raptor 262. tiare. Quamobrem Caius³, Siue autem (inquit) ipsi præsen-
 Plautus Am ti renuntietur, siue absentem per eum qui in potestate eius sit,
 phiuone. cessere, ex nihil interest. Quæ verba, ut ad sponsalium renuntiatio-
 Nonius in Titinio. nem propriè pertinent, ita non malè ad diuortium referun-
 verbo: Fa- tur: Planè illo repudij libello nondum tradito neque cognito.
 cessere, ex 9. eod. tit. ei cui mittebatur, nihilominus dissolutum esse censebatur
 Titinio. 3. l. 2. in fi. eod. tit. matrimonium⁴, utpote peracto illa solemni cōtestatione actu
 4. l. licet. C. legitimo: qui per procuratorem (ut opinor) aut libertū eum-
 eod. tit. ue qui esset aut haberet in potestate, peragi nullo modo po-
 terat: nisi forsitan uno casu quem necessitas expressit, furiosæ
 scilicet nomine per patrem, nō item per curatorem, ut ex Iu-
 liano. Vlpianus notat⁵: præsentiam quippe actus hic require-
 bat eius qui quæ'ue diuorteret, coramque testibus libellum
 mitteret: non item eius ad quem mitteretur, & à quo diuer-
 teretur. Nec verò quisquam in contrarium moueri debet, eo
 quod de Caio Caligula sic alicubi Suetonius⁶ tradit, Qu-
 busdam absentium maritorum nomine repudium ipse misit,
 iussitque in acta referri. Nam rem inusitatam atque insoli-
 tam à principe aut potius ab impotente tyranno perpetratam
 auctor optimus notauit: ex cuius verbis non ineptè forsitan
 aliquis cōtecerit, verum & legitimum diuortium gestis olim
 inseri solitum fuisse: quod (mihi quidem certè) non improba-

5 l. 4. D. de
 diuort.

6 in Caligu-
 la cap. 36.

bile videtur. Planè Iuliæ filia Augustus, Tiberij (ut non in-
 uiti, sic ignorantis) nōmi. e repudium misisse dicitur à Sueto-
 nio¹, his verbis, Comperit deinde Iuliam uxorem ob libidi-
 nes atque adulteria damnatam, repudiūque ei suo nomine
 ex auctoritate Augusti remissum: & quanquam letus nun-
 tio, tamen officij duxit, quantum in se esset, exorare filia pa-
 trem frequentibus literis &c. Sed notandum quod ait opti-
 mus historicus, Ex auctoritate Augusti, tanquam innuat id
 non tam iure legitimo quàm ex vi imperij & principatus ab
 Augusto (legibus scilicet soluto) factum esse. Nam quod Lu-
 uenalis alicubi² sic ferè cecinit,

2 lib 2: Sa-
 tyrar.

Si verum excutias, facies non uxor amatur:

Tres rugæ subeant, & se cutis arida laxet:

Fiant obscuri dentes, oculique minores:

Collige sarcinulas, dicet libertus, & exi:

Iam grauis es nobis, & sæpe emungeris: exi

Ocyus, & propera: sicco uenit altera naso.

ex eo malè, factum patroni nomine diuortium à liberto, re-
 cte (quod antè solemniter habita cōtestatione factum esset à
 patrono) eius uxori postea uerbis illis renuntiatum à liberto
 diuortij libello tradito, quispiam probauerit. Rursum, insta-
 bit forsitan alius quispiam, ut ostendat alieno nomine mit-
 ti repudium, atque ad eò legitimum actum expediri posse, il-
 lèque iurisconsulti³ uerba proferet, quibus significatur eum
 qui alienam uxorem ex itinere in domum suam duxisset,
 & inde marito eius repudium misisset, in triennium à Di-
 uo Adriano relegatum. Sed ut omittam, quod lex non ait
 tenuisse repudium, eoque tanquam legitimo & ritè facto
 dissolutas nuptias: non improbabilem esse Accursij senten-
 tiam, Illud misisset, mitti fecisset exponētis arbitror: qui scio

3 l. Diuus 8:
 D. de di-
 uort.

E e e e iij,

¹ in diuina- non infrequenter à nostris iuriconsultis, aliisque auctoribus
 tione in Ver- consimili ratione augeri plerumque verborum significationem:
 re. Ego hoc ut cum, Damnare, Cōdemnare, apud Ciceronē¹, Plautum²,
 vno crimi- & Quintilianum³ dicitur, aut Condemnationem facere a-
 ne illū con- pud⁴ Gordianum Imp. actor sine accusator, qui facit ut per
 demnē ne- iudicem qui spiam damnetur: apud Vlpianum, Condemnare
 cesse est. et pro Cæcin- aliquot locis⁵: apud eundem⁶ res ipsa Damnare ob cuius ad-
 pro Cæcin- missum homo damnatus sit: apud Senecam⁷ decollare, qui de-
 na & pro ali- dollari homines iubet, Censu senatorium gradum ascendere
 Roscio C. quosdam locis: apud eundem⁶ res ipsa Damnare ob cuius ad-
² Mostella- missum homo damnatus sit: apud Senecam⁷ decollare, qui de-
 ria act. 5. dollari homines iubet, Censu senatorium gradum ascendere
 sec. 1. tanto iudices in foro legere: qui senatorium ad gradum ascendere
 apud indi- cem hunc facit, & ex quo in foro iudex sumitur: apud Pliniū⁸ Aurelia
 argenti cō- quædam signare testamentū, quæ faciendo testamento signa-
 denabo fa- tores ac testes adhibet: qua significatione id verbi & in quo-
 cilius. dam⁹ iuriscōsulti Pauli responso accipi debere, ipse tamen Ac-
³ declam. cursus non vidit. Varro certè verbum Cernito (quod iuris ci-
 313-324. & nilis est, & in testamentis adscribi solebat) eodem, quo nos
 331. illa scilicet, modo interpretatur¹⁰ histotidem vocabulis, Fa-
⁴ l. quæuis. cito videant te esse heredem. Sed & apud Sallustium¹¹, ubi
². C. de pi- gnor. l. vni de Tulliano, illud, Iudices rerum capitalium laqueo gulam fre-
 ca C. etiam ob chirogr. pecun. pig. gère, sic accipiendum est: ut triumviri capitales licitori aut
⁵ l. furti. §. de iis qui carnifici præceperint, gulam ut laqueo coniuratis frangeret:
 madati. D. apud Livium¹² iudicare accusator, qui reo diem dicit: A Ly-
 de iis qui not. infam. curgo¹³, Aeschine¹⁴ aliisque oratoribus¹⁵ κρῖνεν dicitur. Sic à
 l. 2. sub init. D. ad leg. nostris denique iuriconsultis¹⁶ Priuati hominis iura & tu-
 ul. de a- dult. telas dicitur amittere capitis deminutio: quæ ut illa quis a-
⁶ l. si vxor mittat facit, quæ facit amittere, ut interpretatur Accursius.
 13. §. iudex versic. quæ res D. ad leg. Iul. de adulter. 7 in libello de morte Claudij. & lib. 2. declam.
 & lib. 3. controuers. 8 ad Caluistum lib. 2. epistol. 9 l. conficiuntur. §. similes. D. de te-
 sta milit. 10 l. §. de lingua Latina. 11 in Catilina. 12 lib. 26. vbi de Sempronio Bles-
 so. & lib. 43. vbi de Ruilio trib. pleb. 13 in orat. κρῖνεν dicitur. 14 in orat. κρῖνεν dicitur.
 & in orat. κρῖνεν dicitur. 15 Dinarcho κρῖνεν dicitur. 16 l. nam & cætera & l. seq. de capit. minuti. D.

Quibus omnibus exemplis poetarum nostratum princeps tueri
 se aduersus momos ac Zoilos potest, cum Auorter quod abor-
 tum facere Latinis, ἄνωσκειν Græcis est, ipse δὲ τὸ ἄνω-
 σκειν, pro eo quod partum alteri excutere Latinè dicitur,
 non modò poëtice (ut solet omnia) sed eximie scitèque posuit
 his versibus,

Mais ausi tost que son rayon s'enfuit,
 De mon printans il auorte le fruit,
 Et à mi-herbe il tond mon esperance.

Diuortium autem hoc siue repudium ut fieri purè debebat,
 condicione diè ve non addita, sic ad tempus fieri non poterat:
 Itaque Paulus, Diuortium (inquit) non est, nisi verū, quod
 animo perpetuam constituendi dissensionem fit: quod Pauli
 responsum eò pertinet, ut fictum & simulatum alicuius cir-
 cumscribendi causa repudium, nullius sit momenti: & contra
 fas gestum, calliditatis fructum obtinere non possit: his namq.
 imperatorum verbis¹ illud explicari puto: quibus statim ad-
 iicitur, Commenta huiusmodi non placere principibus, &
 imaginarios nuntios, id est, repudia nullius esse momenti, siue
 nuptiis fingant se renuntiasse, siue sponsalibus, etiam veteri-
 bus iuris auctoribus placuit. Ergo tantum abest, ut diuor-
 tium ad certum tempus nominatim fieri possit, ut neque di-
 uortij nomē obtineat, nisi hoc scilicet, quod eo animo factum
 est, ut in perpetuum duraret: Tunc verò factum creditur eo
 animo ut & in perpetuum duret, cum non modò clauis adi-
 muntur, sed etiam tabule nuptiales rumpuntur, quod utique
 solitū fieri ausim asseuerare: Conieci quidem iam dudum, ex
 quo hæc, quæ subiiciam, apud Iuvenalem² legere contigit;

Fugientem saepe puellam
 Amplexu rapui: tabulas quoque ruperat, & iam.

¹ Satyra. 9.
 sine lib. 3.

Signabat: tota vix hæc ego nocte redemi,
 Te plorante foris: testis mihi lectulus, & tu
 Ad quem peruenit lecti sonus & dominæ vox.

Exprobrat enim segni marito, quod dirimi cœptum ac penè iam solutum ab uxore matrimonium adulter seruauerit.

¹ ex lib. II. Annal.

Quò etiam illud Taciti¹ referendum cœseo, apud quem Narcissus Claudium principem alloquens de ipsius uxore Messalina, quæ Silio palàm in urbe nupserat: Nec nunc adulteria obiecturum ait, ne domum seruitia & ceteros fortunæ paratus reposceret: frueretur imò iis, & redderet uxorem, rumperetque tabulas nuptiales: An dissidium, inquit, tuum nosti? nam matrimonium Silij vidit populus, & senatus, & miles: ac ni properè agis, tenet urbem maritus.

Cæterùm etsi non grauissimis de causis, attamen ob eas quas Romani grauissimas existimarent, nec temerè olim Romæ repudium fœminis missum legimus: præsertim quod nullum à condita urbe vsque ad annum fermè sexcentesium

² cap. pen. lib. I. obser.

intercessisset, quemadmodum à doctore nostro² eruditè notatū memini. Et à Spurio primùm Caruilio sterilitatis causa ἐὼ ἀτενία, quòd procreandis liberis uxor apta non esset: deinde à C. Sulpitio Gallo, quòd uxorem capite aperto foris versatam cognouisset, ἐπελευσαμένη ἰδόντος ἔκ κεφαλῆς τὸ ἰμῆτιον: à Q. Antistio vetere, quòd suam in publico cum quadam libertina vulgari secretò loquentem vidisset: à

⁴ cap. I. lib.

² & ca. 3.

lib. 6.

³ in compa-

ratione The-

sei & Ro-

multi & in

Romaicis.

P. denique Sempronio Sopho coniugem nota repudij affectam, ἀγῶνα τῆς ὑποστάσεως ἐπιπέφικον, quòd se ignorante spectare ludos ausa esset: quæ omnia Valerius³ & Plutarchus⁴ tradunt. Certè ut in contrahendis nuptiis, amicos aduocabant, signabantque tabulas, sic & in dissoluendis, diruptas nuptiales tabulas modò diximus: & verò testes adhiberi vo-

luerunt

luerunt duodecim tabulæ numero septem: non tam (meo quidem iudicio) ad fidem rei solemniter gesta faciendam, quàm ad capiendum antiquitus ab amicis in re non minimi momenti consilium, ipsorumque arbitrio quodam domestico (ut fieri tum solebat) dissoluendi aut retinendi matrimonij tractandas atque disceptandas rationes. Cuius rei coniecturam nõ tantùm ex eo quod Gellius¹ Caruiliam Rugam primùm Romæ² lib. 17. de amicorum sententia diuortium cum uxore fecisse memorat, verum etiam atque adeo multo magis ex Valerij Maximi auctoris valde idonei verbis non aspernandam facio: quibus significat² à M. Valerio Maximo, & C. Iunio Bruto³ li. 2. ca. 4. Bubulco censoribus, L. Antonium senatu motū, quòd quam virginem in matrimonium duxerat, repudiasset nullo amicorum in consilium adhibito: sed quod ait Valerius, tunc (ut puto) factum est, cum missus à viris repudij libellus, adhuc probri loco fœminis duceretur: non modò quem ipsa viris mitterent: quod sanè perrarò cæteris (quarum & in hoc genere culpa mulctaretur³) matronis, cæterùm Flaminica, id est Flaminis uxori, nunquam accidebat: quippe cui diuortium facere non liceret, teste⁴ Pompeio: At Senecæ temporibus, nulla iam repudio erubescere postquam illustres quidem (sic lego non quædam) ac nobiles fœminæ non consulum numero, sed maritorum annos suos computabant: & exhibant matrimonij causa (ut est apud ipsum Senecam⁵) nubebant repudij, contra legem scilicet Iuliam de pudicitia siue de adulteriis: qua lege non modò adulterium, sed dotalis prædij sine voluntate uxoris (ut Paulus docet⁶) alienatio (eo capite scilicet, quod legis Iulie de fundo dotali nomen obtinuit⁷) imò ipsum quoque diuortium eiusdem legis alio capite coërcitum fuit: nam diuortii modum ab Augusto impositum, cum matrimo-

³ l. Lucius

Titius. 39.

in f. D. fo-

lu. mari-

mo.

⁴ lib. 6.

⁵ lib. 3. de

benef. cap.

⁶ lib. 2. sent.

tit. 12. de

dotib.

⁷ l. 1. 4. 10.

tit. D. de

fundo dot.

Iustitia. in-

stit. tit.

quib. alie-

nare lic.

vel non.

F f f

niorū crebra mutatione, vim legis Iulie de maritandis ordinibus eludi sentiret, Suetonius tradit: & conueniens fuit ea lege de adulteriis, tractari de diuortio, cum in adulterio deprehensam aut adulterij reā, in matrimonio retineri vetuisset: caterum retinēti marito, velut ex lenocinij crimine, adulterij pœnā infligeret. De diuortio profectō Vlpianus auctor est cautū utraq. lege fuisse aliquid: lege de maritandis ordinibus, ut liberta quæ ab inuito patrono diuerisset, in matrimonio retineretur, dum eam alij nubere inuito patrono prohibet: lege de adulteriis, ut, nisi certo modo factum esset diuortium, pro infecto haberetur. Ad illam Vlpiani eiusdem unum, & Modestini alterū, ad istam unū Caij & alia duo (quæ de morum actione siue accusatione loquuntur) Papiniani ad Scævolæ responsa ex Pandectis nostris refero, sed quoniā certo modo ex Iulii legibus fieri diuortium debuit, Quæri potest utrum alia ratione factum olim irritum fuerit: quo exposito finem huic sermōni, commodum impositurus videor. Equidem non modo iure gentium, sed etiam ex Romanis legibus receptum inter peregrinos Romanæ ditioni subditos, ut apud ceteras quoque gentes diuortium reor: quod apud Romanos forsitan certo modo ac solemniter non fiebat, ut actus legitimus videri posset: nisi connubij dirimendi gratia: nihilominus tamen & ad coniunctionē illam dissoluendam, quæ inter eos peregrinos (qui ius connubij non haberent) in vrbe Romæ contracta esset, nuntio remisso diuortium adhiberi consueuerat: quæ obrem Cicerō, Si mulier cum fuisset nupta (inquit) cum eo, quicum connubij ius non esset, nuntium remisit: quoniam qui nati sunt patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. Ac de diuortio quidē hæc habui, quæ probabiliter, si non verè (non enim hoc præstaturum esse me recepi) præter alios dicerem.

Eodem quo actus legitimus iure ut nec per alium nec nisi purè fiant, cenferi trinas quaslibet denuntiationes. Indicantur suspecti ex articulo, id est, loci, apud Vlpianum duo, apud Papinianum, Imperatores & apud Ciceronem singuli. Exposita l. 3 de iur. legul. lib. 11. Cod. De litiis contestatione. De auctoritate à tutore præstanda exposita l. 8. & l. obligari. §. pen. de auctor. tut. De sententiis vel decretis iudicum. De additione bonorum ad libertates conseruandas facta: cui modus non condicio adiicitur: exposita l. 4. §. hi qui & §. illud videndum. D. de fideic. libert. Condicione modum significari. Modo non vitari sententiam, adoptionem, hereditatis aduionem, manumissionem, nec alios actus legitimus. Hæc verba, Mortis causa, condicionem nō facere in donatione, acceptilatione, manumissione. Exposita l. mortis causa. D. de manumiss. Testes quidem non tamen certum testium numerum in omnibus actibus legitimis desiderari: & quid in acceptilatione. Ex iis actibus quosdam à solis patribus familias, quosdam à liberis qui in potestate sint, nonnullos & à seruis peragi. De seruis publicis populi Rom. qui ex libertinorum corpore fuerint, iisque commercij cum ciuibus & testamenti pro parte faciendi habuerint. De seruis publicis ciuitatum. De seruis qui mutationibus deputati, muliones publici dicerentur. In publicis populi Romani fuisse calatores, viatores, lictores, Bruttianos scribas & apparitores quoslibet: de quibus omnibus ex historia veteri agitur.

CAP. XXIII.

Non valde abfuerunt (meo quidem iudicio) ab actibus legitimis trina denuntiationes, quæ ex Claudiano S. C. antequam id à Iustiniano tolleretur, septem testibus ciuibus Romanis præsentibus fiebat ei fœminæ, quæ libera seruo alieno se iunxisset, post quas in seruitutem recidebat: ac de his quidem egimus lib. 1, ita ut à domino fieri solitas ostenderemus. Hic verò id etiam libet adicere, per procuratorem seruum aut filium familiæ denuntiationes istas legitimas & solennes peragi non potuisse à domino, sed ipsum denuntiare per se, itemque purè, ac sine condicione debuisse videri, ut effectus ille (personæ scilicet liberæ in seruitutem redigendæ) sequi posset: sed & illud addendum censeo, quod coniectura quadam ex verbis Senecæ facta non ineptè videor colligere: Denuntiationes solennes ac legitimas olim in scripta redi-

Ffff ij

gi, & tabellis plerunq; obfignari confueuiffie: nam apud optimū auctorem Gallio¹, Dicitur est, inquit, illi, quiescit puer, paulum commorare, Medici uenerunt quemquam admitti: scitis solere dicere illos, nec si pater uenerit: protinus iste clamare cœpit: testor me non admitti, & tantum non tabellis signatis denuntiare. Præterea ut rectè pignus à creditore distraheretur, de quo non distrahendo conuenerat, uel quod simpliciter depositum fuerat eo non adiecto, ut distrahere liceret, ter denuntiare creditorem olim suo debitori, ut pignus lueret, oportuit: ne alioqui furti obligaretur, Vlpiano & Paulo Iurisconsultis auctoribus: & uerò creditorem ipsum, non ipsius nomine alium quempiam, ut arbitror: Denuntiare nanque testatò & solemniter oportere, post Alexandrum Imp.³ Paulus idem addocet⁴, cum inquit, Non soluente debitore creditor denuntiare ei solemniter potest & distrahere. Denuntiare autem uidetur (ut in repudio) qui testatò quempiam conuenit, suamq; postea denuntiationem in scripta redactam ac testibus consignatam presenti exhibet: aut uerò qui signatas denuntiationis tabulas absenti per alium mittit: licet presenti denuntiatum non fuerit: quamobrem quod antè diximus, per alium aut cum adiectione temporis uel condicionis denuntiare solemniter non posse: ad eas itidem trinas denuntiationes. *Ἐπιπέλας καὶ Ἀγαμέμνων ἐκπέλας* Quos porrigendum existimo, post quas adulteri etiam non deprehensi occidendi ius marito ex Nouella Iustiniani constitutione⁵ conceditur: non item ad simplicem illam (cuius non adeò magnus effectus erat) denuntiationem criminis, quæ fiebat non iterum aut tertio, sed utique semel, ac sine ulla contestatione solemnè ex lege Julia de adulteriis, mulieri nubere uolenti, ad reseruandam accusatori electionem, ut posset &

¹ Senecæ vi de contro. uer. 18. quæ est in lib. 5.

² l. 4. de pi. gn. act. Paulus lib. 2. sensent. iiii. 5. in princ. de pignor. 31. 4. C. de distrac. pignor. 4. d. tit. 5. lib. 2. sent.

⁵ Nou. 117. de diuor. et alius capit. 5. ult.

ab ea incipere accusationē: nec prius adulterum reū peragere tenetur¹. Nam disertè Vlpianus² sufficere simplicè procuratoris, non interposita ulla testatione solemnè, denuntiationem tradit: & adiicit, Ergo etsi per actorē denuntiauerit, id est, per seruū dominus denuntiauerit, rata erit denuntiatio. ubi obiter moneo uerba illa, Id est, per seruū dominus denuntiauerit, non esse ipsius iuri (cōsulti, sed potius interpretis alicuius illud, Actorē (quod est homonymū) exponentis, & è glossa in contextū irrepfisse (ut sæpè fit) uideri: cuiusmodi & illud circa id ipsum uocabulum esse, Actores qui aliquod officium gerūt, apud Hermogenianū obseruauit, & in aliquo superiorū huius libri sermonū adnotare memini: cuiusmodi & istud apud eundem Vlpianum⁴ alio loco, Si quis autem ingenuitatis sua uirò in se suscipiat probationes ad hoc ut sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est ingenuum se esse ut pronuntietur. Et apud Papinianum⁵ etiam istud, Eūque rogauit restituere hereditatem filia suæ, id est testatoris: & in quadam Imperatorum Valentiniani, Theodosij, & Arcadij constitutione de maleficiis: Quod si quisquam ex agitatoribus, id est aurigis, seu ex quolibet alio genere hominum contra hoc interdictum uenire tentauerit, &c. Illud, Id est aurigis, quod in Iustiniano codice legitur⁶, cum absit à Theodosiano⁷, interpretis esse profiteor: qualia non pauca mendasunt apud Ciceronem iam olim à nonnullis eruditis uiris⁸ animaduersa quæ hîc adscribere non uacat. In quorum numerum hoc quoque quod statim indicabo, referendum esse iam dudum uidi: Nūc autem dico (ait idem Cicero alicubi⁹) Ipsum Epicurum nescire & in eo nutare, eūmq; qui crebrò dicat diligenter oportere exprimi, quæ uis subiecta sit uocibus, nan intelligere interdum quid sonet hæc uox volupta-

¹ l. 2. l. qui uxori, et l. seq. & l. rim paf sam. 5. nupta. ad leg. 1. ul. de a. dult. ² l. denuntiaffer 17. 5. sed est per procuratorem D. eod. tit. 3 cap. 12. supra. ⁴ l. circa eū 14. D. de probat. ⁵ l. debitor sub pignore 59. in prin. D. ad s. C. Trebel. ⁶ l. vl. c. de malefic. & mathemat. 7 l. pen. C. Theo. cod. tit. ⁸ Ferrar. in philipp. 7. Lambinus: in 1. Acad. quæst. et in Bruto. Lipsius lib. 1. Var. lectio. cap. 10. ⁹ lib. 2. de snibi. bon. & mal. sub inu.

tis: sequitur deinde illud quod spurium esse autumo, id est, quæ res huic voci subiiciatur: quod si contra quis existimet, haud equidem mea permagni refert. Sed unde deflexi redeo. Ad exemplum Claudiani senatusconsulti, de quo egimus, ingenuam, quæ se gynæciarij vel monetarij consuetudine, post fisci solemnem denuntiationem legitimamque conventionem polluerit, gynæciariam ipsam effici vel monetariam Imperatores tradunt¹. Ac de gynæciaria quidem his ferè verbis, Ingenuæ mulieres quæ se gynæciariis sociauerunt, si conuentæ denuntiationi solemnem splendorem generis contuberniorum vilitati præferre noluerint: suorum maritorum condicione teneantur. In quibus, illa denuntiatione solemnem sic interpretor, ut argumento illius senatusconsulti, & trinam esse denuntiationem, & puram (id est, sine adiectione condicionis ullius) oportere iudicem: nec per aliam fieri posse concedam, quam per fisci vel Casaris procuratorem, per quem etiam delata Casari hereditate aditionis actum legitimum peragi posse receptum est.

Litis quoque contestationes, si quis aut actuum legitimorum numero adscribat, aut ex eorum certè natura metiatur, non malè senserit: cum hæc quoque olim non apud iudicem, sed (ut in iure cessiones) apud prætorem testibus presentibus (auctore Festo² & Gellio³) quando iudicium accipiebatur, fierent: & purè quidem ac sine condicione (ut arbitror) & conceptis verbis certisque ac solemnibus formulis, auctoritate prudentum inductis, notisque compositis (quarum nonnullæ à M. Tullio primùm in oratione pro Muræna, tum deinde à Valerio Probo in notis iuris antiqui, sunt proditæ) symbolis etiã conferendæ manus visque civilis ac festucariæ, quæ verbo diceretur (cum vindiciæ in iure apud prætorem

¹ l. 3. C. de
muri legul.
& gynæc.
lib. 11. l. 3. et
l. 10. C. Th.
eo tit. li. 10.

² lib. 3.

³ ca. 10. li. 5.
et ca. 9. lib.

20. vide et

Macrobiij
ex Cincio

quem citat

Cuiacius
cap. 21. li. 9

observat.

vbi de liti
contestatio-
ne.

contenderentur, ut Gellius refert¹, legè que ageretur) adhibitis. Nec mouet quod procurator siue cognitor, iudicij exercendi causa solebat dari: is enim non promiscuè anti- quitus, sed in certis tantummodò causis quæ præcipuum fa- uorem mererentur, dari potuit, ut suo loco² demonstraui- mus: & verò datus, non alieno, sed suo nomine litem con- testabatur: & liti contestatione dominus effectus, eam exercebat, aded ut neque (nisi causa cognita) mutari, aut ab eo iudicium transferri posset: ipseque procurator, non qui eum constituerat, damnaretur: id quod libro primo do- cuimus³.

Ausim & ipse actum illum, quo tutor contrahenti, here- ditatem aduenti, aut aliud quidpiam agenti pupillo suo præ- stat auctoritatem atque consensum accommodat, & solemnem & legitimum esse dicere: in eo si quidem illa locum ha- bent, quæ in cæteris actibus legitimis obseruauimus: ut ne- que per seruum, filium familiæ, procuratorem, aut alieno- denique nomine, nec sub condicione utiliter celebrentur. Ad- de quod, etiam si de testatione in hoc actu interponenda, ni- hil à iurisconsultis exprimitur: attamen adhibitam inde possumus conuicere, quod qui auctorabatur tutor, se pu- pillo auctorem fieri præsens pronuntiabat disertis verbis, ut mutus ideò tutor dari non posset (auctore Paulo⁴) non per epistolam aut nutu solo demonstrabat: sed ita ut nec au- ctoritatem tutoris ab eo qui cum pupillo contraheret, exan- diri, nec ipsum tutorem an auctor esset interrogari, quasi per stipulationem, necesse fuisse, iurisconsultus⁵ his verbis respon- derit: Etiam si non interrogatus tutor auctor fiat, valet au- ctoritas eius, cum se probare dicit id quod agitur, hoc est enim auctorem fieri. Quod de condicione diximus, isto Vlpiani

² ad tit. de
reg. iu. l. ne-
mo alieno.

³ cap. 13.

⁴ l. 1. §. mu-
tus. D. de
tutel. l. pen.
in fi. D. de
legit. tutor.
⁵ l. 3. D. de
auctor. tut.
vbi Accur-
sius. & ad
de. l. obli-
gari §. ult.
in verbo,
exaudiat.
eod. tit.
⁶ l. & si 8.
eod. tit.

responsio comprobatur: Et si condicionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet pure auctor fieri: nam auctoritas non condicionaliter, sed pure interponenda est, ut condicionalis contractus confirmetur. ubi animaduertendum, quod ait, Pure, quo verbo non modo condicionem (non quidem tacitam sed expressam) excludi censeo, verum etiam illud significari, nec ex die, nec ad tempus tutorem auctorari posse: id si fecerit, nihil agere, nec eo magis pupillum (ut pote perperam adhibita tutoris auctoritate) obligari: veluti cum inuitus tutor, aut in rem suam contra iuris civilis regulam¹ auctor factus sit: Nullam enim esse differentiam iurisconsultus² ait, non interueniat tutoris auctoritas, an perperam adhibeatur. Ex quo etiam sequitur, quod Caius tradit³, post tempus aut per epistolam si fuerit auctoritas tutoris interposita, nihil agi, cum tutor statim in ipso negotio presens debeat auctor fieri: ubi faciendam esse vim existimo in verbo, presens: ut per seruum filium fa. aut procuratorem absentis tutoris, perperam atque adeo frustra & inutiliter auctoritatem adhibitam intelligamus: cum in eam rem hoc casu necesse sit, auctorem siue rerum administratorem decreto constitui⁴, illud autem, In ipso negotio, sic exponendum (auctore⁵ Vlpiano nostro) etiam si perfectum sit negotium: quod rite ac utiliter preceat aut sequitur tutoris auctoritas, si presente pupillo (licet tacente aut muto aut infante⁶) in continenti pupillo reque ab ipso tutore adhibeatur: etiam si, qui cum pupillo contrahit, ipsam auctoritatem non exaudiat: recte namque negotium geri, dummodo scriptis hoc approbetur, veluti si ab herede. senti pupillo per epistolam vendam aliquid aut locem, & is tutoris auctoritate consentiat, a Caio⁷ definitum est: quod ita esse verum existimabimus, si tale sit negotium, quod contra sensu

¹ l. 1. in prin. eod. tit. cu
² l. 2. eo. tit.
³ l. obligari. §. pen. eod. tit. Justin.
⁴ in instit. §. tutor autē. eod. tit.
⁵ l. 1. C. de a-
⁶ l. si quis mibi bona. §. iustum.
⁷ D. de adq. hered. l. muto. §. D. de tutel. §. d. l. obli-
⁸ gari. §. ult.

sensu constet: ideoque per epistolam vel per nuntium contrahi possit, ut Iulianus¹ docet. Rursum si non in continenti, sed ex interuallo tutor auctoritatem accommodauerit, hoc est consensum (ut proprie loquamur) praestiterit suum: nihil magis confirmabitur quod perperam gestum est cum pupillo sine tutore auctore: quoniam regula iuris² (quam ad hanc questionem pertinere olim ostendimus) disertè dicit, quod initio vitiosum est non posse tractu temporis conualescere, veruntamen ut in ceteris actibus legitimis receptum esse superius³ admonui: sic in hoc quoque, si ex recenti tutor contractui aut cuicunque actui habito à pupillo, solemniter auctoritatem accommodet: actum equidem validatum iri crediderim ex postfacto: sed ita, ut retro trahi non possit: sed ex eo demum tempore valeat siue obligatio siue aditio hereditatis aut actus quicunque tutoris auctoritatem exigit, ex quo eam rite interpositam fuisse constabit.

Forsitan & sententia siue decreta tam pedaneorum quam maiorum iudicum, id est, magistratum, in actuum legitimum ordinem ac numerum referri debent: certè non valde abfuerunt ab actibus legitimis: nisi quod nulla earum certa formula fuit, qualis in actibus legitimis. Sanè licet iudices, tam Latina quam Græca lingua sententias hodie proferre possint ex imperatorum constitutionibus⁴: olim tamen decreta Latine interponi oportuit, ut iurisconsultus Triphoninus scribit⁵: qua de re diximus libro primo. Tum verò sententia non valebant, nisi solitus ordo iudiciorum in eis obseruatus esset⁶. Itaque & publice, non in secreto loco praeses, & praesente officio suo sententiam suam dicere debebat, ne alioquin esset irrita⁷: Ipse autem siue praeses siue iudex dicere debebat: & non subitam, sed habita deliberatione ponderatam

¹ l. 2. D. de obligat. & act.
² l. quod. initio. 29. D. de diuers. regul. iur. antiq. ubi scripti. 3 cap. 20.
³ l. iudices. C. de sent. et interloc. §. l. decreta. D. de re iud. §. l. 4. C. de senten. & interloc. §. l. cum sententiā eod. tit.

Gggg

formare, dein emendatam in libellum conferre, postremò scri-
 ptam ex periculo siue libello partibus legere¹. Alioquin arbi-
 tri nulla erat sententia quam scriptam edidisset litigatoribus,
 si non ipse recitasset²: solis præfectis prætorio, cæterisque illu-
 stribus iudicibus licuit etiam per officium suum et eos qui
 ministerium suum eis accommodant sententias diffinitivas re-
 citare³. His exceptis hunc sententiæ proferendæ legitimum
 actum nemo per alium aut alieno nomine expedire: sed ne-
 que ut sub condicione vel ex die vel ad tempus valeret sen-
 tentia, is qui recitabat efficere potuit: quamuis addictio bono-
 rum (qua libertatum conseruandarum causa fit ex constitu-
 tione D. Marci vni ex seruis testamento manumissis) hanc
 interdum condicionem (ut ait Vlpianus⁴) id est modum reci-
 piat, ut etiam ij qui directam libertatem acceperunt, ipsius li-
 berti fiant: cum autem addici bona ita demum idem Imp.
 voluerit, si idoneè creditoribus cautum fuerit, de solido quod
 cuique debetur: Querit Iurisconsultus⁵, an caueri debeat
 creditoribus, et sic addici bona: an verò sub condicione hac
 sint addicenda, si fuerit cautum: Et putat sic comprehendend-
 dum decreto, si omnia ex constitutione D. Marci facta sint:
 quod tamen non in modum condicionis per articulum, Si, ex-
 primi: sed per articulum, Quando, vel Quoniam, aut Cum
 (quasi ratio decreti reddatur) arbitrer. Sic in formula bono-
 rum interdictionis qua fit per prætorem, hæc apud⁶ Paulum
 verba legimus, Quando tua bona paterna auitaque nequitia
 tua disperdis, et c. denique in dicenda sententia veteres siue
 in senatu, siue in cognitione principes, ipsi quoque Imp. opi-
 nionis etiam suæ rationem, ut et privati iudices in pronun-
 tiando præfabantur: quemadmodum ex quibusdam libro-
 rum nostrorum locis⁷ deprehendi potest: et ex illo Ciceronis⁸

¹ l. 2. §. 3. C. de sen-
 ten. ex pe-
 ric. ricitan.
² l. 1. C. 20.
³ d. l. 2. in fi.
⁴ l. 4. §. hi
 qui ad li-
 bertatē §.
 de fidei-
 com. liber-
 tar.
⁵ l. 4. §. il-
 lud viden-
 dum.
⁶ lib. 3. sent.
 tit. 4. de re-
 stam.
⁷ l. proxime
 §. sententia
 D. de iis
 que in te-
 sta. delen. l.
 l. C. de ap-
 pellat. l. Me-
 trodorū D.
 de penis.
⁸ lib. 3. offi-
 cior.

Ad arbitrum illum adegit, Quidquid sibi dare facere oport-
 teret, ex fide bona: M. Cato sententiā dixit, et c. Is igitur iu-
 dex ita pronuntiauit, Cum in uenundando rē eam scisset, et
 non pronuntiaffet, emptori damnū præstari oportere: et ex
 illo eiusdem in Verrem¹: Itaque sententiæ dicebantur, cum
 Sthenius absens reus factus esset, de absente iudiciū nullum
 fieri placere: quem morem Seruius quoque Grammaticus ad
 illud² Virgilij, Quandoquidem Ausonios coniungi fœdere
 Teucris Haud licitum est, et c. his admodum verbis notauit,
 Bene dicendæ sententiæ ordinem seruat: nā sicut et in Sal-
 lustio, et in Philippicis legimus, antequam dicatur sentētia,
 eius præmittitur ratio, quod hodièque in usu est. Hactenus
 Seruius. Modum autem sententiæ adiungi et exēplum eius
 quæ sub modo prolata esset sententiæ, suamque vim obtine-
 ret, apud imperatorem Philippum extare³ non diffiteor: Sed
 aliud est condicio, aliud modus: Nam et si plerumque alte-
 rum alterius nomen accipit⁴: attamen re vera, modus effe-
 ctum et (ut ita loquar) implementum actus non impedit,
 actum non differt: Condicio suspendit, atq. interea impedit.
 Quamobrem Papinianus, qui negat actus legitimos diem
 aut condicionem recipere: de modo non loquitur:

Adoptio, qui legitimus actus est, condicionē quidem nō re-
 cipit, modū tamen recipere nemo negauerit: Nam sic adoptari
 quis potest, ut vel filij vel nepotis loco sit: et nepotis quidem,
 vel quasi ex hoc filio, vel etiam si filium non habeat, quasi ex
 quolibet incerto nati⁵: et Adrianus Imp. Arriū Antoninum
 Piū ea demum lege eaq. condicione addita, id est, sub eo modo
 adoptasse fertur⁶, ut ipse sibi duos Anniū Verum, et Mar-
 cū Antoninū adoptaret, filiāmq. suā Verō, non Marco daret:
 vel ut sibi Marcum Pius, Luciū Commodum sibi Marcus

¹ lib. 4. vide
 et in Phi-
 lip. §. 9. et
² II. et Sene-
 cam in li-
 bello de
 morte Clau-
 dij.
³ ex lib. 10.
 Æneidos.
⁴ l. §. C. de
 sent. et in-
 ter loc.
⁵ l. Mænia
 D. de ma-
 num. testa.
⁶ l. cum ne-
 pos l. si quis
 nepotem l.
 si is qui. l. si
 paterfam.
 §. qui duos
 l. adoptare.
 l. adoptio-
 nes. l. si is
 qui nepotē.
 D. de ado-
 ptionib.
⁷ vide spar-
 tian. in A-
 drianō et
 Ælio Verō.
 Capitol. in
 Antonio
 philof. et
 Verō. et
 item Xiphi-
 linum.

adoptaret, filiam Pij Verus acciperet. Denique Paulus iuriconsultus in hac specie facti, Si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, ut post triennium puta eundem mihi in adoptionem des, nullam quidem actionem esse ait¹: non tamē quia sub modo adoptio fieri non possit, sed quia moribus nostris non conueniat, filium temporalem habere. Hereditatis item aditio, condicionem diēve non recipit (ut ad Papinianum ostendimus) Modum tamen recipere apparet ex eo Scauolæ responso², in quo, cum ea condicione (hoc est ea lege, ac sub eo modo) heredes primo gradu scripti hereditatem adisse proponantur, ut creditoribus non solidum, sed partem duntaxat præstarent: libertates non in fraudem creditorum datas (quæ non aliter valent quàm hereditate adita) competere iuriconsultus scribit. Manumissioni etiam quæ vindicta fieret, olim videtur hic interdum adhibitus modus fuisse, ut licet à ciue manumissus, non ciuis Romanus sed Latinus fieret. Hodie verò ex Iustiniani constitutione³ (qua Latinitatis tribuenda modi sublatis sunt) superuacuum Latinitatis adiectionem aboleri, & ciuem Romanum ita manumissum, nihilominus fieri, verum est. Itaque sententiam non ideò minùs actum legitimum esse existimabimus, quòd modum recipiat: sed nec acceptilationem aut manumissionem, quòd harum utraque mortis causa fieri possit, & hec verba, Mortis causa, si addantur, eos actus non vitiant⁴: ideò eximemus actuum legitimum numero: quasi condicionem recipiant contra Papiniani regulam. Etenim non negat iuriconsultus quin tacitam actus legitimi condicionem recipiant, imò verò disertè id asserit: Donatio verò causa mortis omnino (quod ad verba quidem attinet pura est non condicionalis: sed quæ vel statim quidem effectum habeat, adeòque tam re quàm verbis pura

¹ l. quæ sit
D. de adop.

² l. primo
gradu D.
quæ in
fraud.
cred.

³ l. vnica. §.
illo procul
dubio C. de
Latinali-
bert. tol.

⁴ l. quod
debitori. l.
mortis cau-
sa. 31. §. Iu-
liano et §.
vlt. l. fena-
tus §. si duo
bus. D. de
donat. cau.
mort. l. mor-
tis causa 15
D. de ma-
numiss.

sit, sub condicione autem solvatur atque reuocetur¹: vel quæ pendeat potiùs ex tacita condicione, quàm statim valeat: ideòque solis verbis pura sit, eius tamen euentus in tempus excurret, quo donator moriatur: atque hoc quidem genere donatio inter virum & uxorem recepta est, quoniam res quæ donatur interim non fiat statim eius cui donata fuerit, sed tunc demùm cum mors insecuta est, eius statim fiat: ita scilicet ut morte secuta reducatur, id est, retrò trahatur donatio, ad id tempus quo interposita fuerit (ut iuriconsulti variis in locis tradunt²) atque adeò ex postfacto statim valeat, & (ut ait Paulus³) in præteritum valuisse declaretur. Acceptilatio quoque omnis, etiam quæ causa mortis sit, pura est, sed vel statim effectum capit, condicione autem subsequuta reuocatur⁴: vel pendet interim, sed ex postfacto (existente tacita condicione vel mortis vel alius cuiuslibet rei) confirmatur & retrò trahitur⁵. Manumissio autem facta causa mortis, non ideò minùs pura est (quantum quidem ad verba spectat (quod sic datam libertatem seruo intelligere non possumus, ut statim quidem liber is fiat, sed esse desinat si dominus postea conualuerit, propterea quòd libertas semel præstita non facillè reuocatur, ut antè diximus: sed mortis causa factam manumissionem ita interpretamur, quasi manumissor in extremum vitæ suæ tempus libertatem (quod nominatim facere non potuit) tacitè contulerit, adiiciendo illud, Mortis causa: quod hanc quoque tacitam condicionem continet, Si manumissor in eadem voluntate permanserit. Libertatem etenim, causa mortis datam reuocare potest, cum interim pendeat, neque nisi priùs insecuta domini morte cõualescat. Hoc igitur casu pura manumissio mortis causa facta, ita demùm tacita mortis manumissoris condicione subsequuta cõfirmatur,

¹ l. i. §. item
cum ipse.
D. de do-
nat. l. 2.
vers. aliam.
D. de mort.
cau. don.

² l. si cū v-
xori. 9. in
fi. l. quia. l.
sed interim
& l. si is
seruus. D.
de don. in-
ter vir. &
vxor. l. si
mortis cau-
sa. 40. D.
de donat.
cau. mortis
31. Qui res.
§. rem autè
D. de solut.
4 d. l. quòd
debitori. D.
de donat.
causa mor-
tis. l. licet so-
leat. D. de
iure dot.

si alia quoque condicio expleta sit, quæ huic verbo, Mortis causa, tacite inest: ut manumissoris domini voluntas eadem ad supremum usque ipsius vitæ spiritum durauerit: confirmatur autem ad eod ex postfacto, ut ad id quoque tempus quo expedita est, reducat. Atque hoc quidem est (nisi fallor) quod alicubi Marcellus¹ obscure (ut solet) tradidit. Ex quo intelligimus manumissionem & alios actus legitimos, licet expressa condicione vitentur, tacitam tamen recipere, ut interim in suspensio sint, ex postfacto autem non fuisse, sed statim valuisse intelligantur. Quod enim idem auctor ait, Si vindicta quis ideo quia se moriturum putet, seruum liberet absolute (hoc est pure ac simpliciter non addito illo verbo, Mortis causa) nihilominus mortem manumissoris expectari, sic quoque accipi debet, ut non antè confirmetur libertas, quam insecuta mors manumissoris fuerit: attamen retrò trahatur ad tempus impositæ libertatis confirmatio, quemadmodum eo casu, quo seruus libertatem acceperit ab eo, qui seruum hereditarium manumittere, ac liber esse iussus est: de qua facti specie à Labeone² proposita, superius tractatum fuit. Quibus omnibus consentaneum hoc quoque est, quod modo subiciam, in specie scilicet proposita, siue manumissor illa verba, Mortis causa, expresserit, siue non, sed ideo tamen, quia moriturum se putet, inter viuos vindicta manumiserit: seruum non statim fieri liberum: sed vi ipsa (quamuis nulla condicio expressa sit) statuliberum intelligi: quemadmodum eum qui fraudandorum creditorum causa manumissus est, ut Paulus³ ait: nec tantum testamento, sed & inter viuos ita manumitti quem posse, ut non protinus liber, sed statuliber sit: quamobrem in definitione statuliberi iurisconsultus idem generaliter loquitur, nec testamenti meminit: &

¹ d. l. mortis causa d. de manumiss.

² l. mulier. 20. §. j. d. de condit. institut.

³ l. i. in fi. d. de statulib.

quod in vetustis glossis legimus, Statuliber, ἡ δὲ ἐξ ἐπὶ τοῦ & ἀπὸ τῆς ἀφ' ἑαυτοῦ, sic, quasi celeriter dictum, accipiendum esse cenleo: quod plerumque testamentaria manumissione (quæ vel tacitum, vel expressum tempus, aut condicionem recipit) fiat statuliber: non quin & inter viuos facta manumissione cui non quidem expressa rectè adicitur, sed inesse tacita potest condicio, tacitumque tempus, ut cæteris actibus legitimis fieri statuliber queat: quod valde notandum est.

Ex actibus autem legitimis, nulli sunt qui testium presentiam non requirant, ut ex iis, quæ supra diximus, apparet. Nec mutat quod apud Paulum legimus¹, emancipari filium à patre quocunque loco posse, ut exeat de patria potestate: nam etsi alibi quàm pro tribunali, etiam à procedente magistratu, & in transitu (cum aut lauandi, aut gestandi, aut ludorum gratia prodierit is apud quem legis actio est, prætor aut proconsul legatusve Cæsaris) etiam in villa, ut seruus manumitti², sic filiusfam. emancipari, vel in adoptionem dari possit: attamen non tam secreto in loco hi actus expediri debent, ut non adsit testium presentia. Enimvero scribit Caius³, emancipationem ante præsidem fieri solitam, modò ante curiam faciendam esse, ubi quinque testes ciues Romani in presenti erunt, & pro illo qui libripens appellatur, id est, stateram tenens, & qui Antestatus appellatur, alij duo, ut septem testium numerus impleatur. Denique Ulpianus emancipationem, nisi presentibus testibus, non iure factam satis innuit, cum post mortem filia sue (quæ ut materfamiliæ, quasi iure emancipata vixerat, & testamento scriptis heredibus decessit) aduersus factum suum, quasi non iure eam, nec presentibus testibus emancipasset, patrem mouere controuersiam prohiberi scribit⁴.

¹ l. emancipari. pari. 36. de adopt.

² l. non est. & l. sequ. d. de manum. vind. 3 lib. priore institutio. tit. 6.

⁴ l. post mortem 25. d. de adopt.

nam cum patri non licere tradat factam à se emancipationem quasi minus solemnem retractare, quemadmodum neque manumissori conceditur, aut eius heredi, libertatem semel præstitam reuocare, quod sit in fraudem creditorum aduersus legem Aeliam Sentiam imposita, ut ab Alexandro rescri-

¹l. si credi-
toribus. C.
de ser. pig.
da. manu.

²l. decessit.
D. de Carb.
edic.

³l. s. C. ne
de statu de-
functi. post
quinq. que
ratur.

⁴l. si filius.
8. D. de a-
dopt. l. pen.
D. si quis

à patr. fa.
manum.

⁵l. r. C. de
pat. potest.
6l. 4. inf.

D. de fide
instr. l. 4. C.
de adopt.

⁷l. heredes
palam §. in
testamentis

D. qui te-
stam. fac.
poss.

⁸l. nullū D.
de diuortii

⁹l. ad fidē.
11. D. de te-
stib.

ptum est: apparet ex eo, posse vel ipsum patrem à se non fa-
ctam emancipationem dicere (ut apud Africanum²) vel

alium, ad quem ea res pertineat, quemlibet, quod non iure
nec presentibus testibus celebrata fuerit, arguere, etiam post

quinquennium: Quod enim constitutum est (favore scilicet
libertatis) post quinquennium de statu defunctorum questio-

nem incipere non posse, ad speciem emancipationis, iure nec-
ne perfecta sit, minimè pertinere Gordianus princeps rescrip-

sit³: licet per emancipationem filius manumissus, quodam-
modo liber effectus esse videatur⁴. Sanè si patente patre fi-

lius diu, quasi paterfamiliàs egerit, non facile in patris po-
testatem reuocatum iri crediderim⁵.

Igitur in quibuscunque actibus legitimis, siue apud magi-
stratum expedirentur (ut adoptio, manumissio, emancipatio)

siue inter priuatos sine magistratu (quemadmodum heredi-
tatis aditio, acceptilatio, matrimonium) quando non tabulis,

licet per tabellionem cõficiendis, sed solemnibus iuris ordine per-
agi solebant⁶: testes rogari & adhiberi antiquitus necesse

fuit, proinde atque in testamentis⁷ ac diuortiiis⁸: quamuis
alioquin ad fidem rei gestæ faciendam, Pomponius⁹ testem

intelligi, etiam cum qui non sit rogatus, definiat. Ceterum
in testamentis quidem ac diuortiiis septem numero mares, &

puberes, & ciues Romani, & integræ famæ ac existimatio-
nis, & qui non essent in eius potestate, quiue eum in potesta-
te non haberent, qui testamentum aut diuortium faceret,
aduocabuntur:

aduocabantur¹: Testis idoneus pater filio, aut filius patri non
erat: quia nullus idoneus testis intelligitur vel in re sua, vel si
ei imperari potest ut testis fiat, ut iurisconsulti tradunt². In
aliis actibus legitimis velut optione, datione tutoris aut cu-
ratoris, hereditatis aditione, acceptilatione, connubio, ac reli-
quis, ubi numerum testium lege proditum non habemus, etiam
duos olim suffecisse, cum Vlpiano³ defendimus, quoniã plu-
ralis elocutio, duorum numero contenta sit: nisi quod in nup-
tiis quidem certum testium numerum olim adhibitum argu-
mento est, illud beati Ambrosij⁴ ad virginem lapsam, Nam
si inter decem testes confectis sponsaliis, nuptiis consummatis
quæuis viro fœmina coniuncta mortali, non sine magno peri-
culo perpetrat adulterium, &c. verum enim uerò illa ratione
commoti, cum in actis conficiendis aut precibus imperatori
offerendis certum testium numerum requiri, nulla constitu-
tione sit proditum: plerique autem actus legitimi apud acta
hodie, aut oblato principi libello peragantur, ut adoptio,
emancipatio, manumissio, testamentum, & si qui sunt alij
similes: in his ita expediendis hodie nullam testium certo-
rum adhibitionem, seu conuocationem esse necessariam, sed
(ad probationem aut emancipationis aut alterius rei gestæ)
vel actorum tenorem, vel (si non existat) alias probationes,
ut puta instrumenta, itémque duorum neque adhibitorum
aut ad hoc rogatorum: sed qui vel fortuito interuenerint,
sufficere testimonia credimus. Actorum etenim interitu, ve-
ritatem conuelli non solere ab imperatoribus rescriptum est⁵.
Veruntamen ad acceptilationem quod attinet, cum ea (vel
ipso Vlpiano teste⁶) solutioni comparetur: non aliter hodie
ualebit (ut opinor) eius pecuniæ (cuius obligatio scriptura
continetur) acceptilatio, nisi vel in scripturam ipsa quoque
lib. leg.

¹l. 9. nullū.
D. de di-
uort. l. qui
testamento
& per totā
D. de testa-
men. l. Seio.
l. reperun-
darū. l. Pa-
ter. D. de
testib. neu.
90. de te-
stib. §. et li-
cet. vide Vl-
pianum in-
str. iij. 20.
de testam. §
qui in pote-
state & §.
sequ.
²l. idonei. 6
l. testis. &
l. sequ. D.
de testib.
³l. ubi nu-
merus. D.
de testib.
⁴cap. 5.
⁵l. emanci-
patione C.
de fide in-
strum.
⁶l. non solū
7. §. j. D. de
lib. leg.

H h h

redigatur, vel adhibitis & rogatis quinque testibus peragatur. Etenim ex constitutione Iustiniani¹, eius pecunie (quam esse debitam scriptura constitit) solutio non aliter probari potest, nisi vel securitas in scripturam redacta sit, vel quinque testes idonei & summa atque integra opinionis prae se adfuisse solutioni celebrata, sub iurisiurandi religione affirmaverint. Quam constitutionem imperator idem Nouella² sua sic approbavit, ut quemadmodum in testamentis, hinc quoque testes integrae frontis & existimationis illase rogari, atque ad ipsam solutionem aut eius iam factae mentionem in posterum assumi velit.

Acceptilationem igitur (qui legitimus actus est) itemque aditionem hereditatis & optionem, ut filiusfa. ita servus (ex persona videlicet domini estimatus) sed & mancipationem recte suo nomine peragit: & ideo Vlpianus, si quid mancipio acceperit, is quem in mancipio habemus (hoc est servus) aut traditum ei sit, vel stipulatus fuerit, ad nos pertinere scribit³. Non tamen ideo actus alios legitimos, in quibus mancipatio interuenit, aut servus aut filiusfam. recte peragent: quoniam id ratio civilis non patitur: ergo nec in adoptionem dabunt, nec emancipabunt, nec sibi adoptabunt, qui naturales filios in

potestate non habet: cum in aliena ipsi potestate sint⁴: sed neque patrisfa. nomine adoptabunt, ne hac ratione per adoptionem sibi fratrem faciant (quod nec apud peregrinos quisquam potest⁵) nec testamentum siue per mancipationem siue alia ratione, aut suo aut patrisfam. nomine facient: Alieno tamen nomine filiusfa. & patri non sibi, siue in ecclesia, siue apud eum qui legis actionem habet, siue apud acta manumittet (hoc enim libertatis gratia fauorabiliter receptum est) servus autem nec domino, nec sibi, ut ante ostendimus.

¹ l. testium facilitate. C. de testib.

² Non cost. 90. de testib. §. & licet unde sumpta est Auth. Rogati C. de testib.

³ tit. 19. de dom. & adquis. rer. in fragm. Instit.

⁴ arg. l. mulier, C. de adoptio. §. Fœminæ Instit. eod. tit.

⁵ l. nec apud peregrinos C. de hered. inst.

Sunt & alij quidam actus legitimi, quorum factionem filiusfa. non servus habet: ut puta si magistratum gerat filiusfa. & auctoritate præbendo mancipare, in iure cedere, aut adoptare, emancipare, manumittere volentibus: & tutorem aut curatorem dando, & sententiam proferendo iudex lege aget, suo scilicet nomine: quia, quod ad ius publicum attinet, filiusfa. pro patrefa. habetur, neque ius potestatis sequitur¹. Sed & in aliis quibusdam, quæ de iure publico non sunt, lege agit filiusfam. quod servus non potest: sic nubit filiafam. & in domum viri deducitur, consensu & auctoritate parentum²: sic filius filiave familiæ diuortium facit, & nuntium ac libellum repudij mittit³, non ipsius nisi forsitan furiosi nomine pater: quæ omnia in seruo locum non habent, cui connubij, ac proinde diuortij ius non est, ac multo minus honorum & magistratuum aut ullius civilis & publici muneris.

Sanè cum servitus quædam sit priuata, quædam publica, ideoque apud Plautum⁴, Tyn. Optimum (inquit) atque equissimum oras, optimumque hominum es homo: Sed is priuatam illic seruitutem seruit, an publicam? Aeg. Priuatam medici Menarchi. & alicubi Aeschines⁵ πῶς δὲ ἐκ ἀγαθῶν τῶν πρὸς τὴν πόλιν πειράξαι αὐτὸς δεῖ ποσὸς δημόσιος οἰκῆτος τῆς πόλεως. Ij serui, late sumpto vocabulo, publici nominantur, qui (licet seruitute liberati manūque missi fuerint) ministerium tamen publicum aut magistratibus aut sacerdotibus exhibent: qui ex libertinorum corpore plerumque sumebantur: sic enim Tacitus⁶, Quippe late fusum id corpus: hinc plerumque tribus, de curias, ministeria magistratibus & sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas, &c. Itaque (meo quidem iudicio)

H h h ij

¹ l. ille a quo. in fi. & l. seq. D. ad Trebell. facit. l. amissione. §. ult. D. de capite minut. ² l. 2. 3. l. si nepos. 9. l. si ita pater. 10. D. de ritu nupt. ³ l. si filia 65. D. de solut.

⁴ Capreius. ue is. act. 2. sc. 2.

⁵ 200.

⁶ lib. 13. Annal.

de libertino (qui recte seruus, ex opinione Chryssippi, *ἄλλο τὸ τοῦ ἀπελευθερωτοῦ μὴ δούλου ἐστὶν*), ab Athenaeo relata¹, nominatur) accipi debet, quod seruum publicum, praetorisve, aut (ut noster Cuiacius legit) pop. Romani, parte dimidia testamenti faciendi ius olim habuisse, Vlpianus in institutionibus tradit². Cuius serui meminit, ex veteribus Varro, quodam loco³: de quo, ut suam nuper docti aliquot viri, sic ipse meam (quod non eadem est) opinionem aliquando proferam. Ex recentioribus vero, Capitolinus⁴, ubi de senatusconsulto tacito: Ita ut non scriba, non serui publici, non censuales (inquit) illis actibus interessent, senatores exciperent, Senatores omnium officia censualium, scribarumque complerent, ne quid forte proderetur. Atque hunc quidem seruum publicum eundem fuisse arbitror, cum eo qui olim actor publicus etiam dicebatur, de quo apud Tacitum⁵. Igitur actori, siue seruo publico pop. Rom. ius erat testamenti pro parte faciendi Romanis legibus: quamuis ipse non ciuis Romanus, sed tantum liber esset (ut puta non solemniter à ciue, sed à peregrino forsitan manumissus, ac proinde peregrinae condicionis) huic igitur peregrino commercium, quod iuris ciuile fuit (hoc est ius mancipationis) perinde olim datum esse, ac Latinis colonariis Latinisque Iunianis (qua de re apud Vlpianum⁶ agitur) & non modò cum ipso, ut cum illis, sed hoc amplius & ipsi, non item illis, faciendi Romano ciuili iure testamenti facultatem (sed pro parte scilicet) fuisse arbitror: quod ius alij quoque libertini ciues Romani nec serui publici, olim habuere, qui testamento factò sine liberis decedentes, dimidiam patrono relinquere, ob quandam societatis imaginem, cogebantur ex edicto⁷: de altera pro arbitrio decernere poterant. Planè hoc testamenti legibus Romanis

¹ lib. 6. de iur. iud. p. 107. ² tit. 20. de testam. in instit. fra. g. m. §. ult. ubi. Cuiac. ³ li. 7. de lingua Latina ad finem. ⁴ in Gordiana. ⁵ lib. 3. ibi. Seruos quoque Sillani actor publicus mancipio acceperat. ⁶ li. 2. Callidus et noui iuris repperit Tibertius mancipari singulis actori publico iuberet. ⁷ in fragm. regular. tit. 19. de dominiis.

pro parte faciendi ius, equidem seruo publico ciuitatis (nisi fortè manumisso solemniter, & ciui Romano) competiisse non crediderim: de quo, itèmq; de persona publica in Iustianens libris frequenter agitur¹: quemque actorem etià publicum Plinius in epistolis² nominat, quòd is actum videlicet reipub. gereret, ut imperatores docet³: sed & per publicos ciuitatum seruos afferuari solitas in prouincia Bithynia custodias idem Plinius ad Traianum scribit⁴. Fuerunt & alij serui publici posteriorum imperatorum temporibus, qui cursui veloci & clabulario deserviebant, mutationibus deputati, qui & muliones publici dicebantur: quos mutari vel subtrahi à quoquam Imp. Arcadius & Honorius pœna proposita, vel à iudicibus liberari vetant: liberatos verò (licet senes, aut debiles) cum vxoribus suis & omni peculio atque agnatione (id est filis ex se natis) retrahi constitutione sua⁵ præcipiunt: hos etiam testamenti pro parte faciendi ius habuisse, nec reperiò, nec arbitror, sed seruos tantum populi Romani publicos. At quin, ut in municipiis & ciuitatibus publici serui duplicem usum præstabant, & ad iudicia resque forenses, tum verò etiam ad sacra, hi qui ministri publici dicebantur (teste M. Fullio) Larini quidem: hi qui Martiales appellabantur, ministri publici Martis: atque ei Deo veteribus institutis religionibusque Larinatium consecrati, qui in Martis familia numerarentur: ut in Veneris familia Siciliae, qui dicebantur Venerij: sic & in vrbe Roma, Serui publici (qui aut sacerdotibus aut magistratibus populòq; officium & ministerium exhiberent) nominati sunt: de quibus accipiendū illud Liiij⁶, Potitia gens (ait) cuius ad aram gerere cogat. lib. 11. cod. 4 lib. 10. epistol. 5. I. si quis mulionem. §8. tit. 5. de cursu pub. lib. 8. C. Theod. 6. lib. 9. vide Valer. Max. cap. 2. lib. 1.

Hhh ij

¹ non aliter. 18. D. de adoption. l. 2. D. rem pup. sal. fo. l. 3. C. de tabul. lib. 10. §. cum autem. inst. de adopt. l. 1. D. quod cuiusc. vniuers. nom. l. in tantum §. j. de re. diuis. l. ult. de manu. miss. que seru. ad vniuers. pert. impo. iun. et. l. Caius 11. D. de v. suris. l. 1. C. de seru. reip. manu. 2. lib. 7. epistol. in epist. ad Caniniū que incipit. Deliberas. ibi agrū ex meis. longe pluris actori publico mancipauit. 3. l. 1. & 2. ne quis lib. inuict. act.

¹lib. 17. *maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causa solemnia eius sacri docuerat. Itemque illud Taciti¹, Piso in adem Vestæ peruasit, exceptusque misericordia publici serui, & contubernio eius abditus, non religione nec ceremoniis, sed latebra imminens exitium differebat, &c. postremo illud etiam, siue Suetonij sine Plinij², de Appio Claudio, Potitios Herculis sacerdotis pretio corruptit, ut sacra Herculea seruos publicos edoceret: unde cæcatus est. In quibus eos numerari fas est qui olim Calatores, à calandis, id est, conuocandis comitiis curiatis & ceteriatis dicebantur: siue lictores essent, siue cornicines, ut ex Labeone Gellius refert³: Nam in veteribus glossis calatores, non modò κλητορες, ἐκβασται, ἱεροὶ καὶ ποτανοί, sed etiam δούλοι δημοτοί nominantur, hoc est serui publici: qui tamen libertini erant, ut ex Taciti loco illo, quem antè adduximus, apertum & clarum est: Sanè Cornelij cuiusdam Epicadi illustris grammatici, qui libertinus & calator fuerit, Suetonius⁴ in hac ferè verba commemorat, Cornelius Epicadus L. Cornelij Syllæ Dictatoris libertus calatorq. sacerdotio augurali, filioque eius Fausto gratissimus fuit: quare nunquam non utriusque se libertum edidit. Et calatoribus igitur utpote publicis pop. Romani seruis testamenti parte dimidia faciundi ius fuisse crediderim. An viatoribus etiam atque licitoribus, per quos lege agitur? Atque hos etiam libertinos, non modò sub Imperatoribus ex illo Taciti loco, verùm etiam stante republica fuisse, isto ex Hir-
⁵lib. 1. de bello Alex. *tij⁵ loco intelligimus: in quo de coniuratione in Q. Cassium legatum, Cassius eos qui nominati erant conscij cædis iubet comprehendi, &c. nec diu moratur dolorem suum, quin eos interfici iubeat. Minucium libertis transdit ex-**

*cruciandum, item Calpurnium Saluianum, qui profite-
 tur indicium &c. Eisdem seruos publicos vocari constat:
 Cicero¹, Quos Antonius (ait) deliciarum causa loris in con-
 uiuiu cædi iubebat à seruis publicis: ubi perperam eruditi
 quidam, Suis publicis, restitunt: quos equidem non sequor:
 Velleus Paterculus², Iniecto (inquit) in collum loro in car-
 cerem Minturnensium iussu IIViri productus est, ad quem
 interficiendum missus cum gladio seruus publicus natione
 Germanus, &c. Eadem de re Valerius Maximus³, Missus
 enim (inquit) ad eum occidendum in priuata domo Mintur-
 nis clausum, seruus publicus natione Cimber, & senem &
 inermem & squalore obsitum, &c. Bruttianis profecto qui
 & si liberi essent, magistratibus tamen in prouincias eun-
 tibus, parebant & præsministrabant seruorum vice, èς τῶν
 δημοτοῦ καὶ ποτανοῦ (ut ex Appiano diximus libro superio-
 re⁴) illòsque sequebantur, tanquam in scenicis fabulis qui
 dicebantur Lorarij: & quos erant iussi, vinciebant aut ver-
 berabant: quod autem ex Bruttis essent, appellati sunt Brut-
 tiani (ut Gellius⁵ Catonis locum explicans docet) faculta-
 tem testamenti Romano iure (saltem pro parte) faciundi, an-
 te ciuitatem Italiae datam, fuisse censeo. Itemque scribis &
 ceteris ad quos, propterea quòd magistratibus aut (quod ait
 Cicero⁶) questionibus apparere, sicuti lictores, atq. (ut Sue-
 tonij⁷ verbo utar) apparitura facere dicebantur, seruorum
 quoque publicorum nomen pertinuit, cum apparitores ma-
 gistratibus atque adeò reipub. ministrarent: quamobrem in
 veteribus glossis, Apparitores, ἀπαρῆται· εἰσὶ δὲ ὑπαρῆται τοῖς
¹ἀρχαῖοι καὶ ἐσθλοὶ κλητορες ἐκβασται, exponuntur.*

*Hæc de actibus legitimis, copiosius atque intentius à
 me disputata sunt, dum propositi consummandi desiderio cum*

materia difficili solus, omnique nostrorum hominum auxilio destitutus, contendo & vinci nolo. Sed erunt fortasse quibus operose nodos soluisse videar, quos ipse ut soluerem fecerim, atque ita friuoli operis arguar: verum si habent aliquam voluptatem ea quæ acumen ingeniorum & intentionem excitant: hæc itidem nostra,

(si quis tamen hæc quoque si quis

Forteleget-) erudito nemini futura esse diuidia spero: tantum vereor, ne (directariorum in morem) huc se clanculum insinuet quispiam, ex illo prophano vulgo, ex illa sophistarum illiteratorum familia: nam istos quidem etsi non magis quam venale genus rabulas atque causidicos curo, utrorumque tamen aspectum, siue certo animi iudicio, seu proprio quodam & peculiari meo more, iam pridem refugio: ita nec illi sua profecto nobis, nec verò nostra nos ipsis approbare unquam possimus. Quamobrem, si sapiant, suos ab his libris oculos manusque suas (donec meliorem ipsis animum deus dederit) semper abstinebunt.

scriptorum librariorum errore aliud cogitantium, verba ex præcedentium aut sequentium similitudine iterata, ommissis necessariis apud Iuriconsultos: Emendata l. 2. §. Senatus. D. de iure fisci: & exposita. Disputatum de lectione l. 10 §. vlt. D. de appellat. l. 66. de condit. & demonstr. l. 55. §. qui fideicommissam. ad Trebellia. l. 11. de dam. infec. l. 4. versic. Tutor. D. de re iudic. Tentatur emendatio l. 19. Ex quib. caus. maio. Castigantur etiam l. pignoris. de pignor. l. 13. de vsur. & Papiniani ex fragment. Pithæanis locus illustratus & emendatus, §. Index. l. 13. D. ad leg. Iul. de adulter. & ibi, quatenus quando ve criminum vel delictorum compensationi locus sit: & Rei vocabulum esse modo ostenditur. Restituta lectio vera in l. 4. C. ad leg. Iul. de adulter. Apud alios auctores a familia menda indicantur atque corriguntur: Apud Censorinum, Lampridium, Mamertinum, atque Claudianum. Præterea duobus apud Ciceronem locis, ad Atticum & pro Milone: itémque ex codice vetusto apud Sidonium. Ex Græcis verò apud Synesium, Eusebium, Diodorum denique Siculum duobus locis, ex lib. 13. & lib. 15. ibique de prudentia, imperatoria virtute agitur: & quibus eam vocabulis Græci designent, ad extremum ostenditur.

CAP. XXV.

Hinc etiam Sophistas illiteratos facessere, gradumque, quantum potest, accelerare cupio: ac nisi iam toties admoniti, extemplo paruerint, ne illi aliquid à me, quod nolent, audituri sunt. Etenim cuiusmodi existimabuntur ista, bonarum certè literarum studiosis, rectumque ad iurisprudentiam iter ingressis trado: ut, qui nostra uti opera sciunt, voluntque, ipsis ultro hanc deferam: & compluribus nostrorum librorum locis emendatis, non minima ex parte laborem illorum alleuem, ingeniumque adiuuem. Enimvero, quamuis literæ syllabæ que scribentium cogitationem non exigant (ut apud Quintilianum¹ est) attamen sæpe non literas modò, sed syllabas inter scribendum aut permutare aut præterire communis hominum error est, quo non caruisse Octavianum Augustum Suetonius² refert. Quinetiam accidit scribentibus non semel, iis præsertim quibus variarum rerum cogitatione animus distrahitur, atque à sententia suspensus curis maioribus aberrat, verbo vno posito, si alterum scribendum sit, mendosè ut illud aut membrum nonnunquam integrum repetant: & vice versa, ut ex quadam anticipatione, vocabulum quod paulo post apponendum mente præceperis, id statim ac præproperè alieno semel, & suo postea loco inseras. Cuius erroris cum ex me quotidie periculum faciam, propterea facilius à me ipso veniam impetro, quòd non scriptores modò librariorum, verum ipsos quoque forsitan librorum iuris aliarumque literarum auctores bonos ac vetustos, in eum sæpius quam ex vsu nostro foret, incidisse reperio. Id quod his potissimum exemplis, quæ animo succurrunt, demonstrare cõstitui.

Apud Callistratum³ libro 2. de iure fisci leguntur hæc fere,

¹ lib. 5. Insti-
tut. orator.
cap. 10. in
fine.
² in Octa-
nio. cap. 88.

³ l. 2. §. se-
natus. D. de
iure fisci.

ἡ ἀπολύσις, ὁ μὲν οὖν ἔχει τὸν ἀπολύσιον, ὁ δὲ ἄλλος τὸν ἀπολύσιον, ὡς κλητὸς μὲν οὖν ἔχει τὸν ἀπολύσιον. Dices, quò bonum est id sententia comprehendendi, absolutum esse possessorem ob delatoris absentiam, cessationem, atque contumaciam? Nempe ut ea tantum, non meliore condicione sit possessor, quam fuit, cum pati controuersiam cepit. Et si enim delator qui cognitioni defuit, causam suam amiserit, attamen hoc tantum lucratur possessor, quod aduersario eandem causam iterum deferendi ut aliam quamlibet publicam facultas denegatur, id quod ante diximus: non etiam, ne possit ab alio nuntiatio ad fiscum fieri, & ob hanc rem ipsam fisci nomine questio moueri: cum aduersarij penuria, cessatio, vel praesuaricatio ius possessori tribuere, ius uero fiscale (quod publicum censetur) euertere

arg. l. Diui fratres. §. j. D. de liber. ca. 1.

ac perimere non debeat. Quamuis itaque sententia prolata & secundum possessorem praesentem lis data sit, illa tamen adiectio facit ut proinde habeatur atque si cognitio tantum aut edictum circumductum esset, ut instantia quidem perierit, ex integro autem litigari possit. Et sanè, ut quodam lo-

l. praes. co. 2. C. de pign.

dicatur permultum interesse, utram quis causa cognita an praescriptione superetur: ita non dubitandum quin is qui sententiam obtinuit, illo potius quam isto casu meliore iure sit: adde quod (ut in causa inofficiosi) si aduersario non respondente secundum praesentem iudicatum sit, hoc casu non

l. qui repudiantis, in §. l. seq. D. de inoff. testa.

creditur ex sententia ius fieri (teste Paulo) tanquam is contra quem absentem iudicatum est magis propter absentiam, quam quòd malam causam habuerit victus esse videatur: quamobrem & emptori qui defuit, euicto fundo, non committi stipulationem de euictione, Vlpianus 4 disertè scribit.

l. si ideo in princ. D. de euictio.

Merito igitur sententiae adiicitur, praesertim in fisci gratiam quemadmodum de re fisco nuntiata vel à praefecto ararij

Roma, vel in prouincijs à procuratore fisci, causane cognita, an per alterutrius ex litigatoribus absentiam & praescriptione, secundum alterum lis data fuerit. Pergamus porrò.

Apud Vlpianum¹ quodam loco, sic in omnibus Pandectis hodie legitur, Quod est rescriptum in communi causa quod tiens alter appellat alter non, alterius victoriam etiam ei proficere qui non prouocauerit, ita demum probandum est si una eademque causa fuerit defensionis: ceterum si diuersae, alia causa est. Quid hic ait iurisconsultus, Si diuersae causae sunt, alia causa est? Potestne ineptius quicquam aut inconcinnius proferri? Aliud iuris esse, aliud probandum aut existimandum esse, ac denique quiduis potius quam illud Vlpianus debuit, imò uerò etiam uoluit scribere: si tamen errorem illum iurisconsulto, non librario assignare conuenit: sed ut ut sit, Causae uocabulum, uicente memoriam & rationem manu calamò ue, perperam ibi repetitum fuit: ut & in illo altero eiusdem Vlpiani loco², non satis appositè iteratum, sic ferè, Quod autem ad ceteras noxales causas pertinet, etiam in meliorem causam uidetur peruenisse. at in illo forsitan al-

l. 10. si qui. §. ult. D. de appellat.

l. penul. in §. D. si ex noxa. cau. ag.

lusionem ex iteratione uocabuli non insuauem affectasse Marcianus³ uideatur: ubi qui repetitionem perpetuam habet solutum per errorem repetere posse, sed hoc non esse perpetuum scribit. Illud profectò (si quid mei iudicij est) errore ac mendo non uacat, quod apud Modestinum⁴ in Florentinis & emendatioribus quibusque codicibus legitur: Fideicommissum quod sub iisdem condicionibus relictum ei debet, ita praestare cogitur si condiciones impletas esse praestabit, &c. Nam hoc, Praestabit, pro quo libri quidam, Prateriderit habent: ipse Constat, aut Probabit malim (etsi hoc quoque Praestabit, quòd satis defendi possit, uideo) ex illo Praestare

l. qui exceptionem. 40. in princ. D. de condic. indeb. l. heres stabiliberum. 66. D. de condit. & dem.

¹l. si patro-
 ni. §. s. qui
 fideicomis-
 sam. D. ad
 S. C. Treb.

factum est. Et similiter apud Papinianum¹, relinquendi ver-
 bum odiosè repetitum censeo, ubi sic est, Ad eò senatus nihil
 apud eum ex ea parte quam derelinquit voluit relinquere,
 ut nec Falcidiam exercere possit, nec præceptio apud eum re-
 linquatur, nec substitutio, & c. itaque pro, Relinquere, malim
 scriptum, Remanere: cum & paulo antè dixerit, Vbi nulla
²l. quid de
 creditore.
 11. D. de
 dam. inf.

portio remansura sit apud eum. Quid quod Ulpianus² ali-
 cubi post hæc verba, An creditori pignoratitio damni infecti
 caueri debeat: & ait Marcellus inutiliter ei caueri, statim
 subiicit ista, Idemque etiam de eò cauendum qui non à do-
 mino emit: nam ex illo Caueri, factum est, ut pro, Statuen-
 dum, vel Dicendum, vel Existimandum, vel Respondendum,
 aut alio simili, hoc Cauendum, minùs appositè scriberetur:
³l. 4. sub
 init. in ver-
 sic. tutor.
 D. de re iu-
 dic.

Sanè apud ipsum Ulpianum³ Florentina Pandectæ, Tutor
 quoque vel curator in ea condicione sunt ut non videantur
 videri se liti obtulisse, ita scriptum habet: pro, ut non debeant
 videri, quemadmodum alibi legitur.
⁴l. denique
 19. D. ex
 quib. caus.
 maio.

Quin & apud Papinianum⁴ ita, non Florentini modò,
 sed omnes manuscripti (quos quidem viderim) & excusi co-
 dices ita, & mendosè scriptum habent, Denique si emptor
 priùs quàm per usum sibi acquireret ab hostibus captus sit,
 placet interruptam possessionem postliminio non restitui: quia
 hæc sine possessione non consistit. Quid enim (quæso) istud est,
 quod, Possessionem iurisconsultus, & quidem Papinianus, si-
 ne possessione non consistere pronuntiat? Scio quid placeat
⁵l. si rem a-
 lienam. 29.
 D. de pign.
 act.

aliis plerisque, non probo, ut Possessionis nomen priore loco
 positum usucapionem significet: Possessio non est usucapio: sed
⁶l. 4. natu-
 raliter. D.
 de usurpa.
 & usucap.

usus, sed usucapionis mater, ut ita dixerim: Nam etsi ut
 usucapio interpellari⁵, sic & possessio rectè interrumpi⁶
 dicitur, attamen sine usucapione potest esse possessio, siue

bonæ siue malæ fidei, ante legitimum tempus elapsum sci-
 licet: at sine possessione usucapio contingere non potest, ut
 à Licinio Rufino¹ traditur. Cum itaque non possessio, si-
 ne possessione (quod ineptum & absurdum esse apparet) sed
 sine possessione usucapio non consistat: ideo apud Papinia-
 num errore librarij nimium properantis, ut pro, Interru-
 ptam usucapionem, Interruptam possessionem scriberetur, ob-
 vicinum Possessionis (quod statim subiicitur) vocabulum, eue-
 nisse iudico. Ut usucapionis possessio, sic petitionis, actio-
 nis, aut persecutionis obligatio mater est: Possessio aut usu-
 capio possessionem non parit, sed usucapionem possessio. Simi-
 liter obligatio aut actio non parit obligationem, sed actionem,
 petitionem, persecutionem obligatio: cuius nomine illæ com-
 petere dicuntur²: Actionem non parit persecutio, actio po-
 tiùs persecutionem quasi factum aliquod pareret, quando
 quidem actio ius est persequendi iudicio, quod nobis debetur:
 & in honorariis quoque actionibus quædam pœnales sunt,
 quædam continent, siue habent rei persecutionem: quibus sci-
 licet persequimur quod ex patrimonio nobis abest³. Quomo-
 do igitur tueri possumus quod ex Ulpiano⁴ alicubi sic omnino
 proponitur, Pignoris persecutio in rem parit actionem cre-
 ditori. Cum pignoris vel hypothecæ persecutio in rem sit
 (ut rescripserunt Diocletian. & Maximianus Imperato-
 res⁵) ipsa inquam persecutio sit in rem actio hypothecaria
 quasi Seruiana quæ (auctore iurisconsulto⁶) possessionem
 auocat. Quamobrem distractis à debitore pignoribus, cre-
 ditor potestatem habere dicatur, utrumne personali obligato
 sibi, an pignora possidentes in rem actione conuenire velit, ut
 alio⁷ eorundem Imp. rescripto continetur. In rem actione in-
 quam, quæ ab Imp. Gordiano⁸ pignoris persecutio nominatur,
¹l. 25. sine
 possessione.
 cod. tit.
²l. natura-
 les 10. & l.
 actioni 25.
³§. in perso-
 nam. D. de
 obligat. &
 act.
⁴l. in hono-
 rariis 35.
⁵inuncta l. ni-
 hil aliud.
⁶50. D. de
 oblig. &
 actio.
⁷l. pignoris
 17. D. de pi-
 gnor.
⁸l. pignoris
 5. l. eod. tit.
⁹l. si cū ven-
 dior. 66.
¹⁰D. de cui-
 ctio.
¹¹7. l. distra-
 ctis 14. C.
¹²de pignor.
¹³l. quæuis.
¹⁴2. C. eod.

quo loco in eadem sententiam Festo ita rescripsit, Quamuis personali actione expertus aduersus reum vel fideiussores seu mandatores eius feceris condemnationem, pignoris tamen adhuc habes persecutionem: sed & ab ipsis Dioclet. & Maximiano¹, ubi persecutione pignoris omiſſa ut debitorum actione personali conueniat, creditorem urgeri non posse superioribus conuenienter addocetur. Itaque non, Pignoris persecutio, sed Pignoris obligatio vel conuentio scripsisse aut scribere voluisse Vlpianum in supradicto loco arbitror: & hoc sentire iurisconsultum, cum ait, Pignoris obligationem creditori actionem in rem parere, quod illos ipsos imperatores², cum a debitore pignus alienante non posse deteriorem creditoris condicionem fieri scribunt, hoc addito, Vnde si tibi obligatam rem probare posse confidis, pignora persequi debes. Obligata namque pignora in rem actione hypothecaria persequitur creditor, eorumque possessionem ab alio quocunque ad se auocat.

Non est ab hoc mendorum genere liber ac solutus Scæuola: nam quoddam eius³ responsum, ita ferè conceptum remissio, Qui semisses usuras promisit, per multos annos minores præstitit: heres creditoris semisses petit, cum per debitorem non steterit quo minus minores soluat, quæro an exceptio doli vel pacti obstet, &c. ubi pro, Quo minus minores soluat, reponendū prorsus est, Quominus maiores, vel Quominus semisses soluat: idque tum ex eo quod statim subiicit iurisconsultus, & ex imperatorum Seueri atque Antonini rescriptis⁴ deprehenditur: tum verò satis ex ipsa, non modo iuris ratione, verum etiam loquendi consuetudine intelligitur, ut pluribus verbis demonstrari nihil necesse sit: tantum addam illud, Quominus, in causa fuisse ut librarius vel inuitus

¹ l. persecutio. C. eo. tit.

² l. debitorem 15. C. eod.

³ l. qui remissio. 13. D. de usur.

⁴ l. aduersus & l. quamuis in 2. C. eod.

inuitus istud, Minores illic, sed mendosè tamen ipsi adiungeret. Apud Marcellum¹ profectò ex vocabulo, Credibile, natum errorem esse, ut pro, Sciendum est aut simili quopiam, ineptè, Credendum statim apponeretur: In commentario de regulis iuris² dudum admonuisse me recordor. Talem errorem apud Papinianum, in responso quodam ex libro singulari eius de adulteriis (quod in fragmentis ex Pithæana bibliotheca luci donatus³ extat) nuper animaduerti, quo loco, Respondit nulla parte legis (inquit) marito uxorem occidere conceditur: quare ea parte contra legem fecisse eum non dubitatur. Sed si de pœna tractas an vsque ad aliquid eius honestissimo calori remittatur ambigitur. Sed sic dicit, & cæ. ita namque totus ille locus (meo quidem iudicio) castigandus ex Pandectis ac restituendus est: nisi quod istud etiam, Ea parte, quod ex illo altero, Nulla parte processit, cum nihil ibi non absurdum aut fuscum sonet: pro, Eo facto siue admissio, scriptum autumo. Apud Vlpianum⁴ denique nostrum pari errore vocabulum, Rei, ut diuersas res notet, ita repetitum scio quodam loco: quem (ut alio grauiore mendo liberem, planumque simul & æquabilem reddam) libenter hinc proposuero: Periniquum enim videtur esse (ait) ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non præstet. Quæ res etiam potest & virum damnare, non rem ob compensationem mutui criminis inter utrosque communicare: aut sicuti B. Augustinus⁵ hæc verba Imp. Antonini rescripto tribuens ex Gregoriano codice legit, Nō ob compensationem mutui criminis rem inter utrumque componere vel causam facti tollere: quod maiorem in modum probo. Nam quid sibi velit istud, Rem communicare apud Vlpianum, vix quisquam expedire poterit: cum id principalis rescripti membrum (sicut à doctissi-

¹ l. cum in testamento. 24. D. de reb. dub.

² ad l. 12. in testamentis

³ tit. 4. de adulterio.

⁴ l. si vxor. 13. §. iudex D. ad leg. Iul. de adulter.

⁵ lib. 2. ad Pollentium

mo ac diligentissimo theologo relatum est, & quomodo ipse legendum suadeo) perspicuam sententiam pra se ferat: hanc scilicet, viro quidem atque uxore mores inuicem accusantibus, cum de culpa eius qui diuortio causam dederit mulctanda¹, vel de moribus coniugum retentione dotis aut representatione (ut apud Vlpianum² est) puniendis, non de crimine publici iudicij vindicando agitur: ea lege, quam ambo contempserint, neuter vindicetur, sed paria delicta mutua compensatione dissoluantur: id quod Papinianus³ definit, & recte quidem, ex arte ac prudentia iuris: propterea quod regulariter quoties ex maleficio oritur actio (ut puta ex causa furtiua) si de ea re pecuniariter agatur, compensationem locum habere constat⁴. Sed etsi publico iudicio maritus uxorem adulterij lenocinio suo commissi ream fecerit, cum expensum ferre suae negligentiae culpa⁵ ve crimen uxoris debeat, nihil ex dote retinebit: cur enim improbet mores, quos ipse aut ante corrupit (ut est apud Scaenolam⁶) aut postea probauit? Quamobrem tentari potest, nec a viro uxorem adulterij accusandam esse, cui lenocinium ipse praebuit. Atque hoc Beat. profecto Augustinus ita sentit in supradicto loco, hac admodum scribens, Quoniam iura forensia non eisdem quibus foeminas pudicitiae nexibus viros videntur obstringere, legant quid Imp. Antoninus non utique Christianus, de hac re constituerit, ubi maritus uxorem de adulterij crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non praebuit castitatis exemplum, ita ut ambo damnentur si ambos pariter impudicos conflictus ipse conuicerit. Nam supradicti imperatoris haec verba sunt quae apud Gregorianum leguntur, Sane, inquit, mea litera, & caetera, quae sequuntur. Ex quibus equidem rescripti verbis, & iis quae Vlpianus noster hoc

1. l. Lucius
Tinius in fi.
D. solu.
mair.
2 in fragm.
instit. sine
regular. iii.
6. de dotib.
3 l. viro 39.
D. solu. ma
trimo.
4 l. si ambo
5. quoties.
D. de com
pensat.

3 l. cum mu
lier. D. so
lu. matr.

loco quem interpretamur attulit, non satis video, qui recte colligatur maritum ab accusatione adulterij ob suam impudicitiam repelli, cum suam iniuriam defendit atque persequitur: quod tamen optimus Theologus, non aequè bonus ipse forsitan iurisconsultus, asseuerat. Sane si de iusto (ut ait Vlpianus¹) accusatore constituendo disceptabitur: quemadmodum fieri solet²: Equidem non dubito, quin marito (licet alioqui suam iniuriam vindicanti nulla obiciatur praescriptio³) ista lenocinii nocere debeat⁴: idèoque pater aut extraneus quilibet (qui alioqui postponeretur⁵) in accusatione adulterij marito praefertur, cuius lenocinium arguitur: praesertim si & ipsum maritum lenocinii velit accusare, quod & constante matrimonio conceditur⁶. Atque hoc nimirum sensisse videtur Scaenola (quem, cum aliis nostris iuris auctoribus in speciem aduersetur, suo more, id est, inepto aut nullo potius modo interpretes isti vulgares conciliant) ubi sic scribit⁷, Si tamen ex mente legis sumat quis ut nec accusare possit qui lenocinium uxori praebuerit, audendus est: pater videlicet aut etiam extraneus, qui adulterij accusationem sine collusionis aut praenaricationis suspicionem instituit: quod maritus leno facere non potest: cum eum praeferrì oporteat, quem propensiore iure maiorèq. dolore accusationem executurum sit verisimile⁸. Sane viro iure marito accusanti de lenocinii crimine praescribi, & patrem praeferrì marito, quem ille infamem arguat, aut doceat colludere magis cum uxore, quam ex animo accusare, alibi⁹ traditur: verum tamen hac allegatio lenocinii, reis adulterij iam delatis denegatur. Ac de adultero quidem in hac verba id noster Vlpianus¹⁰ refert, Qui hoc dicit lenocinio mariti

1 l. 2. in fi.
D. ad leg.
jul. de a
dulter.
2 l. si plures
D. de accu
sat.
3 d. l. 2. §. si
simul. l. si
maritus. in
2. §. lex iul.
D. ad leg.
jul. de a
dulter.
4 l. ita no
bis. C. eod.
tit.
5 l. is cuius.
§. ex s. con
sulto. D. eo
tit.
6 l. constan
te. eo. tit.
7 d. l. cum
mulier. D.
solu. matr.
8 argum. d.
l. 2. §. si si
mul. D. ad
leg. iul. de
adule.
9 l. 2. §. j.
& §. leno
cinij, & l.

3. eod. tit. D. 10 d. l. 2. §. qui hoc dicit eod. tit.

Kkk ij

sefecisse, releuare quidem vult crimen suum, sed non est huiusmodi compensatio admissa: ideo si maritū velit reus adulterij lenocinij reum facere, semel delatus nō audietur. Deinde hoc ipsum de uxore publico adulterij iudicio rea facta

1 d. l. 2. §. si consequenter addit¹, maritum allegatione lenocinij ab accusatione non repelli, quod ipsum onerat mulierem non excusat: sed eum qui de adulterio mulieris cognoscit, in maritum ob lenocinium posse statuere. Atque hoc quidem illa imperatoris aut iurisconsulti eiusdem oratione, quam ex Augustini libro integritati sua restituimus, planē significatur: cum in ipsa illud, Quae res ad lenocinij allegationem referatur. Posterius Rei verbum quod ex illo repetitum fuit, litem (ut saepe alibi) & controuerſiam inter coniuges mutuam ostendat: quam componi, cum id quod admissum est infectum reddi non possit, aut facti causam hoc est crimen ac delictum (quod & factum à nostris dicitur) omnino tolli & extingui, publica

2 vide Brisson. de verb. sign. 3 d. l. 2. ult. D. de reym. mo. Spartianus Adrianus Capitolinus Pio. 4 in orat. rei ad. p. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

vetat utilitas: quae suadet potius, ut praetextu ac velamento maritalis lenocinij, crimen adulterij publicum (in quod malo suo fato, si non scelere, uxor incidit, & cuius delata est) minime operiatur, sed publice vindicetur atq. puniatur: quod aliena culpa vel scelere vllatenus excusari, aut societate admissi facinoris defendi, aut relatione paris grauioris ve in accusatore criminis propulsari: euitari ac opprimi non potest: & sanè relatione criminis non esse iustam rei defensionem, sed alterius modò accusationem, Demosthenes⁴ eleganter his verbis exprimit, ἀποβία γὰρ αὐτὸν ἐρῆως ἐγὼ ἀεὶ πᾶν τῶν ἐν κατηγορίᾳ κοινῶς γέγραθα, καὶ σμύρρασε ταῦτα μοι καὶ σμῆρασε μοι αὐτῶν, ἔπειτα δὲ αὐτὸς μεταβάλλει λέγει καὶ κατηγορῶ, ἐστὶ δὲ τῶν μὲν ἅπασαν περὶ τῶν μὲν αὐτῶν οὐτὲ καὶ ἐστὶν αὐτῶν ἡ βία, ἐμὸς δὲ ἴσος κατηγορεῖται. Itaque constitutionibus etiam

imperatorum obseruari constat, ut non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur, quomodo iurisconsultus¹ docet: 1. is qui hac de re tota doctores Accursiani ἡ δὲ ὅτις tradunt: praeter quos addam & istud illustrandi Antoniniani rescripti gratia, quod periniquum esse ait, ut vir pudicitiam ab uxore exigat, quae ab ipso non praestetur: hoc & antè à Seneca, & à Lactantio postea à literis esse comprehensum. Etenim ille ad Lucilium², Scis improbum esse (ait) qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorū. Hic verò in libro de vero cultu³ in eandem sententiam, Seruanda igitur (inquit) ab utroque fides alteri est, imò exemplo continentiae docenda uxor ut se castè gerat: iniquum est enim ut id exigas quod praestare ipse non possis & c. & statim, Cauendum igitur ne occasionem vitii nostra intemperantia demus, sed assuescant inuicem mores duorum, & iugum ferant, & c. cui praclaro Lactantij praeepto, utinam Christiani omnes patientem aurem accommodent, animoque non inuito pareant. Sed vota haec alio loco ac tempore. Nunc institutum persequamur.

Breuiora sunt plerumque principum rescripta, quam responsa prudentium: at in illis tamen aut nuper aut iam olim scriptori librario somnum ita obrepisse, ut in eo genere peccaret, uno exemplo comprobaturus sum, quod mihi superior proxima de adulterij crimine tractatio suggessit. Nam quoddam Imperatoris Alexandri⁴ rescriptum his fere verbis concluditur, Sed si legis auctoritate cessante inconsulto dolore adulterum interemit, quamuis homicidium perpetratum sit, tamen quia nox & dolor iustus factum eius releuat, potest in exilium dari. In quibus ista, Inconsulto dolore, non placent, noménque Doloris ex eo quod sequitur, iustus

1. is qui hac de re tota doctores Accursiani ἡ δὲ ὅτις tradunt: praeter quos addam & istud illustrandi Antoniniani rescripti gratia, quod periniquum esse ait, ut vir pudicitiam ab uxore exigat, quae ab ipso non praestetur: hoc & antè à Seneca, & à Lactantio postea à literis esse comprehensum. Etenim ille ad Lucilium², Scis improbum esse (ait) qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorū. Hic verò in libro de vero cultu³ in eandem sententiam, Seruanda igitur (inquit) ab utroque fides alteri est, imò exemplo continentiae docenda uxor ut se castè gerat: iniquum est enim ut id exigas quod praestare ipse non possis & c. & statim, Cauendum igitur ne occasionem vitii nostra intemperantia demus, sed assuescant inuicem mores duorum, & iugum ferant, & c. cui praclaro Lactantij praeepto, utinam Christiani omnes patientem aurem accommodent, animoque non inuito pareant. Sed vota haec alio loco ac tempore. Nunc institutum persequamur.

Breuiora sunt plerumque principum rescripta, quam responsa prudentium: at in illis tamen aut nuper aut iam olim scriptori librario somnum ita obrepisse, ut in eo genere peccaret, uno exemplo comprobaturus sum, quod mihi superior proxima de adulterij crimine tractatio suggessit. Nam quoddam Imperatoris Alexandri⁴ rescriptum his fere verbis concluditur, Sed si legis auctoritate cessante inconsulto dolore adulterum interemit, quamuis homicidium perpetratum sit, tamen quia nox & dolor iustus factum eius releuat, potest in exilium dari. In quibus ista, Inconsulto dolore, non placent, noménque Doloris ex eo quod sequitur, iustus

Rkkk iij

¹ l. is qui reus. D. de public. iud.
² Seneca epistola. 95.
³ lib. 6. diuin. instit. cap. 23.

⁴ l. 4. c. ad leg. iul. de adulter.

dolor esse repetitum censeo. Et si enim non prorsus ineptè, in-
 cōsultus dolor dici potest, cū impetum doloris & impatien-
 tiam nostri¹ nominent: quod autem impatientia & impetu
 quodam animi celerique ac precipiti motu fit, non possit non
 temerè ac inconsultò fieri: si quidem consilio siue consulta-
 tioni rectæ animique iudicio, ut iram ita festinationem præ-
 properam & subitum quemlibet calorem aduersari, Diodo-
 tus habita de non occidendis Mitylenais ad Athenienses ora-
 tione, apud Thucydidem² præclare in hac verba docet: vo-
 µίλω δὲ δύο τὰ ἐπιρωτώτατα βουλευία εἶναι τὰχος τε καὶ ὀργή.
 ὦν τὸ μὲν μὲν ἀνοίας φιλεῖ γίνεσθαι, τὸ δὲ μὲν ἀπειθεσίας καὶ
 βεβηχότητος πρόμους. nihilominus tamen, inconsulto calore
 malim apud Alexandrum legere, quod inconsultū dolorem,
 ne semel quidem alibi (quod sciā) contrā verò, inconsultū ca-
 lorem in libris nostris persæpè, non tantūm apud Dioclet. &
 Maximianū Impp.³ sed & apud iuriconsultos & apud ve-
 tustiores quoq. ipso Alexandro principes nominatū reperio⁴.
 Adde quod, cū impetus nomine, consilij iudiciūq. defectus
 designetur, Papinianus⁵ eandem quæstionē tractans calorem
 & impetum coniunxit, Vbi mariti calor (inquit) & impetus
 facile seuiantis fuit refrænandus: & ipse Alexander quod
 uno loco⁶, inconsultè iurare, hoc alibi⁷, Peierare quodam ca-
 lore dixit. Iustum autem dolorem, ut in illa rescripti clausu-
 la, sic in aliquot alius librorum nostrorum locis⁸ legere memi-
 ni. Sed hoc pusillum & leuè ut sit, vereor: ad alia igitur quæ
 maioris momenti sunt errata, & eodem tamen ex fonte ori-
 ginem trahere videntur, in aliorum quoque auctorum &
 Latinorum & Græcorum libris (sat enim isto sermone iam,
 credo, nostros adiuvimus) castiganda, transeamus.
⁸ apud Paulum, in iisd. frag. tit. 4. ad fin. & l. si adulterium. §. Impp. D. ad leg.
 Iul. de adulter.

¹ l. si adul-
 teriū §. im-
 peratores.
 D. cod. Pau-
 lus lib. sent.
 sub tit. de
 adulter. in
 fragm. Pi-
 thoc. tit. 4.
² lib. 3. hist.
 & facit
 quod Cice-
 ro scribit
 ad Atticum
 li. II. epist. 5.
³ l. si filiam.
 19. C. de
 inof. testa. l.
 5. C. de in-
 iur.
⁴ l. i. §.
 queri pos-
 sit. D. ad
 Turpilia.
 Paulus lib.
 sing. de a-
 adulter. ubi
 Magni An-
 tonini re-
 scriptū ci-
 tat. in frag.
 Pith. tit. 4.
⁵ l. nec in
 ea, in fi. D.
 ad leg. Iul.
 de adulter.
⁶ l. 2. C. ad
 leg. Iul. ma-
 iest.
⁷ l. 2. C. de
 reb. cred.

Censorinus¹ ubi de solariis, quando & quo primū in urbis² in de die
 loco & à quibus ea posita & statuta fuerint, differuit, hac³ natali cap.
 verba statim ascribit, Deinde aliquanto post P. Cornelius de diebus.
 Nasica censor ex aqua fecit horarium, quod & ipsum ex
 consuetudine noscendi à sole horas, horarium cæptū vocari.
 Quid opus fuit hoc notari, horarium ex aqua factū cæptum
 horarium vocari? Deinde verò quis nescit ab horis, tanquam
 ab etymo, deduci horarium? Paucis, quod sentio dicam: In
 Horarij vocabulo mēdum iam pridem animaduerti, quod &
 in Mediolanensi quadam editione ita castigatū fuisse nuper
 addidici: cui causam dedisse nomen Horas illi proximè vici-
 num reor, cū scripsisset Censorinus, voluisset quidem cer-
 tē, Solarium scribere: quod bellam & perspicuam senten-
 tiam complectitur. Cū enim horarium prius receptum,
 quo scilicet ad solem ex vmbra singulas horas dignoscerent,
 à sole Solarium vocarent (cuius & in Plautinis quibusdam
 versibus apud Gellium⁴ festiuissimis mentio sit) posteaq. ho-²ca. 3. lib. 3⁷
 rarium ex aqua fieri cœpisset.

(Sic unum quicquid paulatim protrahit atas
 In medium, ratioque in luminis eruit oras,
 ut ait Lucretius⁵) accidit circa horaria, quod circa res alias⁶ lib. 5.
 complures, ut non ipsis modò, quarum forma sit immutata,
 vetus maneat nomen: sicuti tribubus aucto numero, sponsa-
 libus postquam non interpositis stipulationibus, sed nudo con-
 sensu, emancipationi postquam sublatis venditionibus ima-
 ginariis alia ratione fieri cœperunt, verū etiam his re-
 bus, quæ ad priorum quandam vel ex forma vel ex usu
 solo similitudinem longo post tempore inuenta, reperta, aut
 effictæ sunt, vetus accommodaretur appellatio. Nam quem-
 admodum in tabulis censoriis (auctore Plinio⁴) pascua⁴ca. 3. li. 18

dicebantur omnia ex quibus populus reditus haberet, quia diu hoc solum vectigal fuerat: quemadmodum post repertam tibiam, ipsa quoque non minus quam lyra & aptari, & cum inflaretur ac sonum ederet, pulsari diceretur, quorum utrumque ab initio lyra (utpote vetustioris) proprium fuit: propterea quod recentiores plerumque res antiquiorum appellationibus designentur, ut Plutarchus¹ in hac verba disserit, ubi de lucta, ὅππικῶς γὰρ ἀπολαύει τὰ νεώτερα ἡρώματα χειρῶν ἐς τοῖς παλαιότεροις ὀνομάτων, ὡς πού τι τὸν αὐτὸν ἡρώματα λέγουσι καὶ κρούματα αὐλήματα καλοῦσιν, ἀπὸ τῆς λύρας λαμβάνοντες τὰς ἡρώματας. Sic quoque, cum non ad solem modò, sed ex aqua hora dignosci cœperunt, horario instrumento recens reperto, id (Solarij scilicet) nomen, ex veteris usu horarij, accommodatum fuisse Censorinus auctor est, quod nomen attributum illi horario fuerat, cum à sole hora noscerentur. Itaque id etiam solarium ex priore consuetudine nominari cœpit, quod aut horarium ex nomine generis, aut aquarium potiùs vocari debuit: sed rationem aut analogiam, in iis quorum potestatem consuetudo propè tyrannicam habet, frustra requirimus. Quod autem ait Censorinus solarium quoque vocatum ex aqua horarium fuisse, uno M. Tullij testimonio illustrari & comprobari potest, cuius² hæc ferè sunt, Quî igitur conuenit signum aut tabulam pictam cum aspexeris, scire adhibitam esse artem, cumque procul cursum nauigij videris non dubitare quin id ratione atque arte moueatur, aut cum solarium vel descriptum aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas arte non casu: mundum autem qui & has ipsas artes & earum artifices & cuncta complectitur consilij & rationis esse expertem putare? Tam igitur horologium quod aquis

¹ lib. 2. συμμαθητικῶν. 4. εἰς ἡρώματα ἢ παλαιῶν ἡρώματων.

² ex lib. 2. de natura deor.

aquis (ut Cassiodori¹ sermone utar) sub modulo fluentibus¹ quem vide de lib. 1. va-
temperatur, quàm quod solis immensi comprehensa illumi-
natione distinguitur, Solarij complectitur appellatio. Cle-
psydra quidem fabricam & inuentionem ex Galeno² di-
scere est: & verò Ctesibium Alexandrinum horologiorum² in lib. 1. de
ex aqua rationes primùm conquisisse testatur Vitruuius³ ἡ ἀρχαία
ubi de horologiorum ratione usu & inuentoribus differit. ἡ ἀρχαία
Ut autem solarij nomine, id quoque quod olim aqua fieret
adhibita, continebatur, teste Tullio ac Censorino: sic etiam à
consuetudine horas ab aqua sub modulo fluente distinguendi:
horarium, quo recens reperto & in Museis & in senatu so-
lemus uti, ad continuum pulueris aut arena lapsum ut hora-
rum interstitia dignoscamus, illo vetustæ rei Græco voca-
bulo non ineptè designari solet, Ea me clepsydra, partem hora
meliorem interim nobis effugisse admonet: Igitur isto sermo-
ne quàm primùm ut defungar, in exemplis reliquis breuior
futurus sum.

Apud Lampridium, ubi de Antonini Varij Heliogabali
litteris in senatu lectis agitur⁴ (quibus se ille Antoninū Bas-
siani filium scripserat) hæc leguntur, Appellatusque Antoni-
nus princeps volentibus cunctis & studiosè credentibus, ut
sefe habent vota hominum ad credulitatem festinantium, cum
quod optant verum esse desiderant. Equidem ista oratio
quid sibi velit, non possum dicere. Nam si optare ac desidera-
re nihil diuersum significant, perinde accipi debet hoc to-
tum, quasi sic scriptum sit, cum quod optant verum esse op-
tant, vel cum quod desiderant verum esse desiderant: quo ni-
hil magis insipidum atque illepidum fingi aut cogitari posse
arbitror. Ne diutiùs hic lector animi pendeat, id quod mihi
videtur statim aperiam: illa verba, Studiosè credentibus, itém-

⁴ in Heliogabali vita sub init.

que credulitatem vehementer me mouent, ut pro, Desiderant (quod ex illo, Optant quasi cognatum & eiusdem potestatis, huc sese insinuandi occasionem arripuerit) restituam. Existimant, vel, Credunt, vel Sibi persuadent, aut simile quidpiã: præsertim cum illud quod optant homines, hoc etiam impensius atque ardentius diligant, tantusque sit animi calor atque impetus in his qui amant, ut (quemadmodum poeta loquitur) ipsi somnia sibi fingere consueverint. Denique quod quisque expetit, hoc etiam factum iri, hoc fore (si non iam esse) opinatur: ut Galenus ipse alicubi tradit in hac verba, ὁ γὰρ ἐκείνος βούλεται διαλέσθαι τοῦτο καὶ οἴεται ἄρῃσθαι: quibus id ipsum fere quod illis apud Lampridium à me restitutus ostenditur. In Mamertini panegyrico³ qui Iuliano Cæsari dictus est, ita passim legitur, Quis, oro vos, plura præbuit fidei constantiæ que documenta? omnes quos priuatus in familiaritatē recepit, eodem habet imperator affectu, nemo gradu pulsus, nemo habitu prohibitus, nulli palatij fores clausæ sunt, omnes bonos habet, in recipiendis amicis optimus iudex est. Non ignoro paulo post, Oris habitum & simpliciter habitum à Plinio Secundo³ dici: ubi, Quæta in oculis, habitu, gestu, toto deniq. corpore fides? & postea, Non amictus cuiquã, non habitus quem modò extulerat. Verum tamen hinc quidem illud Habitu displicet, quod vicina verbi habet proximè precedentis, & subsequenti, Prohibitus vocabuli mentio, fecit ut manifesto mendo scriberetur, pro Aditu. vult enim panegyristes dicere hanc fuisse principis humanitatē, ut eorum nemo qui priuato ipsi quondam familiares fuerant, aut amicitie loco pulsus, aut aditu palatij vel interioris etiã sacrarij sit prohibitus, postea quàm illæ summæ rerum potiri cœpit. Sic idē auctor⁴ alibi, Atque hæc quidē (inquit) velut interioribus sacra-

¹ in lib. 2. de
lib. 2. de
lib. 2. de

² ad finem.

³ in paneg.
Traiani.

⁴ Mamerti-
nus geneth-
liaco ad
Maximianum.

riis operta veneratio eorū modò animos obstupescerant quibus aditū vestri dabant ordines dignitatis. Sic facilem adiri principem Pacatus¹: sic Nazarius² in Constantino, faciles¹ in paneg. aditus auresq. patientissimas laudat: sic denique Ansonius³ ad Theodof. Gratianū Imp. Laudabile (inquit) est imperatorē faciles in² in paneg. terpellantibus præbere aditus, nec de occupatione causari: ad Constant. Plinius⁴ ad Traianum, An quisquam studia humanitatis³ in gratia professus non cum omnia tua, tum vel in primis laudibus feru actione. rat. admissionum tuarum facilitatem & statim, Nulla ob⁴ in paneg. ces, nulli contumeliarum gradus, superati que iam mille liminibus, ultra semper aliqua dura & obstata. Claudianus denique panegyrico ad Honorium Imp. ei hæc quoque cle⁵ in 6. eius mentis & facilis aditus laudem tribuit: quos ea libentius⁶ consulat. proferam, ut in ipsis mendum superioribus assimile castigem, ex meo peruetusto codice, quo me pridem sodales (qui Canonici dicuntur) metropolitanae Auscorum ecclesiæ, liberaliter donarunt. Igitur ita Claudianus,

Exultant iuuenes æquæui principis annis,

Temnunt prisca senes, & in hunc sibi prospera fati

Gratantur dura se diem: moderatâque laudant

Tempora, quod clemens aditū quod pectore solus

Romanos vetuit currum præcedere patres:

ubi excusi libri perperam & fata pro fati: quod tamen Græcâ & poëticam phrasim cum sapiat, profecto rectè est: & quo tēpore pro, quod pectore, graui mendo (cuius ansam illud, Tēpora quod præcedit librario præbuisse verū est) scriptura habet.

Sed quid istos minorum veluti gentium auctores tam diu consecretamur, cum ipsi Ciceroni aliquam hæc in re operam, ut nobis digniorem, sic etiam lectori forsitan iudicandiu nauare liceat? Quin potiùs nostras, de duobus apud

illum locis, quos alij ne suspectos quidem habuerunt (nec
 ut emendauerint) opiniones proponimus, interea dum aliquis
 acutiores magisque verisimiles coniecturas edit in lucem, &
 studiosis bonarum artium communicat: nam in has equidem,
 ut qui, quod magis probabile videtur, aucupari soleo, non il-
 lubenter omissis atque abdicatis meis concessurus sum. Cete-
 rum interea, cum de Bruti literis ille ad Atticum sic fere scri-
 bat, In quibus unum alienum summa sua prudentia, ut spe-
 ctare ludos suos. Rescripsi scilicet, primum me iam profectum,
 ut non integrum sit: dein ἀποπρωταρον esse me qui Romam
 omnino post hac arma non accesserim, neque id tam pericu-
 li mei causa fecerim, quam dignitatis, subito ad ludos venire.
 illico subiicit membrum istud, superiorum rationem continēs,
 Tali enim tempore ludos facere illi honestum est, cui non ne-
 cesse est spectare, mihi ut non est necesse, sic nec honestum est.
 Hoc ipse, qui non videbam satis, qui ludos absens edere po-
 tuerit: cur facere (quod plus est) non item spectare ludos ho-
 nestum fuerit: ac denique cur illi honestum esse dicat ludos
 facere, qui spectare, quos edit ipse, necesse non habeat; olim
 credidi mendosum esse ab articulo abnutino (quod proximum
 abnutinum peperisset) & ab illo facere (quod antecesseris ver-
 bū, Fecerim, in causa fuisset, ut priore quam debuit loco po-
 neretur) itaque restituendum esse his verbis, spectare ac fa-
 cere, altero in alterius sedem translatis, coniectura ducebar
 non improbabili, cui praesertim ea quae Cicero antè dixerat,
 argumentum praebeant. Tali enim tempore ludos spectare il-
 li honestum est, cui necesse est facere: mihi ut non est necesse,
 sic nec honestum est. Tanquam hoc vellet Cicero, se honestè ad-
 spectandos ludos reuerti Romam non posse, quos edere non
 cogatur, ut Brutus: cui propterea spectare hoc tempore ha-

¹ Cicero e-
 pist. 25. li. 15.
 epistol. ad
 Atticum.

nestum est, quoniam edere ac facere necesse sit. Attamen si
 vulgatam aliquis lectionem (quod Ioanni fratri potius vi-
 detur, cuius in iudicio plurimum ac libenter acquiesco) tueri
 volet, ac potuisse Brutum absentem ludos populo dare &
 honestè quidem: quos tamen spectare illo tempore non inho-
 nestè non potuit, necesse verò non habuit, arbitrabitur: hoc
 quoque iuuabitur Ciceronis ipsius¹ ad Atticum testimonio,
 cum Brutus (quod in praesente frustra esset) confectorum lu-
 dorum nuntios expectasse dicitur. Sed de isto, plus satis
 verborum fecimus. Ad alterum Ciceronis locum venio: eius
 haec verba sunt², Itaque hoc, iudices, non sine causa fictis fa-
 bulis doctissimi homines memoria prodiderunt, cum qui pa-
 tris ulciscendi causa matrem necauisset, variatis hominum
 sententiis non solum humana, sed etiam sapientissime Deae
 sententia liberatum. Sic legit non modò Io. Boulietius, ex
 cuius castigatione Lugdunensis typographus quidam anno
 Christi 1560. Ciceronis opera excudit: verum Quintilia-
 nus etiam ipse in Institutionibus³: quod alij dissimulant, cer-
 tè non adnotant: ego non probo, & apud Quintilianum
 quoque ut apud Ciceronem illud Humana, ex eo quod prae-
 cedit Hominum vocabulo effectum auguror, cum in Stephani
 & aliis plerisque libris, Diuina optimè legatur: propterea
 quòd de Oreste (de quo ibi Tullius agit) non ullos homines,
 sed ipsos tantum Deos in Arcopago diuini humaniq. certa-
 minis venerabili (ut Valerius⁴ loquitur) domicilio iudicas-
 se ac sententias tulisse, vetustis poëtarum fabulis continetur.
 Aristides⁵ quidem in Arcopago duo iudicia esse antiquitus
 Diis consideribus agitata refert: prius quod diuinum & ex
 iudicium & ex litigatorum persona fuerit, cum Neptunus
 & Mars. ob Halirrhothium. Neptuni filium qui Alcippen

¹ epistol. 4.
 lib. 16. ad
 Attic.

² ex oratio-
 ne pro Mi-
 lone.

³ cap. 11. lib.
 5. orator.
 instiunt.

⁴ cap. 3. li. 5.

⁵ in Pana-
 thenaico.

Martis ex Agraulo Cecropis filiam constuprauerat à Marte interfectum apud reliquos Deos contenderunt, qua ex re nomen locus inuenit, quod ab aliis etiam traditur. Alterum verò iudicium partim diuinum partim mixtum fuisse scribit Aristides, id scilicet de quo superius Cicero: Et mixtum quidem ob litigatorum personas quod Eumenides quidem Dea fuerint, Orestes homo non Deus: Diuinum autē quod ei iudicio praefuisse Dii duodecim existimentur. ἐπιτετα δὲ γίγνεται (inquit ille) κρίσις ὑπέροχι μίκτη τῶν ἀγωνιστῶν, θεία δὲ καὶ αὐτῇ τοῖς δικαστῶν, ἡ δὲ ἀγωνίζεται τῶν πελοποννησίων ἀνὴρ Δυσχωῶν, ἔτι. Ac de utroque iudicio, Demosthenis² alicubi praclarum extat in haec verba testimonium, ubi de Areopago, εἰ μὴν τοῦτω τὰς δικαστικὰς θεοὶ δίκας φέουσι καὶ δίδουσι καὶ λαβῆν ἠξίωσαν, καὶ δικαστὰς ἀνέσταν διενεργείσιν ἀλλήλοισι, ὡς λόγος. λαβῆν μὲν Ποσειδῶν ἕως Ἀλιφρόθου τῆς ὑπὸ τῶν Ἀρεῶν. δικάσαντες δὲ τῶν μὲν οἱ καὶ Ὀρέστη οἱ δώδεκα θεοί. καὶ τὰ μὲν δὲ παλαιὰ ποιῶντα. Extat et alterum Dinarchi³ vetusti et graecis oratoris, quod ferè sic habet, ubi de Areopago, κρίσις Ποσειδῶν ἀποτυχῶν τοῖς ἕως Ἀλιφρόθου πρὸς Ἀρη ἡγορευοῖς εἰέμεινεν. αὐτὰ δὲ σεμνὰ θεὰ τῆς πρὸς Ὀρέστην εἰ τούτω τὰς συνεδρίαι κρίσις ἡγορευοῖς καὶ τῆς τούτω ἀληθείας συναίχθεις ἑαυτὰς εἰς τὸν λοιπὸν χρόνον κατέστησαν. Quod autem ait Cicero, non solum diuina, sed etiam Dea sapientissima sententia Orestem absolutum, eo significatur Mineruae calculus: qui hodièque cum de salute aut pernicie rei sententiae iudicium ita variant ut sint aequales numero, interponi ad liberationem hominis existimatur: qua de re in commentario⁴ de regulis iuris ex Aeschulo, Dione, ac Aristide, plenius differui. Sed quid est quod ait Tullius, hominum sententias de Oreste variasse, cum de Oreste non homines, sed Dii iudicauerint?

¹ vide D. Augustinū lib. 18. de ciuit. Dei ca. 10. Himerium et Libanium in Meletis.

² in oratiōe καὶ Δεμοσθένους.

³ in oratiōe καὶ Δημοσθένους.

⁴ ad l. 12. Favorabiliores. eod. tit.

Fateor et apud Quinctilianum extare istud hominum, veruntamen à meis quidem auribus quodammodo respuitur: ac si vetusti codicis alicuius auctoritate adiuuarer, id sanè ac lubens expungerem, ut variatis sententiis legeretur, ibique Deorum suppleretur, non hominum, neutrum autem exprimeretur: quo genere apud Lium¹, Senatus summotis arbitris consuli coeptus, ibi cum sententiis variaretur, et alij redimendos de publico, et c. et apud Curtium², Proditis ergo siue iniuria siue originis meminisse mallet, liberum de Branchidis permittit arbitrium. Variantibus deinde sententiis, se ipsum consideraturum quid optimum factu esset ostendit. Et apud Ammianum denique Marcellinum (qui crebro ipsum Ciceronem citat) sic fere ubi de Iuliano³, Post variatas itaque sententias plures cum placuisset per decem pagos Alemannam adgredi plebem. et ubi de Gratiano⁴, Multisque (ut in tali negotio) variatis sententiis ocioso milite placuit circumuallari barbaros. Ceterum ut in hoc Ciceronis loco siue ex Humana, Hominum, siue hoc ex illo factum est: cum illud nullo modo, istud non incommodè ferri non possit: sic etiam apud Sidonium Apollinarem⁵, ubi codices impressi habent, Et ab industria squalidi praeripuissent misero debitam miserationem sub inuidia sordidatorum: ex vetustissimo et integerrimo meo manuscripto restituendum, Reo debitam: cum illud Misero ex eo quod sequitur Miserationem conflatum fuerit.

Similiter apud auctores Graecos ex vocis proximæ affinitate quadam ac similitudine, factum reperio non semel, ut veri vocabuli loco, adulterinum ac spurium subiiceretur: siue id mendum auctoribus ipsis librorum, siue scriptoribus aliud

¹ lib. 23.

² lib. 7.

³ lib. 16. sub init.

⁴ lib. 31.

⁵ epist. 7. lib. 1.

agentibus (ut initio dixi) quispiam assignare maluerit. Quae de re, tria tantum aut quatuor exempla, quae parata & repofita cum aliquot aliis (dum expecto, si quis ea forsitan sagaciore coniectura possit odorari) iam dudum habeo, ex meis aduersariis in medium proferam. Synesius¹ ubi caluitium laudat, in reliquis hoc quoque ab utilitate argumentum ducit, ei δὲ καὶ ὑγίεια καλὸν, τὸ κάλλιστον μὲν οὖν τῶν καλῶν. δὲ τῶν πτωχῶν ἐγὼ πολλοὺς κόμηντας ὅτι τὸν ζυγὸν ὄρω καὶ τὴν δρωπάκα καταβύζοντες, ὡς, ἅμα μὲν φαλακροὺς, ἅμα δὲ ἐξαιτίας ἐσομῶρους τῆς νόσου, &c. Hic igitur, pro τὸ κάλλιστον quod ē vicino καλῶν vocabulo desumptum fuit, ἢ φαλακρὰ vel τὸ φαλακρὸν scribi debuisse, idque restitui oportere pronuntio. Sed & apud Eusebium de preparatione euangelica², quo loco impressi libri habent, ἡ δὲ οἱ ῥωμαῖοι τῆς Αραβίας κερτήσαστες τῆς τῶν βαρβάρων νόμους ἠλλαξάν. ἐπεταὶ γὰρ τὸ ἀντιζούσιον τῶν ἀντιζούσιον. Legendum omnino est, vel inuitis omnibus & excusis & exaratis calamo libris, ἐπεταὶ γὰρ τὸ ὑπεζούσιον τῶν ἀντιζούσιον, nec dubitandum, quin hoc ipsum Eusebius significare voluerit, quod Claudianus³ his ad Stiliconem &

¹ ἐν τῶν φαλακρῶν ἐγὼ κερτήσαστες

² lib. 6.

³ in panegy. 1. Stiliconis et panegy. in. 4. consulat. Honorij.

Honorium versibus,
 Scilicet in vulgus manant exempla regentum.
 & alibi, -componitur orbis
 Regis ad exemplum- & statim,
 Mobile mutatur semper cum principe vulgus.
 & quod Plinius ad Traianum⁴, manifestum esse principum disciplinam etiam vulgus capere. Sed vetustiores etiam Graeci, eodem quo illi vitio morbove laborantes, nostrum auxilium implorant: ex quibus, uni nunc Diodoro Siculo, aliis alio loco mederi ac suppetias ferre decreuimus.
 Apud illum⁵ igitur, in Gylippi Laconis ad Syracusanos oratione

⁴ in panegy. Traiani.

⁵ Diodor. Sicul. li. 13. biblioth.

oratione (qua de captiuis Atheniensibus, ut supplicium sumant, suadet) ita scriptum in impressis ab Herrico Stephano libris reperio, quos tamen omnium syncerissimos esse arbitror: εἰ δὲ ἔχονται δὲ πονηρίῳ καὶ πλεονεξίῳ τοιοῦτοις ἕα τῶμασι περιπληκότες, μὴ καταμεμψέσασθαι τὴν τύχην, μηδὲ ὅτι καλεῖσθαι τὸ τῆς ἰκεσίας ὄνομα. τοῦτο γὰρ πρὸς αἰδέσθαι τοῖς φυλάττειται τοῖς καταρῶν μὲν τὴν ψυχῆν, ἀγνώμονα δὲ τὴν τύχην ἐρηκόσιν. οὔτοι δὲ ἀπόρτων τῶν ἀτυχημάτων πλήρη τὸν βίον ἔχοντες, ὁδὸν τὸν ἀπὸ τῶν βασιμῶν εἰς ἔλεον καὶ καταφυγῶν ἀπολελοίπασι. Nullae sunt in hunc locum eruditissimi Herrici notae, in plerosque alios Diodori locos praeclearae, coniecturis etiam conditae plurimis, & iisdem acutissimis: pro quibus ipsum Stephanum, sui rem nominis esse commeritum iudico. veruntamen ausim omni asseueratione affirmare ac etiam deicere, veterum licet librorum auctoritate destitutus, fœdissimum subsidere mendum in vocabulo ἀτυχημάτων, quod praecedentis τύχην vocabuli recordatio expressit, cum ἀδικημάτων scribendum potius fuerit. Etenim non infortunium & miseriam, sed maleficia, scelera, crimina (quae scilicet consulto consilio & ex animi proposito, non ab inuitis admittuntur) poenam & vindictam mereri solere: ideoque non esse parcendum quamlibet supplicibus captiuis Atheniensibus dicebat Gylippus, quod non coacti nec prouocati, sed ultrò bellum iniustum Syracusanis rupto pacis fœdere inferentes, in has ipsi se angustias coniecissent: quod denique plurimis sceleribus maculata vita nullum accessum atque perfugium ad misericordiam ipsis reliquisset: cum his qui pura & innocenti mente praediti, seua tamen atq. aduersa vsi fortuna in calamitatem inciderint, ignosci supplicibus atque succurri oporteat. Itaque paulo antè, οἱ γὰρ ἀπὸ

M m m m

ἄρχῃς τὰ πρὸς τούτων νόμιμα ἀφαιρέσαντες, τοῖς μὲν δυστυχῶσι
 τὸν ἕρον, τοῖς δὲ ἀφ' ἑποικίδου ἀδικῶσαν ἐταξάτω πτωχεύου. ὡς
 ποτέρα δὲ τὰξὶ θάμβου πρὸς ἀρχμαλώτοι, ὡς τῆ τῆς ἡτυχηκό-
 των, καὶ πρὸς ἀλλοῖς τύχη μὴ πρὸς ἀδικηθέντας ἐβιάσατο πολεμεῖν
 συνακροσίοις, ἔσται. ἔσ. statim, διότι ἐκουσίως ἕοικονοι πό-
 λεμον ἀδικῶν β' φύχως ἑποικιδούτων τὰ τούτου δὲ τὰ, ἔσ. paulo
 post, πὶ γὰρ τῆς ἀρχῆς ὡς ἐβουλόσατο, πὶ δὲ τῆς δεινότητων
 ὡς ἐπρὸς ἀδικῶν: Ex quibus cognoscitur illud ἀτυχημάτων hoc
 loco ferri non posse: nam cum (ut iurifconsultus¹ docet) ho-
 mines delinquant aut proposito, ut latrones, qui factionem
 habent: aut impetu, sicuti qui per ebrietatem ad manus, vel
 ad ferrum, vel aliàs coacti veniunt: aut denique casu, cum
 in venando forsitan telum in feram missum hominem inter-
 ficat: Eorum qui proposito, ἀδικήματα, eorum qui impetu,
 ἀμάρτηματα, eorum denique qui casu deliquerint, ἀτυχή-
 ματα dicuntur. Magnis verò iustitia magister rigidusque
 satelles æquitatis Aristoteles² ait æquum esse, ne omnia ista
 eodem loco ponantur, eademve pœna vindicentur: nam ita
 scribit, ἐπιπέδως καὶ τὸ τὰ ἀμάρτηματα καὶ τὰ ἀδικήματα μὴ τῷ
 ἴσου ἀξιοῦν, μηδὲ τὰ ἀμάρτηματα καὶ τὰ ἀτυχήματα. ἔστ. δὲ
 ἀτυχήματα μὲν ὅσα πρὸς ἀλόγα καὶ μὴ ἀπὸ μαθητίας, ἀμάρ-
 τήματα δὲ ὅσα μὴ πρὸς ἀλόγα καὶ μὴ ἀπὸ πονείας, ἀδική-
 ματα δὲ ὅσα μὴ πρὸς ἀλόγα ἀπὸ πονείας τὰ ἔστ. Et ex eius-
 dem philosophi mente pereleganter duobus locis Themistius
 tria illa sic fere distinxit ut ἀδικήματα quidem hoc est crimi-
 na ἔσ. scelera supplicio ἔσ. pœna digna esse, ἀμάρτηματα
 verò, id est peccata, correctionem reprehensionem atque ca-
 stigatorem, ἀτυχήματα denique siue infortania Veniam
 atque commiserationem mereri docuerit. Etenim ad Valen-
 tem Imperatorem³, καὶ δινέκριας, inquit, ὅ ἀδικήματα καὶ

¹l. respicien-
dum in fi.
D. de pœn.

²li. i. de ar-
te Rhetor.

³orat. πρὸς
ἡτυχηκό-
των ὅτι ἀα-
λίπτος.

ἀμάρτηματα καὶ ἀτυχήματα· καὶ γὰρ εἰ μὴ τὰ Πλάτωνος ἀπιστομα-
 τίσεις μηδὲ τὰ Αρειστοτέλους μεταχειρίζη, ἀλλὰ ἕγω ἐκείνοις
 δικαιοῦτα τοῖς ἔργοις βεβαίοις· καὶ γὰρ τῆς ἴσης ἡμελείας ἀξίους ἀήθης
 τοῖς τε δὲ ἀρχῆς βουλόσατο πρὸς ἐπιμαύσασιν καὶ τοῖς ἑποικί-
 τῆς ὅπλων πρὸς ἀσυρέντας, καὶ τοῖς ἡδὴ τὰς δοκῶντι κρατεῖν
 ἑποικίτουτας. ἀλλὰ τῆς μὲν κατέγνωσ, τοῖς δὲ ἐμέμψω, τοῖς δὲ
 σιωπήλησας. ἔσ. ad Valentinianum iunio¹rem, καὶ πὶ διεθνή-
 χεν ἀτυχήματα, καὶ ἀμάρτηματα, καὶ ἀδικήματα (sic. n. lego tibi Ste-
 phanicodex habet ἀτυχήματα καὶ ἀδικήματα, καὶ ἀμάρτηματα com-
 motus eo quod superioribus convenienter subiicitur) καὶ ὅτι
 πρὸς ἑσὶ τὸν βασιλέα, τὸ μὲν οἰκτεῖν, τὸ δὲ ἐπιδουλοῦν, μόνον δὲ
 τὸ ἔχατον πτωχεύου. Gylippus itaque apud Diodorū qui-
 bus non remittendum esse ob delicta supplicium conabatur
 ostendere, ἀδικήματα potius hoc loco dixit, quæ graviora
 sunt, quàm ἀτυχήματα, quibus ut plurimum ignosci solet.
 Imò verò ἀτυχήματα dicere non potuit aut debuit, cum ea
 non pro delictis, sed pro calamitatibus ἔσ. (ut grammaticè
 loquar) non actiue sed passiuè tota illa oratione posuerit, ἔσ.
 alio nomine illa ipsa significans ἀκλήματα vocauerit. Cæ-
 terum eodem ex loco adhuc articulum πρὸς tollendum esse
 videri admonebo, tanquam ex illo γὰρ qui præcedit, non mo-
 dò frustra sed incommodè repetitum, ut sententiæ auctoris
 officiat: non enim apud homines, sed ipsis hominibus, qui vi-
 tam inculpatam cum degerent, calamitatum fluctibus im-
 mersi fuerint, nomen portumque supplicationis ostendi ac
 patere significat. Sanè si quis πρὸς ἀπὸ τῶν ἰδεὸς retinere
 malit, quoniam ἔσ. in oratione Nicolai apud ipsum Diodo-
 rum paulo antè hoc legitur, τοῖς πρὸς τῶν ἰκατῶν νόμοις πρὸς
 πᾶσι ἀπὸ τῶν ἰκατῶν πρὸς ἀσπασθῶν, haud multum ei re-
 fragabor, si modò τοῖς articulum qui sequitur, ab illo ἀπὸ τῶν
 M m m m ij

orat. ii.

ποις omnino secreuerit: quod vix fieri, nisi eruditus ac terribus auribus perinuitis potest.

Eadem (quantum iudico) aspernabuntur ac repudiabunt hoc etiam, quod apud ipsum Diodorum cernitur, de Chabria duce Atheniensium, qui Epaminonda et Baetos oppugnata Corintho prohibuit, oi δε βοιωτοι πολλα μδ κερκα παθησδμτις, οδδεν δε παρξαι δνωδμροι, πλω αιαχρησι εποιησδμτο. χαβελιας μδρ δνω επι ανδρια και στρατηγικη δνωδμει θαυμαστεις, τοδτον εν επει απετειλατο τοις πολεμιοις. Scio, leuiter ferri posse istud στρατηγικη δνωδμει, non quidem ut robur significet (nam ut est apud Quinctilianum alicubi, Militem legimus robustum, legimus iuuenem, Imperatorem facimus senem: in illis enim vis corporu, et manus sola spectatur: in his consilium et ratio, quo bona procedentis atatis in locum virium subeunt) sed ut facultatem et quasi virtutem Imperatoriam demonstret: quam et ab eodem Diodoro paulo ante, ubi de Iphicrate loquitur, πλω εσ παδ στρατηγικη δρεπλω, et ubi de Charidemo Atheniensi, δνδτητα στρατηγιας vocatam video: sumptum tamen δνωδμει, ex illo δνωδμροι, et vel pro δνδτητι (quod affine est) vel (quod magis arridet) pro σωεσδ positum incogitanter ab ipso Diodoro, aut ab antiquo librorum eius exaratore non negabit, qui Diodori libros (quod nos aliquando fecimus) diligenter legit atque contriuerit. In istis etenim (quod certe meminisse possum) στρατηγικη δνωδμει, nunquam, frequenter autem ac innumeris etiam locis στρατηγικη σωεσδ scriptum, et vel τη ανδρια (ut hoc loco) vel δρεπτη, vel etiam τλμη, quibus vocabulis eadem (militaris scilicet) virtus designatur, adiunctu reperiet. Ergo paulo ante de hoc ipsa Chabria, εσ ενδων δε στρατηγην (ait) αξιοχρεων, μετιπειλατο χαβελιας των

lib. 15. biblioth.

declam. 317.

lib. 17. biblioth.

lib. 19. biblioth. hist.

αδλωαον ανδρα και σωεσδ στρατηγικη δρεφορον, και δδξαι εωδρεπτη μεγαλιω πεποικημενον. et postea de Epaminonda, επος γδ ε μινον ενδμεδθρωιτων, δλλα και παρτων ημινων πολυ παρξεχει ανδρια τε ε στρατηγικη σωεσδ, et aliquanto post, μεγατων δε επαινων ο στρατηγος Epaminondas ηξιαθη δρε της ιδιας ανδριας μαλιστα και στρατηγικη σωεσδ τοις ανικητοις ηγεμονις της Ελλάδδς καταγωνισμενος. et statim de ipso Epaminonda, et Pelopida, τουτοις γαρ οι ανλοι βοιωταρχαι παρκαχωρηκεισδμ ενκουστωσδ στρατηγιας, δρε τε πλω σωεσδ και πλω ανδρια ενδ ανδριω. et de Ischola, εισεβαλει εις πλω σκιελτω καιλουμδρην χωρον, ωδ παρξεφύλακτη Ισχολαδδ ανηρ ανδρια και σωεσδ δρε φερον με πολλων στρατιωτων. et postea Pelopidam, ανδρα αμα η και ανδρια δρεφορον και επι στρατηγικη σωεσδ δρε βεβημενον vocat: et rursum de Epaminonda, και το μεγατον ανδρια και στρατηγικη σωεσδ πολυ δη κελια παρτων. et statim de Datame, Διαταμηδδ μδρ δνω και παρξετειρον επι στρατηγια θαυμαζομενοσ, πολλω τε μαλλον εχε παρξεβημενον πλω τε ανδριω και πλω εσ παδ στρατηγικη σωεσδ. et de Agesilao, δνωδμει δε ηγαδται στρατιωτων και δε ανδρια και στρατηγικη σωεσδ τε θαυμασμενα. et in aliis etiam libris ita passim loquitur, ut hoc vocabulum mihi quidem affectasse videatur. Eius vis altero αλχνοιας vocabulo etiam exprimitur: itaque ubi de Antigono sic loquutus est, παρξεδδξωδ δρε της ιδιας αλχνοιας και στρατηγιας αιεμαχισατο δρε γαρονος χαπλωμα, subiicit postea, Αντιγονοδ μδρ ονωτηλικαυτη συμφορη παρξεβαλων τοις πολεμιοις, μεγαλιω επι στρατηγια και σωεσδ δδξαι απηνελατο. Et de Philippo Macedone quod in initio αλχνοιας vocat, ubi sic scriptum est, γαρονε γδ ο εασολωδδ εσα αλχνοια στρατηγικη και ανδρια και θαυμαστη φημι και δρε φερον, postea σωεσδ nominat, illo in loco, φασι δε

lib. 16. vbi de Nysico Neapolitano, de Timolote et de Philip. 17. vbi de Alexandro et de Memnon Rhodio et lib. 18. vbi de Antiphilo. et lib. 19. vbi de Euagora. et lib. 20. de nique vbi de Menisco duce ανηρ και σωεσδ και ηλμη δρε φερον. 2 ad fin. lib. 18. biblioth. in princ. lib. 16. 4 ad finem eius lib.

M m m iij

λείπεσθαι κρείον. Hæc autem omnia dux aliquis & eximius Imperator efficit, præstatque, singulari scilicet solertia, senili prouidentia, maturoque consilio, Imperatoria denique non militari modo virtute præditus: quam non δυνάμιν, sed δεινότητα, σιγήσειν, ἀγχινοίαν, πειροίαν, γόμων στρατηγικὴν αἰετορες nominant, ipsique ἀβουλία κὶ πῶ τῆ στρατηγικῆ ἀπειρία, temeritatem videlicet, inopiam consilij reiq. militaris imperitiam aduersam faciunt: per quam sæpe accidit, ut non exercitus modo sed imperij summa res in maximum discrimen adducatur. Itaque de Carthaginensibus idem Polybius¹ οἱ δὲ Καρχηδόνιοι μικρῶ μὲν πλεονέχουσι (inquit) καὶ θαλάσσιον, τότε δὲ καὶ γῆν ἐπιμαχότες, ἢ ἀπὸ πῶ πολλῶν αἰδουμένων, ἀλλὰ ἀπὸ πῶ ἠγρομένων ἀβουλία, καὶ πρῶτα ἔπειτα ἀπειρία τῆ ἠγρομενῶν. Et statim, τοὺς Καρχηδονίους ἔχει πρὸς Ρωμαίων, ἀλλοίς δὲ ὑφ' αὐτῶν ἠτῆσθαι δεῖ πῶ ἀπειρία τῆ ἠγρομενῶν. Et de Romanis ducibus paulo post, πῶ ἔπειτα μὲν μικρῶν ὑπὸ τῶν ἑνεκα μεγάλων πεινυχοῦντες ἀτυχήμασι τότε πῶ αὐτῶν ἀβουλία ἐγνωσθῆναι. Et de Nectanebo Aegyptiorum rege noster Diodorus², ἔχει δὲ καὶ τὰς ἀλλὰς πειρομένης πάσαις πρὸς τὸν πόλεμον ἰκανὰς δεῖ πῶ ἰδίαι ἀβουλίας, καὶ τῶν ἄλλων ἐπιμαχόντων. Et ex diuerso Ammianus Marcellinus³ de Iuliano Casare agens prouido & cunctatore, quod nec itinera nec flumina transire posse sine insidijs putaret, hoc præcipuum bonum in magnis ductoribus opem ferre solere exercitibus & salutē asserit: tum aliquanto post apud eundem Casar Iulianus ad milites inter cetera, Negotijs difficillimis sæpe dispositionem tempestiuam prospexisse & statum nutantium rerum recto consilio in bonam partem accepto aliquoties diuina remedia repasse pronuntiat: Nec verò dubitandum quin prudenti

lib. x. hist.

lib. 16. biblioth. hist.

lib. 16.

vnus

vnus consilio multas hostium manus interdum superari poetata verè cecinerit quem à præstantissimo historico¹ (ubi de Romanis duce M. Attilio deuictis à Xantippo Lacedæmonio Carthaginensium duce differebat) in eam rem esse his pene verbis laudatum memini: καὶ μὲν τὸ πρὸ βουλιὰν παλαιὰ καλῶς εἰρησθαι δοκοῦν ὡς εἰ θεὸν βούλημα τὰς πολλὰς χάριτας νικᾶ, τότε δὲ αὐτῶν τῶν ἔργων ἔλαβε πῶ πίστιν.

1 polyb li. 1.

Ergo abs te Deus optime maxime, quoniam ista dum domi meditor, sanguinolenta ciuilibus belli malorum omnium fomitis ac seminis gangrena quartum iam remeat: perque omnes populi Gallici articulos ita serpit, ut non extrema tantum depascatur, sed in intima viscera usque penetrarit: in ipsis denique Regni venis periculum inclusum sit: à te inquam obnixè opto, votisque piorum proborumque ciuium omnibus exproscō, ut, quando serena pacis alma tempestas ad bene beatèque viuendum, ad sanctissimum tuum numen ea qua decet pietate ac veneratione prosequendum, & ad excolenda verè sapientiæ sacrarumque ac aliarum literarum, quibus incumbō, studia summopere conducit: Adsis tu nobis volens propitijs: ut ad hanc pacem siue insigni aliqua victoria siue pactione parendam, Regi Christianissimo succurreris illam στρατηγικὴν, id est, mentem optimam, consiliūque prudentissimum, & ipsi ac toti orbi Gallico utilissimum dūis: & verò cum pietate, cum iustitia, cum imperatoria omni virtute, auctoritatem ac felicitatem in perpetuum tribuas.

Nnnn

RERUM ET VERBORUM

MEMORABILIVM

INDEX.

A alienatio quid	571	alaprium contumelie	105
abigeos ad gladium danari	258	Alciatus frustra se torquet, ut ipsum sibi	
vir absens uxore ducere non tamen ab-		Constantinum plane conciliet	266
sens femina nubere poterat	582	ἀμαρτία	642
absoluedi ambigua significatio	425	Ambrosij locus	109.609
acceptilatio, actus legitimus & solem-		amor longè valentior ad obtinendum	
nus	548.560.561	quod velis, quàm timor	31
acceptilatio liberat ac soluit	560	non potest amor cum timore misceri	115
acceptilatio, civilis, id est, fictitia qua-		Andocidis locus emendatus	447
dam & imaginaria solutio	552	anguillarum tergoribus cædi	117
Accursiani doctores	236.9	Antigonus Iudæa rex ab Antonio palo	
Accursius in quibusdam se frustra tor-		alligatus, flagris cæsus atque obrun-	
quet	547	catus	197
actio persecutionem parit	613	Antistius maiestatis accusatus, quod	
actor publicus	612.613.	aduersus Neronem probrosa carmi-	
actus quidam legitimi symbolum non		na factus esset	139.144
habent	562	Antonium, primum ex Romanis duas	
actus legitimi alieno nomine expediri		eodè tempore sibi uxores adiunxisse &	
nequeunt	616.576	anulorum aurcorum ius	122.124
actus legitimi omnes testium præsen-		ἀπείρητα, vasa, supellex, & urbana do-	
tiam requirunt	607	mus instrumentum	447
Actuum apostolorum locus 135.136.151	200	ἀποδείκται, apparitores	615
adeundi verbum	275	Apollodori locus emendatus	449
ἀδύμνα	641.642	apparituram facere 615. apparitores,	
aditionis solemnitas	543.547	serui publici, ἀποδείκται, ἐκτελεσται	
aditio solemnitas & legitimus actus ibid.		aquarium	632
&	548	arenarij	91.250
adoptiois duæ species 530.571.572.573		Aristidis locus emendatus & explica-	
adoptio, actus legitimus	603	tus	447.637
legis Iulie pœna de adulteriis	93	Aristoteles philosophorum pater et rex,	
Ælij Galli locus emendatus & expli-		magnus iustitiæ magister	12.642.
catus	561	armis arma irritantur	31
æqualitas	11	arma armis iure gentium propulsantur	41
æquitas clementiæ mater est	30	arma versa lugendi causa	219.220
Æschini locus explicatus	611	arma lusoria	243
Africanarum venatio	159	Arnobij locus explicatus	582
Alani omnes generoso semine procreati,		arrogatio	530
seruitus quid sit ignorant	11	aruspices concremari	162

assignatum quid	74	disertissimus	551
Athenæi locus	147	Britannia seruitutem suam quotidie e-	
Athenienses in eos duces capite animad-		mit	294
uertisse, qui suorum in acie trucidat-		Bristus in filios coniurationis reos ani-	
orum corpora non tumulassent	24	maduertit	199
Athenienses quod se muris cinxissent,		bustuarij à bustis dicti sunt	223
iure gentium Themistocles apud Li-			
cedamonios defendit	41		
ἀτμῶν ὁ δόδος	89	caducaria lex 319. caducariæ leges o-	
atriensis feruus 292. atriarij	233	diose	320.321
auctorem fieri, quid sit	591	caduceatores iure gentium sacrosanctos	
ἀπύχνα	641.642	& inuiolatos etiam in hostib. esse	13
auctoriari	251.252.600	celibes ius liberorum non habent	321
B. Augustini locus 71.48.584.585.625.		Cerites	298
626.627.628.		κισιὰς	152
Augustus equitem R. quod duobus filiis		calatores, à calandis, id est, conuocandis	
adolescensibus causa detrectidi si-		comitibus. κλητῆρες, ἐκτελεσται, ἱεράν	
cramenti pollices amputasset, ipsum		ἀπέπλοι, δόδοι θυμῶσι	614
bonaque subiecit haste	110	Caleni oratio aduersus M. Tullium	150
Anianus Cuij institutionum interpola-		Caligule sententia	95.161
tor	684	Callistrati locus emendatus & expli-	
Anidij Castij crudelitas	164	catus	617.618.619
anotter pro, partum alteri excutere	591	Caluriæ locus	172
Ausonij locus emendatus	224.225	calumniæ, pro metu pœnæ vel accusa-	
ἀνθρώπου	640	tionis ob calumniam	425
		Capitolini locus emendatus	237.436
		captiuos subici haste publicæ atque	
B		sub corona vendi solitos	58
balineum	95	captiuos necari in sepulchris virorum	
bannum aut bannimentum	94	fortium	223
barathrum in me. lio carcere Tullianum		carcer in media primùm vrbe, foro im-	
nomine 1. id barathrum Castiodo-		minens edificatus est	149
rus cell im gemituum, tristitiæ domum,		in carcere interiorem quendam esse cu-	
apud superos vltonis hospitium, lo-		stodiam, ἐστὶν ἐν τῷ ναῶν, Gal. ca-	
cium perpetua nocte cæcatur nomi-		chot, ou croton	151
nat	1.0.151	multifaria morte perimitur, qui carceris	
Barolus de relegationis pœnæ	1.1	signatore torquetur	153
bella ex iure gentium introducta esse		carceris appellatione, laquei pœnam de-	
41		signari 156. carcerem, vindicem ne-	
beneficentiæ aduersus supplices vien-		fariorum ac manifestorum esse scele-	
dum	33	rum	156
bestis obici	158.261.262	Castiodori locus emendatus	153
bestiarius ludus	247	castigatio proprie quid	114
benitarius dominus	325.498		
Briſsonius iuristons. & causarum actor			

Castaldiones procuratores	286	commodari	429
cathedrarij doctores	268.317	coniugium, iuri gentium ascriben-	
Cecrops primus Athenis vnam vni con-		dum	3
iunxit in matrimonium 4. diuine		Connanus	467.480.
fuisse fingitur	ibid.	connubij ius olim nisi ciuibus Rom. non	
centuria vnde appellata	74	fuit	586
centuriones	180.181.182	consentiendi verbum	529.530
Censorini locus emendatus & expli-		in minimis etiam rebus omnia antiquae	
catus	631	consuetudinis momenta seruanda	
cernere, αεσεργασει τι κληρονομια ε			147
αεσεργειν	548	contendendi verbum	429
cessicus tutor qui	572	conuentiones ex nudo consensu obliga-	
cessio, actus legitimus	571	tionem pariunt	417
Cicero, germanae ac verae Latinitatis		contra voluntatem	441.482
auctor	21	concupinatus in liberta vel obscuro lo-	
Ciceronis locus explicatus 425.548.571		co nata	586
632.		sub corona vendi captiuos 58. coronis	
Ciceronis locus emendatus & explica-		induta mancipia antiquitus veni-	
tus	597.598.615.636.637	bant, & idcirco dicebantur sub co-	
Circumforaneus lanista	241	ronis venire	58
ciues tenuiores ac plebei qui	115	crematio	113
ciues R. antiquitas etiam verberibus		cretio, actus legitimus & solemnus	543
affectos	116	cretionis notatio	ibid. 547.548
ciuitas quae proprie dicitur	530	cruciarj sepultura prohibebantur	188
clamator verna	210	crura viuorum suffratta	177.195
clamare & proclamare	425	crux, seruilis poena, & omnium pe-	
Claudiani locus explicatus	505	narum aliquando grauissima est ha-	
Claudiani locus emendatus 433. 438.		bita	162
439.442.635.640.		crucis poena a Constantino imperatore	
clauum ademptio	587.591	sublata	157.178
clauis ad pedes, manisque adhibeban-		crypta, & cryptoporticus	192
tur	177	cucullatus amictus 207. cucullus seruo-	
clemens deus	27	rum olim hominum fuit	208
clementia	17.28.32.33.34	Cuiacius summus diuini Themidos ora-	
clepsydra fabrica	633	culi vates atque antistes	271.272
κλημπερ, calatores	614	culleus, parricidarum poena	148
colonia quare deducebatur	79		D
Commodi cadauer vnco tractum	187	Daniel leonibus obiectus	159
compellare de stupro, hoc est, vim affer-		decimas nonnuquam diis victores per-	
re, pudicitiam eripere	43	soluebant	64.65
compendij vocabulum pro impendio		decollantur honestiores	114
perperam scriptum	435	Delia festa	194
condicionis nomen varias ad res ac-		Demosthenis locus explicatus 628.638	

denuntiationes trinae	595.596.597.	Esquilina porta	168
598		Esquilinae alites. Esquilinum venefi-	
deportationis poena	95.114	cium	ibid.
deportatus mortui loco habetur	309	Euangelistarum locus explicatus	167.
deportatus incapax	318.319.324	172.176.177.181.188.192.202	
dexterarum fidei testiū porrectio, pro-		Eunapij locus explicatus	221
missio, atque iunctio	561	euocata sacra vel numina	69.256
dies sacri & negotiosi	193	Euphorio historicus	147
digitorum percussio, cretionis symbo-		Euripidem simul duas uxores habuif-	
lum	548	se	5
Dinarchi locus emendatus	449.639	Euripidis locus emendatus	449
Diodori locus explicatus & emenda-		Eusebij locus emendatus & explica-	
tus	140.630.640	tus	640
Dionis locus emendatus 77. 133. 230.		δολογια pro misericordia	27
446.484		δολογια eiusdas pessime interpretatur	
διουνης Cecrops	4	84	
diuidie esse nemini	616	exportatio, εξαγωγή	84.85
diuortium, actus legitimus	587.591.	exsilium	94.98.102.106
592		extenuatio mōtis sine δολογια	527
doctores maiorum gentium	83	extra consuetudinem	493.484
dolor iustus	629.630	exuta equalitate, fidem exueret. pro-	
dominia fuisse introducta ex iure gen-		fines ritus exiissent exuto iustitio.	
tium	52.53	obsequiū exiit. amicitiam exuerant	
dominari esse contra naturam	54	& cet.	419
Dominus ac seruator noster Iesus Chri-		F	
stus, Romanorum more, flagellis ca-		facies non vxor amatur	589
sus	141.166.172	feciales bellum indicebant	45.48
Domitius, celebris grammaticus, homo		felices iniuria	505
doctus, natura intractabilior & mo-		fiscalis ius	620
rosior	26	fidei commissaria libertas	498.499
donationes inter virum & uxorem		fideicommissa & militum. testamenta	
morte confirmantur	310	inuicem comparantur	313
dos matrimonium sequitur	310. dos pro-	non modica filij in nomina est, si paren-	
prium mulieris patrimonium	511	tem seruum habeat	528
δυστηρον θεμελιον	449	filij fam. testari non potest	576
	E	Flanius ius ciuile primas vulgauit	36
ερεσισαση 614.615. calatores, apparito-		Flanij Vopisci locus emendatus	159.
res		160	
edictum, lex annua	179	Florentinarum locus emendatus	429.
elephantorum religio	35.161	430.546	
emancipatio, actus legitimus & solem-		feminarum insignia	218
nis	505.571.572.573	feminas albus vestib. in luctu esse vesti-	
equestris dignitas	122.124.126.127.130	tas 217. atras vestes ad agendum	

<i>Mana heri servus, hodie liber</i> 117.134	<i>eruditissimus</i> 444
<i>Mænius, civis Romanus, vir bonus, & poeta literatus</i> 209	<i>militēs de damnatis supplicia exigebant</i> 180.181.182
<i>magistri truci præditi supercilio ac horridi</i> 96	<i>militum voluntas quæque testamentum est</i> 313
<i>Magos viuos exuri</i> 162	<i>mimus, nota non vacuus</i> 129.444
<i>mancipatio quid</i> 571	<i>ministri publici</i> 613
<i>mancipationis symbola</i> 561	<i>ministeria, quæ non longè à pœna sunt</i> 95
<i>manumissio est iurispergentium</i> 11	<i>Minutia Vestalis vina sub terram delentis</i> 505.507
<i>manumissio, actus est legitimus & solemnissimus</i> 505.507	<i>Minutius Felix, vetus causidicus</i> 482
<i>M. Pomponius Marcellus sermo Latini exactor</i> 445	<i>miseri cordiæ opera</i> 27
<i>Marcelli locus emendatus</i> 606.625	<i>miseri cordia sola est, cui omnes virtutes cedere honorabiliter non recusant</i> 32
<i>Martialis Domitiani temporibus vixit</i> 127.171	<i>Modestinum Græcè scripsisse</i> 514
<i>Martialis locus explicatus & castigatus</i> 208.209.210.214.256	<i>Modestini locus emendatus & explicatus</i> 621
<i>D. Mathæi locus</i> 141	<i>more maiorum sumere supplicium</i> 138.139.140.141
<i>matrimonium, maris & femine coniunctio</i> 3	<i>muliones publici</i> 613
<i>matrimonium post Cecropem omnium fere gentium opinione atque consensu receptum est</i> 5. & 6	<i>mulionicus cucullio</i> 209
<i>matrimonij vetusta symbola & fausta omina</i> 581	<i>munera adilitia, consularia</i> 222.234
<i>matrimonium inter impares honestate personarum contractum locum non habuit antiquitus</i> 583	<i>mutus & surdus servum vindicta liberare non poterat</i> 514
<i>matrimonium de consensu eorum qui coeunt, sine solemnitate contrahi potest</i> 584	<i>mutus tutor dari non poterat</i> 599
<i>matrimonij etymon & finalis causa</i> 585	N
<i>matrimonium, actus legitimus</i> 586	<i>natura, prima & optima pietatis est magistris</i> 8
<i>matrimonium à connubio & legitimis nuptiis iurispergentium dividuntur</i> 587	<i>Nazarij locus explicatus</i> 635
<i>metallum & opus metalli, serviles pœnæ</i> 90.91.92.93.113.260.266	<i>necandi verbum generale est</i> 156
<i>metus & terror infirma sunt vincula charitatis</i> 31	<i>negotiosi dies</i> 193
<i>Michaël Thomasius diligentissimus &</i>	<i>Nemesis, id est, vis quædam fortunæ</i> 237
	<i>nexus 560. 561. nexu dationem, nexu liberationem</i> ibid.
	<i>Nomades, matrimoniorum exortes, passim cum feminis degunt</i> 4
	<i>nobiles exsilio plerumque adducuntur</i> 94
	<i>nocturnos populatores opprimere conceditur</i> 44
	novatio

<i>novatio, pars quædam acceptilationis</i> 556	<i>persecutio non parit actionem</i> 623
<i>nocte non debere sumi supplicium</i> 193	<i>personæ humiles et abiectæ quæ sint</i> 91
<i>nummularij</i> 4.3	<i>Petronius Arbiter æqualis Senecæ fuit</i> 17.163
<i>nuptias consensu facit 310. dissoluntur tamen si non iure contractæ sunt.</i>	<i>Petronij cadauer per plateam tractum fuisse</i> 187
<i>nuptias non esse legitimas ante xij. annum</i> 518	<i>πρωτος</i> 646
<i>nuptiæ siue matrimonium, actus est legitimus</i> 581.584.586	<i>pietas filiorum erga parentes</i> 9. & 10
	<i>pietas summa virtus est</i> 27. 28. 29. 30. 34. 35
<i>obligatio, legitimus actus</i> 549. 552. 557. 590. 623	<i>pignus alienæ rei</i> 474. 624
<i>obueniri, est obfisti atque ire obviam</i> 435	<i>pilleari & rudem accipere</i> 257
<i>optio, actus legitimus</i> 562. 564	<i>Pithæus acutissimus iurisperconsultus, veterumque schidarum indagator sagacissimus, atque adeo repertor felicissimus</i> 258. 302
<i>optare quid iurisperconsultis</i> 566	<i>Plagiarij</i> 267
<i>opus publicum</i> 91. 93. 114	<i>Plauti locus explicatus</i> 611
<i>orchestra quæ dicebatur</i> 126	<i>Plinius secundus eadem quæ Tacitus arate vixit</i> 441
<i>ordines non in theatro tantum, sed etiam in circo fuisse</i> 122	<i>Plinij locus emendatus</i> 192. 413. 433. 441. 442. 634
<i>oreni liberti</i> 257. 496. 497. 500	<i>plumbæarum verbera</i> 179
<i>Orfitianum S.C.</i> 270	<i>Plutarchi locus explicatus</i> 425. 447. 449
<i>Othonis lex</i> 121. 122	<i>pœnæ serviles</i> 90. 95. 113. 119. 177
P	<i>pœnæ hodie nullæ legitimæ, sed omnes extraordinariæ</i> 114
<i>Pacati locus explicatus</i> 635	<i>pœnæ de fontibus, extra urbem exigebantur</i> 171
<i>Patinia lex, seu Petronia</i> 247	<i>Poppæa lex</i> 321
<i>Pandeclarum locus emendatus</i> 289. 377. 432	<i>popularia loca quæ</i> 130
<i>Papia lex caducaria</i> 319. 321	<i>Porcia lex</i> 114. 139. 141
<i>Papiniani cadauer per plateam sine aliqua humanitatis reverentia tractum fuisse</i> 187.	<i>possessio non est usucapio, sed usucapionis mater</i> 622. 623
<i>Papinianus Ulpiani præceptor</i> 384	<i>postliminij ius</i> 335. 392
<i>Papiniani locus emendatus & explicatus</i> 417. 597. 623. 625	<i>Potitia gens</i> 613. <i>Potitios Hercules sacerdotis</i> 614
<i>paricidarum pœna</i> 148	<i>præcones, servi publici</i> 119. 405. 415. 416
<i>pasqua quæ dicebantur</i> 632	<i>preda militibus dividebatur</i> 61. 62. 67
<i>Vellei Paterculi locus explicatus</i> 635	<i>predia unde dicta</i> 74. <i>vestire</i> 395
<i>patibulum abominandum & infamum</i> 164	<i>præter & extra et contra</i> 483. 484. 485
<i>patria potestas</i> 328	0000
<i>Pauli iurisperconsulti locus explicatus</i> 92. 98. 267. 549	
<i>peccati, primæ servitutis causam esse</i> 54	
<i>peculium</i> 570. <i>Perduellis</i> 370	

principes pietate et iustitia deos fieri	30	Vlpianus scripsit	181.185.186
proclamare	425.426	Sacrarium est locus, in quo sacra reponuntur	70
procreati verbum	393	Sagula purpurea	221.222
proscriptionis vocabulū ambigū	448	Sallustij locus explicatus	590
promissiva verba	561	Salustianus Massiliensis episcopus	234
προσφωρα	646.648	Samnitium nomine gladiatores appellati	229.243.244
prospectus, pro seruitute	426	sapiens fragilitatis suae memor, non amplius querit, quam unde vitam sustentet, suo contentus & paruo	27
puiculi	168	Saturnalibus domini togas exuebant, serui se dominorum vestib. amiciebant	205
Q			
quaestoribus praeda vededa dabatur	64	Scauola locus emendatus & explicatus	624
quaestorij agri quānam dicebantur	74	Sceleratus campus, in quo fontes sepelirentur	191
Quintilianij locus emendatus & explicatus	58.250.414.520.582.637.644	Scenicos infames fuisse habitos à Romanis	198.299
Quiritarius dominus	497.498	L. Scipionem peculatus lege damnatum fuisse	6.142
R			
tabulae atque caustidici	616	scholam quasi ludum esse: forum arenam	244
rati habitio	531.550	scribae, serui publici	615
Regia lex	37.143	scuica quae vulgò dicitur	117
relegationem in seruum non cadere	92.93.94.113.351	securibus virgarum fascies alligatos	116
relegatum, exportari seu relegari iussum	88.100.357.362	sedulium loca	127
relictum quid proprie	75	Seianus in Tyberim proiectus	184.185
religio non magis principi, quam priuato cui libet conuenit	33.36	Senaculum quid	131
religio erga deum, ἱερὸσυνία ἢ θεοσεβεία à Graecis dicitur	35	Senecae libri mendis omnium generum referti sunt	413.596
religiosa vel sacra esse desinant omnia, quae capta sunt ab hostib.	68	Senecae locus emendatus & explicatus	21.115.119.160.294.432.413.442.482.629.
remulci poena veteribus Romanis incognita non fuit	94	sepeliendi affectus, naturalis est	12. & 13. & 15.72.386.
ad remum dationis poena	94	sepultura prohibebantur danati	68.187
repudiatio hereditatis, actus legitimus	581	seruiles poena quae	90.113.162.295.330
repudium, actus legitimus	587	seruitus durior fuit olim rustica, quam urbana	109
restitutio hereditatis	334.378.567.568.569.570	seruitus quaedam priuata, quaedam publica	611
retiarij	245.253		
reo tres dilationes dari	349		
rota in facinorosos homines hodie vindicatur	175. olim cruce		
rudis quid	255		
S			
Sabinus vir consularis, ad quem libros			

seruitus morti assimilatur	301.309.330	spoliarium	241.242	
Seruius, vetustus & optimus grammaticus	16.223.	spolia, imperatorum praeda est	64	
seruus à domino nihil differt secundum naturam	54	sponsare uxorem	453	
seruus à Graecis dicitur ἀτρωδ	89	spurinus qui	331	
seruus publicus	612.613.614.615	statuliber, ὁ ἀσπρος ἄδελφός ἢ ἀδελφὸς ἀπὸ τοῦ ἀσπρῆς	607	
seruo competere non potest libertas	85.86.88.110.	stipulatio obligat, atque astringit	560	
seruo testi credi non solere	301	subueniri, est auxilium ferri	435	
seruū in opus publicum nō dari	93.247	Suetonius Tacito & Plinio aequalis	444	
serui pro nullis habentur	14.280.309.330.552.566	Suetonij locus explicatus	414.588. Suetonius auctor optimus. optimus historicus	589
serui lautiores	291	Suetonij locus emendatus	130.139.226.229.444	
Sestertium, locus quidam Romae, in quo damnati capite poenas soluerent	183	suffigi ferale crucis ligno	177	
Siculi Elacci locus emendatus	74.75	suffringere pendentib. ossa	177	
Sicyonij contra ius fasque omne uxores filiasque Pellenensium in lupanari prostituuerunt	50	Suidae locus explicatus	84	
Sidonius Aruernorum episcopus	153	supplicia	347.354.361	
Sidonij Apollinaris locus explicatus	506.639.	suspendiosos esse, nō qui se ipsos laqueo sponte praefocassent, sed in patibulo suspensos & cruci suffixos	187	
signatores	583	συμπεσυσταμικὸν	644.646	
siluas & loca aspera in assignationem non venisse	74.78	Synesij locus emendatus & explicatus	640.646	
sine missione, sine calumnia	250.481.482.493.484.485.530	synthesis, breuior forensi toga vestis	206	
Socrati duas simul uxores in matrimonio fuisse	4	T		
Socrates triginta dies in carcere & in expectatione mortis exegit	193.194	tabernarij	91	
Socratis laus	484	Taciti locus explicatus	585.592.611.612	
sodales, qui canonici dicuntur	635	Taciti locus emendatus	144.243.433.434.435.438.440	
solarium	631.632.633	de saxo Tarpeio deticiebatur noxij	145	
solutio vera & naturalis, quae re ac numeratione fit	552	τὸ μῆνος, ἀμὶ τὸ ἕνα ἄνεμῖ πορὸς	221	
spadones fieri seruos	246	tentorium ex pellibus	112	
Spartiani locus emendatus	216	Tertulliani locus emendatus	223.505	
spectacula inhumana bestiariorum matutina, meridianaq. gladiatorū	218	testamenti factio	327.366.556.557	
speculatores qui gladio hominum amputant ceruices	182	testamenti definitio	575.576	
		testamentum olim calatis comitiis fiebat, et erat actus legitimus	573.574.578	
		testari de sua, non de aliena re quisque debet	576	

testis idoneus qui	609.610	Victoria humanè ac moderatè uten-	
Thalassionis acclamatio	581	dum	31
Themistij locus emendatus	221.415.642	vigiles initio ex liberis fuisse lectos	
643		133	
Theodosiani codicis locus emendatus		vincula perpetua	114
266		vinum	369
Thucydidis locus explicatus	483.484	virgarum fascès securibus alligatos	116
titinnabulorum usus	170	virgatores validi	113
titulus, qui pœnæ causam contineret, su-		Virgilius decori observator egregi ⁹	202
perscribèbatur	119.166.167.	Virgilij locus explicatus	481.482.527
togulæ licitorib. ad portam præstò fue-		virgines strangulari in carcere	155
runt	222	virtutem proprium hominis bonum est	
Tolosanorum capitulorum carcer	151	se	53
M. Torqu. pietas erga patrē	10.107	Vitianus casuum formator	266
trās fugas licere iure civili interficere	46	qui vitios primus cremavit apud Ro-	
Tribonianus	99.178.258.255.377.423	manos	157
triumphatos hostium duces in carcere		Vlpia fora	507
Romani necabant	50	Vlpianus in Alexandri principis consi-	
triumphantium mos	55.56.170	lio fuit	87.384
triumviro iudices rerum capitaliū	121	Vlpiani locus consideratus & explica-	
triumviralia supplicia	180	tus	178.258.270.271
Troglodyte, matrimoniorum exortes,		Vlpiani locus emendatus & explica-	
pæssim cum fœminis degunt	4	tus	326.418.411.526.546.582.597.
tunicatum vulgus	213	621	
tutela datio	410.562	vtio, inhumanum verbum est, & à	
tutoris auctoritas	410.599.600	contumelia non multum differt	43.
V		& 44.	
Valeria lex ante legem Porciā lata	141	vincis trahi	181.183.187
Valerius Maximus auctor valde ido-		volucres pene omnes matrimonia face-	
neus	593	re	6
venationes Saturno attributæ sunt	223	vox serui quasi vox domini, vox filij	
venatorij ludi pœna	260	tanquam patris	514
Venerij qui	613	urbana mancipia minus laboris, de-	
venilare arma	243.244	mensi plus capiebant	109
verberum admonitio	92.114.156	vsucapio sine possessione cōingere non	
vestalium virginum incesta coercendi		potest	623
mos	149.169	usufructū quinq. modis amitti	371.540
vestis immabatur duplici ex causa	206.	utilis actio	456
215.210		vxor docenda vt se castè gerat	629
vestium scissio	196.198.199.201.202.	vxor nō propter libidinem, sed propter	
viarum mentiones	95	filiorum procreationem	584
viatores serui publici	614	vxor iniusta, qua	582
victimæ prælato titulo duci solitas	167		